

ҚАЗТҰТЫНУОДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІ
КАРАГАНДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ КАЗПОТРЕБСОЮЗА
KARAGANDA UNIVERSITY OF KAZPOTREBSOYUZ

**IX «ЗАМАНАУИ ЖАСТАР: ИННОВАЦИЯНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРЫП, БОЛАШАҚҚА
ҰМТЫЛУ»**

Халықаралық студенттер слетінің

2024 жылғы 11-12 сәуір 1 ТОМ

IX Международного слёта студентов
**«СОВРЕМЕННАЯ МОЛОДЕЖЬ: СОЗИДАЯ ИННОВАЦИИ – СТРЕМИМСЯ В
БУДУЩЕЕ»**

11-12 апреля 2024 года ТОМ 1

International Student Meeting
IX «MODERN YOUTH: CREATING INNOVATION - STRIVING FOR THE FUTURE»
April 11-12, 2024 VOLUME 1

Қарағанды, 2024

УДК 378
ББК 74.58
С 78

Руководители редколлегии:

Главный редактор М.Р. Сихимбаев М.Р.– проректор по научной работе и инновациям, д. э. н., профессор;

Зам. главного редактора Т.А. Ханов – директор НИИ экономических и правовых исследований, д. ю. н., профессор.

Члены редколлегии: к.э.н., доцент Н.Д. Кенжебеков, к.т.н., доцент А.В. Баширов, д. ю. н., профессор Қ.А. Бакишев, д.э.н., профессор Д.Р. Сихимбаева, к.ю.н., доцент Б.У. Сейтхожин, к. ю. н., доцент А.Х. Феткулов, О.А. Кулов.

«СОВРЕМЕННАЯ МОЛОДЕЖЬ: СОЗИДАЯ ИННОВАЦИИ - СТРЕМИМСЯ В БУДУЩЕЕ»: IX Международный слет студентов, ТОМ 1

Международная научно-практическая конференция докторантов, магистрантов и студентов: «Молодежь и наука: новое видение и диалектика развития» под эгидой научных школ д.э.н., профессора Аймагамбетова Е.Б., д.э.н., профессора Алимбаева А.А, д.э.н., профессора Лернера М.Г.

«Современный мир и молодежь: новое видение и диалектика развития»: Международная научно-теоретическая конференция, 11 апреля 2024 года / Под общ. ред. д.э.н., проф. М.Р.Сихимбаева, д.ю.н., проф. Т.А. Ханова.– Карағанды: КарУ Казпотребсоюза, 2024. – 1247 с.

ISBN 978-601-235-661-8

В сборнике опубликованы материалы, представленные на Международную научно-практическую конференцию на тему: **«Молодежь и наука: новое видение и диалектика развития»**, которая состоялась **11 апреля 2024 года** в онлайн и офлайн формате на базе Карагандинского университета Казпотребсоюза

УДК 378
ББК 74.58

Отпечатано с авторских оригиналов

ISBN 978-601-235-661-8

© Карагандинский университет Казпотребсоюза, 2024.

© Коллектив авторов, 2024

**СЕКЦИЯ «ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИЙ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ И
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА»**

№	ФИО автора и название статей	стр
1	АМИНОВА С., АСҚАРОВА Г, АЛЕКСЕЕНКО Т.Н ЭВОЛЮЦИЯ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В СФЕРЕ ГОСТЕПРИИМСТВА	9
2	БЕКБОЛАТ Л, БЛЯЛОВА А.К ТУРИЗМ ДАМЫТУДАҒЫ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІНІҢ КӨРСЕТКІШТЕРІ	12
3	БОЛАТБЕКҚЫЗЫ С, ДОСКАЛИЕВА Б.Б ҚАЗАҚСТАНДА ТУРИЗМДІ ДАМУ ТУ МЕМХАНИЗМДЕРІ	15
4	DUISEMBAI.E, KOSAKINA E.A, DOSKALIEVA.B.B WAYS OF TOURISM DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN	17
5	ЕРБАТЫРОВА Д, БЛЯЛОВА А.К ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМ НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУЫНЫҢ БОЛЖАМЫ	20
6	ЕРБАТЫРОВА Д, АЛИМБЕКОВА М.М ӘЛЕМДЕГІ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР	22
7	ЖЕКСЕМБАЕВА Д, АХМЕТОВ А.С АКТУАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ В РЕСТОРАННОМ БИЗНЕСЕ	24
8	КАЛИЕВА С, АЕШОВА Н.Т ПАНДЕМИЯ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТУРИЗМГЕ ТИГІЗГЕН ӘСЕРІН ТАЛДАУ	29
9	КАРЕВ А, ГРИГОРЬЕВА О.П ГОРЫ СОРАН - ЛЮБИМЫЙ ЭКОТУРИСТИЧЕСКИЙ МАРШРУТ	34
10	КОШЕНКО К, КОРЧЕВНАЯ Т.П САМАРКАНДСКОЕ ВОДОХРАНИЛИЩЕ КАК ИНТЕРЕСНЫЙ ОБЪЕКТ ДЛЯ ПЕШЕГО ТУРИЗМА	38
11	ҚҰАНБЕК Р, ВАВРИНЮК Г.А, ДОСКАЛИЕВА Б.Б ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРУ МҮМКІНДІКТЕРІ	43
12	ПАВЛЮХИН Т, ДОСКАЛИЕВА Б.Б, ВАВРИНЮК Г.В СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА	46
13	САҒЫНДЫҚ Қ, АУЕЗОВА.З.Т. ТУРИСТІК ӨНІМДІ ДАМУ ТУ МЕМХАНИЗМДЕРІ	52
14	СЕРГЕЕВ Д.С, КОЗЛОВ К.И, АЛЕКСЕЕНКО Т.Н НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА	55
15	СЕРИКОВА А., АЛИМБЕКОВА М.М ТУРИСТІК БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚАЗІРГІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	57
16	ПРОЦЕНКО М.И, БЕДЕЛЬБАЕВА М.В ТЕМАТИЧЕСКИЕ ЭКСКУРСИИ ПО КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ НА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМАХ	60
17	ТЕЛЬМАН А, АЕШОВА Н.Т ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ	65
18	ПРОЦЕНКО М.И. БЕДЕЛЬБАЕВА М.В. АУДИОГИДЫ ТЕМАТИЧЕСКИХ ЭКСКУРСИЙ КАК ЭЛЕМЕНТ SMART-ТУРИЗМА	71
19	ИДРИСОВА А. К. УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНЫМ НАСЛЕДИЕМ В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ	74
20	БОЛАТБЕКҚЫЗЫ С, БЛЯЛОВА А.К ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ МҰРАСЫ ТУРИСТІК ИННОВАЦИЯНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ РЕСУРСЫ РЕТІНДЕ (ҰЛЫТАУ МЫСАЛЫНДА)	77

СЕКЦИЯ «СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ
И ТРАЕКТОРИИ РАЗВИТИЯ»

№	ФИО автора и название статей	СТР.
1	СТЕПАНОВА Е.Д. НЕЙРОГИМНАСТИКА, НЕЙРОИГРЫ, НЕЙРОУПРАЖНЕНИЯ И НЕЙРОЗАДАНИЯ, КАК СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ ВНИМАНИЯ И ПАМЯТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	80
2	БЕРКИНБАЕВА Г.А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЯРЛАУДА БЕЛСЕНДІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ	83
3	НУРКЕНОВА К.Ж. ВЛИЯНИЕ СТРЕССОВЫХ СИТУАЦИЙ НА ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА	85
4	НЕМОЛЯЕВА Э.С. ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ НАПИТКОВ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ МОЛОДЕЖИ	87
4	ГРУЗДЕВА Е. ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОПИНГ-СТРАТЕГИЙ В ПРОФИЛАКТИКЕ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ	89
5	КИМАЧУК С. КНИГОТЕРАПИЯ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ	93
6	СӘКЕН Қ.С. ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСКЕРДІҢ ҚАРТ КІСІЛЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	96
7	МЕЙРАМ Г.Ж. БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	99
8	АМАНЖОЛ А.Е. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	101
9	ГАЛИМОВА А.Е. КИБЕРБУЛЛИНГ ЖӘНЕ БУЛЛИНГ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ӨСЕРІ	102
10	ГОЛУБЕВА К. ИГРОВЫЕ ГРУППЫ КАК МЕТОД РАННЕГО ВМЕШАТЕЛЬСТВО	105
11	ТАЛАПОВА С. СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА ПО ПРОФИЛАКТИКЕ СОЦИАЛЬНОГО СИРОТСТВА.	108
12	ТЕНИЗБАЕВА Г.К. АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҰЙЕЛЕРІНДЕ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРҒА КӨМЕКТЕСУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ	112
13	ШАГИРОВА Д. ИЗУЧЕНИЕ ЛИЧНОСТНОЙ ТРЕВОЖНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ	115
14	МАЖИТ М.Б. МҰХАМБЕТЖАН А. ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ МОТИВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТЫЛЫҒЫ	119
15	АЙБЕРГЕНОВА Н.А. ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	122
16	САДВАҚАСОВА К.Ж. ҚАРТАЮ ҚАЗІРГІ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОҒАМНЫҢ МӘСЕЛЕСІ РЕТІНДЕ	125
17	ЕРҒАЛИ А. ТҰЛҒАНЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ СФЕРАСЫ	128

СЕКЦИЯ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ»
«ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРАВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ»

№	ФИО автора и название статей	стр
1	АЛИМХАН Е.А. БАЙКЕНЖИНА К.А. ЖӘБІРЛЕНУШІМЕН ТАТУЛАСУДЫ РӘСІМДЕУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МАҢЫЗЫ	133
2	АМАНТАЕВА А.Қ. САРСЕМБАЕВ Б.Ш. КРИМИНАЛИСТИКАДА ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕРДІ ҚАРАП ТЕКСЕРУДІҢ ТАКТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	138
3	ӘЛКЕН С.Т. АМАНТАЙ А. МЕНШІК ҚАТЫНАСТАРЫН АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ	140
4	АЗАРОВ А.С. КАДАЦКИЙ С.Н. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ	144
5	БЕКЕШЕВ Д. СЫЗДЫКОВА С.А БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ И УКРЕПЛЕНИЕ ПРОЗРАЧНОСТИ: РОЛЬ ПРАВОВЫХ ИНСТИТУТОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЧЕСТНОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ОБЩЕСТВЕ	147
6	БАЗАРБЕКОВА С. МАГДАТОВА К.Ж. АЗАМАТТАРДЫҢ ӨМІРІНЕ КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯН ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК	151
7	БАШКЕН А. ШОШАЕВА Л.С. ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫ БАНКРОТ ДЕП ТАҢУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	156
8	ВАСИЛЕВСКАЯ А. ФИЛИН В.В. ВОПРОСЫ ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ С УЧАСТИЕМ БЕСПИЛОТНОГО ТРАНСПОРТА	159
9	ДЖОЛА В.А. ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ГИДРОСФЕРЫ	163
10	ДЖУМАТОВА А.М. МАГДАТОВА Қ.Ж. КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫ ИЕЛЕРІНІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН МІНДЕТТІ САҚТАНДЫРУ.	165
11	СУЛТАНОВА А. СЫЗДЫКОВА С.А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ БУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІ	168
12	ЕРУБАЙЕВ Е.Б. БАЙКЕНЖИНА К.А. ТҮРҒЫН ҮЙГЕ ЗАҢСЫЗ КІРУ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН ҰРЛЫҚ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ	171
13	ЕРКІНОВ Т. БАНДИТИЗМ ҚЫЛМЫСЫ ҚҰРАМЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ҚЫЛМЫСТЫ САРАЛАУДАҒЫ РӨЛІ	174
14	ZHAKSYLYKOV A. SARBASSOV B.A LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES	178
15	ЖУМАХАЛИЕВА А.И. БАЛҒОЖИНА М.Е. ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ СЕБЕПТЕРІ	182
16	ИГЕМБАЕВА А. ШОШАЕВА Л.С. АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ АРБИТРАЖ ТӘРТІБІМЕН ҚАРАСТЫРУДЫҢ МӘНІ	187

17	КОРНИЕЦ Ж.С. БАЛГИМБЕКОВ Д.У. ПАРА АЛУ ІСТЕРІ БОЙЫНША КҮДІКТІДЕН ЖАУАП АЛУДЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	187
18	КСЕНОВА Д.Ж. БАЛГИМБЕКОВ Д.У. ПАРА АЛУ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША КУӘ МЕН ЖӘБІРЛЕНУШІДЕН ЖАУАП АЛУДЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	192
19	ЛЫСОВА М.В. ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ ТРЕШ-СТРИМА	194
20	ЛАВРЕНЮК К.Е. КОЩЕГУЛОВ Б.Б. ПОНЯТИЕ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ	198
21	МАДЕС Д.А. БАЙКЕНЖИНА К.А. ҰРЛЫҚ ҚЫЛМЫСЫН ОҒАН ҰҚСАС ҚЫЛМЫС ҚҰРАМДАРЫНАН АЖЫРАТУ	203
22	МУХАМЕТЖАН А. ОҚАШЕВ Р.Д. СПОРТ САЛАСЫНДА ҚЫЗМЕТ АТҚАРАТЫН ЖАТТЫҚТЫРУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ.	208
23	МӘУЛЕДИ А. ШОШАЕВА Л.С. АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ ҚАҒИДАЛАРЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ	210
24	МАНЬКОВА А.О. ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С. СООТНОШЕНИЕ ЭКСПЕРТНЫХ И СЛЕДСТВЕННЫХ СИТУАЦИЙ	213
25	МҰРАТОВА А.Б. БАЛГОЖИНА М.Е. АДАМ САУДАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ АДАМ БОСТАНДЫҒЫНА ҚОЛ СҰҒУШЫЛЫҚ РЕТІНДЕ	217
26	МРАСЫЛ Ұ.Ө. САТБАЕВА К. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРЫ	222
27	МАХСАТ И. ИСКАКОВА Ж.А. «ИНТЕРНЕТ-АЛАЯҚТЫҚ»	226
28	ҚҰЛИБЕК А.Б. РАХМАНОВ Б.Б. ПАРАҚОРЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ОҚИҒА ОРНЫН ТЕКСЕРУДІҢ ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	229
29	СМАҒҰМЫЛ Ф. ҚҰЛИБЕК А.Б. ПАРАҚОРЛЫҚТЫҢ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫНЫҢ КЕЙБІР ЭЛЕМЕНТТЕРІ	231
30	СУРХАЕВ Э.А. НУРПЕЙСОВА А.К. ЭВТАНАЗИЯ	234
31	СЕРІК А. ЕЛЕУБЕКОВА Н.Е. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА И ДОСУДЕБНЫХ ПРОЦЕДУР В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	238
32	СМАГУЛОВА А.С. ЛАКБАЕВ К.С. ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	242
33	ТАЛХАДОВ А.М. ДЖАНТАСОВА А.Д. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ ТРУДА И ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ	246
34	ТАЛХАДОВ А., НУРМАХАМБЕТОВА С.Т. НАСЛЕДСТВЕННОЕ ПРАВО КАК ОТРАСЛЬ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА	252
35	УНАРБАЕВ Д. Е. ШАКИРОВА А.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	255

36	ОРЕШКОВ И.А. ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С. ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ФИКСАЦИИ ЭЛЕКТРОННЫХ СЛЕДОВ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ	258
37	ТӘҢІРБЕРГЕН Г.Қ, АМАНБАЕВА А. «ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ БАНКРОТТЫҒЫ АЯСЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР»	263
38	ХАБИБУЛЛИНА А.Р. НУРПЕЙСОВА А.К. ОТ ТЮРЬМЫ К ТЕРАПИИ: РАЗМЫШЛЕНИЯ О ПСИХИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ ПЕДОФИЛИИ	266
39	ПОПОВА Д.В. КАДАЦКИЙ С.Н. УГОЛОВНОЕ ПРЕСЛЕДОВАНИЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	268
40	РАМАЗАН Н.Е. ЕСЕНОВ Д.К. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ	270
41	ШАБЕНОВА А.А. САРСЕМБАЕВ Б.Ш. ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ ПРОЦЕСІНДЕ МАТЕРИАЛДЫҚ ІЗДЕРДІ ҚОЛДАНУ	273
42	ШИРЯЕВА И.Е НУРПЕЙСОВА А.К СОСТОЯНИЕ ВНЕЗАПНО ВОЗНИКШЕГО СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ВОЛНЕНИЯ (АФФЕКТА) В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ	275
43	ШИРЯЕВА И.Е. АЛЬМУХАМЕТОВА А.Г. СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ СПОРОВ	278
44	ЫҚЫЛАСОВ Ғ. ЕЛЕУБЕКОВА Н.Е. ҚЫЛМЫСТЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІН ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ КҮНДІЗГІ СТАВКАНЫ ӨТКІЗУДІҢ ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	283
44	ЮХНО С. БУГАЕНКО Ю. Ю. ПРЕСТУПЛЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	286

СЕКЦИЯ ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА И БЕЗОПАСНОСТИ ТОВАРОВ И УСЛУГ

1	АЙБЕКОВА А.А., ӘУЕЗ Ж.К. БИДАЙ - ӘЛЕМДІК АЗЫҚ-ТҮЛІК ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗІ: ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	291
2	АЙЫМБЕТҚЫЗЫ Т., ЖАР Ж.Ж. ГАЗДАЛҒАН СУСЫНДАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ	293
3	АМАНТАЕВ А.Б., АБЗАЛБЕК М.С. ВКУСНОЕ ИСКУССТВО: МЕРЕНГА В ДЕСЕРТАХ	296
4	АРАЛ А., ИСАБАЕВА Г.М. АС ТҮЗЫ	298
5	ӘБІЛМАШ А., ЖАР Ж.Ж. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫР НАРЫҒЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ САТУ КӨЛЕМІН БОЛЖАУ	
6	БАБАКОВА Б., МАЛДЫБАЕВА М.Н. ТЕХНОЛОГИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	301
7	БУЛАТБЕКОВА Н.Ж., ЕРУБАЕВА Д.Ш. ҚАУПСІЗ ӨНІМ - БІЗДІҢ ӨМІРІМІЗДІҢ ҚАУПСІЗДІГІ	303
8	ДЕНЕЖКИН А. А., МУСИНА С.Т. РАЗВИТИЕ СЕТЕЙ 5G В КАЗАХСТАНЕ	308

9	ЖАҒЫПАР Т., ЖАР Ж.Ж. ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ	312
10	ИМАНБАЙ Н.К., ӨУЕЗ Ж.К. ПРАВИЛЬНОЕ ПИТАНИЕ	314
11	МАЙКАНОВА А., ӨУЕЗ Ж.К. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЩЕСТВЕННОМ ПИТАНИИ	317
12	МУСАЕВА.М.М., МАЛДЫБАЕВА М.Н. СҮТ ТАҒАМДАРЫН ДАЯРЛАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯСЫ: ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	322
13	МУСАЕВА.М.М., ЕРУБАЕВА Д.Ш. ЖЕМІС ҚОСПАСЫМЕН БАЙЫТЫЛҒАН ФУНКЦИОНАЛДЫ БАҒЫТТАЛҒАН СҮЗБЕ ДЕСЕРТІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫ	325
14	НҮРЛЫБАЕВА С., ШОХИНОВА А.М. СҮТ ӨНІМДЕРІНІҢ ДЕНСАУЛЫҚҚА ҚАТЫСТЫ МӘСЕЛелЕРІ	328
15	НҮРТАЙҚЫЗЫ Ұ., ИСАБАЕВА Г.М. СУДЫҢ КЕРМЕКТІГІН АНЫҚТАУ	331
16	ОРАЗАЛИЕВА О.Г., ЕРУБАЕВА Д.Ш. СҮЗБЕ ДЕСЕРТІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	333
17	СЕМЕНОВА Е.А., МАЛДЫБАЕВА М.Н. ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ПИТАНИЕ ПРИ ИЗБЫТОЧНОМ ПОТРЕБЛЕНИИ САХАРА	336
18	ТАТТИБАЕВА П.Д., ШОХИНОВА А.М. КОФЕНІҢ ҚАСИЕТТЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	339
19	ТОРЫБАЕВА А.Т., ӨУЕЗ Ж.К. ГАЗДАЛҒАН АЛКОГОЛЬСІЗ СУСЫНДАР: ТАНЫМАЛДЫҒЫ, ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	342
20	РАХЫМ І.Е., ДАУЛЕТОВА А.М. БІЛІМ БЕРУ ҚЫЗМЕТТЕРІН ІЛГЕРІЛЕТУ ЖҮЙЕСІНІҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫН ТАЛДАУ	344
21	ІЛЕСБЕК Ж.Ж., САЛДЕШОВ А.М., АЙМИЧЕВА Г.И. КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕСТЕ ЦИФРЛЫҚ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ДАМУ	346
22	ТУРМАНБЕКОВ Н.А., ӘСЕМЖАР Б.О. АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖОБАЛАУДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	348
23	РЫМЖАН Г., ДАУЛЕТОВА А.М. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ	350

СЕКЦИЯ «СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ УСЛОВИЯ И ПРОБЛЕМЫ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ
ОТНОШЕНИЙ»

№	ФИО автора и название статей	стр
1	КАМЧИБЕКОВА Р.Р. АЛИШЕВА П.К. КАКИЕ СФЕРЫ РЕАЛИЗАЦИИ ДОСТУПНЫ МОЛОДЕЖИ СЕГОДНЯ?	357
2	КОЛЕСНИКОВА М.Д., ШАВРИНА К. А. САПРЫКА В.А, ШМИГИРИЛОВА Л.Н. МОЛОДЕЖНАЯ КУЛЬТУРА: ИЗМЕНЕНИЯ И ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ	361
3	НҮРТАЙҚАЗЫ Ұ., АНДАСБЕК А., АЛДАБАЕВА Г.Т. ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДЫҢ МӘДЕНИ ЖАҒДАЙЛАРЫНЫҢ МӘДЕНИ-САУЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ МӘСЕЛелЕРІ	363

4	АФАНАСЬЕВА А.А., КЕНЕС Д.С. СТЕПКИН А.П. СПЕЦИФИКА РАССМОТРЕНИЯ ВНУТРИЛИЧНОСТНОГО КОНФЛИКТА	365
5	КУРМАЕВА В.Н. УМБЕТОВ Д.М. ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА НА МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ	371
6	АЖКЕНОВА Д. СМАГУЛОВ С.Г. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ В XX-XXI ВЕКАХ.	374
7	МАМЫКИНА К.Д. УМБЕТОВ Д.М. ГЕНДЕРНЫЕ И КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В РАМКАХ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ	377
8	КУЗНЕЦОВА М.А. СТЕПКИН А.П. ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВЫ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ: ИХ СВЯЗЬ И ПОНЯТИЕ	382
9	СОВЕТБЕК Ш. АЛДАБАЕВА Г.Т. ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ЖАҒДАЙЛАР ЖӘНЕ ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ- ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ	387
10	НҰРТАЗИН М.Қ. СТЕПКИН А.П. РОЛЬ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ	389
11	НИГМАТЗЯНОВ Э.М. УМБЕТОВ Д.М., ДЖАБАЕВА Г.Н. ЭТИКА И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СРЕДЕ: КОНФЛИКТЫ И ИХ РАЗРЕШЕНИЕ	392
12	AUBAKIROVA G.T., KENJEBEKOVA A. KENJEBEKOV N. THE ROLE OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGE	396
13	ERKINOV T., JUMANALIEVA A., NURMANANOVA A. THE ROLE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES	399
14	КУРМАЕВА В.Н., РЫМБЕКОВ С.Е. ВЛАСТЬ И ЛИДЕРСТВО В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИЕЙ	401
15	АБДУРАХИМОВА У.У., РЫМБЕКОВ С.Е. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ	406
16	ИДРИСОВА А. К. ОСОБЕННОСТИ ТЕХНОЛОГИИ ПРОДВИЖЕНИЯ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА ПОСРЕДСТВОМ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА	409
17	КУЛОВ О.А ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРОПЕРАТОРОВ В КАЗАХСТАНЕ	411

СЕКЦИЯ «ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИЙ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА»

ЭВОЛЮЦИЯ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В СФЕРЕ ГОСТЕПРИИМСТВА

АМИНОВА С., АСҚАРОВА Г.

студентки группы РД-23-4с

АЛЕКСЕЕНКО Т.Н

Научный руководитель, магистр, доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы развития цифровизации и перспективы информационно-цифровых технологий в индустрии гостеприимства. Рассмотрена роль социальных сетей и мобильных устройств в процессе обслуживания. Проведен анализ влияния цифровизации на эффективность взаимодействия с клиентами в индустрии гостеприимства, включая новые методы бронирования, персонализацию обслуживания и улучшение коммуникации через интернет.

Ключевые слова: Цифровизация, гостеприимства, ИТ-технологии, цифровая трансформация, мобильные устройства, интернет.

Интеграция технологий и эффективное управление ИТ будут по-прежнему иметь решающее значение для улучшения качества обслуживания гостей и обеспечения успеха отелей и ресторанов.

Индустрия гостеприимства претерпела значительную цифровую трансформацию, вызванную развитием технологий и изменением ожиданий гостей. Мобильные устройства стали неотъемлемой частью гостевого опыта, позволяя выполнять такие задачи, как регистрация заезда, выезда и доступ к меню. Поскольку индустрия гостеприимства продолжает развиваться, интеграция технологий и эффективное управление ИТ будут оставаться критически важными для улучшения качества обслуживания гостей и обеспечения успеха отелей и ресторанов [2;85].

В современном мире постоянно меняется картина цифровой трансформации в индустрии гостеприимства. Они проливают свет на эволюцию цифровой трансформации в индустрии гостеприимства и на проблемы, с которыми сталкиваются отели и рестораны в отношении своей ИТ-инфраструктуры и возможностей подключения.

Мы являемся свидетелями значительных изменений в индустрии гостеприимства с развитием цифровой трансформации. Мобильные устройства стали незаменимы для таких задач, как регистрация заезда, выезда и доступ к меню, что позволяет обеспечить более персонализированный опыт и собирать ценные данные от гостей. Кроме того, широкое распространение получила интеграция устройств Интернета вещей для управления освещением и кондиционированием воздуха. Пандемия COVID-19 усилила спрос на бесконтактные решения, сделав отели более экологичными и отдав приоритет безопасности данных. В целом цифровая трансформация обеспечила больше удобств и улучшила качество обслуживания гостей, но она также принесла с собой новые проблемы и потребности в инфраструктуре.

Еще несколько лет тому назад гости платили за услуги Wi-Fi в отелях. Однако в настоящее время в отелях предоставление Wi-Fi стало в качестве обязательной услуги, и не просто Wi-Fi, а высокоскоростного и надежного интернет-сервиса. Этот сдвиг в ожиданиях отражает изменения, которые мы заметили в индустрии гостеприимства за последние годы. Wi-Fi стал незаменимым удобством для гостей, и отели адаптировались к этому требованию.

Учитывая текущую ситуацию в индустрии гостеприимства, с какими основными проблемами сталкиваются отели и рестораны в отношении своей ИТ-инфраструктуры и возможностей подключения?

Кибербезопасность является серьезной проблемой, поскольку отели собирают и используют больше данных о гостях для анализа на основе искусственного интеллекта и персонализированных услуг. Конфиденциальность данных и соблюдение правил являются критически важными проблемами. Кроме того, поддержание надежного и высокоскоростного подключения к Интернету имеет решающее значение для обеспечения бесперебойного обслуживания гостей [3].

Устаревание технологий и высокие затраты, связанные с обновлением сети, могут отрицательно сказаться на работе отеля. Для удаленных отелей или курортов обеспечение доступа в Интернет и обслуживание структурированных кабельных систем может быть сложной задачей из-за ограничений расстояния. Это некоторые из основных проблем, с которыми сталкиваются отели с точки зрения ИТ-инфраструктуры и возможностей подключения.

Отели должны инвестировать сегодня и быть готовыми к будущему, технологии постоянно развиваются, а пропускная способность увеличивается. Для отелей крайне важно делать дальновидные инвестиции, которые смогут адаптироваться к этим изменениям. Такой подход позволяет отелям идти в ногу с технологическими достижениями и обеспечивать своим гостям превосходные впечатления на долгие годы.

Как правило, ИТ-отдел отеля структурирован таким образом, чтобы обеспечить бесперебойную работу, безопасность данных и эффективное использование технологий. Обычно его возглавляет ИТ-менеджер или директор, курирующий сетевых и системных администраторов, специалистов службы поддержки и специалистов. Команда заботится о различных компонентах, таких как физическая сетевая инфраструктура, системы управления недвижимостью, гостевой Wi-Fi и подключение к Интернету. Лучшие практики включают планирование будущих обновлений и масштабируемости, обеспечение безопасности данных и наличие централизованной системы управления физической сетью. Обучение персонала и наличие специализированного обслуживающего персонала также имеют решающее значение для эффективного управления ИТ [1;79].

Мы живем и работаем в эпоху цифровой трансформации, и новые технологии оказывают весьма реальное и захватывающее влияние на гостиничный бизнес и индустрию гостеприимства. Владельцы бизнеса должны понять, как выглядит цифровая трансформация отелей, чтобы понять, как использовать эти изменения для дальнейшего развития своего бизнеса и повышения прибыльности. Вот некоторые сведения о четырех ключевых областях цифровой трансформации в гостиничной индустрии.

Как цифровые технологии меняют гостиничную индустрию

Цифровая трансформация в настоящее время является довольно старым термином, придуманным в 1990-х годах для описания клиентов, которые связывались с компаниями и брендами через веб-сайт, а не через традиционные каналы. Сегодня цифровая трансформация вышла далеко за рамки этого. С появлением IoT (Интернета вещей) и множества доступных цифровых каналов и технологий компании широко полагаются на цифровую трансформацию для объединения всех процессов и устройств, сбора и использования данных, диверсификации предложений и взаимодействия со своей целевой аудиторией.

Сегодня цифровая трансформация отелей означает способность бизнеса использовать технологии для оптимизации и улучшения бизнес-процессов и обеспечения более высокого качества обслуживания клиентов. Речь идет о дальнейшем сокращении разрыва между тем, чего хотят цифровые клиенты, и тем, что может предложить бизнес.

Цифровизация в индустрии гостеприимства особенно важна, поскольку клиенты все чаще полагаются на цифровые возможности не только для поиска, просмотра и бронирования отелей, но также для того, чтобы сообщить о своих потребностях персоналу отеля, улучшить свое пребывание и получить доступ к востребованным удобствам.

Цифровая трансформация в индустрии гостеприимства больше не является тенденцией – теперь это важнейший компонент создания, поддержания и развития реального, устойчивого и узнаваемого бренда. Рассмотрим на чем следует сосредоточить усилия по трансформации отелей при поиске цифровых технологий в индустрии гостеприимства.

Интернет вещей - это термин, используемый для описания способности объединять интеллектуальные технологии и интегрировать их в сеть для обеспечения бесперебойной, высокотехнологичной повседневной жизни.

Он варьируется от базовых интеллектуальных технологий, таких как возможность потоковой передачи онлайн-контента по подписке на подключенное к Интернету или интеллектуальное телевидение в номере отеля, до возможности управлять отоплением и охлаждением в номере через приложение на смартфоне и за его пределами.

В умных гостиничных номерах гости могут управлять всеми удобствами с помощью мобильного приложения или домашнего помощника, такого как Alexa или Google Home Assistant, включая музыку, освещение, шторы, заказы на обслуживание номеров и многое другое. Это универсальный пульт дистанционного управления, активируемый голосом, который позволяет гостям полностью контролировать и настраивать свое пребывание.

В отрасли, где гиперперсонализация и уникальный опыт являются ключевыми отличиями от конкурентов и главным стимулом для гостей, Интернет вещей представляет собой бесценную возможность. Искусственный интеллект и машинное обучение неопределимы в любой отрасли, где данные можно использовать для лучшей адаптации услуг и улучшения качества обслуживания клиентов за счет реагирования на предпочтения и поведение клиентов. Это особенно эффективно с точки зрения цифровой трансформации в индустрии гостеприимства, помогая предприятиям более эффективно использовать существующие данные о клиентах, чтобы улучшить качество обслуживания клиентов, повысить лояльность за счет знания их индивидуальных желаний, потребностей и предпочтений, а также повысить процент возврата от гостей, которые ценят более персонализированное пребывание в отеле.

Хотя искусственный интеллект и машинное обучение являются настолько высокотехнологичными, насколько это возможно, впечатления гостей остаются комфортно знакомыми, создавая ощущение старой школы, когда отель является домом вдали от дома, местом, где люди знают, кто вы и что вам нравится, и где личный контакт повсюду.

Эти технологии можно использовать несколькими способами в процессе трансформации отеля: от чат-ботов, которые дают немедленные ответы на вопросы гостей через веб-сайт или приложение, до интерфейсов, которые используют данные прошлых гостей, чтобы предлагать рестораны, развлечения и мероприятия на основе их личных предпочтений и интересов. вплоть до использования данных предыдущих звонков и взаимодействий, чтобы предложить подходящие варианты бронирования для вернувшихся гостей.

Дополненная реальность и виртуальная реальность являются новейшими краеугольными камнями цифровых технологий в индустрии гостеприимства, и хотя поначалу они могли показаться забавными трюками, недавние события во всем мире показали, насколько важно предоставить гостям полный доступ к гостиничным впечатлениям от удаленного места.

Как известно любому, кто работает в гостиничном бизнесе, очень важно создать ощущение «хотелось бы вам быть здесь», предоставив клиенту как можно больше информации, прежде чем он примет решение о поездке. Ничто не достигает этого так эффективно, как дополненная и виртуальная реальность. Новейшие технологии сделали это гораздо более доступным не только для отелей, но и для обычных потребителей.

Мобильная связь является старейшим и наиболее признанным краеугольным камнем цифровых технологий в индустрии гостеприимства, и она останется здесь благодаря тому, что образует функциональную и эффективно оптимизированную основу для современного гостиничного бизнеса. С помощью простого, но хорошо продуманного приложения отель может предложить гостям исключительные функциональные возможности, начиная от вариантов бронирования, бронирования ресторанов и удаленной регистрации заезда/отъезда до функций чата с персоналом, доступа к таким гостевым услугам, как обслуживание номеров и услуги прачечной, услуги отеля и местные карты, а также функции доступа в комнаты [4].

Мобильные приложения для отелей могут быть настолько простыми или сложными, насколько вы хотите, но при выборе или разработке мобильных цифровых технологий для индустрии гостеприимства ключевым моментом является отличный дизайн и удобные функции.

С появлением Covid использование мобильных устройств вышло за рамки приложений: компании, занимающиеся гостиничными технологиями, находят новые способы использования мобильных устройств для оптимизации процессов регистрации и выезда. P3 Hotels предлагает отличную систему бесконтактной регистрации, которую любой отель может интегрировать, чтобы позволить своим гостям обойти традиционную регистрацию с помощью своего ноутбука, планшета или мобильного телефона.

Стратегическая цифровая трансформация отелей для улучшения качества обслуживания клиентов и оптимизации операций

Благодаря стратегическому цифровому подходу к трансформации отелей отели могут воспользоваться преимуществами цифровых технологий и использовать их для улучшения качества обслуживания гостей, улучшения персонализированных услуг, создания эффективного маркетингового контента и оптимизации повседневных административных процессов. Цифровая трансформация в индустрии гостеприимства - это необходимый и в то же время очень полезный путь для отелей любого размера, отвечающий потребностям цифрового потребительского рынка, сохраняя при этом качество обслуживания.

Список использованной литературы

1. Simon Hudson. Tourism and Hospitality Marketing. - 2018
2. Котлер Ф. Маркетинг от А до Я: 80 концепций, которые должен знать каждый менеджер / Филип Котлер ; Пер. с англ. — М.: Альпина Паблишерз, 2010 - С. 89-90.
3. Электронный ресурс «In Business.kz». Режим доступа: <https://inbusiness.kz/ru> (Дата обращения: 07.04.2024)
4. Электронный ресурс «Fin prom». Режим доступа: <https://finprom.kz/> (Дата обращения: 07.04.2024)

ТУРИЗМ ДАМУЫНДАҒЫ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІНІҢ КӨРСЕТКІШТЕРІ

БЕКБОЛАТ Л.

Тур-21-1к., тобының студенті

БЛЯЛОВА А.К.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушысы

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Аңдатпа: Қазақстан Республикасының рекреациялық әлеуеті туризм дамуында маңызды рөл атқарады. Біздің жерлердің рекреациялық мүмкіндіктері тек ішкі туризмді ғана емес, келу туризміне де ықпал ете алады.

Түйінді сөздер: туризм, рекреация, табиғи ресурс, рекреация, әлеует, бизнес, ресурс, рентабельділік, трекинг, альпинизм.

Қазіргі уақыттағы туристік ресурстарға баға берудің түрлері оның мөлшер сандық сипаттамасының әр түрлі деңгейлерін, яғни үлкендер, ірілер, аса ірілерді көрсетеді. Бұл сипаттамалар нарықтық қатынас жағдайында ресурстардың нақты бағасы туралы көріністі бермейді.

Туристік ресурстардың біртұтас кадастрдың болмауы баға беру аумағында мамандар әдетті бағалау базадан айрылады, сонымен қатар рентабельді қатынастар, туристік өнімнің баға құрылымының қалыптасуы, салық салу, туристік ресурстардың өндірілуі мен қорғалануы, олардың рационалды тұтынуы негіз болып табылатын экономикалық көрсеткіштерінің таңдауын қиындатады.

Бұл көрсеткіштер территорияның туристік аудандыруы үшін негіз болды және нарықтық қатынаста тауары ретінде туристік ресурстардың экономикалық мәнін жеткілікті деңгейде көрсеткен жоқ. Ол кезеңде, жоспарлы экономика жағдайында ондай міндеттер мақсатты түрде қойылған жоқ, ал оның шешілу нәтижелері талап етілінбеді.

Жылжымайтын мүлік, интеллектуалды меншік, бизнес және әр түрлі объектілерді бағалаудың құқықты механизмнің пайда болуымен туристік ресурстарды бағалаудың (физикалық бағалау көрсеткіштері) параметрлерін өңдеу талап етілді, яғни ресурстардың әр түрлі түрлері мен типологиялары үшін нарықтық құн орнатылуы керек болды.

Туристік ресурсты қолданудың қандай да бір құқықтық шектеулері болса, онда оның баға құны осы шектеулерді қоса есептегенде өндіріледі. Басқа сөзбен айтқанда, егер ондай ресурс қолданудың ауыртпалық түсу мәртебесіне ие болса, онда жалдамадағы немесе оперативті басқармадағы болатын ресурспен салыстырғанда оның нарықтық құны жоғары болды.

Туристік территориялар мен аудандардың инвестициялық тартымдылығы нақты нарықтық құнға ие, тұрақты туристік ресурстардың бар болуымен анықталынады. Онда туризм индустриясы мен туризм инфрақұрылымының капитал сыйымдылығының жасалынуына шығындар ақталынады, ал туристік өнімнің рентабельдігі – бәсекелесуге қабілетті болып келеді.

Туристік ресурстардың, сонымен қатар мәдени мұра объектілерінің экономикалық бағалары оның мөлшерімен сандық сипаттамаларында негізделінеді. Экономикалық бағалау үшін мөлшер сандық өлшемі мен ресурс қоры берілген ресурспен және берілген ресурс ортасымен басқарылатын қызмет түрімен байланысты болуы керек. Мысалы, егер оның ортасы жер болып табылса, онда оның туристік ресурс тау бола алады, берілген ресурс туристік қызметінің альпинизм, құзға шығу, спелео туризм, трекинг, экологиялық туризм сияқты түрлерін сипаттайды.

Ресурстарды қолданған кезде олардың құны нақты тұтынушыға, қызметтің түріне, ресурстың аттрактивіне, олардың пайдаланудың қарқындылығына, тұтынудың шектеулігіне, көліктің қолжетімділігіне, маусымға және көптеген басқа факторларға тәуелді.

Туристік рента өзінің экономикалық табиғаты бойынша – бұл туристік ресурстардан табыс, сондықтан осындай табыстың өлшемі сонымен қатар туристік ресурс құнының функциясына қызмет етеді.

Онда туристік ресурстардың құнын ренттік төлемдердің өлшемімен үйлестіруге болады:

- туристік ресурстарды тұтыну көлемінен төлемдер;
- пайдадан белгіленген төлемдер;
- рентабельді нормадан белгіленген төлемдер;

Ең нақты (практика жүзінде ең қиыны) ресурсты тұтынудың көлемінен тәуелді туристік ресурс құнын дифференциалды нарықтық бағалау болып табылады. Бұндай бағалау тек туристік ресурстарды тұтынуы регламенттелінген және нормасы бар болған жағдайда ғана мүмкін.

Егер бұндай норма бекітілмеген болса немесе ресурсты қолдану ешқандай шектеулермен лимиттелмеген болса, онда ресурстың жанама бағалаудың орнына пайда нормасынан белгіленген бірлікті немесе рентабельдің нормасын пайдалану дұрыс болады.

Егер берілген ауданда берілген ресурстарды тұтынуы үшін алымдар, төлемдер және салықтар белгіленген болса, онда олардың құндық бағасының жанама мінездемесіне осындай салық алымдарының белгіленген бірлік қызмет ете алады.

Белгіленген төлемдерді қолдануымен туристік ресурстар құнының бағалануы жеңіл, бірақ анық емес.

В.М. Козыревпен ұсынылған 10% өлшемінде туристік ресурстар үшін төлемнің пайыздық ставкаларының көлемі қабылдарлық, бірақ жергілікті дифференциясыны және қатал экономикалық құқықтық негіздеуді талап етеді.

Туристік ресурстардың құнын бағалаудың басқа әдістері де (мендік, инвестициялық және т.б.) ескеріледі, бірақта берілген әдістер нақты жағдайға және берілген уақыт аралығына байланысты бір реттік (статистикалық) әдісті болжамдайды. Берілген әдістерді қолданумен туристік ресурстардың құндық бағасы альтернативті ретінде қарастырылады.

Туристік ресурстың құндық бағасының тура экономикалық формасы туристік рента бола алады, ал осындай бағалаудың әдісі – пайдаланудағы ресурстардың құны болып табылады. Туристік

ресурстардың жанама экономикалық формасы пайдалануы үшін алымдар, төлемдер және салықтар бола алады.

Туристік ресурстардың құндық бағалануы үшін шығу базасы біртұтас туристік кадастрдің жасалану моделін ұсынылуы бола алады.

Туристік ресурстардың құндық бағасы оларды тұтынуы үшін төлемдер мен салықтарды анықтау үшін ғылыми база бола алады.

Осылайша, нарықтық экономика жағдайында туристік ресурстардың сапалы анықтамалары («бай», «ірі» және т.б.) нақты экономикалық негіздемеге және нақты бағалық құнға ие болу керек.

Табиғи ресурстарды тұтынуы ретінде туризмнен түсетін экономикалық зақымды бағалау білу керек. Осындай бағалаудың әдісі ең алдымен қоршаған ортаның деградациясынан экономикалық зақымды анықтауда негізделінеді. Қоршаған ортаның деградациясы мағынасында табиғи ресурстардың мөлшері сандық сипаттамалары мен сапаларының нашарлануы, оның ластанудың нәтижесінде қоршаған ортаның теріс өзгерілуінің ақшалай бағасы түсіндірілінеді. Экологиялық зақым және оның салдары әр түрлі түрлерде және аудандарда байқалана алынады.

Көрсеткіштердің құндық бағалау зардабы келесі негізгі факторлар есебімен есептеледі:

- ауыру нәтижесінде табыстың жоғалануы;
- медициналық қызмет көрсету үшін шығындар;
- ресурстардың өндірісі мен қорғалуы үшін шығындар;
- топырақ құнарлығын қалпына келтіру үшін, орман, су және басқа ресурстардың ластануынан

тазарту үшін шығындар;

- мәдени мұра объектілердің бұрынғы қалпына келтіру үшін шығындар;
- флора мен фауна және т.б. объектілердің қалпына келтіру үшін шығындар.

Рекреациялық ресурстар – туризм, демалу, емделу мақсатында қолдана алатын табиғи және антропогендік объектілер немесе көріністер.

Олар рекреациялық аудандар мен орталықтардың қалыптасуына, олардың экономикалық тиімділігіне, рекреациялық қызметінің территориялық ұйымдастыруына әсер етеді. Ол рекреациялық қажеттіліктердің көлемімен және құрылымымен, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық факторлармен орталықтандырылған.

Табиғи жағдайлар мен ресурстарды қолдану үшін олардың бағалануы керек. Бағалау рәсімі келесі негізгі кезеңдерден тұрады:

- бағалау объектілерін атап кету – табиғи кешендерін, олардың компоненттері мен қасиеттері;
- бағалау өтіп жатқан позициядан субъекті атап кету;
- субъектінің қасиеттерімен, зерттеудің мақсатымен және масштабымен анықталатын бағалау критерийлердің тұжырымдалуы;
- градацияның бағалау шкала параметрлерін өңдеу.

Шкалалар субъект және объект арасындағы бағалау қарым-қатынасын көрсетеді. Әр саты субъектінің жағдайымен берілген объектінің қасиетімен өзара әрекеттесу қарқынды көрсеткіші болып табылады. Рекреация үшін алғышарт бағалаудың бес сатылы шкаласы өзіне келесі градацияларды енгізеді: ең қолайлы, қолайлы, ұстамды қолайлы, аз қолайлы, қолайсыз.

Табиғи ресурстарды бағалаудың үш түрі бар: медициналық-биологиялық, психологиялық-эстетикалық және технологиялық. Медико-биологиялық түрі табиғи факторлардың адам ағзасына әсер етуін, олардың жайлылығын көрсетеді. Соның ішінде басты рөлді рекреациялық климаттық ресурстардың бағалануы алады. Климат мағынасында берілген тұрғылықты жерге сай көпжылдық ауа режимі түсіндіріледі. Оның адамға деген әсері метеорологиялық көріністердің өзара шарттасқан және өзара байланысқан кешендер, яғни нақты ауа райы арқылы байқалады (қазіргі уақыттағы белгілі территорияда тропосфераның астыңғы қабатының жағдайы). Климатологтар және курортологтар климатқа баға берген кезде үлкен мағынаны тек ауа райының физикалық жақтарына ғана емес, сонымен қатар оның эмоционалдық айналасына береді.

Кешенді бағалау әдісте шартты қызулардың (тиімді) жүйесі қолданылады. Олармен метеорологиялық элементтердің кешенді әсер етуі мінезделенеді: ауаның қызуы, ылғал жөнінде, жел жылдамдығы, күн радиациясы мен ұзақ толқынды сәулелену. Қызу мен ылғалдық әсер етуін мінездейтін кешенді көрсеткіш тиімді ылғал деп аталады; қызу, ылғал және жел жылдамдығы –

эквивалентті тиімді қызу деп аталады, қызу, ылғал, жел жылдамдығы және күн радиациясы – радиационды – эквивалентті ылғал деп аталады.

Қазақстан Республикасының рекреациялық әлеуеті туризм дамуында маңызды рөл атқарады. Біздің жерлердің рекреациялық мүмкіндіктері тек ішкі туризмді ғана емес, келу туризміне де ықпал ете алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие. Москва, «Финансы и статистика», 2003, 304 бет
2. Квартальнов В.А. Международный туризм: политика развития. Москва, Советский спорт, 2008.
3. Электрондық ресурс «Visit kazakhstan». Қол жеткізу режимі: <https://visit-kazakhstan.kz/64-skidki>

ҚАЗАҚСТАНДА ТУРИЗМДІ ДАМУ МЕХАНИЗМДЕРІ

БОЛАТБЕКҚЫЗЫ С

Тур-22-1к топ студенті

ДОСҚАЛИЕВА Б.Б.

Ғылыми жетекшісі, э. г. д., профессор

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ

Туризм қазіргі заманғы демалыстың ең танымал түрлерінің бірі ретінде адам өмірінің маңызды бөлігі болып табылады, оның табиғи ортаға жаңа және кем дегенде уақытша оралуды білдіреді. Қазіргі әлемде Туризм халыққа қызмет көрсетудің ірі саласына айналды [1, с. 37].

Қазақстанда нарықтық экономиканың қалыптасуы халыққа туристік қызмет көрсетудің нысандары мен әдістеріне қызығушылықты арттырды. Бұл саланың жедел қарқынмен дамуы және бәсекелестік рөлінің және туристік қызметті коммерцияландыру дәрежесінің өсуі туристік бизнесті мемлекеттік реттеу қажеттілігін түсінуге әкелді. Бірнеше ұрпақ бойы Қазақстан халқының едәуір бөлігі туристік қызметтерді пайдаланды, соның нәтижесінде оларға деген қажеттілік жаппай болды, яғни өмір нормасына енді, ұлттық мәдениеттің бір бөлігіне айналды.

Соңғы жылдары ҚР туризмді дамытуға көп көңіл бөле бастады. Туристік кешенді дамыту перспективалары көп жағдайда туристік саланы жалпыұлттық деңгейде мемлекеттік реттеуді күшейтуге байланысты, ол өңірлік туристік өнімдерді ілгерілетудің қазіргі заманғы стратегиясымен ұштастырылуға тиіс.

Туризм теориясы мен практикасында "әлеуметтік туризм" және "экономикалық туризм" ұғымдары ерекшеленетіні белгілі. Тиісінше, туризмнің тиімділігін әлемдік әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде бағалау критерийлері де ерекшеленеді.

Қазіргі әлемде туризм әр түрлі елдер арасындағы мәдени алмасу ісінде ғана емес, оң рөл атқарады. Туризмді дамыту адамдардың рекреациялық қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ете алады және индустриалды дамыған және дамушы елдердегі маңызды әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Әлемдегі туризмнің даму серпінін бақылай отырып, сондай-ақ еліміздің туристік әлеуетін ескере отырып, туризмді Қазақстан экономикасының қазіргі заманғы инфрақұрылымды құруға, сондай-ақ тұтастай алғанда өңірдің дамуына ықпал ететін басым саласы ретінде айқындаған жөн.

Қазіргі уақытта туризм-бизнестің ең тиімді түрлерінің бірі болып табылады. Әлемдегі туризмнің маңызы үнемі өсіп келеді, бұл туризмнің жеке елдің экономикасына әсерінің артуына байланысты.

Жеке елдің экономикасында халықаралық туризм бірқатар маңызды функцияларды орындайды:

- ел үшін валюталық түсімдердің көзі және жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету құралы;

- елдің салымдары мен төлем балансын және ЖҰӨ кеңейтеді;
- туризм саласына қызмет көрсететін салаларды құра отырып, экономиканы әртараптандыруға ықпал етеді.

Туризм әлемдік экономиканың жоғары табысты және ең серпінді салаларының бірі болып табылады. Туризм саласында 250 миллионнан астам адам жұмыс істейді, яғни әлемдегі әрбір оныншы қызметкер. Туризмді дамытудың жаһандық тенденцияларын белгілейтін танымал талдаушы М. Рисидің айтуынша: «Дүниежүзілік Туристік Ұйымның (ЮНВТО) болжамына сәйкес, туристік индустрияның өсуі жиырма бірінші ғасырда қайтымсыз болады және 2025 жылға қарай халықаралық туристік сапарлардың саны 2.0 миллиард бірлікті құрайды. Өздеріңіз білетіндей, экономиканың бұл саласы әлемнің көптеген дамыған және дамушы елдерінің іргелі негізі болып табылады. ДСҰ мәліметтері бойынша, оның әлемдік экономикаға қосқан үлесі (қызметтердің жалпы өндірісі) әлемдік жалпы ішкі өнімнің 10,9% - ына бағаланады. Саяхат және туризм халықаралық инвестициялардың 11% - дан астамын қамтамасыз етеді" [1, 3-бет]. Қазақстан - көлемі жағынан әлемдегі тоғызыншы ел. Біздің елімізде табиғи ландшафттардың ерекше спектрі бар. Ол керемет әртүрлілікпен, ашық ауада және туризмді дамыту үшін таусылмайтын мүмкіндіктермен ерекшеленеді. Туризм саласындағы халықаралық сарапшылардың айтуынша, Қазақстандағы туризм саласының соңғы жылдардағы даму жағдайы оның үдемелі және тұрақты дамуымен сипатталады. Қазір біздің еліміз шетелдік туристердің келуі бойынша әлемде 53-ші орынға ие болса да, алдағы жылдары елдің әлемдік туристік рейтингте жоғары деңгейге шығу мүмкіндігі бар. Біздің еліміз туризмнің барлық түрлерін – мәдени-танымдық, сауықтыру, экологиялық, экстремалды, спорттық және басқаларды дамытудың бірегей мүмкіндігіне ие екенін атап өткен жөн. Біз жыл сайын 4,5 миллионнан астам шетел азаматтарын қабылдаймыз. Біз бұл санның жылдан жылға өсуін күтеміз. Дегенмен, отандық туризм саласындағы айқын проблемаларды да мойындау керек. Қазіргі уақытта туристік инфрақұрылымның дамымауы, сервис сапасының төмендігі, Қазақстан туралы тәуекелдің жоғары елі ретінде стереотиптік және жеткілікті орнықты түсінік біздің елімізге әлемдік туристік ағынның 1% - дан азы келетіндігіне алып келді. Сондай-ақ, Қазақстан халқының туристік ұтқырлығының көрсеткіші жоғары емес екенін мойындау керек. Турфирмалардың басым бөлігі өз отандастарын шетелге жіберумен айналысуды жөн көреді және аз ғана фирмалар Қазақстанға туристерді тарту үшін жұмыс істейді. Негізінен туристер Алматы мен Астанаға келеді. Туризм Агенттігінің талдамалық баяндамасында атап өтілгендей: «Туристік фирмалардың келу туризмі саласындағы кәсіпкерліктен бас тартуы қажетті қаржы қаражатының, тиісті инфрақұрылымның болмауымен түсіндіріледі» [3]. Қазақстанда туризмді дамыту үшін, оның барлық ерекшеліктерін ескере отырып, туризм менеджментін дамыту қажет. Туризмді басқарудың міндеттері әртүрлі: олар сұраныстың дамуының жалпы тенденциялары мен заңдылықтарын анықтаудан және оның өзіндік ерекшеліктерін анықтаудан тұрады. Әрбір туристік кәсіпорын өз қызметін әртүрлі мүдделі тұлғалар мен клиенттердің ортасында жүзеге асырады. Туристік ұйымдар ұйымға айтарлықтай әсер ететін көптеген мүдделі тұлғалармен жұмыс істейді. Сонымен қатар, жеке мүдделі топтардың өз мүдделері бар. Туризмді басқарудың ерекшелігі туристік өнімге деген сұраныстың ерекшелігіне байланысты. Туризм сұранысы мен нарығын анықтаудың соңғы әдістері демалушыларды өмір салты, табысы, мүдделері және басқалары бойынша топтарға бөледі. Туристік қызметтерді өндірушілер демалушылардың белгілі бір түрлерін басшылыққа алады. Олардың қажеттіліктерін олар жақсы біледі және сол қажеттіліктерді қанағаттандыру оларға үлкен табыс әкеледі. Туристік сұранысқа табыс, отбасы құрылымы, оның мүшелерінің жасы, білімі мен кәсібі сияқты факторлар қатты әсер етеді. Туристік сұранысқа әсер ететін маңызды фактор-бұл табыс немесе сатып алу қабілеті. Бұл үшін қаражаты бар адам ғана саяхаттай алады. Басқаша айтқанда, тек туристік қажеттілік туристік сұранысқа айналады, оны қанағаттандыру үшін ақша болуы керек.

Қазақстандағы туристік саланың жай-күйі мен даму үрдістерін ескере отырып, туризм менеджментінің сапасы мен тиімділігін арттыру үшін мынадай бағыттар бойынша қызметті жандандыру орынды болып табылады: -бейінді ғылыми құрылымдарда қолданылатын іс-қимылдардың практикалық маңыздылығын күшейту және аумақтық даму мәселелерін кешенді болжаумен айналысатын туризм ұйымдары туристік және рекреациялық ресурстарды бағалау жұмыстарын жүргізді, туризмді ұйымдастырудың, оның жекелеген түрлерін қоса алғанда, оларды

басқарудың ғылыми қағидаттары;

- демалу үшін жағдай жасау және рентабельділік есебінен экономиканы көтеру туристік нысандар. Бұл жұмыспен қамтудың және халық табысының тұрақты өсуін қамтамасыз етеді, туризммен сабақтас салалардың дамуын ынталандыру;

- мемлекеттік реттеу және туристік қызметті қолдау жүйесін дамыту;

- дамыту мәселелері бойынша заңнаманы жетілдіру арқылы және ішкі туризмді дамыту, тіркеу рәсімдерін оңайлату;

- ішкі туризмді дамыту саласында түрлі министрліктердің өзара іс-қимылын жолға қою, өйткені бұл міндетті шешу ғылым, мәдениет, білім беру, денсаулық сақтау тұрғысынан кешенді тәсілді талап етеді;

- техникалық реттеу жүйесінде белгіленген талаптарға сәйкес көлік және қонақ үй қызметтерінің сапасын арттыру;

- демалушылар мен жергілікті тұрғындардың экологиясы мен қауіпсіздігіне үлкен зиян келтірмеу үшін мәдениет деңгейін және халықтың қоршаған ортаға зиян келтіргені үшін жауапкершілігін арттыру;

- туризмді кеңінен насихаттау және танымал ету мақсатында туристік фирмалар туралы ақпаратты теледидарда, интернетте, БАҚ-та кеңінен жариялау; әрбір өңірдің туристік қызметтері туралы толық ақпараты бар бірыңғай интернет-журнал құру. Белсенді ақпарат алмасу турагенттер арасында ұсыныстар алмасуға мүмкіндік береді [4].

Туризм менеджментінің тиімділігін арттыру жөніндегі осы іс-шаралардың барлығы ішкі, сондай-ақ шығу туризмін одан әрі дамытуға ықпал ететін болады, бұл, сайып келгенде, әртүрлі негізгі және қосымша қызметтерге қаныққан ұлттық туристік өнімнің тартымдылығын едәуір арттыруға, еліміздің әлемдік туристік нарық жүйесіне интеграциялануына және Қазақстан Республикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға алып келеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Риси М. Халықаралық туризм статистикасы // UNWTO NEWS. – 2009. – № -3-9 бет.

2. Қазақстан туризмнің барлық түрлерін дамытуға ниетті// URL: www.kt.kz/rus/state/kazakhstan_nameren_razvivatj_vse_vidi_turizma_prezident_rk_1153499145.html (Жүгінген күні 05.04.2024)

3. ТМД елдері мен Қазақстандағы туризмді дамытудың қазіргі жағдайы мен проблемалары // URL: <http://www.kazatur.narod.ru/mut/3.HTML> (Жүгінген күні 05.04.2024)

4. «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (29.12.2014 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) // URL: http://online.zakon.kz/Document/doc_id=1023618 (Жүгінген күні 05.04.2024)

WAYS OF TOURISM DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

DUISEMBAI E

student of group TOUR 21-2

KOSAKINA E.A

Director of Tour Agency «Travel House»

DOSKALIEVA B.B

*Scientific supervisor: doctor of Economics, Professor
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda*

Annotation. Currently, modern technologies in the tourism sector are being introduced, among them: artificial intelligence, voice assistants, these tools allow not only to improve the service as a whole, but also provide an opportunity to adapt to almost every client.

Special attention is paid to the development of domestic tourism (regional).

In order to develop in the country, tourism development regions called tourist clusters were identified.

Key words: tourism, sector, modern, tourism industry, trends, Kazakhstan.

Tourism as one of the most popular modern types of recreation is an important part of a person's life with his natural desire to learn something new and at least temporarily return to the natural environment. Tourism in the modern world has become a major industry serving the population. [1, p. 37].

The formation of a market economy in Kazakhstan has increased interest in the forms and methods of tourist services for the population. The development of this industry at an accelerated pace and the increasing role of competition and the degree of commercialization of tourism activities have led to an understanding of the need for state regulation of the tourism business. For several generations, a significant part of the population of Kazakhstan used tourist services, as a result of which the need for them was massive, i.e. entered into the norm of life, became part of the national culture.

In recent years, more attention has been paid to the development of tourism in Kazakhstan. The prospects for the development of the tourism complex largely depend on the strengthening of state regulation of the tourism sector at the national level, which should be combined with a modern strategy for promoting regional tourism products.

As you know, in the theory and practice of tourism, the concepts of "social tourism" and "economic tourism" are distinguished. Accordingly, the criteria for evaluating the effectiveness of tourism as a global socio-economic phenomenon also differ.

In the modern world, tourism plays a positive role not only in the matter of cultural exchange between different countries. The development of tourism can meet the recreational needs of people and contribute to the solution of the most important socio-economic problems in both industrialized and developing countries.

Observing the dynamics of tourism development in the world, and also taking into account the tourism potential of our country, tourism should be identified as a priority sector of the economy of Kazakhstan, which will contribute to the creation of modern infrastructure, as well as the development of the region as a whole.

Currently, tourism is one of the most profitable types of business. The importance of tourism in the world is constantly increasing, which is associated with the increased influence of tourism on the economy of a particular country. In the economy of a particular country, international tourism performs a number of important functions:

- a source of foreign exchange earnings for the country and a means to ensure employment;
- expands deposits and the balance of payments and GNP of the country;
- contributes to the diversification of the economy, creating industries that serve the tourism sector.

Tourism is one of the largest highly profitable and most dynamic sectors of the world economy. More than 250 million people are employed in the tourism sector, i.e. every tenth worker in the world. As M. Risi, a well-known analyst fixing global trends in tourism development, states: "According to the forecast of the World Tourism Organization (UNWTO), the growth of the tourism industry will be irreversible in the twenty-first century, and by 2025 the number of international tourist visits will be 2.0 billion units. As you know, this branch of the economy is the fundamental basis of many developed and developing countries of the world. According to the WTO, its contribution to the world economy (gross production of services) is estimated at 10.9% of the world's gross domestic product. Travel and tourism provide over 11% of international investment" [1, p. 3]. Kazakhstan is the ninth largest country in the world. Our country has a unique range of natural landscapes. It is distinguished by amazing diversity, inexhaustible opportunities for outdoor activities and tourism development. According to international experts in the field of tourism, the state of development of the tourism industry in Kazakhstan in recent years is characterized by its progressive and sustainable development.

And although now our country belongs to the 53rd place in the world in terms of attendance by foreign tourists, nevertheless, in the coming years, the country has the opportunity to reach a higher level in the world tourism ranking. It should be noted that our country has a unique opportunity to develop all types of tourism - cultural, educational, health, ecological, extreme, sports and others. We receive more than 4.5 million foreign citizens annually. We expect this number to increase from year to year. Nevertheless, the

obvious problems in the field of domestic tourism should also be recognized. At present, the underdevelopment of the tourist infrastructure, the low quality of service, the stereotypical and rather stable idea of Kazakhstan as a high-risk country have led to the fact that our country accounts for less than 1% of the world tourist flow.

It should also be recognized that the indicator of tourist mobility of the population of Kazakhstan is low. The vast majority of travel agencies prefer to send their compatriots abroad, and only a few firms work to attract tourists to Kazakhstan. And mostly tourists visit Almaty and Astana. As noted in the analytical report of the Agency for Tourism: "The refusal of tourism firms from entrepreneurship in the field of inbound tourism is due to the lack of necessary financial resources, appropriate infrastructure" [3]. For the development of tourism in Kazakhstan, it is necessary to develop tourism management, taking into account all its features. The tasks of tourism management are diverse: they consist in identifying general trends and patterns in the development of demand, and in determining its specific features. Each tourism enterprise operates in the environment of various stakeholders and customers.

Tourism organizations work with a large number of stakeholders who have a significant impact on the organization. In addition, there are interests within individual interest groups. The specificity of tourism management is due to the peculiarity of the demand for a tourist product. The latest methods of determining demand and the tourism market divide vacationers into groups based on lifestyle, income, interests and more. Producers of tourist services are guided by well-defined types of tourists. They know their needs well, and the satisfaction of these needs brings them the greatest income. Tourism demand is strongly influenced by factors such as income, family structure, the age of its members, their education and profession. The most important factor influencing tourist demand is income, or purchasing power. Travel can only be the person who has the means to do so. In other words, only that tourist need becomes a tourist demand for which there is money.

Taking into account the state and development trends of the tourism industry in Kazakhstan, in order to improve the quality and efficiency of tourism management, it seems expedient to intensify activities in the following areas:

- to strengthen the practical significance of the applied actions of specialized scientific structures that would deal with issues of integrated forecasting of the development and territorial organization of tourism, conduct work on the assessment of tourist and recreational resources, develop scientific principles for organizing tourism, including its individual types, and managing them;

- create conditions for recreation and, as a result, economic recovery due to the profitability of tourist facilities. This will ensure a steady growth in employment and incomes of the population, stimulating the development of industries related to tourism;

- develop a system of state regulation and support of tourism activities by improving legislation on the development of inbound and domestic tourism, simplifying registration procedures;

- to establish interaction between various ministries in the field of domestic tourism development, since the solution of this problem requires an integrated approach from the point of view of science, culture, education, health care;

- improve the quality of transport and hotel services in accordance with the requirements established by the technical regulation system;

- in order to avoid causing more harm to the environment and the safety of vacationers and local residents, to raise the level of culture and responsibility of the population for causing damage to the environment;

- in order to widely promote and popularize tourism, widely cover information about travel companies on television, on the Internet, and in the media; create a single online magazine with complete information about the tourism services of each region. An active exchange of information will allow the exchange of recommendations between travel agents [4].

All these measures to improve the efficiency of tourism management will contribute to the further development of both domestic and outbound tourism, which will ultimately lead to a significant increase in the attractiveness of the national tourism product, saturated with a variety of basic and additional services, the integration of our country into the system of the world tourism market, and, ultimately, increasing the competitiveness of the Republic of Kazakhstan.

List of literature

1. Risi M. Statistics of international tourism // UNWTO NEWS. - 2009. - No. 1. - P.3-9.
2. Kazakhstan intends to develop all types of tourism // http://www.kt.kz/rus/state/kazakhstan_nameren_razvivatj_vse_vidi_turizma_prezident_rk_1153499145.htm
3. Current state and problems of tourism development in the CIS countries and Kazakhstan // <http://www.kazatur.narod.ru/mut/3.HTML>
4. Law of the Republic of Kazakhstan "On tourism activities in the Republic of Kazakhstan" (as amended and supplemented as of December 29, 2014) // http://online.zakon.kz/Document/doc_id=1023618
5. Доскалиева Б.Б. Personnel Management.- Караганда: КЭУК, 2021. – 160с.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМ НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУЫНЫҢ БОЛЖАМЫ

ЕРБАТЫРОВА Д.М.

Тур-21-1к., тобының студенті

БЛЯЛОВА А.К.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы,

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ

Аңдатпа. Берілген мақалада Қазақстанның туристік саласының дамуы, халықаралық деңгейге шығу әлеуетіне талдау жасалған. Туристік сала шикізат өндірісінен бас тартып, туристік саланың экономикаға әкелер пайдасының маңызды шарасы болып табылады.

Түйінді сөздер: туризм, халықаралық туризм, кәсіпкерлік, өндірістік, сектор, көңіл көтеру, сұраныс, экспорт, импорт.

21 ғасырдан бастап туризм көптеген елдерде және әлем аймақтарында әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени қызметтің басты бағыты болып табылады.

Туризм тура немесе жанама 30 экономикалық салалармен тығыз байланысты. Оның табысты дамуы үшін нарықта инфрақұрылым, қонақ үйлер, тамақтану орындары қажет етіледі. Осының барлығы күрделі аймақтық мәселелерді шешуге, жұмыс орындарды ашуға мүмкіндік береді, яғни, туризм- бұл тарихи-мәдени және табиғи мұраны сақтаудың тәсілі болып табылады.

Халықаралық туризм нарығы түрлі елдерге ең басты саласы болып табылады. Туристік қызмет көрсетулер сұранысқа ие болды. Қазір бұл әлемдік экономикасында динамикалық секторы және ең табысты сала болып табылады. Көбінесе бұл туристік бизнес ұйымына онша биік емес, ал пайданың өлшемі алатын фирмалар биік болады. Туризм саласы, келесі шаруашылық секторларына әсер етеді, көлік және байланыс, сауда, құрылыс және тағы басқалары, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының катализаторы және шетелдік валюта түсімінің бастауы болып табылады.

Экономикалық өсу шапшаңдығының азаюы, көп елдердің экспорт және импорт көрсеткіштерінің кемуіне қарамастан, туристік келулер 2022 жылдың қаңтарында 4.5%, 4.7%-ға өсті. Халықаралық туризм нарығы осындай экономиканың әлсіз өсуі, макроэкономикалық кернеуліктер және көп елдердің жұмыссыздықтың биік деңгейіне қарамастан, соңғы жылда тиянақты орнын сақтай алды.

2022 жылда туризм саласы дамып, оның өсу көлемі әлемдік ЖІӨ-де (жалпы ішкі өнім) қаралды. Сонымен қатар, туризм қызметімен байланысты әлемде 4 млн астам жаңа жұмыс орны пайда болды.

Халықаралық туризм халықаралық экономикалық қатынастардың бір нысаны ретінде шетелдік туристердің кең көлемдегі рухани және мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатындағы туристік қызметтің түрлерін ұсынуға бағытталған қызмет болып табылады.

Халықаралық туризм сыртқы экономикалық қатынастардың нысаны ретінде өзгеше белгімен ерекшеленеді. Олардың негізгілері, әлемдік нарықта сату-сатып алу құралдары ретінде тікелей сыртқы сауды айырбасына қабілеттілігі жоқ тауарлар мен қызметтер болып табылады.

Туризм дамуының негізгі экономикалық көрсеткіштерінің өзгерісін талдай келе, Қазақстандық туризмнің әлеуеті толық іске асырылмай отыр деген қорытындыға келуге болады, өйткені туристік саланың дамуы туристік қызметтегі қазақстандық және шетелдік азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін көліктік-логистикалық жүйенің қажетті инфрақұрылымын, оның ішінде, мемлекеттік шекарадан өткізу пункттерін (автомобильдік, авиациялық, теміржол) қайта жөндеуден өткізуді ескере отырып, кең мүмкіндікті қамтамасыз ете алатын қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті туристік кешенді құруға тікелей байланысты. Туристік кешенді құру еліміздің экономикасының дамуына – бюджетке салықтық түсім есебінен едәуір үлес қосады, шетелдік валютаның құйылуы, жұмыс орындары санының артуы есебінен, сондай-ақ мәдени және табиғи мұраның сақталуын және оны тиімді пайдаланылуына бақылауды қамтамасыз етеді.

Қазіргі таңда Қазақстанның туризмі қалыптасу және даму үстінде. Бұлай дейтініміз, еліміздің туризмін дамытуға барлық нәрсе бар, әсем табиғатымыз, көшпелілердің бай тарихы, саяси тұрақтылық пен экономикалық даму. Дәл осы факторлар Қазақстан туризмін әлемдік деңгейге шығуына әсер ете алатын және табысқа жеткізетін негізгі шарттардың бірі болып табылады.

Қарап отырсақ, елімізде туризмді дамытудың барлық бағыттар мен үлкен әлеуеті бар. Елімізде демалу және көңіл көтеру зоналары мен өзара байланысқан заманауи магистралдар мен дамыған жол бойы инфрақұрылымдары толыққанды дамып көбейе түскенде ғана Қазақстанның туристік бренд атағына ие болатын туристік объектілердің тізімі де арта түседі.

Осы орайда, еліміздегі туристік саланы дамыту мақсатымен мемлекет тарапынан көптеген шаралар атқарылуда. Қазіргі таңда ерекше көңіл елдің туристік имиджіне және ұлттық туристік өнімімізді әлемдік нарыққа шығаруға беріліп отыр.

Халықаралық туризм нарығы түрлі елдерге ең басты саласы болып табылады. Туристік қызмет көрсетулер сұранысқа ие болып отыр. Қазір бұл әлемдік экономикасында динамикалық секторы және ең табысты сала. Көбінесе бұл туристік бизнес ұйымына онша биік емес, ал пайданың өлшемі алатын фирмалар биік. Туризм саласы, келесі шаруашылық секторларына әсер етеді, көлік және байланыс, сауда, құрылыс және тағы басқалары, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының катализаторы және шетелдік валюта түсімінің бастауы болып табылады.

Қазақстанда Еуразияның қоғамдық және мәдениет орталығын жасау үшін конгрестік туризмді дамыту маңызды. Туризм саласында халықаралық ынтымақтастық жұмыстарын жүргізудің ЮНЕСКО және БЭСҰ -бағдарламаларына қатысу, екі сондай-ақ көп жақты шет елдік мемлекеттермен келісім жасау болып табылады.

Туристік бет-бейнені қалыптастыру үшін туристік хабарлама орталықтарын ұйымдастыру, сондай-ақ шет елдердегі Қазақстан елшілігіндегі өкілетті тұлғаларды араластыру жұмыстарына көңіл бөлуі керек. Еліміздің туристік қуатын жарнамалауда ұлттық әуе қатынасын және басқа да транспорттық кәсіпорындарда пайдалана білу.

Шет елдерде Қазақстан туралы жоғары сапалы полиграфиялық ұнтаспаларды уағыздау жұмысына көңіл бөлуі керек.

Қазақстанның туристік бет-бейнесін көтеруде Республика территориясына келіп кету тәртібін жеңілдетуі, кедендік шараларды біртұтас компьютерлендіру жүйесін енгізу болып табылады. Қазақстанға туристерді тартудың қызметін және елдердің халықаралық туристік нарыққа қатысуын қарастырып отыр. Қорыта айтқанда Қазақстан Республикасында туризмді дамыту мақсаты:

- туризмді экономиканың табысты салаларының біріне айналдыру;
- Республиканың туристік потенциалын дамыту;
- мәдениет тарихын және табиғи байлықтарымызды сақтау және ұтымды пайдалану;
- туристік ресурстарды барлық халықтық қол жеткізу мүмкіншілігіне көңіл бөлу, тұтынушыларды максималды қанағаттандыру;
- халықты ынталандыру;
- мемлекеттік және жеке меншіктік туризм сферасының тиімділігін арттыру;

- орта және шағын кәсіпкерлерді дамыту.

Қорытындылай келе, Қазақстандық туризмнің халықаралық деңгейге шығуына барлық әлеуеті бар, әрине оны халықаралық туризм нарығына таныстыру аз күшті қажет етпейді, алайда еліміздің туризм саласын барлық өндірістік секторлардан басып озу үшін біз болашақ мамандар барлық күш жігерімізді салуымыз керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Значение туризма в мировой экономике. Мирсаякова Венера Александровна Рубрика: Спецвыпуск Опубликовано в Молодой учёный №5 (109) март-1 2020 г. Дата публикации: 11.03.2020
2. Барометр международного туризма ЮНВТО, Том 16 январь 2018 год – Статистическое приложение
3. Электрондық ресурс Все о туризме: туристическая библиотека. Қол жеткізу режимі: <https://tourlib.net/> (Жүгінген күні 05.04.2024)

ӘЛЕМДЕГІ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР

ЕРБАТЫРОВА Д.

ТУР-21-1-қ топ студенті

АЛИМБЕКОВА М.М.

Ғылыми жетекшісі, магистр, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ

Аннотация. Мақалада туризмдегі инновациялардың практикалық мысалдары қарастырылады, олардың рөлі мен әсері бағаланады.

Кілт сөздер: инновация, туризм, инновациялық қызмет, мәдени құндылық, қазіргі әлем, туризм индустриясы, инновацияның рөлі, сервис, туризм.

Қазіргі әлемде инновация қоғам дамуының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Дәл қазір, жоғары технологиялар ғасырында инновацияға және инновациялық әлем құруға үлкен көңіл бөлінуде. Осылайша, көптеген инновациялар 21 ғасырда біздің өмірімізге әсер етті. Инновациялардың көмегімен олар қолданылатын өмірдің кез келген саласы белсенді дамып жатқанын атап өткен жөн. Мысалы, медицинада қолданылатын нанотехнология көптеген адамдардың өмірін сақтап қалуға көмектеседі.

Туризм мен қызмет көрсету саласындағы инновациялық үдерістердің маңызы кем емес. Бүгінгі күні біз өз қызметінде инновацияны немесе басқаша айтқанда, «ғылыми-техникалық шығармашылықты» пайдалану - бұл өз жұмысында және өмірінде жаңа технологиялар мен әдістерді әлі қолданбаған адамдардан бір жерде озып кету деп айта аламыз. Ю.Н.Степанова мен М.С.Лесникова өз еңбектерінде айтқандай, «Біздің заманымызда инновация – бұл құмарлық емес, өмір сүру, бәсекеге қабілеттілікті сақтау және одан әрі өркендеу үшін қажеттілік» [1].

Түрлі зерттеулер бізге қазіргі уақытта халықтың қазіргі әл-ауқаты мен жоғары өмір сүру деңгейінің негізін ғылым мен онымен байланысты инновациялар құрайтынын дәлелдейді, сондықтан туризм мен қызмет көрсету саласындағы инновация тақырыбы қазір ерекше өзекті тақырып болып табылады. Біздің елімізде инновацияның өсіп келе жатқан рөлін түсіну барған сайын айқын бола түсуде. Өйткені менеджменттегі, өндірістегі, тіпті туризмдегі инновацияларсыз өмір сүру салаларын сапалы дамыту мүмкін емес. О.А.Жданованың еңбегінде айтылғандай, «Экономикалық және әлеуметтік даму шеңберінде инновациялар атқаратын функциялар өте көп» [2].

Бұл мақалада біз туризмде және онымен байланысты салаларда қолданылып жатқан, қолданылған немесе қолданылуы жоспарланған ең қызықты жаңалықтарды қарастырамыз.

Мысалы, біз коммуникациялардағы жаңалықтарды айтып өттік. Заманауи ақпарат және коммуникация құралдарының пайда болуы қоғамдық өндіріс пен адамдардың өміріне үлкен әсер етті.

Қазіргі уақытта туристік қызмет пен туристік компаниялардың жұмысын Интернетсіз елестету мүмкін емес, өйткені турларды таңдау, брондау, қонақүйлерді іздеу, билеттерді сатып алу қазірдің өзінде 90% оның көмегімен жүзеге асырылады. Туризм индустриясымен тығыз байланыста болатын қонақ үй бизнесі саласында заманауи туризмге деген көзқарасты өзгерте алатын және тұтынушылардың жайлылық деңгейін арттыра алатын жаңалық бар – бұл қонақ үй нөмірлерінің электронды кілттері.

Қорытындысы, қонаққа қонақүй бөлмесінің кілті Android қосымшасы арқылы жіберіледі. Бұл қосымшаның және арнайы кілттің көмегімен адам еш қиындықсыз немесе ұзақ күтпестен бөлмеге оңай кіріп, демалуға кіріседі. Бұл жақын арада қабылдау әкімшілеріне аз жұмыс жүктелетінін және олар өздерінің қалған функцияларын жақсырақ орындай алатынын білдіреді. Мүмкін қонақ үйлер жақын арада дәстүрлі қабылдау бөлімінен толығымен бас тарта алатын шығар. Мысалы, Novotel операторының испандық қонақ үйлерінде келушілерге барлық қажетті ақпаратты алуға, сондай-ақ әртүрлі қызметтерді пайдалануға мүмкіндік беретін виртуалды консьерждер жұмыс істейтін болады.

Кибернетикалық консьерждер қонақ үй фойелеріне орнатылатын дисплейлер болады, олардың көмегімен қонақтар Интернетке қол жеткізе алады, ауа райы, көлік және жақын маңдағы көрікті жерлер туралы ақпарат алады және т.б. Бұл мысалдар инновацияның еңбек нарығына әсерін көрсетеді.

Инновацияның көлік саласына ықпалының келесі мысалын қарастырайық. Бүгінгі таңда көлікті жалға алу туристік саяхатта барған сайын танымал бола бастады, дегенмен бұл белсенділік жойылуы мүмкін. Олардың орнына тұтынушыларды алдау немесе басқа да жағымсыз жағдайларды болдырмай, қажетті маршруттар бойынша жеткізетін автопилот бар автокөліктер басылады.

Экскурсиялық сапарлар үшін де осындай жаңалық әзірленетін болады. Тағы бір жаңалық виртуалды шындық болмақ, ол курорттарға тірі дерлік баруға мүмкіндік береді. Мұндай шоулар кезінде адамның бастан кешіретін эмоциялары турды сатып алудың негізгі себебі болады және бұл туризм маркетингін түбегейлі өзгертеді.

Туризм индустриясындағы инновацияның келесі мысалы қонақ үй қызметкерлерінің жұмысын жақсартуға арналған қосымшалар болып табылады. MTech компаниясы Apple iPhone/iPod мобильді құрылғыларына арналған REX Room Expeditor қосымшасын ұсынды.

Олардың көмегімен сіз өз бөлмеңізді тазалау сапасын бағалай аласыз. Бұл технологиямен жұмыс істеу тек қызмет көрсету сапасын ғана емес, қонақ үйдің жалпы имиджін де жақсартады. Инновациялар жекелеген кәсіпорындарға ғана емес, тұтас қалаларға да әсер етеді. Мәселен, Чехияның Пильзен қаласында 3D планетарий сияқты заманауи жоғары технологиялық кешеннің құрылуы қалаға туристік ағынды он пайызға дерлік арттырды. Бұл планетарий әлемде оннан азы бар ерекше нысан. Тағы бір мысал ретінде Нидерландының ерекше ғылыми мұражайын келтіруге болады: NEMO мұражайын да инновация деп санауға болады [3].

Ғимараттың архитектуралық стилі өте ерекше. Ерекшелігі, біріншіден, бұл жерде нысанның барлық техникалық коммуникациялары көпшілік назарына қойылған. Кез келген адам болат едендерді, желдету және кәріз құбырларын және ғимараттың басқа да функционалды элементтерін көре алады.

Мұражайдың басты мақсаты - өскелең ұрпақтың ғылым мен техникаға деген қызығушылығын ояту, сондықтан мұражай экспонаттарының көпшілігін оның қызметкерлерінің өздері импровизацияланған құралдар мен материалдардан жасайды - осылайша кез келген затты қолмен ұстауға, айналдыруға болады. және жан-жақты тексерілді.

Туризмдегі инновацияның тағы бір сәтті мысалы интерактивті және виртуалды мұражайларды құру, тіпті қарапайым мұражайларда QR кодтарын қолдану – бұл арнайы тегтер мобильді құрылғымен сканерленгенде туристерге экспонат туралы қосымша ақпарат алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай белгілерді Мәскеудегі тарихи ғимараттардан көруге болады. Арнайы

қосымшаның көмегімен QR кодын оқу керек, сол сәтте осы сәулет ескерткіші туралы толық ақпарат аласыз. Бұл туристер үшін өте пайдалы жаңалық.

Сонымен, туризм саласында да көптеген жаңалықтар бар екенін және олардың әрқайсысының өзіндік мәні бар екенін анықтадық. Кейбіреулер қызмет көрсету және демалыс сапасын жақсартуға көмектеседі, кейбіреулері белгілі бір қалалардың немесе экспонаттардың мәдени құндылығын арттырады, кейбір инновациялар туризмдегі білім беру және ақпараттық функцияны дамытуға көмектеседі, бірақ басқалармен қатар, бұл пайда қаржылық жағынан да көрінеді. Осылайша, инновацияларды дамытудың маңыздылығы даусыз үлкен, өйткені олар қолданылатын барлық салаға үлкен оң әсер етеді.

Жұмыс барысында туризм және сервис саласындағы инновациялардың көптеген мысалдары қарастырылды. Осылайша, біз қазіргі әлемде инновацияның рөлі өте зор екенін анықтадық, өйткені инновациялық қызмет нәтижелерінің арқасында инновация қолданылатын сала дамып, жақсарып, өркендеп отырады.

Инновациялар жекелеген кәсіпорындарды ғана емес, сонымен қатар тұтас қалалар мен елдерді дамытуға көмектеседі, ал кейбір инновациялар бүкіл әлем бойынша өнеркәсіпте жұмыс істеу тәсілін түбегейлі өзгертеді. Сонымен қатар, инновациялар тек экономикалық пайда әкеліп қана қоймай, сонымен қатар, инновациялар қоғамның барлық салаларын қамтуы мүмкін екендігі анықталды; Осылайша, туризм мен қызмет көрсету саласындағы инновациялардың атқаратын міндеттері өте көп. Бірақ ең бастысы, олар қазіргі әлемге орасан зор пайда әкеледі.

Инновацияны дамыту арқылы ғана әлем дамудың қарқынды жолымен дами алады, өйткені өмір сүру жағдайларын жақсартуға, оларды тұрақты және қолайлы етуге мүмкіндік беретін инновация.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Степанова Ю., Лесникова М. С. Орыс қоғамының заманауи дамуындағы инновацияның рөлі // Халықаралық студенттік ғылыми бюллетень. - 2017. - No 6.; URL: <http://eduherald.ru/ru/article/view?id=17939> (Жүгінген күні: 07.04.2024).

2. Жданова, О.А. Қазіргі экономикадағы инновацияның рөлі / О.А.Жданова. — Мәтін: тікелей // Экономика, менеджмент, қаржы: I Интернационал материалдары. ғылыми конф. (Пермь, 2011 жылдың маусымы). - Пермь: Меркурий, 2011. - 38–40 б. — URL: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/10/783/> (Жүгінген күні: 07.04.2024)

3. Амстердамдағы Немо мұражайы. Барлық мұражайлар - URL: <https://vsemuzei.com/niderlandy/muzej-nemo-v-amsterdam>

4. Калинина, М. Р. Туризм мен қызмет көрсетудегі инновацияның рөлі, практикалық мысалдар / М. П. Калинина. — Мәтін: тікелей // Жас ғалым. — 2021. — No 7 (349). — 157-159 беттер. — URL: <https://moluch.ru/archive/349/78518/> (Жүгінген күні: 08.04.2024).

АКТУАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ В РЕСТОРАННОМ БИЗНЕСЕ

ЖЕКСЕМБАЕВА Д.М

студентка группы РД 20-2

АХМЕТОВ А.С

Научный руководитель, магистр, преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрены мировые тренды в ресторанном и гостиничном бизнесе популярные на данный момент.

В данной сфере оказания услуг все больше внедряются современные технологии, среди них: искусственный интеллект, голосовые помощники, эти инструменты позволяют не только улучшить

сервис в целом, но и предоставляют возможность подстроиться практически под каждого клиента. Особое внимание уделяется примерам внедрений таких инноваций во всем мире, а также исследованию ввода новых технических оснащений в будущее.

Ключевые слова: тренд, ресторанный бизнес, гостиничный бизнес, искусственный интеллект, фастфуд, бесконтактный сервис, цифровые технологии.

На сегодняшний день ресторанный и гостиничный бизнес являются динамически развивающейся отраслью. Открываются новые заведения, применяются передовые и креативные решения в данной отрасли

Мы бы хотели отметить некоторые из тенденций ресторанного бизнеса в 2024 году:

1. Бесконтактный заказ

С началом эпидемии COVID-19 первостепенное значение приобрела необходимость минимизации физического контакта. В результате бесконтактный заказ в ресторанах - быстрорастущая тенденция, вызванная заботами о здоровье и безопасности. Используя такие технологии, как мобильные приложения, QR-коды и киоски для самостоятельного заказа, рестораны теперь сводят к минимуму прямое физическое взаимодействие между персоналом и клиентами.

Сторонние платформы доставки, такие как Uber Eats и DoorDash, еще больше расширяют возможности бесконтактного питания. Такие цифровые платформы открывают новые источники дохода и делают доставку на дом более доступной, одновременно перенаправляя расходы ресторанов на инфраструктуру. Они также играют важную роль в обеспечении персонализации и удобства процесса бесконтактного заказа.

Решения для бесконтактного заказа - от настройки до сохранения предпочтений - обогащают впечатления от ужина, соответствуя целям устойчивого развития. Более того, такие достижения, как голосовые команды или распознавание лиц, еще больше улучшают процесс бесконтактного заказа.

Tablenu создает бесконтактную систему заказов для ресторанов

Tablenu - стартап из США, разрабатывающий бесконтактную операционную систему для ресторанов. Она позволяет клиентам сканировать QR-код с помощью смартфонов и делать заказы прямо на кухне. После ужина посетители могут заказать столик у официанта или оплатить счет и покинуть ресторан.

Система стартапа приносит пользу ресторанам, поскольку ее облачная архитектура снижает затраты на ИТ. Экран кухонного дисплея также оптимизирует эффективность работы персонала ресторана, предоставляя информацию о заказе в режиме реального времени. Таким образом, избегая путаницы и обеспечивая своевременную доставку блюд [1].

Voicserplug позволяет использовать голосовую коммерцию при заказе блюд

Voicserplug - американская компания, разрабатывающая голосовое коммерческое решение для заказа еды на базе искусственного интеллекта. Он интегрируется с существующими телефонными системами ресторанов, колл-центрами, сервисами drive-thrus или платформами онлайн-заказов, обеспечивая возможность разговорного и интерактивного оформления заказов.

Приложение для бесконтактного оформления заказов от стартапа позволяет ресторанам быстро повышать цены или осуществлять перекрестные продажи, а также сокращать трудозатраты при оформлении заказов, снижая стоимость каждого заказа. Это, в свою очередь, снижает количество отказов клиентов и потерянных заказов при одновременном увеличении числа повторных.

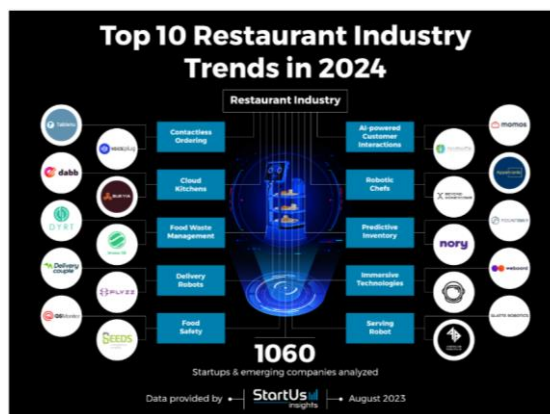

Рисунок 1 - ТОП-10 трендов в ресторанном бизнесе за 2024 год

2. Облачные кухни

Облачные кухни, также известные как призрачные или виртуальные кухни, - это коммерческие кухни, на которых готовят еду исключительно для доставки. В основном они существуют в промышленных или коммерческих помещениях, где повара готовят блюда, которые затем доставляются клиентам через сторонние сервисы, такие как Uber Eats, DoorDash или Zomato.

Распространение услуг доставки еды делает для потребителей более удобным заказывать блюда в ресторанах, не выходя из дома. Эта тенденция усилилась во время пандемии COVID-19, когда возможности пообедать в ресторанах были ограничены, что вызвало резкий рост спроса на доставку.

Таким образом, облачные кухни позволяют ресторанам перейти к операциям, ориентированным на доставку еды, при одновременном снижении операционных расходов. Они также позволяют предприятиям управлять несколькими виртуальными продуктовыми брендами с одной кухни, диверсифицируя свои предложения и расширяя клиентскую базу.

Dabb предлагает платформу Ghost Kitchen

Dabb - пуэрториканский стартап, предоставляющий платформу ghost kitchen. Она позволяет традиционным обычным ресторанам и фудтракам трансформировать свой бизнес в масштабируемые виртуальные кухни. Платформа также использует искусственный интеллект для предоставления персонализированных рекомендаций потребителям.

Более того, компания позволяет ресторанам избегать огромных затрат на инфраструктуру, что особенно выгодно малому бизнесу. Платформа также включает дополненную реальность (AR), которая позволяет потребителям использовать смартфоны для идентификации геотегов и получения вознаграждений или предложений, увеличивая доход ресторанов.

Vukuia разрабатывает программное обеспечение для облачной кухни

Vukuia - стартап из Ганы, создающий программное обеспечение для облачной кухни – VukuiaOS. Это позволяет продуктовым брендам начинать, расти и расширять свой бизнес, предлагая программное обеспечение и оборудование для виртуальной кухни. Это включает в себя обслуживание на месте, facility management, поддержку продаж, агрегирование поставок и многое другое.

Программное обеспечение и сервисы стартапа позволяют предприятиям быстро масштабировать свою деятельность, чтобы разместить пункты питания с доставкой на дом и на вынос только по заказу. Более того, Vukuia использует модель "оплата по мере поступления" для взимания платы с ресторанов, экономя первоначальные расходы [1].

3. Управление пищевыми отходами

Рестораны ежедневно выбрасывают большое количество съедобных продуктов, что влечет за собой финансовые потери и усугубляет экологические проблемы. Вот почему точки розничной торговли продуктами питания переходят на основанные на данных и инновационные стратегии обращения с отходами. Эти технологии включают Интернет вещей (IoT), передовую аналитику, искусственный интеллект, робототехнику, переработку химических веществ и многое другое.

Благодаря точному отслеживанию запасов и прогнозированию меняющихся требований клиентов машинное обучение и прогнозная аналитика позволяют ресторанам оптимизировать использование ресурсов. Это сводит к минимуму перезакупку и снижает вероятность порчи продуктов. Кроме того, предприятия общественного питания внедряют датчики для отслеживания пищевых отходов, что помогает им выявлять закономерности в потерях продуктов питания.

Кроме того, предприятия общественного питания внедряют собственные системы управления отходами для контроля пищевых отходов у источника. Для этого рестораны используют передовые системы переработки пластика для обращения с упаковочными отходами, а также системы преобразования пищевых отходов в энергию (WTE) и компостирования. В совокупности эти меры сокращают углеродный след, связанный с деятельностью ресторанов.

Dyrt Labs внедряет технологию компостирования на месте и в емкости

Dyrt Labs - американская компания по обращению с пищевыми отходами, которая предлагает решение для компостирования на месте, в емкостях. It-отдел перерабатывает пищевые отходы в компост на месте, устраняя необходимость в воде для переработки отходов. Стартап также предлагает облачную информационную панель для визуализации и отслеживания последствий компостирования.

Децентрализованное управление отходами стартапа сокращает количество перевозок на объекты за пределами площадки и лучше согласуется с целями ESG по отслеживанию выбросов CO₂.

Масло Урана позволяет перерабатывать использованное растительное масло

Uranus Oil - индийский стартап, который занимается переработкой использованного растительного масла в биодизельное топливо. Стартап использует растительное масло из ресторанов и перевозит масло с помощью своего автопарка. Как только объем закупок достигнет 12 тонн, он проинформирует производителей биодизельного топлива о необходимости сбора и переработки.

Таким образом, стартап объединяет разрозненные рестораны и производителей биодизельного топлива для оптимизации поиска использованного растительного масла. Это позволяет как предприятиям пищевой промышленности, так и энергетическим компаниям оптимизировать свои цепочки поставок и снизить выбросы углекислого газа [1].

4. Роботы доставки

Удобство доставки еды и растущий спрос на нее в отрасли вынуждают рестораны использовать роботов-доставщиков. Это автономные роботы-доставщики, оснащенные GPS, камерами, датчиками и другими технологиями для навигации в городских условиях. Например, Uber Eats сотрудничает с Serve для масштабирования операций роботизированной доставки.

Роботы по доставке еды заменяют разносчиков "последней мили", чтобы снизить трудозатраты и сделать доставку по запросу более доступной для клиентов. Эти роботы также работают непрерывно, без перерывов, и сводят к минимуму человеческие ошибки. Это сокращает пробки на дорогах, поскольку на дорогах требуется меньше традиционных средств доставки.

DeliveryCouple предоставляет робота для доставки еды как услугу

DeliveryCouple - польский стартап, предоставляющий роботов как услугу для доставки еды. Стартап запускает робота в демонстрационном режиме, а затем активирует его для выполнения операций после подтверждения выставления счетов предприятиями общественного питания.

Автономные уличные роботы позволяют предприятиям предлагать своим потребителям доставку бесплатно или по сниженным ценам, а также обеспечивать своевременную доставку. Это повышает удобство для потребителей и, в свою очередь, доход.

Flyzz производит дроны для доставки еды

Flyzz - мексиканский стартап, создающий дроны для доставки еды. Автономные дроны доставляют заказы прямо из ресторанов потребителям. Они электрические и позволяют избежать пробок на дорогах во время транспортировки. Таким образом, беспилотные летательные аппараты стартапа позволяют ресторанам быстро доставлять заказы, сохраняя при этом более низкие эксплуатационные расходы и выбросы.

5. Безопасность пищевых продуктов

Основными факторами риска, влияющими на безопасность пищевых продуктов, являются неправильная температура хранения продуктов, ненадлежащее приготовление, загрязненное оборудование, продукты из небезопасных источников и плохая личная гигиена. Повышенная осведомленность потребителей и строгие нормативные акты, таким образом, делают безопасность пищевых продуктов приоритетом для ресторанного бизнеса. Для достижения этой цели они используют технологии мониторинга состояния продуктов питания, улучшения санитарных условий и ответственного подбора поставщиков.

Мониторинг температуры продуктов питания, влажности и других важных факторов в режиме реального времени позволяет пищевым цепочкам принимать ответные меры при обнаружении проблем. Также вызывают интерес технологические программы обучения безопасности пищевых продуктов, такие как системы мониторинга персонала на основе компьютерного зрения, для повышения безопасности пищевых продуктов.

Рестораны продолжают внедрять блокчейн для отслеживания происхождения ингредиентов и предлагают информацию о поиске поставщиков, обработке и способах приготовления. Эти неизменяемые данные укрепляют доверие всех заинтересованных сторон в цепочке поставок продуктов питания и вовлекают потребителей в процесс.

QS Monitor предлагает оценку рисков для безопасности пищевых продуктов на основе искусственного интеллекта

QS Monitor - стартап из ОАЭ, который предоставляет оценку пищевых рисков на основе искусственного интеллекта. It сочетает в себе устройства Интернета вещей, алгоритмы машинного обучения и анализ данных для мониторинга и обеспечения безопасности пищевых продуктов на различных этапах глобальной цепочки поставок.

SeedsBit улучшает прослеживаемость продуктов питания

SeedsBit - итальянский стартап, повышающий прослеживаемость продуктов питания. Стартап собирает информацию с мест, о переработке ингредиентов, со складов дистрибуции, в супермаркетах и до момента поступления продуктов на стол потребителя. Компания хранит эти данные на своей собственной платформе, основанной на блокчейне.

Платформа также позволяет ресторанам и потребителям отслеживать происхождение своих продуктов питания, а предприятиям общественного питания повышать прозрачность своей деятельности. Это повышает гарантии качества блюд и обеспечивает безопасность пищевых продуктов [1].

6. Взаимодействие с клиентами на основе искусственного интеллекта

Искусственный интеллект все чаще используется в ресторанной индустрии для обеспечения более интерактивного и индивидуального взаимодействия с потребителями. Например, чат-боты обрабатывают заказы и предоставляют персонализированные рекомендации в ресторанах. Чат-боты и виртуальные помощники, управляемые искусственным интеллектом, также оптимизируют запросы клиентов и управляют заказами.

Эта тенденция в ресторанах получила дальнейшее развитие благодаря интеграции систем голосового заказа и голосового поиска. Хотя это позволяет клиентам пользоваться громкой связью, более важным преимуществом является то, что заказ блюд становится более доступным и инклюзивным.

Momos разрабатывает платформу обслуживания клиентов для ресторанов на основе искусственного интеллекта

Momos - стартап из США, создающий платформу обслуживания клиентов для ресторанов на базе искусственного интеллекта.

7. Посуда в естественных формах, приближенных к природе: экологичность и стиль

Мир посуды постоянно меняется и развивается, и сейчас все больше дизайнеров и производителей обращаются к природным мотивам и формам. Ведь что может быть изящней природных форм?

Рельефность и асимметричность – ведущий тренд года. Посуда, подчеркивающая природную фактуру, полностью соответствует лаконичности и естественности во всем.

Серия Olive абсолютное тому доказательство. Освежающий глубокий зеленый оттенок, неровный край у каждого изделия и рельефность придают посуде особый шарм и изысканность.

Морской мотив нашел особое отражение в ракушечной серии Гавайи. Перламутровый блеск, оттененный песчаными линиями, переносит нас на изысканные пляжи. Такая посуда – отличный выбор для летнего сезона.

Серия Паназия от P.L.-ProffCuisine вдохновлена природной фактурой. Небрежные края и фактурность напоминает о древесных лесах. Безусловно, это лаконичный и гармоничный вариант для вашего ресторана.

Несмотря на все модные тенденции, белая посуда остается классикой, которая никогда не выходит из моды. Она идеально подходит для создания элегантного и сдержанного интерьера [2].

Список использованной литературы

1. Электронный ресурс «Write Gate». Режим доступа: <https://www.barneo.ru/baza-znaniy-horeca/restoranyi-marketing/trendy-restorannogo-biznesa-v-2024-godu-novye-idei-dlya-vashego-biznesa> (Дата обращения 08.04.2024).
2. Электронный ресурс «StartUs Insights». Режим доступа: <https://complexbar.ru/blog/stati/kakie-trendy-v-restorannoy-industrii-nas-zhdut-v-2024-prognoz-specialistov/> (Дата обращения: 08.04.2024).

ПАНДЕМИЯ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТУРИЗМГЕ ТИГІЗГЕН ӘСЕРІН ТАЛДАУ

КАЛИЕВА С.

Тур-21-1к тобының студенті

АЕШОВА Н.Т.

Ғылыми жетекшісі, магистр, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Түйіндеме: Бұл мақалада туризм саласының дамуына пандемиясын салдары талданған және кризистен шығу әдістері ұсынылды.

Кілт сөздер: туризм, ішкі туризм, келу туризмі, туристік ұйымдар.

Пандемия бүкіл қызмет көрсету нарығына әсер етті. Бірақ оның әсері әсіресе ауыр болатын аймақтар бар. Туристік сала, ойын-сауық, халықаралық тасымалдау олардың барлығы карантин мен шекаралардың жабылуына байланысты шығынға ұшырады. Қазір туристік салада не болып жатқанын және дағдарыстың оған қалай әсер ететініне тоқталсақ.

Коронавирус және туристік бизнес оның жаңа коронавирустың Отаны Қытай мемлекеті болып табылады. Елде бәрінен бұрын қатаң карантиндік шаралар енгізіліп, азаматтардың қозғалысын шектеді. Халықаралық әуе көлігі қауымдастығы бүкіл әлем бойынша тасымалдаушылар 2020 жылы 113 миллиард долларға дейін жоғалтты деп есептеді.

Қонақ үйлер үшін қиын кезеңдер келді: олар шетелдік туристердің болмауына тығыз байланысты. ЖК «Мухатаев М.М.» ТА «MASTER отдыха» туристік фирманың сарапшылардың пікірінше, коронавирус індетіне байланысты Қазақстанда шағын қонақ үй нысандарының төрттен бір бөлігі жабылды. 10-25 нөмірлі хостелдер мен қонақ үйлер және желілік емес объектілер үлкен тәуекелге ұшырады.

Эпидемия аяқталғаннан кейін туристік бизнеспен не болады? ЖК «Мухатаев М.М.» ТА «MASTER отдыха» туристік фирманың талдаушылары әсерлі қаржылық «қауіпсіздік жастығы» бар компаниялар аман қалады деп санайды. Оптимистік болжам бойынша, сала жазға қарай, пессимистік тұрғыдан қазан айына дейін өмір сүреді. Содан кейін туристік өсуді күту керек, ал аман

қалғандар өз пайдасын алады. Сондай-ақ, сарапшылар бұл дағдарыс ішкі туризмді дамытуға мүмкіндік беретін серпін болады деп келіседі.

Пандемияның қазақстандық туризм индустриясына әсерін толық бағалау әлі мүмкін емес, туристік компанияның бас директорының кейбір мәліметтері бойынша қазір бұл салада не болып жатқанын білуге болады.

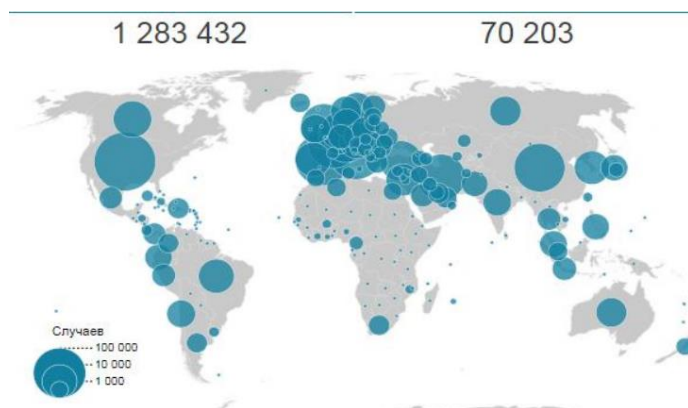
Қазақстанның туристік нарығы - бұл мыңдаған фирмалар. Біріншіден, бұл туристік өнімдерді құратын және чартерлік рейстерді жүктейтін, бірақ өз өнімдерін түпкілікті тұтынушыларға сатуға құқығы жоқ туроператорлар. Екіншіден, бұл туроператорлардың өнімдерін сататын және жеке тұлғаларға да, бизнеске де қосымша қызмет көрсететін турагенттер. Екеуі де келу (Қазақстандағы шетелдіктерді қабылдайды), кету (шетелдіктерді шетелге жібереді) немесе ішкі (ел ішінде саяхат ұйымдастырады) туризмде жұмыс істейді.

Қазіргі уақытта адамзат қазіргі әлемді көптеген жылдар бойы түбегейлі өзгерте алатын қауіпке тап болды. Жаңа коронавирус Қытайдың Хубэй провинциясында пайда болды, мүмкін, өткеннің соңында содан бері ол Антарктикадан басқа барлық құрлықтарға таралды.

Вирус SARS-CoV-2 деп аталды, ал ол тудыратын ауру Covid-19 болды. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДСҰ) мәліметтері бойынша әлемде жаңа коронавирус жұқтырғандар саны 1 млн.283 мың адамнан асты (06.04.2020). Деректер бойынша расталған жағдайлардың саны бойынша көшбасшы елдер Джонс Хопкинс университеттері: АҚШ (337 мың), Испания (131 мың), Италия (128 мың) (5 сурет).

Қазіргі уақытта Қазақстанда даму жағдайы коронавирус даму сатысында (6 мыңнан астам жұқтырған), бірақ әлемнің басқа дамыған елдеріндегідей жағдайдың нашарлауын күтуге болады [2]. Коронавирустың таралуына байланысты 2019-Ncov, бұл дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы пандемия деп таныды, барлық туристік бағыттарға тыйым салынды.

Сонымен қатар, қазақстандық және халықаралық авиакомпаниялар сыртқы және ішкі рейстердің әуе қатынасы тоқтады. Жекелеген елдердің қозғалысы мен енгізілуін қиындатты.

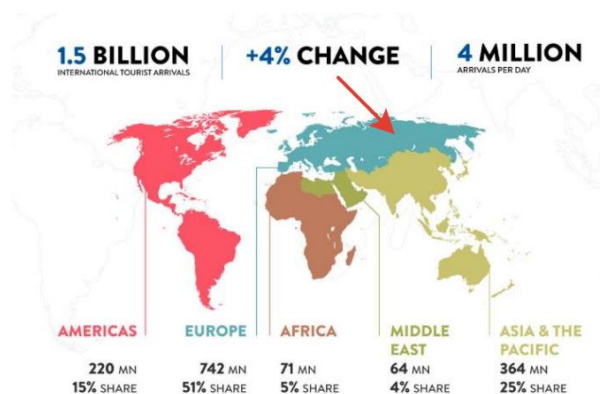

1 сурет - Әлем бойынша коронавирус жұқтырғандар

Осылайша, бүкіл әлемдік туристік индустрияның мәртебесі күмән тудырды. Әлемдік туристік ағынның болмауына байланысты туроператорлар мен турагенттердің қызметі іс жүзінде тоқтады, өйткені бұрын клиенттер жоспарлаған турлар тоқтатылды немесе кейінге қалдырылды, ал қазіргі уақытта жаңаларын брондау және сатып алу мүмкін емес [6]. Тек Қазақстан Республикасында шығу туризмі 60% - ға, ал кіру туризмі 30% - ға төмендеді. Дүниежүзілік туризм және саяхат кеңесінің (WTTC) Президенті Глория Гевара коронавирустың өршуіне байланысты туристік нарық 22 миллиард доллар жоғалтуы мүмкін деп санайды. Егер оның таралуын болдырмау мүмкін болмаса, бұл сома екі-үш есе өсуі мүмкін. Ең үлкен әсер Азияда және ең алдымен Қытайда қабылданбайтыны анық. Онда туризм ЖІӨ-нің 11% - ын құрайды және соңғы жылдары ол 7% қарқынмен өсті. Вирус Қытайдан келген туристерге тәуелді елдерге көп әсер етеді - Гонконг, Макао, Таиланд, Камбоджа және Филиппин.

Бұған дейін Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесі (WTTC) оның есептеуі бойынша туристік салаға тартылған 50 миллионға жуық адам covid-2019 салдарынан жұмысынан айрылуы мүмкін деп мәлімдеді [5].

Авиабилеттерді сатып алуға арналған сервистің бағалауы бойынша Viletix.ru. 2019 жылы еуропалық бағытта - Италия, Германия, Испания және Францияға авиабилеттерді сатудан түскен айналым шамамен 101,6 млрд. теңгені құрады. Халықаралық туристік сапарлар саны бойынша қарқынды дамып келе жатқан өңір, әлемдік орташа көрсеткіштен екі есе көп (+8%). Азия-Тынық мұхиты аймағындағы халықаралық сапарлар санының өсуі баяулады, бірақ орташа деңгейден жоғары, 5% құрайды. Еуропаға 743 млн. шетелдік турист келді, бұл 51% құрайды. Әлемдік нарық (+4%). Солтүстік және Оңтүстік Америка (+2%) көптеген аралдық саяхатшылардың аралас көрінісін көрсетті. Кариб теңізіндегі бағыттар өз позицияларын нығайтты, ал Оңтүстік Америкаға сапарлар саны ішінара төмендеді. Әлеуметтік және саяси толқулар. Африка бойынша шектеулі деректер (+4%) Солтүстік Африкада жоғары нәтижелердің (+9%) сақталуын көрсетеді, ал Сахараның сахарасындағы Африка елдерінде 2019 жылы өсу қарқыны баяулады (+1,5%) (сурет 2).

2 сурет - 2019 жылғы халықаралық туризм бойынша саяхаттар саны

Туристік сала өте ауыр жағдайға тап болды. 2020 жылғы 16 наурызда Қазақстанда төтенше жағдай жарияланды, бүкіл әлем бойынша шекаралар жабылды, халықаралық әуе тасымалдары тоқтатылды.

Осы сәтте әлемдік курорттарда демалып жатқан қазақстандық туристерді қайтару мәселесі алғашқы маңызды белгілердің бірі болды. Айта кету керек, бұл проблемаға әлемнің көптеген елдері тап болды.

Үкімет алдын ала енгізген шығу туризмі саласындағы азаматтардың құқықтарына кепілдік беру жүйесі тетігінің арқасында бізге қалыптасқан жағдайда бір апта ішінде 5 913 қазақстандық азаматты отанына қайтаруды жедел ұйымдастыруға мүмкіндік берді. Жүйе әрбір туристтің аты-жөнін, оның демалу орны мен кезеңін білуге мүмкіндік берді, бұл бізге осы тапсырманы мүмкіндігінше тиімді орындауға мүмкіндік берді.

Әрі қарай, туристік нарықта қаржылық проблемаларға тап болды. Компаниялар білікті кадрларды ұстап тұру үшін, сондай-ақ кеңселерін ұстау үшін салық, жалақы төлеуге мәжбүр болды.

Үкіметтің дағдарысқа қарсы шаралар қабылдау жөніндегі жұмысы шеңберінде біздің министрлік салықтан босату, жеңілдікті кредиттер беру, сондай-ақ қолданыстағы кредиттер бойынша мерзімін ұзарту жөнінде тиісті ұсыныстар енгізді. Бұл шаралардың барлығын Премьер-Министр және Үкіметтің қаржы блогы қолдады.

Эпидемиологиялық жағдайдың біртіндеп тұрақтануын ескере отырып, туристік нарықты жоспарлы қалпына келтіру бойынша қосымша шаралар әзірленген болатын.

Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігімен бірлесіп, бірінші кезеңде қалааралық әуе және теміржол қатынастарын, автобус тасымалдарын қалпына келтіру басталды. Содан кейін әлемдік негізгі курорттық бағыттар бойынша әуе қатынасы біртіндеп жолға қойылды, бұл туркомпанияларға 2020 жылдың наурызынан мамырына дейін демалысқа жолдамаларды

төлеген клиенттер алдындағы бұрын қабылданған, бірақ кейінге қалдырылған міндеттемелерді орындауға мүмкіндік берді.

Қазақстандық курорттарды іске қосу үшін денсаулық сақтау министрлігімен бірлесіп туристік объектілердің қауіпсіз жұмыс істеу алгоритмдері әзірленді, олар өз тиімділігін көрсетті, бұл ішкі туризм саласын уақтылы қолдауға мүмкіндік берді.

Парламент Мәжілісінде туризм туралы заң жобасын ілгерілету бойынша жұмыс жалғастырылды. Бюджет шығындарын жаппай қысқарту жағдайында Мәжіліс депутаттары мен Үкімет туристік саланы мемлекеттік қолдаудың бірқатар жаңа шараларын қолдады. 2025 жылға дейін 163 млрд.теңге мөлшеріндегі шығыстар мақұлданды. Бұл шаралар дағдарыстан кейінгі кезеңде туристік қызметтер нарығының дамуына айтарлықтай оң әсер етуі тиіс.

Айта кету керек, пандемия кезеңі туристік нарықтың, «Атамекен» ҰКП-ның «Қазақ Туризм» ҰК АҚ-мен өзара іс-қимылын күшейтті. Жол карталарына қол қойылды, тұрақты негізде вебинарлар мен проблемалық мәселелерді талқылау жүргізілді, жаңа тәсілдер әзірленді, зерттеу экспедициялары ұйымдастырылды.

Тұтастай алғанда, 2020 жылдың қорытындылары Үкіметтің туристік нарықты біртіндеп қалпына келтіру жөніндегі міндетті ойдағыдай орындағанын көрсетеді.

Бұл жерде демалушылардың өз объектілерінде жұқтыру фактілеріне жол бермей, барлық регламенттер мен шектеулерді жауапкершілікпен сақтаған қазақстандық туристік бизнесті түсіну мен қолдауды атап өту маңызды.

Туризм индустриясы комитетінің төрағасы Дастан Рыспеков Қазақстанның туристік саласы үшін пандемияның «тосын сыйлары» және қабылданып жатқан шаралардың барлығы туралы айтып кетті. Шығу туризмі саласында азаматтардың құқықтарына кепілдік беру жүйесі 2016 жылы құрылды, осы уақыт ішінде ол өзінің тиімділігін көрсетті. Атап айтқанда, пандемия басталысымен министрлік жүйе операторымен бірлесіп, «Туристік қамқор» қорымен бір апта ішінде сол кезде әлемдік курорттарда демалған барлық қазақстандық туристерді қайтаруды қамтамасыз етті. «Эйр Астана» және «Скат» авиакомпанияларымен бірлесіп барлығы 19 чартерлік рейс жүзеге асырылды. Бұл ретте Қазақстан ТМД кеңістігінде бұл жұмысты бәрінен де жылдам жүргізіп, басқа мемлекеттерге жәрдем көрсетті.

Бұл жерде мемлекеттік бюджеттен бір де бір теңге жұмсалмағанын, туроператорлардың жарналары есебінен жинақталған Қордың қаражаты пайдаланылғанын атап өту қажет. Осылайша, үкімет құрған механизм «қауіпсіздік жастығына» айналды.

Саланы шұғыл қолдау мақсатында «Атамекен» ҰКП-мен және туристік қоғамдастықпен бірлесіп мынадай шараларды әзірлеп, ұсындық, ал Үкімет осындай шараларды қолдады:

- 2020 жылдың соңына дейін мүлік салығынан босату;
- 2020 жылдың соңына дейін еңбекақы төлеу қорынан салықтар мен басқа да төлемдерді есептеуден және төлеуден босату;
- басқа салықтар мен бюджетке төленетін міндетті төлемдер бойынша 2020 жылғы 1 маусымға дейін төлеу мерзімін кейінге қалдыруды ұсыну;
- 2020 жылдың 1 қазанына дейін банктік қарыз шарттары бойынша төлемдер мерзімін ұзартуды енгізу.

Сонымен қатар, қолданыстағы кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларына айналым қаражатын қаржыландыру бойынша шараларды кеңейту, пайыздық мөлшерлемені жылдық 6% - ға дейін біріздендіру және оған Мемлекеттік кепілдік бере отырып, кредит сомасын ұлғайту бөлігінде өзгерістер енгізілді. Бизнестің жол картасы бағдарламасы шеңберінде сала субъектілері үшін салалық шектеулер алып тасталды, бұрын жеңілдікті кредиттер тек қонақ үй бизнесіне, ал енді туроператорларға турагенттермен де берілуі мүмкін еді.

Сондай-ақ, туристік компаниялардың қызметкерлерін қолдау мақсатында мемлекет 2 ай ішінде ең төменгі жалақы мөлшерінде әлеуметтік төлемдер төледі. Осы сектордағы статистика деректеріне сәйкес бұл сома орташа айлық жалақының 40% - дан астамын құрағанын атап өту қажет.

Төтенше жағдай режимі жойылғаннан кейін туристік қызметтер нарығын қалпына келтіру үшін карантиндік шектеулер кезең-кезеңімен жеңілдетілді.

Өткен жылдың 30 мамырына қарай барлық ішкі авиамаршруттар қалпына келтірілді, ал 1 маусымнан бастап өңірлер арасында теміржол қатынасы және тұрақты автобус тасымалдары қалпына келтірілді. 20 маусымға қарай халықаралық авиарейстер біртіндеп қайта жандана бастады және қазақстандық туристер сол күні Түркияға демалысқа ұша алды. Бүгінгі таңда БАӘ, Египет, Мальдив, Шри-Ланка сияқты барлық танымал курорттық бағыттар бойынша әуе қатынасы қалпына келтірілді және әлемдегі эпидемиологиялық жағдайға байланысты бұл тізім кеңейеді.

Ел төтенше жағдайдан шыққаннан кейін турбизнес субъектілерінің қызметін қамтамасыз ету мақсатында персонал мен демалушылардың санитариялық-эпидемиологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып, карантиндік шектеулер жағдайында курорттар, демалыс аймақтары, санаторийлер жұмысының әзірленген алгоритмі табысты жұмыс істеді. Тұрақты негізде өңірлердің әкімдіктерінде құрылған мониторингтік топтар жұмыс істеді, олар туристік объектілердің қабылданған алгоритмдерге сәйкестігін қадағалады.

Айта кету керек, бизнес бұл мәселеге жауапкершілікпен қарады, туристік маусымның басталуына дайындалды, қорғаныс құралдарын сатып алды және барлық талаптарды сақтай отырып жұмыс ұйымдастырды. Ведомство өкілдері әкімдіктегі әріптестерімен бірге бірқатар демалыс базаларына барып, көз жеткізді.

Пандемия жағдайында Үкімет жеке инвестормен бірлесіп, құрылысты аяқтап, 2020 жылдың шілде айының басында Каспий теңізінің жағалауында сыйымдылығы 1800-2000 адамға дейінгі 500 нөмірлі Орталық Азиядағы ең ірі "Rixos" курорттық үлгідегі 5 жұлдызды қонақ үйді іске қосқанын атап өткен жөн. Көптеген туркомпаниялар туристік жолдамаларды сату бойынша қонақ үймен ынтымақтастық есебінен өздерінің қаржылық жағдайын жақсартта алды. Тек 2020 жылдың тамыз айында қонақ үйде шамамен 20 мың адам демалды, ал жылдың соңында бұл көрсеткіш 75 мыңнан астам адамға жетті.

Осылайша, саланың ішкі туризмінде клиенттерге, тіпті тәуекел аймағында болған аймақтарда да жұмыс істеуге және өз міндеттемелерін орындауға мүмкіндік берілді. Біздің ақпаратымыз бойынша, өткен жылдың жазғы туристік маусымының соңына дейін барлық курорттық орындарда брондау үшін бос орындар болған жоқ.

Саланы жедел қалпына келтіру және оның ұзақ мерзімді перспективаға (бес жылдық кезеңге - 2025 жылға дейін) инвестициялық әлеуетін арттыру мақсатында заң жобасы шеңберінде саланы дамытуды ынталандырудың мынадай қосымша шаралары әзірленді:

- туристік объектілер мен жол бойындағы сервис объектілерін салу кезінде жеке бизнестің шығындарын өтеу-Инвестициялар сомасынан 10% - ға дейін;
- тау шаңғысы жабдықтары мен туристік кластағы Көлік құралдарын сатып алу бойынша шығындардың 25% - ын өтеу;
- әрбір шетелдік турист үшін туроператорлардың шығындарын 15 000 теңге мөлшерінде субсидиялау;
- ішкі авиамаршруттар бойынша балалар үшін тасымалдау ақысының 100% өтеу;
- санитарлық-гигиеналық тораптарды ұстауға 83 300 теңге көлемінде шығындарды субсидиялау.

Осы шараларды іске асыру есебінен экономикаға 180 млрд теңге бюджетке қосымша кіріс тарту, 170 мыңнан астам жұмыс орындарын құру және кемінде 1000 жобаны іске асыру түрінде 5 жыл ішінде мультипликативтік әсер алу жоспарланған.

Пайдалынған әдебиеттер тізімі:

1. Абалаков А.Д., Панкеева Н.С. Особенности развития туризма в период глобального экономического кризиса // География и природные ресурсы. 2011. № 3. С. 111–117.
2. Веревичев И.И. Кризисы науки и кризисы цивилизации в эпоху ускорения научно-технического прогресса // Наука среди нас. 2019. № 4(20). С. 272–278

ГОРЫ СОРАН - ЛЮБИМЫЙ ЭКОТУРИСТИЧЕСКИЙ МАРШРУТ

КАРЕВ А

ученик 8 класса
КГУ «ОШ № 30»

ГРИГОРЬЕВА О.П.

Научный руководитель, учитель биологии
КГУ «ОШ № 30»

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В наш стремительный век цифровых технологий потребность общения с природой остается одной из острейших у современного человека. Большинство из нас – городские жители, редко выезжающие на природу с целью ее изучения. Разработанный нами экотуристический маршрут вблизи города Караганды позволит провести анализ экологической обстановки и научит ребят правилам поведения на природе, даст нам возможность почувствовать себя «первооткрывателями» уже давно открытых минералов, узнать о рельефе гор Соран, полюбоваться красотой флоры и фауны данной местности.

В экологическом маршруте разработаны 5 станций, на которых участники подробно познакомятся с курминской птицефабрикой и ее технологическим загрязнением, проблемами высыхания и засоления озер, изучением растительного и животного мира в степи, минералов и горных ландшафтов. В заключение маршрута предлагается взобраться на самую высокую точку данного района – г. Соран имеющую отметку 710 м над уровнем моря, с которой открывается потрясающий вид на город Караганду и становится возможным наблюдать взлеты и посадки самолетов, так как объект находится на близком расстоянии от аэропорта г. Караганды. Разработанный маршрут формирует экологическую компетенцию учащихся на основе изучения географии и биологии, помогает осмыслить взаимодействие общества и природы, осознать значимость практической помощи окружающей среде [1].

Ключевые слова: горы Соран, экотуристический маршрут, рельеф, ландшафт, карта, минералы.

Горы Соран являются практически неисследованным природным объектом на территории Карагандинской области. Упоминания об этих горах очень редко встречаются в научной литературе. Поэтому любая информация о данном объекте исследования является новыми научными фактами. Живописность и малоисследованность гор Соран подчеркивают актуальность создания экотуристического маршрута в районе исследования.

Район гор Соран расположен к юго-востоку от Караганды. Время формирования горного массива – середина палеозоя до нашего времени. Процессы выветривания превратили некогда высокие горы в низкогорный массив, который сложен более устойчивыми к разрушению породами [3]. Повсеместно наблюдаются выходы гранита, сланцев с прожилками кварцита, встречается известняк и песчаник.

В степном ландшафте преобладает травянисто-кустарниковая растительность. По склонам сопок развиты кустарниковые заросли. Много караганы-по одной из версий, это послужило причиной дать название нашему городу. В районе гор Соран большое количество лишайников, которые являются индикаторами чистоты воздуха.

Рисунок 1 - Лишайник Пармелия

Рисунок 2 - Кустарник Карагана[4].

Низкорослость травостоя способствует широкому распространению грызунов: сурков-байбаков, сусликов малого и среднего, тушканчиков. Встречаются различные виды полевок. Из хищников – степные лисы-корсаки, волки. Большое количество птиц: жаворонки, степная чечетка, варакушка, серый журавль. Из редких – сокол-сапсан, журавль-красавка. Из рептилий широко распространены ящерица, полоз узорчатый, гадюка степная [5, 6]. Мир насекомых представлен чернотелками песчаными [7].

Горы представляют собой приподнятую природную страну (Рис. 2) с абсолютными высотами от 500 до 700 метров.

Рисунок 3 - Горы Соран [4].

Рельеф неоднородный, представлен мелкосопочными понижениями с характерным выходом плотных пород в виде скал, россыпей минералов. Горные породы достаточно однотипны: кварцит, известняк, углистый аргелит, яшма (Рис. 5). В процессе исследования была собрана коллекция горных пород. На основании которой сделали вывод о том, что эта горная местность очень древняя, так как кварцит, подвергся значительным разрушениям. Нам не удалось найти гранит в том виде, в каком он встречается в Каркаралинске и других районах Сарыарки [4].

Рисунок 4 - Минералы кварцита и яшмы [4].

В походе нашли два гнезда птиц (Рисунок 5).

Рисунок 5 - Гнёзда варакушки и сокола-сапсана.

Встретились нам в походе и разрешили себя сфотографировать ящерицы прыткие (Рисунок 6), который постарался укусить одного из участников похода. Мир насекомых очень богат. Представлен многочисленными кобылками, жуками-щелкунами, чернотелками песчаными.

Рисунок 6. Ящерицы в районе гор.

Экотуристический маршрут состоит из пяти научных станций (Рисунок 7)

Рисунок 7. Эко-туристический маршрут.

Для наглядности изображения и популяризации маршрута сведения о нем внесли в программу GOOGLE Earth, чтобы каждый желающий мог с ним ознакомиться и получить более детальную информацию (Рисунок 8).

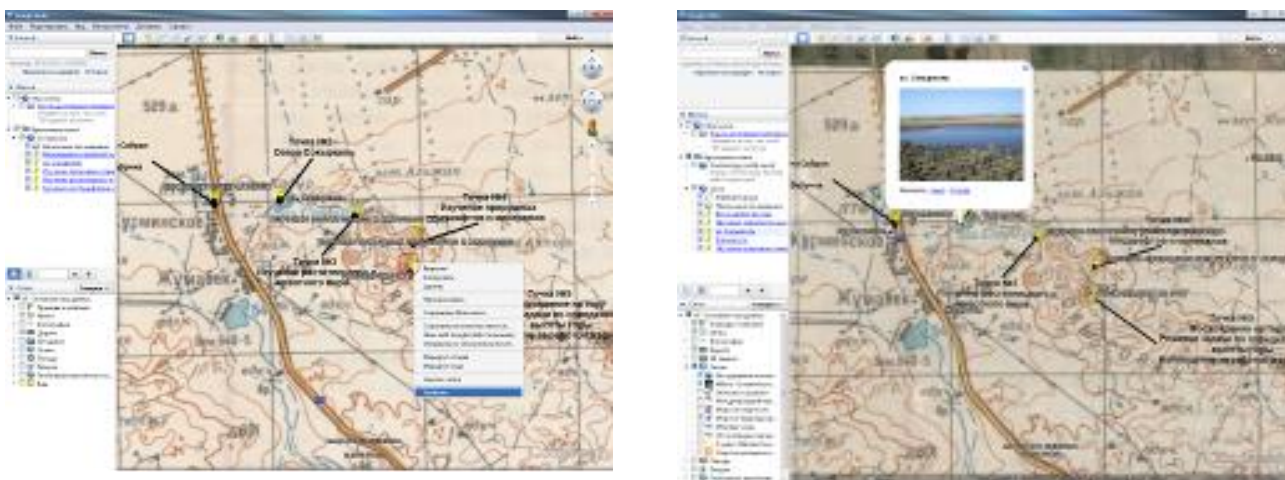

Рисунок 8. Экотуристический маршрут в программе свободного доступа GOOGLE Earth [7].

В качестве религиозных загадок на предгорье Соран можно встретить место, где, предположительно совершаются неизвестные религиозные ритуалы (Рисунок 9).

Рисунок 9. Ритуальные круги из камня [4].

Рисунок 10. Карта эко-туристического маршрута в GOOGLE Earth.

При этом каждая точка маршрута сопровождается фотографиями и краткими научными пояснениями.

Учителя и учащиеся нашей школы будут рады, если наш любимый маршрут найдет отклик и в вашем сердце.

Список использованной литературы

1. Храбовченко В.В. Экологический туризм: учеб.-метод. пособие, М.: Финансы и статистика, 2004, 207 с.
2. Пославская О.Ю. Учебное пособие по методике полевых физико-географических исследований, Ташкент: Изд-во Ташкент. ун-та, 1976, 119 с.
3. Нургалиев Р.Н. Караганда. Карагандинская область. Энциклопедия, Алма-Ата: «Казак энциклопедия», 1986, 344 с.
4. Фотоматериалы учащихся ОШ 30
5. Сводный определитель позвоночных животных Казахстана, Алма-Ата: Б.И., 1965, 222 с.
6. Розанов С.И. Общая экология: учебник, СПб: Лань, 2001, 288 с.
7. Электронный ресурс «Google Earth». Режим доступа: <https://www.google.com/earth/about/>
(Дата обращения: 07.04.2024)

САМАРКАНДСКОЕ ВОДОХРАНИЛИЩЕ КАК ИНТЕРЕСНЫЙ ОБЪЕКТ ДЛЯ ПЕШЕГО ТУРИЗМА

КОШЕНКО К

*ученица 10 класса
КГУ «ОШ № 30»*

КОРЧЕВНАЯ Т.П.

*Научный руководитель, учитель географии
КГУ «ОШ № 30»*

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Пешеходный туризм (пеший туризм) - вид активного туризма. Пешие походы прекрасная возможность не только насладиться красотами природы и живописными ландшафтами, но еще и отдохнуть душой и телом, а также набраться позитивных эмоций на длительное время. Среди учеников и учителей школы № 30 они пользуются огромной популярностью. Пешие походы закаляют физически, повышают выносливость, обогащают интеллект, утоляют жажду прекрасного, улучшают коммуникационные навыки. Наши туристы разработали и прошли множество маршрутов по окрестностям Караганды, сейчас разработан очередной план пешего похода вокруг Самаркандского водохранилища.

Ключевые слова: пеший туризм, краеведение, маршрут.

В настоящее время туризм в Республике Казахстан объявлен одним из приоритетных направлений экономики, в связи, с чем правительство утвердило Государственную программу развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы. В нашей школе с августа 2020 года организован Центр развития детского туризма. В это интересное и сложное дело вовлечены все школьники с 1 по 11 класс. Группой педагогов-энтузиастов, прошедших обучение в Областном туристском клубе города Караганды под руководством С.П.Кистанова, проводятся теоретические и практические занятия по овладению техникой пешего туризма. Учащиеся нашей школы познакомились с достопримечательностями Каркаралинска, «Красных скал», каньона Ошаганды. Но хочется открывать новые экотуристические маршруты и желательно недалеко от нашего города.

Для нашего будущего похода (июль 2024 года) было выбрано Самаркандское водохранилище. Оно пользуется большой популярностью в качестве места для отдыха и рыбалки среди жителей Карагандинской области. Но людям известна лишь малая часть его территории, в то время как водохранилище имеет большую площадь, интересный ландшафт, большое видовое разнообразие объектов флоры и фауны. Но, главный интерес представляет для нас организация маршрута и составление маршрутного листа похода.

Для того, чтобы понять почему нас заинтересовало Самаркандское водохранилище, достаточно обратиться к истории его возникновения, она представляет большой интерес с краеведческой точки зрения.

Рисунок 1 - Самаркандское водохранилище 60-е годы

Рисунок 2 - Строительство города Темиртау 60-е годы

История создания водохранилища берет своё начало в далёком 1929 году, именно тогда группа геологов под руководством Каныша Сатпаева начала в этом районе разведку цветных металлов. Экспедиция оказалась неудачной, цветной металл не был найден. Однако Каныш Сатпаев отметил хорошее географическое расположение местности, как раз между месторождениями железной руды и коксующегося каменного угля. В начале 30-х годов в посёлок Самаркандский была направлена очередная экспедиция уже из Ленинградского института по изучению водных ресурсов [1].

Рисунок 3 - Реконструкция жилища начало XX века

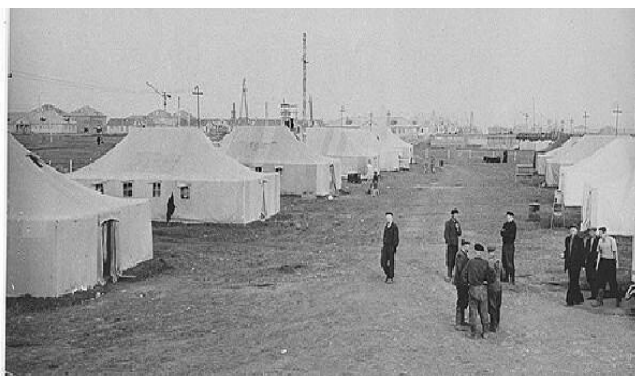

Рисунок 4 - Палаточный городок строителей Казахстанской магнитки

До начала строительства в этой местности располагались два аула и посёлок Крестовка, люди из этих населённых пунктов были переселены в другие места. В 1934 году на реке Нура началось строительство плотины и водопровода в Караганду, причем траншеи вначале рыли вручную, использовали труд заключённых, поэтому работы длились долгих 5 лет.

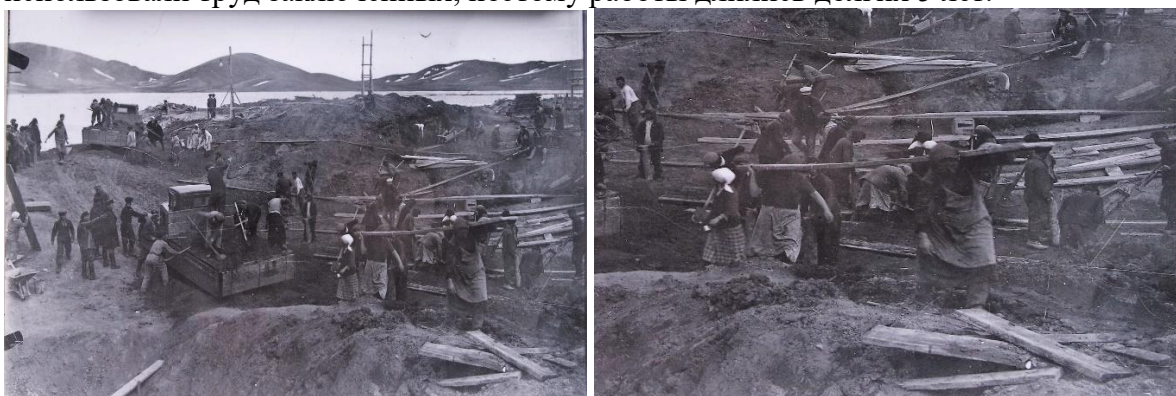

Рисунок 5,6 - Строительство гидроузла Самаркандского водохранилища фото 30-х годов

Строительство гидроузла было закончено в 1939 году, но заполнение его водой длилось более 20 лет, только в 1961 году весной были закончены все работы. [2]

Рисунок 7 - Гидроузел водохранилища 30-е годы

Рисунок 8 - Гидроузел водохранилища 40-е годы

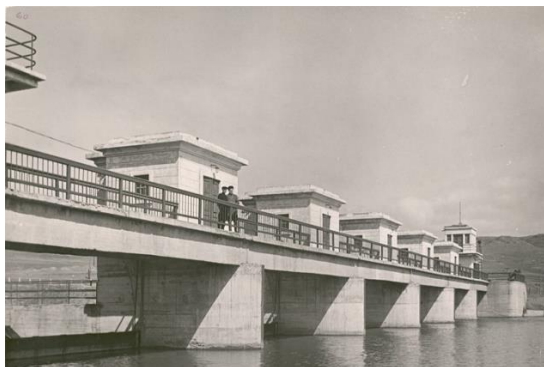

Рисунок 9 - Гидроузел водохранилища 50-е годы

Рисунок 10 - Фото гидроузла 2020 год

По данным Академии наук Казахстана общая длина водоёма составляла 20 км, а ширина 6,5 км. Максимальная глубина- 17,5 м (возле гидроузла и район бывшего лагеря «Дружный»), средняя глубина 8-10 метров. Современные данные уже другие. Данные «Википедии» говорят, что длина водохранилища составляет 25 км, ширина 7 км, а максимальная глубина-12м [3].

Рисунок 11 - Водохранилище в начале 60-х годов

Рисунок 12 - Водохранилище в начале 2020 года

Большинство жителей Караганды и Темиртау не знают, какие секреты хранят воды Самаркандского водохранилища. Однако, важность водохранилища невозможно переоценить! Ни одного из предприятий в городе Темиртау не существовало бы, если бы не построили это водохранилище. На карте Казахстана не появился бы город Темиртау!

Рисунок 13 - Город Темиртау в начале 50-х годов

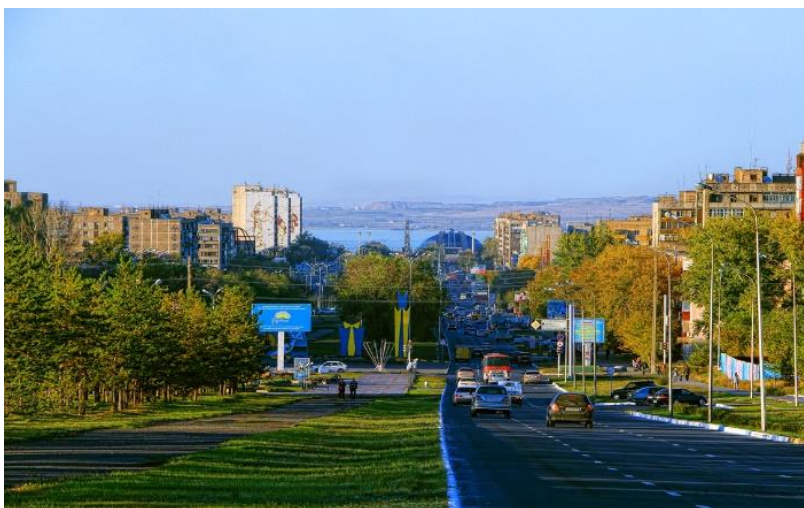

Рисунок 14 - Город Темиртау сейчас

В процессе подготовки данного похода составлена карта маршрута и маршрутный лист, которыми смогут воспользоваться все желающие пройти пешим походом вокруг Самаркандского водохранилища.

Список использованной литературы

1. Электронный ресурс еженедельная газета «Магнитка Плюс. Режим доступа: <https://magnitka.jaktau.kz/?p=8670> (Дата обращения 07.04.2024)
2. Электронный ресурс «Индустриальная Караганда». Режим доступа: <https://inkaraganda.kz/novosti/kultura/chto-skryvalo-samarkandskoe-vodohranilishhe-v-temirtau/> (Дата обращения 07.04.2024)
3. Электронный ресурс Википедия – свободная энциклопедия <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (Дата обращения 07.04.2024)

ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

КУАНБЕК Р.

РД-22-1 қ топ студенті

ВАВРИНЮК Г.А

«Космонавт» қонақ үйі ЖШС басқарушысы

ДОСКАЛИЕВА Б.Б

Ғылыми жетекшісі, э.ғ.д, профессор

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қазіргі уақытта қонақ үй ісінің мемлекет экономикасының дамуы, жеке адамның қажеттіліктерін қанағаттандыру, елдер арасындағы әлеуметтік байланыстарды өзара байыту үшін маңызы мен ролін асыра бағалау мүмкін емес. Қонақ үй индустриясы көптеген елдердің экономикасында маңызды орын алады. Оның дамуы жұмыс орындарының кең нарығын, мемлекеттің жалпы кірісін ұлғайтуды және инвестицияларды тартуды білдіреді.

Қазіргі Қазақстанның экономикасында қонақ үй индустриясы да маңызды орын алады. Әлеуметтік инфрақұрылым үшін басым міндеттердің бірі ҚР-да тиімділігі жоғары және бәсекеге қабілетті қонақ үй кешенін қалыптастыру болып табылады.

Қонақжайлылық индустриясының қалыптасу тарихын қадағалай отырып, ол индустрияның негізгі қағидасы – қонақжайлылық (адамның қонақжайлылығы) негізінде біртіндеп дамиды деп айтуға болады. . [1]

Әлемдік қонақ үй қорында қонақүйлердің екі негізгі тобы ерекшеленеді: тұрақты тұру және уақытша тұру үшін. Олар: қысқа мерзімді аялдама жағдайында кез келген контингентке қызмет көрсететін транзиттік қонақ үйлер; іскерлік мақсаттағы қонақ үйлер, іскерлік сапарлар мен іс-сапарлардағы адамдарға қызмет көрсететін қонақ үйлер; демалуға арналған қонақ үйлер (туристік, курорттық және т.б.) болып бөлінеді. Барлық осы қонақ үйлер үшін клиенттердің уақытша тұру кезеңіне қойылатын жалпы міндетті талаптар, орналастыру, тамақтану, тұрмыстық қызмет көрсету жағдайларының болуы, сондай-ақ клиенттердің қажеттіліктерін ескере отырып қанағаттандыру қажеттілігіне байланысты нақты талаптар әзірленді.

Қонақ үйлердің мақсатына, қызмет көрсетілетін туристер санаттарының сипаттамаларына және басқа да факторларға байланысты мотель, кемпинг, ротель, флотель, ботель, туристік база, туристік баспана сияқты қонақ үйлердің түрлері ерекшеленеді. Әр түрлі елдердегі қонақүйлерді жіктеу кезінде қазіргі уақытта отыздан астам әртүрлі жүйелер қолданылады. [2]

Әлемдегі қонақ үйлердің бірыңғай жіктемесін енгізуге туристік қызметті жүзеге асыратын мемлекеттердің мәдени-тарихи дамуымен, олардың ұлттық ерекшеліктерімен, қызмет көрсету сапасын бағалау критерийлеріндегі айырмашылықтармен және т. б. байланысты бірқатар факторлар кедергі келтіреді.

Ең көп таралған жіктеулер: Францияда, Австрияда, Венгрияда, Египетте, Қытайда, Ресейде және халықаралық туристік алмасуға қатысатын бірқатар басқа елдерде қолданылатын жұлдыздар жүйесі; Грецияда қолданылатын әріптер жүйесі; Ұлыбританияға тән «тәждер» жүйесі; разрядтар жүйесі және т. б.

Осылайша, әр ел қонақүйлердің өзіндік жіктелуімен сипатталады, тіпті бір санатқа жататын, бірақ әртүрлі мемлекеттерде орналасқан қонақ үйлер де айтарлықтай айырмашылықтарға ие. Сыйымдылығы кемінде он нөмір болатын қонақ үйлерді (мотельдерді) жіктеу санаттар бойынша жүзеге асырылады. Санаттар қызмет көрсету деңгейінің жоғарылауымен саны артып келе жатқан жұлдыздарға сәйкес келеді. . [3]

Қонақ үйлер бес санатқа, мотельдер төрт санатқа жіктеледі. Бес жұлдыз жоғары санатқа сәйкес келеді (*****), бір жұлдыз — төменгі (*), мотельдерде — **** жұлдыздар — жоғары санат, * жұлдыз — төменгі санат. ҚР-дағы қонақ үй бизнесін сипаттай отырып, ол қалыптасу сатысында деп айтуға болады. Республика аумағында 3* және 5 * әр түрлі жұлдызды санаттағы қонақ үйлер пайда болады. Қазіргі уақытта мемлекет Қазақстанның барлық өңірлерінде шағын 2-3* қонақ үй кәсіпорындарын құруы қажет.

Қонақ үй шаруашылығындағы сервистік қызметті талдай отырып, ол өнімді белсенділікті, софтикацияны қолдана отырып, қонақ үй кешені аясында демистикацияға, бейімделуге қол жеткізуге мүмкіндік береді деп айта аламыз. Қызмет көрсету элементтері қонақ үйге келушілерді кез-келген уақытта күтілетін нәтижеге қол жеткізуге дайын эмоционалды жағдайлары жоғары клиенттерге айналдыруға ықпал етеді.

Қонақ үй кәсіпорнын дамытудың негізгі рөлін қонақ үйді басқару атқарады. Қонақ үйді басқару-қонақ үй бизнесінің конъюнктурасына сәйкес тұрақты дамуға қол жеткізу үшін күнделікті іс-тәжірибені жетілдіру, өзіндік әлеуметтік-ұйымдастырушылық құрылымы бар және нарықтық қатынастар жағдайларынан туындаған жедел әрекеттерді талап ететін қонақ үй шаруашылығы индустриясының компоненттерін таңдап қолдану.

Қонақ үй жүйесіндегі басқарудың негізгі міндеті-қонақ үйдің (отель, мотель) жоғары санатына қол жеткізу немесе сақтау. [4] Адамдардың қонақ үйде тұруы оларды клиентке айналдырады. Қонақ үй қызметтері қызметтерді ұйымдастырушылар ретінде әрекет етеді (агенттер, тұтынушылар-клиенттер). Қонақ үйде болу қарым -қатынас жүйесін-«агент-клиент» ашады, онда қонақ үйдің әлеуметтік-мәдени кеңістігінің нақты құрылымы құрылады.

Агент ұйымдастырушылық шаралар жүйесін қолданады, өз ісінің тиімділігіне қол жеткізеді:

- нөмірлік қорға қызмет көрсету;
- кафеде, мейрамханада үздіксіз тамақтану;

- коммерциялық қызметтердің кірісті ұлғайту әрекеті;
- қауіпсіздік кепілдігінде инженерлік-техникалық қызметті жетілдіру;
- мейманхананың дамуында жайлылық пен сенімділікті арттыру үшін қосалқы қызметтерді (медициналық қызметтер, қызметкерлердің резервтік қоры, телефон-телевизиялық коммуникациялар) тарту;
- жарнаманы, ойын-сауық іс-шараларына билеттерді, экскурсияларды тарату және медициналық-санитариялық қызмет көрсету бойынша қосымша қызметтері бар анықтама қызметін ұйымдастыруды түзету;
- теміржол, автобус және әуе жолдарына билеттер сату.

Тұрақтылық пен бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізу үшін қонақ үй шаруашылығын дамытудағы сервистік құрылымдардың бірі орындарды брондау (резервтеу) қызметі болып табылады.

Қызметтер нарығында орындарды брондау көп қырлы сипатқа ие болады. Қонақ үй кешендеріндегі техникалық жетістіктерге сүйене отырып, орындарды брондау тәжірибесі әлеуметтік-экономикалық, мәдени және демографиялық сипаттағы барлық салалардағы тенденцияны күшейтеді. FIDELIO жүйесі жоғары тиімділікпен танымал, ол қонақ үй және мейрамхана бизнесі үшін автоматтандырылған жүйелердің өндірушісі болып табылады. [5]

Инвестициялар қонақүйлер құрылысына, жабдықтар мен инвентарлар сатып алуға, сервистік қызметті жетілдіруге және айналым капиталын толықтыруға инвестицияларға бөлінеді. Қазіргі заманғы қонақ үй туристің түні үшін жайлы жағдай жасауға және оған бірқатар қосымша қызметтер ұсынуға арналған. Қонақ үй ғимараты көп функциялды құрылым болып табылады және оны құру үшін инвестиция қажет технологиялық күрделі жабдықты қамтиды.

Қонақ үй құрудың инвестициялық цикліне мыналар кіреді: инвестициялық портфельді қалыптастыру, қонақ үй құру қажеттілігін негіздеу, құрылыс аумағын инженерлік дайындау, құрылыс-монтаж жұмыстарын жүргізу, инвентарлар мен жабдықтарды сатып алу және орнату, қызмет көрсету процесін құру.

Қазіргі экономикалық жағдайда кез-келген кәсіпорын қосымша қаржы тарту проблемасына тап болады. Бүгінгі күні осы проблеманы шешудің мынадай тәсілдері бар: банктегі қарыз; бағалы қағаздар эмиссиясы; мемлекеттік жеңілдікті кредиттерді тарту; шетелдік инвестицияларды тарту; капиталды басқару. [6]

Қонақ үй бизнесіндегі инвестицияларды басқару механизмін бәсекеге қабілетті кәсіпорын құру үшін ақша бөлуді басқару ретінде анықтауға болады. Инвестициялар қажеттілігіне қарай үш бағытта бөлінеді: жөндеу-құрылыс жұмыстары, қазіргі заманғы жабдықтарды, инвентарды сатып алу және монтаждау, айналым капиталын басқару. [7]

Егер кәсіпорындар өз бизнестерін кеңейтсе немесе ағымдағы жөндеу жұмыстарын жүргізсе, жөндеу және құрылыс жұмыстарына инвестициялар қажет болады. Құрал-жабдықтарға, технологияларға, құрал-саймандарға инвестициялар активтерді жаңарту, бизнесті кеңейту кезінде немесе бос ақша қаражаты болған кезде қажет болады. Айналым капиталын қалыптастыруға арналған инвестициялар кәсіпорынның жұмыс істеуі үшін қажет. Дәл осы бағытта басқарушы персонал шығындарды үнемі өзгертіп отыратын, сондай-ақ оларды материалдық емес активтерге салатын кәсіпорынның ақшасын ұтымды пайдалануы керек (қызмет көрсететін персоналды оқыту арқылы қызмет көрсету деңгейін арттыру).

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Гвозденко А. А. Қонақ үй және туристік бизнес. М.: «Тандем» авторлар мен баспагерлер қауымдастығы, 2018.
2. Қонақ үй және туристік бизнес. Ред. Проф. А. Д. Чудновский М., «Тандем» авторлар мен баспагерлер қауымдастығы. "Экмос" Баспасы, 2008.
3. Гуляев В. Г. Туризмдегі жаңа ақпараттық технологиялар. Оқу құралы. М.: Приор, 2008.
4. Ходорков Л. Ф. Әлемдік қонақ үй шаруашылығы. М.: 2000.
5. Қазақстан туризмнің барлық түрлерін дамытуға ниетті// - URL:

www.kt.kz/rus/state/kazakhstan_nameren_razvivatj_vse_vidi_turizma_prezident_rk_1153499145.html

(Жүгінген күні 05.04.2024)

6. ТМД елдері мен Қазақстандағы туризмді дамытудың қазіргі жағдайы мен проблемалары // - URL: <http://www.kazatur.narod.ru/mut/3.HTML>

7.«Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 29.12.2014 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен // - URL: http://online.zakon.kz/Document/doc_id=1023618 (Жүгінген күні 05.04.2024)

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА

ПАВЛЮХИН Т.

студент группы РД 21-2

ДОСКАЛИЕВА Б.Б

Научный руководитель, д.э.н., профессор

Карагандинский университет Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

ВАВРИНЮК Г.В

Управляющий ТОО Гостиница «Космонавт»

Аннотация. Тренды в индустрии туризма и гостеприимства, и возрастающая роль человеческого фактора значительно расширяют возможности инновационного развития кадрового потенциала компаний. Инвестиции в человеческий капитал, возрастающая потребность в опытных и квалифицированных специалистах на предприятиях определяют необходимость в подготовке специалистов с инновационным типом мышления с целью интенсивного развития инновационной экономики.

Именно поэтому инновационное развитие кадрового потенциала имеет стратегическое значение и является одной из важнейших характеристик устойчивого развития и роста предприятий в национальной экономике.

Ключевые слова: индустрия гостеприимства, конкурентоспособный персонал, актуальные требования к персоналу в отрасли, новые направления деятельности в управлении человеческими ресурсами.

В условиях глобализации, ужесточившей конкуренцию на мировых рынках актуализирующей проблему конкуренции новизны и качества, инновации превратились в главный вектор экономического развития [1].

Инновационный тип развития изменил характер протекания производственных процессов. Основная часть инновационных сдвигов генерируется в процессах деятельности людей, за пределами сферы массового производства, либо в сфере разработки идеи товара и услуги, либо в сфере реализации продукта на рынке. Процессы массового производства становятся всё более прозрачными, оптимизированными, доступными для копирования. Учеными и практиками уже осознано, что роль материальных факторов становится всё более опосредованной, зависимой от органически включенного в народнохозяйственную структуру созидания человеком новых идей организационного, научного, технического характера.

Осмысление о новой роли человека в экономическом развитии высказал Т.Шульц [2], опираясь на исследования Э.Денисона [3]. Последний доказал на большом статистическом массиве данных, что только половина прироста валового национального продукта, полученного США в XX веке, была произведена за счет технических нововведений и производственного оборудования. Осмысление мировым научным сообществом новой роли человека в производственном процессе и теоретическое обобщение этой новой социально-экономической формы реализации способностей человека к труду ввело в мировую науку категорию «человеческий капитал».

Нельзя не отметить, что научная мысль в предыдущие эпохи, так или иначе, признавала значение уровня профессиональной подготовки рабочей силы для процесса производства.

Истоки данной концепции прослеживаются в трудах классиков экономической науки, так как мысль о том, что рабочая сила является одним из факторов производства, а процесс воспроизводства в широком аспекте включает не только воспроизводство товаров, но и рабочей силы раскрывается в трудах А.Смита, К.Маркса, Дж.Стюарта Милля и многих других теоретиков.

Особенное значение в рассмотрении экономической категории человеческого капитала, процесса его воспроизводства имеют взгляды и теоретические положения К. Маркса, которые изложены им во многих трудах.

По сути, К.Маркс считал, что работник обладает собственностью на свою рабочую силу, которая, будучи товаром, путем купли-продажи отчуждается от работника, приобретая форму переменного капитала, принадлежащего работодателю. «Мы должны проводить следующее различие: рабочая сила в руках рабочего является товаром, а не капиталом; ею обуславливается доход для него лишь постольку, поскольку он может постоянно повторять её продажу; в качестве капитала она функционирует после продажи в руках капиталиста, во время самого процесса производства. Именно купля-продажа рабочей силы определяет её в качестве элемента капитала, вследствие чего капитал представляется создателем товаров» [4]. В современной экономической энциклопедии, опубликованной под редакцией Л.И.Абалкина, капиталом называется то, «что способно приносить доход». Р.М.Нуреев, в своих трудах приводит значение капитала в широком смысле слова – это любой ресурс, создаваемый с целью производства большого количества экономических благ [5].

Это наиболее общие понятия, рассматривающие капитал как технический фактор с точки зрения его роли в процессе производства, а не капитал, как категорию общественных отношений.

Если же всё же рассуждать в русле политэкономии, то есть в контексте общественных экономических отношений, то очевидно, что фактически рабочая сила, не будучи капиталом при её продаже, становится таким в распоряжении предпринимателя, когда используется в процессе производства. Рабочая сила, будучи товаром, имеет стоимость и потребительную стоимость. Стоимость рабочей силы сводится к стоимости жизненных благ рабочего и его семьи. Естественно, что рабочего интересует такой уровень заработной платы, который позволил бы ему приобрести необходимый объем жизненных благ. Так что рабочего, интересует цена своей способности к труду – заработная плата.

С позиции же концепции «человеческого капитала» человек с получением образования становится как бы владельцем двух факторов: труда и человеческого капитала. Каждый из них создает предельный доход, составляющий в сумме заработную плату. Причем меньшая её часть (неизвестно какая) поступает работнику за обычный труд, а большая – приносится человеческим капиталом. Другими словами, заработная плата современного работника рассматривается как сочетание рыночной цены простого труда и рентного дохода от вложения в человеческий капитал. Но механизм формирования рентного дохода также остается не проясненным, как и разделение дохода работника на доход от простого труда и доход от ренты на человеческий капитал.

В то же время, необходимо отметить, что научная мысль, согласившись с трактовкой «человеческий капитал», сосредоточилась на образовании и инвестициям в образование, как основном факторе, определяющем ценность человеческого капитала в условиях рынка. Классики направления Э.Дэнисон, Т.Шульц, Г.Беккер, Л.Туроу, Дж. Минцер, И.Хигучи сосредоточились в своих исследовательских программах именно на установлении взаимосвязи между уровнем образования отдельного работника и получаемыми от этого выгодами как им самим, так и всем обществом.

Образование и здравоохранение считаются факторами длительного действия, так как продуктом процесса образования является качественно новая рабочая сила с высоким уровнем квалификации, способная к труду большой сложности и на большем временном промежутке.

При такой трактовке мы выходим на понятие человеческого потенциала, который является основным показателем уровня социально-экономического развития общества в современном мире и признается всеми международными организациями: ПРООН, МОТ и другими.

Безусловной новизной методологического подхода основателей теории человеческого капитала является формирование ими нового взгляда на развитие экономики в 20 веке. Традиционно

в рамках научных исследований изучение факторов, формирующих рабочую силу (таких как образование, здравоохранение, демографические тенденции) не проводилось в рамках инвестиционного подхода.

Теория человеческого капитала выделила проблему «инвестиций в человеческий капитал» и ввела показатели, охватывающие весь жизненный цикл работника (такие как пожизненные заработки, уровень здоровья и др.)

Народнохозяйственный уровень обосновывает макро-эффект от вложений в человеческий капитал. По мнению Г.Мюрдаля экономисты долго были «склонны игнорировать инструментальную ценность таких вложений, по той причине, что эффект, получаемый от улучшения качества населения слишком рассеян, проявляется долгое время спустя и трудноизмерим. Однако, в конце 20 века группа специалистов Всемирного банка обосновала расширительную концепцию национального богатства, выделив в нем три основные составляющие: человеческий капитал; природный капитал; воспроизводимый капитал (основные производственные и непроизводственные фонды, оборотный капитал, домашнее имущество.

Эта концепция методологически опирается на теорию Т.Шульца о человеческом капитале, как о накопленных в стране затратах на воспроизводство рабочей силы независимо от источника их покрытия (семейные бюджеты, текущие издержки производства, государственные расходы на социальные нужды). Результатами таких инвестиций являются: накопление способности человека к труду, его созидательная деятельность в обществе, поддержание самой жизни и здоровья людей [2].

Он также обосновал необходимость расширительной трактовки ряда категорий воспроизводства, особенно накопления. (в текущей системе СНС большая часть затрат на воспроизводство человеческого фактора отражается в составе показателей текущего потребления, таких как фактическое конечное потребление, трансферты государства и корпораций в денежной форме, натуральные трансферты государства и т.д.) Т.Шульц предположил, что из производимого в обществе продукта на накопление человеческого капитала используется уже не $\frac{1}{4}$, как считали ученые в начале 20 века, а $\frac{3}{4}$ от общей его величины.

Результаты анализа национального богатства, основанные на теоретических изысканиях и открытиях Т.Шульца, Э.Дэнисона и других, отразили процесс, который идет в экономических системах с середины 20 века - становление новой роли человеческого капитала в современной экономике. Возрастание роли человеческого капитала явилось реакцией на изменения в технологических процессах, которые стали обновляться не раз в 35-40 лет, как ранее, в среднем через 10-8 лет. В начале 21 века средний период обновления технологий и техники сократился до 4-5 лет, а в наиболее развитых отраслях до 2-3 лет. Это естественно отразилось на требованиях к работнику. Если в 19-начале 20 века от подавляющего числа профессионалов требовалось усвоить определенный круг знаний, навыков и умений и исполнять свои обязанности в соответствии с раз навсегда определенным порядком, то во второй половине 20 века требования стали другими. Сегодня от работника требуется творческий подход к своим профессиональным знаниям и обязанностям, умение усваивать новые методы профессиональной деятельности.

Рассмотрим несколько примеров инвестиций в человеческий капитал в индустрии гостеприимства Казахстана. В частности, компании в этой отрасли, такие, как например, компания Rixos Hotels Kazakhstan или Astana Marriott Hotel, регулярно вкладывают средства в обучение своих сотрудников, направленное на повышение их профессиональных навыков и улучшение качества обслуживания гостей. Помимо этого, ряд организаций также инвестирует в развитие локальных талантов и предоставляет возможности для карьерного роста на местном уровне, среди них Ramada Plaza Hotel, Rahat Palace Almaty. Кроме всего прочего, многие крупные компании в индустрии гостеприимства Казахстана вкладывают средства в здоровье и благополучие своих сотрудников, что включает проведение медицинских обследований и организацию благотворительных акций для местных жителей с целью поддержки их развития и улучшения качества жизни, к ним можно отнести Soluxe Hotel Astana, Rixos Khadisha Shymkent и Royal Tulip Almaty.

Инновационный тип развития обусловил особенности формирования и функционирования человеческого ресурса в современной экономике: непрерывная связь образования с

производственной деятельностью на протяжении всей трудовой жизни – непрерывное переобучение; значительный творческий элемент в процессах труда, т.е. не просто накопление новых знаний и навыков в процессе трудовой деятельности, но и умение их творчески применять, т.к. вырабатывать новые методы и приемы в повседневной работе; требование непрерывного образования и активизации творческих возможностей относится не только к отдельным работникам, но и коллективу в целом. То есть речь идет о формировании интеллектуального капитала фирмы, как части её неосязаемых активов. (Такие активы включают две структурные части: совокупность знаний и умений работников вкупе с их творческими способностями и культурой фирмы и структурный капитал фирмы: её информационные базы, организационная система, принадлежащие ей патенты и торговые марки.); базовым принципом управления инновационным процессом, как на уровне фирмы, так и на уровне государства становится принцип синергетики, который реализуется в управлении знаниями (knowledge management): управлении потоком информации технологического, патентного, рыночного характера, что предъявляет специфически требования и к работникам и к менеджерам.

Интеллектуальный капитал фирмы и страны в целом становится необходимой предпосылкой для включения фирм и стран в мировое экономическое пространство с наибольшей выгодой для страны и уровня жизни её граждан. В числе четырех основных детерминант, включенных М.Портером в «национальный ромб» конкурентоспособности, фактор человеческого капитала является обязательной его частью, определяющей конкурентоспособность страны в мировой экономической системе. Полноценное и продуктивное участие страны в новой экономике, которая растет в мировых масштабах, невозможно без современного качества человеческого капитала. Эффективная реализация человеческого капитала в условиях глобализации экономической жизни немыслима без включения в инновационные сети, которые являются особенностью глобальной системы разделения труда.

Производительный потенциал новейших технологий зависит от качества систем подготовки кадров от уровня квалификации, который они обеспечивают. Фактически овладение высококачественными профессиональными навыками и компетенциями и креативное их совершенствование становится необходимой реакцией на изменения технологии производства, динамично меняющегося требования к качеству и производительности труда.

Особенности организации инновационного процесса в современных экономических системах в условиях глобализации научных контрактов, финансовых потоков, производственных и маркетинговых сетей создают своеобразные центры притяжения инновационной деятельности, стягивая к себе человеческий и вещественный капитал. Как обобщают эксперты ООН, усиление конкуренции заставляет фирмы специализироваться в основной сфере своей компетенции и полагаться больше, чем ранее, на кооперацию с внешними партнерами (поставщиками, покупателями и даже конкурентами). Возможности сетевых связей побуждают ТНК проводить операции в рамках кластеров фирм...Кластеры – это сосредоточение фирм одной или нескольких отраслей, в которых используется эффект синергии, возникающий в результате взаимодействия конкурентов, поставщиков и потребителей в рамках сети.

При этом значимость сложившихся в стране системы образования, научной базы, информационных сетей, институтов и культуры резко возрастает. М.Портер пишет об этом явлении так: «Глобализация ведет к парадоксу. Велик соблазн предположить, что страна базирования уже не играет роли в обеспечении международного успеха её фирм. На первый взгляд фирмы стали важнее страны. Но на самом деле конкурентоспособность передовых отраслей всё больше определяется особыми знаниями, навыками и уровнем инноваций, которые всё больше воплощаются в квалифицированной рабочей силе и организационных механизмах. Процессы подготовки квалифицированных трудовых ресурсов, как и некоторые важные факторы, влияющие на темпы инноваций, детерминированы местным происхождением. Парадоксально, но более открытая глобальная конкуренция увеличивает значимость местной базы».

Содержание современной парадигмы социально-экономического развития определяется тем, что исходной предпосылкой и одновременно главным результатом национального богатства страны

является накопленный обществом уровень профессиональной компетентности, творческой и предпринимательской активности, здоровья и качества жизни населения.

Современная индустрия гостеприимства, базирующаяся на уникальном природном и культурном потенциале Республики Казахстан, является естественным системообразующим фактором гибкой интеграции индустрии гостеприимства в систему мировых хозяйственных связей, одной из наиболее динамично развивающихся и эффективных по отдаче на вложенный капитал отраслью, несмотря на ее капиталоемкость.

Создание эффективной системы мотивации персонала приобретает особую актуальность в сфере общественного питания. Связано это, прежде всего, с возрастающей конкуренцией за профессиональные кадры на рынке ресторанного бизнеса, поскольку высококвалифицированные специалисты являются конкурентным преимуществом перед другими предприятиями общественного питания. Мотивация персонала способствует повышению эффективности работы предприятия, что, в свою очередь, приводит к повышению качества оказываемых услуг.

Развитие предприятия зависит от работы, в какой степени будут заинтересованы все категории сотрудников. Наиболее проблемным в этом отношении является организация работы обслуживающего персонала (бармен, официанты). Играют важную роль, так как именно они находятся в постоянном контакте с гостями и способствуют привлечению новых людей.

Говоря вновь о Казахском рынке, в течение последних лет, он стал популярным направлением для туризма и привлечения инвестиций в индустрию гостеприимства. Что привело к увеличению спроса на высококвалифицированных специалистов в этой отрасли.

Значимость человеческого потенциала в индустрии гостеприимства Казахстана можно разделить на несколько аспектов:

1. Культурная компетенция и межкультурное взаимодействие. Казахстан является многонациональной страной, и для успешного функционирования индустрии гостеприимства необходимо, чтобы работники были культурно компетентными и умели эффективно взаимодействовать с гостями разных национальностей. В этом контексте, человеческий потенциал должен включать в себя знание и уважение культурных различий, а также умение адаптироваться к ним.

2. Профессионализм и качество обслуживания. Качество обслуживания является ключевым фактором, определяющим уровень удовлетворенности гостей и их лояльность. Для достижения высокого качества обслуживания необходимы высококвалифицированные работники, которые обладают специализированными знаниями и навыками в области гостеприимства. Эти знания и навыки могут быть приобретены только через постоянное обучение и обновление знаний.

3. Готовность к работе в команде и управлению проектами. Индустрия гостеприимства является командной работой, где работники должны уметь эффективно взаимодействовать между собой и работать вместе для достижения общей цели. Кроме того, работники должны уметь управлять проектами, чтобы успешно управлять временем и ресурсами и обеспечить выполнение задач в срок.

4. Готовность к обучению и развитию. Индустрия гостеприимства постоянно меняется и развивается, поэтому работники, которые готовы учиться и развиваться, могут стать ценными активами для компании и помочь ей быть конкурентоспособной и успешной в индустрии гостеприимства.

Казахстанский рынок гостеприимства является одним из наиболее развитых в Центральной Азии, и в нем работает значительное количество людей. Согласно отчету «Гостиничный рынок Казахстана» за 2021 год, в отрасли гостеприимства на конец 2020 года работало более 68 тыс. человек, что составляет 0,4% от общей численности занятых в экономике Казахстана.

Большинство работников в индустрии гостеприимства являются женщинами (более 60%). Средний возраст работников отрасли составляет около 30 лет. Однако, как и в других странах, в Казахстане наблюдается дефицит квалифицированных кадров, особенно в сегменте luxury-отелей.

Что касается образования, то более половины работников в гостиничной индустрии имеют высшее или среднее специальное образование. Также существует определенная доля работников,

которые получили профессиональную подготовку в рамках программ обучения, организованных работодателями.

Таким образом, гостиничная индустрия является значительным работодателем в Казахстане, и ее значимость в экономике страны продолжает расти. Для удовлетворения потребностей в квалифицированных кадрах отрасль сотрудничает с вузами и колледжами, организуя стажировки и практику для студентов, а также проводит внутрикорпоративные программы обучения и развития сотрудников.

В заключение хотелось бы отметить - для того, чтобы индустрия гостеприимства стала высокодоходной, как показывает мировая практика развития индустрии гостеприимства необходима консолидация усилий всех участников рынка, государственного и частного секторов. И здесь роль Правительства республики заключается в обеспечении координации политики развития и планирования в туристской индустрии на межгосударственном, государственном и частном уровнях.

При комплексном решении всех задач, оговоренных выше, несомненно, в ближайшие годы будет обеспечено создание конкурентоспособной индустрии, способной к деловому сотрудничеству в рамках международной торговли услугами в сфере гостеприимства. В связи с этим, серьезные обязанности возникают у государства в связи с обеспечением экономики и конкурентоспособных кластеров человеческими ресурсами соответствующего качества. Становление высокотехнологичных отраслей и современного уровня сервиса диктует высокий уровень образования, профессионального мастерства, знаний и культуры, умения обращаться с современной техникой. Высокий уровень образования и формирование умения развивать свой потенциал является необходимой предпосылкой адаптации работника к перманентному процессу совершенствования процессов производства. Для того, чтобы осуществлять такую сложную деятельность, человеку нужно не только креативное образование, но и качественное здравоохранение, возможность мобильности рабочей силы, наличие информационных полей и умение с ними работать и другие условия. Поэтому образование, здравоохранение, профессиональная подготовка, поиск экономически значимой информации, мобильность рабочей силы, воспитание и уход за детьми относятся западными экономистами к основным направлениям «инвестиций в человеческий капитал».

Результатом развития современных конкурентоспособных стран является наличие инновационных систем и человеческого потенциала, способного эти системы поддерживать и развивать. Несмотря на концептуальную незавершенность теории человеческого капитала, причинно-следственная связь между уровнем образования, здоровья и мобильности человеческого ресурса и уровнем конкурентоспособности национальной экономики научно обоснована и признана мировым сообществом.

Именно поэтому инновационное развитие кадрового потенциала имеет стратегическое значение и является одной из важнейших характеристик устойчивого развития и роста предприятий индустрии туризма и гостеприимства.

Список использованной литературы

1. Н.Иванов. Человеческий капитал и глобализация. // МЭ и МО, № 9, С.19-31.
2. Schulz Th.W. Investment in Human Capital. The Role of Education and Reserarch. The Free Press. – N.Y, 1971, - p.272.
3. Дэнисон Э. Исследование различий в темпах экономического роста. – М., Прогресс, 1971. – 654с.
4. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч.,т.25, ч.2, С.8.
5. Экономическая энциклопедия/ Гл.ред. Л.И.Абалкин, М., 1999, с.271.
6. Доскалиева Б.Б. Personnel Management.- Караганда: КЭУК, 2021. – 160с.

ТУРИСТІК ӨНІМДІ ДАМУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ РӨЛІ

САҒЫНДЫҚ Қ.
ТУР-412 топ студенті

АУЕЗОВА.З.Т.

Ғылыми жетекшісі, г.ғ.к., профессор

Esil University

Қазақстан Республикасы, Астана қ.

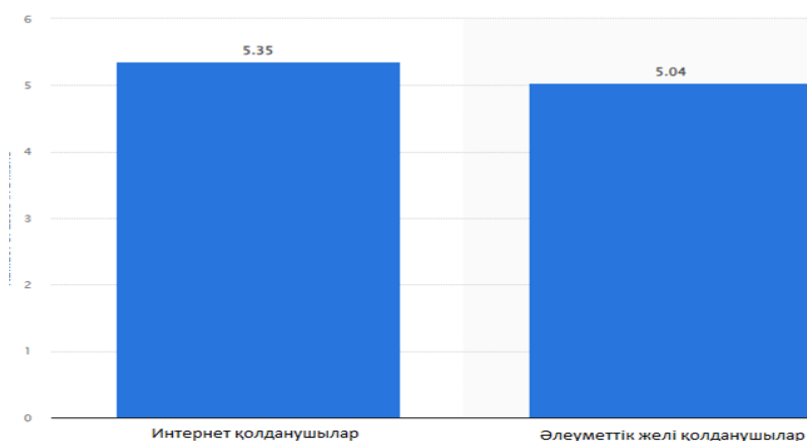
Аннотация. Мақала қазіргі заманғы туристік ақпараттық жүйелер мен платформалардың даму үрдістері олардың туристік қызметтер нарығы үшін маңыздылығының өсуін куәландырады. Әлеуметтік желілер сапарлар туралы шешім қабылдауға әсер етіп, сапалы контент арқылы саяхатқа қызығушылық тудырады. Осылайша, әлеуметтік желілер саяхаттарды жоспарлау және өткізу тәсілдерін өзгерте отырып, туристік индустрияны дамытуда негізгі рөл атқарады.

Кілт сөздер: Әлеуметтік желілер, туристік ақпараттық жүйелер, интернет қолданушылар, цифрландыру, медиалық жарнама, визуалды контент.

Қазіргі уақытта көрсетілетін қызметтер секторының ең жоғары бәсекелестік деңгейі бар салаларының бірі туризм индустриясы болып табылады. Сондықтан, оны кез келген елде дамыту үшін туризм сегментінде тұрақты сұраныс жасау мақсатында туристік өнімдерді тиімді ілгерілетуді қамтамасыз ету маңызды.

Туризмде цифрландыру саланың пайдалылығын арттыру, нарықтың дәстүрлі қатысушыларын онлайн-салаға біртіндеп көшіру үшін алғышарттар қалыптастырады. Туристік ақпараттық жүйелер мен платформаларды дамыту үрдістері олардың туристік көрсетілетін қызметтер нарығы үшін маңыздылығының өсуін көрсетеді [1].

Бүкіл әлем бойынша миллиардтаған адамдарды біріктіре отырып, интернет қазіргі заманғы ақпараттық қоғамның негізгі тірегі болып табылады. 2024 жылғы қаңтардағы жағдай бойынша әлемде 5,35 млрд интернет пайдаланушы болды, бұл әлем халқының 66,2% құрады. Олардың 5,04 млрд-ы немесе жер бетіндегі халықтың 62,3% әлеуметтік желілерді пайдаланушылар болып табылады.

1 сурет - Интернет және әлеуметтік желі қолданушылар арасындағы статистика

Соңғы есептеулер бойынша, әлемде ең көп онлайн-пайдаланушылар Азияда, мұнда 2,93 млрд астам адам тұрады. Еуропа 750 миллионға жуық интернет пайдаланушылармен екінші орынды иеленді. Қытай, Үндістан және АҚШ интернет пайдаланушылар саны бойынша әлемнің басқа елдерінен алда келеді.

Жалпы интернет-маркетинг бірнеше маңызды құралдарды қамтиды [2]: - контекстік жарнама (интернет-беттің контекстіне сәйкес көрсетілетін интернет-жарнама түрі);

- іздеуді оңтайландыру (SEO, Search Engines Optimization сайттардағы сапалы трафикті ұлғайтуға бағытталған);

- SMO (Social media optimization - сілтемелік массаны ұлғайту арқылы әлеуметтік желілерде оңтайландыру);

- SMM (Social media marketing - бұл пайдаланушылармен тұрақты қарым-қатынас жасаудан тұратын әлеуметтік желілерде сайтты ілгерілету);

- вирустық маркетинг (мақсатты аудиторияға әсер ету, маркетингтік ұсыныс туралы ақпаратты таратуға қатысатын мақсатты аудиторияның өзінің есебінен және күшімен тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді жылжыту);

- медиалық жарнама (түрлі сайттардың беттеріндегі суреттер түріндегі жарнамалық хабарлар);

- тарату (электрондық пошта арқылы жіберілетін жарнамалық сипаттағы хаттар).

Мұндай ілгерілетудің негізгі идеясы - қызықты және пайдалы контент жасау, нәтижесінде пайдаланушылар оны зерттеп қана қоймай, одан әрі тарату қажеттігін сезінеді. Демек, контент сапасы өнімді немесе брендті ілгерілетуде әлеуметтік желілер арнасын дамытудың негізгі факторына айналады.

Әлеуметтік желілер шешім қабылдауда «көмекші» рөлін атқара алады, онда әлеуметтік желілерде жарияланған контент көрермендерге межелі пункті туралы еске салып, оның қажеттілігін және ақыр соңында сол жерге баруға ниетін қолдайды. Бұл пайдаланушылар әр түрлі себептермен әлеуметтік желілерді қарап шыққан сайын болуы мүмкін. Бұл жерде әсер ету әлі де тікелей болып саналмайды, өйткені көптеген адамдар үшін осы кезеңде саяхат мүмкін емес. Бұрын айтылған рөлдегідей, әлеуметтік желілер межелі пунктті таңдау кезеңінде саяхат таңдауға әсер етуі мүмкін. Бұл рөл ақпаратты іздеу сатысының алдында да орындалады және турист шешім қабылдаған кезде қажеттілікті тану кезеңімен ұқсас түрде байланысты.

Туристік ақпараттық жүйелер мен платформаларды дамыту үрдістері олардың туристік көрсетілетін қызметтер нарығы үшін маңыздылығының өсуін көрсетеді.

БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы (ЮНВТО) әлеуметтік медианың туризмдегі маңызды рөлін мойындайды. ЮНВТО жүргізген World Travel Monitor зерттеуі мынандай көрсеткіш пен бөлісті:

- 40% халықаралық туристер смартфондармен саяхаттайды, олар ыңғайлы функциялардан басқа Интернет пен e-mail-ге қол жеткізе алады;

- Смартфондарды пайдаланушылардың 40% – бағыт туралы ақпарат алу үшін пайдаланады;

- Туристердің 26% және іскерлік саяхатшылардың 34% – смартфондар саяхат кезінде қонақ үйді брондау және басқа да қызметтерді ауыстыру үшін қажет.

Статистика көрсеткендей, әлеуметтік медиа - әлеуметтік желілердің, travel - блогтар мен форумдардың ықпалы жыл сайын артып келеді.

Сауалнамаға қатысқандардың 35% -дан астамы әлеуметтік желілер тұратын жерін және тұру түрін таңдау кезінде олардың пікіріне әсер ететінін айтты. Респонденттердің 65% әлеуметтік арналар туристік ақпараттың негізгі көзі болып табылады. Әлеуетті туристерді таңдауға басқа пайдаланушылар бастамашы болған әңгімелер, жарқын фотосуреттер, пікірлер және басқа да контент (сайттың ақпараттық мазмұны) әсер етеді. Бұл ретте сауалнамаға қатысушылардың 50% -ға жуығы басқа саяхатшылардың әңгімелері мен пікірлеріне сенеді.

Booking.com сайтының ақпараты бойынша, әлемнің түкпір-түкпіріндегі туристердің үштен бірі өздерінің бұрынғы сұраныстарын, төлем тәсілдерін және басқа да артықшылықтарын ескере отырып, оларға саяхат жасауды жасанды интеллект жоспарлағанды қалайды. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, олардың жартысы сапарды жоспарлауды талқылайтын адамға - чат-ботқа немесе егер нұсқалар туристің тілектеріне толық сәйкес келсе, адамға мән бере бермейтінін растайды [2].

Туристік индустрияда ақпараттық технологияларды қолдану белсенді зерттелінетін тақырып болып табылады және осы тақырыпта көптеген әдеби зерттеулер бар. Төменде анықталған кейбір негізгі жұмыстар мен үрдістерге назар аударсақ:

1. Веб-сайттарды және онлайн-брондауды пайдалану. Көптеген зерттеулер веб-сайттардың туристік индустриядағы рөліне және олардың шешім қабылдау процесіне әсеріне шоғырланған. Олар ақпаратқа қол жеткізудің ыңғайлылығы, ақпараттылығы және жылдамдығы, сондай-ақ онлайн-брондау қауіпсіздігінің маңыздылығын атап көрсетеді [3].

2. Мобильді қосымшаларды әзірлеу. Мобильдік құрылғыларды пайдалану ұлғайған сайын, мобильдік қосымшалар туристік индустрияда кеңінен таралып келеді. Зерттеулер көрсеткендей, мобильді қосымшалар клиенттік қызмет көрсетуді жақсартады, туристердің қанағаттану деңгейін арттырады және интерактивті карталар мен көрікті жерлер туралы ақпарат сияқты қосымша мүмкіндіктер береді [4].

3. Виртуалды шындық және толықтырылған шындық. Кейбір зерттеулер туризмде виртуалды шынайылықты (VR) және толықтырылған шынайылықты (AR) қолдануға назар аударады [1]. Бұл технологиялар туристерге неғұрлым терең саяхат тәжірибесін алуға, виртуалды орындар мен көрікті жерлерге баруға, сондай-ақ орналасқан жері мен тарихы туралы қосымша ақпарат алуға мүмкіндік береді.

4. Әлеуметтік медиа және клиенттермен өзара іс-қимыл. Әлеуметтік медианы пайдалану туристік компаниялар үшін маңызды құрал болып табылады. Бұл оларға клиенттермен ынтымақтасуға, кері байланыс жинауға және өз қызметтерін жақсартуға мүмкіндік береді.

Көрнекі құрамдас бөлікті қамтитын әрбір жарияланған материал аудиторияның қызығушылығын тудырмайтынын ескеру қажет. Жоғарыда айтылғандар негізінде мынадай тәжірибелік ұсынымдарды ұсынамыз:

1) әлеуметтік желілерде жарияланымдар жоспарын құру кезінде міндетті түрде көрнекі құрамдас бөлікті қосу керек;

2) қызметтің тиімділігін арттыру үшін көрнекі контенттің әртүрлі түрлерін пайдалану, бұл ретте жаңаларын белсенді енгізу және қазірдің өзінде пайдаланылатындарын жетілдіру қажет;

3) визуалды контент түрін таңдау кезінде нақты әлеуметтік желі үшін пайдаланушылардың артықшылықтарына, сондай-ақ орналастырылатын контент сапасына қойылатын жалпы ережелерге бағдарлану керек.

Заманауи медиа нарық жағдайында оңай жарияланатын және бірден аудиторияға түсетін контент қажет. Деректерді визуализациялау - бұл деректердің ерекшелігін түсіну және пайдалы ақпаратты қарапайым және интуитивті тәсілмен алу тәсілінің негізі.

Әлеуметтік желілер саяхатқа қатысты шешімдерді қабылдауға келгенде күшті мотиватор және ықпал ету көзі болып табылады. Сонымен қатар, әлеуметтік желі деректерін тиімді басқару сатып алушылардың мінез-құлқын түсінуге көмектеседі. Қорытындылай келе, әлеуметтік желілер туризм индустриясын түбегейлі өзгертті және саяхат зерттеулерінен бастап саяхатты брондау мен онлайн-шолуларға дейін туризм мен қонақжайлылық секторының барлық аспектілеріне әсер етті.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Assumpcio, H.M., Miguez-Gonzalez I. and Lozano-Monterrubio N. (2022), «YouTube usage by Spanish tourist destinations as a tool to communicate their identities and brands», *Journal of Brand Management*, vol. 24, no. 3, pp. 211–229

2. Турова Е. А. Социальные последствия внедрения цифровых технологий в туризме // *Актуальные исследования*. 2023. №18 (45).

3. Электрондық ресурс «Tourfaq». Қол жеткізу режимі: <http://tourfaq.net/travel-business/socialnye-seti-v-turizme/> (Жүгінген күні 8.04.2024)

4. Электрондық ресурс «Яндекс Дзен». Қол жеткізу режимі: <https://dzen.ru/a/ZZMGQOvCJITsHk7E> (Жүгінген күні 8.04.2024)

НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА

СЕРГЕЕВ Д.С., КОЗЛОВ К.И.

студенты группы РД 23-4с

АЛЕКСЕЕНКО Т.Н.

Научный руководитель, магистр, доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье анализируются новейшие тенденции в цифровизации индустрии гостеприимства, акцентируя внимание на значении инноваций и передовых технологий для повышения качества обслуживания и оптимизации операционной деятельности. Освещаются перспективные направления использования искусственного интеллекта, машинного обучения, технологий виртуальной и дополненной реальности, а также блокчейна в целях обеспечения более глубокой персонализации предложений и повышения уровня безопасности данных. В статье уделяется внимание важности создания доступной и включающей среды для всех категорий гостей. Приводятся рекомендации для компаний сектора гостеприимства по внедрению инновационных технологий в свою работу, подчеркивается необходимость постоянного обновления навыков и адаптации к быстро меняющимся технологическим и рыночным условиям.

Ключевые слова: Технологии, информационные технологии, гостиничный бизнес, статистика.

Согласно Инициативе цифровой трансформации (DTI) Всемирного экономического форума, ожидается, что в период с 2016 по 2025 год туризм и гостиничный бизнес принесут до 305 миллиардов долларов США. И, как и все отрасли, индустрия гостеприимства реализует стратегию цифровой трансформации, чтобы оставить неизгладимый след во всех формах туризма.

Прошли те времена, когда нужно было физически подойти к турагенту и дождаться, пока он забронирует билеты - теперь все это происходит онлайн, и очень быстро. Путешественники разборчивы в том, куда и когда они поедут; Цифровая трансформация сферы гостеприимства не только позволила этому случиться, но и обеспечила его поддержание. Для отрасли, которая, как правило, находится на переднем крае оптимизации инновационного опыта, гостиничный бизнес часто обвиняют в отставании внедрения цифровых технологий. Технологии часто сложны, неудобны и неэффективны. И показатели, которые используются для измерения успеха, почти не меняются. Нужно заняться программным обеспечением для гостиничного бизнеса по одной причине: чтобы внедрить инновационные способы работы и предоставить гостям незабываемые впечатления.

За последние 10 лет в гостиничном бизнесе Казахстана ситуация улучшилась, но впереди еще много проблем, с которыми отрасль столкнулась за последние годы, еще больше подчеркнуло эту ситуацию пандемия.

Услуги по проживанию и питанию составляют 1,1% ВВП страны и составляют чуть больше 1% оказываемых услуг по стране. За 2022 год объем оказанных услуг местами размещения составил 103 948 256,9 тенге.

Согласно данным официальной статистики, количество мест размещения Казахстана в 2021 году составило 3 322 единиц (темп роста – 97,9 %), в которых насчитывалось 71 858 номеров (темп роста- 74,4%), при этом единовременная вместимость составляла 168 603 койко-места (темп роста – 83, 1%).

Среднегодовая заполняемость (соотношение заполненных койко-мест к общему номерному фонду) также показала положительную динамику, составив 23,2 % (темп роста – 8,4 %). При этом, самый высокий уровень заполняемости в гостиницах 5-звездных категории (33,8 %), самый низкий - в гостиницах 2-звездной категории (17,8%).

Отмечается наиболее выгодный показатель рентабельности в сегменте 4-5 звездных отелей. Средняя окупаемость мест размещения составляет 5-10 лет в зависимости от категории и месторасположения реализуемого проекта.

Однако нельзя не отметить, что согласно официальным статистическим данным еще ни один регион Казахстана не достиг среднегодовой загрузки на уровне 32 %, при этом бизнесмены продолжают вкладывать в открытие новых отелей и расширение уже существующих. Однако эти показатели хотя и имеют положительную динамику к доковидным годам, но не показывают эффективность гостиничного бизнеса. В связи с этим гостиничный бизнес Казахстана должен осваивать новые направления цифровой трансформации в отелях.

В мировой практике ведения гостиничного бизнеса принято считать, что для полноценного функционирования гостиницы средняя загрузка должна быть на уровне 40-60 %. Если бы данная сфера в действительности являлась неприбыльной в нашей стране, то тенденцией стало бы закрытие мест размещения, а не расширение существующих.

Анализ структуры мест проживания в Республике Казахстан показывает, что классифицируемые гостиницы занимают лишь 10 % всего рынка предложения, остальная доля услуг размещения приходится на зачастую не соответствующие международным нормам и стандартам места размещения без категории.

У отельеров теперь есть редкая возможность - и необходимость - переосмыслить будущее гостеприимства, мыслить целостно, пересмотреть критерии успеха и подумать, что значит достичь нового стандарта качества.

Операторы гостиничного бизнеса Казахстана не могут позволить себе - в прямом или переносном смысле - продолжать относиться к своему бизнесу просто как к точке размещения и сосредотачиваться на измерении заполняемости.

Одно из изменений, которое мы наблюдаем после Covid, заключается в том, что когда недвижимость используется творчески, она может приносить значительный дополнительный доход. И вместо того, чтобы сосредотачиваться на заполняемости номеров, рост будет происходить за счет нового мышления о том, что хотят гости, и изучения всех областей собственности с точки зрения их потенциала для получения дохода.

Возможности огромны: будь то парковочные места, коворкинг-зоны или членство в ресторанах, услуги и фитнес-центры. Отели, которые добьются успеха, будут теми, которые понимают покупательское мышление своих гостей, реагируют предложениями внутри и вокруг них, и ищут способы использования автоматизации для эффективного управления и роста.

Путешествия, как для бизнеса, так и для удовольствия, приобрели новое значение после Covid. Деловые поездки теперь включают в себя семью, мы стали свидетелями роста популярности *bleisure travel*, и многие люди стали вести более кочевой образ жизни. Все это дает возможность оценить истинные показатели роста: от еды на вынос до игровых вечеров, от пространств для совместной работы до сетевых мероприятий, от доступа в тренажерный зал до абонементов в тренажерный зал, когда вы даете гостям повод остаться, чтобы остаться и потратить деньги, они это сделают.

В наши дни трудно добиться лояльности. Цена и удобство долгое время определяли решения потребителей, но в наши дни экономических волнений и неопределенности они, похоже, имеют еще большее влияние.

Если можно определить способы повышения лояльности гостей, то это на один шаг ближе к тому, чтобы преодолеть неопределенность и выйти на лидирующие позиции.

Даже самые непостоянные гости (и потребители) ищут бренды, которые их «понимают». Именно здесь мы видим изменение подхода как более важное, чем когда-либо. Вместо того, чтобы сосредоточиться на доходе от номеров - краткосрочном показателе - важнее сосредоточиться на пожизненной ценности и стоимости привлечения клиента.

Все это означает, что нужно найти способы предоставления персонализированного опыта как во время их пребывания, так и с постоянными целевыми, релевантными сообщениями. Полные и легкодоступные профили гостей, полезная информация и дополнительные

маркетинговые решения дают возможность учиться на поведении гостей, действовать в соответствии с ним и повышать лояльность.

Часто говорим о нехватке и текучести кадров. Это могут быть самые серьезные последствия для индустрии гостеприимства со времен Covid. Однако если есть и положительная сторона, так это то, что отельеры теперь открывают свои возможности и внедряют инновационные способы оптимизации персонала.

Времена, когда один человек работал на стойке регистрации, другой - в обеденной зоне, а третий - в бэк-офисе, прошли. Чтобы выжить, нам нужно позволить одному и тому же человеку выполнять разные функции. Мы можем применять решения с технологией, которая проста в освоении, автоматизирована, централизована и мобильна и может не только обеспечить этот сдвиг, но и одновременно повысить эффективность.

По мере того, как потребности гостей и деловые возможности продолжают развиваться, вам необходимо уметь осмысливать вводимые данные, чтобы правильно размещать свои ресурсы. Это потребует реструктуризации технологий в более организованные системы, услуги и данные, предназначенные для взаимодействия.

По мере того, как отельеры продолжают собирать больше данных, больше знаний и больше опыта, определение совершенства будет продолжать развиваться. Если продолжить вводить новшества в отрасли, то нужно иметь возможность уменьшать масштаб, смотреть, слушать, анализировать и, самое главное, находить новые способы использования технологий для предоставления гостям замечательных впечатлений.

Поскольку технологии и требования клиентов продолжают развиваться в тандеме, отели теперь должны соответствовать новым стандартам гостеприимства.

Список использованной литературы:

1. Электронный ресурс Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен». Режим доступа: <https://atameken.kz/ru/services/16>, Отраслевая рамка квалификаций по направлению «Гостиничное хозяйство» (Ж 6.04.2024)

2. Электронный ресурс «Ivy Panda». Режим доступа: <https://ivy panda.com/essays/problems-of-hospitality-industry/>. Отчет о проблемах индустрии гостеприимства (Дата обращения 6.04.2024)

3 Электронный ресурс «NIG Insurance» <https://nig.com/trading-support/news/risk-management-in-the-hospitality-sector/>. Управление рисками в сфере гостеприимства (Дата обращения 6.04.2024)

ТУРИСТІК БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚАЗІРГІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

СЕРИКОВА А.

ТУР-23-1қ топ студенті

АЛИМБЕКОВА М.М.

Ғылыми жетекшісі, магистр, аға оқытушы

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Аннотация. Қазіргі уақытта туристік білім берудің нәтижесі көбінесе технологиямен анықталады. Технология маманның білімін, дағдысын, тұлғасын, оның мәдени және практикалық тәжірибесін қалыптастыратын кешеннің негізгі қасиеттерін көрсететін білім сапасының негізгі факторы болып табылады. Бүгінгі таңда туризм саласында білім беруді белсенді технологиялық әртараптандыру процестері жүріп жатыр.

Кілт сөздер: визуалды технология, құндылық бағдарлар, кәсіби білім.

Жоғары кәсіптік білім беруді дамытудың заманауи тенденциялары оның технологияларын қалыптастыруға принципті жаңа көзқарастарды талап етеді. Бұл әсіресе туризм сияқты салыстырмалы түрде жаңа мамандық пен оқыту саласына қатысты.

Оның негізгісі – арнайы оқытудың кәсіби деңгейін арттыруға бағытталған пәндік-ақпараттық типтегі білім берудің бұрынғы сызбасынан кәсіптік және іскерлік білім беруге, анықтаушы білімнен тереңдетілген білім беруге, репродуктивті білім беруден шығармашылық білімге көшу. Жоғарыда аталған тәсілді өз еңбектерінде Е.М. Коротков, Т.И. Шамова, Р.А. Фатхутдинов [1, 2, 3].

Бұл міндет туристік білім беру технологиясында түбегейлі жаңа мәселелерді қояды және түлектерге білім, білік және дағдылардың жиынтығын беріп қана қоймай, туристік қызметтің ерекше белгілерін түсіну негізінде кәсіби ойлауды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Зерттеудің мақсаты – туристік білім берудің заманауи технологияларын талдау.

Қазіргі заманғы білім беру технологияларын құрудың бірқатар принциптерін тұжырымдауға болады:

1. Білімнің құндылық бағдары. Білім беру ақпарат беру емес, интеллектіні ынталандыру болуы керек. Алынған білім формалдануы және кәсіби санаға айналуы керек.

2. Білім берудің ресми еместігі. Қағида білім берудің студенттің қабілеттері, қызығушылықтары, мамандығына, оқу үдерісіне, университетке және оқытушыларға деген көзқарасы арқылы жеке тұлғасы мен шығармашылық ойлауын дамытуға әсерін анықтайды.

3. Білім сапасын реттеу. Оқу процесінде тек оқушылардың алған білім, білік, дағдыларын тексерумен шектеліп қалмауы керек. Сапаны бақылау кәсіпқойлықтың дәйекті қалыптасуының көп критериялды бағалауын қамтиды: білім сипаты, ойлау түрі, мақсаттары, шығармашылық әлеуетінің дамуы және т.б.

Туристік білім беру технологиясында келесі негізгі сипаттамаларды бөліп көрсеткен жөн:

1. Тәрбиенің мақсаты мен нәтижесі. Білім беру стратегиясы.

2. Жалпы білім және практикалық дағдылар.

3. Білімнің салалары, рөлдік жүктемесі, функционалдық анықтығы, әдістемелік ерекшеліктері бойынша құрылымы мен корреляциясы.

4. Білімнің көлемдік және құрылымдық сипаттамаларын жүзеге асыратын оқу пәндерінің жиынтығы (білімді көрсетудегі дифференциация және интеграция).

5. Пәндердің көлемдік сипаттамалары (кіші, үлкен, орта).

6. Пәндердің параллельді-тізбекті байланысы.

7. Білім беру бағдарламасы бойынша уақытты бөлу (аудитория, кеңес беру, өзіндік жұмыс, мұғаліммен жеке жұмыс және т.б.).

8. Білім мен дағдыны меңгерудің әдістемелік құралдары мен тәсілдерінің процедуралық әртүрлілігі.

9. Оқу процесінің ырғағы мен қарқындылығы.

10. Білім сапасын бақылау: әдістері мен түрлерін кезең-кезеңімен бөлу.

11. Мұғалімдердің жеке-дара білікті комбинациясы: ұжымдық принцип.

12. Оқытудың техникалық құралдарын пайдалану (визуализация, компьютерлік бағдарламалар, бейнероликтер және т.б.).

13. Білім беру процесінің мотивациялық жүктемесі, мотивацияның тұрақтылығы.

14. Уақытты пайдалануды даралау. Пәндерді, тапсырмалардың формаларын таңдау.

15. Тәрбие процесінің үздіксіздігі.

Бүгінгі таңда туристік білім беру технологиялары қарқынды даму сатысында. Бұған нарықтық экономиканың жағдайлары, компьютерлік технологияны қолдану, білім беру мақсатының өзгеруі және т.б. жағдайлар ықпал етеді және талап етеді.

Білім беру технологияларын дамыту университетте де, өзін-өзі тәрбиелеу түріндегі практикалық іс-әрекетте де оқу үдерісінің үздіксіздігін қамтамасыз етуді ғана емес, ең бастысы, білімді кәсіби және қоғамдық сананың жаңа сапасына айналдыруды көздейді. Білім беру технологияларындағы өзгерістер келесі сипаттамаларда болады:

- сыныптағы іс-әрекет түрлерінің үйлесімі;

- оқу процесінің қажетті нәтижесіне қол жеткізу критерийлері бойынша есептелген пәндердің реттілігі;

- кәсіби шеберліктің қалыптасуын бақылаудың нүктелері, сәттері, жиілігі, нысандары мен әдістері;

- пәндердің белгілі бір мәртебесін және оны көрсетудің технологиялық ерекшеліктерін қамтамасыз ету;

- тәрбие әдістерін жетілдіру.

Сонымен қатар оқу процесінің технологиялық ерекшеліктерінің динамикасын анықтайтын бірқатар факторларды анықтауға болады:

1. Мемлекеттік стандартта көзделген оқыту деңгейлері, түрлері мен нысандары, пәндер циклдерінің құрамы мен ұзақтығы. Білім беру технологияларының негізі мен шектеулерін, оларды қолданудың нормативтік-құқықтық базасын анықтау.

2. Оқу жоспарының пәндерінің дифференциациясы, олардың көлемдік сипаттамалары, мазмұны, әдістемелік ерекшеліктері.

3. Кәсіби сананы қалыптастырудағы пәннің жағдайы мен рөлі, оның кезеңдері жалпы мәдени деңгей, әдістемелік, жалпы кәсіптік, арнайы және функционалдық бағытталған.

4. Оқу процесінің еңбек сыйымдылығы. Өзіндік жұмысты нашар ұйымдастырумен апта сайынғы шағын жүктеме білім сапасын төмендетеді. Студенттер мен мұғалімдердің шамадан тыс жүктемесі оқу іс-әрекетінің жеңіл, үстірт нұсқаларын іздеуге әкеледі.

5. Оқу-тәрбие үрдісіндегі ырғақ қажеттілігі. Ол оқу жүктемелерінің бөлінуінен, сабақ формаларынан, бақылау жиілігінен, оқу пәндерінің түрлерінен, өзіндік жұмыс көлемінен көрінеді.

6. Белгілі бір нәтижеге, тәрбиенің жалпы мақсатына жетуге әлеуметтік-психологиялық қатынас. Олар оқу процесінің мотивациялық негізін және оқытудың белгілі бір әдістерін қолдануға қызығушылықты сипаттайды.

7. Әртүрлі білім беру технологияларын қолданудың әдістемелік мүмкіндіктері – компьютерлік, топтық іс-әрекеттер және т.б.

Қолданыстағы үлгілер мен жаңа қажеттіліктерді бағалай отырып, біз қазіргі заманғы туристік білім беруде жиі кездесетін технологиялардың тізімін жасай аламыз.

1. Білімді көрсету технологиялары. Негізгі міндет – білім беру. Қазіргі заманғы басымдықтарды көрсетпейді - оқуға үйрету, қажетті кәсіби қасиеттерді және топтық жұмыс дағдыларын дамыту. Бұл тіпті сырттай және қашықтықтан оқытудың өзінде ескіріп бара жатқан ең қарапайым технологиялық схема.

2. Алған білімді практикалық дағдылармен байыту технологиясы. Мұнда барлық білім мазмұны жағынан да, әдістері бойынша да стандартты практикалық есептерді шешу дағдыларына бағынады.

3. Білім беруді іргелендіру технологиялары, стратегиялық ойлауды дамыту, мәселелерді талдау және зерттеу дағдылары, қызмет нұсқаларын таңдау.

4. Өзін-өзі тәрбиелеу технологиялары. Өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын дамытуға, өмір бойы білім алуға және оны бітіргеннен кейін жалғастыруға көзқарастарын қалыптастыруға бағытталған. Бұл өз бетінше жұмыс істеуге басымдық беретін технологиялар.

5. Интенсивті оқыту технологиялары, оның ең нашар нұсқасы емтиханды сәтті тапсыру үшін «коучинг» болып табылады. Қалдық білімді тестілеу дәл осындай технологияларға бағытталған. Білім қалдық бола алмайды, оны жаңа нәрсеге айналдыру керек.

6. Пәндік ақпараттық білім беру, пәндік кәсібилендіру, кәсіптік іскерлік және мақсатты білім беру технологиялары. Біріншісі шектеулі технологиялық процестің сызбасын, пән мен шектеулі пән туралы білім алуды, екіншісі - белгілі бір қызмет саласындағы іскерлік белсенділікті, үшіншісі - болашақты іздеу мүмкіндігін және кең ауқымдағы мансап траекториясын қамтиды. іс-шаралар ауқымы.

7. Кең бейінді, кәсіптік білім беру технологиялары. Олар бакалаврлар мен магистрлерді дайындауда айтарлықтай көрінеді.

Технологиялық сұлбалардың алуан түрлілігі олардың әртүрлі әдістемелік әдістерді қолдану және оқу процесін ұйымдастыру негізінде саралауынан да көрінеді.

1. Әлеуметтік-психологиялық басымдықтың технологиялары. Оларда мұғалімнің жеке басына, оның даралығының көрінуіне, әдістемелік жұмыстың әдістемесінде, тәрбиелік қызметінде белгілі бір еркіндікке басты назар аударылады.

2. Бүкіл оқу процесінің қатаң ұйымдастырушылық шектеулерінің технологиялары. Бұл міндетті типтік, егжей-тегжейлі реттеу, күшейтілген тәртіптік талаптар және күшейтілген бақылау технологиялары.

3. Бейімделу технологиялары. Оқытудың стиліне, күрделілігіне, оқыту тобының және мұғалімдер тобының ерекшеліктерін ескере отырып, қазіргі заманғы әдістемелер мен оқыту әдістерін пайдалануға сәйкес түзетуге рұқсат ету.

4. Технократиялық технологиялар, онда технологияның адамға қатысты рөлі асыра көрсетілген.

5. Шығармашылық білім беру технологиясы жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін, оның ерекше ойлау қабілетін дамытуға, дербестігін дамытуға құрылған.

Осылайша, университеттер қолданатын технологиялық схемалар әртүрлі технологиялардың типологиялық ерекшеліктерін сол немесе басқа дәрежеде біріктіреді. Бұл білім берудің технологиялық әртараптандырылуын көрсетеді.

Алайда, туристік білім берудің сәйкес технологияларын таңдағанда, ең бастысы, білім беру процесінің орталық тұлғасы студент болуы керек екенін түсіну - оның мотивтері, ұмтылыстары, білім беру қажеттіліктері мен мақсаттары, оның қабілеттері, көзқарасы, қабілеті. Мұғалімнің көмегі, белгілі бір шектерде білім мазмұны мен технологияларын таңдау, формалары мен терминдері т.б.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Коротков Е.М. Білім сапасын басқару: ЖОО-ға арналған оқулық. / Е.М. Коротков. М.: Академиялық проспект: Мир, 2006. 320 б.

2. Шамова Т.И. Білім беру жүйесін басқару: университеттерге арналған оқулық. / Т.И. Шамова, Т.М. Давиденко, Г.Н. Шибанова. М.: «Академия» баспа орталығы, 2002. 384 б.

3. Фатхутдинов Р.А. Оқытуды бәсекеге қабілеттілікке бағыттау / Р.А. Фатхутдинов // Ресейдегі жоғары білім. 2007. № 9. Б.38-44.

ТЕМАТИЧЕСКИЕ ЭКСКУРСИИ ПО КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ НА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМАХ

ПРОЦЕНКО М.И.

студент группы Тур-21-4с

БЕДЕЛЬБАЕВА М.В.

Научный руководитель, к.и.н.

Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В статье отражено изучение потенциала новых экскурсионных объектов с привлечением форматов инновационности. Представлен анализ возможностей платформы izi.Travel для размещения контента новых экскурсионных маршрутов. В практику культурно-познавательного туризма города Караганды внедрены новые авторские экскурсии, размещенные на платформе izi.Travel: о монументальном искусстве; о Нуринской археологической экспедиции 1933 года; тюльпановый тур.

Ключевые слова: smart-туризм, тематическая экскурсия, платформа izi.Travel, монументальное искусство, археологи, маршрут, архив.

Smart-туризм - современный тренд, как и внедрение smart-технологий во все сферы нашей жизни. Он рассматривается как совокупность индивидуальных систем поддержки туристов через информационные сервисы и технологии. Современные концепции устойчивого туризма отвечают

требованиям доступности, инклюзивности, интерактивности, цифровой вовлечённости, устойчивости, сохранения культурного наследия.

Одним из элементов smart-туризма являются аудиогиды и платформы, на которых размещаются эти тематические экскурсии. Среди наиболее популярных выделяют следующие: izi.Travel, QwixiTour, Pocket Guide audio travel guide, Guidesby Lonely Planet, Audio Tour Azbo – Travel guide, Rick Steves Audio Europe, DETOUR. Каждое из приложений, как правило, содержит как бесплатный контент, так и платный, стоимость которого может отличаться в зависимости от региона, типа подписки, продолжительности маршрута и набора аудиовизуальных эффектов в его составе. География охвата также неоднородна: некоторые из аудиогидов ориентированы, например, в основном на страны Европы, другая часть охватывает большой пул стран и регионов мира, а какие-то содержат информационное наполнение только по отдельно взятым городам. Большинство приложений доступны в PlayMarket и AppStore, но некоторые – только в PlayMarket или AppStore

Платформы aizi.Travel, созданная в 2011 году, стала удобным инструментом коммуникации, позволяющим туристу-экскурсantu в удобное для него время ознакомиться с объектами показа на территории дестинации. Она объединяет в себе маршруты разной тематической направленности, предлагая качественную информацию. Ее уникальность заключается в возможности использовать не только уже готовые экскурсионные предложения, но и создавать новые – для тех достопримечательностей, которые ранее не были известны путешественникам, но обладают туристской привлекательностью.

Основным преимуществом платформы является возможность использования аудиогuida в удобное для туриста время, а также по тем объектам, которые он хотел посетить более всего. Важно отметить, что часть разработанных маршрутов находится в свободном доступе. Другие представлены в виде платного контента, цена на который варьируется в зависимости от числа объектов, включенных в состав маршрута, а также от качественного наполнения и наличия дополнительных интерактивных элементов, сопровождающих экскурсию (несколько языков, VR и AR-технологии, карты и т.п.)

Активизация использования платформы пришлась на время пандемии, что объяснялось переходом многих форм экскурсионной деятельности имузейного дела на активное предложение разнообразных аудиогидов и применение информационно-коммуникационных технологий.

Основные экскурсионные маршруты на платформе izi.Travel для Казахстана были созданы сотрудниками музеев, студентами и преподавателями университетов и колледжей, школьниками и лишь небольшая часть – профессиональными компаниями, туристскими информационными центрами, управлениями и департаментами по развитию туризма.

К настоящему времени в Казахстане на платформе izi.Travel представлены 95 туров, из них 41 – музейные экскурсии. Преобладающее количество загружено на русском языке (82), часть из которых продублирована на казахском (53), английском (58), немецком, китайском и турецком (по 3) языках [5, с. 78-79]. Локации этих экскурсий включают все крупные города Казахстана. Интересны музейные маршруты – «Музей редких книг», «Музей народных инструментов им. Ыхласа», «Экскурсия по музею искусств им. А. Кастеева» (Алматы), «Музей компьютерной техники» центр традиционной музыки», «WomenoftheGreatSteppe».

По городу и области на izi.Travel анонсированы следующие экскурсионные маршруты: «Геометрия города» (для городов Караганда, Жезказган, Темиртау), «Караганда – кузница знаний», «Где? Где? В Караганде», «Тенистые аллеи, фонтаны и парки Караганды», «Балхаш – жемчужина Центрального Казахстана», «Муралы и граффити города Караганды» (несколько вариантов разных авторов).

В 2022-2023 гг. авторами статьи были составлены маршруты двух тематических экскурсий (рис.1) и размещены на платформе izi.Travel на двух языках – русском и английском. Экскурсия «Карагандинский монументализм – искусство или пропаганда?» – это девять аудио файлов с общим хронометражем 18 минут [1]. Пешеходный тип экскурсии отвечает требованиям устойчивого туризма в вопросах экологичности. Маршрут, протяжённостью около 4 км, построен в соответствии

с методикой экскурсионной практики и включает посещение 12 объектов. Продолжительность экскурсии 1,5 ч. Для каждого объекта подобраны методы показа и рассказа: панорамный показ, интеграция, зрительная реконструкция, абстрагирование, персонификация, дискуссионная ситуация, комментирование, абстрагирование, персонификация, дискуссионная ситуация, комментирования. Контент виртуальной экскурсии включает фотографии и рассказы о монументальных шедеврах, расположенных в центре города.

Это мозаичные панно советских художников Клавдии Тутеволь («Геология» и «Хозяева земли») и Виктора Крылова («Космонавт»), которые были сделаны в конце 60-ых гг. XX в., и абстрактные изображения казахстанского художника Мурата Калкабаева, появившиеся в 1989 г. Монументальное искусство Караганды, созданное современными авторами (Чингиз Касимов и др.), – муралы и стрит-арт – презентует собирательные художественные образы и конкретных личностей с

Сейчас аудиогид пополняется новой информацией и развивается как самостоятельный проект. На платформе izi.Travel страница аудиогuida по состоянию на 26.03.2024 г. набрала более тысячи двухсот просмотров. Примечателен географический фактор: на карагандинцев приходится менее 50% всех просмотров, а, например, из города Москвы аудиогид посмотрели и прослушали более 400 человек (23,3%). Активное привлечение внимания общественности к проблеме сохранения и популяризации публичного монументального искусства Караганды позволило создать совершенно новое для региона направление в культурно-познавательном туризме при уже имеющейся базе аттрактивных объектов.

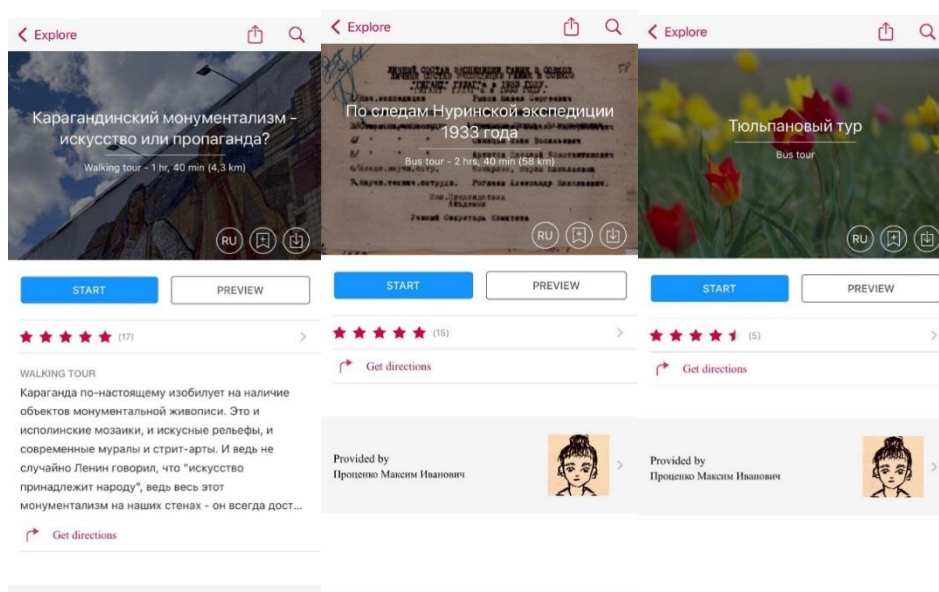

Рисунок 1 – Стартовые страницы авторских экскурсионных туров на платформе izi.Travel

В 2023 г. авторы статьи заинтересовались историей Нуриной археологической экспедиции, которая 90 лет тому назад (летом 1933 г.) обнаружила неизвестный ранее в науке тип сооружений эпохи бронзы. Экспедиция формировалась в Ленинграде, где размещался флагман археологических работ в СССР – Государственная академия истории материальной культуры (ГАИМК) Народного комиссариата просвещения РСФСР (с 1937 г. Институт истории материальной культуры).

В Центральном государственном архиве Республики Казахстан (г. Алматы) сохранился Договор о производственно-техническом и культурном шефстве Ленинградского пролетариата над Казахстаном, подписанный 5 мая 1933 г. От Ленинградского Совета рабочих, красноармейских и крестьянских депутатов документ подписал руководитель делегации И. Ключик, от Правительства Казахской АССР – А. Асылбеков [9, с. 23-25]. Предполагалось, что в течение трех лет договор должен стать эффективным инструментом в области культурного и политического роста Казахстана,

подразумевая (в числе прочих пунктов) практическую помощь специалистов, посылаемых в Казахстан для работы.

Для проведения исследовательских археологических работ на территории совхоза «Гигант» близ Караганды был сформирован научный отряд. Руководство экспедицией было возложено на действительного члена ГАИМК, профессора П. С. Рыкова (1884-1942). В штатный состав группы входили М.П. Грязнов (впоследствии профессор, доктор исторических наук), М.И. Артамонов (известный советский археолог, специалист по археологии скифов), И.В. Сеницын и Н.К. Арзютов (ученики П.С. Рыкова), М.Н. Комарова и А.Н. Рогачев. Цель полевых исследований состояла в изучении археологических памятников, которым угрожало уничтожение в связи с развитием сельскохозяйственных угодий, подведомственных ГУЛАГу, в зоне Карагандинского исправительно-трудового лагеря – печально известного Карлага, который был организован зимой 1931 г.

В архивах России сохранились документы, проливающие свет на организацию и особенности работы Нуринской экспедиции и опубликованные в статьях С.С. Тихонова (г. Омск) и Н.Ю. Смирнова (г. Санкт-Петербург) [7]. Факты из истории Нуринской экспедиции стали основой контента тематической экскурсии.

Протяжённость маршрута составляет около 58 км, включая посещение 5 объектов (передвижение предполагает использование автобуса). Продолжительность экскурсии 3, 5 ч.

На платформе *izi.Travel* размещено пять аудио файлов с хронометражем до пяти минут каждый [2]. Экскурсия включает знакомство с экспозицией музея археологии и этнографии Сарыаркинского археологического института, где представлены новые находки из памятников эпохи поздней бронзы, начало изучению которых положили исследования Нуринской экспедиции. Участники экскурсии осмотрят изящные керамические сосуды на коническом поддоне из погребений могильника Талдинский (раскопки 2020 г.), которые относились к церемониальной посуде. Подобные экземпляры были найдены участниками Нуринской экспедиции 90 лет тому назад и экспонируются в Государственном Эрмитаже.

Следующий объект экскурсии связан с осмотром архитектуры Караганды – так называемого «старого» города, который увидели участники экспедиции 1933 г., приехавшие в казахстанскую глубинку из городов Ленинграда, Москвы, Саратова. Рассказ о зданиях, построенных в шахтерском поселке в нач. 30-ых гг. XX вв. в стиле «сталинского» ампира, в том числе для работы и проживания представителей администрации Карлага, позволяет почувствовать атмосферу того времени. История прибытия первого пассажирского поезда, названного местными жителями «шайтан арба», с посещением железнодорожного вокзала, интерьер которого (верхний фриз центрального зала) украшен скульптурами, изготовленными репрессированным художником Н. Рыбецким, заканчивает первую часть экскурсии.

Затем следует переезд в пос. Долинка – бывший центр Карлага, который расположен в 45 км от г. Караганды. В ходе движения автобуса экскурсантам будет показан документальный фильм о периоде репрессий и известных людях, которые отбывали срок в Карлаге (ученые А.Л. Чижевский, Л.Н. Гумилев, Н.В. Тимофеев-Ресовский, математик А.С. Есенин-Вольпин, поэт Н.А. Заболоцкий и др.). По прибытии – посещение музея памяти жертв политических репрессий, в фондах которого хранятся номера внутренней газеты Карлага «Путевка» (издавалась с 1933 по 1935 гг.). Статья в одном из них написана начальником экспедиции П.С. Рыковым о значении археологических исследований. В другой газете опубликован приказ начальника Карлага М.М. Чунтонова о необходимости охраны археологических памятников. Еще одна статья об археологии, размещенная на страницах периодической печати Карлага, подписана инициалами «К.П.» и установить ее авторство вряд ли возможно.

В 1934 г.в Карлаге был организован общелагерный музей, созданный с целью выявления результатов работы лагеря «по переделке природы и перековке человека» (приказ начальника Карлага О.Г. Линаина). Руководить музеем назначили осужденного на три года по 58 ст. А.Ф. Палашенкова (из г. Смоленска), сотрудниками музея стали И.Г. Спасский, прибывший в Карлаг в 1934 г. из Ленинграда, где он работал заведующим секцией медалей отдела нумизматики Государственного Эрмитажа, художники Р.Г. Флеминг, П.С. Каменский, Е.М. Сыров, П.И. Нерадовский (его картины экспонируются в Государственном Русском музее), фотограф Р.И. Пауль.

Музей обладал содержательной экспозицией, включающей и археологические находки. В прессе того времени есть упоминание о посещении музея Карлагапартийным начальством во главе с секретарём крайкома ВКП(б) Казахстана Л.И. Мирзояном, который высоко оценил это начинание. Однако, вскоре О.Г. Линин был снят с должности начальника лагеря, ему вменяли в вину и нецелевое использование средств для открытия музея. В 1959 г. после ликвидации Карлага часть коллекции музея была передана в Карагандинский областной краеведческий музей.

В 2024 г. авторами был разработан и 8 марта опубликован аудиогид «Тюльпановый тур», о диких тюльпанах Казахстана (в том числе тюльпане Шренка), уникальных петроглифах с изображениями этого цветка, обнаруженных в горах Жельтау (Актогайский район), и других археологических памятниках [4, С. 17-23]. Аудиогид состоит из 5 аудиофайлов, каждый хронометражем до 5 минут [3].

Экскурсия включает в себя знакомство с термосом-теплицей, где выращиваются привезённые из Нидерландов тюльпаны. Участники экскурсии подробнее узнают о диких тюльпанах Казахстана и о том, как они попали в Нидерланды – страну, которая традиционно считается родиной тюльпанов. Лишь в 1593 г. голландский ботаник Карл Клузиус после своего путешествия по Европе привез луковицы тюльпанов и посадил их в Лейденском ботаническом саду. Затем он представил замечательную коллекцию этих цветов, став основоположником их распространения в Голландии. Слушатели также узнают о развитии «тюльпанового бизнеса» и о причастности к нему художника Рембрандта.

Следующий объект экскурсии – места произрастания тюльпанов Шренка. Эти дикие цветы, занесённые в Красную книгу, названы в честь приват-доцента минералогии Тартуского университета Александра Ивановича Шренка, который в 1843 году путешествовал вдоль реки Тоқырауын и описал данный вид тюльпанов. И именно там, в горах Жельтау, были обнаружены петроглифы с изображениями данных тюльпанов, исследованные в августе 2023 года археологами Сарыаркинского археологического института [4, С. 17-23].

В ходе экскурсии биологические особенности тюльпана Шренка рассматриваются более подробно. Цветок интересен для селекции, ввиду своей разнообразной расцветки бутонов, даже в одной популяции. Примечательно также то, что выращенный в садовых условиях, он теряет свои отличительные свойства и характерный внешний вид, становясь похожим на обычный садовый тюльпан. Участники экскурсии узнают и о древних языческих праздниках тюльпанов, один из которых дожил до наших дней и в Таджикистане отмечается под названием «Сайрилола».

Далее предстоит переезд вдоль реки Тоқырауын к руинам большого квадратного сооружения площадью 70 квадратных метров, окруженным валом высотой до одного метра с остатками круглых уплотнений с небольшими каменными панцирями на углах. Возможно, что этот объект использовался как караван-сарай на торговом пути, соединяющем оазисы Жетысу и Сарыарку через Тоқырау-Илийский перешеек Балхаша. Объект зафиксировал при изучении космоснимков известный в Казахстане путешественник Виталий Шуптар [8]. Его находка, наряду с другими известными памятниками, подтверждает существование контактов Сарыарки с другими странами Центральной Азии и Ближнего Востока через Семиречье.

Внедрение новых тематических экскурсий в городе Караганда, сопровождаемых онлайн справочной информацией на платформе *izi.Travel*, является принципиально новым турпродуктом и имеет хорошие перспективы популяризовать страницы истории государства и развития науки. Помимо своей прямой туристской направленности, тематические аудиогиды также являются доступным и удобным инструментом образовательной деятельности.

Список использованной литературы

1. Аудиогид экскурсии. URL: <https://izi.travel/ru/87b2-karagandinskiy-monumentalizm-iskusstvo-ili-propaganda/ru> (дата обращения 10.11.2023)
2. Аудиогид экскурсии. URL: <https://izi.travel/ru/f0fc-po-sledam-nurinskoy-ekspedicii-1933-goda/ru> (дата обращения 14.11.2023).

3. Аудиогид экскурсии. URL: <https://izi.travel/ru/081e-tyulpanovyy-tur/ru> (дата обращения 15.03.2024)
4. Бедельбаева М.В. Открытия археологов как ресурс повышения устойчивости экскурсионных туров // Образовательный туризм в школе и вузе: сборник статей по материалам IV всероссийской научно-практической конференции с международным участием. 16 марта 2024 г. МГПУ. М.: Лица, 2024. С. 17-23
5. Мамраева Д.Г., Ташенова Л.В., Аяганова М.П., Торжанова Д.А., Гребенюк Д.Д. Разработка городских туристских маршрутов в Центральном Казахстане на основе применения Smart-технологий в условиях цифровизации туризма. Караганда, 2023. 128 с.
6. Проценко М.И. Монументальное искусство Караганды как объект туристского интереса // Туризм как фактор устойчивого развития региона: мат-лы Межд.науч.-практ. конф. Горно-Алтайск: БИЦ ГАГУ, 2023. С 354 – 358.
7. Смирнов Н.Ю. Неизвестный контекст знаменитого открытия: работа М.П. Грязнова в Центральном Казахстане в составе экспедиции профессора П.С. Рыкова в 1933 году (к прошедшему 85-летию открытия первого памятника бегазы-дандыбаевской культуры) // Археология Казахстана. № 2(8). 2020. С. 78-113.
8. Пост в Instagram Виталия Шуптара. URL: <https://www.instagram.com/p/C11C46Kqoa/> (дата обращения 10.02. 2024)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

ТЕЛЬМАН А

Тур-21-1к тобының студенті

АЕШОВА Н.Т.

Магистр, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қараганды университеті

Қараганды қ, Қазақстан Республикасы

Түйіндеме: Бұл мақалада туризм саласының дамуына талдау жасалынып, қазіргі уақыттағы жақсарту механизмдері ұсынылды.

Кілт сөздер: туризм, ішкі туризм, келу туризмі, туристік ұйымдар.

Қазақстан Республикасындағы туризмнің дамуы бірнеше жылдардағы даму үрдісін алып қарастыруға болады. Сонымен қатар, туризмнің қазіргі даму динамикасының деңгейі көтеріліп келеді.

2022 жылы туристер мен экскурсанттарға қызмет көрсету туралы мәліметтерге жүгінсек, олар төмендегідей:

2022 жылы 860 туристік фирма мен агенттік 229,0 мың турист пен экскурсантқа қызмет көрсетті. Ал 2021 жылы 612 фирма мен агенттік есеп берді және 171,4 мың адамға қызмет көрсетілді. Есеп берген туристік фирмалар мен қызмет көрсетілген туристер туралы деректер төмендегідей (1-кесте):

Кесте 1.

Туристік фирмалар мен қызмет көрсетілген туристер саны

	2022		2021	
	Есеп берген туристік фирмалар мен агенттіктер саны, бірлік	Қызмет көрсетілген туристер, адам	Есеп берген туристік фирмалар мен агенттіктер саны, бірлік	Қызмет көрсетілген туристер, адам
Барлығы	860	229014	612	171427
Ақмола	15	14125	10	5231
Ақтөбе	11	2264	10	2058

Алматы облысы	30	21300	18	14532
Атырау	14	1624	4	1395
Шығыс Қазақстан	25	17597	23	4313
Жамбыл	13	5630	5	2790
Батыс Қазақстан	6	367	2	1762
Қарағанды	32	6147	25	6500
Қостанай	5	1374	7	822
Қызылорда	6	271	2	497
Маңғыстау	10	7877	4	7336
Павлодар	25	4119	17	1351
Солтүстік Қазақстан	10	2610	4	2332
Оңтүстік Қазақстан	8	4005	4	2271
Астана қаласы	61	39499	23	38918
Алматы қаласы	560	100205	454	79319
Ескерту: ҚР Статистика Агенттігі 2021-2022 жыл				

Еліміздегі туризм даму динамикасын қарастыруға 2019-2021 жылдар аралығын алайық. Келу, шығу және ішкі туризм мәліметтеріне жүгінсек, одан шығатын қорытынды мынадай (3-кесте):

Өткен кезең ішінде туризмнің барлық типтері бойынша туристер санының өсуі байқалады, келуші туристердің саны 1,5 есе, шыққандар – 1,3 есе артты. Ішкі бағыттағы туристердің саны сондай-ақ 1,3 есе өсті және 89,3 мың адамды құрады.

Кесте 2 - Келу, шығу және ішкі туризм

	2022		2021		2020	
	Қызмет көрсетілген экскурсанттар мен туристер					
	адам	Жалпы көлемдегі үлес	адам	Жалпы көлемдегі үлес	адам	Жалпы көлемдегі үлес
Барлығы	229014	100	171427	100	154502	100
Келу туризмі	44990	19,7	29771	17,4	2507	1,6
ТМД	2701		1209		792	
ТМД-дан тыс	42289		28562		1715	
Шығу туризмі	94692	41,3	74728	43,6	37942	24,6
ТМД	10156		8376		4541	
ТМД-дан	84536		66352		33401	
Ішкі туризм	89332	39,0	66928	39,0	114053	73,8
Ескерту: ҚР Статистика Агенттігі 2020-2022 жыл						

2022 жылы туристік рыногтың барлық ұйымдарының 94,5 % - астамы жеке меншік нысандағы кәсіпорындар үлесінде болды, 2021 жылы - 96,5%-ы. Басқа мемлекеттердің , олардың заңды тұлғалары мен жеке азаматтарының меншігі , тиісінше, 5,1% - және 2,8% - ды, ал мемлекеттің – 0,4% - ды және 0,7% – ды құрады.

2022 жылы жеке меншік нысандағы туристік кәсіпорындар туристердің 97,6–ына (223493 адамға) қызмет көрсеткен, ал одан түскен табыс 14,1 млн теңгені және 389,9 мың АҚШ долларын (республика бюджетіне туристік ұйымдар қызметінен түскен табыстың 97,5–ын) құрады.

Туристік ағынның 2,1–ы (4796 адам) және табыстың 2,5–ы (43,3 млн теңге) басқа мемлекеттердің, олардың заңды тұлғалары мен жеке азаматтарының меншігі болып табылатын туристік ұйымдардың үлесінде.

Мемлекеттік туристік ұйымдар туристер ағынның 0,3–ына (725 адамға) қызмет көрсетті. Олардың қызметінен түскен табыс 0,4 млн теңгені құрады.

Туристік қызметте шағын кәсіпорындар 98,3–ды құрады және 180,2 мың туристке қызмет көрсетті (2021 жылы 98), орта кәсіпорындар – 1,3–ды құрады және 47,1 мың туристке қызмет көрсетті (2021 жылы–1,5) және ірі кәсіпорындар 0,4 – ды құрады және 1,7 мың туристке қызмет көрсетті (2021 жылы – 0,5).

Мемлекет бюджетіне ең көп кіріс әкелген туристік фирмалар Астана және Алматы қалаларында, Шығыс Қазақстан, Қарағанды және Маңғыстау облыстарында орналасқан.

2022 жылы Қазақстанның 94,7 мың азаматы туристік жолдама сатып алды, 2021 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда олардың саны 1,3 есе өсті.

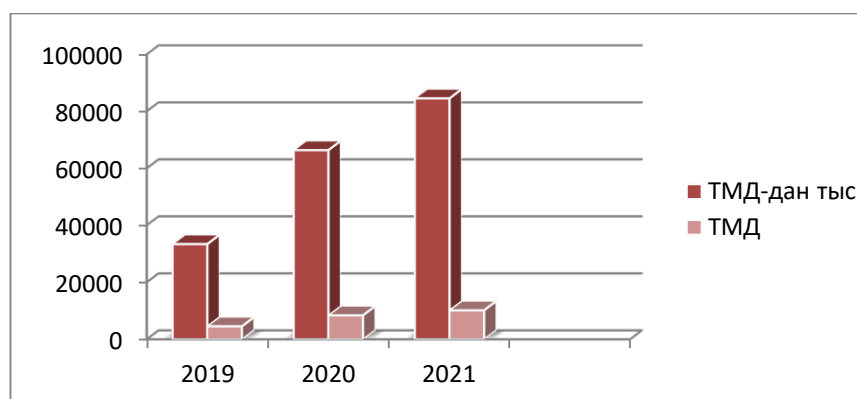
Шығу туризмі туристік фирмалардың негізгі табыс көзі болып табылады, оның үлесі 61,2–ды құрады. 2022 жылы қазақстандық туристер шетелге шыққан туристердің жалпы санынан 41,3 – ды құрады, одан ТМД елдеріне – 10,7 , алыс шетелдерге – 89,3.

Әуе көлігі қызметін туристер – резиденттердің 61,7 – ы пайдаланады, 2022 жылмен салыстырғанда олардың саны 1,2 есе өсті, халықаралық автобусты туристердің 28,5 – ы (1,5 есе өсті), теміржол көлігін – 8,2 – ы (1,3 есе өсті), өзге де құрлық көліктерін – 1,6–ы (туристер саны 1,3 есе азайды) пайдаланады.

Талдау кезеңі ішінде қазақстандық туристердің ТМД елдерінде тұру күндерінің орташа саны 4 күнді құрады. Біздің отандастар туристік фирмалар арқылы Қырғызстанға – 5192 адам (51,1), Ресейге– 2973 адам (29,3), Өзбекстанға – 979 адам (9,6) және басқа елдерге шыққан.

2021 жылы ТМД –дан тыс елдерге барған қазақстандық туристер саны 84536 адамды құрады, олардың саны 2020 жылмен салыстырғанда 1,3 есе өсті.

Төменде ТМД елдеріне және ТМД –дан тыс елдерге шығатын туристер саны (адам) 1-суретте берілген:

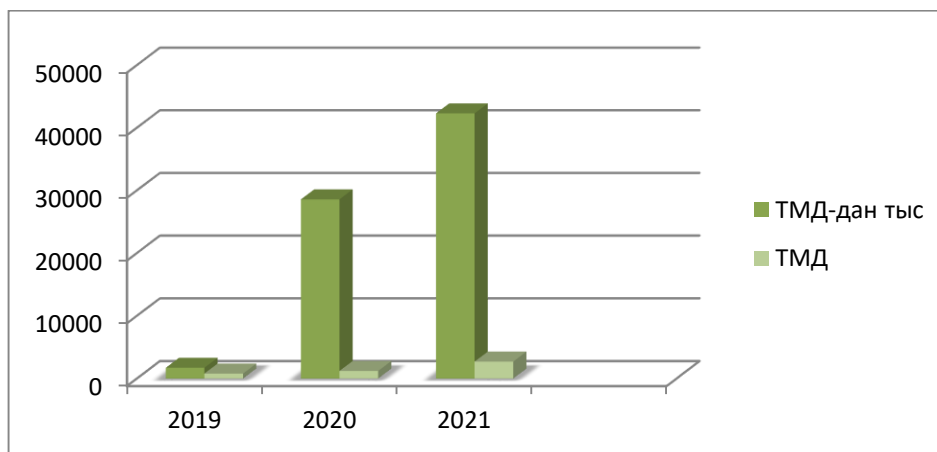
Сурет 1 - ТМД елдеріне және ТМД-дан тыс елдерге шығатын туристер саны (адам)

ТМД – дан тыс елдерде тұру күндерінің орташа саны 2-3 күнді құрады. Қытай - 30105 адам (35,6), Түркия – 21682 адам (25,6), Германия – 11736 адам (13,9), БАЭ – 5465 адам (6,5) және Литва – 2879 адам (3,4), бұрынғыша, туристер ең көп баратын елдер болып табылады, ал басқа елдердің алатын пайызы мардымсыз ғана. Туристер – резиденттердің 42,8–ы коммерциялық мақсатпен, 36,0–ы демалу үшін, 9,8 – ы таныстары мен туыстарына бару үшін шетелге шығатын болса, басқа мақсатта шетелге шығатындардың пайызы мардымсыз ғана. Келу туризмінің құрылымынан

Қазақстанның туристік фирмалары қызметін әлемнің 70 астам елінің 44990 турист–резидент емесі пайдаланғандығын байқауға болады.

Келу туризмі бойынша деректерде көрсетілгендей, 94,0-ды алыс шетелден келген туристер құрады, 2021 жылы олардың саны 2020 жылмен салыстырғанда 1,5 есе өсті, ТМД елдерінен келетін туристер келетін туристер үлесің өсуі өткен кезеңмен салыстырғанда 1,9% - ды құрады.

Төменде ТМД елдерінен және ТМД – дан тыс елдерден келген туристер санының 2-суретте берілген:

Сурет 2 - ТМД елдерінен және ТМД – дан тыс елдерден келген туристер саны

Туристер - резидент еместердің басым бөлігі Германиядан – 21596 адам (51,1%), Қытайдан - 3649 адам (8,6%), АҚШ - тан - 2745 адам (6,5%), Түркиядан - 1004 адам (2,4%) және Ұлыбританиядан - 1837 адам (4,3%) келген. ТМД елдері ішінен Ресей Федерациясынан келгендер басым (1824 адам), бұл 67,5% -ды құрады.

Сапар мақсаты бойынша туристер – резидент еместер 44,1%-ы таныстары және кәсіби мақсатпен, 18,3%-ы демалу үшін келетіндігін көрсетті, ал өзге мақсатпен келушілердің пайызы мардымсыз ғана.

Туристер – резидент еместердің жартысынан көбі әуе көлігін пайдаланады, оның үлесі 91,7%-ды құрады. Темір жол көлігін туристердің 4,7 %-ы, қалааралық автобустарды – 0,9%- ы және өзге құрлық құралдарын - 2,7% - ы пайдаланды.

ТМД – дан келген туристер – резидент еместердің елде аялдау мерзімі қысқара түсті. Есепті кезең ішінде ТМД – дан келген туристердің біздің елде тұру күндерінің орташа саны 2 күнді құрады, 2021 жылы – 3 күн болатын, ал ТМД – дан тыс елдерден келген туристердің болу мерзімі сол қалпында қалды (0,5 күн).

2021 жылы Қазақстан Республикасы бюджетіне келу туризмін ұйымдастыру жөніндегі туристік фирмалардың қызметінен табыс өткен кезеңмен салыстырғанда 1,3 есе өсті және 254,0 млн. теңгені құрады. Осы ақша көлеміне қарасақ жылдан жылға келі туризмі өсіп келеді, бұның барлығы Қазақстанның әлем деңгейі танымал болып келе жатқанымен қатар, туризм инфрақұрылымының, тауарлар мен қызметтердің сапасының жоғарылағанын көруге болады [28, 298 б.].

Қазіргі уақытта ішкі бағыттағы туристер санының өсу үрдісі байқалады. 2021 жылы Қазақстан Республикасы бюджетіне ішкі туризмді ұйымдастыру жөніндегі туристік фирмалардың қызметінен түскен табыс 2020 жылмен салыстырғанда 2,3 пайыздық пунктке өсті және 412,3 млн. теңгені құрады.

2021 жылы республика аумағында 239 қонақ үй жұмыс істеді, олардың 84,5% -ы жеке меншік нысанда, 8,4% -ы мемлекет иелігінде және 7,1% -ы басқа мемлекеттердің, олардың заңды тұлғалары мен жеке азаматтарының меншігінде.

Негізінде қонақ үй шаруашылығы кәсіпорындары (69,0%-ы) шағын бизнес субъектілеріне жатады (2021 жылы олар 64,1 %-ды құрады), Қалғандары былайша бөлінді: 23,4% -ы-орта (26,1) және 7,6%-ы –ірі(9,7 %).

Қонақ үйлердің бір жолғы сыйымдылығы 2015 жылы 32172 төсек – орынды құрады (2021 жылы - 25179 төсек-орын): барлық нөмірлер саны – 15104 (2021 жылы – 10038 нөмір), яғни бір нөмірдің орташа сыйымдылығы - 2 адам.

Төменде 2020 – 2021 жылдардағы қонақ үйлер мен басқа тұру орындарын пайдаланудан түскен табыстар 3-кестеде көрсетілген.

Кесте 3

2020 – 2021 жылдардағы қонақ үйлер мен басқа тұру орындарын пайдаланудан түскен табыстар

	Пайдаланудан түскен табыстар, млн теңге	
	2021	2020
Барлығы	14540,1	11372,5
Мейрамханалары бар қонақүйлер	12371,3	9578,8
Мейрамханалары жоқ қонақүйлер	2006,1	1678,8
Жастар жатақханасы мен тау турбазалары	64,9	44,4
Тұруға арналған автофургондар және автотіркемелер үшін тұрақтар көрсететін қызметті қоса кемпингтер, мотельдер	3,0	0,8
Басқа да тұру орындары	94,8	69,8
Ескерту: ҚР статистика агенттігі, 2020-2021 жж		

Республика бойынша 2021 жылы қонақ үй кешенін пайдаланудан түскен табыс 2020 жылмен салыстырғанда 1,3 өсті, бұл 14540,1 млн теңгені құрады.

Әсіресе Алматы, Астана қалаларындағы қонақ үйлердің қызметі жоғары бағаланып, бюджетке пайда әкелуде.

Туристер–резидент еместердің 26,5% -ы санаты жоқ қонақ үйлерге тоқтағанды тәуір көреді, ал олардың 20,5%–ы 3 жұлдызды қонақ үйлерде, 21%–ы 5жұлдызды қонақ үйлерде орналасқан, ал қалған шамалы ғана пайызы басқа қонақ үйлерге тоқтаған. Туристер-резиденттердің 70% –ы санаты жоқ кен қонақ үйлерде, 15%-ы 3 жұлдызды қонақ үйлерде орналасқан, ал қалған шамалы ғана пайызы басқа қонақ үйлерге тоқтаған.

Қазақстан Республикасына шет ел азаматтарының келуі және Қазақстан азаматтарының шет елге шығуы 4-кестеде көрсетілген.

Кесте 4

Қазақстан Республикасына шет ел азаматтарының келуі және Қазақстан азаматтарының шет елге шығуы

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Келген резидент емес азаматтар	284346	256752	393602	1682547	2692590	3677921	3236788
Туристік индустрия қызметін қолданған	27683	34542	50154	23868	2507	29771	44990
Шетелге шыққан резиденттер	419404	502358	398634	1246731	2293728	2274702	2374021
Туристік индустрия қызметін қолданған	174071	145716	106078	67360	37942	74728	94692
Ескерту: ҚР статистика агенттігі							

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, 2020 жылмен алып қарасақ, онда 2021 жылы Қазақстанға келген туристер саны – 29771; 2020 – 2507 адам. Ал енді шетелге шыққан Қазақстан азаматтарының саны, 2021 жылы - 74728; 2020 жылы – 37942 адам.

Бұл мәліметтерден Қазақстан Республикасының резиденттерінің шет елге шығу көрсеткіші, шет елден келген азаматтардан жоғары екенін көреміз. Тағы бір айтарлықтай мәселе, резиденттер арасында алыс елдерге сапар шегу анық байқалады. Бұл ақпараттардан қорытынды шығарсақ, келу туризмі әлі өз деңгейіне жетпеген. Себебі 2020 жылы пандемия кесірінен көптеген елдер сырт елге шыға алмаған. Бұл өте өзекті мәселе. Себебі, осы туризм түрі ең табыс көп түсіретін болып саналады.

2020 жылы туристерге қызмет көрсету туралы мәліметтерді сараптасақ та дәл осындай мәселелер байқалады. Яғни, нағыз табысты туризмнің түрлері келу туризмі және ішкі туризм дұрыс дамымаған.

Мақаланы қорытындылай келсек, Қазақстан Республикасының барлық аймақтарында көрсетілетін туристік агенттіктер, туроператорлар, туристік фирмалардың саны және соларда көрсетілетін туристерге қызмет әрбір жыл сайын әр алуан деңгейде екендігін байқауға мүмкіндік берді. Себебі, былтырғы және өткен жылдармен салыстырғанда қызметтер аясында ғана емес, сонымен қатар туристік фирмалар арасында неғұрлым өзгерістерді көрсуге болады. Осы өзгерістердің барлығы Қазақстан Республикасының экономика пайда әкелумен қатар, шығындыда алып келіп отыр.

2021 жылы Қазақстан Республикасы бюджетіне келу туризмін ұйымдастыру жөніндегі туристік фирмалардың қызметінен табыс өткен кезеңмен салыстырғанда 1,3 есе өсті және 254,0 млн. теңгені құрады. Осы ақша көлеміне қарасақ жылдан жылға келі туризмі өсіп келеді, бұның барлығы Қазақстанның әлем деңгейі танымал болып келе жатқанымен қатар, туризм инфрақұрылымының, тауарлар мен қызметтердің сапасының жоғарылағанын көруге болады.

2021 жылы Қазақстанның 94,7 мың азаматы туристік жолдама сатып алды, 2020 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда олардың саны 1,3 есе өсті (2020 жылы – 74,7 мың адам).

Шығу туризмі туристік фирмалардың негізгі табыс көзі болып табылады, оның үлесі 61,2 – ды құрады. 2021 жылы қазақстандық туристер шетелге шыққан туристердің жалпы санынан 41,3 – ды құрады, одан ТМД елдеріне – 10,7, алыс шетелдерге – 89,3.

Мақаланы қорытындылай келсек, Қазақстанның табиғат ерекшеліктері кез-келген туристі бейжай қалдырмайтынына біз кәміл сенеміз. Ендігі ой-мақсатымыз жоғары тиімді туризм индустриясын дұрыс жолға қойып, дамытудың кейбір міндеттерін ашып көрсету. Олар:

- республикадағы бүкіл туризм инфрақұрылымын жүйеге келтіріп, болашаққа бағыт-бағдарын анықтау қажет;

- туризм объектілеріне көлік пен коммуникация қолайлылығын жақсарту;

- қонақ үйлер, кемпингтер, мотельдерді салу барысында маусымдық ерекшеліктеріне көңіл бөлу;

- туризмдегі жарнама мен үгіт-насихат жұмысын озық технологиялық әдістерді пайдалана отырып жүргізу;

- шетелдік және отандық инвестицияларды туризм саласына тартудың көзін табу.

Қазақстанда дербес және тиімді телекоммуникациялар жүйесін құру қажеттігі туып отыр. Жалпы, туризмнің өркендеуі осындай инфрақұрылым түрімен тікелей байланысты.

Пайдалынған әдебиеттер тізімі:

1. <https://stat.gov.kz/>

2. Богданов, Е. И. Экономика отрасли туризма : учебник / Е. И. Богданов, Е. С. Богомоллова, В. П. Орловская ; под ред. проф. Е. И. Богданова. – Москва : ИНФРА-М, 2021. – 318 с.

3. Бугорский, В. П. Организация туристской индустрии. Правовые основы : учебное пособие для среднего профессионального образования / В. П. Бугорский. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 165 с.

АУДИОГИДЫ ТЕМАТИЧЕСКИХ ЭКСКУРСИЙ КАК ЭЛЕМЕНТ SMART-ТУРИЗМА

ПРОЦЕНКО М.И.

студент группы Тур-21-4с

БЕДЕЛЬБАЕВА М.В.

Научный руководитель, к.и.н.

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Внедрение smart-технологий во все сферы нашей жизни является реальностью. Smart-туризм – актуальный тренд и рассматривается как совокупность индивидуальных систем поддержки туристов через информационные сервисы и технологии. Современные концепции устойчивого туризма отвечают требованиям доступности, инклюзивности, интерактивности, цифровой вовлечённости, сохранения культурного наследия.

Одним из элементов smart-туризма являются аудиогиды и платформы, на которых размещаются эти тематические экскурсии. Среди наиболее популярных выделяют следующие: izi.Travel, QwixiTour, Pocket Guide audio travel guide, Guides by Lonely Planet, Audio Tour Azbo – Travel guide, Rick Steves Audio Europe, DETOUR. Каждое из приложений, как правило, содержит как бесплатный контент, так и платный, стоимость которого может отличаться в зависимости от ряда факторов. Большинство приложений доступны в PlayMarket и AppStore, но некоторые – только в PlayMarket или AppStore [6, с. 26-28].

Платформа izi.Travel, созданная в 2011 году, стала удобным инструментом коммуникации, позволяющем туристу-экскурсанту в удобное для него время ознакомиться с объектами показа на территории дестинации. Она объединяет в себе маршруты разной тематической направленности, предлагая качественную информацию. Ее уникальность заключается в возможности использовать не только уже готовые экскурсионные предложения, но и создавать новые – для тех достопримечательностей, которые ранее не были известны путешественникам, но обладают туристской привлекательностью.

Активизация использования платформы пришлась на время пандемии, что объяснялось переходом многих форм экскурсионной деятельности и музейного дела на активное предложение разнообразных аудиогидов и применение информационно-коммуникационных технологий.

Основные экскурсионные маршруты на платформе izi.Travel для Казахстана были созданы сотрудниками музеев, студентами и преподавателями университетов и колледжей, школьниками и лишь небольшая часть – профессиональными компаниями, туристскими информационными центрами, управлениями и департаментами по развитию туризма.

К настоящему времени в Казахстане на платформе izi.Travel представлены 95 туров, из них 41 – музейные экскурсии. Преобладающее количество загружено на русском языке (82), часть из которых продублирована на казахском (53), английском (58), немецком, китайском и турецком (по 3) языках [6, с. 78-79].

По городу и области на izi.Travel выпущены следующие экскурсионные маршруты: «Геометрия города» (для городов Караганда, Жезказган, Темиртау), «Караганда – кузница знаний», «Где? Где? В Караганде», «Тенистые аллеи, фонтаны и парки Караганды», «Балхаш – жемчужина Центрального Казахстана», «Муралы и граффити города Караганды» (несколько вариантов разных авторов).

В 2022-2024 гг. авторами статьи были составлены маршруты трёх тематических экскурсий и размещены на платформе izi.Travel на двух языках – русском и английском. Экскурсия «Карагандинский монументализм – искусство или пропаганда?» – это девять аудио файлов с общим хронометражем 18 минут [1]. Пешеходный тип экскурсии отвечает требованиям устойчивого туризма в вопросах экологичности. Маршрут, протяжённостью около 4 км, построен в соответствии

с методикой экскурсионной практики и включает посещение 12 объектов. Продолжительность экскурсии 1,5 ч.

Контент виртуальной экскурсии включает фотографии и рассказы о монументальных шедеврах, расположенных в центре города. Это мозаичные панно советских художников, которые были сделаны в конце 60-ых гг. XX в., и абстрактные изображения казахстанского художника Мурата Калкабаева, появившиеся в 1989 г. Монументальное искусство Караганды, созданное современными авторами, – муралы и стрит-арт – презентует собирательные художественные образы и конкретных личностей [7, с. 354-358].

На платформе *izi.Travel* страница аудиогuida по состоянию на 26.03.2024 г. набрала более тысячи двухсот просмотров. Активное привлечение внимания общественности к проблеме сохранения и популяризации публичного монументального искусства Караганды позволило создать совершенно новое для региона направление в культурно-познавательном туризме при уже имеющейся базе аттрактивных объектов.

В 2023 г. авторы статьи заинтересовались историей Нуринской археологической экспедиции, которая 90 лет тому назад (летом 1933 г.) обнаружила неизвестный ранее в науке тип сооружений эпохи бронзы. Экспедиция формировалась в Ленинграде, где размещался флагман археологических работ в СССР – Государственная академия истории материальной культуры (ГАИМК) Народного комиссариата просвещения РСФСР (с 1937 г. Институт истории материальной культуры).

Для проведения исследовательских археологических работ на территории совхоза «Гигант» близ Караганды был сформирован научный отряд. Руководство экспедицией было возложено на действительного члена ГАИМК, профессора П. С. Рыкова (1884-1942). В штатный состав группы входили М.П. Грязнов (впоследствии профессор, доктор исторических наук), М.И. Артамонов (известный советский археолог, специалист по археологии скифов), И.В. Синицын и Н.К. Арзютов (ученики П.С. Рыкова), М.Н. Комарова и А.Н. Рогачев. Цель полевых исследований состояла в изучении археологических памятников, которым угрожало уничтожение в связи с развитием сельскохозяйственных угодий, подведомственных ГУЛАГу, в зоне Карагандинского исправительно-трудового лагеря – печально известного Карлага, который был организован зимой 1931 г.

В архивах России сохранились документы, проливающие свет на организацию и особенности работы Нуринской экспедиции и опубликованные в статьях С.С. Тихонова (г. Омск) и Н.Ю. Смирнова (г. Санкт-Петербург) [8]. Факты из истории Нуринской экспедиции стали основой контента тематической экскурсии.

Протяжённость маршрута составляет около 58 км, включая посещение 5 объектов. Продолжительность автобусной экскурсии 3,5 ч. На платформе *izi.Travel* размещено пять аудио файлов с хронометражем до пяти минут каждый [2]. Экскурсия включает знакомство с экспозицией музея археологии и этнографии Сарыаркинского археологического института, а далее – следование по предполагаемому пути Нуринской экспедиции с воссозданием аутентичного образа Караганды 30-ых гг. XX в. при помощи различных методов показа и рассказа. Маршрут включает посещение железнодорожного вокзала, осмотр «старого» города, музея памяти жертв политических репрессий в пос. Долинка.

В 2024 г. авторами был разработан и опубликован аудиогид «Тюльпановый тур» об уникальных петроглифах с изображением тюльпана Шренка – единственными в Казахстане. Аудиогид состоит из 5 аудиофайлов, каждый хронометражем до 5 минут [3]. Экскурсия включает в себя знакомство с термосом-теплицей, где выращиваются привезённые из Нидерландов тюльпаны; посещение мест произрастания диких тюльпанов Шренка; гор Жельтау, где были найдены петроглифы с изображениями тюльпанов, а также осмотр археологических памятников, расположенных в Актогайском районе. В ходе рассказа участники экскурсии подробнее узнают о растениях Казахстана, занесенных в Красную книгу, о видовых особенностях тюльпана Шренка, о древних языческих праздниках, посвящённых тюльпанам [5, с. 17-23].

19 апреля 2024 г. на платформе размещен аудиогид «История, скрытая в камне», разработанный студентом Карагандинского университета Казпотребсоюза (М. Руденко гр. Тур-22) [4]. Экскурсия включает посещение объектов, отражающих эпоху политических репрессий (30-50-

ых гг. XX в.), которая отражена в памятниках и музейных экспозициях. Протяжённость всего маршрута составляет около 80 км и включает посещение пяти объектов. Продолжительность автобусной экскурсии 4 часа. Осмотр объектов начинается в посёлке Спасск, где в 30-ых гг. XX в. находилось отделение Карлага, а в годы II мировой войны был организован спецлагерь №99 для иностранных военнопленных. В настоящее время близ посёлка находится мемориальный комплекс, где правительствами разных стран (Япония, Италия, Венгрия, Россия, Германия и др.) установлено 28 памятных знаков в память о гражданах, которые погибли здесь и были похоронены в безымянных могилах. Следующий объект – памятник жертвам голода Ашаршылық (1932-1933 гг.), расположенный рядом с мечетью им. Анет Баба. Скульптура Жармухамбета Тилегена представляет собой трагически переплетённые фигуры мужчины и женщины, что визуально воссоздает образ закрытого казана, олицетворяющего голод. Экскурсия продолжится в Карагандинском областном историко-краеведческом музее, где периоду репрессий посвящён отдельный зал: 134 объекта, в числе которых уникальные фотографии, копии архивных документов, объёмные экспонаты. Экскурсанты побывают на месте бывшего кладбища, где хоронили спецпереселенцев в суровые годы, а сейчас там установлен монумент жертвам политических репрессий и позднее построен Свято-Троицкий собор, разбит сквер. Здесь ежегодно 31 мая в день памяти жертв политических репрессий проходят мероприятия. Последним объектом экскурсии является посещение музея памяти жертв политических репрессий и «Мамочкиного кладбища».

Внедрение новых тематических экскурсий в городе Караганда, сопровождаемых онлайн справочной информацией на платформе *izi.Travel*, является принципиально новым турпродуктом и имеет хорошие перспективы популяризовать страницы истории. Кроме того, аудиогиды являются доступным и простым в использовании элементом Smart-туризма, отвечающим требованиям концепции устойчивого развития.

Список использованной литературы:

1. Аудиогид экскурсии. URL: <https://izi.travel/ru/87b2-karagandinskiy-monumentalizm-iskusstvo-ili-propaganda/ru> (дата обращения 10.11.2023)
2. Аудиогид экскурсии. URL: <https://izi.travel/ru/f0fc-po-sledam-nurinskoy-ekspedicii-1933-goda/ru> (дата обращения 14.11.2023).
3. Аудиогид экскурсии. URL: <https://izi.travel/ru/081e-tyulpanovyy-tur/ru> (дата обращения 15.03.2024)
4. Аудиогид экскурсии. URL: <https://izi.travel/ru/14a4-istoriya-skrytaya-v-kamnyakh-sledy-politicheskikh-repressiy/ru> (дата обращения 20.04.2024)
5. Бедельбаева М.В. Открытия археологов как ресурс повышения устойчивости экскурсионных туров // Образовательный туризм в школе и вузе: сборник статей по материалам IV всероссийской научно-практической конференции с международным участием. 16 марта 2024 г. МГПУ. М.: Лика, 2024. С. 17-23
6. Мамраева Д.Г., Ташенова Л.В., Аяганова М.П., Торжанова Д.А., Гребенюк Д.Д. Разработка городских туристских маршрутов в Центральном Казахстане на основе применения Smart-технологий в условиях цифровизации туризма. Караганда, 2023. 128 с.
7. Проценко М.И. Монументальное искусство Караганды как объект туристского интереса // Туризм как фактор устойчивого развития региона: мат-лы Межд.науч.-практ. конф. Горно-Алтайск: БИЦ ГАГУ, 2023. С 354 – 358.
8. Смирнов Н.Ю. Неизвестный контекст знаменитого открытия: работа М.П. Грязнова в Центральном Казахстане в составе экспедиции профессора П.С. Рыкова в 1933 году (к прошедшему 85-летию открытия первого памятника бегазы-дандыбаевской культуры) // Археология Казахстана. № 2(8). 2020. С. 78-113.

УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНЫМ НАСЛЕДИЕМ В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

ИДРИСОВА А. К.

Ведущий специалист отдела
государственных закупок
НАО Карагандинский университет
имени академика ЕАБукетова

Согласно Комплексному плану социально-экономического развития Туркестанской области до 2024 года, утвержденному Постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 декабря 2018 года № 938, туризм является одной из приоритетных отраслей экономики Туркестанской области.

На сегодняшний день в области насчитываются свыше 1 000 историко-культурных наследий и 4 особо охраняемых природных территорий. Помимо этого, геополитическое положение региона и его историко-культурное наследие является перспективным подспорьем развития международного туризма (тюркский мир, Шелковое кольцо Центральной Азии, Золотой квадрат культуры, по следам Хромого Тимура, История учения Яссави и т.п.).

Международный опыт показывает, что туризм нередко оказывался в разных странах тем рычагом, использование которого позволяло оздоровить всю национальную экономику страны. Во многих странах туризм играет значительную роль в формировании валового внутреннего продукта, создании дополнительных рабочих мест и обеспечении занятости населения, активизации внешнеторгового баланса. Туризм оказывает огромное влияние на такие ключевые отрасли экономики, как транспорт и связь, строительство, сельское хозяйство, производство товаров народного потребления и другие.

Основная задача состоит в том, чтобы развить туризм как самостоятельную отрасль, которая при своем мультипликативном эффекте - влиянии на более, чем 30 отраслей экономики (1 рабочее место в туризме создает 5-9 рабочих мест в других секторах экономики), станет катализатором социально-экономического развития региона [1].

Туркестанская область может и должна стать передовым туристским регионом страны.

Основным залогом достижения данной цели является системный и комплексный подход, предусматривающий:

- аналитику туристских возможностей региона, сбор и анализ исходных данных;
- эффективную стратегию развития индустрии туризма на основе вышеупомянутой аналитике;
- единый менеджмент территорий;
- единый турпродукт, включающий все туристские объекты;
- развитая туристская инфраструктура;
- концепции круглогодичного использования территорий.

В сфере туризма усилия СПК предлагается сосредоточить на следующих основных направлениях:

1) реализация «якорного» проекта по созданию туристско-рекреационного комплекса «Каскасу»;

2) создание объектов туризма в городе Туркестан и вблизи него;

3) лечебно-профилактический туризм.

Проект «Каскасу». В течение 2019-2020 года обсуждены ряд вариантов реализации проекта Каскасу, в том числе с привлечением национального оператора туризма, институтов развития, иностранных инвесторов.

Вместе с тем, с учетом отсутствия конкретных намерений со стороны иностранных инвесторов и/или национальных институтов развития, финансирование проекта планируется осуществить за счет средств, которые будут выделены из областного бюджета в уставный капитал СПК для последующего кредитования совместного предприятия (при условии [2]).

Месторасположение и описание проекта 4-звездочная гостиница среднего ценового сегмента.

Номерной фонд: 100 номеров. Общая площадь одного отеля: 3300–3700 кв.м. Стоимость проекта 3–4 млн долларов США. Срок реализации проекта: 2020–2022 гг. Проектирование: 6 месяцев (включая получение необходимой документации). Ввод в эксплуатацию: спустя 1,5–2 года после начала строительства.

Развития сферы туризма: За период с 2019 по 2021 г. в регион было инвестировано в сферу туризма 252,9 млрд тг(1-е место по РК). При этом по итогам 2022 года по обслуживанию посетителей местами размещения по внутреннему туризму регион занял лишь 9-е место, снизившись на 2 пункта в сравнении с 2019 годом. Ключевые зоны развития туристской зоны Туркестан

Рисунок 1 - Доля туристов, пользующихся местами размещения

Примечание – составлено автором на основании источника [25]

Периметр включает Туркестан и близлежащие объекты, имеющие потенциал для развития туризма

- Культурно-исторический центр г. Туркестан
- Арыстанбаб
- Городище Отрар
- Городище Сауран
- Укаш-ата

Общий объем услуг в сфере гостиничного бизнеса и развлечений превысил 8,3 млрд тенге

Первый после открытия «казахстанской Венеции» туристический сезон показал в Туркестанской области значительный рост объемов таких услуг как проживание в гостиницах, зрелищные мероприятия, концерты, театральные показы. За девять месяцев этого года предприниматели региона в этой сфере заработали 8,39 млрд тенге (+45%) против 5,78 млрд тенге за аналогичный период 2020 года. Такую разницу обеспечил трехкратный рост объемов услуг в гостиничном бизнесе.

В Туркестане за девять месяцев этого года побывали 66 тыс. человек, в три раза больше, чем за этот же период 2020 года. Городские гостиницы и хостелы за три квартала заработали более 1,46 млрд тенге. Статистическая отчетность гостиниц, хостелов по числу постояльцев не отражает реальной картины о количестве туристов. На самом деле приезжающих может быть гораздо больше. Согласно результатам выборочного обследования въездных посетителей Туркестанской области, проведенного экспертами Бюро нацстатистики РК в июне этого года, лишь 39% гостей региона останавливались в гостиницах. Больше половины приезжих жили бесплатно у родственников или

ЗНАКОМЫХ.

Рисунок 2 - Объёмы, оказанных услуг в Туркестанской области млрд тенге

Примечание – составлено автором на основании источника [2]

В общей корзине услуг, которыми пользовались туристы — посещение концертных площадок, театров, музеев, заповедников, сакральных мест. Обобщенные данные по этим позициям показывают, что в январе-сентябре они выросли на 13%, с 4,9 млрд тенге до 5,6 млрд тенге. Наибольший рост (+80%) обеспечила деятельность, способствующая проведению зрелищных мероприятий.

После получения статуса областного центра в Туркестане более, чем в два раза вырос объем строительства, появились уникальные в Центральной Азии объекты – туристический комплекс «Караван-Сарай», амфитеатр, конгресс-центр, драмтеатр и другие. О том, во сколько инвесторам обошлось возведение «казахстанской Венеции».

Заключение: На основе анализа туристско-рекреационного потенциала и инфраструктурного комплекса объектов Туркестанской области, можно сделать вывод о значительных перспективах развития туризма как важного сектора экономики региона. Инвестиции в туризм, как показывает анализ, могут оказать мультипликативное воздействие на региональную экономику, стимулируя развитие связанных отраслей и создавая новые рабочие места.

В период с 2019 по 2021 год в регион было инвестировано 2529 млрд тенге, что сделало его лидером по инвестициям в туристическую сферу в Республике Казахстан. Тем не менее, несмотря на значительные инвестиции, Туркестанская область занимает лишь девятое место по качеству обслуживания внутренних туристов, что указывает на необходимость дальнейшего улучшения качества и диверсификации предлагаемых туристических услуг [4].

Туркестанская область обладает уникальными культурно-историческими объектами, такими как Арыстанбаб, городище Отрар и Сауран, Укаш-ата, которые могут стать основой для создания интегрированных туристских продуктов. Развитие инфраструктуры вокруг этих объектов, включая гостиницы, рестораны и транспортные сети, укрепит туристическую привлекательность региона.

Особое внимание следует уделить росту числа туристов, который в 2021 году увеличился в трехкратном размере по сравнению с предыдущим годом, достигнув 955 тыс. посетителей, что демонстрирует высокий потенциал рынка. Экономический эффект от туризма проявился в увеличении объема услуг в гостиничном бизнесе, который вырос на 45% за девять месяцев 2021 года.

В заключение, для дальнейшего роста и развития туристической отрасли Туркестанской области необходимо сосредоточить усилия на улучшении качества туристических услуг, развитии инфраструктуры и продвижении культурно-исторических объектов как части интегрированного туристического продукта. Это обеспечит устойчивое развитие туризма и способствует социально-

экономическому прогрессу региона.

Список литературы

- 1 Стратегия развития акционерного общества «социально-предпринимательская корпорация «Туркестан» на 2022-2030 годы г. Туркестан, 2022 год. <https://spk-turkistan.kz/images/docs/strategiya-SPK-2030.pdf>
- 2 .Туристический кластер - это что такое. URL://<https://fb.ru/article/260081/turisticheskiy-klaste>. (дата обращения 12.02.2020).
- 3 Перспективы развития Туркестанской области: предложения Фонда «Даму» 2023 год
- 4 Концепция развития туризма Туркестанской области до 2025 года

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ МҰРАСЫ ТУРИСТІК ИННОВАЦИЯНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ РЕСУРСЫ РЕТІНДЕ (ҰЛЫТАУ МЫСАЛЫНДА)

БОЛАТБЕКҚЫЗЫ С
Тур-22-1қ топ студенті
БЛЯЛОВА А.К.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушысы
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Қазақстанның мәдени мұрасы туристік инновацияның тұрақты даму ресурсы ретінде Ұлытау жері әлеуеті туризм дамуында маңызды рөл атқарады. Мұнда қазақ хандығының қалыптасуымен байланысты ұлттық тарихтың ұлы уақиғалары өтті. Осы өңірде туризмді дамытудың алғашқы алғышарттарын қалыптастыру мен тетіктерін құрудың бастапқы қадамдары да жасалған.

Түйінді сөздер: туризм, инновация, табиғи ресурс, экспедиция, гид, экскурсия, ресурс, навигациялық жүйелер, технология.

Ұлытау – қазақ халқының тарихи орталығы. Далалық өркениет көне мәдениетінің нақ кіндігі. Түрік халықтары үшін қасиетті мекен. Осы туралы қазақ халқының президенті Қ.К.Тоқаев «Ұлытау – болашақта туристік тартымды орындардың біріне айналады» - деп «Хабар» телеарнасының жүргізген сұхбатында өз пікірін айтты.

Осы ежелгі таулардың айбыны Қазақстан тарихының уақиғаларында елеулі орын алады. Ұлытау көшпенді тайпа хандарының ең сүйікті орындары болған. Мұнда Шыңғыс ханның ұлы Жошы ханның ордасы орналастырылды, Батый хан Шығыс елдеріне жаулаушылық жорығын осы жерден бастаған.

Түркі тілдес тайпалардың негізін қалаушылардың бірі Жошы хан мен Алаша ханның кесенелері Ұлытауда орнатылған. Өзбекстан, Солтүстік Кавказ, Қырым, Орал және Алтайдың ауыз екі шығармашылығында есімдері мәңгіге сақталып қалған Алтын Орданың ханы Тоқтамыс пен ұлы қолбасшы Әмір Едіге осы жерде жерленген болатын. Ұлытаудың Алтыншоқы тас тақтасына 1391 жылдың көктемінде Ақсақ Теміросы жерде болғаны туралы жазба қалдырған.

Ұлытау облысының Ұлытау ауданы Еуразия мен Шығыс халықтарының мәдениеті мен тарихына қызығушылық тудыратын шетел туристерінің ой елегіне бататын орынға айналды.

Ұлытау сақтап отырған ескерткіштер полеолит және неолит дәуірлеріне тиесілі болған. Ғалым-археологтармен алғашқы адамдардың көптеген тұрақтары мен олардың еңбек құралдарын тапқан. Қаракенгір өзенінің жағалауында Қазақстандағы ең ірі қола дәуірінің шеберханасы табылған.

Ұлытауды «Тау, көл және бұлақтар мемлекеті» деп атайды. Ұлытаудың таулы бұлақ суының

емдік қасиеттері көпшілікке мәлім болған. Татар-моңғол ордасы Қарақұмға бара жатқан Орыс және еуропа елшілері Ұлытаудың бұлақ суларымен емделуге міндетті түрде тоқтап отырған.

Ұлытау арқылы Орталық Азиядан Сібірге баратын Сары Арқадағы Ұлы Жібек Жолының ең ірі тармағы – «Сары су», басқаша атағанда мыс жолы өткен. Ғалымдардың болжауынша бұл сауда жолы Ұлы Жібек Жолына дейін пайда болған және өткен жүз жылдықтың отызыншы жылдарына дейін болған. Ұлытауда сізді ежелгі құпиялар мен таза болмыс күтіп тұр.

Ұлытау тау жүйесі бірнеше километр жерден көрінеді. Ең биік нүктесі – Әулие Тау шыңы болып табылады.

«Хан Ордасы» деп аталатын тарихи орын Қаратал қыстағына жақын жазықта Жанғабыл өзенінің бойында Ұлытаудың батысына қарай 20 км жерде орналасқан. Хан Ордасы XIV-XIX ғасырлардағы қазақ хандарының ордасы болған. XVIII ғасырда бұл жер Абылай хан жазығы болды, осы жерде үш жүзден 1000-нан астам киіз үйлер қойылып, жиналыстар өткізілген [1].

«Ұлытау Қазақстанның орталығында орналасқанмен, ол барлығынан алшақ»-деп Қазақстандық Ұлттық Географиялық Қоғамының мүшесі Ұлытау жеріне жүргізген экспедициялардың бірінде атап кеткен. Алысты жақындату мақсатында біз Ұлытаудың ұлы уақиғаларға толы тарихын ЕХРО 2017 халықаралық көрмесінде виртуалды түрде көрсетуді ұсынған.

ЕХРО 2017 – шынында да біздің мемлекетіміздің өміріндегі таңданарлық уақиға. Техникалық және технологиялық жетістіктердің көрінісі инновация мен индустриализацияның символы болып табылатын халықаралық көрме, жаңа идеялар мен қызықты жобалардың пайда болуы Қазақстанның әлемдік экономикаға шоғырлануына септігін тигізеді. Санаулы уақытта біздің Отанымыз саммит ОБСЕ, ислам конференциясы, азияда секілді іс—шаралар қатарын жасады. Сонысымен ең көрнекті ұйымдастырушылық және шығармашылық зейінді, жоғарғы ғылыми әлуетті көрсете білді. Ендігі кезекте әлемдік қоғамдастық 2017 жылы Астанада бүкіләлемдік көрмені өткізуге сенім артты. Көрменің тақырыбы «Болашақтың энергиясы». Шынымен біздің еліміз үшін айрықша маңызды және мәнді болды. Қазіргі Қазақстан - жанармай-энергетикалық қамбаның ең бай босалқы қорларлары бар мемлекеттердің бірі. Алайда мұнай, газ, көмір сарқалатын табиғи байлықтармен болып табылады. Әрі оларды игеру адам организмі мен қоршаған ортаға үлкен зиянын тигізеді. Әлбетте, энергияның альтернативті көздерінің дамуы - экологиялық, экономикалық және тіпті саяси ең маңызды мақсат. ЕХРО 2017 - үлкен уақиға және үлкен жауапкершілік болды. Қазақстанның халқы өзінің қонақжайлылығын және ақкөңілдігін көрсетті. Алдымыздағы жұмыс аз емес, бірақ ортақ михнаттармен қажетті нәтижеге қол жеткізу қиынға соқтырмайды.

ЕХРО 2017 – алдына нақты мақсаттар қойды:

Тұрақты энергия көздерінің дамуына бағытталған бағдарламалар мен технологияларды, стратегияларды зерттеу, энергия үнемдеудің тиімділігі мен сенімділігін арттыру;

Қайта қалпына келетін энергия көздерін қолдануға ынталандыру және келушілерге энергия үнемдеу өндірісінің жоспарларын жүзеге асыруға және энергия ресурстарын тиімді қолдануға белсенді қатысуларының қажеттілігін көрсету.

Шетелден келген туристерді қазақ халқы тегінің шығу тарихымен таныстыру [2].

Осы мақсатты жүзеге асыруды көшпенділер мәдениеті мен дала цивилизациясының эпицентрі – Ұлытау жерінен бастауды ұсынамыз.

Ұлытаудың тарихымен егжей-тегжейлі танысуға, сонымен қатар ежелгі тарихи уақиғаларды өз көзімен көріп және сол жылдардың атмосферасын қазіргі уақытта сезінуге инновациялық технологиялар көмектеседі.

Біздің заманымызды жаңа технологиялар заманы деп атауға болады. Навигациялық жүйелер мен телефон технологиялары біздің өмірімізге тығыз кірді. Сөзсіз бұл туристік қызметтің дамуына септігін тигізді. Қызмет көрсету сапасының жақсартып, қызметтерді пайдалануды жеңілдетті. Осыдан бірнеше жылдар бұрын туристік қызметтер нарығында сол кездегі бірегей технологиялар пайда болды. Уақыт өте келе оларсыз туристке қызмет көрсетудің сапасын елестете алмайтын өте қажетті элементтерге айналды.

Классикалық экскурсия әдетте 10-30 адамнан құралған топқа тарихи лекцияны оқу. Заман өзгерді, туристердің ой-өрісі кеңейде және комфорт түсінігі жаңа деңгейге шығуда. Туристік

топтың барлық аудиториясын қамтып, әрбір туристің қызығушылығын тудыруда жаңа технологияларды қолдануға болады [3].

Экскурсиялық құрал-жабдықтар гидке туристердің қызығушылығын тудыруға көмектеседі. Сіз, экскурсанттар бірнеше сезім мүшелерімен сезіне алатын тірі эмоциялар арқылы ақпарат жеткізуге мүмкіндік аласыз. Сөз 5D кинотеатр туралы. Үлкен аудиторияны қамтуға мүмкіндік беретін жүйе. Жүйе өте оңай, ақпарат 5D проектор арқылы кинотеатрдың экранында көрсетіледі, ал туристер осы өңірдің тарихын көре отыра тірі эмоцияларды сезіне алады. Туристердің қалауы бойынша фильмнің тілін таңдау мүмкіндігі бар жүйе, тек Қазақстандық туристер ғана емес, сонымен қатар шетел туристерімен жұмысты оңтайландыратын өте ыңғайлы және инновациялық өнертабыс.

5D кинотеатр бұл:

- жылжымалы платформасы мен жылжымалы жайлы орындығы бар толыққанды кинозал;
- спецэффект, көлемді дауыс пен белсенді стерео қолдану арқасында таңқаларлық көрініс;
- платформа мен орындықтардың жеңілдетілген құрылысы;
- орындық механизмінде заманауи аз шулы және сенімді электр қуатын пайдалану;
- орындықтың 3 жазықтықта қозғалуы(3-DOF);
- әрдайым фильмдер базасының толықтырылуы - 70 фильмнен астам;
- білікті мамандардың техникалық қолдауы;
- клиенттердің талабына сай кинотеатрдың кешенділігі;
- жоғары сапа және қол жетімділік.

Жаңа әулеттің 5D кинотеатрлары адамдарға мүлдем ештеңемен салыстырмас әсерлер алуға мүмкіндік береді [4].

Біз 5D кинотеатрларды болашақта туристік орталыққа айналатын Ұлытау жеріне туристердің көңілін аудару мақсатында қолдануды ұсынамыз. 5D кинотеатрларды ЕХРО-2017 павильондарының ішіне орнату көрмеге келген шетел туристерінің арасында қызығушылық тудырып, Қазақстандықтардың ілтипатына ие болды. Көрме қарсаңында 5D кинотеатрларды орнату үлкен мүмкіндіктер берді:

1. ЕХРО-2017 көрмесіне келген шетел туристерін Қазақстан тарихымен әлдеқайда көркемді әрі қызықты таныстыру;
2. Қазақстанның тарихын гидтан естумен қатар, тарихты шынайы тұрғыда көріп, сол заманның атмосферасын сезіну мүмкіншілігі;
3. Тарихи құндылықтардың қауіпсіздігі:
 - a. мемлекеттік маңыздылығы бар мұражай экспонаттарының;
 - b. туристердің қауіпсіздігі;
 - c. келеңсіз жағдайлардан ұйымдастырушылардың қауіпсіздігі;
4. Астана мен Ұлытаудың маңындағы сәулет өнерінің құрылыстары мен көрнекі орындарын көрумен қатар Қазақ халқының тарихында елеулі орын алатын, туристер үшін тартымды басқа да мекендерді көру мүмкіншілігі;
5. Қазақстанның барлық тартымды әрі қызықты объектілерін бір жерден көру мүмкіндігі;
6. Уақыт пен ақша үнемділігі;

Қортындылай келе, жоғарыда айтылғандарда бәрі елімізді басқа елдердің алдында таныту қарсаңында, барынша қонақжайлығымыз тарихымызды көрсету үшін заманауи технологияларды тиімді пайдаланып, оларды толық игергенімізді көрсетудің бір жолы деп ойлаймыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Интернет-ресурс: <http://visitkazakhstan.kz/ru/guide/information/8/133/ulytau/>
2. Интернет-ресурс: http://mugalim.ru/load/sochinenija/expo_2017_124_ehsse_sochinenie/2-1-0
3. Интернет-ресурс: <http://web.snauka.ru/issues/2019/10/39703>
4. Интернет-ресурс: <http://aeteh.com/products/xd.html>

СЕКЦИЯ «СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ТРАЕКТОРИИ РАЗВИТИЯ»

НЕЙРОГИМНАСТИКА, НЕЙРОИГРЫ, НЕЙРОУПРАЖНЕНИЯ И НЕЙРОЗАДАНИЯ, КАК СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ ВНИМАНИЯ И ПАМЯТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

СТЕПАНОВА Е.Д.

Студентка группы ПНК-К-О-Д-2020-1

СЕРЕБРЯКОВА Е.П.

Научный руководитель

Колледж РГСУ

г. Москва

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение нейрогимнастики, нейроигр, нейроупражнений и нейрозаданий в активизации внимания и памяти младших школьников.

Цель: как нейроигры, нейрозадания, нейрогимнастика и нейроупражнения влияют на внимание и память, учебный процесс, самочувствие и деятельность учащихся.

Задачи: изучить теоретические основания методов применения нейроигр в учебном процессе младших школьников.

Ключевые слова: нейрогимнастика, нейроигры, нейроупражнения, нейрозадания, внимание, память.

В наше время, детям очень сложно сидеть на одном месте и подолгу учиться, особенно в 1 классе, когда дети ещё недавно ходили в детский сад, где они гуляли, играли, а теперь им необходимо учиться, отвечать на заданные вопросы учителя. В 1 классе, есть ученики, которые «зеркалят» цифры и буквы (пишут в другую сторону), потому что им так удобно. Причиной такого написания является восприятие зрительных и пространственных образов. Если вовремя не отучить ребёнка от написания зеркальных букв и цифр, то в будущем уже более взрослым, он продолжит делать те же ошибки. Чем старше дети, тем сложнее их переучить. Для всех перечисленных проблем существует огромное разнообразие корректирующих упражнений. Для более трудных случаев родителям советуют обращаться к психологам.

Раскроем сущность понятий «внимание», «память».

Внимание – это направленность и сосредоточенность сознания на каких-либо предметах при одновременном отвлечении от всего остального.

Физиологическим механизмом внимания является взаимодействие процессов возбуждения и торможения, протекающих в коре головного мозга, на основе закона индукции нервных процессов, согласно которому, возникающий в коре головного мозга очаг возбуждения вызывает торможение окружающих участков.

Память – это процесс запечатления, сохранения и воспроизведение следов прошлого опыта.

Память необходима человеку, поскольку она помогает накапливать, сохранять, использовать личный жизненный опыт.

В основе памяти лежит свойство нервной ткани изменяться под влиянием действия раздражителя, сохраняя в себе следы нервного возбуждения. В настоящее время считается, что постоянное хранение информации связано с химическими или структурными изменениями в коре головного мозга.

У большинства детей есть такие проблемы как:

- 1) неспособность долго удерживать своё внимание;
- 2) неусидчивы;
- 3) имеют проблемы с написанием цифр, букв, символов;
- 4) плохо воспринимают информацию зрительно и на слух;
- 5) нарушение мелкой моторики;
- 6) невнимательные;

7) плохо запоминают информацию и др.

В настоящее время всё больший интерес вызывают нейроигры, нейрозадания, нейроупражнения и нейрогимнастика. Детям намного легче и веселее, когда в учебную деятельность включены игры.

Нейроигры направлены на развитие памяти, внимания, мелкой моторики, повышению умственной работоспособности, а ещё оптимизируют мышечный тонус, снимают напряжение в теле и стабилизируют эмоциональный фон, тем самым ребёнок набирается энергии для следующих учебных действий. Проводя упражнения в школе ученики начальных классов меньше устают в конце учебного дня. Таким образом, на уроках проводятся корректирующие игры, задания, гимнастика для улучшения работы на уроках, внимательности и самое главное ребёнок будет чувствовать себя лучше и бодрее.

И.П. Павлов считал, что основой деятельности мозга является временная связь, которая формируется между нервными центрами при образовании условных рефлексов.¹

А.А. Ухтомский говорил, что нормальная деятельность мозга опирается не на закреплённую статику мозговых структур, как носителей отдельных функций, а на межцентральный динамику нервных процессов на разных уровнях ЦНС.² Поэтому характер функциональных объединений – **пластичный**. Эти объединения обеспечивают конкретные виды деятельности мозга. То есть, активизируется не один блок головного мозга, а все 3 блока.

1 блок – энергетический регулирует общие изменения активации мозга (тонус мозга, необходимый для выполнения любой психической деятельности, уровень бодрствования).

2 блок – приёма, переработки и хранения информации.

3 блок – программирования, регуляции и контроля за протеканием психической (сознательной) деятельности.

Американский учёный Пол Деннисон в 1972 году создал систему Brain Gym – «Гимнастику для Мозга»³. Набор простых и специфичных движений, выполняемый в определённых последовательностях, помогал его ученикам, которые испытывали трудности в обучении, повышать способность к усвоению информации и улучшать успеваемость.

Нейрогимнастика – система упражнений для развития нейропластичности, т. е. способности нейронов и нейронных сетей в мозге изменять связи и поведение в ответ на новую информацию, сенсорное стимулирование и другой опыт. Она активно задействует все органы восприятия, причём необычным образом и в разных комбинациях.

Нейропсихология помогает понять причины отклонений у детей и провести «работу над ошибками», для того чтобы избежать нежелательных последствий в будущем.

В связи с этим, прибегают к комплексным упражнениям, методикам, приёмам для коррекции этих проблем.

Нейрогимнастика предполагает решение следующих проблем:

- упражнения, задания на развитие межполушарных связей,
- упражнения, задания для развития мелкой моторики, памяти, внимания, речи,
- упражнения на повышение общего энергетического тонуса организма и снятия стресса.

Задачи нейроигр, нейрозадааний, нейроупражнений:

- стимулировать память,
- стимулировать мыслительную деятельность,
- помочь получить энергию, необходимую для обучения,
- снизить утомляемость,
- развивать моторику,
- повышать работоспособность.

На всё вышеперечисленное, есть свои задания, упражнения, игры и гимнастика. Например:

¹ <https://old.bigenc.ru/biology/text/2337707>

² https://elib.oreluniver.ru/media/attach/note/2017/osadchaya_anatomiya_fiziologiya_ct3CoQ7.pdf

³ <http://mou-djonka.obrnan.ru/files/2020/04/Gimnastika-Brejn-Dzhim.pdf>

Нейроигры, нейроупражнения, нейрозадания для	Название упражнения	Описание
Развития мелкой моторики	«Колечко 1» «Ухо-нос»	Вытянуть обе руки вперёд. Последовательно соединять большой палец сначала с указательным, средним, безымянным и мизинцем и обратно (с мизинцем, безымянным и т.д.). Так повторить несколько раз. Левой рукой возьмитесь за кончик носа, а правой рукой — за противоположное ухо. Одновременно отпустите ухо и нос, поменяйте положение рук «с точностью до наоборот».
Развития межполушарных связей	«Зеркальное рисование» «Комплекс 1»	На столе лежит лист с отзеркаленным рисунком. Ребёнок берёт по карандашу или фломастеру в левую и правую руку. Нужно одновременно 2-мя руками обводить зеркальносимметричные рисунки, буквы, символы. Ноги вправо — руки влево; ноги влево — руки вправо; ноги вправо — руки вправо; ноги влево — руки влево.
Развития внимания	«Найди, обведи и зачеркни цифры» «Заполни клетки соответствующими символами»	Дается лист с заданием. На листе друг за другом идут цифры (1,2,3 и т.д.), в разном порядке и любом количестве рядов (11 рядов). Дается задание, например, найти и обвести цифру 2, а цифру 7 зачеркнуть. Задание дается на время. 1 попытка – 30 сек., 2 попытка – 30 сек., 3 попытка – 30 сек. Через каждые 30 сек. ребёнок ставит черту, где он закончил 1 попытку, 2 попытку и 3. На листе с примером, нарисованы квадраты, а в квадратах – цифры, а под цифрами – символы. Задача ребёнка правильно разместить в клетках символы под цифрами.
Развития памяти	«Запомни расположение» «Запомни картинки»	Детям дается картинка по клеткам, внутри которой расположены цветные квадраты. Ребёнок должен запомнить расположение квадратов. Перевернуть и на другой картинке расположить эти квадраты. На экране изображены картинки людей, животных, которые расположены в разном порядке, в движении и др. Задача ребёнка запомнить картинку, кто изображён, что делает и т.д.
Скорости восприятия	Задания на внимание и память	

В таблице показаны лишь некоторые упражнения, игры, гимнастика и задания, направленные на улучшение способностей и функций головного мозга. Большая часть упражнений могут развивать несколько способностей и функций головного мозга.

Основные характеристики нейрогимнастики, нейрозаданий, нейроигр и нейроупражнений
Нейрогимнастика – система упражнений для развития нейропластичности, т. е. способности нейронов и нейронных сетей в мозге изменять связи и поведение в ответ на новую информацию, сенсорное стимулирование и другой опыт. Она активно задействует все органы восприятия, причём необычным образом и в разных комбинациях.
Нейропсихология помогает понять причины отклонений у детей и провести «работу над ошибками», для того чтобы избежать нежелательных последствий в будущем.
Деятельность мозга опирается не на закреплённую статику мозговых структур как носителей отдельных функций, а на межцентральный динамику нервных процессов на разных уровнях ЦНС. Поэтому характер функциональных объединений – пластичный. Эти объединения обеспечивают конкретные виды деятельности мозга. Т.е. активизируется не один блок головного мозга, а все 3 блока.
Задачи: 1. стимулировать память, 2. стимулировать мыслительную деятельность,

3. помочь получить энергию, необходимую для обучения, 4. снизить утомляемость, 5. развивать моторику, 6. повышать работоспособность.
Решает такие проблемы младших школьников как: 1. развитие межполушарных связей, 2. развитие мелкой моторики, памяти, внимания, речи, 3. повышение общего энергетического тонуса организма и снятия стресса.

Список литературы:

- 1) Безруких М.М., Дубровинская Н.В., Фарбер Д.А. Психофизиология ребенка: учебное пособие. 2-е изд., доп. М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2017.
- 2) Безруких М.М. Трудности обучения в начальной школе: причины, диагностика, комплексная помощь. М., 2009.
- 3) Баранская Л.Т., Павлова Е.В. Нейропсихология. Учебное пособие. – Екатеринбург: УГМУ. 2020. – 115 с
- 4) <https://nsportal.ru/detskiy-sad/materialy-dlya-roditeley/2023/12/24/neyrogimnastika-dlya-detey-luchshie-uprazhneniya>
- 5) <https://cyberleninka.ru/article/n/neyropsihologicheskie-igry-dlya-doshkolnikov?ysclid=ltbebyih5772104029>
- 6) <https://old.bigenc.ru/biology/text/2337707>
- 7) https://elib.oreluniver.ru/media/attach/note/2017/osadchaya_anatomiya_fiziologiya_ct3CoQ7.pdf
- 8) <http://mou-djonka.obrnan.ru/files/2020/04/Gimnastika-Brejn-Dzhim>.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЯРЛАУДА БЕЛСЕНДІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ

БЕРКИНБАЕВА Г.А.

ПиМО-22-1к тобының студенті

АЛКЕНОВА Ж.Ф.

Ғылыми жетекші, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақалада ақпаратты тиімді игеру үшін белсенді білім беру технологияларын қоса алғанда, психологиялық-педагогикалық білім берудегі оқу процесін қайта құрылымдау қажеттілігі қарастырылады. Сонымен қатар мақалада психологиялық білім мен олардың педагогикалық іс-әрекетте қолданылуы арасындағы байланысты жақсарту үшін практикалық және зертханалық сабақтарда қолданылатын әртүрлі тапсырмаларды талданған.

Кілт сөздер: педагогтар, белсенді білім беру технологиялары, оқыту процесі.

Тәжірибе көрсеткендей, дәстүрлі технологияларды пайдалана отырып оқыту белгілі бір оқу пәні бойынша негізгі, негізгі құзыреттерді дамытуға мүмкіндік бермейді. Оқу процесін қайта құрылымдау қажет. Ақпаратты тиімді қабылдауға ықпал ететін белсенді білім беру технологияларын қосқан жөн. Педагогикалық университет студенттеріне психологиялық-педагогикалық білім берудің практикалық бағытын жүзеге асыру, оның кәсіптік бағыттылығы игерілген психологиялық білім мазмұнына белгілі бір мән беруді, оқытудың проблемалық, пікірталас және модельдеу әдістерін кеңінен қолдануды, пәнаралық байланысты тереңдетуді болжайды. , педагогикалық тәжірибе барысында психологиялық білімді пайдалануды белсендіру және практикалық психологиялық тапсырмалардың үлес салмағын ұлғайту , білім беру мақсаттарын қою мен қол жеткізілген нәтижелерді бағалауды қарастыру, оқушының оқуын

дараландыру мен саралауды тереңдету. Университет педагогикасы мен психологиясындағы көптеген зерттеулер болашақ мұғалімдердің психологиялық-педагогикалық дайындығын жетілдірудің осы жолдары мен әдістерін негіздеуге арналған. Сонымен, Л.Г. Симушин мен Н.Г. Ярошенко оқытудың белсенді әдістерін оқушыларды оқу материалын меңгеру процесінде белсенді ақыл-ой және практикалық әрекетке ынталандыратын әдістер деп анықтайды; Әдістердің бұл тобына авторлар, атап айтқанда, проблемалық лекциялар, эвристикалық әңгімелер, оқу пікірталастары, ізденіс зертханалық жұмыстар, өндірістік жағдайларды талдау және өндірістік есептерді шешу, рөлдік ойындар, іскерлік ойындарды қамтиды. Педагогикалық мәселелерді шешу сияқты студенттерді оқытудың белсенді әдістеріне толығырақ тоқталамыз. Айта кету керек, педагогикалық мәселелерді шешу әрқашан проблемалық болып табылады. Оқытудағы проблемалық әдіс білімнің дайын түрде жеткізілмейтінін, ал оқушыларға проблемалық тапсырмалар берілуін болжайды, бұл олардың білімді өз бетінше алуына, іс-әрекет тәсілдері мен әдістерін ашуға итермелейді. Проблемалық оқытуда жаңа білім келесі ақпаратты меңгеру үшін емес, мәселені немесе бірқатар есептерді шешу үшін енгізіледі. Оқу проблемалық жағдаят басқа субъектінің (мұғалім) басшылығымен берілген субъект (топ оқушылары) мен объектінің (мәселенің) психикалық өзара әрекеттесуінің психикалық күйі ретінде сипатталады [1].

Практикалық және зертханалық сабақтарда психологиялық білім мен оны педагогикалық іс-әрекетте пайдалану арасындағы байланысты өзекті ететін теориялық және практикалық есептердің әртүрлі түрлерін шешкен жөн. Оқушыларға арналған оқу тапсырмаларын құрастыру кезінде Г.А.Болдың типологиясына сүйенген тиімді. Сонымен қатар И.Я.Лернер әзірлеген тапсырмалар типологиясы қызықты, ол келесі тапсырмалар түрлерін анықтады: білім арасындағы байланыстарды түрлендіруші жаңғырту бойынша; әртүрлі мақсаттарды қоя отырып, білімді ауыспалы жаңғырту үшін; жекені жалпыға жатқыза отырып, нақты материалды жалпылау; жалпылама білімді нақтылау және оны қолдану; заңдылықтардың әрекет ету механизмін және процестер ағымын жаңғырту және өз бетінше анықтау; ұқсас және шығармашылық жағдайда білімді қолдану жолдарын орындау; құбылыста, мәтінде ненің маңызды екенін сезіну және өз бетінше анықтау; дәлелдемелерді жүйелеу және өз бетінше іздеу.

Мұнда студенттер балалардағы психикалық процестердің даму деңгейін оқшаулауды және талдауды үйренетін практикалық сабақтардың кейбір үзінділері: меңгерілген ұғымдарды қолдану бойынша есептер шығару кезінде ойлау, есте сақтау, зейін.

Сабақтың фрагменті:

1. Сабақтың мақсаты: балалардың ойлауының даму деңгейін анықтауға және оның ерекшеліктерін талдауға үйрету.

Оқушыларға мынадай педагогикалық тапсырма беріледі:

«Мектеп оқушыларында қандай ақыл-ой операциясы жеткіліксіз дамыған, нәтижесінде олар есептерді шығаруда қателіктер жібереді?»

Осы педагогикалық мәселені шешу үшін студенттерге келесі тапсырмалар ұсынылады:

А. Мектепке кірген баладан: «Құс дегеніміз не?» деп сұрайды. Ол: «Ол сұр, кішкентай, мұрны мен аузы кішкентай», - деп жауап береді. (жалпылау)

В. Балаға есеп беріледі: «Балада 3 кәмпит болды, бірақ ол біреуін жоғалтты. Оның қанша кәмпит қалды? Студент сұраққа мән бермей: «Біз оны іздеп табуымыз керек», - дейді. (талдау).

В. Арнайы мектептегі балаға суреттер жинағы беріледі және оларды «немен байланысты» принципі бойынша орналастыруды ұсынады. Бала былай орналастырады: киімдерді шкафтың жанына қояды, матрос – кемеге, көбелекті гүлдермен біріктіреді, т.б. (жалпылау операциясы, жіктеу, топтастыру).

Осы жағдайларды талдау негізінде оқушы балаларда қандай психикалық операциялар дамымаған деген сұраққа жауап береді.

Сабақтың фрагменті 2. Сабақтың мақсаты: есте сақтаудың ерекшеліктерін және оны дамытудың мүмкін жолдарын анықтау. Оқушылар келесі тапсырмаларды орындайды: Төменде сипатталған жағдайда балада есте сақтау процесінің қандай қасиеттері пайда болды:

«Оқушы бір апта бұрын берілген табиғат тарихы бойынша материалды ұсынып, оқулық мазмұнының 70 пайызын жаңғыртады. Бір айдан кейін ол сол материалдың 45% ғана шығарады»

[2].

3. Сабақтың мақсаты: зейіннің қасиеттерін анықтауға және осы қасиеттерді жақсартудың адекватты жолдарын табуға үйрету.

Жаттығу:

Мұғалімнің төменде сипатталған сабақты ұйымдастыру әдістерін қолдануы балалардың зейінінің қандай қасиеттерін дамытты:

«Орыс тілі сабағында көсемшелерді оқу кезінде әр оқушының партасында кішкентай құстың трафареттері мен тор болатын. Мұғалім құсты тордың үстіне, тордың астына, тордың артына, тордың алдына, торға, тордың үстіне, тордың жанына қоюды ұсынды. Содан кейін балалар сөйлемдерді жазып, көсемшелердің астын сызды» [3].

Талқылау арқылы оқушылар мұғалім балаларда зейіннің шоғырлану және ауысу сияқты қасиеттерін дамытқан деген қорытындыға келеді.

Әдебиеттер:

1. Букина А.А. психология студенттерінің тұлғааралық қақтығыстарының динамикасы ЖОО-да оқу процесінде. 2005-175 бет.
2. Сатиева Ш. Даму психологиясы (теориялық және практикалық курс). Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2012. – 232 бет.
3. Жарықбаев Қ.. Психология. Оқулық. Алматы, «Білім», 1994.

ВЛИЯНИЕ СТРЕССОВЫХ СИТУАЦИЙ НА ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА

НУРКЕНОВА К.Ж.

студентка группы пимо-22-2

УАЛИБЕКОВА А.Д.

Научный руководитель, преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрено влияние стресса на состояние здоровья человека, приведена краткая характеристика психосоматических расстройств. Описано влияние психоэмоционального напряжения на течение и последствия гастроэнтерологических, сердечно-сосудистых заболеваний, а также бронхиальной астмы, сахарного диабета, ревматоидного артрита.

Ключевые слова: здоровье, стресс, психосоматические расстройства.

Здоровье - это как индивидуальная, так и общественная ценность. Это проявляется в анализе причин ухудшения здоровья, в организации здравоохранения и в решении проблем при проведении диагностических, лечебных и профилактических мероприятий.

В современных условиях глобальной политической и социальной нестабильности, экологического неблагополучия и кризисных явлений в экономике возрастает риск экстремальных воздействий на организм человека.

Психосоматические заболевания - это группа расстройств, возникающих в результате взаимодействия психических и физических факторов, проявляющихся соматизацией психического заболевания, психическим заболеванием, отражающим реакцию на физическое заболевание, или развитием физической патологии под влиянием психогенных факторов [4].

Стресс нарушает деятельность и поведение человека и вызывает целый ряд психоэмоциональных расстройств (например, тревогу, депрессию, неврозы, эмоциональную неустойчивость, перепады настроения и, наоборот, перевозбуждение, гнев, ухудшение памяти, бессонницу и повышенную утомляемость).

Стресс может выражаться, например, в виде повышенного артериального давления,

неспособности "отключиться" ночью или в выходные дни. Люди в состоянии стресса часто чувствуют себя усталыми и "зажатыми". Они могут расстраиваться из-за различных пустяков или замечаний и теряться в течение дня. Стресс ослабляет сопротивляемость организма и вызывает изменения в вегетативной нервной системе, гормональных железах и обмене веществ.

Биохимические реакции при стрессе протекают с ускоренной скоростью, увеличивая энергетический потенциал организма и позволяя ему реагировать на угрозы с утроенной силой. Надпочечники усиливают выброс в кровь адреналина, распространенного быстродействующего стимулятора. Гипоталамус, "эмоциональный центр" мозга, дает сигнал гипофизу и коре надпочечников увеличить синтез и выброс гормонов в кровь. Гормоны, выделяющиеся при стрессе, физиологически необходимы для нормального функционирования организма, но при большом количестве они вызывают ряд нежелательных реакций, приводящих к заболеваниям. Гормоны изменяют водно-солевой баланс крови, повышают кровяное давление, стимулируют быстрое пищеварение и высвобождение энергии, увеличивают количество лейкоцитов в крови, стимулируют иммунную систему и вызывают аллергические реакции. Учащается сердцебиение, повышается артериальное давление и уровень глюкозы в крови, дыхание становится более частым и прерывистым.

Негативное влияние гормонов и других отрицательных факторов усугубляется тем, что, в отличие от первобытного человека, испытывающего стресс, современный человек расходует очень мало мышечной энергии. В результате биологически активные вещества длительное время циркулируют в крови в повышенных концентрациях, приводя в расстройство как нервную систему, так и внутренние органы. В мышцах высокая концентрация гормонов (глюкокортикоидов) вызывает распад нуклеиновых кислот и белков, длительное действие которых приводит к мышечной дистрофии.

В коже эти гормоны подавляют пролиферацию и деление фибробластов, что приводит к истончению кожи, увеличению рубцов и плохому заживлению ран. В костной ткани они препятствуют усвоению кальция. Долгосрочное воздействие этих гормонов приводит к снижению костной массы и очень распространенному заболеванию - остеопорозу.

Стресс является важным фактором в этиологии цереброваскулярных заболеваний и провоцирует развитие острых цереброваскулярных заболеваний. Стрессовая реакция организма, неоднократно подвергавшегося воздействию стрессоров, превращается из "защитной" в сильный этиологический фактор. В основе общего настроения лежит возникновение состояний тревоги, депрессии и печали, сопровождающихся каскадом пессимистических мыслей. У некоторых людей повышается мрачность, раздражительность, тревожное недоверие и ранимость, а их реакции на реальные проблемы становятся более эмоциональными. Кроме того, тревожные синдромы и депрессия негативно влияют на течение и прогноз всех видов физической патологии, особенно сосудистой.

Таким образом, проблемы общественного здоровья носят многогранный и комплексный характер. С точки зрения современной науки, сохранение здоровья, рассматриваемого как триада физического, психического и социального состояний, является одной из центральных проблем современности. Основными показателями жизнедеятельности организма при его взаимодействии с окружающей средой являются, во-первых, состояние, не превышающее физиологических норм (физическое здоровье); во-вторых, состояние, не выходящее за рамки адекватного интеллектуального, эмоционального и сознательного взаимодействия с окружающей средой (психическое здоровье); в-третьих, состояние, не выходящее за рамки адекватного индивидуального поведения в окружающей среде (социальное здоровье). В статье описывается следующее.

Список литературы:

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина: принципы и применение / Ф. Александер. – М. : Канон+, 2020. – 351 с.
2. Евсюков А.А., Петрова М.М., Гарганеева Н.П. Депрессивные расстройства в кардиологии // Кардиосоматика. – 2014. – № 5. – С. 40-42.

3. Королева Е.Г. Психосоматические заболевания и сердечно-сосудистая патология // Журнал Гродненского государственного медицинского университета. – 2022. – № 4. – С. 12-17.
4. Маринчева Л.П., Злоказова М.В. Психосоматика. – Киров : Кировский государственный медицинский университет, 2021. – 100 с.
5. Оганов Р.Г., Погосова Г.В., Колтунов И.Е. Депрессивная симптоматика ухудшает прогноз сердечнососудистых заболеваний и снижает продолжительность жизни больных артериальной гипертонией и ишемической болезнью сердца // Кардиология. – 2011. – № 51. – С. 59-66.
6. Adili F., Larijani B. Diabetic patients: Psychological aspects // Ann NY Acad Sci. – 2016. – Vol. 15. – P. 329-349.
7. Hörnsten C, Lövheim H, Nordström P, Gustafson Y. The prevalence of stroke and depression and factors associated with depression in elderly people with and without stroke // BMC Geriatr. – 2016. – Vol. 7. – P. 174.
8. Sörös P, Hachinski V. Cardiovascular and neurological causes of sudden death after ischaemic stroke // Lancet Neurol. – 2012. – Vol. 11. – P. 179-188.
9. Lee S.P., Sung I.K., Kim J.H. The effect of emotional stress and depression on the prevalence of digestive diseases // J Neurogastroenterol Motil. – 2015. – Vol. 30. – P. 273-282.
10. Wu Z. S. Epidemiological studies on the relationship between psychosocial factors and cardiovascular disease // Zhongguo Yi Xue Ke Xue Yuan Xue Bao. – 2021. – Vol. 12. – P. 73-82.

ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ НАПИТКОВ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ МОЛОДЕЖИ

НЕМОЛЯЕВА Э.С.

студентка группы ПиМО 22-2

УАЛИБЕКОВА А.Д.

Научный руководитель, преподаватель
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: Популярность энергетических напитков среди молодежи растет, однако их воздействие на психологический статус остается предметом обсуждения. В рамках данной статьи были проанализированы различные иностранные статьи, а также были сделаны выводы из собственного опыта. Данная проблема считается одной из самых актуальных в наше время.

Ключевые слова: Влияние, молодежь, психика, тревожность, стресс, здоровье, жизнь, состояние, психология.

Современный образ жизни молодежи часто ассоциируется с высоким уровнем активности, стрессом и нехваткой времени. В поисках способов повышения энергии и бодрости многие молодые люди обращаются к энергетическим напиткам. Однако вопрос о влиянии этих напитков на психологическое состояние молодежи остается актуальным и вызывает серьезные научные и общественные дебаты.

Физиологические аспекты

Не рекомендуется употреблять энергетические напитки, т.к. это влечет такие риски как:

1. Риск сердечно-сосудистых заболеваний: Высокое содержание кофеина и других стимуляторов в энергетических напитках может повысить артериальное давление и частоту сердечных сокращений. Это может быть особенно опасно для людей с предрасположенностью к сердечно-сосудистым заболеваниям, таким как артериальная гипертензия или аритмия.
2. Негативное воздействие на пищеварительную систему: Некоторые ингредиенты, содержащиеся в энергетических напитках, такие как кислоты и сахарозаменители, могут вызывать раздражение слизистой оболочки желудка и кишечника. Это может привести к диспептическим

симптомам, таким как изжога, вздутие и дискомфорт в желудке.

3. Риск развития сахарного диабета: Энергетические напитки содержат большое количество сахара или сахарозаменителей, что может привести к резким колебаниям уровня сахара в крови. Постоянное употребление таких напитков может увеличить риск развития сахарного диабета или ухудшить контроль над уже существующей болезнью.

4. Возможные негативные воздействия на почки: Высокое потребление кофеина может увеличить нагрузку на почки и способствовать образованию камней в них. Это особенно важно для людей с предрасположенностью к заболеваниям почек или нарушениям функции почек.

Психологические аспекты

Энергетические напитки, несмотря на их способность повышать энергию и бодрость, могут иметь негативное влияние на психологическое состояние людей. Несколько психологических аспектов, почему не рекомендуется употреблять энергетические напитки:

1. Тревожность и беспокойство: Высокое содержание кофеина и других стимуляторов в энергетических напитках может усилить чувство тревожности и беспокойства у потребителя. Это может привести к негативным эмоциональным состояниям и ухудшению общего психологического благополучия.

2. Бессонница и нарушения сна: Потребление энергетических напитков, особенно поздно в день или в больших количествах, может вызвать бессонницу и нарушения сна. Недостаток сна в свою очередь может привести к раздражительности, ухудшению когнитивных функций и даже депрессии.

3. Риск развития зависимости: Постоянное употребление энергетических напитков может привести к развитию физической и психологической зависимости от них. Люди могут стать привязанными к энергетикам, используя их как средство борьбы со слабостью или для повышения настроения.

4. Негативное влияние на психическое здоровье: Употребление энергетических напитков может быть особенно опасно для людей с предрасположенностью к психическим расстройствам, таким как тревожные и панические атаки. Стимулирующие компоненты напитков могут усилить симптомы этих расстройств и вызвать серьезные проблемы с психическим здоровьем.

В целом, употребление энергетических напитков следует рассматривать с осторожностью, особенно учитывая их потенциальные негативные психологические последствия. Для поддержания здорового психического состояния рекомендуется предпочитать более здоровые способы поддержания энергии, такие как здоровое питание, регулярная физическая активность и сон.

Энергетические напитки также могут оказывать влияние на поведение молодежи. Некоторые исследования показывают, что их потребление может быть связано с увеличением рискованного поведения, такого как употребление алкоголя или наркотиков, негативные эмоциональные эффекты, риск зависимости, а также с повышением вероятности совершения опасных действий, например, вождение автомобиля в нетрезвом состоянии.

Итак, несмотря на то, что энергетические напитки могут временно повысить уровень энергии и бодрости у молодежи, их потребление также связано с рисками для психического здоровья и поведения. Необходимо проведение дальнейших исследований для более полного понимания всех аспектов влияния энергетических напитков на молодежь и разработки мер по снижению возможных негативных последствий их употребления.

Литература:

1. Хекман, М. А., и Шерри, К. (2017). Энергетические напитки: оценка их размера рынка, демографии потребителей, состава, функциональности и регулирования в Соединенных Штатах. Комплексные обзоры в области науки о пище и безопасности пищи, [16(5), 1127-1144].

2. Малинаускас, Б. М., Эби, В. Г., Овертон, Р. Ф., Карпентер-Эби, Т., и Барбер-Хейдал, К. (2007). Опрос образцов потребления энергетических напитков среди студентов колледжа. Журнал питания, [6(1), 35].

3. Рейссиг, К. Дж., Стрейн, Э. К., и Гриффитс, Р. Р. (2009). Кофеиновые энергетические напитки — растущая проблема. Зависимость от наркотиков и алкоголя, 99(1-3), 1-10.
4. Арриа, А. М., Кальдейра, К. М., Касперски, С. Дж., Винсент, К. Б., Гриффитс, Р. Р., и О'Грейди, К. Е. (2011). Потребление энергетических напитков и увеличенный риск зависимости от алкоголя. Алкоголизм: клиническое и экспериментальное исследование, [35(2), 365-375].
5. Аль-Шар, Л., Веркаммен, К., Лу, Ц., Ричардсон, С., и Тамез, М. (2017). Эффекты на здоровье и общественные заботы о потреблении энергетических напитков в Соединенных Штатах: мини-обзор. Фронтальное общественное здравоохранение, [5, 225].
6. Цуккони, С., Волпато, К., Адинольфи, Ф., и Гандини, Е. (2013). Сбор данных о потреблении энергетических напитков специфическими группами потребителей. Публикации EFSA в поддержку, [10(1), 394E].

ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОПИНГ-СТРАТЕГИЙ В ПРОФИЛАКТИКЕ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ

ГРУЗДЕВА Е.

студентка группы ПсихМО-23-2

КЕНЖЕБАЕВА С.К.

Научный руководитель, к.п.н., доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме профилактики суицидального поведения. Проведен анализ современных психологических характеристик суицидального поведения. Рассматриваются различные виды копинг-стратегий, отмечается их эффективность в предупреждении суицидального поведения.

Ключевые слова: личность, суицид, суицидальное поведение, копинг-стратегия, копинг-ресурс.

Серьезным вызовом современного общества, требующим комплексного подхода к его изучению и профилактике, является суицид. Суицид - это глобальный феномен, который характерен не для определенной страны, а для всех регионов мира.

В ежегодных докладах о состоянии здоровья населения Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) публикует данные о количестве совершенных суицидов, попыток суицида, демографические и гендерные особенности суицида, прогнозы суицидов и количества попыток покончить жизнь самоубийством. «Критическим уровнем» по шкале ВОЗ считается 20 случаев на 100 тыс. населения в год.

Статистика суицидов в Казахстане известна по открытым источникам из средств массовой информации. В них приводятся данные Комитета правовой статистики и специальных учетов Генпрокуратуры РК: общее количество суицидов в Казахстане за январь–октябрь 2023 года увеличилось на 3,4%. При этом количество самоубийств среди подростков выросло на 30%. За десять месяцев из жизни ушли 169 несовершеннолетних казахстанцев, из них 27,8% составили дети в возрасте от 5 до 14 лет, 72,2% - подростки от 15 до 17 лет. Именно в этой возрастной категории наблюдается активный рост количества завершённых суицидов (плюс 45,2% к аналогичному периоду прошлого года). [1,2]

По данным отчета организации Wisevoter на 20 февраля 2023 года по статистике суицида Казахстан занимает 19-е место из 178 стран - 17,6 на 100 тысяч населения. [3]

Такие статистические данные актуализируют решение целой системы вопросов: профилактики суицидов, воспитательной работы в семье и организациях образования, улучшения экономической ситуации и социального положения населения, культурного уровня граждан. Немаловажное значение имеют научные исследования в этой области. И прежде всего, в психологии.

Один из известных и компетентных специалистов по проблеме суицида Эдвин Шнейдман считает, что суицид – это акт лишения себя жизни, когда человек делает целенаправленную и сознательную попытку прекратить существование, а также дал описание четырех типов самоубийц: искатели смерти; инициаторы смерти; отрицатели смерти и игроки со смертью. [4]

В определении суицида, которое нам предоставляют современные специалисты, включено не только намеренное лишение себя жизни, но еще и отказ от реальных возможностей, которые могут помочь избежать смерти в критической ситуации. [5,6]

Уместно дать дефиниций некоторых терминов, связанных с суицидом, которые даются в научно-психологической литературе.

«Парасуицид - попытка самоубийства, которая не заканчивается смертью». [7, С.170]

«Суицидальное поведение - социальная проблема с устойчивыми закономерностями, формирующимися на основе этнических, культурных, исторических и экономических особенностей целых континентов, отдельных стран и входящих в них на правах субъектов областей и автономий». [8, С.49]. Это обобщающее понятие, которое помимо завершенного суицида включает в себя попытки без летального исхода, суицидальные мысли, намерения и планы.

В психологическом исследовании Борисова И.В. и Любова Е.Б. на основе теоретического анализа суицидального поведения выделили различные направления и методологические подходы:

- конституциональный (Дж. Манн);
- психодинамический (К. Меннингер);
- мотивационно-феноменологический (Э. Шнейдман);
- социально-психологический (К. Хорни);
- клиничко-психологический (А. Бек, М. Лайнен);
- интегративный (Д. Вассерман, В.А. Тихоненко). [9]

Общим в данных направлениях является то, что суицидальное поведение проявляется в соотношении predispositions суицидогенных факторов (личностных, нарушающих адаптацию, конфликтогенных) и содержащих конструктивные препятствия к углублению дезадаптации. Исключение составляет клиничко-психологический подход, в котором утверждается, что человек у которого есть предрасположенность к самоубийству, имеет нездоровую психику, множество комплексов, склонен к депрессии, у такой личности стерты личные границы.

На основании анализа психологической литературы нами выделены некоторые особенности суицидального поведения:

изоляция и отчуждение от окружающих. Люди, склонные к суициду часто чувствуют себя одинокими и отвергнутыми обществом, это зачастую приводит к изоляции от других людей.

трицизм и избегание проблем. Часто суицидальные люди не хотят обсуждать свои проблемы и ищут способы их избежать, вместо того, чтобы искать решение или просить помощи.

использование вредных веществ, влияющих на эмоциональные центры мозга. Некоторые суицидальные личности могут обращаться к алкоголю, наркотикам или другим вредным веществам, которые влияют на регуляцию эмоций.

принятие рискованных или саморазрушительных решений. Люди, склонные к суицидальному поведению, способны принимать решения, которые могут привести к серьезным последствиям.

Важно помнить, что суицидальное поведение является признаком серьезных психических проблем и требует немедленного вмешательства профессионалов.

Суицид часто является следствием воздействия на человека текущих событий или обстоятельств его жизни. К числу таких наиболее распространенных факторов относятся стрессовые события, насилие, изменения в настроении и мышлении, злоупотребление алкоголем, наркотиками и сильнодействующими лекарственными средствами, психические расстройства, буллинг и конфликты.

В снижении риска суицидального поведения играют важную роль копинг-стратегии. В данной статье мы рассмотрим плодотворность различных копинг-стратегий в устранении суицидальных мыслей и действий.

Хох И.Р. По мнению Р.Лазаруса и С.Фолкмана копинг-стратегия - это способ адаптироваться к стрессу и перенести сложные жизненные события, сохраняя позитивное самоощущение и эмоциональное равновесие; как динамичное взаимодействие человека с ситуацией, как когнитивные, поведенческие и эмоциональные усилия, направленные на устранение внешних или внутренних противоречий [14] Ими выделены 8 основных копинг-стратегий:

1. Планирование. Данный вид стратегии предполагает планирование и просчет собственных действий с учетом объективных условий, прошлого опыта и имеющихся ресурсов. Большинство психологов рассматривают стратегию как самую адаптивную и способствующую конструктивному разрешению трудностей. Но все же чрезмерная рациональность не позволяет в данной ситуации действовать, интуитивности и спонтанности в поведении, что может привести к неверному решению проблемы.

2. Конфронтация. Часто при данной стратегии попытки разрешения проблемы не направлены на осуществление конкретных действий, которые помогут изменить ситуацию. Часто присутствует импульсивность действий, а также наблюдается частое переключение внимания от одного объекта к другому. В некоторых случаях такая стратегия развивает в личности энергичность и предприимчивость при разрешении проблемных ситуаций. Но все же недостаточная целенаправленность и рациональная обоснованность поведения в проблемной ситуации чаще мешает человеку принять правильное решение.

3. Принятие ответственности. Субъект берет на себя ответственность за свое состояние и решение проблемы. В ряде случаев присутствует компонент самокритики и самообвинения. Данная стратегия отражает стремление личности к пониманию зависимости между собственными действиями и их последствиями. Но такое поведение может привести к неоправданному чувству вины и неудовлетворенности собой.

4. Самоконтроль. При данной копинг – стратегии часто наблюдается подавление истинных чувств. Минимизирование их влияния на оценку ситуации и выбор стратегии поведения, высокий контроль поведения, стремление к самообладанию. При такой стратегии часто возникают проблемы с самовыражением.

5. Дистанцирование. Здесь наблюдается снижение значимости проблемной ситуации, а также не желание быть вовлеченным в нее. Характерно использование переключения внимания, отстранения, юмора, обесценивания. При дистанцировании возможно избежать сильного эмоционального напряжения, но все же есть вероятность обесценивания собственных переживаний, недооценка значимости и возможностей действенного преодоления проблемных ситуаций.

6. Избегание, бегство. В данной стратегии присущ тип уклонения от проблемы или полное ее игнорирование. Часто человек, с преобладающим типом копинг-стратегии, в стрессовых ситуациях уходит в мир фантазий, начинает заедать проблему или начинает злоупотреблять алкоголем и психотропными веществами. С первого взгляда может показаться что положительной стороны в такой стратегии нет, но в некоторых случаях это возможность быстрого снижения эмоционального напряжения в ситуации стресса. Например, если человек пытается уйти от проблемы полностью, он уходит в творчество. Избегание дает краткосрочный эффект предпринимаемых действий по снижению эмоционального дискомфорта. В итоге проблема не решена и источник стресса не исключен.

7. Поиск положительных сторон. Данная копинг – стратегия предполагает представление проблемы в виде стимула для закалки характера. Поиск положительных сторон предполагает попытки преодоления негативных переживаний за счет ее переосмысления, рассмотрения ее как стимула для личностного роста. Отрицательная сторона стратегии заключается в вероятном недооценивании проблемной ситуации и неверного ее решения.

8. Поиск социальной поддержки. Данная стратегия предполагает привлечение внешних ресурсов. Нужда в эмоциональной, информационной и действенной поддержке. Часто человек с данным видом стратегии нуждается в совете, чужом мнении, в сочувствии и внимании со стороны окружающих. Поиск преимущественно информационной поддержки предполагает обращение за рекомендациями к экспертам и знакомым, владеющим с точки зрения респондента необходимыми знаниями. При такой стратегии не исключено развитие зависимого поведения и развития

инфантильности.

Психологи, которые занимаются проблемами копинг-поведения, придерживаются разных точек зрения на эффективность стратегий. На сегодняшний день в зарубежной психологии доминирует такой подход, как диспозиционный, он способствует раскрытию особенностей копинг-поведения. Представители диспозиционного подхода – рассматривают, существуют ли определенные личностные качества, которые способствуют лучшему совладению с трудностями, а также виды преодоления стресса. К данному подходу относят психоаналитическую модель З. Фрейда, измерение черт личности и выделение стилей совладающего поведения как устойчивых индивидуальных особенностей и особенностей личности как предикторов преодоления стресса.

Копинг-стратегии могут быть адаптивными, неадаптивными и частично адаптивными, также существуют стратегии по развитию ресурсов, и каждый человек может выбрать ту, которая наилучшим образом подходит ему в его ситуации.

адаптивные копинг-стратегии:

Активное решение проблем. Эта стратегия включает в себя поиск эффективных решений для решения проблем, которые могут привести к самопогублению. Исследования показывают, что люди, обладающие этим навыком, чаще обращаются за помощью и меньше подвержены риску суицида.

2. Неадаптивные копинг-стратегии:

Избегание и подавление эмоций. Эти стратегии заключают в себе отрицание проблемы или подавление негативных эмоций. Хотя это может привести к временному облегчению, на долгосрочной основе это усиливает психологическую боль и повышает риск суицида.

частично адаптивное.

Избегание проблемы под каким-либо предлогом. Например, отвлечение.

стратегии по развитию ресурсов:

Социальная поддержка. Поддержка со стороны семьи, друзей или специалистов может значительно снизить уровень стресса и улучшить психологическое состояние. Поэтому важно использовать связи с окружающими людьми и искать профессиональную помощь при необходимости.

Укрепление навыков проблемного решения. Обучение навыкам эффективного решения проблем и адаптивного копинга может повысить уровень позитивного мышления и уменьшить вероятность суицидального поведения.

Основными направлениями психологической помощи суицидентам, находящимся в условиях изоляции могут быть выстраивание жизненной перспективы, переработка негативного жизненного опыта, как собственного ресурса и эмоциональная поддержка в позитивных проявлениях к людям, деятельности, к себе.

Эффективность копинг-стратегий в профилактике суицидального поведения зависит от их адаптивности и способности помочь человеку справиться с трудностями. Важно поддерживать развитие адаптивных копинг-стратегий и ресурсов, а также обеспечивать доступ к профессиональной поддержке для тех, кто испытывает мысли о суициде или находится в кризисной ситуации.

Список литературы:

1. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/detskie-suitsidyi-v-kazahstane-nazvana-pugayuschaya-tsifra-511970/ https://forbes.kz/news/2023/11/27/newsid_313464
2. <https://ulysmidia.kz/news/23531-uzhasaiushchaia-statistika-v-kazahstane-vnov-rastiot-kolichestvo-detskikh-suitsidov/>
3. <https://wisevoter.com/country-rankings/suicide-rates-by-country/#suicide-statistics>
HYPERLINK "https://litmir.club/a/?id=119204" Шнейдман Э. Душа самоубийцы. – М.: Смысл, 2001
5. Евтушенко Е.М., Хох И.Р., Халфина Р.Р. Психологические особенности проявления суицидального риска у подростков // Вестник психофизиологии. – 2021. – № 1. – С. 76-80.
6. Халфина Р.Р., Политика О.И., Хахлова О.Н. Психологические особенности склонности к отклоняющемуся поведению школьников с непрямым суицидом. //Проблемы

современного педагогического образования. - 2021. – С.227-229.

7. Загорная Е.В. Основы патопсихологии. Учебное пособие. - М.: Мир науки, 2018.

8. Эрдынеева К. Г., Филиппова В. П. Суицидальное поведение: сущность, факторы и причины. – М.: Изд-во Академия Естествознания, 2010.

орисов И.В., Любов Е.Б. Диагностика и экзистенциальная психотерапия суицидального поведения [Электронный ресурс] // Медицинская психология в России: электронный научный журнал. 2013.№ 2 (19).

10. Журавлева Т.В. Суицид - осознанный выбор смерти: философские и психологические аспекты проблемы. // Психология и право. - 2018. - Том 8. № 2 – С.35-49.

решкина А.С. Особенности копинг-поведения суицидальной личности. //Социальная и клиническая психиатрия. - 2017. –т.27. - №3. – С.43-47.

12. Гибадулина Л.Р. Факторы и причины появления суицидальных тенденций у пациентов с депрессией //В сборнике: Наука – шаг в будущее. Сборник научных трудов по материалам Всероссийской молодежной научно-практической конференции с международным участием. Отв. редактор И.Р. Хох. – 2020. – С. 123-126.

13. Сагалакова О.А., Труевцев Д.В., Жирнова О.В. Руминации как психологический механизм формирования и поддержания суицидального поведения. //Современная зарубежная психология. - 2022. - Том 11. - № 1. - С. 124-136.

14. Лазарус Р. Теория стресса и психофизические исследования // Эмоциональный стресс. - М., 1970. - С. 178-209.

КНИГОТЕРАПИЯ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ

КИМАЧУК С.

студентка группы СР-22-2

АБДАКИМОВА М.К.

Научный руководитель, к.п.н., доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение книготерапии в социальной работе. Эффективность и значимость книготерапии в работе с семьей опекунов.

Ключевые слова: книготерапия, библиотерапия

На современном этапе реализации инклюзивной политики по формированию инклюзивного общества значимость и роль социальной работы как профессии выросло. Современная социальная работа обладает солидным багажом инновационных методов и технологий по оказании помощи людям, оказавшиеся в трудной жизненной ситуации. Одной из популярных и эффективных методик можно выделить книготерапия.

Книготерапия — это возможность с помощью книги повлиять на свой окружающий мир. Помощниками повлиять на мир клиента будет социальный работник и психолог. Комплексный подход в книготерапии поможет прожить, понять и решить проблемы клиента [1].

Книготерапия (библиотерапия) - социально - культурная реабилитационная технология, в основе которой реализуется различные виды деятельности с книжно- печатным материалом. Библиотерапия означает преднамеренное использование литературных произведений для понимания или решения актуальных терапевтических проблем человека. Термин библиотерапия состоит из двух составляющих: «библио»- книга, «терапия» - лечение, что дословно означает «лечение книгой» или «книголечение» в психологии сказкотерапия одно из самых молодых направлений, в основе которого один из самых древних способов поддерживать человека с помощью слова. Лечение книгами может помочь любому человеку, будь это человек пожилого возраста или же ребенок. В частности, практикуется библиотерапия с детьми, чтобы выявить потребности и решить вопрос [2].

С помощью обсуждения книги, ребенок открывается и не стесняясь вступает в контакт. Библиотерапия с детьми младшего возраста имеет свои отличия и сложности: небольшой словарный запас детей, проблемы устного выражения, ограниченный опыт и кратковременное внимание. В работе с маленькими детьми нужно использовать небольшие рассказы, аудио- и видеоматериалы.

Иллюстрированные книги дают ребенку возможность понять, что его желания, чувства, действия — это часть процесса его роста. Иллюстрации могут вызывать и негативные, и позитивные реакции. Чем больше иллюстраций, тем больше интерес к книге. Чем крупнее иллюстрации, тем активнее интерес. Иллюстрация с центральным объектом, «притягивающим глаз», более привлекательна, чем без такового и со множеством деталей. Значение иллюстрации в том, что она «заинтересовывает» [3].

Книготерапия в социальной работе с семьёй опекунов. Книготерапия - это метод в социальной работе, который использует чтение и обсуждение книг для помощи и поддержки людям в решении их проблем. В контексте семейной работы с опекунами, книготерапия может быть полезным инструментом для помощи семьям в решении конфликтов, улучшении коммуникации, развитии навыков водительства и повышении самосознания. В самом начале опекуны сталкиваются с эмоциональными и психологическими трудностями, это связано с заботой о детях и семейных проблемах. Роль книготерапии помочь родителям ребенка освоить различные навыки, которые позволят справиться с трудностями и укрепить их психическое состояние [4].

Книготерапия может проводиться в форме индивидуальных занятий с лицами, осуществляющими уход, семейного консультирования и групповых занятий. Во время этих занятий лица, осуществляющие уход, могут читать книги, которые помогают им понять и осознать свои собственные проблемы, и обсуждать их с социальным работником и другими участниками программы. Книготерапия может помочь людям, осуществляющим уход, лучше понять себя и свои отношения с детьми, развить навыки сопереживания и понимания, а также найти новые способы решения проблем. Она также может способствовать улучшению психологического благополучия воспитателей и укреплению их связи с ребенком [5].

Аспекты, в которых книготерапия будет эффективным и полезным методом работы с опекунами семьи и с ребенком:

1. Помощь в понимании и преодолении эмоциональных реакций: Чувство вины, тревога, стресс и депрессия данные эмоциональные реакции, которые часто сталкиваются опекуны семей. Книги могут помочь понять и осмыслить эти эмоции. Также лечение книгами может помочь найти решение для их преодоления и найти план стратегий.

2. Новые перспективы и решения: Короткие истории или рассказы, которые читаются с клиентами, помогают посмотреть на проблемы со стороны и найти новые способы решения. Также книга может предложить опекунам новые перспективы и план действий для решения вопроса.

3. Повышение самооценки и уверенности: поддержка самооценности, обучение через рассказы любить себя и стараться понимать, это даёт опекунам уверенность в дальнейшем, а ребенку здоровую самооценку.

4. Для опекунов улучшения навыков взаимодействия с детьми: чтение книг вместе с детьми развивает близкие и здоровые отношения, так как идёт взаимодействие ребенка с родителями, познание глубже человека. Также развивается навыки понимания и эмпатии, взаимодействия с ребенком на эмоциональном уровне.

Данные аспекты говорят о важности работы с ребенком и опекунами, для более ясного понимания друг друга и выработки эмпатии [6].

Книготерапия для опекунов может быть поддержкой. Где есть возможность улучшить свои навыки воспитания, понимать на эмоциональном уровне ребенка, его потребности. Книга по воспитанию детей может вдохновить, быть источником советов. Для этого всего нужно точно понимать проблему клиента, для того чтобы подобрать нужный рассказы или историю. Также книга является инструментом для детей, чтобы лучше понимать свои эмоции и чувства и переживания. Определённые истории могут вносить позитивные эмоции. Через книгу ребенок может говорить. Ещё можно отметить, что книга может служить способом начать беседу о трудных темах, как для

опекунов, так и для детей. Опустить и проработать проблемные темы ребенка и раскрыть его, выстроить доверительные отношения между родителями и ребенком. Разговоры по душам с помощью прочтения подходящей книги, может распутать часть паутины проблем. Не мало важно, что книга развивает понимание друг друга, умение слушать вырабатывается, уважение и сопереживания. Обсуждение персонажей, приводит к близости и доверию в семье. Ребенку в новой семье, необходимо чувствовать себя не лишнем, для этого обсуждения истории или рассказа, может подтолкнуть ребенка на контакт. Социальному работнику, главное учитывать индивидуальные потребности каждой семьи. Подбирая книгу нужно учитывать многие аспекты, такие как возраст, уровень развития, интересы и потребности. Это необходимо для эффективной работы данного метода. Книготерапия наиболее подходящий метод для создания здоровой и понимающей семейной среде.

Применение книготерапии в практике. Для начала необходимо составить план работы, где будет учитываться особенности клиента, это возраст, потребности. Затем подборка необходимой литературы. Это могут быть небольшие рассказы, как художественные, так и мини книжки с иллюстрациями. Иллюстрации помогает привлечь внимание и разблокировать фантазию ребенка (или родителей). Составляется список вопросов к рассказу, для изучения клиента, помощи и поддержки. На примере работы с ребенком Х, была прочитана книга Дэвида Смолла " Оленьи рога Имогены", заданы ряд вопросов, такие как, " чувствовал ли ты себя не таким как все?», на что ребенок ответил, что в последнее время имеет такое ощущение. Это говорит об многом. Следующие вопросы и обсуждения книги привели к выводу, что ребенок боится быть самим собой, из-за того, что его не приняли однажды его родные родители, а в новой семье он проявляет себя с не очень хорошей стороны. Имогена импонировала ребенку, он хотел также реагировать на критику "своих недостатков". Где была предложена мысль, что эти "недостатки", могут быть и достоинствами. У ребенка появилась одушевленность и менее стеснения.

Также в ходе работы была прочитана книга Питера Рейнольдса "Точка" с родителями и с ребенком. Обсуждение книги показало, что родители задумались над рассказом. Было отмечено, что у мамы ребенка позиция устаревшего воспитания. Также со временем было выявлено нехватка родительского внимания для детей, где обсуждения, рассказа показало, что ребенку нужна более яркая поддержка матери. Ещё у ребенка есть пример для подражания, это родной ребенок семьи, средний сын. Как оказалось, их отношения немного натянуты, в связи с поведением ребенка Х. Но ребенок, имеет положительные эмоции в отношении своих новых братьев.

Благодаря книготерапия в данной семье были найдены потребности ребенка, проблемы отношений родителей, над которыми идёт работа. Актуальность книготерапии в социальной работе показывает большие успехи, эффективность работы. Возможность повлиять на свой мир с помощью книги не миф, а правда.

Таким образом книготерапия в социальной работе представляет собой эффективный и доступный инструмент, который может быть использован для поддержки клиентов в разрешении психологических проблем, развития их самосознания, а также обогащения их жизненного опыта.

Список литературы:

1. "Что такое книготерапия?" Что такое книготерапия? — J!EPIAG Психология (jepiag.com)
2. «БИБЛИОТЕРАПИЯ- СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ РЕАБИЛИТАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ » библиотерапия - социально - культурная реабилитационная технология. | Консультация по теме: | Образовательная социальная сеть (nsportal.ru)
3. «Библиотерапия» Библиотерапия: (azovlib.ru)
4. Крейг Г. "Библиотерапия: теории и приложения" <https://psy.su/feed/11195/?ysclid=lpuyy1j8y393259611>
5. Попова М. А. Книготерапия и библиотерапия как методы работы с детьми и подростками. <https://xn--2-9sb0d.xn--p1ai/knigoterapiya-i-biblioterapiya-kak-metody-raboty-s-detymi-i-podrostkami-67906034/read/part-2?ysclid=lpv1m4h39374403408>

6. Кэтрэйн К. "Книготерапия: практическое руководство для психологов и психотерапевтов" <https://jejiag.com/blog/books/что-такое-книготерапия/>

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСКЕРДІҢ ҚАРТ КІСІЛЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

СӘКЕН Қ.С.

СР-23-1к тобының студенті

РАХЫМОВА И.Қ.

Магистр, оқытушы

Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті,
Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада әлеуметтік жұмыскердің қарт кісілермен жұмыс істеудегі ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдарға проблемаларын шешуге және олардың өмір сүру сапасын жақсартуға көмектесетін әдістер мен стратегияларды талқылайды. Мақалада сондай-ақ қартаюдың негізгі аспектілері, соның ішінде физикалық денсаулық, психологиялық әл-ауқат және әлеуметтік инклюзия қарастырылады. Осы осал халықпен тиімді жұмыс істеу үшін қажетті қолдау әдістеріне, ақпарат пен ресурстарға және практикалық дағдыларға назар аударылады.

Әлеуметтік қызметкердің қарт адамдармен жұмысының өзіндік ерекшеліктері бар, өйткені ол халықтың осы категориясының физикалық, психологиялық және әлеуметтік қажеттіліктеріне ерекше назар аударуды талап етеді. Яғни, кейбір негізгі мүмкіндіктер ол: эмпатия және сезімталдық. Егде жастағы адамдар денсаулығын, тәуелсіздігін немесе жақындарын жоғалтуға байланысты көптеген эмоцияларды бастан кешіруі мүмкін.

Жасқа байланысты сипаттамалар мен проблемаларды түсіну. Адамдар қартайған сайын егде жастағы адамдар әртүрлі физикалық және психологиялық проблемаларға тап болуы мүмкін, мысалы, қозғалғыштығының шектелуі, есте сақтау проблемалары, депрессия және т.б. Әлеуметтік қызметкер бұл проблемаларды білуі және өз жұмысын бейімдей білуі керек. Олардың айтуынша қарым-қатынас дағдылары: қарт адамдармен қарым-қатынас жасау шыдамдылықты, айқындықты және қарым-қатынас стиліңізді әр адамның жеке қажеттіліктеріне бейімдей білуді талап етеді. Кейбір қарт адамдарда есту, көру немесе есте сақтау проблемалары болуы мүмкін, бұл ерекше назар аударуды қажет етеді. Қызметтер мен ресурстарды үйлестіру: егде жастағы адамдар жиі медициналық көмек, қаржылық қолдау, әлеуметтік бағдарламалар және т.б. сияқты әртүрлі қызметтер мен ресурстарға қол жеткізуді қажет етеді. Әлеуметтік қызметкерлер бұл ресурстарды тиімді үйлестіруге және қарт адамдарға оларды алуға көмектесуге қабілетті болуы керек.

Отбасы мен қамқоршылардың қолдауы: көп жағдайда егде жастағы адамдар отбасыларының немесе қамқоршыларының қолдауына байланысты. Әлеуметтік қызметкерлер бұл отбасылармен жұмыс істей білуі керек, оларға ақпарат, кеңес және эмоционалдық қолдау көрсетуі керек.

Жұмыс істеу: егер қарт адам қарттар үйінде немесе басқа мекемеде тұрса, әлеуметтік қызметкерлер мекемені басқару, медициналық қызметкерлер және басқа қызметтер сияқты институционалдық құрылымдармен жұмыс істеу дағдыларына ие болуы керек [1-3].

2024 жылы әлеуметтік қызметкердің қарт адамдармен жұмысына мыналар кіреді:

1. Қажеттіліктерді бағалау: Технологиялар мен деректерді талдау әдістерінің қарқынды дамуымен әлеуметтік қызметкерлер енді егде жастағы адамдардың қажеттіліктерін бағалау үшін дәлірек және жан-жақты әдістерді пайдалана алады. Бұл медициналық деректерді талдау үшін жасанды интеллект технологияларын пайдалануды, сондай-ақ арнайы қолданбалар мен алгоритмдерді пайдалана отырып, эмоционалды жағдайды бағалауды қамтуы мүмкін. Мұндай инновациялар әлеуметтік қызметкерлерге егде жастағы адамдардың қажеттіліктерін тезірек және дәл анықтауға және тиісті қолдау жоспарларын жасауға көмектеседі.

2. 2024 жылы егде жастағы адамдарға қызмет көрсетуді жоспарлау және үйлестіру интеграцияланған және заманауи қажеттіліктерге бейімделген. Әлеуметтік қызметкерлер ақпаратты тиімдірек жинау, басқа мамандармен өзара әрекеттесу және қарт адамдарға қолдау көрсету үшін цифрлық платформалар мен технологияларды пайдаланады. Жеке қолдау жоспарлары әрбір клиенттің ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін әзірленген және медициналық, әлеуметтік және психологиялық көмекті ғана емес, сонымен қатар егде жастағы адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға көмектесетін онлайн ресурстарға, телемедицинаға, өз-өзіне көмек көрсету бағдарламаларына және басқа заманауи құралдарға қол жеткізуді қамтиды. Сонымен қатар, жас ерекшеліктеріне байланысты ұйымдар арасындағы желілер мен серіктестіктер нығая түсті, бұл қызметтерді жақсы үйлестіруге және егде жастағы адамдарға қолдау көрсетудің кешенді тәсіліне мүмкіндік береді.

3. 2023 және 2024 жылдар аралығында егде жастағы адамдарға қызмет алуда әлеуметтік қызметкердің көмегі заманауи технологиялар мен өзгеретін қажеттіліктерге көбірек бейімделді. Әлеуметтік қызметкерлер әртүрлі қызметтерге қол жеткізу процесін жеңілдету үшін цифрлық платформалар мен онлайн ресурстарды пайдаланады. Мысалы, олар егде жастағы адамдарға медициналық кездесулерді тағайындау немесе тасымалдауға тапсырыс беру үшін мобильді қосымшаларды пайдалануды үйренуге және онлайн оқытуға көмектеседі. интернет және цифрлық сауаттылық негіздері бойынша. Сонымен қатар, осы кезеңде күтім жасау тәсілін дараландыруға назар аударылды. Әлеуметтік қызметкерлер әрбір қарт адамның қажеттіліктерін мұқият талдап, қажетті қызметтерді алу бойынша жеке ұсыныстар мен кеңестер береді. Бұған бланкілерді толтыруға көмектесу, дәрігердің қабылдауына бару немесе қолайлы тұруды ұйымдастыру кіреді. Опцияларыңыз бен құқықтарыңызды түсінуге қолдау көрсету қызметтерге қол жеткізуге көмектесудің маңызды бөлігі болып табылады. Әлеуметтік қызметкерлер әртүрлі бағдарламалар мен қолдау нұсқалары туралы ақпарат береді және егде жастағы адамдарға әртүрлі қызмет түрлерін алу кезінде олардың құқықтары мен міндеттерін түсінуге көмектеседі. Тұтастай алғанда, осы кезеңде егде жастағы адамдарға қызмет көрсетуге көмек қол жетімді болды, дараланды және заманауи технологияларды қолдануға бағытталды.

4. 2023-2024 жылдары егде жастағы адамдарды әлеуметтік қолдау технологияларды және өзара әрекеттесудің әртүрлі нысандарын пайдалануға көбірек көңіл бөлді. Сандық коммуникациялар мен әлеуметтік медианың өсуімен әлеуметтік қызметкерлер эмоционалды қолдау көрсету және әлеуметтік байланыстарды орнатуға көмектесу үшін онлайн платформалар мен виртуалды құралдарды белсенді түрде қабылдауда. Негізгі бағыттардың бірі – егде жастағы адамдар үшін бір-бірімен тіл табысып, тәжірибе алмасып, бір-біріне қолдау көрсететін онлайн топтарын дамыту болды. Әлеуметтік қызметкерлер оларға осындай топтарға белсенді қатысуға қолдау көрсетіп, мотивация береді, онлайн платформалармен жұмыс істеу негіздерін үйретеді және туындаған қиындықтарды шешуге көмектеседі. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдардың өмірінің әртүрлі аспектілері туралы әлеуметтік белсенділік пен ақпаратты қамтамасыз ету үшін вебинарлар, онлайн конференциялар және топтық бейне қоңыраулар сияқты әртүрлі виртуалды оқиға пішімдерін пайдаланады. Егде жастағы адамдарға оқшаулану сезімін жеңу үшін өздігінен көмектесу дағдылары мен стратегияларын үйрету де әлеуметтік қолдаудың маңызды құрамдас бөлігі болды. Әлеуметтік қызметкерлер психологиялық тұрақтылықты нығайту, жаңа қызығушылықтар мен хоббилерді табу, сондай-ақ қарым-қатынас дағдыларын дамыту және жаңа әлеуметтік байланыстарды орнату бойынша онлайн тренингтер мен кеңестер береді. Осылайша, 2023-2024 жылдар кезеңінде егде жастағы адамдарды әлеуметтік қолдау қолжетімді, инновациялық және заманауи технологияларға бейімделіп, халықтың осы санатының өмір сүру сапасы мен әлауқатын жақсартуға көмектесті.

5. 2023-2024 жылдары егде жастағы адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету әлеуметтік қызметкерлердің ерекше өзекті міндетіне айналды. Өзгеретін әлеуметтік және экономикалық жағдайларды, сондай-ақ технологиялық дамуларды ескере отырып, қауіпсіздік тәжірибесі инновациялық және жан-жақты болды.

6. Өзіңізді алаяқтардан және алаяқтардан қорғауға арналған тренинг: Әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдарға онлайн және офлайн алаяқтықтан қорғану бойынша білім

беру бағдарламалары мен тренингтерін ұсынады. Бұған жалпы алаяқтық үлгілерін тануды үйрену және қауіпсіз интернет пен банктік тәжірибені үйрету кіреді.

7. Қолдау желісін дамыту: Әлеуметтік қызметкерлер басқа агенттіктермен, соның ішінде құқық қорғау органдарымен, медициналық қызмет көрсетушілермен және коммерциялық емес ұйымдармен белсенді түрде ынтымақтасады, қолдаудың жан-жақты желісін құру және егде жастағы ересектерді әртүрлі қауіптерден қорғау.

8. Зорлық-зомбылық көрген егде жастағы адамдарға қолдау көрсету: зорлық-зомбылық жағдайлары туындаған жағдайда әлеуметтік қызметкерлер қарт адамдарға қажетті қолдау мен көмек көрсетеді. Бұл медициналық кездесулерге сүйемелдеуді, заңгерлермен кеңесуді, сондай-ақ эмоционалдық қолдау көрсетуді және құқық қорғау органдарына хабарласуға көмек көрсетуді қамтуы мүмкін. Осы мүмкіндіктер арқылы әлеуметтік жұмыскер қарт адамдарға көмек көрсетуде [4].

Қазақстанда тек қана қарт адамдар үйде емес, яғни қарттар үйі бар. Әлеуметтік жұмыскер осы қарттар үйінде көмек береді. Дәл үстіндегі факт пен аргументтер арқылы.

Сурет 1. Қазақстандағы қарттар үйі мен мүгедектігі бар адамдарға арналған үйінің саны

Сонымен қорытындылай келе, егде жастағы адамдармен жүргізілетін әлеуметтік жұмыстың мәні, ең алдымен, егде жастағы адамдардың ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыратын қолайлы көзқарастарды, пайдалы байланыстарды қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтік қызмет көрсету мекемелерінің желісін құру болып табылады деп қорытынды жасауға болады. халықтың әлеуметтік қызмет көрсету тобы, оларға лайықты қолдау мен мүмкіндіктер беру үшін қолайлы жағдай жасау. Әлеуметтік жұмыс сонымен қатар «үшінші дәуір» азаматтарының көзге түсетін әлеуметтік күшке айналған оң әлеуетін анықтауға көмектеседі, жинақталған практикалық тәжірибені бағалауға көмектеседі, ұлттық саясат пен әлеуметтік бағдарламаларды егде жастағы тұрғындардың қажеттіліктеріне жақындатады.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1 Басов Н.Ф., Басова В.М., Бойцова С.В., Қарттар мен мүгедектермен әлеуметтік жұмыс. Оқу құралы 2023жыл -252 бет
- 2 Нагорнова, А.Ю. Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың теориясы мен технологиясы. 2024жыл-170бет
- 3 Абдрашева Б.Ж. Әлеуметтік жұмыс теориясы. Оқу куралы. Қарағанды., 2015жыл-385 бет.
- 4 Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII «Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексі». <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2300000224>

БІЛМ БЕРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

МЕЙРАМ Г.Ж.

ПиМО-22-1к тобының студенті

АЛКЕНОВА Ж.Ғ.

Ғылыми жетекші, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақалада білім беру жүйесіндегі психологиялық қызметтің негізгі компонент ретіндегі маңыздылығы талқыланады. Авторлар психологиялық қызметтердің жұмысында, әсіресе қазіргі білім беру мекемелерінде ғылым мен тәжірибені біріктіру қажеттілігін атап көрсетеді. Психологтың функциялары туралы идеялардың бұлыңғырлығы, педагогтар мен психологтардың жұмысының сәйкессіздігі, сондай-ақ психологтардың кәсіби білімінің жеткіліксіз деңгейі сияқты өзекті мәселелер талданады.

Кілт сөздер: психологиялық қызмет, білім беру, білім беру мекемесі, психолог.

Білім беру жүйесіндегі психологиялық қызмет - тұтас білім беру жүйесінің маңызды компоненттерінің бірі. Психологиялық қызметтің тууы ғылым мен практиканы өзара әрекетімен шарттасқан психологиялық қызмет бала туралы тұтас ғылым мен осы дамуды қазіргі білім беру мекемелері жағдайында жүзеге асыру практикасын өзінің бойында біріктіретін қызмет. Білім өркениетті қоғам дамуының негізгі факторы болып табылады. Сонымен қатар қазіргі білім беру жүйесінде көптеген қайшылықтар бар, яғни Қазақстанда білім алушыға ұзақ уақыт бойы жеке тұлға ретінде назар аударылмай жұмыс жасалып келді. Оқу тәрбие процесінің міндеті, қазіргі қоғамның басты проблемасы, әрбір оқушыға көңіл бөлмей шешілуі мүмкін емес [1].

Бірқатар мектептер мен мектепке дейінгі мекемелердің психологтарының жұмысын теориялық талдау және зерттеу бізге білім берудегі психологияның өзекті мәселелерін тұжырымдауға мүмкіндік береді :

білім беру жүйесіндегі психологтың функциялары туралы түсініктердің бұлыңғырлығы. Білім беру процесіне қатысушылардың да, білім беру жүйесінің шенеуніктерінің де көзқарастарының дұрыс еместігі, психологиялық қызмет білім беру жүйесінде қандай рөл атқарады, көбінесе психологқа білім беру процесінің маңызды емес субъектісі ретінде қарау.

педагогтар мен психологтардың жұмысында келісімділіктің болмауы. Психологқа педагогикалық функцияларды жүктеу (бұл әсіресе мектепке дейінгі білім беру мекемелеріне тән).

та-ана мен оқушылардың психолог туралы қате түсінікте болуы. Анығырақ айтар болсақ, көбінесе психологқа жүгіну әлсіздіктің көрінісі немесе психикалық ауру болған жағдайда ғана қажет деп есептейді.

та-аналарды мектептегі оқу процесінде туындайтын мәселелерді шешуге тартудың қиындықтары. Сәйкесінше, көптеген мәселелер баланың дамуы күрделі сипатқа ие болған жағдайда оларды тек отбасы мүшелерінің көмегі арқылы шешуге болады.

білім беру жүйесіндегі психологтардың кәсіби білімінің жеткіліксіз деңгейде болуы. Өздеріңіз білетіндей, психолог маманы жоғары интеллектуалды деңгейде, сондай-ақ белгілі бір жеке ерекшеліктерге (эмпатияға қабілеттілік, этикалық нормаларды сақтай білуі және т. б.) ие бола білуі үлкен маңызды рөлге ие [2].

Оқу орындарында қалыпты психологиялық қызмет жүзеге асуы үшін білікті кадрлар қажет. Олар тек білім беріп, зерттеп қана қоймайды, қажет ақпараттарды жеткізіп, кеңес берумен айналысады. Бұл іс-әрекет психологтардың дайындықты және біліктілікті талап етеді. Сондықтан психологиялық қызметтегі психологтар оқушылардың психологиялық білімін арттырып, білімді меңгеруде сол ақпараттарды қолдануға бейімдейді, екіншіден, білім берудегі талаптарды орындап отырады. Психодиагностика мәліметтерді дұрыс қолдана алмау пайдасына қарағанда зияның көптеп тигізеді. Оқушының интеллектуалдылық деңгейін, ерекшеліктерін анықтауда қолданылған әдістемелердің дұрыс жасалмаған, жалған қорытындысы мұғалімдердің қолына тисе тіпті күрделі

мәселеге әкеп соғады.

сихологтарға шамадан тыс жұмыстың жүктелуі. Зерттеуде қарастырылған жағдайлардың көпшілігінде психологтардың саны бір мектепке 1 немесе 2 құрайды (яғни шамамен 700 балаға). Осындай жағдайларда әр баламен, ата-аналармен, сондай-ақ педагогикалық ұжыммен мұқият диагностикалық және түзету-дамыту жұмыстарын жүргізу бұл қиын міндет болып табылады.

Қазіргі уақытта әр адамға міндетті түрде психологиялық көмек көрсету негізгі сұрақ болып отыр. Психологиялық мәселелердің туындауына әр түрлі факторлар себеп бола алады. Бұл адамның физикалық жағдайы, эмоционалдық уайымдары, әлеуметтік өзара қатынастар, сондай-ақ өз-өзіне көзқарасы (өзін-өзі бағалау, сана-сезім) сілтемелері болуы мүмкін. Бір адамда мәселелердің туындаумен байланысты тұлғааралық сипаттағы (шексіз қамқорлық, біреудің проблемасына бейтараптық қатынас) мәселелер түзілуі мүмкін. Психологиялық мәселелерді шешудің әртүрлі тәсілдері бар. Жаңа тәжірибелік әдістердің сенімділігі және олардың классикалық негіздермен теориялық негізделуіне көңіл аударудың маңызды. Адам индивидуалдығы мен мәселе тегіне тәуелсіз тәжірибелік тәсілдердің түрлерін кеңінен қолданған жөн. Психолог жұмысының нәтижелері позитивті-прогрессивті сипатта болу керек. Адам қанағаттану керек, ал психолог – кері байланысты. Оның айтуынша: «оқытудағы бір қадам дамуда жүз қадамды білдіреді» немесе «тиынға оқытамыз, ал дамуды рубльге аламыз» [3].

Мектеп – оқушының әлеуметтік бейімделу ортасы. Педагог кадрлар мен психологтар оқушы жай-күйін бағдарлап, жаңа ортаға абайлап бейімдеу үшін, алдындағы баланың психологиялық ерекшеліктері туралы деректер жинақтауы қажет. Оқушының оқуға қажетті психологиялық даярлық деңгейін психолог маманмен бірлесе отырып өткізілген әртүрлі іс-шаралар негізінде жинақтауға болады. Психолог баланың іс-әрекетін меңгеру арқылы барлық тәжірибені меңгеруіне және балаға әлемді, қоршаған ортаны қабылдауын сезінуі кезінде өзіндік концепциясын құруға көмектеседі. Бұл жерде психологтың мақсаты — оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына, олардың шығармашылық мүмкіндіктерінің ашылуына, қабілеттері мен бейімділіктерінің дамуына көмектесу. Психолог баланың ортаға бейімделуін, бала бойындағы үлгермеушілік, кері тартпалық, агрессиялық мінез-құлықтың болу себептерін анықтай отырып, оқушының ата-анасымен де жұмыс жүргізеді. Мұғалім, ата-ана, психолог бірлесе отырып, табысты түзету жұмыстарының нәтижесінде баланың ортаға бейімделуіне, өзін-өзі ұстауына, сабақ үлгеріміне оң әсерін тигізеді. Мектептегі осы бағыттағы психологиялық қызметтің ойдағыдай нәтиже беруі төмендегі мәселелерге:

-мектеп психологы мен педагогикалық ұжымның бірлесіп әрекет жасай білуіне, оқушылармен қарым-қатынас жасауда, оқу- тәрбие үдерісінің күрделі мәселесін шешуде бірлесіп жұмыс жасау мүмкіндіктеріне;

-психологиялық қызмет өз жұмысын ата-аналармен немесе олардың орнындағы адамдармен, балаларды қамқорлыққа алған мекемелермен, жасы толмағандар мен жеткіншектер инспекциясы және дәрігерлік мекемелермен бірлесіп жүргізгенде;

-психологиялық қызметті арнаулы психолог мамандар немесе қайтадан психологиялық даярлықтан өткен адамдар жүргізгенде;

-мектеп психологының психология ғылымдарының барлық салалары бойынша теориялық білім түрлерін меңгеріп, оны күнделікті өз тәжірибесінде дұрыс қолдана алған жағдайында;

-мектептегі психологиялық қызметтің өз деңгейіне сай жүргізілуі үшін психологтар өз міндеттері мен құқықтарын жақсы білуіне тікелей байланысты болады.

Адамның іс-әрекетінің өнімділігі, өмірден рахат алу қабілеті және оның психикалық теңдігі бұзылыссыз болған жағдайдағы бейімделу үдерісін — адамның әлеуметтік ортаға жақсы бейімделгендігі деп айтуға болады.

Сонымен оқушыны әлеуметтік-психологиялық тұрғыда ортаға сәтті бейімдеу тұлғаның өзіндік танымын, өзін-өзі жетілдіруін, өмірден өз орнын қателеспей табуын және жан-жақты табысты дамуын жүзеге асыратын күрделі үдеріс болғандықтан осы бағыттағы педагогикалық-психологиялық жұмыстарды жүйелі жүргізу және жағдай жасау – бүгінгі таңдағы білім беру саласының маңызды мәселесі болып отыр[4].

Әдебиеттер:

бдіғаппаров С.А., Ахметова К. Қазақстандағы несие жүйесінің негіздері. г.Алматы: Казак университеті, 2004. – 110 б.

артынова Т.Н. Зерттеуді таңдау мотивациясы әртүрлі студенттердің құндылық бағдарлау жүйесінің ерекшеліктері / Т. Н. Мартынова // Социс. – 2004. – №3. – 27-31 ББ.

шамирская Г.Ф. Окушы және студент жастардың әлеуметтік рөлдерін интернационалдандыру. – Волгоград: Волг ГУ баспасы, 2002 ж. – 170 б.

4. Сейталиев Қ. Жалпы психология. - Алматы: Білім, 2012. – 360 б.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

АМАНЖОЛ А.Е.

Ср-23-1к

РАХЫМОВА И.Қ.

магистр, оқытушы

Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті,
Қазақстан, Қарағанды қаласы

Буллинг (bullying) – ағылшын тілінен аударғанда қорлау, қудалау, келеке қылдыру дегенді білдіреді. Кез келген адамды үйде, мектепте, автобуста, интернетте, жалпы, кез келген жерде қорлауы мүмкін. Сонымен бірге бұл физикалық зорлық-зомбылықты ғана емес, сонымен бірге психологиялық күйзелісті, қорқытуды, қашықтықты, ұятты білдіреді. Бұзақы оқушы мұны күшпен және сөзбен қорлау арқылы жасайтын адамды сипаттайды және бұл әрекетті қайта-қайта қайталап, жәбірленуші оқушыны қорлап, оған күтпеген жерден шабуыл жасауы немесе ескерту жасауы мүмкін.

Балалардың бір-бірін кемсітуі неден басталады?

Буллингке кез келген сыныптағы оқушылар ұшырауы мүмкін. Көбіне бастауыш сынып оқушылары арасында кездеседі. Ол бірнеше жылдан мектепті аяқтағанша созылуы мүмкін. Балалар мен жасөспірімдер арасындағы қорқыту, кемсіту белгілі бір топқа біріккен оқушылардың өзінен ерекшеленетін баланы шеттетуден басталады. Қысым көрген оқушының мінезі, ойлау жүйесі, сырт келбеті немесе қандай да бір себеппен "командаға сыймайтындай" ерекшелігі болуы мүмкін.

Ата-ана баланың буллингке ұшырамауы үшін не істеуі керек?

Бірінші кезекте, кез келген ата-ана баласымен ашық және жиі сөйлесіп тұруы қажет. Буллинг тақырыбында көбірек сөйлескен жағдайда ғана баланың қысымға ұшырағанын не қатарластарынан көргенін айта алады. Мектептегі уақыты қалай өткенін, интернетте не істейтінін сұраған жөн. Тек сабақ үлгерімі емес, баланың сезімі, қатарластарымен қарым-қатынасы жайлы да сөйлесу қажет. Ата-ана баласы үшін үлгі болуы қажет. Балаға айналадағы адамдармен қалай дұрыс қарым-қатынаста болу керектігін, қысым көрген адамды қолдауды үйретсе, оның мейірімді және өзгелерді құрметтеп өсетінін ескерген жөн [1].

Балаңыздың қатарластары тарапынан буллингке ұшырағанын қалай байқауға болады?

Буллингке ұшыраған балалар көбіне мектепте не болып жатқанын ата-анасына айтуға қорқады. Сондықтан кез келген ата-ана баланың буллингтен зардап шеккенін байқауы керек. Қысым көрген баланың мінез-құлығында мынадай өзгерістер болуы мүмкін:

- өзінен кіші балалар мен жануарларға агрессиямен қарау;
- ұйқы немесе тамақтану режимінің бұзылуы;
- концентрацияның жоғалуы;
- тез шаршау;
- тыныштықта көп болу;
- реніш;
- өзгеден оқшаулану.

Буллингті қалай тоқтатуға болады?

Егер балаңыз сыныпта қысым көрсе, бірінші кезекте сыныптастарының ата-анасымен сөйлесу

керек. Жалпы жиналыста емес, әр ата-анамен жеке-жеке сөйлескен дұрыс. Егер әңгімелесу нәтиже бермесе, онда сынып жетекшісі, мектеп директоры, психолог пен учаскелік полиция қызметкерін араластыру керек.

Буллинг балаға қалай әсер етуі мүмкін?

Әдетте буллингке ұшыраған баланың қызығушылығы жоғалады. Мысалы, сурет салуды ұнататын баланың оған деген қызығушылығы төмендеуі мүмкін. Оқу үлгерімінің нашарлап, мектепте барудан бас тартуы мүмкін. Одан бөлек, буллинг онлайн-кеңістікте де болуы мүмкін: баланы ортақ чаттан шығарып, бұғаттап, оған жағымсыз нәрселер жіберген болуы мүмкін.

Буллингке ұшыраған балада психосоматикалық бұзылыстар байқала бастайды: жиі басы ауырады, ұйқы мен тәбет проблемасы байқалады, созылмалы аурулар асқынуы мүмкін. Бұған қоса депрессия, мазасыздық, невротикалық белгілер пайда болады [2-3].

Ата-ана баласының буллингке қатысы бар екенін, біреуге қысым жасап жүргенін білгенде не істеуі керек?

Өзгелерге буллинг жасап, кемсітетін балалар көбінесе белгілі бір топтың не қауымдастықтың мүшесі болғысы келеді. Ата-ана не достарының өзіне көңіл бөлгенін қажет ететін балалар көбіне буллинг жасауға бейім. Балаңызға осы әрекеттерді тоқтатуға көмектесу үшін бірнеше қадам жасау қажет:

– Балаңыздың неге ондай іс-әрекетке баратыны туралы сөйлесуіңіз керек. Балаңызбен сөйлесе отырып, оны "буллингке ұшыраған бала" орнына өзін қойып көруін айтыңыз. Көбіне осындай іс-әрекетке баратын балалар үйде көргенін қайталайды. Сондықтан ата-ана үйде балаларына көрсетіп жатқан іс-әрекет, үлгілеріне де аса мән берген жөн.

– Балаңыздың кінәсін түзуге мүмкіндік беріңіз. Егер балаңыздың буллингтік іс-әрекеттер жасағанын байқасаңыз оларға мынадай шектеулер қоюға болады. Мысалы сондай жағдайларға бейім достармен кездесуді шектеу, интернетте көп отыруын шектеуге болады. Кінәлі екенін түсіндіріп, достарынан кешірім сұрауға, өзгеге сыйластық көрсетіп, мейіріммен қарауға үйретіңіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гребенникова О. А. Буллинг в образовательной среде как угроза здоровью школьников / О. А. Гребенникова, М. И. Добролюбова. – Текст : электронный // Концепт. – 2017. — № 59

2. Психологические особенности поведенных стратегий родителей, дети которых имели опыт буллинга URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/1714/Bryndzak_Osoblyvosti%20po vedinkovykh%20stratehii.pdf?sequence=1&isAllowed

3. Нелюбова Я.К., Гришанова О.С. Социально-психологические аспекты профилактики школьного буллинга в условиях цифровой среды // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. – 2020. – Т. 20, № 4. – С. 422-427.

КИБЕРБУЛЛИНГ ЖӘНЕ БУЛЛИНГ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ӘСЕРІ

ГАЛИМОВА А.Е.

ПиМО-21-1к тобының студенті

УАЛИБЕКОВА А.Д.

Ғылыми жетекші магистр, оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Аннотация. Бұл мақалада жалпы қоғамдағы, қазіргі таңдағы өзекті мәселердің бірі әлеуметтік интеллект ұғымы жайлы тоқталған, сонымен қатар әр қырынан нақты қарастырылған. Әлеуметтік интеллект мәселесі шетелдік және отандық ғалымдар еңбектерінде теориялық және тәжірибелік тұрғыдан жан-жақты зерттелгені қарастырылған.

Кілт сөздер: Әлеуметтену, интеллект, тұлға, қоғам, қарым-қатынас.

Қоғам дамуының қарқыны артып, техникалық құралдар мен цифрлық технологиялар дами түскен сайын адамдар арасындағы қарым-қатынас та күрделене түсуде. Бұл әсіресе үлкен өмірден тәжірибесі жоқ жасөспірімдер қарым-қатынасында қиындықтар мен кедергілер тудыруда. Материалдық-техникалық құралдардың адам өмірін жеңілдетер қызметімен қоса, оған зиянын тигізетін де тұстарын пайдалану жастар арасында етек алды. Солардың бірі – бүгінгі жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллинг мәселесі. Жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллинг құбылысының кеңінен орын алуы бүгінде қоғамда мемлекеттік тұрғыдан мәселе ретінде өткір қойылып, көпшілікті алаңдатып отыр. 2020 жылғы 1 маусымда балаларды кибербуллинг және өзге зорлық түрлерінен қорғаудың қазақстандық бағдарламасы бекітілді. Өйткені, БҰҰ Қазақстанда зерттеу жүргізген кезде елдегі балалардың 79 пайызы сәби күнінен бастап кемсіту мен қорлыққа тап болатынын анықтаған [1].

Соңғы жылдары сандық технологиялардың дамуы себепті балаларға қатысты зорлық түрлеріне кибербуллинг немесе онлайн қорлау қосылған. Соның кесірінен жасөспірімдер ғаламтордағы белгісіз топтардың құрбанына айналып, тіпті араларында өз-өзіне қол жұмсайтындары кездесіп отырғандығы өкінішті. Буллинг пен кибербуллинг дегеніміз – адам құқығының өрескел бұзылуы. Сонымен қоса бір адамның немесе адамдар тобының екінші адамға қасақана және үнемі зиян келтіруі [2].

Буллинг сөзі ағылшын тілінің «bully» яғни қорқыту деген мағынаны білдіреді. Бұл физикалық агрессияны ғана емес, психологиялық қысым, қорқыту, тартып алу, қорлау дегенді де білдіреді. Мұндай теріс әрекеттер физикалық байланыс, сөздер немесе басқа да әдістер түрінде де болуы мүмкін.

Кибербуллинг – адамды интернетте, әлеуметтік желі мен түрлі мессенджерлерде қорқытып, зорлық көрсету. Кибербуллингке кез-келген адам тап болуы мүмкін. Бірақ бұл тәсілмен шабуыл жасайтындар негізінен кәмелет жасына толмаған мектеп оқушыларын нысанаға алады. Өйткені, қорғансыз балалар қорыққаннан өзіне қысым жасалып жатқаны туралы ешкімге айтпайды. Тіпті ата-анасы мен жақындарына тіс жармай, шабуылшының айтқанынан шықпайды.

Ғаламтордағы қауіп-қатермен күресте ата-ананың рөлі маңызды. Олар баланың қауіпсіздігіне ең бірінші кезекте жауапты адамдар болуы тиіс. Сондықтан, ата-аналарға балаларына интернеттегі қауіп туралы айтып, мінезіндегі кез-келген өзгерісті бақылауы және дер кезінде мән бере қарап, шара қолдануы тиіс. Әйтсе де, бүгінгі ата-аналар күнделікті тіршілікпен отбасындағы бала тәрбиесіндегі мұндай құбылыстар ерекше байқалмаса оған арнайы мән беріп, балаларымен тығыз қарым-қатынаста бола бермейтіні рас. Буллинг құбылысы мектептегі жасөспірімдер арасында жиі орын алады. Сондықтан, буллингті мектеп деңгейінде төмендету шаралары буллингтің алдын алу бойынша бағдарламаларды енгізуді, оған ата-аналарды тартуды, тәртіптік әдістерді қолдануды, мектептегі әлеуметтік ахуалды жақсартуды, балалардың әрекеттерін қадағалауды қамтиды [3].

Ал, ұлттық деңгейде кешенді стратегиялар мен алдын алу бағдар- ламаларын, жоғары ақпараттандыру шаралары мен буллинг және кибербуллинг құрбандарына қолдау көрсету қызметтерін барынша дамыту маңызды. Кибербуллинг ұғымын сандық технологияларды пайдалану арқылы қорқыту деп те түсінуге болады. Кибербуллинг әлеуметтік желілерде, мессенджерлерде, ойын платформаларында және ұялы телефондарда болуы мүмкін. Бұл қорқыту нысанасына айналған адамды қорқытуға, ашуландыруға немесе масқаралауға бағытталған мақсатты мінез- құлық моделі.

Оның түрлері мынадай:

Шеттету – интернеттегі жасөспірімнің қарым-қатынас ортасынан құрбанды қасақана шеттету. Мысалы: ойынға, кездесулерге немесе топқа кіргізбеуі, онлайн-әңгімелерден шығарып тастауы;

Қудалау – жасөспірімді хабарламалар арқылы қорлайтын сөздер жазып жеке не топ чаттарына жіберу;

Аутинг – жеке ақпаратты иесінің рұқсатынсыз жариялау, тікелей қорқытулар, өсектер жариялау;

Хейтинг – қорлаушы комментарийлер жазушылар және оның фотосының астындағы немесе

хат алмасудағы адам туралы жағымсыз пікірлер жазу.

Фрейтинг – бала немесе жасөспірімнің жеке парағын иеленіп алып, оның атынан жаман ақпарат жариялауы. Бұл құрбанның беделіне нұқсан келтіреді;

Жалған профиль қолдану – шынайы есім мен фамилиясын не телефон номерін пайдалана отырып, жалған парақша ашу;

Диссинг – бала туралы жалған ақпарат жазу немесе оның атынан жарнама жасау. Бұл баланың беделін түсіріп, басқалармен қарым-қатынасын бұзуы мүмкін;

Кетфишинг – кибербуллер баланың жеке парақшасына ұқсайтын жаңа парақша ашып, ішіне жеке суреттерді салып қоюы. Достар тізіміне баланың достарын қосады, сұраған кісілерге бұрынғы парақшаның бұзып алғанын не парольді ұмытқанын айтып сылтауратуы мүмкін. Осы парақша арқылы өзгелерден ақша сұрап не бала атынан жаман сөздер жазылуы мүмкін.

Грифинг – онлайн-ойындар ойнау барысында қасақана кедергілер келтіру және ойыннан ләззат алуына бөгет жасау.

Секстинг – құрбанның жалаңаш немесе жартылай жалаңаш фотолары мен видеосын орналастыру.

Бэйтинг – басқа адамды әдейі ренжіту.

Маскерейдинг – онлайн харассмент үшін жалған тұлға жасау.

Ростинг – кудалаудың құрбаны «берілгенше» топтық онлайн кудалау.

Троллинг – арандатушылық немесе қорлайтын тақырыптар туралы хабарламалар жіберу.

Міне, осындай буллинг және кибербуллингтің салдарынан болатын психологиялық зиян, қорқыту сияқты, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі мен оқу үлгерімінің төмендеуіне, ашушаң болуға, мазасыздыққа, депрессияға, мектептен қашуға, мектептегі зорлық-зомбылыққа және суицидке алып келеді. Жасөспірімдердің жартысынан көбі кибербуллингтен кейін ашуланады, шамамен үштен бір бөлігі ауырады, ал 15 пайызға жуығы қорқады [4].

Бүгінде жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллингтің мұндай түрлері әлемдік деңгейде кеңінен етек алып барады. Алыс шетел ғалымдары да мұндай құбылыстардың әртүрлі сипаттағы түрлеріне арналған зерттеулерін жүргізіп, өз тұжырымдарымен бөлісуде. Атап айтқанда виктимдік мінез-құлықты оқушыларды әлеуметтік ортада әшкерелеу мен шеттету [5], мінезі жұмсақ, көнбіс балаларға зорлық көрсету [6], желілердегі зорлық-зомбылықты жариялау арқылы бопсалау [7] секілді құбылыстар жиі орын алады.

Әйтсе де, әр оқушының қабылдауына байланысты эмоционалдық тұрғыда әртүрлі салдарға әкелетінін ескеретін болсақ, олардың қарсы қорғану іс-әрекеті мен көзқарастарының да әртүрлі нәтижемен аяқталатынын болжаймыз. Сондықтан, ересектер тарапынан дер кезінде буллинг және кибербуллингтің алдын алу үшін нақты ұсыныстар береміз:

Жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллингтің алдын алу мақсатында мектептің әлеуметтік педагогы, психологтары мен сынып жетекшілері тарапынан жүйелі түрде тәрбиелік ықпал жасау арқылы адами сапаларды жоғарылату шараларын ұйымдастыруды күшейту қажет.

Жасөспірімдердің ата-аналары арасында буллинг және кибербуллингтің алдын алу мақсатында мектеп тарапынан сауаттандыру жұмыстарын жүргізу қажет. Буллингке қатысушы және буллингтің құрбаны болған балаларды айқындап, олармен жеке жұмыстар жүргізу және ұжымдық шаралар арқылы ұжымдық ынтымақтастықты орнатуға күш салу қажет.

Мектеп оқушылары арасында буллинг және кибербуллинг туралы, оның салдары мен жауапкершілігі туралы психологиялық және тәрбиелік шараларды, апталықтар мен декадалар өткізіп тұру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Букалорова Л.А., Остроушко А.В., Муратханова М.Б., Букалоров А.А. Противодействие кибербуллингу несовершеннолетних в Российской Федерации, Республике Казахстан и США. // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. – 2018. – № 3(124). – С.39-46.

2. Салпина К.Е. Мектеп оқушыларының психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ерекшеліктері. //«Педагогикалық білім берудің үздіксіздігі-заманауи педагогтардың

табыстылығының кепілі» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. II-Кітап. – Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті. –2022. – 365 б.

3. Байжуманова Б.Ш. Қазіргі кездегі жастар арасындағы буллинг мәселесі // Материалы международной научно-практической онлайн-конференции, посвященной 175-летию Абая Кунанбаева и 1150-летию Абу Насыр аль-Фараби по теме «Современные проблемы гуманитарных и социальных наук». – Алматы, 2020. – С. 45-48.

4. Токсанбаева Н.Б., Мадалиева З.Б., Санай. Г.Е. Жасөспірімдік ортадағы буллингті зерттеу мәселесі // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы журналы. «Психология» сериясы. – 2020. – № 2(63.) – С.159-169.

5. Dr Michael J. Boulton, Mark Trueman, Lindsay Murray Associations between peer victimization, fear of future victimization and disrupted concentration on class work among junior school pupils //British Journal of Educational Psychology. – 2008. – Vol.78. – Is.3. – P. 473-489.

6. Katarina Dutkova, Jana Holubcikova, Michaela Kravcova, Peter Babincak, Peter Tavel&Andrea Madarasova Geckova Is Spiritual Well-Being Among Adolescents Associated with a Lower Level of Bullying Behaviour? The Mediating Effect of Perceived Bullying Behaviour of Peers // Journal of Religion and Health. – 2017. – Vol.56. – P.2212–2221.

7. Аллаярова Н.И. Кибербуллинг в киберпространстве // Научные труды ЮКГУ им. М. Ауэзова. – Шымкент. – 2020. – № 4 (56). – С 176-180.

ИГРОВЫЕ ГРУППЫ КАК МЕТОД РАННЕГО ВМЕШАТЕЛЬСТВО

ГОЛУБЕВА К.

Студентка группы СП21-2

АБДАКИМОВА М.К.

Научный руководитель. К.п.н., доцент
Карагандинский Университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются игровые группы как метод работы с детьми дошкольного и школьного возраста, роль и эффективность метода при раннем вмешательстве.

Ключевые слова: игровая группа, психика ребенка, педагогика, предметная игра, сюжетно-ролевая игра, навыки ребенка, личность ребенка.

Игровая терапия занимает центральное место в работе с детьми, и это обусловлено местом и значением игровой деятельности в развитии детей дошкольного возраста, в том числе детей с ограниченными возможностями здоровья. Успешное физическое и личностное развитие детей дошкольного возраста является необходимым условием для широкого использования различных форм и направлений игровой деятельности во всех формах и направлениях дополнительного обучения и развития с детьми дошкольного возраста.

Игровые группы (ИГ) - одно из самых популярных занятий для маленьких детей во многих странах Европы. Первые игровые группы были созданы в 1960-х годах в Великобритании по инициативе родителей и других членов местного сообщества, чтобы предоставить детям из уязвимых семей доступ к дошкольному образованию, где не было детских садов или где в детских садах не было достаточно мест для всех детей. В настоящее время в Великобритании насчитывается около 20 000 игровых команд. ИГ также широко распространен в Польше, Германии, Турции и других странах. Ян Амос Коменский - чешский ученый, педагог и гуманист. Он является одним из основоположников современной педагогики и психологии и разработал новые подходы к обучению и воспитанию. Его целью было создание «школы разума, мудрости и гуманизма».

Что такое игра? - В психологии и педагогике игра рассматривается как ведущая деятельность ребёнка дошкольного возраста, при помощи которой происходят главнейшие изменения в психике ребенка, подготавливающие переход ребенка к новой ступени его развития. Ведущие учёные А.В.Запорожец, А.Н.Леонтьев, Д.Б. Эльконин, Л.А. Венгер, А.П.Усова уделяли большое внимание изучению игры. Игра - исторически развивающийся вид деятельности, заключающийся в

воспроизведении детьми действий взрослых и отношений между ними в особой условной форме.

Этапы развития игры :

- Изначально появляется предметная игра, когда ребенок воспроизводит предметные действия взрослых.

- Затем на первый план выходит игра сюжетно-ролевая игра, направленная на воспроизведение отношений между взрослыми людьми.

- В конце дошкольного детства появляется игра с правилами - осуществляется переход от игры с открытой ролью и скрытым правилом к игре с открытым правилом и скрытой ролью.

Предметная игра. В период раннего детства предметная игра не является ведущим видом деятельности, но очень важна для развития ребенка. Малыш активно пытается знакомые предметы опробовать в новых для них условиях. Он одинаково увлеченно кормит с ложки всех подряд: маму, машинку, лошадку, куклу. А ложкой может быть обычная палочка от эскимо. Она же спустя пять минут станет расческой, или градусником для больного. В итоге все понарошку пьют чай из этой чашки, где в воображаемой воде помешивают воображаемой палочкой- ложкой такой же воображаемый сахар. Именно так, посредством предметной игры, малыш учится логике действий.

Сюжетно-ролевая игра. Сюжетно-ролевые игры появляются в 5-7 лет, где участниками становятся уже несколько детей. Они не только отображают взаимоотношения в сюжете игры, но и в реальности обучаются им. Бывает так, что из игры вырастает конфликт, поэтому ребятам приходится учиться распределять и сменять роли, помогать друг другу, делиться, доказывать свою правоту. На этом этапе ведущая деятельность в дошкольном возрасте формирует деловые качества человека, ведь надо суметь договориться с другими, уступить или настоять на своем.

Каким навыкам ребёнок обучается во время игры? Развитие умственных способностей - в игре ребенок учится действовать с предметами заместителями, которые становятся опорой для мышления. Развитие речи - в игре ребенок приобретает основные навыки общения. В игре развивается произвольное внимание и произвольная память - дети сосредотачиваются лучше и запоминают больше. Развития воображения и фантазии. Развитие личности ребенка - через игру ребёнок знакомится с поведением и взаимоотношениями взрослых людей, которые становятся образцом для его собственного поведения. Развитие двигательных навыков и ориентироваться в пространстве. Воспитывает выдержку, волю, ответственность, целеустремленность, настойчивость и упорство в преодолении трудностей. В игре зарождаются новые виды продуктивной деятельности (рисование, лепка, конструирование, аппликация). В игровой деятельности начинает складываться и учебная деятельность, которая позднее становится ведущей деятельностью. Дошкольник начинает учиться играя - он к учению относится как к своеобразной ролевой игре, с определенными правилами.

Что такое игровая группа? Игровая группа - это мероприятие для маленьких детей и их родителей или опекунов под эгидой аниматора. В игровой группе, в отличие от других форм ухода за детьми, родители или опекуны сопровождают своих детей во время занятий. Игровая группа рассчитана на детей разного возраста в них могут участвовать дети от 1 года до семи лет.

Цели игровых групп:

- «Социализация» семьи и детей, выход за пределы дома мамы и детей.

- Развитие навыков предпринимательства и социальные навыки взрослых членов группы.

- Матери берут на себя ответственность за функционирование игровых групп.

- Развитие навыков управления- разработка правил работы группы, расписания занятий, определение и разделение ответственности за отдельные задачи в группе.

- Некоторые матери, вырастив своих детей и пройдя соответствующее обучение, могут работать помощниками воспитателей, аниматорами или координаторами различных образовательных программ для детей.

Общие принципы организации ИГ

- Для групп детей разного возраста (от 6 мес. до 5 лет) лучше всего сформировать две возрастные группы- от 6 мес. до 3 лет и от 3 до 6 лет.

- Дети должны приходить с родителями или опекунами.

- Дети играют друг с другом, а родители участвуют в игре.

- Дети играют в безопасной и вдохновляющей обстановке.
- Родители участвуют в разработке программы ИГ.
- Качество сеансов обеспечивают обученные аниматоры.

Дети, которые нуждаются в ИГ:

- Дети с разными видами инвалидности
- Дети с особенностями в развитии
- Дети из группы биологического риска (с недостаточным весом, хроническими заболеваниями)
- Дети группы из социального риска (из малообеспеченной семьи, многодетной семьи, мать ребенка – несовершеннолетняя или выпускница интерната, мать с инвалидностью или хроническим заболеванием, мать в ТЖС)
- Дети с нормотипичным развитием и здоровые дети, не имеющие доступа в детский сад, независимо от национальности, языка, места проживания.

Кто может стать аниматором?

- Реабилитационный работник сообщества (РРС);
- Социальный работник;
- Медицинская сестра;
- Воспитатель детского сада (дошкольный педагог);
- Помощник воспитателя;
- Мама;
- Папа и т.д.

Одним словом, как уже говорилось, игра - это особая деятельность для детей, позволяющая им накапливать эмоциональный и социальный опыт, получать знания и совершенствовать имеющиеся навыки в безопасном контексте. Игра-это средство, с помощью которого дети учатся тому, чему их никто не может научить. Это способ исследовать и ориентироваться в реальном мире, пространстве и времени, предметах, животных, структурах и людях. Участвуя в игровом процессе, дети исследуют, экспериментируют и учатся одновременно с тем, как жить в нашем символическом мире (мире, имеющем смысл и ценность). В игре с безопасными взрослыми дети имеют возможность выразить, преодолеть и разрешить свои проблемы, травмы, накопленные эмоциональные переживания и трудности. При этом сопровождение детской игры-это система способов и средств, гарантирующих развитие игровой деятельности детей, комплекс мероприятий, направленных на подбор игровых средств и оборудования, формирование навыков и приемов их использования в условиях конкретного дошкольного учреждения, но обязательно включающий психотерапевтический компонент.

Опыт игры является терапевтическим, потому что игра устанавливает безопасные отношения между ребенком и взрослым и позволяет ребенку проявить себя так, как он умеет, в своем собственном темпе и в данный момент. Вышеизложенное лучше всего резюмирует Ф.Роджерс.: «Чтобы вырасти здоровыми, детям не требуется уметь читать – им требуется уметь играть».

Список Литературы:

1. Социализация младших школьников в игровой деятельности
<https://multiurok.ru/files/sotsializatsiia-mladshikh-shkolnikov-v-igrovoi-dei.html>
2. Социоигровая педагогика: работа в малых группах
<https://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2015/03/16/sotsioigrovaya-pedagogika-rabota-v-malykh-gruppakh>
3. Роль игры в социально-педагогической работе с подростками
<https://ped-kopilka.ru/blogs/blog78740/master-klas-dlja-pedagogov-na-temu-rol-igry-v-socialno-pedagogicheskoi-rabote-s-detmi-i-podrostkami.html>

СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА ПО ПРОФИЛАКТИКЕ СОЦИАЛЬНОГО СИРОТСТВА.

ТАЛАПОВА С.

студентка группы СР-22-2

АБДАКИМОВА М.К.

Научный руководитель к.п.н., доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье освещается актуальная проблема сиротства в обществе и роль социальной работы в ее предотвращении. Рассматриваются причины сиротства, основные риски и последствия для детей, а также эффективные стратегии и меры по предотвращению этого явления. В целом данная статья призвана привлечь внимание к проблеме детей-сирот в обществе и подчеркнуть важность роли социальной работы в обеспечении их благополучия и защите прав детей.

Ключевые слова: профилактика, социальная работа, комплексный подход, ребенок-сирота, факторы.

В каждом сообществе и в каждой стране есть дети, которые по разным причинам остаются на попечении своих родителей. Сиротство – одно из самых серьезных социальных явлений, оказывающее негативное влияние на жизнь детей и общества в целом. Потребность иметь семью, отца, мать – одна из сильнейших потребностей ребенка. В настоящее время в обыденной речи и в теоретических исследованиях широко используются два понятия: ребенок- сирота и социальный сирота (социальное сиротство).

- Ребёнок-сирота (дети-сироты) - ребенок (дети), у которого умерли оба или единственный родитель;[1]

- Социальный сирота – это ребенок, который имеет биологических родителей, но они по каким-то причинам не занимаются воспитанием ребенка и не заботятся о нем.

Их забота ложится на плечи общества и государства, которое оказывает различные виды заботы и внимания. Важно понимать, что потребности этих детей могут быть очень разными и сложными. Им нужна не только материальная поддержка, но и эмоциональная поддержка, психологическая помощь, образование, медицинская помощь и многое другое. Поэтому система ухода должна быть всеобъемлющей и гибкой, чтобы адаптироваться к различным обстоятельствам и потребностям этих детей. Кроме того, важно уделять внимание созданию условий социальной адаптации для этих детей, чтобы они могли успешно интегрироваться в общество и заботиться о своих природных способностях. Сюда могут входить программы поддержки детей в поиске работы, помощь в получении образования, обеспечение доступа к культурным мероприятиям и занятиям спортом и т.д.

На сегодня в республике проживает 22 081 ребенок-сирота или ребенок, оставшийся без попечения родителей. По данным ведомства, в стране функционируют 116 организаций для таких детей, из них в системе образования – 78 организаций, в системе здравоохранения – 18, в системе социальной защиты населения – 20. Сирот-младенцев в Казахстане 96: от 2 до 4 лет - 445 детей, от 5 до 11 лет - 5562 детей, от 12 до 17 лет - 15 978 детей. [2]

В 2021 году заместителем председателя Комитета по охране прав детей Министерства образования и науки сообщалось, что в Казахстане насчитывается около 23 тысяч детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Тогда четыре тысячи проживали в детских домах.

Данная ситуация свидетельствует о серьезной проблеме, с которой сталкиваются дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей, в Казахстане. Число таких детей, составляющее более 22 тысяч, является важным показателем необходимости улучшения системы защиты прав детей и социальной поддержки семей.

Организации, работающие с детьми-сиротами, играют важную роль в обеспечении им поддержки и заботы. Однако, как показывают предоставленные данные, доступ к таким

организациям может быть неравномерным или ограниченным в некоторых регионах страны. Поэтому важно обеспечить равный доступ к социальным услугам для всех детей-сирот, независимо от их места проживания.

Помимо этого, необходимо также уделить внимание предоставлению адекватной поддержки семьям, столкнувшимся с трудностями, которые могут привести к тому, что ребенок останется без попечения родителей. Это могут быть программы по предотвращению детского бедствия, повышению социальной защищенности семей, а также улучшению доступа к образованию, здравоохранению и другим социальным услугам. Наконец, важно уделить внимание развитию системы устройства детей в приемные семьи или семейные формы ухода, чтобы дети-сироты имели возможность расти и развиваться в нормальной семейной обстановке, получая необходимую поддержку и заботу.

Сиротство — это сложное явление в обществе, которое становится все более актуальным в наше время. Одной из главных задач сегодняшнего дня является создание благоприятных условий для поддержки детей, находящимися в социально неблагополучных ситуациях. Это включает в себя оказание эффективной социально-психологической помощи сиротам и детям, лишившимся родительского попечения, защиту их имущественных, жилищных и юридических интересов, а также разработку государственной социальной политики, направленной на укрепление семейных ценностей на основы развития общества.

Анализ причин сиротства можно разделить на несколько важных факторов:

1. Сведения о семье:

- Домашнее насилие создает опасную и небезопасную среду для детей, что может привести к потере родительской опеки.

- Неспособность родителей обеспечить адекватное воспитание: это может включать отсутствие родительских навыков, алкоголизм, наркоманию или психические заболевания у родителей.

- Семейные конфликты и развод могут создать нестабильную среду для детей, что может привести к тому, что они будут лишены родительской опеки.

2. Экономические проблемы:

- Бедность: отсутствие достаточного дохода может привести к тому, что родители не смогут обеспечить своим детям адекватный кров, питание и медицинскую помощь.

- Безработица: потеря работы для одного или обоих родителей может вызвать серьезные финансовые проблемы, усугубить семейные проблемы и риск остаться сиротами.

3. Военные действия и внутренние конфликты могут привести к распаду семей и оставить детей без родительской опеки.

- Стихийные бедствия: наводнения, землетрясения и другие стихийные бедствия могут разрушить инфраструктуру и семейную жизнь, что приведет к потере родительской заботы о детях. [3]

В данном обзоре подчеркивается многогранный характер проблемы сирот и необходимость комплексного подхода к борьбе с ролью социальных работников, государства и общества в целом.

Роль социальных работников в предотвращении сиротства очень важна и важна для благополучия детей и семей. Вот как они действительно помогают:

1. Информация о рисках:

- Социальные работники на начальном этапе активно работают, выявляя семьи, находящиеся в трудной ситуации или на грани кризиса, которые могут столкнуться с проблемой сиротства.

- Они анализируют семейные условия, экономические условия, уровень насилия и другие факторы для выявления уязвимых семей.

2. Обеспечение поддержки:

- Социальные работники оказывают семьям необходимую эмоциональную и практическую поддержку. Это может включать в себя выслушивание их проблем, предоставление советов по вопросам воспитания детей, семейных отношений и финансового планирования.

- Они также помогают семьям получить доступ к социальным услугам, таким как здравоохранение, психологическая поддержка и образовательные программы.

3. Работа с детьми:

- Работники социальных служб обеспечивают охрану и безопасность детей в рискованных семьях и при необходимости могут организовать временное размещение ребенка в безопасном месте.

- Они также проводят индивидуальные и групповые занятия с детьми, чтобы помочь им понять и преодолеть свои эмоциональные и психологические проблемы.

4. Содействие оптимальным решениям:

- В тех случаях, когда родители не могут обеспечить безопасную и подходящую среду для воспитания детей, социальные работники могут помочь семьям рассмотреть другие варианты, такие как усыновление, приемная семья или воссоединение своих родственников.

Все эти действия социальных работников основаны на сострадании, понимании и стремлении помочь семьям преодолеть проблемы и сохранить отношения между родителями и детьми. Их работа помогает создать здоровую и благоприятную среду для детей, что помогает предотвратить сиротство.

При работе с детьми, подвергающимися риску контакта со своими семьями, очень важно понимать не только самих детей, но и их взаимоотношения с окружающими. С начала 1980-х годов специалисты все больше внимания обращают на необходимость рассмотрения всей картины жизни, развития и поведения ребенка. Сегодня это стало основной формой работы.

Этот метод был разработан и основан на идее американского учёного Ури Бронфенбреннера. Он предложил социально-экологическую модель общественных отношений, которая позволяет осмысливать жизнь ребенка через взаимодействие разных систем.

По мнению Бронфенбреннера, социальная среда представляет собой многоуровневую структуру, в центре которой находится ребенок. Эти условия включают в себя:

- Микросистемы, такие как семья, школа, друзья, родственники — это ближайшее окружение, в котором ребенок активно работает каждый день.

- Мезосистемы — это взаимодействия между разными микросистемами, например между семьей и школой, которые могут влиять на ребенка.

- Экзосистемы – это внешние факторы, которые могут влиять на микро- и мезосистемы, такие как политика, культура, экономические условия и т. д.

Понимание каждой из этих ситуаций помогает социальным работникам лучше понять ситуацию, в которой живет ребенок, и найти наиболее эффективные способы поддержки его и его семьи.

Когда мы работаем с семьями, мы уделяем особое внимание отношениям, которые существуют между семьями. Мы анализируем эти группы, принимая во внимание их риски и возможности для улучшения. На каждом этапе развития ребенка семейные группы идеально подходят для него. Одним из главных показателей качества семьи является эмоциональная атмосфера. Эта среда, способствующая развитию, построена на устойчивых и гармоничных отношениях. Семья существует, хочет человек этого или нет. Хотя сегодняшние семьи не так стабильны, как раньше, неудивительно, что некоторые пары живут вместе всю оставшуюся жизнь, а другие разводятся. Семейные отношения могут быть испорчены по разным причинам, например, из-за развода. В таких случаях дети остаются единственным связующим звеном между родителями, поэтому потребности этих семейных групп высоки.

Для хорошего развития детей важна не только власть внутри семьи, но и взаимоотношения между этими группами, называемые мезосистемами. Хорошо функционирующая мезосистема характеризуется множеством взаимоотношений между различными семейными группами и отсутствием серьезных конфликтов между ними. Проблемы часто возникают из-за несоответствия ценностей и кодексов поведения в разных средах, например, между школой и семьей. Конфликты и проблемы в рабочей среде родителей также могут влиять на семейную жизнь, а значит, и на детей. Это называется экзосистема.

Общественный фонд "АНА ҮЙІ" в Казахстане основан с целью профилактики социального сиротства и поддержки семей в трудной жизненной ситуации. Основной миссией фонда является уменьшение количества детей, ежегодно попадающих в детские дома, путем предоставления помощи и поддержки матерям и семьям, которые сталкиваются с трудностями и рискуют лишиться

своих детей. С 2013 года, при поддержке казахстанских бизнесменов, общественный фонд «АНА ҮЙІ» реализует социальные проекты, направленные на искоренение социального сиротства в нашей стране.

Профилактика является одним из перспективных и важных направлений деятельности в социальной работе по преодолению социального сиротства. Общественный фонд «АНА ҮЙІ» – благотворительный фонд, который уже более 7 лет осуществляет свою деятельность с целью профилактики социального сиротства и уменьшения количества детей, ежегодно попадающих в детские дома.

В настоящее время в Фонде действуют 3 основных проекта:

Проект Ресурсные центры «Дом мамы» - направлен на оказание помощи матерям в трудной жизненной ситуации, с новорожденными детьми на руках. Фондом открыты и действуют 21 «Дом мамы» предотвращают 70 % отказов матерей от своих новорожденных детей в стране. За 10 лет деятельности экстренную, правовую, психологическую, медицинскую помощь получили более 6 тысяч женщин. Главный результат-более 6,5 тысяч малышей не попали в детские дома, а растут рядом с мамами. Более тысячи женщин безвозмездно обучены, более 2 тысяч – трудоустроены, им восстановлены документы. Сегодня ресурсные центры «Дом мамы» предотвращают 70 % отказов матерей от своих новорожденных детей в стране.

Проект Фонда «Национальное агентство по усыновлению» - является первой аккредитованной в Министерстве Просвещения Республики Казахстан некоммерческой организацией, которая безвозмездно оказывает содействие в устройстве детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, в семьи граждан Республики Казахстан. В рамках проекта, около 2 тысяч детей из детских домов устроены в семьи казахстанских граждан, каждую приемную семью в течение 3 лет сопровождают психологи Фонда. На сегодня более 5 тысяч граждан обучились в Школе приемных родителей, действует call-центр 1422, проконсультировано более 15 тысяч граждан.

Проект «Реабилитация» - направлен на оказание помощи детям сиротам и детям, оставшимся без попечения родителей, с диагнозами в приемных семьях. В рамках проекта 198 детей получили необходимую реабилитационную медицинскую помощь.

Дома мамы оказывают помощь матерям, оказавшимся в трудной жизненной ситуации с новорожденным ребенком на руках. Цель проекта «Дом мамы» – предотвращение отказа матери от малыша и сохранение ребенка в кровной семье.

Специалисты Фонда оказывают комплексную консультационную помощь гражданам, желающим принять в их семьи детей из детских домов и домов ребенка. Психологи ведут подготовку потенциальных усыновителей в Школах приемных родителей.

В ходе прохождения Школы приемных родителей кандидаты получают понимание специфических особенностей и потребностей приемного ребенка; осознание своих способностей и возможностей как приемного родителя; понимание того, какого ребенка они могли бы принять в семью, и какая форма устройств подходит. Методика предполагает активное включение каждого участника через использование интерактивных методов обучения, мозговых штурмов, дискуссий, ролевых игр. Занятия соответствуют хронологической последовательности устройства ребенка в новой семье, с первого его появления в доме.

Интересно отметить, что усилия общественного фонда «АНА ҮЙІ» в Казахстане в направлении искоренения сиротства являются важным шагом в решении серьезной проблемы. Желание предотвратить появление детских домов и обеспечить лучшие условия для детей, оставшихся без родителей, говорит о важности индивидуальных усилий в современном обществе.

Проблема социального сиротства в любом обществе требует внимания и решения, и такие организации, как социальный фонд «АНА ҮЙІ», играют важную роль в создании благоприятной среды для детей, оставшихся без попечения родителей, давая возможность развивать свои сильные стороны и таланты, активных членов общества в будущем.

В целях эффективной борьбы с сиротством также внедряются различные программы, методы и социальные проекты с целью поддержки семей. Вот некоторые из них:

1. Уроки для родителей: Эти тренинги направлены на развитие у родителей навыков воспитания и укрепления семейных связей. В рамках обучения родителям даются практические

знания и навыки по эффективному общению с детьми, разрешению конфликтов, управлению стрессом и т.д.

2.Центры поддержки семьи и детей: Эти центры предоставляют широкий спектр услуг и ресурсов уязвимым или борющимся семьям. В этих центрах работают социальные работники, психологи, юристы и другие специалисты, готовые оказать помощь и поддержку семьям и детям.

3.Образовательные программы: Эти программы направлены на распространение знаний о здоровом и эмоционально безопасном воспитании детей. В рамках таких программ родителям предоставляется информация о развитии ребенка, методах воспитания, взаимодействии с молодежью и т. д.

4.Психологическая поддержка: Социальные работники и психологи оказывают психологическую поддержку семьям и детям, помогая им справиться с эмоциональными проблемами и стрессом. Психологическая поддержка может оказываться как индивидуально, так и в группах. [4]

5.Патронаж: это регулярные визиты на дом для оценки, последующего наблюдения и реабилитации. Патронаж позволяет выявить кризисные ситуации, оказать неотложную помощь и сохранить долгосрочные отношения с семьей. Оно основано на принципах семейного выбора, добровольного принятия и конфиденциальности.

6.Социальное консультирование: это форма помощи, испытывающим трудности с решением проблем со здоровьем. Консультирование может проводиться индивидуально или в группах с использованием различных методов, таких как эмоциональное воздействие, мотивация, художественные иллюстрации и микротренинг. Групповые процессы, такие как семинары, позволяют родителям делиться опытом, задавать вопросы и получать поддержку в групповой обстановке.

Эти программы и методы социальной работы не только помогают семьям преодолеть проблемы, но и помогают создать комфортную и благоприятную среду для развития детей.

Социальная работа играет центральную роль в профилактике сиротства и поддержке семей и детей, находящихся в трудных жизненных обстоятельствах. Социальные работники работают на передовой, предоставляя жизненно важную помощь, советы и ресурсы семьям, находящимся в группе риска. Они играют важную роль в раннем выявлении рисков и оказании поддержки, помогая сохранить благополучие семьи и предотвращая сиротство.

Список литературы:

1. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518>
2. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/skolko-v-kazahstane-detey-sirot-521617/
3. Дементьева И.Ф. Социальное сиротство: генезис и профилактика. - М.: Полиграфсервис, 2000;
4. Семья: психология, педагогика, социальная работа / Под ред. А. А. Реан. – М.: АСТ, 2010.

АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕЛЕРІНДЕ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРҒА КӨМЕКТЕСУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

ТЕНИЗБАЕВА Г.К.

ПиМО-22-1к тобының студенті

АЛКЕНОВА Ж.Ғ.

Ғылыми жетекші, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақала Қазақстан заңнамасының инклюзивті білім берудегі ролін талқылайды, оның мүмкіндігі шектеулі балаларды элеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдауға

бағытталғанын атап көрсетеді. "Балапан" бағдарламасының міндеттері мен мақсаттары, сондай-ақ балаларды білім беру процесіне табысты қосу үшін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің маңыздылығы қамтылған.

Кілт сөздер: арнайы білім беру, инклюзивті білім беру, даму ерекшеліктері бар балалар, психологиялық сүйемелдеу.

Инклюзивті білім берудің негізгі құқықтық құжаты дамуында кез келген кемістігі бар балаларға өнімді көмек көрсетуге, оларды оқытуға, тәрбиелеуге, дайындауға бағытталған «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетуді қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы болып табылады. еңбек пен кәсіпке, мүмкіндігі шектеулі балалардың денсаулығын жақсартуға арналған [1].

Инклюзивті білім берудегі балалардың педагогикалық-психологиялық жағдайлары Инклюзивті білім берудің негізгі құқықтық құжаты кез келген ауытқуы бар балаларға тиімді көмек көрсетуге бағытталған мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетуді қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы болып табылады. дамуында, білім беруде, оларды тәрбиелеуде, еңбекке және кәсіпке дайындауда, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балаларды емдеуде

Балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету жөніндегі «Балапан» бағдарламасының 2010–2020 жылдарға арналған бағдарламасының міндеттері: Инклюзивті білім беруді дамыту (мектепке дейінгі ұйымдарды пандустармен, кіреберістермен, лифттермен және лифттермен жабдықтау және т.б.)

Инклюзивті білім берудің мақсаты: мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық-медициналық-педагогикалық қолдауды жүзеге асыру және инклюзивті білім беруді жүзеге асыру арқылы тең құқықты тұлға болу мүмкіндігін жасау.

Мақсаты: ерекше қажеттіліктері бар балалар мен әлеуметтік бейімделу, тәрбиелеу, білім беру процесінің барлық қатысушылары арасында жағымды, өзара тиімді қарым-қатынастарды қалыптастыру, олардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, олардың жан-жақты дамуына жағдай жасау және әлеуметтік дұрыс мінез-құлықты қалыптастыру. ; мүмкіндігі шектеулі балаларды балабақшаларда қажетті ресурстармен қамтамасыз ету; балалардың денсаулығы мен жүйке жүйесінің дамуын жүйелі бақылауды ұйымдастыру; баланың даму деңгейінде таңдалған бағдарламаның жетістіктерін тұрақты бақылау; көңіл-күйдегі және жеке дамудағы кемшіліктерді жоғары деңгейде түзету [2].

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің (ПҚК) әрбір маманы өз бағыттары бойынша жұмыс істейді. Бұл біртұтас педагогикалық ұжымның басты мақсаты – мүмкіндігі шектеулі балаға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету. Балаға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету – инклюзивті білім беру жүйесінде баланы тәрбиелеуге, оқу процесіне, жан-жақты дамуына, әлеуметтенуіне, бейімделуіне жағдай жасауға бағытталған кәсіби белсенді жүйе. Арнайы білім беру мұғалімінің жұмысы тек білім беру мазмұнына өзгерістер енгізуді ғана емес, сонымен бірге баланың танымдық қабілетін дамытуды және тұтастай алғанда баланың өмірін ұйымдастыруды қамтиды. Балаға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің негізгі принциптері: - педагогикалық ұжымды қолдаудың мақсаттылығы - педагогикалық ұжымды қамтамасыз етудің үздіксіздігі - педагогикалық ұжымды қамтамасыз етудің жүйелілігі - педагогикалық ұжым қызметінің күрделілігі (бірыңғай ұйымдасқан педагогикалық ұжым қызметіндегі мамандардың біріккен жұмысы. көзқарастың біртұтас жүйесі) – педагогикалық ұжымның адамгершілігі қызмет мамандары (адамгершілік, ізгі ниет) – баланың мүмкіндіктеріне сенетін құзыретті мамандар.

Түзету педагогикасы әртүрлі дамуында кемістігі бар балалар мен ересектерді тәрбиелеудің, оқытудың және түзетудің теориялық негіздерін, принциптерін, әдістері мен құралдарын әзірлейді. Сурдопедагогика саңырау және нашар еститін адамдарды оқыту және тәрбиелеу мәселелерімен айналысады.

Соқырларды оқыту мен тәрбиелеу мәселелерімен тифлопедагогика айналысады. Сөйлеу кемістігі бар балаларға арналған логопед. Олигофренопедагогика ақыл-ойы кем адамдарды оқыту

мен тәрбиелеу мәселелерімен айналысады [3].

Инклюзивті білім беруді ұйымдастыру 4 кезеңде жүзеге асырылады:

1. Мектепке дейінгі ұйымда бала жан-жақты динамикалық бақылау арқылы консультациялық-мамандармен қамтамасыз етіледі. Директордың бұйрығымен кеңес құрамына дефектолог, логопед, әлеуметтік педагог, психолог, медбике, дене шынықтыру нұсқаушысы, топ мұғалімі кіреді. Мамандар бөбекжайға қабылданған мүмкіндігі шектеулі балаларға 2 апта ішінде жеке бақылау жүргізеді.

2. Жұмыстың түзету-дамыту кезеңінде балаға әсер ететін шаралар кешенін қарастырады. Белсенділіктің жетекші түрін қалыпқа келтіру және жетілдіру, тұлғалық дамудағы кемшіліктерді түзету, яғни мүмкіндігі шектеулі баламен жеке тұлғаны дамыту, түзету жұмыстарын жүргізу.

3. Мектепке дейінгі тәрбие жұмысының кезеңі. Балаларды мектепке дейінгі ұйымдағы оқу іс-әрекетін меңгеруге үйрету, олардың әр жас кезеңіне тән танымдық белсенділігін дамыту, сонымен қатар топ педагогтарының баланың жеке басының мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін ескере отырып, мектепке дайындау.

4. Қоғамдық және тәрбие жұмысы. Әлеуметтік педагог мүмкіндігі шектеулі балалардың үйлеріне барып, ата-аналарымен келісе отырып, отбасының әлеуметтік жағдайын анықтайды, яғни бала мен отбасының дербестігінің артуына, балалардың дамуымен ерте, толық әлеуметтік интеграциялануын қадағалайды. қалыпты дамыған құрдастар арасындағы мүгедектік, мектеп жасына дейінгі баланың іс-әрекеті мен мінез-құлқындағы адамгершілік бағдарларды, мүмкіндігі шектеулі баланың жеке қасиеттерін қалыптастыру.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасайтын мамандардың тәжірибе алмасуын қамтамасыз ету, дұрыс тәжірибені баспалар мен БАҚ арқылы тарату. Бұқаралық ақпарат құралдарының инклюзивті білім беру идеясын таратуға қатысуын қамтамасыз ету, мүмкіндігі шектеулі балаларға толерантты және дұрыс көзқарасты қалыптастыру. Қоғамның және жалпы білім беретін мектепке дейінгі ұйымдардың мүмкіндігі шектеулі балаларды қабылдауға дайындығы. Өңірлерде инклюзивті білім беру бойынша Үйлестіру кеңесін құру. Ата-аналар қоғамдастығының мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтары мен мүдделерін жүзеге асыруға және қорғауға қатысуы, оқу процесінің өзіне және түзеу көмегін жүзеге асыруға қатысу;

Инклюзивті білім беруді дамыту бағыттары

Педагогикалық ұжымды инклюзивті мектепке дейінгі ұйымда жұмыс істеуге үйрету; Инклюзивті білім берудегі жан-жақтылық мәселесі бойынша ғылыми зерттеулер жүргізу. Жүйке және дене дамуы бұзылған оқушылар мен отбасыларға консультациялық көмек көрсету, ата-аналарды баланы оқыту және тәрбиелеу процесіне тарту, олардың даму ерекшеліктеріне оң көзқарасын қалыптастыру. Педагогикалық жоғары оқу орындары мен медициналық колледждерде жас балалармен жұмыс жасайтын мамандарды даярлау жүйесін дамыту. Мүмкіндігі шектеулі балаларды ерте түзету жүйесінің басымдығын қолдау. Ерте жастағы балалардың дамытушылық іс-әрекеттер жүйесінің қызмет етуінің құқықтық, ғылыми және практикалық негіздерін жасау. Мектепке дейінгі мекемелердегі мүмкіндігі шектеулі балалардың даму процесін бақылау. Арнайы (түзету) мекемелер мен жалпы білім беру мекемелері арасындағы ынтымақтастықта жұмыс жасау [4].

Инклюзивті білім беруді дамытудың ерекше факторлары:

Субъективті қиындықтар: әзірленген стандартты процедуралардың жоқтығы мүмкіндігі шектеулі балалардың оқу деңгейін тұрақты бақылау мақсатында білім мониторингі көрсеткіштерінің болмауы қазақ тіліндегі оқу құралдарының аздығы. Педагогтардың оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруда арнайы білімінің болмауы және мамандардың тұрақты кеңестерінің болмауы. Мектепке дейінгі мекемеге баратын мүмкіндігі шектеулі балалар үшін арнайы көліктің болмауы. Мүмкіндігі шектеулі балалардың жеке мәселелерінің болуы, яғни олардың аурушандығы, мектепке дейінгі ұйымға тұрақты қатысуының болмауы.

Объективті қиындықтар: материалдық-техникалық базасының төмендігі. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту үдерісінде жеке тілді табудың қиындығы. Мамандарға арналған кабинеттердің жетіспеушілігі. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейтін тәрбиешілердің біліктілігін арттыру курстарын жүйелі түрде өткізбеу. Қазақ тілінде оқытатын педагог-дефектологтардың,

ауылдық жерлердегі арнайы мекемелерге дефектолог-дефектологтардың, дефектолог мұғалімдерінің, дефектологтардың тапшылығы күрделі мәселе болып қалып отыр.

Инклюзивті білім беруді шешу жолдары

- Қоғамдағы мүгедектік мәселесін түсіну;
- Құрбыларымен қарым-қатынас;
- Толық білім;
- Интеграция және қоғамға бейімделу;
- Мүмкіндігі шектеулі емес, пікірлес балаларды түсінуге тәрбиелеу.
- Дамуында ауытқуы бар балаларды ерте тексеру және түзету-педагогикалық қолдау мекемелерін ашу;
- Жалпы білім беру процесімен интеграциялау, баланы міндетті психологиялық-педагогикалық қолдау;
- Әрбір бала үшін интеграцияның мүмкін және қажетті түрін анықтау.
- Дамуында кемістігі бар адамдарды ерте анықтауға жан-жақты көмек көрсету.
- Дамуында кемістігі бар балаларды мектепке дайындау.
- Балалардың ерекше сұранысын қанағаттандыру мақсатында жалпы білім беру ұйымдарын техникалық құралдармен қамтамасыз ету.
- Инклюзивті білім беруді дамыту үдерісіне ата-аналарды мемлекеттік мекемелерге тарту.

Әдебиеттер:

1. Киселева, Н.А. Дамуында ауытқулары бар балаларды психологиялық зерттеу / Н. А. Киселева, И. Ю., Левченко. М.: түзету педагогикасы, 2005. – 210 б.
 2. Муллер А.Р. Ауыр интеллектуалды кемістігі бар балаларды тәрбиелеу және оқыту. - М.: "Академия" баспа орталығы, 2010. – 208 б.
 3. Ткачева В.В. "Дамуында ауытқулары бар балалардың ата-аналарының тәрбиелік дағдыларын анықтау " 1998 88 б.
- Либлинг М.М. Холдинг-терапия аутист баласы бар отбасына психологиялық көмек түрі ретінде. // Дефектология, 1996. - №

ИЗУЧЕНИЕ ЛИЧНОСТНОЙ ТРЕВОЖНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

ШАГИРОВА Д.

студентка группы ПсихМО-23-2

КЕНЖЕБАЕВА С.К.

Научный руководитель, к.п.н., доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме личностной тревожности. Проведен анализ теоретических основ проблемы тревожности: сущность, причины, виды и уровни. Представлены результаты эмпирического исследования личностной тревожности студентов вуза.

Ключевые слова: тревожность, тревога, личностная тревожность, ситуативная тревожность

Проблема тревожности личности занимает особое место в современном мире. Динамичность современного мира, его информационная перегруженность создает все больше причин для роста уровня тревожности. Психологическое благополучие личности, а именно, стабильная эмоционально-личностная особенность человека, во многом определяет множество эффектов развития личностных качеств, самосознания, мотивов и воли, самооценки и самореализации, а также психологической устойчивости в целом. Кроме того, тревожность влияет на эффективность жизнедеятельности человека в социуме, его профессиональное становление.

Несмотря на длительную историю исследований в данной области, личностная тревожность сохраняет свою актуальность как в теоретической, так и практической психологии. Продолжаются дискуссии в понимании тревожности как единого качества личности, по-разному проявляющегося в различных ситуациях, или как нескольких относительно независимых качеств - как личностную характеристику с учетом переходного состояния и его динамики.

В большинстве психологических исследованиях тревожность трактуют как склонность к частым и сильным переживаниям эмоционального дискомфорта и внутреннего напряжения в связи со страхами в предчувствии грозящей неудачи или опасности. На психологическом уровне тревожность ощущается как напряжение, озабоченность, беспокойство, нервозность и переживается в виде чувства неопределенности, беспомощности, одиночества, грозящей неудачи. [1,2,3,4,5]

В психофизиологии отмечается, что личностная тревожность часто сопровождается физиологическими симптомами: учащенным сердцебиением, повышенным потоотделением, ознобом. [6,7] Рассматривая тревожность с точки зрения физиологии, стоит отметить, что тревожность является реактивным состоянием. Она вызывает физиологические изменения в организме, подготавливающие организм к борьбе - отступлению, бегству или сопротивлению, нападению, атаке, поскольку организм готовится к активной деятельности

В связи с этим очень важным вопросом является диагностика тревожности, переживаемой человеком в данный момент. В случае выявления высокого уровня тревожности задачей психолога-консультанта будет оказание человеку психологической помощи с целью ее снижения до оптимального уровня с последующей активизацией и включением в действие внутренних ресурсов самого индивида. Следовательно, тревожности могут оказывать как дезорганизирующее, негативное воздействие на деятельность субъекта, так и положительное, адаптивное и мобилизирующее. Среди таких характеристик тревожности психологи выделяют:

1. Легкая степень тревожности - беспокойство, которое определяется как чувствительность к опасности: она предупреждает о надвигающейся угрозе и мобилизует организм для ее преодоления. В этом случае тревога связана с прогностическими функциями психики;

2. Определенный уровень тревожности - обеспечивает прогностическую компетентность или антиципационную состоятельность, выполняя, таким образом, адаптивную роль, мобилизуя резервные возможности человека в трудных жизненных обстоятельствах;

На основе анализа научных материалов по исследованию тревожности, мы выделяем несколько уровней тревожности:

Адекватный уровень, который несет в себе положительный эффект, так как он стимулирует человека быть предусмотрительным, просчитывать свое поведение на несколько шагов вперед.

Высокий уровень, который заставляет видеть опасность там, где ее нет, таким образом, мешает полноценному функционированию человека в социуме.

Низкий уровень, который определяет поведение, характеризующееся некоторой детской наивностью и непосредственностью инфантилизмом.

Обобщая множество представлений о причинах тревожности, сгруппируем их:

- 1) психологически неблагоприятная среда, в которой вырос человек;
- 2) травмирующие ситуации, стресс;
- 3) биологическая предрасположенность - наследственность. [8,9]

В психологии выделяют несколько видов тревожности:

– Ситуативная тревожность: возникает в ответ на конкретные ситуации или события.

– Личностная тревожность: характеризуется постоянным или частым ощущением тревоги без явных причин или в ответ на неопределенные угрозы.

– Тревожные расстройства: такие как общее тревожное расстройство (ГТР), социальное тревожное расстройство (СТР), паническое расстройство и т. д., когда тревога становится значительным и длительным элементом повседневной жизни человека.

– Фобии: характеризуются чрезмерным и непропорциональным страхом перед определенными объектами, ситуациями или деятельностью.

– Общая тревожность: характеризуется повышенным уровнем тревожности в различных

областях - жизни без конкретных фобий или панических атак.

– Травматическая тревожность: возникает в результате травматического события или опыта. [8,9]

По мнению казахстанских и российских исследователей, только низкий и средний уровни тревожности способствуют активизации деятельности, а значит, помогают человеку в прояснении угрожающей ситуации, выявлении реальных или мнимых опасностей. Умеренный уровень тревоги создает предпосылки для поиска и активизации всех ресурсов человека с одновременным разрушением и заменой неэффективных способов поведения на результативные. В конечном итоге это делает человека более адаптивным, а его поведение — соответствующим внешнему воздействию, как в данный момент, так и в последующем при возникновении схожих ситуаций [9,10,11,12].

Ситуативная тревожность - это эмоциональное состояние, которое связано с конкретной ситуацией, вызывающей беспокойство. Причины развития ситуативной тревожности могут включать стрессовые события, неопределенность, ожидание негативных последствий, недостаток контроля над ситуацией и индивидуальные черты личности. Основным провоцирующим фактором, который вызывает это состояние, является внешний мир и его явления. Хотя ситуативная тревожность может быть неприятным состоянием, она часто является нормальной и временной реакцией на стрессовые ситуации.

Ситуативная тревожность связана с изменчивыми состояниями и эмоциями, напряжением, беспокойством, нервозностью. Ощущения бывают с совершенно разной длительностью или силой. Однако при данном типе тревоги больше преобладает физическая симптоматика, резко меняется самочувствие. Признаки: скачок артериального давления; частое дыхание, биение сердца; низкий порог восприимчивости; высокий уровень возбудимости; резкий подъем утомляемости; снижение работоспособности; плохая концентрация, внимание.

Тогда как личностная тревожность – это индивидуальная особенность характера и свойство личности, проявляющееся относительно постоянным беспокойством. Человек склонен воспринимать любое событие как угрозу и эмоционально реагировать на него. Это черты характера и особенность, наследуемая от родителей или приобретаемая в течение жизни. Обычно тянется из детства. Может привести к эмоциональной дестабилизации. Причины развития личностной тревожности могут быть связаны с генетическими факторами, детскими травмами или стрессами, низкой самооценкой, перфекционизмом, негативными убеждениями о себе и окружающем мире, а также неподходящими стратегиями справления.

Данный вид тревожности активизируется в случае восприятия стимулов, которые человек определяет как опасные и угрожающие его самооценке и отношению окружающих к нему. Важным моментом является то, что ситуации угрозы не обязательно должны быть объективно угрожающими. Также в характеристики личностной тревожности входят состояние страха, снижение коммуникативности и замкнутость, неопределенное ощущение угрозы и, соответственно, постоянная готовность воспринять любое событие или явление в качестве неблагоприятного и опасного.

Ситуационная тревожность имеет мобилизующую функцию. Поэтому ее отсутствие на фоне угрозы считается патологическим. Человек безразличен, и при этом демонстрирует безответственное отношение. Это может быть опасно для него и для окружающих.

При личностной тревожности человек как бы находится перманентно в легком состоянии мобилизации. Поэтому любой негатив, чрезмерное внимание или совсем не угрожающая ситуация будут восприниматься им как нечто опасное. Например, причины тревожности могут быть в виде жестов, каких-то фраз, мест в городе или конкретных людей.

Исходя из всего вышесказанного, можно сделать вывод, что тревожность как состояние, и тревожность как свойство человека находится в конфронтации с базовыми личностными потребностями: потребностью в эмоциональном благополучии, чувстве уверенности, безопасности.

Тема тревожности всегда актуальна, поскольку это распространенное состояние, которое влияет на многих людей. Существует множество методик для измерения тревожности, каждая из которых имеет свои особенности и цели.

Наиболее широко используемая методика – шкала тревожности Ч.Д. Спилберга. Она состоит из двух подшкал: одна измеряет состояние тревожности в конкретный момент времени, а другая оценивает общий уровень тревожности как личностную характеристику.

Большинство из известных методов измерения тревожности позволяет оценить только или личностную тревожность, или состояние тревожности, либо более специфические реакции. Единственной методикой, позволяющей дифференцировано измерять тревожность и как личностное свойство, и как состояние является методика, предложенная Ч.Д. Спилбергером. На русском языке его шкала была адаптирована Ю.Л. Ханиным.

В ходе исследовательской работы нами использована шкала тревожности Ч.Д. Спилберга. Методика проводилась со студентами 1 курса, будущими психологами. В тестировании участвовали 17 студентов.

Тест Спилбергера состоит из 20 высказываний, относящихся к тревожности как состоянию (состояние тревожности, реактивная или ситуативная тревожность) и из 20 высказываний на определение тревожности как диспозиции, личностной особенности (свойство тревожности). В соответствии с инструкцией методики, испытуемые должны были оценить свои чувства, используя шкалу от 1 до 4 (1-никогда, 2-почти никогда, 3-часто, 4-почти всегда).

Согласно Ч.Д.Спилбергу люди обладают различными уровнями тревожности: высокий, умеренный и низкий.

По итогам исследования у всех 17 респондентов зарегистрирован высокий уровень тревожности. Основными характеристиками высокого уровня тревожности личности являются:

- склонность к переживанию стресса и сильные реакции на стресс;
- сильные эмоциональные реакции;
- чувство беспокойства и нервозности, постоянные переживания о возможных негативных сценариях и исходах;
- стремлению к идеалу;
- неспособность достичь высоких стандартов;
- физические симптомы: напряжение мышц, бессонница, головные боли, проблемы с пищеварением и др.
- чувства неуверенности, трудности в принятии решений;
- страхи.

Полученные результаты требуют поиска решений по снижению уровня тревожности. На наш взгляд, необходима целенаправленная и комплексная работа по проведению психотерапии, психологического консультирования и психокоррекции. В дальнейшем исследовании мы предполагаем разработку такой программы, которая будет успешно внедряться в работе с будущими психологами.

Список литературы:

1. *Кашанов М.М., Кудрявцева А.А. Тревожность и тревога как личностный ресурс // Ярославский психологический вестник. - 2021. - № 1 (49). - С. 22-26.*
2. *Сидоров К.Р. Тревожность как психологический феномен // Вестник Удмуртского университета. Серия «Философия. Психология. Педагогика». -2013. - №2. - С. 42-52.*
3. *Соловьева С. Л. Тревога и тревожность: теория и практика // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. - 2012. - № 6 (17). - С.31-38.*
4. *Кононов А. В. Феномен тревоги о будущем как отдельное понятие в психологической науке // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева. - 2016. - № 4 (38). - С. 174-176.*
5. *Картунова А.А. Анализ научных исследований по изучению уровня тревожности личности // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2020. - №4. - С.66-69*
6. *Нехорошкова, А. Н., Грибанов, А. В., Джос, Ю. С. Проблема тревожности как сложного психофизиологического явления // Экология человека. -2019- № 6. - С. 47-54.*
7. *Маслова Т.М., Покацкая А.В. Тревожность личности как фактор развития*

стрессоустойчивости // Азимут научных исследований: педагогика и психология. - 2019. - Т.8. - №2(27). - С.352-353.

8. Прихожан А. М Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. - М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000.

9. Щербанова Е.И., Петрова С.О. Современные зарубежные исследования тревожности интеллектуально одаренных школьников [Электронный ресурс] // Современная зарубежная психология. 2021. Том 10. № 4. С. 97-106. DOI: <https://doi.org/10.17759/jmfp.2021100409>

10. Сланбекова Г.К., Алимбаева Р.Т. Личная агрессия и тревожность подростков и восприятие агрессивной рекламы // The Journal of Psychology & Sociology . -2019. - №68. – С.56-65

11. Яскевич Р.А., Москаленко О.Л. Уровни ситуативной и личностной тревожности у юношей и интернет-аддикцией, обучающихся в медицинском вузе // Russian Journal of Education and Psychology, 2023.- №1. -2023. – С.221-239

12. Дренчик И.Д., Белова В.А., Сквиря И.М. Исследование уровня тревоги и тревожности среди студентов 1 и 5 курсов Гомельского государственного медицинского университета // Universum: медицина и фармакология: электрон. научн. журн. 2023. 4-5(98). URL: <https://7universum.com/ru/med/archive/item/15416> (дата обращения: 01.04.2024).

ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ МОТИВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТЫЛЫҒЫ

МАЖИТ М.Б. МҰХАМБЕТЖАН А.

ПиМО-23-1к тобының студенттері

ИСАЕВ А.А.

Ғылыми жетекші магистр, оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

***Аннотация.** Адам, қоғам және олардың арасындағы байланыс та үнемі түрленіп, дамып, өзгеріп отыратын күрделі құбылыстар. Кез-келген қоғамның қандай болуы оны құраушы субъектілердің күш-жігеріне байланысты. Қазіргі ғылыми әдебиеттерде, әлеуметтік-гуманистік ғылымда жастар мәселесі ауқымды орынға ие. Соңғы жылдары жүргізілген түрлі әлеуметтік, психологиялық зерттеулер жастар бойында жалпы құндылық, нормативті дағдарыстың бар екенін көрсетіп отыр. Қазіргі өзгермелі қоғам жағдайында, күрделі экономикалық және саяси өзгерістер жастар ғана емес, жалпы адам психикасына елеулі әсер ететіні белгілі. Осыған байланысты адамның құндылықтарын зерттеу адам мен оны қоршаған орта қатынасының динамикасын күшейтетін факторлардың өсуімен, қоғамның адамға қоятын талаптарының көбеюімен, сондай-ақ психология ғылымының негізгі зерттеу объектісі-тұлға, оның қалыптасуы мен дамуы мәселесінің маңыздылығымен байланысты ерекше ауқымды орын алып отыр.*

Тұлғаның беталысы – тұлғаның құндылық бағыттылық жүйесі оның негізгі қажеттілік иерархиясы, жүріс-тұрыс табандылық пен мотив құндылықтарының жүріс-тұрысы, тұлға қасиетін қалыптастыратын негізгі жүйе [1].

Тұлға бағыттылығының келесі ерекшеліктері танылады:

1. Тұлғаның әлеуметтік маңызды қатынасы, олардың қоғамдық құндылық деңгейі, күнделікті жүріс-тұрыстарының құлықтары, құлықтарына сәйкес тұлғаның прогрессивті қоғамдық идеялары, тұлғаның ойлылығы.

2. Тұлғаның әр түрлі қажеттіліктері, қызығушылығының кеңдігі, тұлғаның мақсаттылығы.

3. Тұрақтылық қатынасының дәрежесі, тұлғаның ізбасарлылығы және ұстамдылығы немесе бүтінділігі.

Құндылық бағыттар тұлғаның бүкіл өмірлік іс-әрекетін анықтайды. Құндылық–адам үшін маңызды құбылыстардың бірі. Құндылық өмірдің басты мақсаты, сондай-ақ оларды ұйымдастыру принципі болуы мүмкін (шындық, ар-намыс). Құндылықтар өмірлік мәселелерді мүмкін

нұсқалармен шешеді [2].

Осымен, тұлғаның жүріс–тұрысы оның беталысымен анықталады. Тұлғаның беталысы – бұл құндылық бағыттылық оның санасының дәрежесі. Тұлғаның беталысы оны қоздыратын бүкіл жүйесін және стратегиялық, тактикалық мақсаттарын анықтайды. Тұлғаның іс-әрекеті осы мақсаттармен бағытталады.

Егер мақсат іс - әрекеттің негізі болса, онда мақсаттын өзіндік негізі іс - әрекеттің емес, ал адамның қажеттілік жүйесінде болады.

Сонымен, қоздырғыш және мақсаттаушы адамның жүріс – тұрыс механизмі күрделі комплекстік, бір–бірімен байланысты тұлғалық факторлардан құралады. Тұлғаның бағыттылығы, оның қажеттіліктері қызығушылықтар болатын модификация және тілек, ұмтылыс, құштарлық құмарлық, бейсаналық бағдар.

Тұлғаның бағыттылығы маңызды түрде оның қабілеті мен мінезін анықтайды.

XX ғасырдың соңында ғылыми танымның алдыңғы қатарына адамдық болмыстың құндылықтарының мәнін түсіну мәселесі туындады, сол себептен ғылымды осы заманғы, аксиологиялық даму кезеңін белгіледі. Адамның құндылық бағдарлары философия, әдеп, әлеуметтану жеке саласы ретінде дамуында әрдайым зерттеу объектілерінің ең маңыздысы болып табылады.

Жасөспірім тұлғасының құндылықты бағдарлары көп мәнді пәнаралық ғылыми ұғым, ол әр түрлі талқыланады. Адамның өмірлік мақсаттарын анықтайтын құндылықты бағдарлар өзіне өте маңызды жеке тұлғалық мағынасына ие болуы қажет. Тұлға құндылықтарының жүйесі туралы көзқарас иерархия ретінде, өз жалғасын американдық әлеуметтік психологиясында орын алады. М. Рокич құндылықтарды “тұрақты пікір”, белгілі бір мінез-құлық әдісі ретінде немесе тіршілік етудің соңғы мақсаты жеке және әлеуметтік көзқарастары қарама-қарсы немесе мінез-құлықтың кері әсері, не болмаса тіршілік етудің соңғы мақсатын анықтайды. Оның ойынша, тұлғаның құндылықтарын келесі белгілер бойынша сипаттауға болады [3].

- құндылықтардың қайнар көзі мәдениетте, қоғамда және тұлғада байқалады;
- құндылықтардың әсері барлық зерттеуді талап ететін әлеуметтік феномендерінде байқалады;
- адамның игілігі болып табылатын құндылықтардың жалпы саны салыстырмалы түрде үлкен емес;
- барлық адамдар бірдей құндылықтарға ие, бірақ олар әр түрлі дәрежеде болады;
- құндылықтар жүйелі ұйымдастырылған болады.

Г. Шварц пен У. Билски құндылықтарға ұқсастық, концептуалды анықтама береді, олар келесі формальді белгілерден тұрады.

- құндылықтар – бұл ұғым немесе сендіру;
- құндылықтар тілекке сәйкес соңғы күйлерге немесе мінез-құлыққа қатынасы бар;
- құндылықтар жағдайлық сипатқа ие;
- құндылықтар мінез-құлықтың және жағдайлардың талдауын және бағалауын басқарады;
- құндылықтар қатыстық маңыздылығы бойынша тәртіпке келтірілген.

Осылайша құндылықты бағдарлар әрқашанда иерархиялық жүйені құрайды. Тұлғаның бағдарын қандай да бір құндылыққа қарағанда субъективті маңыздылығын, яғни жүйеге қосылмауын көз алдына елестету мүмкін емес.

Жеке тұлғаның құндылықты бағдарлар жүйесін үлкен жүйенің бір бөлімшесі ретінде қарастыруға болады, ол әр түрлі авторлармен “адамның өмірлік әлемі”, “әлемнің бейнесі” және суреттеліп, өз кезегінде күрделі және көп деңгейлі сипатқа ие. Тұлғаның құндылықты бағдарлар жүйесі әлеуметтік ортаның ішкі нұсқаулары нормалары арасында, мотивациялық-қажеттілік өрісі мен жеке тұлғалық мәндер жүйесі арасындағы аралық қалыпты ала отырып, сол бөлшектердің “адам” жалпы жүйесімен өзара іс-әрекетті қамтамасыз етеді.

Құндылықты бағдарлар жүйесі адам белсенділігінің негізгі реттеушісі болып табылады, өйткені ол жеке қажеттіліктер мен мотивтерді тұлғаның ұсынған және қабылданған социумның құндылықтарымен, нормаларымен сәйкестендіруге көмектеседі. В.Г. Алексееваның көзқарасы бойынша, құндылықты бағдарлар-қоғамдық құндылықтарының жекеленген еркін таңдау формасы тұлғаның іс-әрекет және мінез-құлық механизмдерін қосу болып табылады. Оның ойынша,

құндылықты бағдарлар жүйесі-бұл қоғамның рухани мәдениетін меңгерудің негізгі каналы, мәдени құндылықтардың адамның тәжірибелік мінез-құлық мотивтері мен стимулдарына ауысуы [3].

В.Ф. Сержановтың, В.Д. Шадриковтың, Е.А. Климовтың және т.б. еңбектерінде құндылықты бағдарлар іс-әрекетті реттеудің негізгі механизмі ретінде шығады. Е.А. Климовтың көзқарасы бойынша, әрбір белгілі бір кәсіби топ үшін өзінің іс-әрекет мағыналары мен өзіндік құндылықтар жүйесі тән. О.М. Краснорядцеваның айтуынша, құндылықты бағдарлардың мұндай контекстегі рөлі “кәсіби мінез-құлықтағы іс-әрекетті бағыттау және мазмұнды қамтамасыз ету мен кәсіби әрекеттерге мағына беру арқылы анықтауға болады” - деді [3].

Кәсіби ортада тұлғаның құндылықты бағдарлар жүйесінің өзгеруін, сонымен бірге өндірістік бейімделу мәселелерін атап көрсеткен ғалымдар Е.А. Климовтың, И. Данчтың, И.А. Ханинаның, Э.Ф. Зеер, И.В. Иванованың, О.М. Краснорядцеваның, Б.Г. Кривопапованың және тағы басқалар болды. Зерттеушілер көбінесе “адам-адам” типінің мамандықтар топтарына назар аударады. А.В. Юпитовтың пікірінше, жеке тұлғалық дамуға кәсіби іс-әрекеттің әсер ету сипаттамасы “қызметтік-мағыналы бірліктің” бар болуымен немесе болмауымен анықталады, ол кәсіби құндылықтардың қалыптасуы, жеке тұлғалық құндылықтар тәрізді нақтылы әлеуметтік – тарихи жағдайлар мен жалпы экономикалық және мәдени деңгейлерге байланысты.

Тұлғаның құндылықты бағдарлары жоғарғы реттеуші құрылу ретінде адамның ниеттерін жүзеге асырудың шарттарын анықтап қана қоймай, сонымен бірге өздері де оның мақсаттарының қайнар көзі болып табылады, осы арқылы жүйенің екі жақтылығы анықталады. А.И. Донцов құндылықты бағдарлар адамның мақсат қоюшылық механизмдерінің бірі ретінде болып көрсетеді, өйткені олар адамды табиғи және әлеуметтік дүние объектілері арасында бағыт беріп, сол арқылы реттелінген және ұғынылған, адамға маңызы бар әлем суретін құрайды.

Тұлғаның құндылықты бағдарларының күрделі және біртекті емес құрылым, олардың дамуының екі жақтылығының қайнар көзі, олармен орындалатын әр түрлі жоспар функцияларын анықтайды және құндылық құруларының көптеген жіктеу модельдері, өлшемдерімен ерекшеленіп негізіне салынған. Осылайша әр түрлі философиялық концепцияларында абсолютты және қатысты, объективті және субъективті, идеалды және нақтылы, ішкі және сыртқы құндылықтарға бөледі.

Әлбетте, адамның бағыттылық объектісі болып әр түрлі құндылықтар шыға алады. Н.А. Бердяев құндылықты бағдарларының иерархиялық нұсқаулары адам санасының трансцендентты функциясы болып рухани, әлеуметтік және материалдық құндылықтарға бөлінеді деді. Осы сияқты құндылықтардың категорияларды жіктеуі В.П. Тугаринов және Д.А. Леонтьевпен ұсынылады. В.Г. Алексеева құндылықты бағдарларын тұлға типологиясын құрудың негізгі белгісі ретінде пайдалануды ұсынды. Тұлғаның алғашқы типологиясы оның құндылықты бағдарлар ерекшеліктерінің негізінде құрылған Э. Шпрангердің жіктеу моделі болып табылады. Ол тұлғаның алты идеалды типін бөліп көрсетеді: теориялық адам, экономикалық адам, әдепті адам, әлеуметтік адам, саясаттық адам, діни адам.

М. Рокичтің концепциясының негізінде ол құндылықты бағдарлар жүйесінің үш деңгейлі иерархиялық моделін ұсынады:

-айырықша жалпыланған, абстрактілі идеалды құндылықтар (рухани танымдық, эстетикалық, гуманистік және әлеуметтік сыйластық, табыс, әлеуметтілік белсенділік);

-тұлғаның күйі ретінде өмірлік іс-әректінде бекітіліп, көрсетілген күйлік құндылықтар (қарым-қатынас, білімпаздық, белсенділік, басқарушылық және т.б.);

-күйлер құндылықтарын бекітуге және асыруға байланысты құралдық сипаттамалар мінез-құлқының әдіс-тәсілдер құндылығы.

Қазіргі таңда психологияда тұлғаның қандай бір құндылыққа бағытталуы бір мезгілде жеке әлеуметтік тәжірибеге негізделіп, екі жақты болып қарастырылады. Құндылық бағдарлар жүйесінің дамуы бірқатар циклдік процестердің паралельді өтуі ретінде ұсынылған. Яғни, құндылықты бағдарлар жүйесінің тұрақсыз дамуы бірқатар жеке тұлғалық процестердің қозғалысымен анықталады, ол өзінше спираль тәрізді дамиды, ал нақтылық бір адамның зерттеліп отырған процестердің циклдік фазалары “резонансқа ” байланысты [3].

Сонымен жеке тұлғаның құндылық-мотивациялық бағыттылығы өмір бойы біртіндеп дамып қалыптасатын құбылыс. Жасөспірімдік шақ адам өмірінде ерекше орын алады. Өйткені осы жас

кезенінде олардың өзіндік санасы, құндылық бағдары белсенді дамиды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Маслоу А. Мотивация и личность перевод А.М. Татлыбаевой 2010;- СПб.: Евразия, Терминологическая справка В. Данченко К.: PSYLIB, 2012.- 456б.
2. Алексеева В.Г. Ценностная ориентация личности проблема их формирования.- М.: Знания, 2005.-527б.
3. Калмыкова Е.С. Исследование мотивационной сферы личности // Вопросы психологии. 2012.-Б.53-55.

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

АЙБЕРГЕНОВА Н.А.

СР-21-1к тобының студенті

ИСАЕВ А.А

Ғылыми жетекші магистр, оқытушы

Магистр, оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ.,Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Әлеуметтік қызметкердің негізгі міндеті – клиентке және оның отбасына денсаулық жағдайын жеңуге көмектесу жолдарын ұсыну. Клиенттер жазатайым оқиғаға ұшырағанда, кенеттен ауырып қалса, созылмалы немесе өмірге қауіп төндіретін ауруға шалдыққан кезде көптеген қиындықтарға тап болған жағдайда әлеуметтік жұмыскерге жүгіну жолдарын айқындау.. Әлеуметтік қызметкерлер оларға осы проблемаларды бағалауға, олардың жақын және ұзақ мерзімді қажеттіліктерін анықтауға және оларды қанағаттандыру үшін ресурстарды табуға көмектесетін бағыттарын дамыту.

Мақаланың басты өзектіліктерінің бірі : Отбасын жан-жақты бағалаудың мақсаты-отбасының жағдайын, оның қоршаған ортасын және отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынасты талдау, ата-ананың танымдық, эмоционалдық және психоәлеуметтік даму деңгейін және бейімділік дағдыларының даму дәрежесін анықтау, ата-ананың жеке ерекшеліктерін зерттеу, жаман әдеттерге тәуелділікпен қоғамға қарсы айыру бар-жоғын анықтау, сондай-ақ бала мен отбасының қажеттіліктерін бағалау жағдайды нақты түсіну және отбасы мен балаға қажет қызмет көлемін қамтамасыз ететін одан әрі қолдау жоспарын жасау үшін қажет.Оның негізгі мақсаты – физикалық немесе психикалық патологиясы бар, сондай-ақ әлеуметтік қолайсыздығы бар адамдардың денсаулығының, жұмыс істеуінің және бейімделуінің ең жоғары деңгейіне қол жеткізу болып табылады

Кілт сөздер: Медициналық әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік жұмыстың функциялары, психикалық денсаулық, медициналық орталықтар.

Денсаулық сақтау жүйесіндегі әлеуметтік жұмыс - бұл жеке адамдарға, топтарға немесе қауымдастықтарға олардың әлеуметтік қызмет ету қабілетін арттыру немесе қалпына келтіру немесе олар үшін оңтайлы әлеуметтік жағдайларды жасау үшін кәсіби көмек. Денсаулық сақтау жүйесіндегі әлеуметтік жұмыстың нәтижесі ел тұрғындарының жалпы денсаулық жағдайына тікелей байланысты.Халықтың денсаулық жағдайы қоғамның әлеуметтік әл-ауқатының деңгейін анықтайтын негізгі көрсеткіш болып табылады. Өзінің әлеуметтік мәні жағынан қоғамдағы ересектер мен балалардың денсаулығын сақтау, оларды дұрыс әлеуметтік қорғау, қолайлы өмір сүру жағдайларын жасау Қазақстандағы ұлттық дамудың басты міндеттері және қоғамның демократиялық прогресінің таптырмас шарты болып табылады.Сонымен қатар, адам денсаулығы қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі болып табылады және кейбір жағдайларда әлеуметтік

жұмыс аурулардың алдын алуда, науқастарды емдеу мен оңалтудың тиімділігін қамтамасыз етуде, олардың әлеуметтік бейімделуінде және жұмысқа қайта оралуында шешуші рөл атқара алады. . Балалар, мүгедектер, созылмалы аурулар, қарттар сияқты халықтың осал санаттарына қатысты әлеуметтік жұмыстың маңыздылығы айтарлықтай артады.

Денсаулық сақтау жүйесіндегі әлеуметтік жұмыс – мүгедектердің оңтайлы еңбек қабілеті мен әлеуметтік белсенділігін сақтау мен дамытуды қамтамасыз етуге, азаматтардың салауатты өмір салтын насихаттауға бағытталған шаралар жүйесі. Әлемнің көптеген елдерінде әлеуметтік жұмыс денсаулық сақтаудың ажырамас құрамдас бөлігі болды, онда әлеуметтік қызметкер әлеуметтік сақтандыру жүйесі арқылы пациенттерді әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етеді, психологиялық қолдау көрсетеді, ойын-сауық жұмыстарын жүргізеді.

Негізгі әлеуметтік қызметкерлердің нақты мақсаты келесі міндеттерді шешеді:

- Дамуында кемістігі бар балаларды дүниеге әкелген әйелдерге алғашқы психологиялық көмек көрсету, құқықтық мәселелер бойынша кеңес беру;

- Медициналық-әлеуметтік жұмыс;

- Басқа адамдардан денесіне зақым келген, жарақат алған және сол сияқты адамдарға психологиялық қолдау көрсету және құқықтық мәселелер бойынша кеңес беру;

- Стационарлық емдеу мекемесінде қарт адамдарға психологиялық қолдау көрсету;

- Балалардың сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыру;

- Ауырған жағдайда әлеуметтік сақтандыру;

- Пациенттердің ерекше санаттары – онкологиялық науқастар, лейкоздар, мүгедектер үшін арнайы әлеуметтік бағдарламаларды ұйымдастыру.

Денсаулық сақтау саласында әлеуметтік қызметкерге көптеген міндеттер жүктеледі. Әлеуметтік қызметкер көрсететін қызметтер клиенттің қажеттіліктеріне байланысты. Жұмысшы клиенттің құқықтарын қамтамасыз ету үшін адвокат ретінде әрекет етеді, клиентке және клиенттің отбасына тікелей кеңес береді және клиентті басқа әлеуметтік агенттіктерге, қауымдастық ресурстарына немесе клиенттің тікелей және ұзақ мерзімді қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын нысандарға жібереді. Әлеуметтік қызметкер көрсететін қызметтер әрқашан клиенттің қажеттіліктеріне және денсаулық сақтау жағдайына байланысты. Әлеуметтік қызметкердің міндеттері денсаулық сақтау мекемесіне байланысты өзгереді. Медициналық әлеуметтік қызметкерлер ауруханада, медицина орталығында, қарттар үйінде, физикалық оңалту орталығында, емханада, үйде күтім жасау агенттігінде, реабилитацияда немесе психикалық денсаулық орталығында жұмыс істей алады. Әлеуметтік қызметкерлер денсаулық сақтау мекемесінде жұмыс істей алады немесе өз клиенттерімен жұмыс істеу үшін үйлеріне баруы мүмкін. Олар басқа агенттіктермен жиі жұмыс істейді және агенттік мүшелерімен кездесу үшін қысқа қашықтыққа баруға тура келеді.

Әлеуметтік қызметкерлер клиенттің қажеттіліктерін бағалау және күтім жоспарын әзірлеу үшін басқа агенттік қызметкерлерімен немесе медициналық топ мүшелерімен кеңеседі. Уақыт өте келе медициналық мекемелердегі әлеуметтік жұмыстың функциялары мен әсері айтарлықтай кеңейді. Ауруханаға жатқызылған науқастарға және олардың отбасыларына көмектесумен қатар, әлеуметтік қызметкерлер генетикалық кеңес, аурухана қызметтері, психотерапия және психикалық денсаулық бойынша кеңестер береді, сондай-ақ тамақтану бұзылыстары мен есірткі заттарын пайдалану проблемалары бар адамдарға емдеуді ұсынады.

Денсаулық сақтау мекемелеріндегі биоэтикалық мәселелер әлеуметтік қызметкерлерді күрделі міндеттерге қояды. Осы этикалық мәселелердің кейбіреулері нақты медициналық жағдайларға қатысты. Мысал ретінде отбасының пациенттің тіршілігін тоқтату туралы шешіміне, зорлаудан кейінгі түсік жасатуға, мүшелерді трансплантациялауға, психиатриялық науқастың ұстамаларын қолдануға немесе пациенттің антипсихотиктерді қабылдаудан бас тарту туралы шешіміне қатысты этикалық дилеммаларды келтіруге болады. Мұндай проблемалар туындаған кезде, әлеуметтік қызметкерлер көбінесе пациенттер, олардың отбасылары мен денсаулық сақтау мамандары арасындағы қарым-қатынаста маңызды делдал болады. Мұндай жағдайларда әлеуметтік қызметкерлер пациенттерге және олардың отбасыларына қиын жеке шешімдер қабылдауға көмектеседі, медициналық топ мүшелері арасындағы байланысты жеңілдетеді, пациенттің немесе

отбасының атынан сөйлейді немесе ауруханада, қарттар үйінде немесе оңалту орталығында шешілуі керек саяси мәселелерді көтереді.

Басқа биоэтикалық мәселелер әлеуметтік қызметкерлер мен пациенттер немесе олардың отбасылары арасындағы қатынастар мен мәмілелердің сипатына қатысты. Мысалы, медициналық мекемелердегі әлеуметтік қызметкерлер пациенттермен және отбасылармен қарым-қатынасты реттейтін құпиялылық пен құпиялылық нормаларымен таныс болуы керек. Олар сондай-ақ пациенттердің өзін-өзі анықтау құқығын, ақпараттандырылған келісім процедураларын, шындықты орнатуды, кәсіби патернализмді және қоғамды хабардар етуді қамтитын күрделі этикалық мәселелерге сезімтал болуы керек.

Атап айтқанда, әлеуметтік қызметкерлер әртүрлі кәсіптерді басқаратын этикалық міндеттемелер арасындағы айырмашылықтарды түсіндіре алады. Мысалы, Денсаулық сақтау мекемесіндегі әлеуметтік қызметкерлер әр түрлі мамандардың этикалық міндеттерін түсіндіруге көмектесе алады, егер қызметкерлер балаларға қатысты зорлық-зомбылыққа күдіктенсе немесе ЖҚТБ-мен ауыратын науқас үшінші тарапқа қауіп төндірсе. Денсаулық сақтаудың әлеуметтік қызметкерлері денсаулық сақтау саясаты мен басқарудың этикалық аспектілерін талқылауға және тұжырымдауға қатысады. Бұл бірнеше формада болуы мүмкін. Әлеуметтік қызметкерлер этикалық тұрғыдан күрделі жағдайлар мен саясатты талқылайтын институционалдық Этика комитеттерінің мүшелері ретінде қатыса алады. Олар пациенттермен және олардың отбасыларымен кең байланысының арқасында ерекше құнды перспективаға ие болуы мүмкін, сондықтан реанимация бойынша ұсыныстар, пациенттердің емдеуден бас тарту құқықтары, алдын ала нұсқаулар, органдарды трансплантациялау, ауыр мүгедек нәрестелерді емдеу және ЖҚТБ-мен ауыратын науқастардың жеке өміріне қол сұғылмаушылық құқықтары сияқты талқылауға үлес қоса алады. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметкерлер денсаулық сақтауды қаржыландыру тетіктерінің этикалық аспектілері және шығындарды шектеу шаралары туралы пікірталастарға қатыса алады. Олар сондай-ақ пациенттердің мүдделерін қорғау жолдарын ұсына алады немесе шектеулі Денсаулық сақтау ресурстарын жергілікті, ұлттық немесе халықаралық деңгейде әділ бөлуді қамтамасыз ететін саясат реформасын жақтай алады. Мысал ретінде әлеуметтік қызметкерлердің психиатриялық науқастарға көрсетілетін күтімді шектеу және жеке сақтандырушылар жүзеге асыратын басқарылатын күтім бағдарламаларымен қамтылған психиатриялық ауруханалардан шығарылуын жеделдету үшін қысымды бағалау үшін аурухана комитетіне қатысуын келтіруге болады. Мұндай жағдайларда әлеуметтік қызметкерлер шектеулі Денсаулық сақтау ресурстарын бөлудің әртүрлі стратегияларының психоәлеуметтік салдарын анықтауға көмектеседі.

Қазіргі әлемде біздің қоғам проблеманы түсіну мен оны шешудің шыңында. Әр адамның денсаулығы оның толыққанды өмір сүруін ғана емес, сонымен бірге оның мүмкіндіктерінің әлеуетін де анықтайтын факторға айналады. Халықтың денсаулық жағдайы өз кезегінде елдің әлеуметтік-экономикалық, мәдени және өнеркәсіптік даму ауқымын анықтайды. Медициналық көмектің қолжетімділігін, сапасы мен үздіксіздігін қамтамасыз етуге қызмет ететін бірыңғай дамыған әлеуметтік бағдарланған жүйе болып табылатын денсаулық сақтау секторы халықтың әл-ауқатының орнықты өсуі тұрғысынан республикадағы басты басымдықтардың бірі болып табылады. Соңғы жылдары әлеуметтік экономика және басқа да өзгерістер жағдайында медициналық Камек-ке үлкен сұраныс пайда болды. Бұрын дәрігерлер науқас адамды емдегенін жоққа шығармады, бірақ науқас адам бар, ал қазір әркімде ағзаның ерекшеліктерінде көрінетін ауру бар. Науқас адамға дәрігер ғана емес, оның өмірлік мәселелерін шешетін әлеуметтік қызметкерлер де қажет екені белгілі болады. Біздің адамдар дәрі тапқанға дейін ауырып қалмаудың жолын іздейді деп бекер айтпаған. Денсаулық сақтау әлеуметтік жұмыстың мақсаты-физикалық және психикалық ауытқулары бар, сондай-ақ әлеуметтік жағдайы төмен адамдардың бейімделуі мен жұмыс істеуін, сондай-ақ қарттар мен мүгедектердің денсаулығын ең жоғары деңгейге көтеру. өмірлік қиын жағдайлар мен денсаулықтың бұзылуы бір-бірін қиындатады және олардан тек медициналық шаралар арқылы шығу өте қиын. Денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік қызметкер, пациенттер мен олардың отбасыларына аурулармен күресуге көмектеседі. Олар пациенттерге ауруын немесе жағдайын түсінуге көмектеседі және диагнозға байланысты туындайтын эмоционалды, қаржылық және әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қолда бар ресурстар туралы ақпарат береді.

Науқастың адвокаты бола отырып, әлеуметтік қызметкер пациенттердің эмоционалды және әлеуметтік қажеттіліктерін медициналық емдеу арқылы қанағаттандыруды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбдікєрова Г.О. Денсаулық сақтау жүйесіндегі әлеуметтік жұмыс: оқу құралы / Г.О. Әбдікєрова. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
2. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – 2010. – 29 қараша.
3. © Әбдікєрова Г.О., 2019 © Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2019
4. Морозова Т.А. Социальная работа в системе здравоохранения Республики Казахстан // KazNU Bulletin. Psychology and sociology series. – №3 (58). – 2016. – С.195.
5. Сарбасова С.Б. Профессиональная практика в системе подготовки специалистов социальной работы в вузе. – Астана, 2016. – С. 17.

ҚАРТАЮ ҚАЗІРГІ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОҒАМНЫҢ МӘСЕЛЕСІ РЕТІНДЕ

САДВАҚАСОВА К.Ж.

СР-21-1к тобының студенті

ИСАЕВ А.А.

Ғылыми жетекші магистр, оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа: Қартаю - адамның өмір сүру қабілетінің төмендеуіне әкелетін және оның өмір сүру ұзақтығын анықтайтын еріксіз және табиғи процесс. Қартаю проблемаларын зерттеу оларды жақсы түсінуге және егде жастағы адамдарға жаңа мәртебеге дайындалуға көмектеседі. Міндет – ең алдымен физикалық және психикалық денсаулықты сақтау, әлеуметтік-психологиялық бейімделу үшін барабар жағдай жасау және денсаулықты сақтаудың практикалық дағдыларын дамыту. Қартаю – ауру емес, өмірдегі жас кезеңі. Дененің барлық жүйелерінде сөзсіз өзгерістер болатын кезең. Қартаю процесі әркім үшін әртүрлі, бірақ сонымен бірге өмірдің осы кезеңіне тән ортақ нүктелер бар.

Батыс қоғамы көптеген мәселелерге тап болады. Қазіргі қартаю үстіндегі қоғамда жеке адамдар мен топтар қартаюына байланысты әсер ететін жағдайлар толығымен қоғамның жалпы әл-ауқатына байланысты. Қоғамда қартаюдың әртүрлі салдары сөзсіз де, қайтымсыз да емес екендігі туралы дәлелдер өсіп келеді. Жас - әлеуметтік мәселелердің көп себептерінің бірі.

Мақаланың басты өзектіліктерінің бірі : Егде жастағы адамдар ерекше назар аударуды талап етеді, өйткені әлеуметтік жұмыстың ең дәстүрлі клиенттері болып табылады. Бүгінгі күні егде адамның проблемалары әртүрлі ғылымдармен белсенді түрде зерттеледі: социология, демография, әлеуметтік психология, физиология, әлеуметтік жұмыс теориясы, геронтология және т.б. практикалық деңгейде қарт адамдардың отбасы мен қоғамда өмір сүруінің оң және теріс тәжірибесін біріктіру жүргізіледі, ал теориялық деңгейде олармен әлеуметтік жұмыс әдістемелерін іздеу және жетілдіру жүзеге асырылады. Егде жасына назар аударғанына қарамастан, қарт клиент пен әлеуметтік жұмыс жөніндегі маманның өзара іс-қимыл процесі аз зерттелген. Қарт адамның өмірін лайықты, белсенді қызметпен және қуанышпен қалай жасау керек, оны жалғыздық, иеліктен айыру сезімінен қалай арылу керек, қарым – қатынас тапшылығын толықтыру керек- осы және басқа да мәселелер қазіргі уақытта бүкіл әлемнің жұртшылығын толғандырады.

Кілт сөздер: Геронтология , физиологиялық процесс, психология, стереотиптер, экономикалық дағдарыс, медицина, әлеуметтік шығындар, биология, организм, инфоқұрылым, коммуникация.

Қарттық жас қартаюу процесі ашық көрінетін, онтогенездің аяқталу кезеңі. Қазіргі кезде қартаюудың әртүрлі анықтамалары бар. Ғалымдардың кейбіреулері қартаюуды клеткалық заттың физико-химиялық структура өзгерісі есебінен реактивті клеткалардың біртіндеп өзгеруі деп қарайды. Басқалардың ойынша, қартаюу ішкі және сыртқы ортадан қорғанудың, мінез-құлықтың, физиологияның, биологияның төмендеуі. Сондай-ақ, қартаюуды өмір сүруімен және қорғанудың төмендеуіне әкелетін мінез-құлықпен организмнің есейгендегі өзгеруі. Қартаюу – ауру емес, өмірдегі жас кезеңі. Дененің барлық жүйелерінде сөзсіз өзгерістер болатын кезең. Қартаюу процесі әркім үшін әртүрлі, бірақ сонымен бірге өмірдің осы кезеңіне тән ортақ нүктелер бар. Әлеуметтік және психологиялық мағынадағы көптеген өзгерістер адамның зейнетке шығуынан басталады. Адам еріксіздігін түсінгенімен, кейде зейнетке шығуға дайын емес. Белсенді, мақсатты, ұзақ уайымға бейім емес, оптимист адамдар үшін зейнеткерлік өмірге бейімделу оңай. Олар өздерін жаңа жағдайларға қызығушылықпен қабылдайды, олардан жаңа мағына мен жаңа әрекеттерді табады. Өз мінез-құлқын қайта құрылымдау арқылы зейнеткер жаңа әлеуметтік рөлді қабылдауға көмектесетін жаңа құндылықтарды меңгереді. Пассивті, тұйық, тіл табыспайтын адамдар үшін зейнеткер рөліне үйрену көп уақытты алады. Осы кезге дейін қартаюудың себептері мен қарттық эволюцияның бірінші элементтері қандай деген сұраққа жауап жоқ. Қазіргі қартаюу үстіндегі қоғамда жеке адамдар мен топтар қартаюуына байланысты әсер ететін жағдайлар толығымен қоғамның жалпы әл-ауқатына байланысты. Қоғамда қартаюудың әртүрлі салдары сөзсіз де, қайтымсыз да емес екендігі туралы дәлелдер өсіп келеді. Жас - әлеуметтік мәселелердің көп себептерінің бірі. Себебі, егде жастағы және өте жас адамдар қоғамдағы кез келген басқа жас топтарына қарағанда осал. Егде жастағы адамдармен байланысты проблемаларға қаржылық тұрақсыздық, кедейлік, виктимизация, оқшаулану, тәуелділік, тиісті медициналық көмекке қол жетімділіктің болмауы және тұрғын үй жеткіліксіздігі жатады. Дау-дамай, қоғамның кейбір бөліктері күткендей бірге жұмыс істемейді. Қақтығыстар - бұл қоғамда болып жатқан барлық нәрсе. Жастар мен кәрілер шектеулі ресурстар үшін үнемі бәсекелеседі. Жердегі ресурстар өте көп болғанымен, әр адам кездесетін бәсекелестіктің қиындығы сонша, қақтығыстар әрқашан бақылауда болады. Олар түсінсе де, түсінбесе де, егде жастағы адамдар денсаулық сақтау және ресурстар үшін жастармен бәсекеге түседі деп күтілуде. Бәсекелестіктің күшеюі жастар мен кәрілер арасындағы ашық қақтығыстарға әкеліп, қоғамды дүрбелеңге салады. Шындығында, бүкіл қоғамдық өмірдің жетекші қағидасы – қақтығыс пен тепе-теңдік.

Қазіргі қоғамдағы қартаюу өз алдына әлеуметтік мәселе. Қазіргі қоғамдағы егде жастағы адамдардың күші аз және әлеуметтік мәртебесі төмен, бірақ олар қартаюуды мүлдем болдырмауға болмайтын нәрсе ретінде қабылдай алмайды. Бұл адам ағзасының кейбір нашарлауына ұшырайтын табиғи процесс. Қазіргі таңда әр елде егде жастағы халық саны үнемі өсіп келеді. Бұл факт жеке адамдардың өміріне және қоғамда бар әлеуметтік институттарға айтарлықтай әсер етеді. Егде жастағы адамдармен байланысты проблемалар үш маңызды факторға түрткі болады: еңбектің жеке құндылық ретіндегі тұжырымдамасы, экономикалық қиындықтар және таңбалау. Қоғамда жастар мен гламур басым, сондықтан егде жастағы адамдардың нақты рөлі маңызды емес. Қартаюу қоғамда тиімді қызмет ету үшін қажетті психикалық және физикалық механизмдердің үнемі бұзылуын камтиды. Бүгінде бүкіл әлем сияқты капиталистік елде кәрілік кемшілік ретінде қарастырылады. Жастар «мүгедек» деп аталатын адамдардың керемет үлестері мен жоғары лауазымдарын бағаламайды. Қарт адамдарды білімдері, қосқан үлесі, даналығы мен тәжірибесі үшін ерекше құрметтеп, пұтқа айналдыру керек. Мүмкін, жас стратификациясы егде жастағы адамдарға үлкен әсер етті. Қазіргі қоғамда адамдар негізінен жасына қарай бөлінеді. Бұл бөлу әрбір кластердің мүшелері толтыра және орындай алатын рөлдердің түрін шектейді. Мұндай сценарийде егде жастағы адамдар өздерін ең нашар топқа жатқызады, бұл қоғамда қақтығыстарға әкеледі. Егде жастағы адамдар жақын арада кемсітуді бастан кешірді. Стереотиптер егде жастағы адамдардың интеллектуалды икемді емес, өнімсіз, тұйық және тиімсіз екенін көрсетеді. Сонымен қатар, кемсітушілік егде жастағы адамдарға эмоционалды және психологиялық зорлық-зомбылық тудырады, бұл депрессияға және өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне әкеледі. Қазіргі қоғамда егде жастағы адамдар әдетте бір жас тобына топтастырылады, оны көбінесе үшінші жас деп

атайды. Үшінші жас өкілдеріне қатысты жастар арасында әртүрлі теріс пікірлер кең тараған, оның тамыры алысқа барып жатыр. Мүмкін Батыс қоғамындағы индустрияландырудың бастапқы кезеңінде болса керек, ең алдымен жаңа мигранттарды ата-аналарынан мұхит бөліп тұрған АҚШ-тың жас тұрғындарының арасында кәрілік пен қарт адамдарға теріс көзқарас күшейді.

Қоғам қартаюдан асып, қартаю ұғымы туралы көбірек білуі керек. Шындығында, біз қартаюмен байланысты дұрыс емес ойлау мен нанымдарды жоюымыз керек. Қарт адамдардың өз құқықтары мен бостандықтары бар, оларды құрметтеу керек. Олар адам, сондықтан оларда әр түрлі сезімдер мен эмоциялар бар. Әлеуметтік және денсаулық сақтау шығындарының үнемі өсіп отырғаны үшін қарт адамдарды кінәлауға болмайды. Медициналық және әлеуметтік шығындардың өсуіне әлемдік экономикалық дағдарыс себеп болып отыр. Жастар стереотиптік ойлаудан бас тартып, даналығы мен тәжірибесі бар ақсақалдарды тыңдау керек. Бұқаралық ақпарат құралдары да қоғамдағы егде жастағы адамдарды бейнелеуді өзгертуі керек. Бұқаралық ақпарат құралдары көптеген адамдарға жетеді, сондықтан ол қартаю туралы түсінікті оңай өзгерте алады.

Егде жастағы адамдардың экономикалық жағдайында гендерлік айырмашылықтар бар, бұл ерлер мен әйелдердің зейнетақыларының және зейнетақы жинақтарының айырмашылықтарына байланысты, бұл үлкен жастағы кедейліктің феминизациясы сияқты құбылысқа алып келеді. Егде жастағы әйелдер көбіне кедейлерге жатады және ерлерге қарағанда жинақтары мен активтері аз. Әйелдер үшін мүмкіндіктер теңдігіне және олардың еңбек нарығындағы жағдайына теріс әсер ететін өмір бойғы кемсітушіліктің салдарынан егде жастағы әйелдердің кірісі төмен және зейнетақы жинақтары аз. Гендерлік қатынастар мен нормалар егде жастағы әйелдер мен ерлердің денсаулығы мен әл-ауқатына, жыныс пен жас арасындағы қабаттасқан қатынастарға әсер етеді.

Қазақстандағы егде жастағы адамдардың жағдайында, әсіресе, қала / ауыл жағдайында айтарлықтай аймақтық айырмашылықтар бар. Ауылдық жерлерде тиісті әлеуметтік қызметтерге, атап айтқанда, егде жастағы адамдардың ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін медициналық қызметтерге қол жетімділік проблемалары көбірек. Сонымен бірге, отбасы институтымен, жақын туыстық қатынастармен, қарт туыстарын қолдаумен байланысты қалыптасқан мәдени дәстүрлер қарттардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Бұл дәстүрлер егде жастағы адамдарға қолдау факторы ретінде әрекет етеді, өйткені бұл оларға отбасыларының жанында болуға мүмкіндік береді, жақын туыстары оларға қамқорлық жасайды, олардың проблемалары мен қажеттіліктері назардан тыс қалмайды. Қазақстанда егде жастағы адамдардың құқықтарын қорғау саласындағы азаматтық сектор айтарлықтай күшейді. Егде жастағы адамдарға әлеуметтік қызмет көрсететін ҰЕҰ құрылды, өз қызметіне егде жастағы азаматтарды тартатын волонтерлік ұйымдар, этномәдени бірлестіктер, Қазақстан халқы Ассамблеясы, Ардагерлер кеңестері. Қазақстандағы егде жастағы адамдарда өзін-өзі тану, жұмыспен қамту, медициналық-әлеуметтік қызметтердің сапасы мен қол жетімділігі, паллиативті көмек проблемалары туындайды. Сарапшылардың пікірінше, егде жастағы адамдардың оқшаулану, жалғыздық мәселесі, бұл дұрыс дамыған демалыс, білім беру, сондай-ақ инфрақұрылымдық және коммуникация мүмкіндіктері тұрғын пәтер, үй, кіреберіс, көршілік, қала және ауыл деңгейінде дамиды. Егде жастағы адамдарға арналған мемлекеттік қолдау шаралары жеткіліксіз жүйеленген және тиісті мақсатқа ие емес, қарт адамдар кездесетін барлық мәселелерді шеше алмайды. Сарапшылардың пікірінше, сондай-ақ егде жастағы адамдарға оларға жүйелі түрде емес, тиісті сапасыз, қалдық негізінде көмек көрсететін мемлекеттік органдар тарапынан белгілі бір назар аударушылық бар.

Қорытындылай келе, қоғамның қарт адамдарға деген теріс көзқарасы өзгереді деп күтеміз. Әйтпесе, бұл арада біз қоғамның қарт адамдарға деген көзқарасында дұрыс емес нәрсе бар екенін түсініп, мойындауымыз керек. Агеизмнің себептерін анықтау үшін өте аз зерттеулер жүргізілді. Сондықтан агеизмнің себептеріне көбірек көңіл бөлу керек. Біз стереотиптер болмай, тек табиғат өз зардаптарын алады деп сенуіміз керек. Негізінен қоғамдағы егде жастағы адамдардың проблемалары өзара әрекеттестіктің жоқтығы, енжарлық және жалғыздықтан шиеленісе түседі. Қарт адамдар оқшауланып, зейнеткерлік мекемелерде немесе қарттар үйінде, достары мен туыстарынан алшақ қалады. Оның үстіне олар мектептен, жұмыстан оқшауланған. Осындай жағдайларды болдырмау керек, егде жастағы адамдар белсенді болып, отбасы мүшелерімен және

достарымен араласуы керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Агаджанян Н. А., Кислицин АН. Горный климат, спорт и здоровье. М.; Сочи: СП, . 195 с.2005
2. Альперович В. Д. Старость Социально-философский анализ. Ростов-на-Дону: Изд-во СКНЦ ВЦ, 1998. 104 с.
3. Апанасенко Г.Л., Попова Л. А. Медицинская валеология. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 248 с. (Гиппократ).
4. Кравченко А. И. Общая социология. М.: ЮНИТИ ДАНА, 2004. 479 с.
5. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2002. 467 с.
6. Краснова О. В. Социально-психологическое сопровождение выхода на пенсию // Работник социальной службы. 2006. № 3. С. 70-107.
7. Краснова О. В., Марцинковская Т. Д. Особенности социально-психологической адаптации в позднем возрасте // Психология зрелости и старения. 1998. № 3. С. 34-59.
8. Сачук ЯЯ. Проблемы программированной подготовки к выходу на пенсию как метода и средства изменения активного периода жизни // Геронтология и геронтология. Ежегодник / отв. ред. Д. Ф. Чеботарёв, В. В. Фролькис. Киев, 1985. С. 497-503.
9. Социальная психология старения / сост. О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. М.: Академия, 2003. 416 с.

ТҮЛҒАНЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ СФЕРАСЫ

ЕРҒАЛИ А.

ПуМо-23-1к тобы студенті

ИСАЕВ А.А.

Ғылыми жетекші магистр, оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды к.,Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мотивация әр адамға керек дүние, мотивация болмаса адамдардың әлде бір іске деген құлшынысы болмайды. Мотивация деген белгілі бір әрекетті істеуге, бастауға беретін шабыт. Адамдар мотивацияны әр түрлі жағдайда қабылдайды, және түсінеді. Мотивация – ішкі немесе сыртқы әсерлердің әсерінен жеке адамның немесе адамдар тобының мотивациясы қажеттіліктерді қанағаттандыру және ұйымның мақсаттарына жету процесі. Осы мәселелерді шешу ынталандырудың әртүрлі әдістері қолданылады. Бірінші және кең таралған әдіс – жазалау және кешіру әдісі. Бұл әдіс көбінесе адамның өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолданылады.

Кілт сөздер: Мотивация, Мотив, Даму, Мақсат, Қажеттілік, сфера.

Мотивация – адамның белгілі бір әрекетті орындауға деген ұмтылысы. Ішкі өзіндік бастамашыл ақыл өзінің қажеттіліктері мен мүдделерін білдіруге тырысады. Саналы және мақсатты әрекет. Құштарлық, ынта және мақсат ұғымдарына сәйкес келеді. Импульсті жүзеге асырады.

Жеке әрекеттерге бағыт береді. Табиғи және әлеуметтік ортаның талаптары адамның қозғаушы күші болып табылады. Бұл іске асыру кезінде ерікті жұмылдыруды талап етеді. Біздің заманымызда қажеттіліктер материалдық (тамақ, киім, баспана, жылу, т.б.) және рухани болып табылады. (Қоғамдық өмір, жұмыс, қарым-қатынас, білім, шығармашылық және т.б.) Мұндағы қажеттіліктердің кез келген жіктелуі шартты болып табылады. Қажеттіліктер бүкіл адамға тән ақыл-ой әрекеті, оның ақыл-ойы мен сезімі ерік-жігер қалыптасатын негізгі негіз болып табылады. Адамның қажеттіліктері олардың күшіне, пайда болу кезеңдері мен оларды қанағаттандыру әдістеріне байланысты сипатталған.

Мотивация құрылымында қажеттілік ерекше орын алады. Қажеттілік – кез келген әрекет. Бұл белсенділіктің қайнар көзі. Еңбек – сәйкес қажеттілікті қанағаттандыру құралы. Демек, қажеттілік – қызмет субъектісінің жалпы қызметі болып табылады. Қажеттіліктің іске асу процесі деп оның мотивацияға ауысуын (трансформациясын) түсінеміз. Субъектінің іс-әрекетінің бағыты - жеке жұмыстың нәтижелері мен ерекшеліктеріне қол жеткізу. Сіз қойған мақсатқа байланысты мотивация бүкіл әрекетті анықтайды. Мотивтер қажеттіліктермен сипатталады және бұл қажеттіліктер мотивацияның бағытын анықтайды. Ол нақтылайды. Бір адамның сансыз қажеттіліктері болуы мүмкін емес. Мотивациялық өрістің байлығы оның әртүрлілігі мен бірін-бірі толықтыруынан көрінеді. Қозғалтқыш сферасындағы қажеттіліктердің өзара әрекеттесуі бірін-бірі күшейтеді немесе арттырады. Ол әлсірейді және олардың қарсы тұруының нәтижесі этикаға жатпайтын мінез-құлық болып табылады. Бұл әкелуі мүмкін. Адамның мотивациясын анықтайтын шешуші фактор өмірдің мақсаты мен мәні болып табылады. Сәйкес танымдық әрекет. Мақсат саналы түрде қойылады, яғни болашақ нәтиже бастапқы мақтау, әрекетті көрсету, оның ықтимал салдары, жалғастыру, бейне, аралық және қорытынды нәтижелер туралы бейне. Мақсат – мотивацияның анықтаушы факторы ол адамның тікелей сыртқы әсерлерден салыстырмалы түрде тәуелсіз болу қабілетін көрсетеді. Мотивация – адамның белгілі бір әрекетті орындауға саналы және ішкі талабы. Ол адамның өзіне тиесілі

Мотивация түсінігі – белгілі бір мақсатқа жетуге бағытталған адам қажеттіліктерінің жүйесі. Бұл түсіндіріледі. Мотивациялық мінез-құлық «Адам нені қалайды?». Адамның сұранысы ерқашан бірінші кезектегі қажеттіліктерді жүзеге асырумен байланысты.

Адамдардың мінез-құлқы белгілі бір қажеттіліктерге байланысты. Қажеттілік – адам өмірінің тәжірибелік қажеттіліктерін қанағаттандыру және оның жеке қауіпсіздігін сақтау. Өмір үшін маңызды. Адамзаттың өмір сүруі, дамуы және жақсаруы үшін. Оған қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін құралдар мен процедуралар қажет. Адам қажеттіліктер әртүрлі. [1]

Полимотивация құбылысы. Бұл ұғым негізінен адамның мінез-құлқындағы айырмашылықты білдіреді, қажеттіліктерді анықтау процесі жүріп жатыр. Л.И. Бойович, әртүрлі нысандар үшін бір ғана бұл қажет емес, бірақ көп жағдайда бір объект бір-бірімен әртүрлі тәсілдермен әрекеттеседі.

қарама-қайшы қажеттіліктер; мұғалімнің болуы, өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы, әріптестерінің назарын аудару, алдағы жұмыста жоғары шығармашылық табыстарға жету арнайы жүзеге асыруға болады. А.Н. Леонтьев концепциясы бойынша: мотивтердің қалыптасу процесі бірнешедеп тұрады қажеттіліктердің материалдануын анықтайды.

А.Н. Леонтьевтің қажеттіліктерін дамыту «өзінің объектілерінің дамуы арқылы өтеді» - бұл қажеттіліктердің белгілі бір түрі ғана емес, бүкіл жүйені сипаттайды. Кейбір қажеттіліктер экзогенді түрде пайда болады. Полимотивация түрлері: мінез-құлықты анықтайтын әртүрлі мотивациялық күштердің өзара әрекеті, өзара әрекеттесу мен комбинация бірқатар түрлер мен формаларға бөлінеді. Белсенділік полимотивация жағдайдың кем дегенде екі түрін қамтиды. Біріншіден, нәтижесінде тіркеледі тұрақты полимотивациялық және поливалентті қажеттіліктердің онтогенезі орталықтандыру және олардың негізінде тікелей дамитын жаңа мотивациялық құрылымда. Мотивациялық қатынастар пайда болады. (В.С. Мағұл). Екіншісі – нақты жағдайдағы адам уақытша өзара әрекеттесуден немесе қарама-қайшы қажеттіліктердің туындауынан немесе жеке келіссөздерде қалыптасқан полимотивация.

Полимотивацияның екі жағдайы да бір-бірімен тығыз байланысты. Бұл онтогенезде қалыптасады поливалентті мотивациялық қатынастар ситуациялық өзара әрекеттің нәтижесі болып табылады. Сонымен қатар, күрделі әрекеттердегі мотивтердің өзара байланысының егжей-тегжейлі диаграммасы берілген. Ұсынған В.І. Додонов (1978). Бұл схема бойынша: мотивтердің келесі «шектік» құрамы бар әрекет жүзеге асырылуда. Олар:

- қызмет процесінің өзінен қанағат алу,
- қызметтің тікелей нәтижесі;
- іс-әрекеті үшін сыйақы (жалақы, лауазым);
- Депривация – қателік жасағаны үшін жазаланудан қорқу.

Осы мотивтердің әрқайсысының әрекет мотивтерінің жиынтығында өз үлесі бар. Тиісінше, полимотивация феноменологиялық болып табылады. Сонымен, мотивация әрекеттің бірнеше

формасын қабылдайтын адам әрекеті болып табылады.

Оны қажеттіліктерді анықтайтын мотивтердің жиынтығы ретінде қарастыру қиын. Психологиялық құбылыс адам әрекетінің әрбір түрі көп мәнді мотивтерден тұрады. Мотивтердің сыртқы түрі, өзара әрекеттестігі, құрылымдық деңгейі – бұл нақты адамның жеке басы қызметтің спецификалық ерекшеліктері мен сипаттамаларына байланысты.

Даму сипаты бойынша тұлғаның мотивациялық өрісін анықтаңыз.

Оларды өлшемдер арқылы бағалауға болады.

- Адамның мотивациялық сферасының кеңдігі. Бұл мотивациялық факторлар (қажеттілік, мақсат, мотив) әртүрлі қасиеттер, яғни адамдардың да қажеттіліктері, мақсаттары, мотивтері әртүрлі.

неғұрлым көп болса, соғұрлым оның мотивациясының ауқымы кеңейеді.

- тұлғаның мотивациялық сферасының икемділігі. Бұл қажеттілік қанағаттану кезінде әртүрлі мотивациялық күш-жігерді қолдану қабілетімен сипатталады.
- Жеке мотивация сферасының иерархиясы. Бұл жеке болды қажеттіліктердің, мақсаттардың, мотивтердің әрқайсысы сияқты өмірлік мотивациялық жағдай қызмет өтілі емес, бір-біріне бағыну немесе қызмет басымдығы сипатталған мотивация. [2]

Мотивация – ішкі немесе сыртқы әсерлердің әсерінен жеке адамның немесе адамдар тобының мотивациясы қажеттіліктерді қанағаттандыру және ұйымның мақсаттарына жету процесі. Осы мәселелерді шешу

ынталандырудың әртүрлі әдістері қолданылады.

Бірінші және кең таралған әдіс – жазалау және кешіру әдісі. Бұл әдіс көбінесе адамның өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолданылады. Мысалы, сіз шынымен кешке жұмысты аяқтауыңыз керек болса, онда бұл сізге ынталандырады, әйтпесе сіз әлі де кешігіп қаласыз. Кетемін, содан кейін жұмысты бітіремін десең, ынталандыру одан да күшті болады. Мотивациялық процесс. Мотивацияны процесс ретінде қарастырсақ, ол бірінен соң бірі келеді.

6 кезең арқылы көрсетуге болады. Бұл пікір алдын ала болғанымен, мотивация процесінің қалай жұмыс істейтіні, оның логикасы мен құрамдас бөліктері туралы түсінуге көмектеседі.

Бірінші кезең – қажеттіліктердің пайда болуы. Қажеттілік адамға бірден жетіспейтінін білдіреді сезіну процесінде пайда болады. Ол белгілі бір уақытта пайда болады және оны адамнан алып тастайды

белгілі бір шараларды қолдануды талап етпейді.

Екінші кезең – қажеттіліктерді жою жолдарын іздеу. Адамның белгілі бір қажеттіліктері бар. Егер олар пайда болса және адамға қиындық тудырса, оларды қанағаттандыру, басу, елеуі керек. Біз шешімдерді іздейміз. Бірден істеу, әрекет ету керек. Қажеттілік әрекетке ынталандырады.

Үшінші кезең – іс-әрекеттің мақсатын (бағытын) анықтау. Мотивтердің бағдарлануы және адам қажеттіліктерді жою үшін олардың пайда болу күшіне қарай қандай құралдарды пайдаланады? ол қандай мақсатқа жету керектігін және не алу керектігін шешеді. Осы кезеңде адам өзіне 4 сұрақ қойды

- Қажеттілікті жою үшін не істеуім керек?

- Мен қалаған нәрсеге жету үшін не істеуім керек?

- Мен қалаған нәрсеге қаншалықты қол жеткізе аламын?

- маған қажет нәрсенің қаншасын ала аламын?

Төртінші кезең – әрекетті жүзеге асыру. Бұл кезеңде адам өз қажеттіліктерін қанағаттандыра алады қызметті жүзеге асыру процесінде мақсаттарға жетуге ықпал ететін әрекеттерді орындауға бар күш-жігерін салады және қажеттіліктер өзгеруі мүмкін.

Бесінші кезең - әрекеттерді орындағаны үшін сыйақы алу. Белгілі бір нәрсені істегеннен кейін адам қандай болады? ол өзінің қажеттілігінен құтыла алады немесе қажетті затқа айырбастауға болатын затты ала алады. Қазір іс-әрекеттің қажетті көрсеткішпен салыстырғанда қаншалықты сәтті болғаны анықтауға болады. Нәтижесінде не жұмысқа деген ынта артады, әлсірету немесе консервациялау жүргізіледі.

Алтыншы кезең – қажеттіліктерді жою. Мотивация теориялары. Мотивацияның мазмұндық

теориялары ең алдымен адамдарға бағытталған.Әрекеттерге түрткі болатын қажеттіліктерді анықтауға бағытталған. Мотивациялар

заманауи концепциялардың негізін қалаушылардың арасында үш адамды айтпағандаерік. Олар: Авраам Маслоу, Фредерик Герцберг және Дэвид МакКлелланд.[3]

1. Маслоудың қажеттіліктер теориясы

Американдық психолог Абрахам Маслоу әзірлеген кеңінен танымал және кеңінен қолданылады.Қажеттіліктер теориясы келесі негізгі идеялар мен алғышарттардан тұрады:

- Адамдардың әрқашан белгілі бір қажеттіліктері болады;
- адамдар қатты сезілетін бірқатар қажеттіліктерді байқайды; бұл қажеттіліктер әртүрлі топтарға қосыла алады;
- қажеттіліктер топтары бір-бірімен иерархиялық қатынаста орналасады;
- Қажеттіліктер қанағаттандырылмаса, олар адамдарды белгілі бір қызмет түрлеріне жетелейді.

итереді; - Бір қажеттілік қанағаттандырылса, оның орнына басқа қанағаттандырылмаған қажет.

қажеттілік туындайды;

- Жоғары деңгейдегі қажеттіліктер және жалпы төменгі деңгейдегі қажеттіліктер.

Қанағаттанғаннан кейін ол адамға белсенді түрде әсер ете бастайды;

- Төменгі деңгейдегі қажеттіліктерге қарағанда жоғары деңгейдегі қажеттіліктер тиімдірек,сіз үлкен сомаға қанағат ете аласыз.

Мотивация түрлері.

Мотивация ішкі және сыртқы болып бөлінеді. Оларды ажырату үшін алдымен мына әңгімені оқыңыздар:«Бір қарт адамның үйінің терезесінің алдында балалар ойнауға шығады.Әр кеш сайын олар шалғын жинап,айқайлап, жүгіріп адамның тыныштығын бұзады. Ешқандай өтініш және ақылдар үйден ары ойнауға әсер етпейді. Сол кезде ол ойланып, балаларға былай дейді:

"сендер бүгін өте жақсы жүгірдіңдер, ойнадыңдар және айқайладыңдар. Сол үшін әрқайсыларыңа 1 доллардан берем".Балалар таң қалды! Олар ойын арқылы қанағаттанып қана қоймай, тағыда ақша алды. Балалар мәз мейрам. Келесі күні үйдің иесі шығып балаларға былай деді: «Білесіндерме, балалар, бүгін жағдайым өзгерді, ендісендерге 50 центтен ғана беремін»деді. Балалар ақшаны алып ары қарай ойнады, бірақ ақырынкұлшыныспен. Ертеңіне жаңағы ақылды адам 20 центтан беріп айтты: «Ертең тағы келіңдер,сендерге 5 центтан берем»деді. Балалар бұған былай жауап берді: «міне тағы, біз 5цент үшін ойнап

айқайлаймызба»деді. Міне осылайша қарт адам терезесінің алдындағы айқай шудан арылды.Бұл қандай мағынада айтылған әңгіме? Ол ішкі және сыртқы мотивация жайында. Бұл қарт адам балалардың ішкі мотивациясын төмендетті (олардың эмоциялары, еркін ойнау, "жүгіру және айқайлау") сыртқы мотивацияға ауыстыра отырып (ақшалар) жойылып кетуіне себеп болды.Ішкі мотивация—бұл тыным бермейтін «отын» тәрізді, сәтсіздікке ұшырамаумен қиындыққакетпеуді негіздейді. Ішкі мотивация келесі құбылыстардан құрылады:

- армандау, ұмтылу;
- шығармашылыққа ұмтылу;
- өзіне сенушілік пен, талап ету;
- көз жеткізу;
- әуесқойлық;
- тұлғаның өсуі;
- қарым-қатынас қажеттілігі.

Сыртқы мотивацияға жататындар:

- ақша;
- мансап;
- мәртебе, мерей;
- абырой, дүние-мүлік (үй, машина және д т.);
- сапар шегу мүмкіндігі.

Сыртқы мотивация ылғи өзгереді, ол табыста балалайды және сәтсіздіктерде аласұрады,бүгін

қуантқанымен, ертең керісінше болуы мүмкін.З.Фрейд айтқандай, адам хайуандар сияқты уайымнан қашып, қанағаттануға ұмтылады.Адам әрекетін қабылдамаумен қатар, адам нені қалайды, не нәрседен кеткісі келетінін анықап алу қажет.[4]

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы; Питер - Москва, 2014. - 512 с.
2. Баженов С.В. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». 2018. Том 7, №4. С. 84-85
3. Берг О. Мотивация на «ура» / О.Берг // Кадровый вопрос. — 2019. — №8. С. 64
4. Даниленко П. С. Реформы системы мотивации персонала в ОАО «РЖД» / П.С. Даниленко //М. гос. ун-т. — 2018. № 9 – С. 185-186

**СЕКЦИЯ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ»
«ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРАВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ»**

**ЖӘБІРЛЕНУШІМЕН ТАТУЛАСУДЫ РӘСІМДЕУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ
ҚҰҚЫҚТЫҚ МАҢЫЗЫ**

АЛИМХАН Е.А

Ю-22-1кНП тобының магистранты

БАЙКЕНЖИНА К.А.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қаласы, Қазақстан

БАЙКЕНЖИН Д.С.

Балқаш қалалық ІІБ бастығының орынбасары,

полиция подполковнигі

Аңдатпа. Бұл мақалада жәбірленушімен татуласуға келудің маңызды мәселелеріне тоқтала отырып, татуласуға келуді рәсімдеу кезінде жіберілетін кейбір олқылықтар және оларды болдырмау мәселесі қарастырылады. Татуласу мәселесінде жәрдем көрсетуге қабілетті делдалдар, яғни медиаторлардың қажеттілігі жайлы сөз болады. Сондай-ақ, жәбірленушімен татуласуды рәсімдеудің әлеуметтік және құқықтық маңызы жайлы көрсетіледі.

Кілт сөздер. Жәбірленуші, моралдық зиян, рәсімдеу, делдал, татуласу кезеңдері, ақталмайтын негіздер, бітімгершілік.

Заң әдебиетінде зардап шегуші мен кінәліден басқа қандай адамдар татуласуға келуге қатыса алады деген мәселеге тиісті көңіл бөлінбейді. Жасалған қылмысқа байланысты бір-бірімен белгілі бір келіспеушілікке түскен адамдар қалыптасқан жағдайдың ықпалында болады. Бұл ретте, әдетте, олардың әрқайсысына татуласуға келу туралы ұсыныспен жүгінуге мүмкіндік бермейтін ауыр психикалық атмосфера қалыптасады. Татуласуға келуді қалыпты кездесулер мен келіссөздер арқылы жүзеге асырудың өзара сенімсіздікті жойып, зорлық-зомбылыққа ұшыраудың болмайтындығын сезініп қорқынышсыз өткізу мүмкін еместігін көптеген тұлғалар біле бермейтіндіктен де көптеген реттерде жүзеге асырылмайды. Сондықтан мұндай жағдайларда келіспеушілікке қатысушы болып табылмайтын, татуласуға жәрдем көрсетуге қабілетті, яғни делдал ретінде әрекет ететін үшінші тұлғаның болуы талап етіледі.

Жәбірленушілер мен кінәлілер арасында делдал ретінде әрекет ететін арнайы органдар (адамдар) оларға татуласуға келуге қол жеткізуде көмек (заңдық, психологиялық, моральдық және т. б.) көрсетеді және осындай көмек түрлері қажет пе деген сұраққа құқық қорғау органдары мен сот қызметкерлерінің 74.3%-ы онымен адвокат және (немесе) жәбірленушінің өкілі айналыса алады деп жауап берді, 17.1%-ы кінәлі және жәбірленуші арасында делдал ретінде әрекет ететін арнайы органдардың (тұлғалар) қажеттілігі жоқ деп ойлайды, алайда сұралғандардың тек 4.3% - ы ғана мұндай органдардың (адамдардың) қажеттілігін баса айтады.

Құзыретті органдар қызметкерлерінің ұстанымы дұрыс емес. Кінәлінің мүдделерін қорғайтын адвокат жәбірленушіге зиян келтірген адаммен байланысты болады. Зардап шегушінің өкілі туралы да айтуға болады: кінәлі адам үшін ол зардап шеккен тарап болады. Егер, татуласуға келу туралы ұсыныс адвокаттан (өкілден) келіп түскен жағдайда, онда қарама-қарсы жақта көрсетілген адамдардың өзі және қорғалушы (өкілдік беруші) пайдасы үшін әрекет ететініне негізделген сенімсіздіктің белгілі бір үлесі туындауы мүмкін.

Әрине, адвокат (өкіл) тарапынан татуласуға келу қалаған нәтижеге алып келетіндігін және екі тарап істің нәтижесіне қанағаттанатынын жоққа шығаруға болмайды. Дегенмен, мәселенің осындай шешімі мінсіз емес. Бұдан басқа, аталған адамдар татуласуға келу рәсінде жиі тек қана заң көмегін көрсете алатынын атап өткен жөн. Татуласуға келу рәсімі туралы айтатын болсақ, мұндай іс-әрекет

қылмыстық жағдайды шешу үшін ғана емес, сонымен қатар қатысушылардың сезімдерін білдіру, оларды құрбанның және атақты қылмыскердің психологиялық жағдайы мен рөлдерінен босату үшін де қажет.

Осыған байланысты делдал рөлінде міндетті түрде заң білімі бар адам болуы шарт емес. Делдал жұмысының маңызды принципі бейтараптылық болып табылады және олардың рөлінде адамдармен сөйлесе алатын және оларды ести алатын, олармен мұқият бірге бола алатын және шамадан тыс эмоцияға ұшырамайтын барлық адамдар келеді. Татуласуға келу рәсіміне қорғаушы және тараптардың өкілдері қатыса алады. Ең алдымен, тек қана қатысу ғана емес, сондай-ақ автормен көрсетілген адамдардың татуласуға келу процесіне қатысуына да жол берілмейді, өйткені бұл жағдайда кінәлі мен жәбірленуші арасындағы қалыпты қарым-қатынастарды қалпына келтіру туралы айтуға болады. Сонымен қатар, құқық қорғау органдары мен соттарда да, онсыз да айтарлықтай үлкен жұмыс көлемі бар және оны негізсіз ұлғайтатын болар еді. Татуластыру кездесуін өткізу орнына келетін болсақ, мұнда да Л.М.Володинаның пікірімен келіспеуге болмайды.

Мұндай орын құқық қорғау органдарымен байланысты болмауы тиіс, сондай-ақ бейтарап болуы тиіс. Татуласуға келуге қатысушы адамдар туралы және оның рәсімі туралы мәселеде сот-құқықтық реформа орталығы өкілдерінің ұстанымы неғұрлым қолайлы болып табылады [1,81-82бб].

Шетелдік әріптестердің көпжылдық тәжірибесін ескере отырып, орталық өкілдері белгілі бір татуласуға келу технологиясын, татуласуға келу бағдарламаларын әзірлейді, олар жалпы қалпына келтіру сот төрелігінің идеяларын көрсетеді. Қазіргі уақытта орталық қалпына келтіру сот төрелігі саласында белгілі бір жұмыс тәжірибесіне ие. Нақты тұлғалар арасындағы татуласу жетекші басқаратын татуласу туралы кездесуде орын алады. Бұл ретте жүргізушінің психологияда, әлеуметтік жұмыста, педагогикада біліктілігі болғаны дұрыс, бірақ бұл міндетті емес. Татуласуға келу кездесуін өткізу туралы өтінішпен жәбірленуші де, кінәлі де, оның адвокаты да, жәбірленушінің өкілі, туыстары мен т.б. өтініш жасауы мүмкін. Татуласуға келу кездесуі 2 кезеңнен тұрады.

Бірінші кезең өзара түсіністікке қол жеткізуге арналған. Бұл жерде құқық бұзушы да, зардап шеккен адам да жасалған қылмысқа қалай әсер еткенін айта алады. Өз кезегінде жәбірленуші өзінің қылмысына байланысты туындаған сұрақтарын қоя алады: қылмыс неге болды, неліктен ол құрбан болды және т. б.

Екінші кезеңде қатысушылар осы жағдайдан шығу стратегиясын әзірлейді. Татуласуға келу шартына қол қою татуласудың оң нәтижесі болып табылады. Шарттың орындалуын растайтын құжаттармен бірге көшірмесі қылмыстық жауаптылықтан босату туралы мәселені шешу үшін құзыретті органдарға жіберіледі. Бұл процесс ерікті негізде өтеді, яғни кез келген уақытта жәбірленуші да, кінәлінің оған қатысудан толық бас тартуға құқығы бар. Татуласуға келу рәсімі кінәлі адам үшін де, жәбірленуші үшін де өте маңызды. Алайда қылмыстық жауаптылықтан босату туралы мәселені шешу үшін татуласуға әкеп соққан процесс емес, оның нәтижесі (дәлірек айтқанда - қол жеткізілген татуласу дәлелдері) неғұрлым маңызды болып табылады.

Жәбірленушімен татуласуға келуге байланысты қылмыстық істі тоқтату сот, сондай-ақ тергеуші мен анықтаушы прокурордың келісімімен жәбірленушінің немесе оның заңды өкілінің өтініші негізінде қылмыстық істі тоқтатуға құқылы екенін анықтайды. Осылайша, қазіргі уақытта татуласуға келудің қол жеткізгенін растайтын дәлел (жазбаша құжат) жәбірленушінің немесе оның заңды өкілінің өтініші болып табылады. Татуласу татуласуға қол жеткізуде кем дегенде екі тарап қатысуы тиіс деген кешірімнен ерекшеленеді. Осыны негізге ала отырып, татуласуға байланысты қылмыстық істі тоқтатуға кінәлі адам мен жәбірленушінің бірлескен арызы бойынша ғана жол берілуге тиіс деген қорытынды жасау керек.

Х.Аликперовтың татуласуға келу туралы актіде төмендегі мән-жайлардың орын алуы туралы пікірімен келісу керек:

- жәбірленушінің татуласуға келуге келісуінің еріктілігі;
- жәбірленушінің өзіне қатысты қылмыс жасаған адамды қылмыстық жауаптылықтан босату туралы сот, прокурор, тергеуші немесе анықтауды жүргізетін орган алдындағы өтініші;
- жәбірленушінің қылмыс жасаған адам келтірген зиянды толық толықтыру туралы немесе ол

кінәлі адамның тарапынан зиянды толықтыру қажеттігінен бас тарту не олардың келтірілген зиянды белгілі бір мерзімге өтеуді кейінге қалдыру туралы уағдаластыққа қол жеткізу туралы арызы [2, 174-17666].

Татуласуға келу рәсімін бұрын айтылғандай, заң нормаларында егжей-тегжейлі көрсетуге болмайды, себебі бұл заң процесі емес, көбінесе психологиялық-әлеуметтік процесс. Алайда қылмыстық іс жүргізу заңында сот, прокурор, сондай-ақ тергеуші мен анықтаушы прокурордың келісімімен, егер ол жәбірленушімен татуласса және жәбірленушіге келтірілген зиянның орнын толтырса, қылмыс жасаған адамның арасында жасалған татуласуға келу туралы ұсынылған келісімнің негізінде онша ауыр емес алғаш рет қылмыс жасаған (немесе оның өкілінің) және жәбірленушіге келтірілген зиянның төленгенін растайтын дәлелдемелердің болуы жәбірлеуші адамды жауаптылықтан босатудың негізі болып табылады.

Бұл татуласуға келу рәсімі туралы мәселе назардан тыс қалуы тиіс дегенді білдірмейді. Біздің ойымызша, сот-құқықтық реформа орталығының бітімгерлік кездесулер өткізу тәжірибесі осы мәселені шешуде бағдар бола алады. А.А.Алиевтың қылмыстық процестегі тәртіптің бітімгерлік моделі тек қана құпталуы мүмкін, ол көптеген артықшылықтар береді, қылмыстық жазалау шараларын қолданбай, қылмыстың салдарын жоюға мүмкіндік береді [3, 141-14266].

Ол қылмыстық процестегі татуласуға келу аралас мемлекеттік-қоғамдық институтының идеясына терең талдау және көп аспектілі көзқарас қалпына келтіру сот төрелігі элементтерінің бірі ретінде сөзсіз перспективалы екенін мойындайды. Алайда, бұдан әрі автор орталық ұсынған жобаның сот-құқықтық реформасының күрделілігі мен көпмақсаттылығын, заң шығару машинасының ауырлығын, мемлекеттік қаржыландыру мүмкіндіктерінің, сондай-ақ дамыған қоғамдық институттардың болмауын ескере отырып, бұл перспективаның орындалуы өте алыс болып табылатынын көрсетеді.

Әрине, бұл пікірмен келіспеуге болмайды. Қазақстан Республикасында қазіргі уақытта сот төрелігін қалпына келтіру дамытуды тежейтін объективті факторлар бар. Алайда, бұл қозғалысты толығымен жоққа шығаруға болмайды, себебі ол шын мәнінде оң нәтиже әкелуі мүмкін. Қылмыстық іс жүргізу құқығы тұрғысынан қылмыстық жауаптылықтан босату - бұл мемлекеттің іс-әрекетті теріс бағалаудан және оны жасаған адамның іс жүргізу актісінде көрсетілген бас тартуы. Іс жүргізу актісінде қылмыстық істі қысқартудың әрбір жағдайында Қылмыстық кодекстің белгілері адамның іс-әрекетіне жататын бабына сілтеме жасай отырып, жасалған қылмыс оқиғаларын сипаттау қажет.

Заң әдебиетінде қылмыстық жауаптылықтан, оның ішінде жәбірленушімен татуласуға келумен босату қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында болуы мүмкін екендігі туралы ереже бірқатар қарсылықтарды тудырады. Олар қылмыстық істі қысқарту туралы қаулыда оған қатысты қылмыстық іс тоқтатылатын қылмыс жасағаны үшін кінәсі баяндалатынына негізделген.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 49-бабына сәйкес қылмыс жасаған әрбір айыпталушы оның кінәлілігі қылмыстық заңда көзделген тәртіппен дәлелденбейінше және заңды күшіне енген сот үкімімен белгіленгенге дейін кінәсіз деп есептеледі [4]. С.Е.Еркенов қылмыстық істі адамды кінәлі деп танусыз тоқтату ҚР Конституциясының 49-бабының 1-бөлігінің ережелеріне сәйкес келмейді деп санайды [5, 221-22366]. Бұл сәйкессіздік сот талқылауының алдындағы кезеңде судья істі тоқтатқан кезде де орын алады. Тергеуші, анықтау органы, прокурор қылмыстық жауаптылықтан босату туралы шешімді қабылдай отырып, кінә мен жауапкершілік мәселелерін шешу функциясын өзіне еркін немесе еріксіз алады. Сол арқылы олардың әрекеттері Конституцияның 49-бабының нормаларына қайшы келеді.

А.С.Нуралиева, анықтау органына, тергеушіге, прокурорға ақталмайтын негіздер бойынша (соның ішінде жәбірленушімен татуласуға келуіне байланысты) қылмыстық істерді қысқарту құқығын беру бөлігінде заңның ережелерін сынай отырып, біріншіден, кінәсі ашылмаған қылмыстарды есептен шығаруға және екіншіден, нақты қылмыскерлерді босатуға мүмкіндік береді деп есептейді [6, 61-6266].

В. Савицкий ақталмайтын негіздер бойынша қылмыстық істерді тоқтату қылмыс жасаған белгілі бір адамдарды кінәлі деп соттан тыс мойындауды болжайды, бұл Қазақстан Республикасы Конституциясының 49-бабына қайшы келеді [7, 41-4266]. А.Н.Ахпановпен А.Л.Ханның пікірінше, егер әңгіме қылмыстық жауапкершіліктен босату туралы болса, сот талқылауын міндетті деп

санауға болмайды. Егер істің мән-жайлары жеткілікті толық анықталса және істі ақталмайтын негіздердің бірі бойынша тоқтату үшін заңда көзделген негіздер болса және айыпталушы осындай шешіммен келіссе; егер жәбірленуші да, процеске қатысушылардың бірде-біреуі де мұндай шешімге қарсылық білдірмесе; егер ақырында, осы іс бойынша сот талқылауы қоғам мен мемлекеттің мүдделерін талап етпесе жиналған дәлелдемелер айыпталушының өзіне тағылған әрекетті жасағаны туралы куәландырады.

Егер, біріншіден, ол түрлі: әкімшілік жауапкершілікке тартумен, қоғамдық ықпал ету шараларын қолданумен ауыстырылмаса, ақталмайтын негіздер бойынша қылмыстық істі тоқтату мүмкін болады. Екіншіден, кез келген ақталмайтын негіздер бойынша істерді тоқтату оған қатысты тиісті шешім қабылданатын адамның келісімімен ғана жүргізілуге тиіс [8,85-8766].Ю.Корневский және басқа да авторлардың, кез келген жағдайда қылмыстық істі тоқтату оған қатысты қылмыстық іс тоқтатылатын адамның келісімімен ғана жүргізілуі тиіс деген пікірімен келіспеуге болмайды[9,161-16266].

Осыған қатысты А.Л.Ханның пікірі тіптен өзгеше. Ол адамды қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп тану істі қысқарту туралы ұйғарымда емес, тек үкімде ғана жүргізілуі мүмкін екендігіне келіседі. Егер тіпті алдын ала тергеу органдары кінәлілік дәлелдемелерінің жиынтығын жинаса да, олар күдіктінің (айыпталушының) олардың біліксіздігіне байланысты кінәлілігі туралы шешім қабылдай алмайды (кәсіби біліктілігінің жетіспеуі емес, өкілеттіктерінің болмауы тұрғысынан). Автордың пікірінше, күдіктінің (айыпталушының, сотталушының) өзі өз ісінде судья болып табылмайды. Сондықтан оның өз кінәсін мойындауы және кез келген негіздер бойынша істі тоқтатуға келісімі қылмыс жасаудағы кінәнің дәлелденуін білдірмейді.

А.Л.Ханның пікірінше, ақталмайтын негіздер бойынша қылмыстық істі қысқарту туралы іс жүргізу актілері сол адамға қатысты сол немесе басқа да іс бойынша одан әрі іс жүргізуге тек кедергі болып табылады, кінәліні анықтау туралы емес, қылмыстық қудалаудан бас тарту туралы іс жүргізу актілері болып табылады. Осыған орай автор тергеу органдарына қаулы және ұйғарымдар жасау кезінде соттарға өздері шығарылатын адамдардың қылмыс жасағанын бекітетін тұжырымдардан бас тартуды ұсынады.

Алайда, қылмыстық жауаптылықтан босату туралы мәселе көрсетілген іс жүргізу құжатының мазмұны бөлігінде автордың пікірі қарсылық тудырады. Әрбір жағдайда құзыретті органдар жасалған қылмыс оқиғаларын сипаттап, адамның іс-әрекетін міндетті түрде саралауы тиіс. Әйтпесе, босату шарттарын белгілеу мүмкін емес (ең алдымен қылмыс санаты). Автор ұсынып отырған мәселені процессуалдық шешу моделі қылмыстық жауаптылықтан босату институтына сәйкес келмейді.Б.К.Шнарбаев қылмыстық жауаптылықтан босату және қылмыстық қудалаудан босату ұғымдары арасындағы арақатынасты талдай отырып, кінәсіздік презумпциясы қағидатының үйлесімділігін және сотқа дейінгі сатыларда қылмыстық жауаптылықтан босату мүмкіндігін негіздеуге тырысты.

Біріншіден, автор қылмыстық процесте қылмыс жасаған адамның орнына қылмыстық қудалауға жататын адамның терминін пайдалануды ұсынады. Айырмашылық осында анық, өйткені қылмыстық қудалауға жататын адам қылмыс жасаған және қылмыстық жауаптылыққа жататын адам міндетті түрде бола алмайды. Оның пікірінше, қылмыстық жауаптылықтың процессуалдық аспектісі қылмыстық іс жүргізу ғылымы үшін классикалық қылмыстық қудалау ұғымымен сәйкес келеді.

Екіншіден, сөз жазадан босату (яғни қылмыстық жауапкершіліктен тар және тікелей мағынада) немесе қылмыстық қудалаудан босату туралы болуы мүмкін. Соңғысы қылмыстық жауаптылықтан босатумен оның іс жүргізу аспектісін (айыпталушы ретінде тартудың синонимі ретінде қылмыстық жауапкершілікке тарту және т.б.) ескере отырып ғана сәйкес келеді. Автор қылмыстық жауаптылықтан босатудың қылмыстық-саяси тұжырымдамасы мен кінәсіздік презумпциясы қағидаты арасындағы қайшылықтар қылмыстық жауаптылықтан босату өзінің материалдық-құқықтық автономиясын жоғалтқан және іс жүргізу призмасы арқылы қаралатын кезде ғана болмайды деген қорытынды жасайды. Автор ҚР ҚК және ҚР ҚДЖК-ға тез арада өзгерістер енгізуге шақырмайды. Қылмыстық жауаптылықтан босату институтының түсіндірмесі кінәсіздік презумпциясы бос елес емес, құқық қолданушыға, оның ішінде қылмыстық істі

ақталмайтын негіз бойынша қысқартушы үшін нақты принцип болып қалатындай болуға тиіс [10,152-154бб].

Көріп отырғанымыздай, Б.К.Шнарбаевтың позициясы А.Л.Ханның позициясымен сәйкес келеді: сұрақ қолданыстағы заң нормаларын өзгерту емес, оларды қалай түсіну керек екендігіне қатысты болып отыр. Сондықтан, ҚР Конституциясының 49-бабында қылмыс ұғымын оны сот үкімімен белгіленген жазаға қорқыту арқылы ҚК-нің тыйым салынған қоғамдық қауіпті әрекеті кінәлі деп мойындай отырып өзгертуді ұсынған авторлармен ешбір жағдайда да келіспеуге болмайды. Қылмыстық процесте қылмыстық жауаптылықтан босату қылмыстық қудалауды тоқтатуды білдіретін ұстаным негізді және кінәсіздік презумпциясына қайшы келмейтін болып табылады[11,49-51бб].

Қазақстан Республикасының барлық заңнамалық актілері Қазақстан Республикасының Конституциясына ғана емес, халықаралық құқық нормаларына да негізделген. Бұл нормалар зерттелетін мәселеге байланысты қызығушылық тудырады. БҰҰ Бас Ассамблеясы 10.12.1948 ж.қабылдаған «Адам құқықтарының жалпыға ортақ Декларациясының» 11-бабының 1-бөлігі «қылмыс жасады деп айыпталған әрбір адам оның кінәлілігі жариялы сот талқылауы арқылы заңды тәртіппен белгіленгенге дейін кінәсіз деп санауға құқылы» екенін белгілейді және бұл ретте оны қорғау үшін барлық мүмкіндіктер қамтамасыз етіледі [12].

Сонымен, жоғарыда келтірілген ғалымдардың пікіріне сүйене отырып, жәбірленушімен татуласуына байланысты қылмыстық істі тоқтатуды рәсімдеудің әлеуметтік маңызы өте зор екендігін көріп отырмыз, өйткені, біріншіден рәсімдеу заң талабына сай жүргізілсе, екі тарап та әлеуметтік әділеттілікке қол жеткізеді, екіншіден өздерінің құқықтарын мемлекет тарапынан қорғалатындығын мойындайды, үшіншіден қоғам мүшелері заңның үстем екендігін түсінеді. Солай бола тұрса да, қылмыстық қудалау органдары қылмыстық істер бойынша орташа ауыр қылмысты бірінші рет жасаған адам, егер ол жәбірленушімен татуласса да, келтірген зиянның есесін толтырса да, заң талаптарына сәйкес анықтама жүргізу, алдын ала тергеу жүргізу кезінде айыпталушыны қылмыстық жауаптылықтан босатып, қылмыстық ісін қысқартуды жөн көрмейтін сияқты. Әрине, бұл жөнсіздік заң талаптарына қайшы болғанмен, қылмыстық қудалау органының ұпайын түгендеуге тиімді шығар. Татуласу институтын дұрыс қолданбау, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау жолындағы заңдылықты қолданбау, адамның конституциялық құқығына нұқсан келтіру болып табылатынын ескерген жөн.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Л.М.Володина. Примирение с потерпевшим и согласие потерпевшего – «частный сектор» в публичном уголовном праве .Правоведение.-2008.- №1
2. Х.Аликперов. Вопросы уголовного дела в стадии предварительного расследования с освобождением лица от уголовной ответственности. М. 2014.
3. А.А.Алиев. Қылмыстық жауапкершіліктен босату кезінде тергеу қателіктерінің алдын алу.Қарағанды. 2015.
4. ҚР Конституциясы 30.08.1995ж. қабылданған. 29.06.2023ж. өзгерістермен
5. С.Е.Еркенов. Қылмыстық жауаптылықтан босатыла отырып, істі тоқтату кезінде адамды құқықтық және моральдық оңалту мәселелері. Астана.2015
6. А.С.Нуралиева. Қылмыстық істі тоқтатудың негізі ретінде қылмыстық қудалауды жүзеге асырмауға мүмкіндік беретін мән-жайлар. Костанай.2014. 61-62бб
7. В.Савицкий.Теоретические и практические проблемы примирения сторон в уголовном судопроизводстве. М.2006
8. А.Н.Ахпанов., А.Л.Хан. О понятии предварительного следствия и дознания в свете нового уголовно – процессуального законодательства РК. Караганда 2012
9. Ю.Корневский. Отличительные особенности примирения сторон по делам частного, частно-публичного и публичного обвинения и правовые последствия прекращения уголовного дела. М.2008
10. А.Л.Хан. Проблемы процессуальной независимости следователя в уголовном

судопроизводстве РК. Караганда 2012

11. Б.К.Шнарбаев. Қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату туралы нормаларда қылмысты қоғамдық қауіп төндірмейді деп танудың құқықтық салдары. Қарағанды. 2014

12. БҰҰ Бас Ассамблеясы «Адам құқықтарының жалпыға ортақ Декларациясы» 10.12.1948 ж. қабылдаған

КРИМИНАЛИСТИКАДА ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕРДІ ҚАРАП ТЕКСЕРУДІҢ ТАКТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

АМАНТАЕВА А.К.

СПД-20-1к тобының студенті

САРСЕМБАЕВ Б.Ш.

ғылыми жетекші, х. э.к.

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті,
Қарағанды қ.Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақала тергеушінің қажетті ақпаратты жинау мүмкіндігін едәуір кеңейтетін оқиға болған жерді тексеру кезінде заманауи тактикалық әдістерді қолдану ерекшеліктеріне арналған. Оқиға орнын қарап тексеру тергеу әрекеті ретінде тергеліп отырған қылмыс туралы ақпарат алудың маңызды құралы болып табылады. Тергеудің сәттілігі көптеген жағдайларда оның сапасына байланысты болады, өйткені оқиға болған жерді тексеру кезінде алынған іздер дәлелдеме ретінде қолданылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: криминалистикалық тактика, іздер; қылмыс, тексеру, әдіс, объект.

Оқиға орнын тексеру – бұл тергеушінің оқиға орнының жағдайын тікелей қабылдауынан, зерттеуінен және бекітуінен тұратын тергеу әрекеті болып табылады. Ол болған оқиғалар туралы қажетті ақпарат бере алатын іздерді, заттай дәлелдемелерді немесе өзге де ақпарат көздерін табуға, тіркеуге және алып қоюға бағытталған.

Бұл қарап тексеру, дұрыс жүргізілген кезде, ол кейін қылмысты тергеу және ашу үшін көптеген маңызды ақпарат жинауға мүмкіндік береді [1, б. 44]. Тергеуші қылмыс оқиғасы туралы толыққанды көріністі оқиға орнында көрініп, алынатын іздерден қалыптастырады. Олар қылмыскердің іздері, кездейсоқ заттардың, адамдардың әсері болуы мүмкін.

Кейбір жағдайларда ақпарат техникалық құралдарға немесе «виртуалды» іздерде жазылып қалуы мүмкін, олар тиісті түрде алынған кезде тергеу үшін маңызды ақпараттарды қамтуы мүмкін [2, б. 216]. Қылмыскер мен оқиға орны бір-бірімен тығыз байланысты .

Тек қылмыскер ғана жағдайды өзгертіп қана қоймайды, ол осылайша өзінің қылмыстық әрекетінің іздерін қалдырады, сонымен қатар объектілердің өзі қылмыскердің өзіне әсер ете алады, оған тән із қалдырады, адамның мінез-құлқының әдеттегі психофизикалық процестеріне, психологиялық іздеріне ерекше әсер ететін әртүрлі ынталандырулар тудырады.

Оқиға орнында анықталған іздер қылмыскердің жеке дағдыларын, оның қабілеттерін, дағдылары мен санадан тыс әрекеттерін, қылмыскердің «жеке қолтаңбасын», қылмыс жасау тәсілін сипаттай алады.

Оқиға болған жерді зерттеудің маңызды әдісі бақылау болып табылады, онда тергеушінің және басқа да қатысушы адамдардың жағдайды қабылдауы, көргендерін түсіну, белгіленген оқиғалардың логикалық тізбегін құруға бағытталған ми қызметі маңызды рөл атқарады. [3, б. 97].

Оқиға болған жерді қарау кезінде қабылдаудың тиімділігі вербалдық құраушылар есебінен артады.

Тергеу кезінде жүзеге асырылатын есту, иіс сезу, жанасу және кәсіби интуиция визуалды әдістермен және техникалық құралдарды қолданумен бірге қылмыскер немесе басқа адам оларды жасыру және анықтауды қиындату үшін іс-әрекетті бағыттаған іздерді анықтау мүмкіндігін арттыруы мүмкін [2, б. 74]. Таңдап тексеру – қылмыскер, оқиға орны, қылмыс құралдары мен жәбірленуші арасындағы байланыс орындарын бөліп қарауға негізделеді. Жаппай қарап тексеру

нақты қылмыс орынын анықтау мүмкін болмаған жағдайда (өрт, жарылыс) қолданылуы керек. Статикалық қарау объектілердің қозғалысын қарастырмайды, ол алдымен және тек үстірт жүргізіледі. Динамикалық тексеру зерттелетін заттардың жағдайы мен сипаттамаларын неғұрлым егжей-тегжейлі зерделеу үшін тергеу әрекеті объектілерінің жағдайын өзгертуге негізделеді.

Статикалық және динамикалық әдістер белгілі бір жердің шекарасында орналасқан объектілерді зерттеу кезінде бір-бірімен ауысады, бұл ауысу материалдық жағдайды зерттеудің оңтайлы режимін жасайды.

Статикалық және динамикалық әдістердің аражігін ажырату тексеру жүргізетін адамның іс-әрекетінің сипаты бойынша жүреді. Тергеу әрекетін жүргізу кезінде жоспарлы орын ауыстыру центрлік (перифериядан орынның ортасына дейін), эксцентрілік (орталықтан периферияға дейін), сызықтық-фронтальды (бір шекарадан қарама-қарсы шекараға дейін) және аралас (жеке квадраттар немесе түйіндер) болып бөлінеді.

Оқиға орнын тексерудің осы тактикалық әдістерінің барлығы бір-бірін жоққа шығармайды және бәсекелес емес, керісінше, олар бір-бірін толықтырады және оларды жеке де, жиынтықта да қолдануға болады. [5, б. 42].

Уақтылы және нақтылы тексеру қылмыстың себептерінен, қылмыскердің жеке басынан, қылмыс жасау тәсіліне, оны жасауға ықпал еткен мән-жайларға, қылмыскерге жәрдемдескен адамдарға және өзге де факторларға дейін іс бойынша анықтауға және дәлелдеуге жататын кез келген мән-жайлар туралы қажетті мәліметтерді анықтауға және алып қоюға мүмкіндік береді.

Тергеушінің себеп-салдарлық байланыстарды анықтауы, негізінен, оқиға болған жерді алғашқы тексеру кезінде іске асырылатын тергеу міндетін құрайтын ақыл-ой қызметінің негізі болып табылады. Қылмыскердің мінез-құлқы сөзсіз қоршаған орта объектілерінде көрінеді. Қылмыскердің әр іс-әрекетінде қылмыс жасау немесе жасыру тәсіліне, дағдыларына, қабілеттеріне, ақыл-ойына және дене құрылымының физикалық ерекшеліктеріне бағыттар пайда болуы мүмкін [4, б. 119].

Оқиға орнын тексерудің объективті әдісі қылмыскер немесе қылмыс оқиғасы нақты бұзған жерлерді егжей-тегжейлі тексеруге бөлуді қарастырады. Субъективті әдіс тергеушінің өзін қылмыскердің орнына қойып, егжей-тегжейлі тексеру үшін соңғысының назарын аударуы мүмкін жерлерді бөлуімен сипатталады, яғни тергеуші қылмыс жасаған адамның қозғалыс жолымен жүреді немесе жәбірленуші бұзылған деп көрсеткен орындарды қарастырады.

Алайда, тексеру кезінде табылған барлық іздерді қылмыскердің іздеріне жатқызуға болмайды. Мысалы, объектілерде қалған іздер оқиғамен тікелей байланысы жоқ ертерек немесе кейінгі кезеңге қатысты болуы мүмкін.

Мұндай іздер қылмыскердің іс-қимыл механизміне әсер етуі, жекелеген әрекеттерді жасауына ықпал етуі немесе кедергі келтіруі мүмкін. Тергеушінің қылмыс орнындағы қылмыскердің мінез-құлқы механизмін ойша модельдеуі бастапқыда жеке іздерді анықтауға және алуға бағытталған қажетті әрекеттердің өрісін тарылтуға мүмкіндік береді [4, б. 148].

Көбінесе жағдай мен қылмыскердің жеке басының байланысы байқалады, өйткені объектілердің кеңістіктегі орналасуы жеке сапасы мен қасиеттерді, эмоционалды жағдайды көрсете алады.

Тексеру барысында адамдардың белгілі бір тобын сәйкестендіруге немесе жіктеуге мүмкіндік беретін мәліметтерді алу ақпараттың жетіспеуі немесе толық болмауы жағдайында қылмыс туралы хабарламаны тексеру кезінде ерекше маңызы бар қылмыстық қол сұғушылық субъектісін іздеу шеңберін тарылтуға мүмкіндік береді.

Осылайша, оқиға болған жерді тексеру кезінде тергеуші жұмысының негізі ақпарат көздерінің максималды санын анықтауға, кейіннен тиісті түрде алуға, тексерудің барлық ақпараттық мүмкіндігін пайдалануға бағытталған ерікті қабылдау болып табылады.

Тергеушінің кәсіби назары қоршаған ортадан қылмысты одан әрі тергеу және ашу кезінде маңызды ақпаратқа ие болуы мүмкін барлық факторларды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Королева Д.В. Интерактивный осмотр места происшествия с аутсенсуальными участниками следственного действия как новейшая поряжок в современном обществе. 2016. № 21. - 19-25 с.
2. Криминалистика. Углубленный курс: учебник / под общей ред. профессора А.Г. Филиппова. М.: ДГСК МВД России, 2017. - 281 с.
3. Неупокоева И.А., Кочерова Л.А. Обнаружение признаков противодействия расследованию при проведении следственных действий. Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики: сб. науч. тр. Омск: Омская академия МВД России, 2017. Вып. 9. - 115 с.
4. Российский С.Б. Следственные действия: монография. М.: Норма, 2018. - 186-199 с. 5. Осмотр места происшествия: практическое пособие / под ред. А.И. Дворкина. - «Библиотека следователя» - М.: Юристь, 2016. - 336 с.
5. Осмотр места происшествия: практическое пособие / под ред. А.И. Дворкина. - «Библиотека следователя» - М.: Юристь, 2016. — 336 с.

МЕНШІК ҚАТЫНАСТАРЫН АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

ӘЛКЕН С.Т.

Ю-22-1к тобының студенті

АМАНТАЙ А.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы, з.ғ. магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл мақалада меншік құқығын қорғаудың өзекті мәселелері, меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуі (виндикация) мәселелері туралы қарастырылады. Меншік құқығы бүгінгі таңдағы өзекті тақырыптардың бірі. Осыдан бірнеше жыл бұрын меншікке қатысты үлкен дау туындаған еді. Сондықтан меншікке қатысты даулар әрқашан маңызды болып табылады. Ал оның даулы қатынастарда қорғалуы мен реттелуі тақырыбы өзекті. Меншік құқығын қорғау әрқашан зерттеушілердің қызығушылығын тудырды. Осылайша, Қазақстандадық бірқатар цивилист ғалымдардың еңбектері бар.

Түйін сөздер: меншік, меншік құқығы, виндикация, заң, талап, қорғау, әділдік, сот.

Нақты түсіндірумен байланысты маңызды мәселелердің кең ауқымын меншік құқығын қорғауға бағытталған заң ережелерін қолданудың ерекшелігі жайлы сөз қозғаймыз. Бұл тұрғыда виндикация деген атаумен кең тараған ұғымды басшылыққа ала отырып меншік құқығын қорғау мәселелерін шешудің оңтайлы тепе-теңдігін сақтауда бір жағынан меншік иесінің және адал сатып алушының мүдделері болса, екінші жағынан, азаматтық айналым тұрақтылығы маңызды мәнге ие. Біздің елдің жағдайындағы заңнамада көзделген нормалар мен қазіргі заманғы әдебиеттерді негізге алып терең зерттеуді қажет ететін мәселе. Сонымен қатар, осы мәселе төңірегіндегі сұрақтарды қарастырғанда *мақаланың мақсаты* заң нормасы мен доктринада бірақатар келіспеушіліктер барын тілге тиек етеміз, сондықтан осы зерттеуді жалғастыру арқылы жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын көрсету.

Құқықтық ұстанымды алға қоятын өркениетті мемлекеттерде меншік құқығының қорғалуын бойынша қатынастарды басты орынға қойып, маңызды мән береді. Өйткені, қандайда бір мемлекетте болмасын, тіпті әр отбасында болса да меншік деген адамзат баласының негізі өмір сүруінің қажетті шарт ыдеп айтсақ артық етпес. Мәселен, меншік деген ол экономикалық ұғым, ал оның әрекет жағдайын реттеу құқыққа тән болмақ. Қай елде де экономиканы ойлап, оны реттеу үшін заң шығарып, ал оны жүзеге асыру үшін саясат қолданатыны қисынға саяды. Ал мемлекеттегі әр азамат өз меншігін қалауынша пайдаланып, оны экономиканың көзі ретінде келетін зияннан қорғай алама? Меншіктің қорғалуы англосаксондық құқықтық жүйелі мемлекеттерде және діни мемлекеттерде әдет-ғұрып заңдарымен реттеліп отырса, біз сияқты романо-германдық құқықтық

жүйені таңдаған мемлекеттерде негізгі заңымен, яғни Конституциясымен бекітіліп реттеледі.

Құқықтық мемлекет ретінде Конституциямыз елдің негізгі заңы, сондықтан басқа заңдардың қабылдануына бастау беретін акт болып табылады және оған бағынышты заңдар, кодекстер қайшы болмауға тиіс.

Еліміздің Конституциясының 26-бабының бірінші тармағында Қазақстан Республикасының заматтары заңды түрде алған мүлкін өз меншігінде ұстай алады деп өз еліміздің азаматтарының меншігін бекітіп берсе, ал меншікке заңмен кепілдік берілетіні және соттың шешімінсіз ешкімді де өз мүлкінен айыруға болмайдыны туралы баяндалып, шегелеп бекітілген [1].

Міне, осы ата заңымызға негізделіп қабылданған азаматтық заңнамасы бойынша меншік құқығын қорғауға байланысты мәселені бірнеше әдіс түрімен қорғауға болатынын көруге болады. Бірі ретінде меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуі (виндикациялық талап) Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 260-бабы және меншік иесі өз құқықтарының бұзылуы иеліктен айыруға байланысты болмағанымен, оларды бұзудың қандайын болса да жоюды талап етуге құқығы Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 264-бабы (негаторлық талап). Негізінен кез келген меншік осы екі тәртіп, яғни екі түрлі талап қою арқылы қорғалады [2]. Доктриналық талдауда ғалымдар меншік құқығын қорғаудың тағы бір жолын мүлікке меншік құқығын тануды айтып жүр, бұл бірақ азаматтық заңнаманың 159 бабында көзделген. Бұл жерде кез келген адам сотқа жүгіну арқылы өзінің иелігіндегі мүлікке меншік құқығын тануды сұрай алады.

Біз мақалада меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуіне байланысты бүгінгі таңдағы өзекті мәселелерге тоқталмақпыз. Дегенмен осы мәселеде виндикациялық талапқа тоқталмас бұрын мына мәселеге назар аударсақ.

Құқықтарды қорғау тұрғысынан «адалдық» категориясының маңызы деген түсінікке көңіл бөлсек. Әрине заң бойынша адал алушы бөлек норма ретінде қарастырылған. Дегенмен заң шығарушы адал алушы ұғымын енгізгенімен оның мәніне толық тоқталмайды. Шын мәнінде адал алушы деген кім? Адалдық деген не қасиет?

Адалдық (*bona fides*)- Ежелгі Рим дәуірінен бері белгілі аса маңызды азаматтық-құқықтық категорияның бірі. Осыған қарамастан римдік жеке құқықтың көздерінде оның жалпы анықтамасы болмасада азаматтық институт пен оның нормаларында маңызды рөл атқарды [3, 131-132б.].

Бүгінгі таңда «адалдық» ұғымының маңыздылығы артты, сондықтан заң шығарушы азаматтық кодекстің нормасына енгізді. Өйткені меншік құқығын қорғауда сот шешімінің маңыздылығы «адалдық» терминімен тікелей байланысты екенін көрсетті. Бірақ соған қарастан «адалдық» термині жалпы нормасына жазылғанымен, оған жеке түсінік берілмеген және оны көп ғалымдар көп мағыналы ұғым түрінде психология, лингвистика, логика, философия және т.б, салаларымен байланыстырып қарастырады.

Ал шын мәнінде «адалдық» категориясының заңнамалық көрінісі де әртүрлі. Ол Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормаларында, сондай-ақ, заң шығарушы тиісті терминге нақты анықтама бремені шығарған заң нормаларында әртүрлі көрініс табады. И.Д. Кузьминаның пікірі бойынша, «адалдық тұлғаның сыртқы объективті өлшемі немесе оның мінез-құлқының субъективті жағы болуы мүмкін», деген көрқарасты ұсатанады [4, 44б.].

Дегенмен адал алушы мен адалдық қасиеттерді айырған жөн шығар. Адал алушының арғы ойы не болған білу қиын, ал адалдық қасиет өзгеріп кетуі мүмкін. Адам баласының жүрегі соғады десек, онда соққан жүректе қасиеттерді ұстай алуда қиын болар, өйткені ол бірқалыпта еме ғой. Мәселен, Абай атамның елден бөлек болам десең ақыл, қайрат, жүрек үшеуін бірдей ұста сонда елден ерек, бөлек боласың дейді. Ал, жүрек амалдары мен ақыл амалдары кейде бір біріне бағынбай жатады. Адал алушы жағдай көп кездестін мәселе. Адал алушы меншіктегі мүлік құжаттарының дұрыс емес екенін білмей қалуы мүмкін ғой. Сондықтан адал алушы деп алып, оның жауапқа тартатын жағдай туындауы мүмкін екенін ескерген жөн.

Адалдық санаты Азаматтық кодексте әртүрлі мәнге ие бола отырып, істің шешілуіне өте себін тигізеді Азаматтық кодекс бойынша мәмілелердің жарамсыздығын, заттық және міндеттемелік құқық нормаларын белгілейді..

Қазақстан азаматтық құқық жүйесіндегі көптеген маңызды орындардың бірі – мүлікті басқа біреудің заңсыз иелігінен талап ету, яғни виндикациялық талап туралы ереже ойып орын алады.

Виндикация термині заңның өзінде осы қалпында қолданылмаған. «Виндикация» термині латын тілінен аударғанда «vindicare» «күш қолдану туралы жариялаймын (затты күшпен қайтаруды талап етемін), қорғаймын, наразылық білдіремін, талап етемін» дегенді білдіреді.

Қорғаудың бұл түрі ежелгі Римде пайда болды және сол кездегі меншік құқығын қорғаудың негізгі әдістерінің бірі болды. Виндикациялық талаптар олардың көлемі бойынша ең кең заңды талаптардың категориясын білдіреді.

Ел өркениетіндегі виндикациялық сот ісі деп затты иемденбейтін меншік иесінің оны заңсыз иеленушіге қатысты талабы түсініледі. Мұндай талап тұтастай алғанда меншік құқығын қорғайды, меншік иесінің барлық үш құқығы – билік ету, пайдалану, иелік етуді сақтайды, өйткені ол барлық үш өкілеттік бір уақытта бұзылған кезде ұсынылады. Осы кезеңде меншік иесі иелік ету, пайдалану және билік ету мүмкіндігінен айырылған, бірақ солар үшін меншік құқығы сақталып тұр және виндикациялық талап қоюға негіз болып табылады.

Виндикациялық талаптың объектісі тек талап қою кезінде сақталған жеке анықталған зат бола алады. Егер мұндай нәрсе айналымнан шығып кетсе, мысалы, ол қайтыс болса, онда виндикациялық талаптың мақсатына қол жеткізу мүмкін емес. Егер талап қоюдың мәні біреудің заңсыз иелігінен затты талап ету туралы талап қойылғаннан кейін жойылса немесе тұлға қайтыс болса іс сотта қаралған кезде, виндикациялық талап та қанағаттандырылуға жатпайды.

Виндикациялық талапты қарау кезінде дәлелдеу нысанасы бойынша айқындалған виндикация түріндегі салдарларды қолдану келесі мән-жайлардың болуына немесе болмауына байланысты:

- мүлікті иеліктен шығару жөніндегі мәміле өтеулі немесе өтеусіз;
- сатып алушының адалдығына немесе теріс пиғылына байланысты;
- мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару тәсіліт еркінен тыс немесе оның еркі бойынша.

Сот дауларын шешуде практикалық маңызды мәселе мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару әдісін түсіндіру болып табылады. Егер мәміле ақылы түрде жасалса және мүлікті сатып алушы адал болса, мүлік иесінің еркінен тыс шығу деп нені түсіну керек? Мәселен, АҚ-нің 261-бабының 1-тармағында мүлік меншік иесінің иелігінен шығуы мүмкін бірнеше тәсіл көрсетілген.

- меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иеленуге берген адам жоғалтқан;
- не сол немесе басқасынан ұрланған;
- не олардың иелігінен олардың еркінен тыс өзге жолмен кеткен жағдайда мүлікті адал алушыдан талап етуге құқылы.

«Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі № 6 нормативтік қаулысында «мүлікті шығарудың өзге жолдарына, атап айтқанда, алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту ықпалымен мәмілелер жасау, меншік иесі өкілінің басқа адаммен залым келісімі, жаңылыстырудың ықпалымен және басқалар сияқты жағдайлар жатады» деп көрсетілген (13-тармақ). Нормативтік қаулының 13-тармағы Азаматтық Кодекстің 261 – бабын түсіндіруге арналғандықтан, мұнда көрсетілген мүлікті иеліктен шығарудың барлық әдістері – алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту, меншік иесінің өкілінің басқа адаммен құқыққа қайшы келісімі, алдау, мүліктің меншік иесінің иелігінен шығарылуына қатысты ойлардың және «Тұрғын үйге меншік құқығын қорғауға байланысты дауларды шешудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының қаулысы тұрғын үйдің меншік иесінің иелігінен оның еркінен тыс шығып кету жағдайлары, атап айтқанда, жаңылыстырудың, алдаудың, зорлық-зомбылықтың, қорқытудың және басқалардың ықпалымен мәміле жасау болып табылатынын түсіндіреді.

Егер біз азаматтық құқық теориясына жүгінетін болсақ, онда құқықтық ғылыми әдебиеттерде осы мәселелерді шешудің басқа тәсілдерінде көруге болады. Мәміленің қажетті элементі-қатысушының еркі, ол АҚ-нің 147-бабында берілген мәмілені бағытталған әрекет ретінде анықтаудан қисынды түрде алынады. Демек, ерік мәміленің нысанымен, мазмұнымен, мәмілеге қатысушы мәртебесімен, ерік білдіру еркіндігімен қатар оның жарамдылығын айқындайтын мәміленің міндетті элементі болып табылады (АҚ-нің 157-бабының 2-тармағы). Мүдделер қақтығысы туындаған жағдайда кімді қорғау керек деген мәселені шешу үшін ерік-жігерді есепке алуда меншік иесі немесе адал сатып алушының қайсысы? Олардың қайсысына аз зиян келтірілгеніне сүйене отырып шешу ұсынылады-контрагенттен шығындарды өндіріп алу кімге оңай

болады. Сонымен, егер мүлік меншік иесінің иелігінен өз еркімен кетсе, онда ол мүлікті беретін адамды білуі керек. Демек, ол мүлікті сатып алған адамды аз білетін, сондықтан оның шығындарын өтеу мүмкіндігі аз адал сатып алушыға қарағанда осы адамнан залалды өндіріп алу оңайырақ.

Жосықсыз сатып алушыдан мүлік барлық жағдайларда алынады, яғни шектеусіз виндикация принципі қолданылады. Алайда, соттың мүлікті сатып алушының адал екенін анықтауы соттың меншік иесі берген виндикациялық талапты қанағаттандырудан бас тартуы үшін әлі негіз болып табылмайды. Тұлға адал алушы болып табылатындығына қарамастан, меншік иесі өз мүлкін виндикациялық талап бойынша адал алушыдан талап етуге құқылы:

- егер меншік иесі мүлікті жоғалтса. Бұл жағдайда жоғалудың мән-жайлары мен себептері маңызды (иесінің ұмытып кетуі, ұқыпсыз сақтау нәтижесінде және т. б.);

- егер мүлікті меншік иесінің иелігіне берілген тұлға жоғалтса. Бұл ретте меншік иесінің мүлікті басқа тұлғаның иелігіне беру негізі (жалдау, өтеусіз пайдалану, сақтау шарттары бойынша және т.б.) ешқандай рөл атқармайды. Ең бастысы, бұл негіз заңды болды, яғни иесі заңды болуы керек;

- егер мүлік меншік иесінен не оның заңды иесінен ұрланса;

- егер мүлік олардың иелігінен өз еркінен тыс басқа жолмен кетсе [5, 310б.].

Шығудың өзге жолдарына, атап айтқанда, алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту ықпалымен мәмілелер жасау, меншік иесі өкілінің басқа тұлғамен зиянды келісімі, жаңылысу ықпалымен мәмілелер жасау және т.б. сияқты жағдайлар жатады, осы жағдайлардың толық тізбесі ҚР АҚ 261-бабында көзделген.

Барлық осы жағдайларды біріктіретін ең бастысы, мүліктің меншік иесінің (заңды иесінің) еркінен тыс қалдырылғаны. Бұл ретте осы фактіні сот істің нақты мән-жайларын және тараптар ұсынған дәлелдемелерді негізге ала отырып, әрбір нақты іс бойынша жеке белгілеуге тиіс.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардан ақылға қонымды сақтық, адалдық, сақтық танытқан адал сатып алушының мүдделері, егер меншік иесі сотта мүлікті меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иелікке берген адам жоғалтқанын немесе біреуінен немесе екіншісінен ұрланғанын немесе олардың иелігінен өз еркінен тыс басқа жолмен кеткендігін дәлелдемесе ғана қорғалуға жатады.

Ал, енді меншік иесінің иелігінен мүлік оның еркінен тыс шығарылған жағдайда мүлдем басқа мәселе туындайды. Мұнда адал сатып алушының жағдайы өзіне пайдалы болады, өйткені ол өзінің мүлкін иемденген адамның шын мәнінде кім екенін білмеуі мүмкін және меншік иесінен айырмашылығы шығындарды өндіріп алатын өзінің контрагентін білетін болады.

Дәл осы принцип арқылы меншік иесі мен адал сатып алушы мүдделерінің тепе-теңдігі орнатылады, азаматтық сауданың сенімділігі қорғалады және азаматтық қатынастардың тұрақтылығы қамтамасыз етіледі. Осы тәсілді қолдана отырып, мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару негіздері туралы келесі қорытындыға келуге болады. Ерік-жігердің бұзылуынан туындаған жарамсыз мәмілелер тобына: алдау, арбау, зорлық-зомбылық, қауіп-қатер, бір тарап өкілінің екінші тарап өкілімен өзара құқыққа қайшы келісімі, сондай-ақ жалған мәмілелер жатады. Кейде бұған өтірік және жалған мәмілелер, өз әрекеттерінің мәнін түсіне алмайтын және оларды басқара алмайтын адам жасаған мәмілелер жатады. Егер мәміле жарамсыздығының көрсетілген негіздерін адамның еркін қалыптастыру, сондай-ақ жігер мен ерік білдіру арасындағы арақатынас тұрғысынан қарайтын болсақ, онда алдау салдарынан (АҚ-нің 159-бабының 8-тармағы) не алдаудың әсерінен (АҚ-нің 159-бабының 9-тармағы) жасалған мәмілелерде ерік-жігердің кемістігі (немесе әдепсіз ерік-жігер) орын алады деген қорытынды жасауға болады. Бірінші жағдайда, мәмілеге қатысушы мәміленің сипаты мен элементтерін қате елестетеді, екінші жағдайда екінші тарап кінәлі болатын шынайы ерік пен сыртқы ерік арасында алшақтық бар. Бірақ екі жағдайда да мәмілеге қатысушы, егер ол өз қатесінің нәтижесінде немесе екінші тараптың саналы әрекеті немесе әрекетсіздігі нәтижесінде пайда болса да, мәміле жасауға өз еркін білдіреді және көмектеседі.

Егер адамның еркі болса, онда мүлік «оның еркінен тыс» адамның иелігінен шығарылды деп айтуға болмайды. Демек, егер мүлік алдау немесе арбау арқылы жасалған мәміле негізінде меншік иесінің иелігінен шығып кетсе, мүлік меншік иесінің еркінен тыс кетті деп санауға негіз жоқ және тіпті виндикациялық талапты қанағаттандыруға негіз жоқ – мүлікті адал сатып алушыдан басқа біреудің заңсыз иеленуінен талап ету туралы талапты қанағаттандырудан бас тарту керек. Сонымен

бірге, меншік иесінің құқықтары өзі қатысушы болған бірінші мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап қою арқылы қорғалуы мүмкін. Талап қанағаттандырылған кезде АҚ-нің 157-1-бабында көзделген мәміленің жарамсыздығының салдары қолданылады. Сол сияқты, мүлік иесінің иелігінен оның еркінен тыс және жалған мәміле кезінде шығарылды деп санауға болмайды (АҚ – нің 159-бабының 9-тармағы) адамның адал қасиетінің қалыптасуына әсер ететін және оны бұзатын жағдайлар бар, бірақ адамның мәміле жасауға деген еркі бар. Заң әдебиеттерінде бір тарап өкілінің екінші тарап өкілімен құқыққа қайшы келісімі (АҚ-нің 159-бабының 10-тармағы) мүліктің меншік иесінің өз еркінен тыс иелігінен шығу жағдайларына да қатысты емес екендігі айқын дәлелденген. Егер меншік иесі өкілге өкілеттік беріп, оған мүлікті иеленуге берсе, содан кейін осы мүлікті иеліктен шығару туралы мәміле жасалса, онда мүлік меншік иесінің иелігінен оның еркінен тыс кетті деп санауға негіз жоқ.

Қорытындылай келе, қысқаша шолу азаматтық құқық теориясының доктриналық ережелерінің Қазақстанда қалыптасқан заң практикасымен елеулі алшақтығын көрсетеді.

Заңды реттеу бойынша жүйелік шараларды әзірлеу үшін уәкілетті орган заңгерлерден құқық қолдану тәжірибесімен және келесі мәселелер бойынша нақты ұсыныстармен бөлісуді сұрайды:

- меншік құқығын және басқа да заттық құқықтарды қорғау кепілдіктерін күшейту, мүлікті заңсыз қол сұғушылықтардан сенімді қорғауды қамтамасыз ету, оны меншік иесінің мүддесі үшін еркін және заңды түрде пайдалану;

- меншік құқығын қорғау тетіктерін күшейту үшін заңнаманы түзету, рейдерлік және бәсекелестікті жою мақсатында басқа да заңсыз қысымға қарсы тұру үшін меншік иесіне нақты кепілдіктер беру.

Нәтиже ретінде азаматтық құқықтағы меншік құқығының қорғалуын талдау және сот практикасын одан әрі жетілдіру үшін Азаматтық Кодекстің 261-бабын түсіндіру проблемаларына назар аудару керек. Біз виндикациялық талапты қарау кезінде мәмілелер жарамсыздығының барлық басқа көрсетілген негіздемелерін талдауды және оларды бағалауды қарастыру маңызды болмақ. Азаматтық құқықтағы меншікті қорғау институтының және сот практикасын дамыту үшін азаматтық құқық ғылымының ізденістерін ескеру, иесі жоқ меншік иесі мен адал сатып алушының мүдделерін дұрыс теңестіру, мәмілелер жасау кезінде азаматтық тауар айналымына қатысушылардың тәуекелдерін азайту сияқты тиімді тұжырымдамаларды жасауға мүмкіндік тудырады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жыл 30 тамыз. (20.03.2021 ж. өзгерістер мен толықтырулар)
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалып бөлім) 1994 жыл 27 желтоқсан № 268-ХІІІ (16.01.2021 ж. өзгерістер мен толықтырулар)
3. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / пер. с чешск. М.: Юрид. лит., 1989. С. 131-132.
4. Кузьмина И.Д. Правоприменительное значение требования добросовестности // Юридическая наука и практика. 2014. Т. 10. № 1. С. 44.
5. Гуев А.Н. Гражданское право. Учебник. Т.1, М: Инфра-М, 2003, 457 с

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

АЗАРОВ А.С.

Студент группы Ю-21-3

КАДАЦКИЙ С.Н. к.ю.н., доцент

Следователь СО Старогородского ОП

УП г.Темиртау Жусіп Ж.М

Аннотация. Статья рассматривает проблему подростковой преступности в современном

обществе. Автор поднимает важные вопросы о причинах привлечения несовершеннолетних к уголовной ответственности. Основная мысль статьи заключается в том, что для преодоления подростковой преступности необходим комплексный подход, включающий системное решение проблем подростков, единый подход к профилактике правонарушений, защиту прав несовершеннолетних, их социальную реабилитацию, адаптацию и коррекцию, организацию психологической помощи для проблемных подростков. В заключении статьи указывается, что проблема подростковой преступности — это не только задача правоохранительных органов, но и общества в целом. Выделяется необходимость инвестировать в нравственное воспитание молодежи, чтобы воспитать поколение ответственных и созидательных граждан, способных приносить пользу своей стране.

Ключевые слова: несовершеннолетние, профилактика правонарушений, социальная адаптация, реабилитация, уголовный процесс.

В современном обществе одной из актуальных проблем является рост числа несовершеннолетних, привлекаемых к уголовной ответственности. В Республике Казахстан данный вопрос находится на особом контроле. По данным Бюро Национальной статистики, по итогам января-июля 2023 года в Казахстане привлекли к уголовной ответственности 944 несовершеннолетних — это на 11,5% больше, чем за аналогичный период 2022 года. [1]

В связи с этим возникают вопросы о том, какими мерами уголовно-процессуального принуждения следует пользоваться в отношении несовершеннолетних для достижения эффективных результатов.

В законодательстве РК определены основные меры уголовно-процессуального принуждения в отношении несовершеннолетних. К ним относятся: подписка о невыезде и надлежащем поведении; личное поручительство; отдача несовершеннолетнего под присмотр; залог; домашний арест; содержание под стражей. [2]

Однако, несмотря на действующее законодательство, применение данных мер в отношении несовершеннолетних не всегда дает желаемый результат. Порой несовершеннолетние продолжают совершать преступления после или до отбывания наказания или реабилитации, что говорит о неэффективности применяемых мер уголовно-процессуального принуждения. Среди 944 правонарушителей за 2023 год, 65 человек уже совершали правонарушения ранее. [1]

Зачастую подростки совершают преступления из-за своих психологических особенностей. Находясь в периоде становления личности, они стремятся к самоутверждению и независимости. Чтобы доказать свою значимость, многие начинают копировать поведение взрослых, включая употребление алкоголя, курение и агрессивное поведение. Если подросток испытывает неудачи или воспитывается в неблагоприятной среде, он может попасть под влияние так называемой «уличной среды». Многие преступления молодежи совершаются для того, чтобы показать свою силу и самостоятельность. Первый шаг к преступлениям часто делается из любопытства, но потом подросток не всегда может остановиться из-за ощущения безнаказанности. К примеру, негативные образы и жестокость, пропагандируемые в компьютерных играх, также могут стимулировать рост преступности среди несовершеннолетних.

Личность трудного подростка часто характеризуется низким уровнем социализации и отражает проблемы, связанные с его воспитанием в семье, в учебном заведении. Огромная ответственность лежит на родителях или на законных представителях несовершеннолетних, которые должны в первую очередь заботиться о своих детях. В семье формируются важные социальные навыки и ценности, которые определяют поведение подростка. Однако на его личность также сильно влияет уличная среда, где он проводит свободное время и где на подростка могут оказать негативное влияние.

Согласно уголовно-процессуальному законодательству, производство в отношении несовершеннолетних осуществляется в рамках общей процессуальной формы с отдельными процедурными отступлениями, обеспечивающими права особой группы субъектов. Например, статья 537 Уголовно-процессуального кодекса РК регламентирует обязательное участие законных представителей несовершеннолетнего, при их наличии. [2]

Кроме того, профилактика правонарушений среди несовершеннолетних и борьба с подростковой преступностью находятся в центре внимания Координационного совета правоохранительных органов, возглавляемого Генеральным прокурором РК. [3]

Тем не менее, количество правонарушений среди несовершеннолетних в Казахстане продолжает расти. Возможно, имеет место недостаточное внимание со стороны уполномоченных органов к превентивным мерам. Также причина неэффективности профилактических мер может заключаться в недостаточном межведомственном взаимодействии в данном вопросе.

Надзорные органы высказывают озабоченность по поводу ухудшения идеологической работы и недостатков в воспитательной работе образовательных учреждений. Основную воспитательную функцию должны выполнять педагоги наравне с родителями несовершеннолетних. К сожалению, не все родители выполняют свои прямые обязанности по воспитанию, привитию подрастающему поколению высокоморальных ценностей, толерантности, что должно выработать у молодежи стойкое отвращение к преступным деяниям. Именно поэтому задачи по воспитанию подрастающего поколения стоят и перед учреждениями образования как первостепенные. Хотя, к сожалению, ни для кого не секрет, что на данный момент школы, колледжи и другие образовательные учреждения, в первую очередь нацелены на подготовку и хорошую результативность при сдаче ЕНТ, нежели на профилактику правонарушений среди несовершеннолетних. [3]

В Республике Казахстан продолжается практика введения во всех общеобразовательных учебных заведениях должностей «школьных» инспекторов полиции, способствующих формированию правосознания подростков.

Благодаря школьным инспекторам полиции подростки получают возможность общения с представителями правоохранительных органов, а также принимать участие в различных мероприятиях и программах, направленных на профилактику правонарушений. Это позволяет им осознать последствия своих действий и развивать у них правильное отношение к закону.

Особо актуальной проблемой в современном Казахстане является рост наркопреступлений среди несовершеннолетних. По данным Генеральной прокуратуры РК, в 2023 году более четырёх тысяч несовершеннолетних оказались под наблюдением учреждений Министерства здравоохранения РК по поводу употребления наркотиков. Из них свыше 700 - малолетние. Ежегодно по этой причине в органы правопорядка попадает более сотни подростков. Для улучшения ситуации в вопросах борьбы с наркоманией в Казахстане вступил в силу закон, ужесточивший наказание за контрабанду и торговлю наркотиками, а также возможное лишение свободы несовершеннолетних. По информации пресс-службы Генеральной прокуратуры РК, Правительству РК было направлено предложение рассмотреть возможность создания нормативных правил для диагностики и лечения подростков с наркологическими проблемами, а также закрепить законодательные меры для тестирования учащихся школ на употребление наркотиков. [4]

Для преодоления подростковой преступности в Казахстане необходим комплексный подход, включающий:

1. Решение проблем подростков на системном уровне
2. Разработка единого подхода к профилактике безнадзорности и правонарушений
3. Защита прав несовершеннолетних
4. Социальная реабилитация, адаптация и коррекция
5. Организация психологической помощи для проблемных подростков

Текущая ситуация с подростковой преступностью, здоровьем и социальной защищенностью несовершеннолетних требует немедленных действий со стороны правительства, правоохранительных органов, ученых и общественных организаций. Эти меры должны быть реализованы на практике, а не оставаться на бумаге.

В частности, необходимо:

1. Расширять сеть спортивных секций и клубов по интересам, делая их общедоступными, привлечение молодежи к ЗОЖ.
2. Повышать духовный и нравственный уровень воспитания молодежи.
3. Поддерживать и стимулировать интеллектуальный потенциал подростков.
4. Решение проблем трудоустройства молодежи.

Список используемой литературы:

1. <https://stat.gov.kz/ru/>
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК.
3. www.inform.kz Национальное информационное агентство «Казинформ».
4. <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror?lang=ru&ysclid=luh1411kad49125420>

БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ И УКРЕПЛЕНИЕ ПРОЗРАЧНОСТИ: РОЛЬ ПРАВОВЫХ ИНСТИТУТОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЧЕСТНОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ОБЩЕСТВЕ

БЕКЕШЕВ Д.

студент группы СПД-21-1к

СЫЗДЫКОВА С.А.

Научный руководитель, магистр права
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Данная статья обсуждает проблему коррупции в обществе и рассматривает роль правовых институтов в борьбе с этим явлением. Анализируются вызовы, с которыми сталкиваются правовые институты, а также приводятся примеры успешных практик в различных странах. В заключении подчеркивается важность роли правовых институтов в борьбе с коррупцией и обеспечении прозрачности в обществе.

Ключевые слова: Коррупция, общество, право, правосудие, справедливость.

Коррупция в Казахстане, как и во многих других странах, является серьезной проблемой, влияющей на различные сферы общественной жизни. Несмотря на усилия правительства в борьбе с этим явлением, коррупция остается распространенной и оказывает негативное влияние на экономическое развитие, социальную справедливость и доверие граждан к институтам власти.

Одной из основных проблем является недостаточная прозрачность и открытость в государственном управлении. Недостаток доступа к информации и недостаточное контролирующее воздействие общественности способствуют возникновению коррупционных схем и злоупотреблений.

Также существует проблема судебной системы, где коррупция может влиять на судебные решения и приводить к несправедливости. Недостаточная независимость судов и вмешательство власти также подрывают доверие к правосудию.

В сфере бизнеса и экономики коррупция может создавать препятствия для предпринимательства, замедлять экономический рост и создавать неравные условия для различных компаний.

Кроме того, коррупция может проявляться и в повседневной жизни граждан, например, в сфере образования, здравоохранения и правоохранительных органов.

В нормотивно-правовых актах имеется определение данного явления, «коррупция – незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ»

[1]

Борьба с коррупцией в Казахстане включает в себя различные меры, такие как ужесточение

законодательства, повышение прозрачности в государственном управлении, усиление контроля со стороны общественности и укрепление институтов правосудия. Однако, эти усилия требуют дальнейшего развития и усиления для достижения значительных результатов в борьбе с коррупцией.

Правовые институты играют ключевую роль в борьбе с коррупцией и обеспечении прозрачности в любом обществе, включая Казахстан. Аспекты, подчеркивающие важность роли правовых институтов в этом процессе:

Законодательство и нормативные акты: Четкое и строгое законодательство, которое запрещает коррупцию во всех ее формах, является основой для борьбы с этим явлением. Кроме того, важно, чтобы законы были применяемыми и эффективными, чтобы обеспечить наказание за коррупционные действия.

Независимость судебной системы: Судебные органы должны быть независимыми и свободными от политического давления, чтобы обеспечить справедливое рассмотрение дел, связанных с коррупцией. Это важно для восстановления доверия граждан к системе правосудия и для предотвращения безнаказанности коррупционеров.

Прозрачность и открытость: Правовые институты должны обеспечивать прозрачность в своей работе, обеспечивая доступ к информации о деятельности правительства, бизнеса и других сферах общественной жизни. Это помогает предотвратить скрытые коррупционные схемы и обеспечить ответственность за злоупотребления.

Механизмы контроля и надзора: Правовые институты также должны обладать механизмами контроля и надзора за исполнением законов и борьбой с коррупцией. Это включает в себя роль правоохранительных органов, аудиторских инстанций и других органов, ответственных за проверку соблюдения законности и прозрачности.

В целом, правовые институты являются основой для создания правового государства, где законы соблюдаются, права граждан защищены, а коррупция пресекается. Без их эффективного функционирования борьба с коррупцией может быть затруднительной и неэффективной.

Значение международного сотрудничества в борьбе с трансграничной коррупцией:

Трансграничная коррупция часто требует сотрудничества между различными странами, так как коррупционные схемы могут проникать через границы.

Международное сотрудничество в борьбе с коррупцией может включать обмен информацией, передачу преступников, совместные расследования и соглашения о взаимной юридической помощи.

Важно, чтобы страны сотрудничали и обменивались информацией, чтобы эффективно бороться с трансграничной коррупцией и пресекать противоправные действия.

В целом, правовые институты играют ключевую роль в борьбе с коррупцией, и их укрепление и развитие являются важными шагами на пути к созданию более честного и прозрачного общества.

Если говорить о формах данного явления, коррупция может принимать различные формы и оказывать разнообразное воздействие на общество и экономику. Данные формы применяются в различных сферах. Основные формы:

1. **Взятничество и подкуп:** Это одна из самых распространенных форм коррупции, когда чиновники или представители бизнеса предлагают или принимают взятки для получения незаконной выгоды. Это приводит к несправедливым условиям конкуренции, искажению рыночных механизмов и снижению качества предоставляемых услуг.

2. **Непотизм и кронизм:** Это предоставление преференций или привилегий на основе личных отношений, а не на основе заслуг или квалификации. Это может привести к несправедливости в распределении ресурсов и возможностей, созданию препятствий для развития талантливых и компетентных людей.

3. **Лоббирование и политическая коррупция:** Коррупция в политической сфере может проявляться через финансовую поддержку политических кампаний, взаимовыгодные соглашения между политиками и бизнесом, а также манипуляции с законодательством. Это может привести к искажению политических процессов, укреплению авторитарных режимов и нарушению принципов демократии.

4. Коррупция в судебной системе: Вмешательство в судебные процессы, взяточничество судей и адвокатов подрывают веру граждан в справедливость и правовое государство. Это может привести к безнаказанности для преступников и ослаблению правового порядка.

5. Коррупция в образовании и здравоохранении: Взятки для получения образовательных или медицинских услуг создают неравенство в доступе к образованию и здравоохранению, препятствуют социальной мобильности и ухудшают качество услуг.[2]

Эти формы создают основу для коррупционных действий, а также препятствуют для экономического, социального развития нашего государства. Причиной совершения таких деяний это недостатки в борьбе с коррупцией.

Недостатки в правоприменении и антикоррупционной деятельности, а также отсутствие прозрачности в управлении и финансовых операциях, представляют серьезные проблемы, с которыми сталкиваются многие страны, включая и Казахстан. Вот более подробное описание каждой из этих проблем:

1. Недостатки в правоприменении и антикоррупционной деятельности:

- Недостаточная эффективность правоохранительных органов: Нередко правоохранительные органы испытывают сложности в расследовании коррупционных дел из-за недостатка ресурсов, компетентности или независимости.

- Непропорциональность наказания: Нередко наказания за коррупцию оказываются недостаточно серьезными, что не создает достаточного давления на потенциальных коррупционеров.

- Отсутствие эффективных механизмов контроля и надзора: Необходимы эффективные механизмы контроля за деятельностью государственных органов, чтобы предотвратить злоупотребления и коррупцию.

- Культура безнаказанности: Отсутствие строгих мер наказания и широкого распространения коррупции могут способствовать распространению культуры безнаказанности.[3]

2. Отсутствие прозрачности в управлении и финансовых операциях:

- Скрытые сделки и тайные счета: Отсутствие прозрачности в управлении может способствовать скрытым сделкам и использованию тайных счетов для перевода денежных средств, что затрудняет контроль и приводит к коррупционным схемам.

- Отсутствие доступа к информации: Недостаток доступа к информации о деятельности государственных органов и организаций создает условия для скрытых коррупционных сделок и сокрытия финансовых потоков.

Неэффективные механизмы контроля: Отсутствие эффективных механизмов контроля и аудита может способствовать непрозрачным финансовым операциям и злоупотреблениям.

Решение этих проблем требует комплексного подхода, включающего в себя укрепление правоприменительных органов, повышение прозрачности и открытости в управлении, а также развитие эффективных механизмов контроля и надзора. Эти меры должны сопровождаться образованием общественного мнения и развитием культуры нулевой терпимости к коррупции.

Как с этим справляются в других государствах. В борьбе с коррупцией есть несколько стран и регионов, которые достигли значительных успехов благодаря правовым реформам и укреплению институтов. Некоторые из них включают:

1. Сингапур: Сингапур широко признан как одна из наиболее успешных стран в борьбе с коррупцией. Этот успех частично обусловлен строгими антикоррупционными законами и политикой "нулевой терпимости", а также эффективными механизмами правоприменения.

2. Гонконг: Гонконг также известен своими успешными мерами по борьбе с коррупцией. Здесь внедрены строгие антикоррупционные законы и создана независимая Комиссия по борьбе с коррупцией, которая активно расследует случаи коррупции и преследует коррупционеров.

3. Эстония: Эстония считается одной из наиболее чистых от коррупции стран в Восточной Европе благодаря комплексу правовых реформ, направленных на повышение прозрачности, открытости и эффективности правовых институтов.

4. Чили: Чили в последние десятилетия также добился значительного прогресса в борьбе

с коррупцией. Здесь внедрены меры по укреплению правопорядка, антикоррупционных законов и созданию независимых органов, ответственных за борьбу с коррупцией.

5. Руанда: Руанда — одна из африканских стран, которая добилась значительных успехов в борьбе с коррупцией благодаря строгим антикоррупционным мерам, включая укрепление правопорядка и создание независимых органов контроля.

Эти примеры подчеркивают важность эффективных правовых реформ и укрепления институтов для успешной борьбы с коррупцией. Разнообразные страны могут использовать эти опытные данные как источник вдохновения и руководства при разработке собственных стратегий по борьбе с коррупцией.

Следует отметить, что успешная борьба с коррупцией требует комплексного и системного подхода, включающего в себя не только правовые меры, но и образование, культурные изменения и международное сотрудничество. Для укрепления прозрачности и ответственности можно предложить следующие подходы и решения:

1. Укрепление независимости правоохранительных органов: Необходимо обеспечить полную независимость правоохранительных органов от политического влияния и коррупции. Это может быть достигнуто путем создания независимых антикоррупционных агентств или специальных судебных органов.[4]

2. Развитие механизмов контроля и надзора: Важно усилить механизмы контроля и надзора за деятельностью правительства, включая аудиторские органы, омбудсменов и независимые антикоррупционные органы. Это поможет повысить прозрачность и ответственность в управлении.

3. Стимулирование образования и культурных изменений: Важно проводить образовательные кампании и программы, направленные на изменение общественной культуры и сознания в отношении коррупции. Это поможет создать атмосферу нулевой терпимости к коррупции и повысить активное участие граждан в борьбе с ней.

4. Международное сотрудничество: Разработка и укрепление международного сотрудничества в борьбе с трансграничной коррупцией является необходимым шагом. Это включает в себя обмен информацией, совместные расследования и взаимное сотрудничество в области правоприменения.

В заключение, роль правовых институтов в борьбе с коррупцией и обеспечении прозрачности в обществе не может быть недооценена. Они играют ключевую роль в создании законодательства, разработке механизмов контроля и надзора, а также обеспечении справедливости и ответственности. Прозрачность в управлении и финансовых операциях является основополагающим принципом справедливого и эффективного управления, а правовые институты играют важную роль в ее обеспечении.

Дальнейшие усилия и сотрудничество на международном уровне крайне важны для эффективной борьбы с коррупцией. Трансграничная коррупция требует совместных усилий и согласованных действий со стороны различных стран. Международное сотрудничество может включать в себя обмен информацией, совместные расследования, поддержку развивающихся стран в укреплении их антикоррупционных институтов и многое другое.

Но важно помнить, что борьба с коррупцией — это долгосрочный процесс, который требует постоянных усилий и совместной работы всех участников общества: правительств, граждан, бизнеса и международного сообщества. Только совместными усилиями мы можем добиться значимых результатов в борьбе с этим явлением и создать более честное, справедливое и прозрачное общество для будущих поколений.

Список литературы:

1. «О противодействии коррупции» Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК.
2. Формы и виды проявления коррупции в современном российском

обществе.Голубовский В.Ю.,Синюкова Т. Н

3. Борьба с коррупцией.Убаева Н.С. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/bko-baiterek/press/article/details/123957?lang=ru>

4. Проблемы Коррупции и пути ее решения. Карпов А.В. // <https://naceks.kz/problemy-korruptii-i-puti-ee-resheniya/>

АЗАМАТТАРДЫҢ ӨМІРІНЕ КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯН ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК

БАЗАРБЕКОВА С.Т.

Ю-22-1к студенті

МАҒДАТОВА Қ.Ж.

Ғылыми жетекшісі з.ғ.м., аға оқытушы
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Аңдатпа. Бұл мақалада азаматтардың өміріне келтірілген зиян үшін жауапкершілік туралы мәліметтерге анықтама бере отырып, олардың шешу жолдары туралы қарастырылады. Сонымен қатар азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің түсінігі мен ерекшеліктеріне тоқталамыз.

Адам өмірі мен денсаулығына келтірілген зиян және моральдық зиян келтіргені үшін қандай жауапкершіліктер қолданатынына толық мәлімет беріледі. Адам өміріне келтірілген зиян үшін жауапкершілік әрқашан өзекті болып табылады. Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары мемлекет арқылы қорғалады.

Кілттік сөздер: Қазақстан Республикасы, ҚР Президенті, Азаматтық кодекс, азаматтық құқық, жауапкершілік, шарт, адам өмірі, денсаулық, қылмыс, акт, бап, зиян, моральдық зиян.

Жауапкершілік барлық құқық қатынастарына тән болып табылады. Азаматтық құқықтық қатынастың негізгі бөлігін міндеттеме құрайтын болғандықтан жауапкершілік жөніндегі мәселе міндеттемелік құқықтық жалпы ережелерінде толық қаралады. Бірақ та бұл арада айтылған мәселе міндеттемелерден тыс құқық қатынастарына да қатысты. Жалпы алғанда, жауапкершілік дегеніміз-заңмен немесе шартпен қаралған ретте өзіне жүктелген міндетті бұзатын азаматтық құқықтық қатынастардың субъектілеріне қолданылатын мүліктік өндіріп алу немесе мүліктік салмақ салу болып қаралады. Оған бұзылған құқыққа орай өкілетті тұлғаның мүліктік шығынының орнын толтыру да кіреді.

Жауапкершілікке тарту, азаматтық құқық бұзушылық жағдайында құқықтық нормаларға санкцияны жүзеге асыруға жағдай жасайды. Ең алдымен, азаматтық-құқықтық жауапкершілікте мемлекеттік және шарттық тәртіпті нығайтуда, осы мақсаттың алдын алу тәрбиелік маңызы айрықша жоғары.

Азаматтық құқық қатынасының субъектілері болып табылатын тараптар өзіне жүктелген міндеттерді орындамауы қоғамдық қатынастарды бұзып, мүліктік шығынға және жеке тұлғалар мен бүкіл қоғамдық қолайсыз жағдайларға әкеп соқтыратынын білуі тиіс.

Тәрбиелік жағын былай қойғанда, егер, әлгі айтқан құқық бұзушылыққа жол берілетін болса, онда азаматтық-құқықтық жауапкершілік оны қайта қалпына келтіруді қалпына келтіреді. Сондықтан да, борышқор өзі істеуге міндетті нәрсені орындамағанда ғана емес, оны орындаудан өз бетімен бас тартқан кезде де оған жауапкершілік бәрі бір тағайындалады. Азаматтық құқықтық қосымша мүлікті өндіріп алу тәрізді өзіне тән жауапкершілік қасиеті болмаса, несие беруші міндеттемесін орындаудан жалтарған борышқорға жазалау шарасын қолдана алмайды және оның іс-әрекетін өз дәрежесінде реттеп отыруы ауырлай түседі.

Азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің өзіне тән қасиеттері:

А) борышқордың міндеттемені бұзғанынан туындаған мүлікті шығындарды несие берушіге қайтару керек;

Ә) борышқордың міндеттемені тиісті дәрежеде орындауын қадағалау қажет;

Б) борышқорды міндеттемесін орындамағаны немесе тиісті дәрежеде орындамағаны үшін

жазалау керек;

В) белгілі бір дәрежеде несие берушінің міндеттемеге қатысуына түрткі болу(өйткені, контрагенттің дұрыс болмауынан пайда болатын шығынды өтеуді қамтамасыз етеді);

Г) борышқордың тәртіпсіздік фактілерін басқа тұлғалардың көзінше айту керек болады.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік – Азаматтық құқықтық Жалпы бөлімінің институты болып табылады, өйткені, жалпы ереже бойынша азаматтық –құқықтық қатынастардың барлық түрінде өзіне тән қасиеттер кездеседі.

Азаматтың өмірі мен денсаулығына келтірілген зиян жалпы негіздерде өтеледі. Тұлғаның өмірі мен денсаулығына зиян келтірілген мүліктің зиянның сипаты мен құрамына сүйене отырып, негізделуі керек. Оның дәл осы ерекшелігі осындай зиянды өтеу мәселелерін бөлек қарастыру қажеттілігін туындатады.

Тараптардың келісімі бойынша адам өмірі мен денсаулығына келтірілген зиян біршама жоғары мөлшерде келтірілуі мүмкін.

Жасы 14-ке жетпеген және табысы жоқ кәмелетке толмаған адам жарақат алған немесе денсаулығы өзгедей зақымданған жағдайда зиян үшін жауапты адамдар денсаулықтың зақымдануына байланысты шығындар өтеуге міндетті болып табылады.

Жәбірленушінің 14 жасқа толғаннан кейінгі, сондай-ақ табысы жоқ 14-тен 18-жасқа дейінгі кәмелетке толмаған зиян келтірілген жағдайда зиян үшін жауапты адамдар денсаулығының зақымдануынан туындаған шығындардан басқа, еңбекке ақы төлеудің заң актілерімен белгіленген он еселенген айлық есептік көрсеткішті негізге ала отырып оның еңбек қабілетін жоғалтуына және еңбек қабілетінің төмендеуіне байланысты зиянды да жәбірленушіге өтеуге міндеті жүктеледі.

Егер денсаулығы зақымданған кезде кәмелетке толмаған адамның өзінің табысы болса, зиян осы табыстың мөлшері негізінде өтеледі. Еңбек қызметі басталғаннан кейін жәбірленуші өзінің жұмыс орны немесе біліктілігіне сәйкес алуға тиіс болған табысы негізге ала отырып зиян өлшемінің мөлшері көбейтуді талап етуге құқылы болады. Еңбек қызметі басталғаннан кейін жәбірленуші өзі алатын табысты негізге ала отырып, бірақ кемінде өзі атқаратын қызмет бойынша белгіленген сыйақының немесе өзінің жұмыс орны бойынша сол біліктіліктегі қызметкер табысының мөлшерінде зиян өтемінің көбейтілуін талап етуге құқығы пайда болады. Сонымен қатар азамат қайтыс болған жағдайда қайтыс болған адамның асырауындағы немесе ол қайтыс болған күнге дейін одан жәрдем ақша алуға құқылы болған еңбекке жарамсыз адамдардың, қайтыс болған адамның ол қайтыс болғаннан кейін туған баласының, сондай-ақ ата-анасының біреуі, зайыбы не еңбекке қабілеттілігіне қарамастан жұмыс істемейтін және қайтыс болған адамның асырауында болған балаларын, немерелерін, жасы он төртке толмаған не аталған жасқа толса да, медицина органдарының қорытындысы бойынша денсаулық жағдайына байланысты басқа адамның күтуіне мұқтаж аға-інілері мен апа-қарындастарын күтумен айналысатын, отбасының басқа да мүшесінің зиянды өтетіп алуға құқығы бар. Қайтыс болған адамның асырауында болған және ол қайтыс болғаннан кейін бес жылдың ішінде еңбекке жарамсыз болып қалған адамдардың да зиянды өтетіп алуға құқылы. Ата-аналарының біреуі, зайыбы не жұмыс істемейтін және қайтыс болған адамның ҚР АҚ 940-бап тармағында көрсетілген балаларын, немерелерін, аға-інілері мен апа-қарындастарын күтумен айналысатын және күтуді жүзеге асыру кезеңінде еңбекке жарамсыз болып қалған отбасының басқа мүшесі осы адамдарды күту аяқталғаннан кейін зиянды өтетіп алу құқығын сақтап қала алады. Зиян: кәмелетке толмағандарға - он сегіз жасқа толғанға дейін, он сегіздегі және одан да ересек жастағы оқушыларға - күндіз оқыту нысанындағы оқу орындарындағы оқуы аяқталғанға дейін, бірақ әрі кеткенде жиырма үш жасқа дейін; елу сегіз жастан асқан әйелдер мен алпыс үш жастан асқан ер адамдарға - өмір бойы; мүгедектерге - мүгедектік мерзіміне; ата-аналарының біреуіне, жұбайына не қайтыс болған адамның асырауында болған балаларын, немерелерін, аға-інілері мен апа-сіңділерін, қарындастарын күтумен айналысатын отбасының басқа мүшесіне - олар он төрт жасқа толғанға дейін не денсаулық жағдайы өзгергенге дейін өтеледі.

Азаматтың қайтыс болуына байланысты зиянды өтетуге құқығы бар адамдарға зиян оның көзі тірі кезінде өзінің асырауына алған немесе алуға құқылы қайтыс болған адамның табысының (кірісінің) ҚР АҚ 938- бабының ережелері бойынша есептелген үлесі мөлшерінде өтелуі керек. Осы

адамдарға зиянды өтеуді белгілеген кезде қайтыс болған адамның кірістерінің құрамына оның табысымен қатар көзі тірі кезінде алып жүрген зейнетақысы, ғұмырлық жәрдем ақшасы мен осы сияқты басқа да төлемдер де қосылады. Зиянды өтеудің мөлшерін анықтаған кезде адамдарға асыраушының қайтыс болуына байланысты тағайындалған жәрдемақылар, асыраушы қайтыс болғанға дейін де, одан кейін де тағайындалған басқа да жәрдемақы түрлері, сондай-ақ табыс, стипендия, зейнетақы төлемдері қаралмайды. Асыраушының қайтыс болуына байланысты зиянды өтетуге құқығы бар адамдардың әрқайсысына белгіленген өтемнің мөлшері, баланың асыраушы қайтыс болғаннан кейін туылуы; қайтыс болған асыраушының балаларын, немерелерін, аға-інілері мен апа-қарындастарын күтумен айналысатын адамдарға өтемнің тағайындалуы (тоқтатылуы) жағдайларын қоспағанда бұдан әрі қайта есептеуге жатқызылмайды.

Жәбірленушінің еңбек қабілетінің төмендеуіне немесе қайтыс болуына байланысты зиянды өтеу ай сайынғы төлемдермен жүргізіледі. Дәлелді себептер болған жағдайда сот зиян келтірушінің мүмкіндіктерін ескере отырып, өтемеге құқығы бар азаматтың талабы бойынша оған тиесілі төлемдерді бір жолғы, бірақ үш жылдан артпайтындай етіп тағайындауы мүмкін болып келеді. Қосымша шығындарды өндіріп алу медициналық сараптама қорытындысының негізінде белгіленген мерзімдердің шегінде алдағы уақытқа, сондай-ақ қызмет көрсету мен мүліктің құнына алдын ала ақы төлеу қажет болған жағдайда (жолдама сатып алу, жол ақысын төлеу, арнайы көлік құралдарына ақы төлеу және т.б.) жүргізілуі мүмкін. Жәбірленуші заң актілеріне сәйкес міндеттемені тоқтатуды немесе мерзімінен бұрын орындауды талап етуге құқығы болған жағдайларда, мұндай талап тиісті мерзімдік төлемдерді капиталдандыру жолымен қанағаттандырылуы қажет. Өмір мен денсаулыққа келтірілген зиян үшін белгіленген тәртіппен жауапты болып танылған заңды тұлға қайта ұйымдастырылған жағдайда тиісті төлемдерді төлеу жөніндегі міндетін оның құқықтық мирасқоры алады. Алайда оған зиянды өтеу жөнінде талаптар қойылады. Өмір мен денсаулыққа келтірілген зиян үшін белгіленген тәртіппен жауапты болып танылған заңды тұлға таратылған жағдайда тиісті төлемдер заң немесе өзге де нормативтік құқықтық актілермен белгіленген ережелер бойынша оларды жәбірленушіге төлеу үшін капиталдандырылуы тиіс. Таратылатын заңды тұлғада мүліктің болмауы немесе жеткіліксіз болуы себепті төлемдерді капиталдандыруды жүргізу мүмкін болмаған жағдайларда тағайындалған сомаларды жәбірленушіге заң актілерінде белгіленген тәртіппен мемлекет өтейді.

Сонымен бірге адамға материалдық зиянмен бірге моральдық зиян да келтірілуі мүмкін. Ол тәнге зиян келтірумен бірге жанға да зиян келтіру түрінде көрінеді. Мысалы, адам денсаулығына зиян келтіру салдарынан адам еңбек қабілетінен айырыла отырып, тәні де азап тартады. Егер адам туралы оны қаралайтын мәлімет таратылса, оның жаны жапа шегеді. Жан азабы материалдық зиянның кесірінен болуы да әбден мүмкін. Адам заңсыз түрде өз мүлкінен айырылса да оның жаны жапа шегеді. Моральдық зиян соттың белгілеп шешуі бойынша ақшалай не басқа да материалдық түрде өтелуі мүмкін. Сондай-ақ моральдық зиян материалдық зияннан тыс, өз алдына төленеді. Азаматтық құқық теориясында моральдық зиян жәбірленушіге жан азабы мен тән азабын келтіруден, азаматтық ар-намысы мен абыройын кемсітуден көрінетін мүліктік емес зиян ретінде қарастырылады.

Моральдық зиян - жеке және заңды тұлғалардың өзіндік мүліктік емес игіліктері мен құқықтарының бұзылуы, кемсітілуі немесе олардан айырылуы, соның ішінде жәбірленушінің өзіне қарсы құқық бұзушылықтың жасалуы салдарынан басынан кешірген (төзімін тауысқан, уайымға салған) жан азабы немесе тән азабы (қорлау, ызаландыру, қысым жасау, ашуландыру, ұялту, түңілту, тән қиналуы, залал шегу, қолайсыз жағдайда қалу және т.б.) болып табылады. Моральдық зиянды зиян келтірушінің кінәсі болған кезде зиян келтіруші өтеуі қажет.

Зиян келтірушінің кінәсіне қарамастан моральдық зиян мына жағдайларда, егер:

- 1) зиян азаматтың өмірі мен денсаулығына жоғары қауіптілік арқылы келтірілсе;
- 2) зиян азаматқа оның заңсыз сотталуының, заңсыз қылмыстық жауапқа тартылуының, бұлтартпау шарасы ретінде заңсыз қамауға алуды, үйде қамауда ұстауды немесе ешқайда кетпеуі туралы қолхат алуды қолданудың, қамауда ұстау, психиатриялық емдеу мекемесіне немесе басқа емдеу мекемесіне орналастыру түрінде әкімшілік жазаны заңсыз қолданудың салдарынан келтірілген жағдайда;

3) зиян ар-ожданына, қадір-қасиеті мен іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтер таратылса;

4) заң актілерінде көзделген өзге де жағдайларда өтеледі. Заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, азаматтың мүліктік құқықтарын бұзатын әрекеттер (әрекетсіздік) арқылы келтірілген моральдық зиян өтелуге жатпайды.

Моральдық зиян ақшалай нысанда өтеледі. Моральдық зиянның мөлшерін анықтаған кезде жәбірленушінің ізгілік қасиетіне келтірілген адамгершілік залалдың ауырлығын субъективті түрде бағалау да, сондай-ақ жәбірленушінің жан азабы мен тән азабының дәрежесін дәлелдейтін объективті деректер де: қол сұғу объектісі болған игіліктің (өмір, денсаулық, ар-ождан, қадір-қасиет, бостандық, тұрғын үйге ешкімнің тимеуі және т.б.) өмірлік маңыздылығы; құқық бұзушылық зардаптарының ауырлығы (жақын туыстарын өлтіру, мүгедектікке әкеп соққан дене жарақатын салу, бас бостандығынан айыру, жұмыстан немесе тұрғын үйден айыру және т.б.); ұятқа қалдыратын жалған мәліметтер тарату сипаты мен аясы; жәбірленушінің өмір сүру жағдайлары (қызмет, отбасы, тұрмыс, материалдық, денсаулық жағдайы, жасы және басқалары), өзге де назар аударуға тұратын мән-жайлар ескеріледі. Моральдық зиян өтелуге тиіс мүліктік зиянға қарамастан өтелуі керек.

Менің ойымша, зиян заң актілеріне сәйкес келмейтін актілерді шығару мен ғана емес, сондай ақ мемлекеттік басқару аясындағы мемлекеттік органдар лауазымды тұлғаларының кез келген басқа да іс-әрекеттерімен де келтірілуі мүмкін. Бұл орайда зиянды өтеу жалпы ережелер бойынша, яғни зиян келтірушінің кінәсі болған кезде жүргізу қажет. Мысалы, салық органының өкілі саудагерлер мен оның тауарларын алып қоюдың заңдығын біле тұра оны алып қояды және артынан тауардың бөлінуіне жол береді. Зиян мемлекеттік басқару органның негізіндегі қаражат есебінен өтелуге тиіс. Қаражаттың жетіспеушілігі орын алған кезде зиян мемлекеттік қазына есебінен субсидиялық тәртіпте өтелетін болады. Жауапкершіліктің арнайы негіздерінің бірі болып анықтау алдын-ала тергеу, прокуратура және сот органдарының заңсыз іс-әрекеттерімен зиян келтіру болып табылады. ҚР АҚ 921-бабның 1 тармағында аталған іс-әрекеттерді жасау нәтижесінде аталған органдардың іс-әрекеттерімен келтірілген зиян анықтау, алдын ала тергеу, прокуратура және сот органдары лауазымды тұлғалары зиян келтірудегі кінәсіне қарамастан мемлекетпен өтеледі.

Яғни мұнда сот тергеу, қателіктері туралы сөз болып отыр. Жасалған іс жүргізушілік әрекеттердің формальды заңдылығына қарамастан нәтижесінде қылмыстық қадағалау немесе іс жүргізушілік шараларды заңсыз қолдану орын алуы мүмкін. Басқа да заңсыз іс-әрекеттер болуы мүмкін. Атап айтқандай субъект заңсыз іс әрекетті, заңсыз қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін, оған алдын алу шарасы ретінде қамауға алу, уйде ұстау ешқайда кетпеу қолхатын алу заңсыз қолданылуы мүмкін. Адамға қамау немесе түзеу жұмыстары түріндегі әкімшілік жаза заңсыз белгіленуі мүмкін. Егер зиян азаматқа немесе заңды тұлғаға соттың прокуратура, алдын ала тергеу және анықтау органдарының заң актілеріне сәйкес келмейтін актілерді шығарумен келтірілсе онда келтірілген зиян, егер ол ҚР АҚ 923-бабының 1-тармағына сәйкес өтелуге жатпаса ҚРАК 922-бабының 1-тармағына сәйкес өтеледі. Аталған органдармен заңсыздығы айқын болатын өзге де іс-әрекеттер жасалады. Мұндай жағдайларда жауапкершілік туралы мәселе бірінші тармаққа емес 923-баптың үшінші тармағына және 922-баптың 3-тармағына сәйкес қарастырыла отырып шешіледі. ҚР Жоғарғы сот ленумының 9 шілде 1999 жылғы Қылмыстық процесті жүргізетін органдардың заңсыз іс-әрекеттер мыналар қамтуы мүмкін. Қылмысты саралаған кезде қылмыстық заңнама нормаларын дұрыс қолданбау қылмыс жасаған деген күдікпен ұсталған тұлғаны немесе алдын алу шарасы ретінде оған қатысты қамауға алу тандап алынған тұлғаны, оның өмірі мен денсаулығына қауіпті жағдайларда ұстау; қамауға алынбаған тұлғаны сот психиатриялық немесе сот-медициналық сараптамадан өткізу үшін медициналық мекемеге бұл туралы сот шешімі болмаған кезде, мәжбүрлеп жатқызу; күш қолдану, қатал немесе адамның қадір қасиетін қорлайтын әрекеттерге бару; іс жүргізушілік іс-әрекеттерді, оған қатынасын тұлғалардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін жағдайларда өткізу, қылмыстық процеске қатысатын тұлғаның қадір –қасиетін қорғайтын шешімдер қабылдау мен іс-әрекет жасау; жеке өмірі туралы мәліметтерді, сонымен қатар адам құпияда сақтау қажет деп тапқан жеке сипаттағы өзге де мәліметтерді пайдалану мен

тарату, заңсыз соттау, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын заңсыз қолдану, тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын заңсыз қолдану және т.б. жатады.

Осындай іс-әрекеттер жасау анықтау, алдын ала тергеу прокуратура және сот органдарының жауапкершілігіне алып кетуге тиіс, бұл органдардың қаражаты жеткіліксіз болған кезде мемлекет жауапкершілік туындайды. Аталған органдардың лауазымды тұлғалар мен қылмыстық іс-әрекеттер жасалған кезде жауапкершілік тікелей солардың өзі тартылуы мүмкін болып келеді. Егер азаматқа жала жабылса, оған келтірілген зиян өтелуге жатпайды. Алайда егер іс бойынша тергеу жүргізудің рұқсат етілмеген әдістерін қолдану не айыпталушы мен сотталушы мен жала жабушы немесе жалған жауап беруге алып келуі мүмкін болған басқа да заңсыздықтар анықталса, тұлғаға заңсыз соттау мен немесе қылмыстық процесс жүргізетін органдардың өзге де заңсыз іс-әрекеттерімен келтіліген зиян өтелуге жатады.

Азаматтық жауапкершілікті сақтандырған кезде сақтандыру жағдайы туындаған жауапкершілік негізгі субъектісі болып сақтандырушы табылады. Егер сақтандыруша сомасы жеткіліксіз болса, онда жауапкершілік тікелей зиян келтірушінің өзі де тартылуы мүмкін. Сонымен қатар, еркін немесе міндетті түрде сақтандыру тәртібі мен өзінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандырған заңды тұлға немесе азамат, келтірілген зиянды толық өтеу үшін сақтандыру сомасы жеткіліксіз болған жағдайда сақтандыру сомасы мен залалдың нақты мөлшері арасындағы айырманы төлеу қажет болады.

Адамдардың өзара қарым қатынасында бір тұлғаның екіншісіне зиян келтіруге алып келмейтін адам өмірінің бір де бір аясы жоқ. Ол басқа азаматтар мен заңды тұлғалардың әртүрлі іс-әрекеттерінің салдарынан азаматтық-құқықтық қатынастар субъектілерінің тиесілі игіліктері мен құқықтарға зиян келтіруі мүмкін болып келеді.

Зиян келтіру өніріс аясында орын алады, ол автокөліктер мен басқа да көлік құралдарының иелерімен, қауіпті заттармен, жануарлармен, тауарларды, жұмыстар мен қызмет көрсетулерді сатудан, лауазымды тұлғалар мен мемлекеттік билік пен басқару органдарының заңсыз іс - әрекеттерімен және т.б. келтіріледі. Жоғарыда аталған субъектілердің іс - әрекеттерімен зиян келтіре отырып, бірқатар жағдайларда, құқыққа қайшы сипатқа да ие. Олар оларды жасаған тұлғаға азаматтық – құқықтық жауапкершілік жүктелуге мүмкін болатын белгілерге сәйкес болған кезде, азаматтық құқық бұзушылық, басқаша айтқанда диалектикалық, сипатқа ие болады. Осы тұрғыдан алып қарағанда, олар азаматтық – құқықтық жауапкершіліктің негіздемесі ретінде көрсетіледі. Бұдан ары біз осыған қажетті шарттарды (талаптарды) сондай – ақ зиян келтіру салдарынан туындайтын құқықтық қатынастарды қарастыру кезінде қолданылатын түсініктерді айқындайтын боламыз.

Алдымен азаматтық – құқықтық жауапкершілік түсінігіне қысқаша тоқталайық. Азаматтар мен зиян тұлғалардың құқықтарына (игіліктеріне) және заңмен қорғалатын мүдделеріне зиян келтіру заң шығарушының назарынан тыс қала алмайтындығы сөзсіз. Олай болмаған жағдайда қоғамдық қатынастардың реттеушісі ретіндегі азаматтық құқықтың құндылығы елеулі түрде төмендегілер реттеушісі ретіндегі азаматтық құқықтың құндылығы елеулі түрде төмендегілер еді. Сол бір немесе өзге субъектілерге зиян келтіру жағдайларын тиісті назардан тыс қалдыру әртүрлі құқықтық және өзге де өзекті мәселелерді одан әрі туындайтын, бір немесе бірнеше құқық бұзушылықтар жасаған құқық бұзушы тарапынан құқық бұзушылықты одан әрі ушықтыруға алып келуі әдбен мүмкін. Бұл, өз кезегін жәбір көрген тарапты озбырлыққа (рұқсат етілген шектен шығуға) және жауап ретінде құқық бұзушылық жасауға итермелеуі мүмкін. Тұлғалардың бұзылған құқықтары мен мүдделерін бірдей қалпына келтіруге, аталған тенденциялардың қауіптілігін елеулі түрде төмендетуге мүмкіндік беретін азаматтық құқықтың институты болып азаматтық – құқықтық жауапкершілік табылды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (1994 жылғы 27 желтоқсандағы)
2. Теория государства и права/ Под.ред. С.С.Алеесеева. – М.: Юрид.лит. 1985..
3. Басин Ю.Г. Ответственность за нарушение гражданско-правового обязательства.

Учеб.пособие – Алматы. Әділет Пресс. 1997 – 5 бет.

4. Азаматтық құқық. Оқу құралы. Қыстаубай Ө.С.-Алматы, (Асыл мұра, 2015ж)

5. Қазақстан Республикасының «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» заңы 4 мамыр 2010 ж.

6. Азаматтық- құқықтық шарттардың жекелеген Қарағанды.

«Болашақ»-Баспа 2006 ж. Хамзин Ұ.М.

ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫ БАНКРОТ ДЕП ТАНУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

БАШКЕН А.

Ю-21-1к тобының студенті

ШОШАЕВА Л.С.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасында 2023 жылдың 3 наурызынан бастап қолданысқа енген «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық туралы» Қазақстан Республикасының заңымен көзделген тәртіпте жеке тұлғалардың соттан тыс банкроттық, сот банкроттығы және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімдерін қолдану тәртібін құқықтық реттеу тәртібі қарастырылған. Сонымен бірге, сот банкроттығы рәсімі кезіндегі соттылық, мемлекеттік баж төлеу, сот банкроттығын қолданудың құқықтық салдары айтылған. Өзін банкрот деп жариялау құқығы тиесілі тұлғалар, яғни, борышқор, кепілгер және кепіл берушілердің мен олардың әрекетсіздігі үшін жауапкершілік мәселелері де сөз болады.

Түйінді сөздер: жеке тұлға, банкроттық, соттан тыс банкроттық, сот банкроттығы, төлем қабілеттілігін қалпына келтіру, борышқор

«Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық туралы» ҚР Заңына сәйкес 2023 жылғы 3 наурыздан бастап қазақстандықтар рәсімдердің үш түрін қолдана алады. Бұл соттан тыс банкроттық, сот банкроттығы және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру. Барлық аталған үш процедураны тек борышкердің өзінің бастамасымен жүргізіледі, несие берушінің борышкерге қатысты аталған процедураларды қолдануға құқығы жоқ. [1].

Кепілгердің (кепілгер, кепіл берушілердің) өз кезегінде өзін банкрот деп жариялау және соттан тыс/сот банкроттығы рәсімінен өту құқығын пайдалана ала ма деген де сұрақ туындауы мүмкін?

Заңның 22-бабының нормаларында кредитордың, оның ішінде борышкерге қатысты төлем қабілеттілігін қалпына келтіру немесе сот банкроттығын қалпына келтіру рәсімдерін қолдану туралы іс қозғалғаннан кейін кепілгерлерге, кепілгерлерге және кепіл берушілерге талаптар қою құқығы көзделген [2].

Аталмыш Заңға 2022 жылдың 30 желтоқсанында қол қойылды және 2023 жылдың 1 қаңтарында ресми түрде жарияланды. Заңның негізгі нормалары 2023 жылғы 3 наурыздан бастап күшіне енеді және тек Қазақстан Республикасының азаматтарына қолданылады. Азаматтығы жоқ, сондай-ақ тұруға ықтиярхаты бар адамдарға заң қолданылмайды. Көші-қон мәселелерін реттейтін заңнама бойынша азаматтардың осы санаты кейіннен азаматтығын алмауы мүмкін, сондықтан бұл заңның ережелері Қазақстан Республикасының азаматтарына және ел ішіндегі борышкерлерге қолданылады.

Банкрот деп тану рәсімі ерікті болғандықтан, өзін банкрот деп танымайтын, бірақ қарыздарын төлемейтін азаматтарға қатысты Заңда борышкердің өзі ғана өзіне қатысты соттан тыс немесе сот банкроттығы рәсімін немесе азаматтардың төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімін бастай

алады деп атап өткен. Кредиторлар, басқа үшінші тұлғалар азаматты мәжбүрлеп банкрот деп жариялай алмайды. Яғни, бұл банкрот деп танудың барлық салдарын ескере отырып, азаматтың саналы қадамы, сондықтан оларды заңмен банкрот деп тану туралы өтініш бермейтін азаматтарға қандай да бір шаралар көзделмеген.

Борыштары бар банкроттық туралы өтініш бермейтіндерге қатысты қаржы ұйымдары коллекторлық қызмет және Атқарушылық іс жүргізу туралы заңнамаларға сәйкес борышты өтеуді талап етуге құқылы [3].

Банкроттық рәсімдерін мынадай шарттарға сәйкес келетін Қазақстан Республикасының азаматтары пайдалана алады:

Соттан тыс банкроттық кезінде:

- 1) борыш 5,5 млн. теңгеден (1600 АЕК) аспайды;
- 2) 12 ай ішінде өтеу жоқ;
- 3) тіркелген мүлік, оның ішінде ортақ меншіктегі мүлік жоқ;
- 4) банкпен реттеу жүргізілді.

Бұл рәсім борышкердің мүлкін сатуды және түскен қаражат есебінен қарыздарды өтеуді білдіреді. Бұл ретте рәсім барысында борышкердің кепіл нысанасы болып табылмайтын жалғыз тұрғын үйі іске асырылуға жатпайды.

Сондай-ақ атаулы әлеуметтік көмек алушылар үшін 6 ай ішінде және берешегі 5 жылдан артық өтелмейтін азаматтар үшін ерекше жағдайлар көзделген.

Борышкер белгіленген нысан бойынша «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы арқылы жазбаша (қағаз және (немесе) электрондық) нысанда соттан тыс банкроттық рәсімін қолдану туралы арыз береді. Бұл еліміздегі көрсетілетін қызметті цифрландырудың бір нәтижесі деп қарастыруға болады. Ел Президенті жыл сайынғы жолдауларында осы саланы дамытып қана қоймай, оны жүзеге асырудың тетіктерін дамытуды тапсырады [4].

Жеке тұлғалардың банкроттығы жөніндегі істерді соттар азаматтық сот ісін жүргізудің жалпы қағидалары бойынша қарайды, жеке тұлғалардың банкроттығы туралы өтініштер соттарда, тұрғылықты жері бойынша (азаматтық сотта) қарайды. Дегенмен, ҚР АПК-нің 27-бабына сәйкес мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотта осыған дейін заңды тұлғаларды банкрот деп тану туралы істерді қарастырып келген [5].

Борышкердің арызында:

- 1) арыз берілетін соттың атауы;
- 2) кредиторлардың талаптарын қанағаттандыра алмаудың негіздемесі;
- 3) барлық кредиторлар мен дебиторлардың тізбесі (берешектердің сомасын және олардың қалыптасқан күнін, тұрғылықты жерінің немесе тұрған жерінің мекенжайын, электрондық мекенжайларын және байланыс телефондарының нөмірлерін көрсете отырып);

- 4) борышкер мүлкінің тізімдемесі;
- 5) төлем қабілеттілігін қалпына келтіру немесе сот арқылы банкроттық рәсімін қолдану туралы арыз бергенге дейінгі соңғы үш жыл ішіндегі азаматтық-құқықтық және (немесе) өзге де, оның ішінде талаптары борышкердің мүлік кепілімен қамтамасыз етілген міндеттеме бойынша міндеттемелердің тізбесі;

- 6) борышкердің банктік қарыз шарты бойынша берешекті реттеуді және (немесе) өндіріп алуды жүргізу жөнінде шаралар қабылдағанын растайтын құжаттың көшірмесі қоса беріледі (екінші деңгейдегі банктің банктік қарыз шартының талаптарын өзгертуден бас тарту туралы оның себептерінің уәжді негіздемесі көрсетілген жауаптары немесе борышкер арызының көшірмесі немесе арыздың электрондық форматта жіберілгені туралы растама) болуы керек.

Егер де жеке тұлғаны банкрот деп тану туралы істерді қарау кезінде жеке тұлға банктер мен микроқаржы ұйымдары кредитор ретінде істе қатысса, онда бұл істерді нақты азаматтық сотта қарайтындығы не болмаса мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотта қаралуы тиіс екендігі заңда көзделмеген.

Соттан тыс банкроттықты тек банктер, микроқаржы ұйымдары және коллекторлық агенттіктер алдындағы қарыздар бойынша қолдануға болады.

Егер борышкер заңда көрсетілгендей 12 ай ішінде қарызды төлемеген болса және банктермен

осы қарыздарды шешу бойынша жұмыс жүргізсе, онда банкроттық туралы өтініш бере алады.

Сот банкроттығы, азаматтар қаржы ұйымдары алдындағы борыштар бойынша 1600 АЕК – тен астам (2023 жылы-5 млн 520 мың теңге), басқа кредиторлар алдындағы борыштардың барлық түрлері бойынша, сондай-ақ мүліктің болуына байланысты соттан тыс банкроттықты қолдана алмағандарды қолдана алады.

Бұл ретте кредитті өтеу бойынша мерзімі кемінде 12 ай болуы тиіс және банктермен реттеу рәсімінен өту қажет.

Банкроттық және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру туралы сотқа өтініш берген кезде төленуі тиіс мемлекеттік баж мөлшеріне келетін болсақ, ағымдағы жылға мемлекеттік баж белгіленбеген, қазіргі уақытта Салық кодексіне, оның ішінде сотқа тиісті үй-жай беру кезінде мемлекеттік баж мөлшерін белгілеу бөлігінде өзгерістер енгізу мәселесі қаралуда.

Банкроттыққа өтініш беру егер іс банкроттық рәсімін қолдану сотында болса, осы берешекті өндіріп алу туралы істі қарау тоқтатылуға жатады.

Сондай-ақ, заңда сотта тұрақты табыс болған кезде қарыздарды төлеуге бөліп-бөліп төлеу мүмкіндігін (5 жылға дейін) көздейтін төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімін қолдану көзделген. Бұл процедураның артықшылығы-одан кейін адам «банкрот» мәртебесін алмайды, сондықтан оған банкрот үшін көзделген салдарлар қолданылмайды.

Банкроттық рәсімдері аяқталғаннан кейін қаржылық жағдайдың мониторингі борышкердің деректерінен (жалпыға бірдей декларациялау), сондай-ақ уәкілетті органдардың деректерінен жүзеге асырылатын болады. Борышкерде мүлікті мемлекеттік тіркеудің бар екендігі анықталған жағдайда, тиісті хабарлама кредиторларға жіберілетін болады.

Қасақана банкроттық белгілерін анықтау азаматтың сот немесе соттан тыс банкроттық рәсімдерін қолдануға өтініш бергенге дейін 3 жыл бұрын борышкердің қаржылық жағдайына талдау жүргізу арқылы жүзеге асырылатын болады. Мүлікті жасыру, оны заңсыз иеліктен шығару және банкроттыққа дейінгі кезеңде азаматтың басқа да заңсыз әрекеттері фактілері анықталған кезде соттан тыс банкроттық рәсімі тоқтатылуға жатады. Сот банкроттығы рәсімінде қаржы басқарушысы осы мәмілелерді заңсыз деп тануға және мүлікті мүліктік массаға қайтаруға сот тәртібімен әрекет жасайды. Мәмілені жарамсыз деп тану туралы сот актісінің болуы рәсімнің нәтижелері бойынша банкроттан берешекті есептен шығарудан бас тартуға негіз болады.

Борышкерге сот банкроттығы рәсімін қолдану кезеңінде (6 ай) шығуға тыйым салу белгіленді, өйткені борышкердің мүлкін сатуды жүзеге асыру кезінде тиісті құжаттарға қол қоюға тікелей қатысуы қажет. Сот шығуға тыйым салуды енгізеді, рәсім аяқталғаннан кейін тыйым алынып тасталады.

Ешқандай салдары жоқ несиелік рақымшылықтан айырмашылығы, банкроттықта айтарлықтай шектеулер бар - бұл бес жыл ішінде жаңа несиелер алуға тыйым салу, үш жыл ішінде қаржылық жағдайды бақылау.

Барлығы банкроттыққа ұшырағаннан кейін азамат өзінің несиелік ұпайын төмендететінін түсінуі керек және барлық оң және теріс жақтарын өлшеу керек, яғни банкроттық туралы әдейі шешім қабылдау керек.

Сот банкроттығын қолдану үшін кіру критерийлеріне сәйкес келген жағдайда азамат тұрғылықты жері бойынша сотқа жүгінуі қажет.

Банкроттық-бұл барлық несие берушілер алдындағы банкроттық.

Егер соттан тыс немесе сот банкроттығы рәсімдерін қолдануға арналған өтініште қолда бар кредиторлардың бірін көрсетпесе, онда рәсімдерді қолданудан бас тартылады.

Осы Заңды іске асыру банктердің қарыз алушыларға қатынасына да әсер етеді. Олар несие алғысы келетін азаматтың қаржылық мүмкіндіктерін мұқият талдайды.

Төлем қабілеттілігін қалпына келтіру сотта тұрақты табыс болған кезде қарыздарды төлеуге (5 жылға дейін) бөліп-бөліп төлеу мүмкіндігін көздейді. Қалпына келтіру жоспары қаржы басқарушысымен бірлесіп әзірленеді және сотта бекітіледі.

Банкроттық танылғаннан кейін азаматтар:

* ломбардтардың микрокредиттерін алудан басқа, 5 жыл ішінде қарыздар мен кредиттер алуға шектеу қойылады;

* қайта рәсімге 7 жылдан кейін ғана өтініш бере алады;

• сонымен қатар, олардың қаржылық жағдайы банкроттықтан кейін 3 жыл бойы бақыланады.

Бұдан басқа, ҚР азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық мәселелері бойынша бірқатар НҚА-ға және ӘҚБтК-ға ілеспе түзетулер қабылданды.

Мысалы, мүлікті немесе мүліктік міндеттемелерді, мүлік туралы мәліметтерді, оның мөлшерін, орналасқан жерін не мүлік туралы өзге ақпаратты жасырғаны, мүлікті өзге иеленуге бергені, мүлікті иеліктен шығарғаны немесе жойғаны, сол сияқты құқық белгілейтін құжаттарды жасырғаны, жойғаны, бұрмалағаны үшін төлем қабілеттілігін қалпына келтіру, соттан тыс немесе сот банкроттығы рәсiмiнде 100 АЕК мөлшерiнде айыппұл көзделген (345 000 теңге).

Бұл заңның басым және осал тұстары да баршылық, дегенмен әр азамат бұл рәсімге саналы түрде, оның салдарын есептей отырып жүгінген жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық туралы» ҚР Заңы, 30 желтоқсан 2022 жыл // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32064991

2. https://egov.kz/cms/ru/services/economics/pass_P1_mf

3. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z100000261>

4. Филин В.В., Сидорова Н.В. Цифровые ресурсы государства и его органов как инструмент практико-ориентированного обучения.- Хабаршы — Вестник. 2022. № 2 (76). С.167-172

5. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы Қазақстан Республикасының Кодексі № 377-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>

ВОПРОСЫ ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ С УЧАСТИЕМ БЕСПИЛОТНОГО ТРАНСПОРТА

ВАСИЛЕВСКАЯ А.

студентка группы СПД-20-2

АН А.Н.

судья Казыбекбийского районного суда г.Караганды

ФИЛИН В.В.

доцент кафедры ОЮиСД, к.ю.н.

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

Г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье, в контексте современной теории права рассматриваются проблемы определения виновности лиц за совершение административных и уголовных правонарушений в сфере безопасности дорожного движения в условиях перспективы внедрения автономных транспортных средств в Казахстане.

Ключевые слова: беспилотный автомобильный транспорт, дорожно-транспортное происшествие, вина, виновность лица за сопричастие.

С внедрением системы беспилотного автомобильного транспорта в Республике Казахстан постепенно произойдет перестроение всей автотранспортной отрасли экономики. Это одновременно повлияет на изменение экономических цепочек, ценообразование товаров и услуг, рынок труда, спрос на услуги водителей транспортных средств постепенно сократится, и многие другие процессы и институты, так или иначе связанные с автомобильными транспортными

перевозками. В свою очередь, масштабных изменений потребует и законодательное обеспечение системы беспилотного автомобильного транспорта. Одними из наиболее сложных в правовом аспекте являются вопросы правовой ответственности за вред, причиненный в результате дорожно-транспортных происшествий с участием беспилотного автотранспорта.

Так, в уголовном и административно-деликтном праве действует принцип личной виновной ответственности или, как его еще называют, принцип субъективного вменения. Данный принцип означает, что уголовная и административно-деликтная ответственность наступают исключительно в отношении лица, по вине которого (т.е. умышленно или по неосторожности) причинен вред охраняемым законом интересам.

Вина в уголовном и административно-деликтном праве представляет собой психическое отношение лица к совершаемому им запрещенному законом деянию (действию или бездействию), и наступающим вследствие этого вредным последствиям, которое может выражаться в умысле или неосторожности [1, с.121; 2, с.24].

Умышленным отношением лица к совершенному деянию и наступившим вредным последствиям в казахстанском уголовном и административно-деликтном праве признается такое психическое отношение, при котором лицо предвидело возможность или неизбежность вредных последствий и желало их наступления, либо не желало, но сознательно допускало такие последствия или относилось к ним безразлично.

Неосторожное отношение к вредным последствиям от содеянного выражается в том, что лицо предвидело возможность наступления вредных последствий своих действий (бездействия), но без достаточных к тому оснований легкомысленно рассчитывало на их предотвращение (самонадеянность), либо не предвидело, но при должной внимательности и предусмотрительности могло и должно было предвидеть (небрежность) [1, с.121; 2, с.24].

При этом в Уголовном кодексе Республики Казахстан (ч. 2 ст. 19 УК) и Кодексе Республики Казахстан об административных правонарушениях (ч. 1 ст. 11 КРКобАП) непосредственно закреплено, что объективное вменение, т.е. ответственность за невиновное причинение вреда физическим лицом не допускается.

В свою очередь беспилотное управление автомобильными транспортными средствами идет в «разрез» с указанной традиционной концепцией уголовно-правовой и административно-деликтной ответственности, базирующейся на принципе субъективного вменения (ответственности за виновное причинение вреда).

Так, в случае дорожно-транспортного происшествия с участием беспилотных автомобилей основной причиной будет выступать некорректная работа автоматизированной системы управления конкретным беспилотным автомобилем. В этих обстоятельствах физическое лицо в принципе выпадает из орбиты уголовной или административной ответственности, поскольку не участвует в процессе управления беспилотным автомобилем и может даже не присутствовать на борту такого транспортного средства.

Возникает главный вопрос, кто должен нести юридическую ответственность за причинение вреда в результате такого дорожно-транспортного происшествия, особенно, если причиняются серьезные общественно опасные последствия (такие как смерть человека или причинение крупного либо особо крупного материального ущерба).

В мировой практике уже имеются факты дорожно-транспортных происшествий с участием беспилотных автомобилей. Первая из таких официально зарегистрированных аварий произошла в штате Флорида США в 2015 году, в результате которой погиб пассажир, находившийся на борту автономно управляемого автомобиля Tesla. После проведенного специалистами Tesla расследования, основной версией происшествия стал сбой в автоматизированной системе распознавания дорожной обстановки (система не смогла идентифицировать стоявший на обочине автомобиль с прицепом как препятствие из-за его белой окраски на фоне яркого солнечного освещения). По второй версии, автоматизированная система управления могла дать сбой из-за длинного свеса прицепа фуры и высокого дорожного просвета, что помешало распознать препятствие [3, с.290-291].

Проблема заключается в том, что в алгоритм поведения автомобиля закладываются типовые

ситуации. В этой связи, при возникновении нестандартной обстановки, автоматизированная система может дать сбой. Кроме того, практически все автоматизированные системы управления беспилотными автомобилями исправно работают в ясную погоду, в благоприятных метеорологических условиях. Однако, технические средства распознавания обстановки в беспилотном автомобиле (радар, лидар, видеокамеры) в снег, дождь, грозу, туман могут работать с существенными сбоями или перестать выполнять свои функции вовсе [3, с.290-291].

Другой показательный случай дорожно-транспортного происшествия с участием беспилотного автотранспортного средства, который является примером невинного причинения вреда, произошел 21 марта 2018 года в г. Темпе штата Аризона США: беспилотный автомобиль, принадлежащий компании «Uber» (онлайн-такси), с находившимся на борту оператором на месте водителя, насмерть сбил женщину-велосипедистку, внезапно выбежавшую на дорогу. При этом, с учетом внезапности действий пострадавшей, а также факта попытки пересечения проезжей части автодороги в неустановленном для этого месте, автоматизированная система беспилотного управления автомобилем не среагировала на появление человека на дороге, равно как и оператор, находившийся на борту автомобиля, не заметил внезапно выбежавшего на дорогу человека. Проведенной экспертизой установлено, что при обстоятельствах происшествия избежать наезда на пешехода не представлялось возможным и отсутствие реагирования на внезапно возникшее на дороге препятствие со стороны «автопилота» и оператора явилось закономерным фактом. То есть автоматизированные системы беспилотного управления транспортом не во всех случаях могут и должны реагировать на нестандартные ситуации, связанные с внезапным возникновением препятствий.

Приведенные примеры хорошо демонстрируют возможные технические сбои аппаратно-программного комплекса при автономном управлении беспилотным транспортом, а также случаи невинного причинения вреда.

Более того, по заявлениям некоторых специалистов на стабильность работы автоматизированных систем автономного управления транспортом также может оказывать влияние целый ряд природных факторов, которые не играют существенной роли в работе традиционных автотранспортных средств, управляемых водителями.

Таким образом, с учетом повышенных факторов риска аномалий в работе автоматизированных систем автономного управления транспортным средством, а также сложных причинно-следственных связей в аварийных инцидентах, важнейшими правовыми вопросами в случае дорожно-транспортного происшествия с участием беспилотного автомобиля могут стать:

- 1) разграничение виновного и невинного причинения вреда;
- 2) в случае виновного причинения - правильное определение субъектов ответственности;
- 3) в случае невинного причинения вреда - вопросы материального возмещения вреда.

Наибольшие сложности связаны с определением наличия или отсутствия вины, а также виновного субъекта, на которого возлагается вся полнота ответственности в случае дорожно-транспортного происшествия с участием беспилотного автомобиля.

Исходя из существующих понятия и признаков вины в уголовном и административно-деликтном законодательстве Республики Казахстан определение наличия или отсутствия вины всегда связано с юридической оценкой психического отношения лица, к совершенным им противоправным действиям (бездействию) и наступившим вследствие этого общественно опасным последствиям (в административно-деликтном праве - общественно вредным последствиям).

Так, если рассматривать вопрос об определении вины конкретного физического лица за вред, причиненный вследствие технических сбоев или некорректной работы автоматизированных систем управления беспилотным автомобилем, важными являются следующие выводы:

- 1) форма вины может быть только неосторожной (в виде самонадеянности или небрежности);
- 2) виновным может быть только лицо, ответственное за разработку элемента автоматизированной системы автономного управления беспилотным транспортом, давшей сбой (сработавшей некорректно);
- 3) причиной сбоя (некорректной работы) соответствующего элемента автоматизированной системы автономного управления беспилотным транспортом должна быть техническая,

технологическая ошибка или необоснованный конструктивный риск, допущенные определенным разработчиком (виновным).

Однозначная позиция в отношении неосторожной формы вины при причинении вреда вследствие дорожно-транспортного происшествия с участием беспилотного автомобиля обусловлена классическим подходом в характеристике субъективной стороны уголовных правонарушений, совершаемых в сфере действия технических средств или других источников повышенной опасности.

При этом умышленная форма вины в составах таких деяний исключена в принципе. Как справедливо указывает Е.В. Пенчуков, в случае умышленного отношения к таким последствиям как смерть или вред здоровью человека, деяние, совершаемое в сфере действия источников повышенной опасности, должно быть квалифицировано по статьям УК РК, предусматривающим ответственность за убийство, умышленное причинение вреда здоровью [4, с.76].

Таким образом, виновное лицо, допускающее ошибку при проектировании, разработке или производстве автоматизированных систем автономного управления беспилотным транспортом или отдельных элементов данных систем, может действовать исключительно по неосторожности в виде небрежности или самонадеянности.

Небрежность характеризуется тем, что лицо не предвидит возможности наступления общественно опасных последствий своих действий (бездействия), хотя при должной внимательности и предусмотрительности должно было и могло предвидеть эти последствия.

Например, разработчик автоматизированной системы экстренного торможения не учел механические особенности экстренного торможения беспилотного автомобиля на мокрой поверхности, не запрограммировал для этих случаев особый алгоритм тормозного действия, что в последующем явилось причиной дорожно-транспортного происшествия, повлекшего тяжкие последствия.

При самонадеянности лицо предвидит возможность наступления общественно опасных последствий своих действий (бездействия), но без достаточных к тому оснований легкомысленно рассчитывает на предотвращение этих последствий.

Например, разработчик автоматизированной системы распознавания объектов на дорожной поверхности, легкомысленно предположил, что не обязательно производить детализацию отличий объектов белого, серебристого цвета от солнечных бликов, по причине чего в условиях солнечной погоды (яркого солнечного света) система не распознала стоящую на обочине автомашину серебристого цвета как препятствие, что привело к дорожно-транспортному происшествию с тяжкими последствиями.

При этом необходимо отметить о высоком факторе случайности и так называемой пограничной ситуации при правовой оценке случаев, связанных с невыраженной технической ошибкой разработчика автоматизированной системы управления беспилотным транспортным средством.

В этой связи, принимая во внимание, что с технической и технологической точек зрения автоматизированные системы автономного управления беспилотным транспортом являются в высокой степени сложными, можно предположить, что в общей массе дорожно-транспортных происшествий с участием беспилотных транспортных средств, значительная их часть на практике будет признаваться результатом несчастного случая.

Вместе с тем, как показывает мировая практика проведенных испытаний и практической эксплуатации беспилотных автотранспортных средств, вероятность допущения аварий вследствие сбоя в работе автоматизированной системы управления беспилотным транспортом низка. Однако, согласно исследованиям Страхового института дорожной безопасности «*Insurance Institute for Highway Safety (IIHS)*» даже при условии корректно работающих автоматизированных систем управления, полный переход на беспилотный транспорт способен снизить уровень дорожно-транспортных происшествий приблизительно на 35% [5].

Из вышеприведенного примера, когда причиной ДТП является не одна, а несколько технических ошибок, допущенных различными разработчиками следует еще одна важная особенность виновного причинения вреда в результате технической ошибки автоматизированных

систем автономного управления беспилотным транспортом - множественность субъектов, которые могут подлежать ответственности. Речь идет о так называемом факторе неосторожного сопричинения.

В действующем уголовном законодательстве Республики Казахстан институт уголовного сопричинения не предусмотрен. Поэтому, в случае причинения криминального вреда по неосторожности несколькими лицами, каждое виновное лицо несет ответственность самостоятельно.

Также в частых случаях, несмотря на то, что в цепи причинно-следственной связи прослеживается вина нескольких лиц, ответственных за соблюдение правил и норм безопасности, к ответственности фактически привлекается лишь одно лицо - действия (бездействие) которого являлись последним звеном непосредственно перед наступлением общественно-опасных последствий. В этом случае целый ряд лиц, причастных к неосторожному причинению вреда, уходят от ответственности [4, с.99].

В таком контексте и перспективе считаем целесообразным использовать в правоприменительной практике достаточно разработанные и обоснованные в науке уголовного права, в теории неосторожного сопричинения, юридические механизмы, отдельные положения, направленные на надлежащую правовую оценку действий (бездействия) каждого сопричинителя и способствующие точному определению мер ответственности и индивидуализации наказания.

Список литературы:

1. Уголовное право Республики Казахстан: Особенная часть. Учебник / И.И. Рогов, В.А. Сергиевский, Н.Н. Турецкий и др. Под ред. Рогова И.И., Рахметова С.М. – Алматы: Жана, 2003. - 792 с.
2. Административное право Республики Казахстан. Альбом схем / Д.А. Ким. - Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2017. -85с.
3. Бакишев К.А., Чучаев А.И. Транспортные правонарушения и преступления в уголовном праве Казахстана и России: Монография. - Караганда: Карагандинский университет Казпотребсоюза, 2019. - 325 с.
4. Пенчуков Е.В. Субъективная сторона преступлений, связанных с нарушением специальных норм или правил. Дисс... к.ю.н. - Караганда: Карагандинский юридический институт МВД РК им. Б. Бейсенова. - 2010. - 156с.
5. Беспилотные автомобили не могут предотвратить большинство аварий. Исследование ПНС. - <https://forinsurer.com/news/21/02/05/39194> (дата обращения: 30.01.2024).

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ГИДРОСФЕРЫ

ДЖОЛА В.А.

аспирант

ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С.

*Научный руководитель, д.ю.н., профессор,
заслуженный работник Высшей школы РФ*

*Балтийский Федеральный
Университет имени Иммануила Канта*

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос необходимости криминалистической классификации преступлений, связанных с использованием гидросферы, а также ее значения. На основе проведенного анализа, автором приведена авторская классификация таких преступлений.

Ключевые слова: гидросфера, криминалистическая классификация, экологические преступления, методика расследования преступлений.

На сегодняшний день человеческий социум постепенно заканчивает переход к постиндустриальному обществу, чему непосредственности сопутствует развитие научного прогресса, а также всеобщая доступность научного знания и популяризация науки. Указанные явления не обходят стороной и отношения современного человеческого общества и окружающего его мира, человек более не видит себя отдельным от природы элементом, а понимает свою взаимосвязь с ней, а в некоторых случаях и полную зависимость.

К таким объектам, без которых фактическое существование человеческого вида невозможно относится гидросфера. Ей чаще всего называют водную оболочку земли, которая включает в себя огромные по масштабам элементы как моря и океаны, озера и реки, подземные воды и атмосферную влагу, или обобщенно все водные запасы Нашей планеты.

Несомненно такой незаменимый элемент как вода, отвечает за большинство процессов на нашей планете, от формирования климата и поддержания природного разнообразия до финансовой стабильности государств и здоровья населения. Также, не будет лишним упомянуть и тот факт, что именно водные ресурсы стали фактическим катализатором для зарождения человеческой цивилизации и формирования первых в истории государственных образований.

Современное состояние экологической обстановки, сформировавшееся на нашей планете под влиянием как природных, так и антропогенных факторов, ставит перед нами новые вызовы по защите таких ценных ресурсов. При этом основной базой для их охраны являются именно меры законодательного регулирования и, в частности, верное закрепление действий направленных на правомерное воздействие или угрозу таким ресурсам, как общественно опасных деяний.

Но стоит отметить, что текущее законодательное закрепление преступлений, связанных с использованием гидросферы, не может в полной степени обеспечить соответствующий уровень безопасности водных ресурсов от преступных посягательств. Указанная проблема, в свою очередь, порождает состояние неопределенности в вопросах классификации таких деяний.

При этом выделяемая нами группа преступлений является относительно новым видом, выделенным на основе положений о криминалистической классификации преступлений, сгруппированные путем обобщения отдельных элементов криминалистической характеристики и ущерба преступного воздействия на однородные элементы окружающей среды.[1, с.43]

Говоря о необходимости систематизации преступлений рассматриваемой группы, будет целесообразно отметить, что указанный процесс не стоит рассматривать лишь как заурядную процедуру юридической техники, обусловленную требованиями сложившейся академической практики. Систематизация в данном случае, в первую очередь, является неким инструментом для создания нового оптимизированного знания, требующегося для непосредственной деятельности правового регулирования отношений в области охраны водной среды и обеспечения экологической безопасности.

Проведя тщательный анализ составов преступлений, изложенных УК РФ, связанных с использованием гидросферы, нами была предложена их классификация, базирующаяся на основе выделения конкретных объектов составляющих, подвергшихся преступному воздействию.

К первой выделенной группе относятся преступления, основное воздействие которых направлено непосредственно на водные объекты, включая моря, реки и иные водоемы. К таким относятся неправильное отношение с отходами производства и потребления, высокотоксичными компонентами производственных циклов, а также не регламентированное использование сельскохозяйственных удобрений, пестицидов, гербицидов, инсектицидов и фунгицидов, повлекшее за собой их попадание в водные объекты, нанеся тем самым неизгладимые негативные последствия для элементов водных экосистем, опосредовано подрывая здоровое существование водной флоры и фауны, а также делая непригодными к использованию источники питьевой воды. [3]

Ко второй группе в рамках нашей классификации преступлений, связанных с использованием гидросферы целесообразно отнести противоправные деяния, которые воздействуют на непосредственных обитателей водных объектов. Такими преступлениями являются составы, затрагивающие изъятие (вылов) представителей флоры и фауны из естественной среды обитания в

отсутствие соответствующего на это разрешения, путем использования средствами запрещенных для таких целей, также в объемах превышающих установленные нормативы. Кроме того к таким общественно опасным деяниям относятся воздействия на гидросферу, влекущий за собой массовую гибель объектов биоценоза. [2, с.105]

Третьей группой преступлений, связанных с использованием гидросферы являются деяния воздействующие на хрупкие водные экосистемы, влекущие за собой сокращение численности видов, находящихся под угрозой исчезновения. К таким преступлениям можно отнести действия по уничтожению эндемичной природной для организмов, занесенных в Красную книгу Российской Федерации, также незаконная торговля водными видами, находящимися под угрозой исчезновения, и продуктами их переработки.

Также стоит отметить, что в настоящий момент существует еще один вид преступлений, связанный с использованием гидросферы, который не еще закреплен в действующем уголовном законодательстве Российской Федерации и не получил распространения в отечественной научной среде. К таким составам преступлений относится воздействие на водные объекты с целью, так называемого, «хищения воды».

Причины отсутствия дискуссии по данному новому составу в отечественной научной среде, вполне очевиден, поскольку Российская Федерация не испытывает дефицита запасов пресной воды пригодной для употребления. Но в тех регионах где вопрос нехватки воды выходит на уровень проблем государственного характера, уголовная ответственность за такие общественно опасные деяния получает все большее распространение. [4, с.1012]

Подводя закономерный вывод, можно отметить, что криминалистическая классификация преступлений, как синтез упорядоченного и оптимизированного практического и теоретического знания непосредственно не только влияет на вектор развития процесса совершенствования деятельности по расследованию преступлений, связанных с использованием гидросферы, но и на усовершенствования процесса поддержания экологической безопасности государства и общества.

Список литературы:

1. Волчецкая Т. С., Головин А. Ю., Осипова Е. В. «Особенности развития российской и американской криминалистики: криминалистическая техника, тактика и методика» // Вестник Томского государственного университета. Право, №. 29, 2018, С. 40-52

2. Панькина И.Ю., Джола В.А. Отдельные проблемы технологии доказывания при расследовании экологических преступлений // 30 лет независимости Казахстана: достижения и перспективы развития науки и образования: Международная научно-теоретическая конференция, 26 ноября 2021 года. / Под общ. ред. д.э.н., проф. Г.Е. Накиповой и д. ю. н., проф. Т.А. Ханова.– Қарағанды: КЭУК, 2021. – С. 104-108.

3. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 №63-ФЗ (ред. от 01.04.2024) [Электронный ресурс]. Доступ из справ.-правовой системы «Консультант Плюс».

4. Loch, A., Pérez-Blanco, C.D., Carmody, E. et al. Grand theft water and the calculus of compliance. Nat Sustain 3, 1012–1018 (2020). <https://doi.org/10.1038/s41893-020-0589-3>.

КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫ ИЕЛЕРІНІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН МІНДЕТТІ САҚТАНДЫРУ.

ДЖУМАТОВА А.М. Ю-21-1к студенті
МАҒДАТОВА Қ.Ж. заң ғылымдарының
магистрі

Экономикалық қатынастарды құқықтық
реттеу кафедрасының аға оқытушысы
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Аннотация: Бұл мақалада көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін

міндетті сақтандырудың маңыздылығы, құны және тиімділігі мәселесі қарастырылады.

Кілт сөздер: сақтандыру полисі, автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігінің міндетті сақтандырылуы, сақтандыру компаниясы, сақтандыру сыйақысы, сақтандыру шарты, кешенді шарт, стандартты шарт.

Қазіргі таңда автокөлікті сақтандыру мен автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру екеуі бір ұғым деген тұжырымда жүрген адамдар жетерлік. Автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандырған жағдайда, автокөліктің өзі емес, автокөлік иесінің жауапкершілігі сақтандырылады. Яғни, көлік апаты болған жағдайда сақтандыру компаниясы сіз залал келтірген автокөлік иесінің шығындарын толығымен өтейді. Егер сақтандырылған адамның үшінші тарапқа залалды өтеу үшін жеткілікті қаражаты болмаса, ол шығынды сақтандыру компаниясы өтейді. Ал егер, сіздің қозғалыссыз тұрған автокөлігіңізге біреу келіп соғылар болса, көктайғақ тағы басқа сынды жағдайлардан сіздің көлігіңізге залал келер болса да, келген шығынның орнын сақтандыру компаниясы өз мойнына алады. Бұл сақтандыру сіздің кепілдігіңіз десек те болады.

Автокөлікті сақтандыру ерікті сақтандыру болып табылады және ол тек көлікті ғана сақтандырады, жол апатына немесе тағы да басқа жағдайларда сақтандыру компаниясы тек сіздің көлігіңізге келген залалды ғана өтейді, егер де жол апатына сіз себепкер немесе кінәлі тарап болсаңыз, сіз зиян келтірген автокөліктің шығынын өз қаражатыңыздан төлеуге мәжбүр боласыз. Осы пікірге негізделе отырып, автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандырудың тиімділігін көруге болады.

Автокөлік иелері автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру полисін жыл сайын сатып алуға міндетті. Көлік құралдары иелерінің жауапкершілігін міндетті сақтандыру шарты автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру шартында белгіленген күннен бастап күшіне енеді және ол күшіне енген күннен бастап он екі ай мерзімге дейін жарамды болып табылады. Бұл залал келген, яғни зардап шеккен тараптың мүддесін қорғау үшін қажет болып табылады. Жалпы алғанда, әрбір жүргізушіде бұл міндетті сақтандырудың болуы, барлық көлік жүргізушілерінің тәуекелін төмендетеді. Автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандырудың басты маңыздылығының бірі осы болып табылады.

Автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандырудың болмауы қандай салдарларға әкеліп соғады ?

Біріншіден, «Көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 1 шілдедегі №446 Заңына сәйкес, бұл міндетті сақтандыру шартын жасаспаған жағдайда, сізге көлік құралын пайдалануға жол бермейді.

Екіншіден, бұл міндетті сақтандырудың болмауы материалдық шығындарға әкеліп соғады.

Автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандырудың тиімділігіне келер болсақ, сіз бұл міндетті сақтандыруды жасамас бұрын, сақтандырушыны таңдауға еркіңіз бар. Таңдаған сақтандыру компаниясынан онлайн түрде сақтандыру сомасын, яғни сақтандыру сыйақысын есептеп алуыңызға мүмкіндік бар және ең бастысы сақтандыру полисін электрондық нысанда рәсімдеу арқылы жасай аласыз. Кешенді шарт түріне сәйкес сіз өзіңіздің бір немесе бірнеше көлігіңізді жүргізу жауапкершілігін сақтандыра аласыз. Ал, стандартты шарт бойынша бір немесе бірнеше көлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігі сақтандырылуы мүмкін.

Автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандырудың құны немесе сақтандыру сомасы. Бұл міндетті сақтандыру шартын жасасқан кезде төленуге тиісті жылдық сақтандыру мөлшері базалық сақтандыру сыйлықақысы және оған қоса көлік құралының тіркелген аймағы, көлік құралының түрі, сақтанушының жасы, жүргізу тәжірибесі есептеледі.

Базалық сақтандыру сыйлықақысы 1,9 айлық есептік көрсеткішті құрайды, ал көлік құралының тіркелуіне байланысты әр қалада әртүрлі коэффициенттер бекітілген, Қарағанды қаласы бойынша коэффициент мөлшері 1,39 айлық есептік көрсеткішті құрайды. Осы сақтандыру түрі

міндетті болғандықтан, сыйлықақы мөлшері де тиімді әрі қолжетімді болып табылады.

Осы міндетті сақтандыру түрінің маңыздылығы неде және неге ол міндетті болып табылады деген сұраққа келер болсақ. Автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандырудың негізгі мақсаты осы Заң көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру саласында туындайтын қатынастарды реттеу, оны жүргізудің құқықтық, қаржылық және ұйымдық негіздерін белгілеу болып табылады.

Бұл міндетті сақтандыруды жасауды міндеттеудің себептерінің барлығы келіп бір тұжырымға негізделеді. Яғни, бұл сақтандырудың сіз бен біз үшін пайдасының көптігі, алдын ала болжап білмейтін жағдайлар орын алғанда, мысалы, дүлей апаттар, яғни табиғи жағдайлар, өрт шықса, жарылыс болса т.б жағдайларда сіздің пайдаңызға қарай шешіледі.

Қазіргі таңда сақтандыру полисін алу өте оңтайлы әрі тиімді болып келеді. Олардың біріне “НАЛҮК” сақтандыру компаниясын мысал ретінде келтіруге болады. Бұл сақтандыру компаниясында КАСКО сақтандыру полисі бар, бұл сақтандыру полисінің тиімділігі кәсіпорынның көлік құралдарын түрлі апаттық жағдайлардан сақтандыру болып табылады. Жалпы халық сақтандыру компаниясының автосақтандыру саласындағы қызметтерінің негізгі бағыттарының бірі- корпоративтік автопарктерді сақтандыру. Бұл сақтандыру компаниясының клиенттері көлік құралын пайдалану кезінде туындайтын тәуекелді өздері таңдай отыра, сол тәуекел бойынша сақтандыруға сақтандыру объектісін бере алады. Сақтандыру компаниясында қандай сақтандыруға жататын тәуекел түрлері бар? Оларға: жоғалту (айдап әкету, ұрлау), өрт, сыртқы әсердің салдарынан болған жарылыс, табиғи апаттар, қозғалыстағы немесе қозғалмайтын заттарға (ғимараттар, құрылыстар, малдар) соқтығысу және т.б тәуекел түрлері жатады. Электронды түрде сақтандыру компаниясын таңдап, сол сақтандыру компаниясынан сақтандыру полисін таңдап, өз көлік құралыңызға қатысты мәліметтерді толтыра отырып, сақтандыру сыйақысын төлеп, көлік құралын басқару жауапкершілігін сақтандыра аласыз.

Мақалада айтылған ақпараттарды қорытындылай келе, автокөлік азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандырудың міндетті болғаны дұрыс әрі бұны қолдаймын деген пікірдемін. Себебі, Заң бойынша міндетті екі маңызды сақтандыру бар, олар автокөлік иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру және міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру, екеуінің де халыққа тигізер пайдасы мол және басты кепіл ретінде жүретін сақтандыру түрлері деп айтуға болады. Көлік құралдарының көптеген түрлері бар, мысалы автокөліктен бастап, су көлігі (кеме, яхта т.б.), әуе көліктері (ұшақ, тікұшақ) жатқызуға болады. Жалпы көлік жүргізу қоғамда қауіпті оқиғалардың болуына әкеліп соғатын іс-әрекеттердің тізіміне кіреді, көлік құралын жүргізу барысында, апатқа ұшырау мүмкіндігі, үшінші тұлғаға мүліктік, моральдық, физикалық залалдар мен зардаптар шектіру мүмкіндігі жоғары. Осындай оқиғалар орын алған жағдайда, сақтандыруыңыздың болуы сізге орасан зор үлесін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 1шілдедегі №446 Заңы.
2. <https://fingramota.kz/kk/post/mindetti-satandyru>
3. <https://vic.kz/kz/objazatelnoe-avtostrahovanie-kz/>
4. https://halyksk.kz/kz/business/voluntary_inner/strahovanie-avtomobilnogo-transporta

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ БУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІ

СУЛТАНОВА А.

Ю-22-1к тобының студенті

СЫЗДЫКОВА С.А.

Ғылыми жетекші - Жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Барлық балалардың өмір сүруіне, дамуына, тәрбиесіне және білім алуына қолайлы жағдай жасау, оларды зорлық-зомбылық пен қатыгез қарым-қатынастан қорғаумен қатар, кез келген мемлекет үшін әлеуметтік саясаттың басты міндеттерінің бірі болып табылады. Алайда, бүкіл әлемдегі балалар отбасында, жергілікті қоғамдастықта және білім беру мекемелерінде зорлық-зомбылыққа тап болады. Күрделі және ауыр сипаттағы бұл мәселе соңғы уақытқа дейін әлемдік жұртшылық тарапынан кеңінен талқыланбаған. Қазірдің өзінде білім беру мекемелерінің тәжірибесіне кәмілетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылық, буллинг және кибербуллинг фактілерінің үздіксіз өсуіне кедергі болатын тетіктер мен әдістемелерді енгізу қажет.

Кілт сөздер. Отбасы, қоғам, адам, құқық, тұрмыстық зорлық-зомбылық, жәбірленуші.

2020 жылы Қазақстанда ЮНФПА (Біріккен Ұлттар Ұйымының халық аралық қоры) шығарған брошюрада елімізде балалардың 63% - ы зорлық-зомбылық пен кемсітушілікке куә болды, 44% - ы құрбан болды, 24% - ы мектептегі басқа балаларға қатысты зорлық-зомбылық пен кемсітушілік әрекеттерін жасады[1]. 2021 жылдың төрт айында, жылдың басынан сәуір айына дейін, елде кәмілетке толмағандар арасында 53 суицид болды - бұл өткен жылмен салыстырғанда өте пессимистік 15,2% - ға өсті. Олардың ішінде 32 ұл мен 21 қыз бар. Суицид әрекеттерін тағы 120 адам жасады - бұл өткен жылмен салыстырғанда 5,3% - ға көп. Олардың ішінде 21 ұл мен 99 қыз бар. Олардың көпшілігі толық отбасыларда өмір сүрді. Бұл Қазақстанда әрбір екінші күні кәмілетке толмаған адам өз-өзіне қол жұмсайды және күн сайын мұны істеуге тырысады дегенді білдіреді.

Қорқытудың бір немесе басқа түрін сипаттайтын әртүрлі терминдер бар-қорқыту, моббинг, кибертравль. Қорқыту-бұл зорлық-зомбылықтың бір түрі, ол ұжым мүшелерінің бірін басқа біреудің немесе адамдар тобының агрессивті түрде қудалауын қамтиды. бұл кейбір балалардың басқаларға қарсы агрессиясы, егер күштер теңсіздігі орын алса және жәбірленуші өзінің әлсіздігін, қорқынышы мен ренішін көрсетсе. Буллингтың бірнеше түрі бар:

- физикалық-жәбірленушіге қатысты физикалық әрекеттер (итеру, тепкілеу)
- ауызша-ауызша қорлау (қорлау, зұлымдық және ұятсыз әзілдер, мазақ ету және т. б.).
- әлеуметтік-психологиялық-әлеуметтік алып тастауға немесе оқшаулануға бағытталған (өсек, қауесет, бойкот, манипуляция: "егер сіз онымен дос болсаңыз (онымен) - біз Сізбен дос емеспіз");
- экономикалық-бопсалау немесе ақшаны, заттарды тікелей таңдау;

Қорқытудың басты қауіптілігі-жәбірленуші өзін-өзі өлтірумен немесе сыныптастарына шабуыл жасаумен аяқталуы мүмкін психикалық тұрақсыз күйге түседі. Бойкот жариялау-қорқытудың ең қауіпті түрлерінің бірі, өйткені бұл көбінесе суицидке әкеледі.

Моббинг-бұл қатал емес, бірақ психологиялық тұрғыдан қауіпті әрекеттер. Қорқытудың бұл түріне қауесет пен өсек, дөрекі және ұятсыз әзілдер, ат қою, мазақ ету жатады. Көбінесе қорқытудың көптеген жағдайлары моббинг сатысында тоқтайды, бірақ соған қарамастан, жәбірленуші әлі де ауыр психологиялық қысымға ұшырайды және қолдауды қажет етеді.

Кибертравль / кибербуллинг-қорқыту мен қорқытудың тағы бір түрі. Бұл жағдайда қоқан-лоққылар мен хабарламалар, мазақ ету, өсек пен қауесет, жеке фотосуреттер жәбірленушіге пошта арқылы жіберіледі немесе әлеуметтік желілерде орналастырылады, көпшілікке жарияланады. Бұл басылымдар үлкен аудиторияға ие болады және кез-келген уақытта қорлау виртуалды кеңістіктен болуы мүмкін [2].

ББҰБҚ (Біріккен Ұлттар Ұйымының Балалар Қоры) мәліметтері бойынша 2018 жылы ұлттық қоғамдық денсаулық сақтау орталығының ғалымдар тобы 6 456 қазақстандық оқушылар арасында олардың денсаулығы мен әл-ауқатының көрсеткіштерін зерттеу үшін сауалнама жүргізді. Жасөспірімдерден қорқытуға/кибербуллингке қаншалықты жиі қатысқаны немесе соңғы екі айда мектепте оның құрбаны болғандығы туралы сұрақтарға жауап беруді сұрады. Қорқыту баланың психикасын зақымдайды және қауіпті салдарға әкеледі. Бұқаралық ақпарат құралдарының, интернеттің жаңалықтарынан соңғы жылдары қорқыту, атап айтқанда, кибербуллинг кәмелетке толмағандар арасында суицидтің себебі болып табылатындығын байқауға болады.

ҚР Ұлттық Қоғамдық денсаулық сақтау орталығының зерттеу нәтижелері мыналарды көрсетті:

- мектептегі қорқытудың құрбандары 11 және 13 жастағы әрбір бесінші жасөспірім, 15 жастағы әрбір оныншы жасөспірім кем дегенде бір рет немесе одан да көп болды. Ұлдар арасында бұл көрсеткіш 15 жасқа (14%) статистикалық тұрғыдан айтарлықтай төмендеді;

- Балалар мен жасөспірімдердің 8,3% - ы айына кемінде 2-3 рет мектепте басқа адамдарды қорқытуға қатысты (екі айлық сауалнама). Мұндай мінез-құлық 11 жасар ұлдарға көбірек тән (13%), олар есейген сайын төмендеу үрдісі бар;

- Жасөспірімдердің 20% - ы кем дегенде бір рет басқа адамдарды қорқытуға қатысқан. Бұл көрсеткіш 11 және 13 жастағы ұлдар арасында қыздармен салыстырғанда жоғары;

- кибербуллинг қорқытуға қарағанда сирек кездеседі. Жалпы, жасөспірімдердің 5% - ы кибербуллингтің құрбаны болды немесе айына 2-3 рет немесе одан да көп басқа адамдардың кибербуллингіне қатысты. Бұл көрсеткіш ұлдардың есейген сайын жиі кездеседі. Кем дегенде бір рет [3].

Кәмелетке толмағандар арасындағы зорлық-зомбылық, буллинг және суицид фактілерінің өсіп келе жатқан көрсеткіштеріне қарамастан, Қазақстанда білім беру мекемелері жүйесіндегі буллинг проблемасына терең талдау жүргізу қажеттілігі өтелмеген күйінде қалып отыр. Біздің елімізде білім беру мекемелері мен ұйымдарының, мемлекеттік және жеке мектептердің, соның ішінде арнайы түрлердің кең жүйесі бар: бұл ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға, мүмкіндігі шектеулі балаларға, дарынды балаларға арналған интернаттар, діни тәрбиесі бар мектептер, әскери мектептер, девиантты мінез-құлқы бар балалар мен жасөспірімдерге арналған жабық арнайы мектептер, Колониялардағы мектептер кәмелетке толмағандар үшін.

Балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі қолданыстағы заңнамаға шолу жасайтын болсақ, ҚР Конституциясының 17-бабында "адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды: ешкімді азаптауға, зорлық-зомбылыққа, басқа да қатыгездікке немесе адамның қадір-қасиетін қорлауға немесе жазалауға болмайды" деп жарияланады [4]. Алайда, бүгінгі күнге дейін кәмелетке толмағандар арасында буллинг, кибербуллинг және суицид фактілерін ұлғайтудың күрделі жағдайына қарамастан, ҚР қолданыстағы заңнамасында қорқыту және қорқыту ұғымы көзделмеген.

Тәжірибе көрсеткендей, елдің білім беру мекемелерінде қорлау жағдайлары тіркелмеген және байқалмай қалады. Ерекше қатыгездік нысандарын қолдана отырып, резонанстық жағдайлар ғана кеңінен жарияланады, бірақ, әдетте, оқу орындарының әкімшілігі қорлауды тоқтату және одан әрі болдырмау үшін тиісті шаралар қабылдамайды. Қорқытуға қатысқан балалармен мұғалімдер не болғанын талқылауға, жанжалдасушы тараптарды татуластыруға тырысады, құқық бұзушыға тәртіптік шаралар қолданылады, ал жәбірленуші әлеуметтік мұғалімге немесе психологқа жіберіледі. Сонымен қатар, басшылар, мұғалімдер мен психологтар әрдайым қорлауға қатысушыларға тиімді көмек көрсету дағдыларын игере бермейді.

Мәселенің ауқымдылығы мен күрделілігіне қарамастан, білім беру жүйесі қорқытудың алдын алу және алдын алу үшін үлкен мүмкіндіктерге ие. Көптеген елдердің тәжірибесі көрсеткендей, білім беру ұйымдарында қорқыту мен қорқытуға тиімді қарсы тұруға білім беру процесінің барлық қатысушыларына кешенді және жүйелі әсер етуге бағытталған нормативтік актіні әзірлеу және қабылдау ықпал етеді. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі (бұдан әрі қарай - БҒМ) Балалардың құқықтарын қорғау саласындағы уәкілетті орган ретінде Парламент депутаттарының буллинг терминологиясын айқындайтын және білім беру процесінде қорқытудың алдын алу жөніндегі нормативтік-құқықтық актіні әзірлеу жөніндегі ҚР

БҒМ құзыретін кеңейтетін нормаларды енгізу жөніндегі заңнамалық бастамасын қолдайды.

Буллинг ұғымы әзірге Қазақстан заңнамасында бекітілмеген және қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісінде оның анықтамасын белсенді талқылау жүріп жатыр. Депутаттар мынадай дефиницияны ұсынады: қорқыту (қорқыту) - адамның немесе адамдар тобының кәмілетке толмағанға қатысты жүйелі сипаттағы, оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (кибербуллинг) пайдалана отырып, қорқыту, қорлау немесе кез келген басқа да осындай іс-әрекеттерде көрініс табатын әрекеті.

Қорқыту ұғымына жала жабу (әкімшілік құқық бұзушылықтың құрамын құрайтын) және қорлау (қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамын құрайтын) сияқты әрекеттер де кіреді. Бұл қылмыстық құқық бұзушылық қылмыстық теріс қылықтар санатына жатады, яғни заң шығарушының пікірінше, үлкен қоғамдық қауіп төндірмейді, елеусіз зиян келтіреді немесе оның жеке адамға, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке келтірілуіне қауіп төндіреді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 15-бабы қылмыстық жауаптылықтың жалпы жасын - 16 жасты көздейді. Осы баптың екінші бөлігінде 14 жасқа толған адамдар қылмыстық жауапкершілікке тартылатын қылмыстық құқық бұзушылықтар келтірілген [5]. Мәселен, мысалы, 14 жастағы азаматты кісі өлтіру, адам ұрлау, қарақшылық, терроризм актісі, вандализм, ауырлататын мән-жайлардағы бұзақылық туралы көрінеу жалған хабарлама жасағаны үшін жауапқа тартуға болады. Жекелеген құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту жасының төмендеуі 14 жасында адамның әрекеттің заңсыз сипаты мен оның салдарын толық біле алатындығына байланысты.

Қорытындылай келе, қазірдің өзінде білім беру мекемелерінің тәжірибесіне кәмілетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылық, буллинг және кибербуллинг фактілерінің үздіксіз өсуіне кедергі болатын тетіктер мен әдістемелерді енгізу қажет. Интернеттегі кибербуллинг үшін жауапкершілікке қатысты заңнамалық шараларды қабылдаудың ұзаққа созылған кезеңіне қарамастан, бұқаралық ақпарат құралдары қабылдаған этикалық нормалар мен ережелер әзірленуі керек, бұл балаларға жала жабу немесе зиян келтіретін кез-келген басқа ақпаратты орналастыруға жол берілмейтіндігін білдіреді, оның салдары баланың қадір-қасиетін қорлау немесе суицид болуы мүмкін. Зорлық-зомбылықтың алдын алу. Әртүрлі жасөспірімдер ортасында қорқыту (мектеп, интернат, девиантты мінез-құлқы бар балаларға арналған жабық білім беру мекемесі және т.б.) саласында терең әлеуметтанулық зерттеулер жүргізу қажет. Сондай-ақ, білім беру жүйесі өкілдерінің, балаларды және жергілікті қоғамдастықтарды қорғау бойынша бейінді мамандардың дайындығын зерттеу, буллингке қарсы бағдарламаларға қосылу, олардың хабардар болуы және табысты тәжірибелердің болуы маңызды. Қазақстанның мәдени ерекшеліктерін назарға ала отырып, отандық зерттеулердің нәтижелері мен табысты халықаралық тәжірибені ескеретін буллингке қарсы іс-қимыл жөніндегі ұлттық бағдарламаны әзірлеу қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстанда Буллинг әрбір бесінші жасөспірім құрбан болады <https://manshuq.com/life-bullying-victim-09-2021?ysclid=lurebsn419652664286>
2. Қазақстан мектептеріндегі кибербуллинг және буллинг: ерекшеліктері, күрес технологиялары <https://edu.mcfr.kz/article/2920-kiberbulling-i-bulling-v-shkolah-kazahstana-osobnosti-tehnologii-borby>
3. Қазақстанда кәмілетке толмағандар арасындағы суицид саны https://forbes.kz/process/kolichestvo_suitsidov_sredi_nesovershennoletnih_v_kazahstane_vyiroslo_zh_d_na_15/
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі - "Әділет" АҚЖ (zan.kz)
6. Қазіргі білім беру аналитикасы <https://ioe.hse.ru/pubs/share/direct/408114229.pdf>

ТҰРҒЫН ҮЙГЕ ЗАҢСЫЗ КІРУ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН ҰРЛЫҚ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ

ЕРУБАЙЕВ Е.Б

Ю-22-1кНП тобының магистранты

БАЙКЕНЖИНА К.А.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қаласы, Қазақстан

БАЙКЕНЖИН Д.С.

Балқаш қалалық ІІБ бастығының орынбасары,

полиция подполковнигі

Аңдатпа. Бұл мақалада тұрғын үйге заңсыз кіру арқылы жасалатын ұрлықты саралау және осыған сәйкес жаза тағайындау мәселесі көрсетіледі. Ең алдымен, тұрғын үйдің анықтамасы нормативтік құқықтық актілерге сәйкес анықталады, өйткені кейбір жағдайларда тұрғын үй емес деп сараланған жайлар, заңда көзделген кейбір ерекшеліктеріне сәйкес тұрғын үй деп танылатындығы жөнінде мәселе қарастырылады. Сонымен қатар бұл мәселеге байланысты саралау жүргізген уақытта бланкеттік диспозиция қолданылатындығы назарға ұсынылады.

Кілт сөздер. Тұрғын үй, саяжай, тұрғын үй қоры, пәтер, шараушылық ғимараттары, жылы жай, ас үй.

ҚР ҚК-нің 188-бабы 3 бөлігінің «3» тармағында тұрғын үйге заңсыз кіре отырып жасалған ұрлықтың сараланған белгісі көзделген. Тұрғын үйге заңсыз кіріп жасалған ұрлықтың сараланған белгілерінің қатарына жатқызу заң шығарушы басқа біреудің мүлкін иемдену фактісін ескергендіктен, бұл мүлікке қол жеткізуді қиындататын кейбір кедергілерді еңсерумен байланысты, бұл өз кезегінде жасалған әрекеттің үлкен қоғамдық қауіптілігін көрсетеді [1].

Ұрлық жасау тәсілі ретінде үйге ену қылмыстық мінез-құлықтың пайдақорлық ниетінің жоғары қарқындылығын көрсетеді, сонымен қатар кінәлі адамның ешнәрсеге қарамастан, басқа біреудің мүлкін иемденуге деген ұмтылысы туралы айтады. «Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 сәуірдегі N 94 Заңының 2-бабына сәйкес тұрғын үй меншік нысанына қарамастан оған кіретін тұрғын және тұрғын емес үй-жайлары бар жеке тұрғын үй ретінде айқындалады, тұрғын үй қорына кіретін және уақытша немесе тұрақты тұруға жарамды, сондай-ақ тұрғын үй қорына кірмейтін, бірақ уақытша тұруға арналған басқа үй-жай немесе құрылым [2]. Аталған дефиниция ҚР ҚК 188-бабына да, ҚР ҚК-нің тұрғын жайға қатысты басқа баптарына да қолданылады.

Қазақстан Республикасының «Тұрғын үй қатынастары туралы» заңына сәйкес тұрғын үй құқықтарының объектісі ретінде 15-бапта жылжымайтын мүлік болып табылатын және азаматтардың тұрақты тұруы үшін жарамды оқшауланған үй-жайлар деп түсінілетін тұрғын үй-жайларды, бір сөзбен айтқанда, белгіленген техникалық және санитарлық ережелер мен нормаларға, заңнаманың өзге де талаптарына сәйкес келетін тұрғын үйдің бір бөлігі, пәтер, пәтердің бір бөлігі, бөлме, тұрғын үй-жайлардың түрлері және өзгелерді де көрсетеді.

Жоғарыда айтылғандардан ҚР Қылмыстық кодексінде «тұрғын үй» ұғымы кеңірек мазмұнға толы деген қорытынды жасауға болады. Осыған байланысты қылмыс жасау үшін қылмыстық жауаптылыққа тек қана тұрғын үйге енгені үшін тартылады. Бірақ ҚР тұрғын үй қатынастары туралы заңына сәйкес тұрғын үй ретінде танылмайтын, бірақ адамдардың уақытша тұра алатын басқа жерлерге, мысалы, жылы жайлар, жазғы ас үйлер, сарайлар, моншалар, беседкалар, басқа да шаруашылық ғимараттары, блиндаждарға заңсыз кіргені үшін қылмыстық жауаптылық туындамайды.

Қылмыстық құқық теориясында тұрғын үй ұғымына қатысты 2 пікір бар, біріншісі – «тұрғын үй» ұғымын тарылту және одан көлік құралдарына арналған үймен жапсарлас салынған жайларды алып тастау сондай-ақ адамдардың тұруына арналмаған үй-жайлар. А. В. Бриллиантов, О. А. Вагин,

Е. В. Донец сияқты ғалымдар «тұрғын үйге аула, ғимараттары, жертөлелер, қоралар, гараждар және тұрғын үйлерден алыс және адамдардың тұруы үшін пайдаланылмайтын басқа да үй-жайлар кірмейді деген пікір айтады. Сондай-ақ, тұрғын үйге, тіпті уақытша болса да, адамдар тұратын пойыз купесін, кеменің кабинасын жатқызуға болмайды, өйткені пойыз және кеме көлік құралдары болып есептеледі» [3, 76-77бб].

Екінші тәсіл, керісінше, бұл ұғымды кеңірек қарауды көздейді және ғалымдар осы көзқарасты ұстанатын адамдар «тұрғын үй» ұғымына адамның өмір сүруі үшін пайдалануға болатын кез-келген үй-жайларды қосу керек дейді. А.С.Абаньшинмен В.Ю.Турагин ҚР ҚК 188-бабына сәйкес тұруға арналған объектілердің, оның ішінде қалааралық алыс қашықтыққа жүретін пойыздың купесінің барлық дерлік шеңберін қамтитынын атап өтті [4, 121б]. Тұрғын үйді кеңейтілген түсіндіру сот практикасының сәйкес келмеуіне негіз береді. Мұндай объектілерге ену негізінен ҚР ҚК 188-бабының 2-бөлігінің «3» тармағы бойынша саралануға лайық, алайда мұндай жағдайда көбінесе ҚР ҚК 188-бабының 2-бөлігінің «3» тармағы бойынша сараланған нұсқасы орын алады. Мысалы, жөндеу процесінде тұрған пәтерден, онда тұратын адамдар болмаған кезде (радиаторларды ұрлау және т. б.) жасалған ұрлықты, Қазыбек би аудандық соты тұрғын үйге заңсыз кірудің белгілерін көріп саралады.

Бұл жағдай соттар шешім қабылдаған кезде нормативтік анықтаманы емес, жәбірленушінің үй-жайды тұрғын үйге жатқызу немесе жатқызбау туралы пікірін басшылыққа алатындығына байланысты, бұл біздің ойымызша қолайсыз, өйткені соттардың қызметі негізделетін базалық қағидаттарға қайшы келеді. Осы проблемалық мәселені шешу жолын іздеу барысында доктринада 2 көзқарас пайда болды. Біріншісі-бұл заң шығарушы енгізген «тұрғын үй» ұғымын толықтырулар, редакциялау, біреуін таңдау арқылы біріздендіру.

Сонымен, Н.Н.Орынбасаров тұрғын үй заңнамасын басқалардан осындай анықтамаларды бір уақытта алып тастай отырып, тұрғын үйдің толық тұжырымдамасын қамтитын заңнамалық актілерде көзделген анықтамамен толықтыру керек деп санайды [5, 88б]. Осылайша тұрғын үйдің бірыңғай әмбебап заңнамалық анықтамасын әзірлеу алдағы уақыттың еншісіне қалдырылып отыр. А.Н. Ағыбаев заң шығарушыға Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 188-бабына ескертуді редакциялау мақсатында қылмыстық заңға төмендегідей өзгерту енгізуді ұсынады: «осы бапта, сондай-ақ осы Кодекстің басқа баптарында тұрғын үй ұғымына оған кіретін тұрғын және тұрғын емес үй-жайлары бар жеке тұрғын үйді және меншік нысанына қарамастан, тұрғын үй қорына кіретін де, оған кірмейтін де өзге де үй-жайларды түсіну керек, тұрақты немесе уақытша тұруға жарамды және жарамсыз, егер адам оны пайдаланып тұрақты немесе уақытша тұрса, тұрғын үй, демалыс, интимдік, отбасылық және тұрмыстық қатынастарды жүзеге асыруға арналған болса» [6, 102б].

Екінші көзқарас керісінше және бұл тұжырымдаманы біріздендіру мүмкін емес, өйткені ол қолданылатын құқықтық қатынастарға байланысты өзгермелі. Сонымен, Т.Акимжанов қылмыстық құқықта жеке тұлғаның қол сұғылмаушылығын қамтамасыз ету міндеттерін ұстана отырып, басқа авторлар ұсынғаннан гөрі тұрғын үй ұғымының маңыздылығын кеңінен ашу керек дейді [7, 145б].

Мәселен, тұрғын үй деп оған кіретін тұрғын және тұрғын емес үй-жайлары бар жеке тұрғын үйді, меншік нысанына қарамастан тұрғын үй қорына кіретін және кірмейтін, тұрақты немесе уақытша тұруға жарамды немесе бейімделген тұрғын үй-жайды, сол сияқты тұрғын үйге іргелес және тұрғын үй болып табылатын өзге де үй-жайды немесе құрылысты, оның құрамдас бөлігі болып табылатын және нақты тұрғылықты жеріне қарамастан уақытша тұруға арналған, жарамды немесе бейімделген, ал сондай-ақ уақытша болу орындарын түсіну керек.

ҚР Жоғарғы Сотының Пленумы «Адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстар туралы істер бойынша сот практикасының кейбір мәселелері туралы» 25.12.2018 № 46 қаулысына сәйкес «ҚР ҚК-нің 188-бабының ережелеріне сәйкес осы бап бойынша оған кіретін тұрғын және тұрғын емес үй-жайлары (мысалы, веранда, шатыр, кіріктірілген гараж) бар жеке тұрғын үйге заңсыз кіруге; меншік нысанына қарамастан, тұрғын үй қорына кіретін және тұрақты немесе уақытша тұру үшін жарамды (пәтер, бөлме, қызметтік тұрғын үй, жатақханадағы тұрғын үй және т. б.); тұрғын үй қорына кірмейтін, бірақ уақытша тұруға арналған өзге де үй-жайға немесе құрылысқа (пәтерлер, бақша үйі және т. б.) тұрғын үй-жайға қол сұғылған

деп танылып қылмыстық жауаптылыққа әкеп соғады»[8].

Сонымен қатар, аталған бап бойынша, атап айтқанда, жеке тұрғын үйден (сарай, монша, гараж және т. б.) құрылымдық жағынан оқшауланған үй-жайларға, құрылыстарға заңсыз кіру, егер олар арнайы тұруға бейімделмеген болса, оларда тұруға емес, уақытша болуға арналған үй-жайларға (поездың купесі, кеменің кабинасы және т.б.). сараланған әрекет болып сараланбайды. Алайда, А.Н.Лопашенконың пікірін қарастырсақ, ол тұрғын үй деп танылған үй-жайлар уақытша тұруға арналған көлік құралдарында да болуы мүмкін дейді.

Мәселен, мысалы, кеме экипажының (оның қызмет көрсету персоналының) уақытша тұруы үшін пайдаланылатын теңіз немесе өзен круизін жасайтын туристік кеменің кабинасы және пойыз жолсеріктерінің купесі сот практикасында тұрғын үй ретінде танылады. Сонымен бірге жеке купе, тасымалдаудан басқа мақсаты жоқ көлік құралындағы кабина жолаушылар мен жатын орындармен жабдықталған, онда жол жүрудің ыңғайлылығы мен жайлылығын арттыру мақсатында, бір мезгілде жолаушылар мен жәбірлеушілер ретінде әрекет ететін адамдар үшін тұрғын үй ретінде қарастыруға болмайды. Жоғары сот сатысы, егер ол тұруға жарамды болса, үй-жайды «тұрғын үй» деп саралауға болатындығын көрсетеді. Осыған байланысты құқық қорғау органдарында алдын ала тергеу барысында, сондай-ақ соттарда қылмыстарды саралау кезінде қиындықтар туындайды, бұл біздің ойымызша дұрыс емес шешім қабылдауға әкеліп соғады.

Б. деген азамат автокөлік есігінің құлыптау құрылғысын бұзу арқылы, көршісі Е-нің жұбайымен жанжалдасып, бірнеше айдан бері TOYOTA LAND CRUISER көлігін пайдаланып онда түнеп, ұйықтаумен демалу орны ретінде және сәйкесінше ноутбук және басқа да ұсақ-түйек заттар түрінде белгілі бір құндылықтарды сақтау үшін пайдаланып келе жатқанын біле, оған еніп, осы құндылықтарды ұрлап кетеді. Қылмыстық іс материалдарымен Б. Е-ның өзінің көлігін тек көлік құралы ретінде ғана емес, сонымен бірге түнде де пайдаланатынын білетіндігі сенімді түрде анықталғандықтан, тиісінше, автомобиль дабыл жүйесімен жабдықталғандықтан, Е. оған мүлкін қалдырудан қорықпайды, сондықтан К. - ның әрекеттері толығымен, «ҚР Қылмыстық кодекстің 188-бабының 2-бөлігі «3» тармағына сәйкес келеді және осы заң нормасы бойынша сараланды.

Осыған байланысты, ҚР Жоғарғы Пленумының қаулысына өзгерістер енгізу қажет деп санаймыз және мынадай редакцияда: «ҚР ҚК-нің 188-бабының ережелеріне сәйкес осы бап бойынша қылмыстық жауапкершілік жеке тұрғын үйге кіретін тұрғын және тұрғын емес үй-жайларға (мысалы, веранда, шатыр, кіріктірілген гараж)заңсыз кірумен әкеп соғады; тұрғын үй қорына кіретін және тұрақты немесе уақытша тұруға арналған меншік нысанына қарамастан тұрғын үй-жайға (пәтер, бөлме, қызметтік тұрғын үй-жай, жатақханадағы тұрғын үй-жай және т. б.);тұрғын үй қорына кірмейтін, бірақ уақытша тұруға арналған басқа үй-жайға немесе құрылысқа (пәтерлер, бақша үйі және т.б.). жатады.

Тұруға бейімделген үй-жайларды (автомобиль, жылу трассасы, оқшауланған жертөле үй-жайлары, шатыр, пайдалануға берілмеген көппәтерлі үйдегі пәтер) «тұрғын үй» деп тануға болмайды. Тұрғын үйге меншік иесінің немесе басқа заңды иесінің келісімінсіз енуді мүлікті ұрлау мақсатында жүзеге асырылатын тұрғын үйге заңсыз басып кіру деп анықтауға болады.

ҚР ҚК Пленумының 27.12.2002ж. № 29 қаулысының 18-тармағында ұрлық тұрғын үйге заңсыз кіру арқылы оларға заңсыз жасырын немесе ашық басып кіруді қарастыру керек екендігі түсіндіріледі. Ұрланған заттар кінәлі адамдар үйге тікелей кірмей-ақ алынған жағдайда да ену орын алады.

Үйге ену жүзеге асырылатын типтік әдістер:

-құлыптау құрылғыларын, құрылыстардың қандай да бір элементтерін (қабырғалар, төбелер, есіктер, терезелер, едендер және т. б.) толық немесе ішінара бұзу;

-тұрғын үйде тұрған адамдарды алдау;

-адамды тікелей тұрғын-жайға ауыстырусыз мүлікті алуға мүмкіндік беретін құрылғыларды қолдану;

-қылмыс орнында табылған не алдын ала дайындалған кілттерді пайдалану;

-«еркін қол жетімділік» деп аталатын, мысалы, тұрғын үйге ашық терезе, жабылмаған есік және т. б. арқылы кіру;

-жәбірленушінің «ұқыпсыздығын», атап айтқанда, кінәлі тұрғын үйде жасырынған жағдайда

пайдалану.

Ұрлық жасаған адамның іс-әрекеттерінде тұрғын үйге құқыққа қарсы ену белгілері болуы туралы мәселені шешу үшін соттар кінәлі адамның тұрғын үйге қандай мақсатта түскенін, сондай-ақ осы сәтте басқа біреудің мүлкін иемдену ниеті пайда болғандығын анықтауы керек. Егер, адам бастапқыда қылмыстық ниеті жоқ заңды негізде болған жағдайда, бірақ содан кейін ұрлық жасаған болса, онда оның іс-әрекетінде сараланған белгі жоқ. Саралау белгісі-үйге кіру –адам жәбірленушінің немесе мүлікті күзететін адамдардың келісімімен, туыстық қатынастар, танысу негізінде тұрғын үйге келген жағдайда да болмайды. Егер, адам тұрғын үйге заңсыз кіру жолымен ұрлық жасағаны үшін кінәлі деп танылса, онда қосымша ҚР ҚК 188-бабы бойынша саралау талап етілмейді. Тұрғын үйге заңсыз кіре отырып ұрлық жасаған адам ұрлау нысанасы болып табылмайтын жәбірленушінің өзге мүлкін қасақана жойған немесе бүлдірген жағдайда, елеулі залал келтірілген жағдайда жасалған іс ҚР ҚК 202-бабы бойынша қосымша сараланады. Осылайша, ұрлықтың саралаушы белгісі – үйге енуімен – құқық қолдану практикасында көптеген сұрақтар туғызады.

ҚР ҚК 188-бабына ескертпеде қылмыстық заңмен берілген тұрғын үйдің анықтамасы аталған терминнің түсіндірмесін ҚР тұрғын үй қатынастары туралы заңмен салыстырғанда кеңейтеді. Мүлікті ұрлау мақсатында тұрғын үйге енуді, үй-жайға немесе басқа қоймаға заңсыз басып кіру деп анықтауға болады. Келтірілген жағдайдағы тұрғын үйге заңсыз кіру арқылы жасалған ұрлықты саралау сол ұрлықты жасаған тұлғаны қылмыстық жауаптылыққа тартып, жаза тағайындауда маңызды орын алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Қылмыстық кодексі 03.07.2014 ж. қабылданған., 12.09.2023ж. өзгерістермен
2. Тұрғын үй қатынастары туралы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 сәуірдегі N 94 Заңы
3. А. В. Бриллиантов, О. А. Вагин, Е. В. Донец. Преступления против собственности по уголовному законодательству России. Томск, 2010.
4. А.С.Абаньшин., В.Ю.Туранин. Ответственность за преступления против собственности. М., 2011
5. О.Н.Тлепбергенов. О теоретических и практических проблемах применения и исследования нового уголовного законодательства в отношении преступлении против собственности. Алматы. 2017
6. А.Н. Ағыбаев. Криминологическая характеристика современных краж и их предупреждение. Алматы.2014
7. Т.А.Акимжанов.Кража имущества граждан: уголовно-правовые и криминологические аспекты. Костанай.2014
8. ҚР Жоғарғы Сотының Пленумы «Адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстар туралы істер бойынша сот практикасының кейбір мәселелері туралы» 25.12.2018 № 46 қаулысы

БАНДИТИЗМ ҚЫЛМЫСЫ ҚҰРАМЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ҚЫЛМЫСТЫ САРАЛАУДАҒЫ РӨЛІ

ЕРКІНОВ Т.Д.

Ю-23-1кНП тобының магистранты

Аңдатпа. Бандитизм қылмысының анықтамасын бере отырып, оның негізгі белгілеріне сипаттама беріледі және сол сипаттамаға сәйкес құқықбұзушылықты саралау ерекшеліктеріне тоқталады. Бандитизм қылмысының объективтік және субъективтік белгілерінің әрқайсысына жеке-жеке тоқталып сипаттама беріледі және олардың осы көзделген қылмыстық

құқықбұзушылықты саралаудағы рөліне тоқталады. Сонымен бірге бандалық топқа қатысушылардың қылмыстық жауаптылығы мәселесі атап өтіледі.

Кілт сөздер. Бандитизм, бандалық топ, қарулы топ, тұрақты топ, топтың ұйымдастырушысы, саралану белгісі.

Соңғы жылдары болған экономикалық; саяси және әлеуметтік-құқықтық өзгерістер Қазақстан қоғамы мүшелерінің арасында байлармен кедейлер деп бөлінуіне жұмыссыздықтың өсуіне, халықтың негізгі бөлігінің әл-ауқатының төмендеуіне әкелді. Деректер, түбегейлі өзгерістер ұйымдасқан қылмыс құрылымының сапалы өзгеруіне түрткі болды — қылмыстық қоршаған орта тұрақты бола бастады. Бұл топта жасалған қылмыстар санының азаюы аясында бірнеше жыл ішінде ұйымдасқан топтар мен қылмыстық қауымдастықтар жасаған тіркелген әрекеттер санының өскендігімен дәлелденді.

Бұл көрсеткіш бандитизм қылмысына да тән, өйткені Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 268-бабында тіркелген қылмыстар саны тұрақты өсу үрдісіне ие. Бас ақпараттық-талдау орталығының мәліметтері бойынша 2015 жылдан 2020 жылға дейінгі барлық қарастырылған кезеңде тіркелген бандитизм фактілерінің саны 50,8% - ға, ал соңғы үш жылда 57,4% - ға өсті. Қазіргі таңда бандитизм-ұйымдасқан қылмыстың ең қауіпті түрлерінің бірі ретінде төмендегідей белгілермен сипатталады:

- қылмыстық қоғамдастық сипатындағы қарулы, тұрақты, қалыптасқан топтардың болуы;
- зорлық-зомбылық тәсілін қолдана отырып қылмыс жасауы;

Бұл қылмыстың объектісі-адамның, қоғамның, мемлекеттің маңызды мүдделерін жалпы қауіпті сипаттағы түрлі қауіптерден қорғау жағдайы. Құрылымында күрделі қылмыс объектісі бола отырып, қоғамдық қауіпсіздік адамдардың өмірі мен денсаулығы, жеке тұлғаның басқа да құндылықтары мен мүдделері, мемлекеттік, қоғамдық және жеке меншік болып табылатын бірқатар тәуелсіз қылмыстық-құқықтық қорғау объектілерін қамтиды.

Аталған қылмыстың объективті жағы іс-әрекеттерді төмендегідей нысанда жасауда көрінеді:

- азаматтарға немесе ұйымдарға шабуыл жасау мақсатында тұрақты қарулы топ құру;
- бандалық топқа басшылық ету;
- тұрақты қарулы топтың құрамында қылмыс жасауға қатысу;
- бандалық топ жасаған шабуылдарға қатысу.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, бандитизм деп азаматтарға немесе ұйымдарға шабуыл жасау мақсатында тұрақты қарулы топ құруға бағытталған әрекеттерді түсіну керек деген қорытынды жасауға болады.[1,187б]

Кез-келген қылмысты жасалған бандалық топ деп санау үшін ол топ өзіне ғана тән бірқатар белгілерге ие болуы керек:

- топтың болуы және санының екеуден кем болмауы ;
- тұрақтылығы;
- қаруланған болуы.

Бандитизмнің объективті жағын дәлірек қарастыру үшін бірнеше негізгі ұғымдардың түсінігін ашу қажет. Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2001 жылғы 21 маусымдағы «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» № 2 нормативтік қаулысына сәйкес, банда азаматтарға немесе ұйымдарға шабуыл жасау үшін алдын-ала біріккен екі немесе одан да көп адамнан тұратын ұйымдасқан тұрақты қарулы топты түсінуі керек. Бандалық топты бір қылмыс жасау үшін де құруға болады, бірақ шабуылға мұқият дайындықты қажет етеді. Бандалық топ кем дегенде екі адамнан тұруы керек. Бандалық топ құрған адамдар тобы азаматтарға немесе ұйымға шабуыл жасау үшін алдын-ала бірігуі, яғни алдын-ала сөз байласу арқылы әрекет етуі керек. Қылмыстық топтағы адамдарды бірлескен қылмыстық іс-әрекет біріктіретініне ерекше назар аудару керек. Бұл тәсіл банданың не үшін құрылғанын анықтауға мүмкіндік береді.[2]

Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2001 жылғы 21 маусымдағы «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық

бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» № 2 нормативтік қаулысына сәйкес банданың тұрақтылығы туралы келесі көрсеткіштер бойынша куәландырады:

- ұйымдасқан топ құрамының тұрақтылығы;
- оның мүшелері арасындағы тығыз байланыс және рөлдерді бөлу;
- бұл топтың өмір сүру ұзақтығы және жасалған қылмыстардың саны немесе тіпті бір қылмысты дайындау ұзақтығы;
- қылмысты жоспарлау;
- қылмыс жасау құралдары мен қаруларын алдын ала дайындау;
- топ мүшелерінің техникалық жарақтандырылуы, сондай-ақ өзге де мән-жайлар.

Тұрақты бандалық топ құру жолындағы бірінші және бастапқы кезең-бұл банданың барлық мүшелері арасындағы алдын-ала ұйымдастыру жұмыстарының жүргізілуі, ол кейіннен көшбасшы мен бағыныштылармен күрделі, қатаң иерархиялық құрылым құруға әкелуі мүмкін. Алайда, бандитизмнің сипаттамасы ретінде тұрақтылық үлкен ауытқу диапазонына ие, көптеген дәрежелер, ең қарапайымынан бастап, өздігінен қылмыс жасайтын қарулы адамдардың қарапайым бірігуі болған кезде, оларды мұқият әзірлемей-ақ, әрбір мүшенің жасалған шабуылға қатысуын, оның орнын және жасалған қылмыстағы рөлін егжей-тегжейлі әзірлеуге дейін.

Тұрақтылық қылмыс жасалғанға дейін болуы керек, яғни алдын-ала келісімнің болуын білдіруі мүмкін, әйтпесе серіктестер қылмыстық ұйымды құрмайды. Келісім топқа кіретін адамдардың бірлескен іс-әрекеттерінде болуы керек. Қазірдің өзінде құрылған бандаға кіретін адам, бұрын кірген әрбір адаммен келісіп, оның көріну нысандарына қарамастан, өзінің күш-жігерін жалпы қылмыстық әрекетке қосады. Бандитизм сияқты әлеуметтік қауіпті әрекет формальды құрамға ие, өйткені қандай да бір зиянды зардаптардың туындауы, ешкімге зиян келтіру талап етілмейді[3, 876].

Банданың тағы бір маңызды белгісі-оның қарулануы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2001 жылғы 21 маусымдағы №2 нормативтік қаулысының 5-тармағына сүйене отырып, « Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» банданың міндетті белгісі оның қарулануы деп айтуға болады, бұл банданың қатысушыларында атыс немесе суық, оның ішінде лақтыру, зауытта жасалған қару-жарақ, сондай-ақ және қолдан жасалған, әртүрлі жарылғыш құрылғылар, сондай-ақ газ және пневматикалық қарулар. Шабуылға қатысушылардың мақсатты қолдануға жарамсыз қаруды немесе оның макеттерін пайдалануы олардың қарулануының белгісі ретінде қарастырылмайды. Шабуыл кезінде банда мүшелері қолданатын заттарды қару деп тану туралы мәселені шешкен кезде Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2019 жылғы 1 шілдедегі № 602 бұйрығына сәйкес « Азаматтық және қызметтік қару мен оның патрондарының айналымы қағидаларын бекіту туралы» заңының ережелерін, қажет болған жағдайда сарапшылардың қорытындысын басшылыққа алу керек.

Осы Заңға сәйкес қару деп тірі немесе басқа мақсатқа нұқсан келтіруге, сигнал беруге арналған конструктивті құрылғылар мен заттар түсініледі. Банда оның кем дегенде бір мүшесінде қару болған кезде және бұл туралы банданың басқа мүшелерінен хабардар болған кезде қарулы деп танылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 268-бабының 1-бөлігіне сәйкес қарулы банданың құрылуы қылмыстың аяқталған құрамы болып табылады, өйткені дәл осы сәттен бастап банда өз мақсаттарына жету үшін зорлық-зомбылық жасауға дайын. Ұйымдасқан қылмыстық топтың қарулану фактісімен қатар зорлық зомбылықты қолдануға дайын болу бандитизмді қысқартылған құраммен қылмыстар қатарына жатқызуға әкеледі [4].

268-баптың 1-тармағына сәйкес бандитизм қылмысында ерекше белгі банданың басшылығы деп танылады. Банданың басшылығымен банданың қылмыстық әрекетін жоспарлауға, материалдық қамтамасыз етуге және ұйымдастыруға, сондай-ақ оған нақты шабуылдар жасауға байланысты шешімдер қабылдау түсініледі.

ҚК-нің 29-бабының 5-бөлігіне сәйкес ұйымдастырушы мен банда басшысы банданы ұйымдастыруға (құруға, басшылыққа алуға) ғана емес, сонымен бірге банда жасаған барлық қылмыстарға (оның қатысушысы ретінде), егер олар оның ниетімен қамтылған болса, жауап береді.

Тұрақты қарулы топқа немесе ол жасаған шабуылдарға қатысу сараланған белгі деп танылады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2001 жылғы 21 маусымдағы «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» № 2 нормативтік қаулысына сәйкес, бандаға қатысу оның жасаған шабуылдарына тікелей қатысуды ғана емес, сонымен қатар банда мүшелерінің оны қаржыландыруға, қару-жарақпен, көлікпен қамтамасыз етуге, объектілерді іздеуге бағытталған басқа да белсенді әрекеттерді орындауын білдіреді шабуыл үшін және т. б.

Бандитизм үшін жауапкершілік туындау үшін бандаға бір ғана қатысу жеткілікті, яғни оған кіру және белгілі бір әрекеттерді орындау фактісі, егер оған кірген адам шабуылдарға тікелей қатыспаса да, банданың мүддесі үшін қажет. Банда мүшелері болып табылмайтын және ол жасаған шабуылдарға қатыспаған, бірақ банданың қылмыстық іс-әрекетіне көмектескен адамдардың әрекеттері қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 29-бабының 5-бөліміне және Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 268-бабының тиісті бөлігіне сәйкес келеді.

Бандитизмнің тағы бір сараланған түрі - бұл адамның Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 268-бабының 1-бөлігі мен 2-бөлігі. Өзінің қызметтік жағдайын пайдалану деп адамның қылмыс жасау кезінде қызмет көрсететін мүмкіндіктерді пайдалануы түсінілуі керек. Бұл ретте адам коммерциялық немесе өзге ұйымда басқару функцияларын орындайтын лауазымды адам, көрсетілген өкілеттіктері жоқ қызметші бола алады. Қарастырылып отырған саралау белгісінің болуы үшін тиісті субъектінің қай жерде жұмыс істейтіні маңызды емес: мемлекеттік, әкімшілік, коммерциялық немесе басқа құрылымда.

Қызметтік жағдайды пайдалану адамның өзінің билік немесе өзге де қызметтік өкілеттіктерін, нысанды киім мен атрибутиканы, қызметтік куәліктерді немесе қаруды пайдалануында, сол сияқты өзінің қызметтік жағдайына байланысты, банданың шабуыл жасауына немесе оның қылмыстық қызметін, қару-жарағын, материалдық жарақтандырылуын қаржыландыруда, жаңа қару-жарақтарды іріктеуде қолында бар мәліметтерді пайдалануында көрініс табуы мүмкін. [5, 47-48бб]

Осылайша, бандитизм деп азаматтарға немесе ұйымдарға шабуыл жасау мақсатында тұрақты қарулы топ құруға бағытталған әрекеттерді түсіну керек деген қорытынды жасауға болады. Сондай-ақ, осы мақалада бандитизм үш негізгі белгінің болуымен сипатталатыны анықталды: топта екі немесе одан да көп адамның болуы, тұрақтылық және қарулану.

Қылмыстық құқықтағы қылмыс субъектісі деп қылмыстық заңмен тыйым салынған қоғамдық қауіпті әрекетті жасаған және бұл ретте заңда көзделген заңды белгілері бар жеке тұлға түсініледі. Бандитизм сияқты қылмыс бойынша қылмыстық жауапкершіліктің жасы 16 жастан бастап белгіленеді. Банданың қылмыстық іс-әрекетіне қатысқан 14 пен 16 жас аралығындағы кәмелетке толмағандар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 20-бабының 2-бөлімінде көрсетілген нақты қылмыстарды жасағаны үшін ғана қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Бандитизм қылмысы үшін кәмелетке толмаған адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы мәселені шешкен кезде оның жасын дәл анықтау қажет. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының « Кәмелетке толмаған адамдардың қылмыстық құқық бұзушылықтары және оларды қылмыстық құқық бұзушылықтар мен қоғамға қарсы өзге де іс-әрекеттер жасауға тарту жөніндегі істер бойынша сот практикасы туралы» 11 сәуір 2002 жылғы №6 нормативтік қаулысында адам өзінің туған күнінде емес, сол күннен бастап бір күн өткеннен кейін қылмыстық жауапкершілікке тартылатын жасқа толған деп түсіндіріледі [6].

Кез-келген қылмыстың, оның ішінде бандитизмнің субъективті жағы-бұл қылмысты дайындау, жасау және жасыру кезінде орын алған қылмыс субъектісінің психикалық қызметі. Қылмыстың субъективті жағы психикалық сипаттағы әртүрлі құбылыстардан тұрады, оларға мыналар жатады: кінә, қылмыстық ниет, қылмысты жасаудың мақсаты және қылмыс кезінде адамның эмоционалды жағдайы.

Кінә адамның өзі жасаған әлеуметтік қауіпті әрекетке және пайда болған әлеуметтік қауіпті салдарға психикалық қатынасын білдіреді. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 19-бабының 1-бөлігіне сәйкес кінә екі түрде көрінеді: қасақаналық және абайсыздық.

Бандитизм сияқты әрекет тек тікелей ниетпен жүзеге асырылады, яғни, адам өзінің іс-

әрекетінің әлеуметтік қауіптілігін түсінді, әлеуметтік қауіпті салдардың пайда болу мүмкіндігін немесе сөзсіз болуын алдын-ала білді және олардың басталуын тілейді.

Қылмыстың ниеті қылмыстық әрекетті жасауда мінез-құлықтың белгілі бір нұсқасын таңдауда шешуші рөл атқарған адамға әрекет ету үшін дем беру деп түсініледі. Ниет мақсатқа тікелей байланысты, өйткені ниет мақсатқа байланысты адамның мінез-құлқын анықтайды.

Бандалық топ жасаған қылмыс себептерінің үш негізгі категориясын ажыратуға болады:

-анықтаушы болып табылатын пайдакүнемдік ниет ;

-негізгі, пайдакүнемдік ниетке қол жеткізуге байланысты себептер: материалдық құндылығы бар заттар ретінде емес, олардың қасиеттеріне байланысты қару мен автокөлікті иемдену; қалаусыз адамдарды (куәгерлерді, бәсекелестерді, қылмыстық қызметпен айналысқысы келетін адамдарды және т. б.) жою;

-банда мүшелерінің (ең алдымен оның көшбасшысының) билікке және адамдарға зорлық-зомбылыққа деген ұмтылысы (бұл ниет екінші дәрежелі және алғашқы екеуінің біріне параллель әрекет етеді).

Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2001 жылғы 21 маусымдағы «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» № 2 нормативтік қаулысына сәйкес, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 268-бабы бойынша жауапкершілік банданың шабуыл жасау мақсатына қарамастан туындайды: азаматтардың немесе ұйымдардың мүлкін, ақшасын немесе басқа құндылықтарын иемдену, кісі өлтіру, зорлау, жою басқа біреудің мүлкін ұрлау т.б. пайдакүнемдік мақсаттарда.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. А.Н.Ағыбаев. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлім. Алматы. 2018
2. Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2001 жылғы 21 маусымдағы «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» № 2 нормативтік қаулысы
3. Т.А.Акимжанов. Бандитизм және басқа да қоғамдық қауіпсіздікке қарсы жасалатын қылмыстар бойынша жауаптылығы саралау ерекшеліктері. Астана. 2019
4. КР Қылмыстық кодексі 03.07.2014 ж. қабылданған., 12.09.2023ж. өзгерістермен
5. Ильинская О. И. Бандитизм: правовые, криминологические и правоприменительные аспекты. М. 2010
6. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Кәмелетке толмаған адамдардың қылмыстық құқық бұзушылықтары және оларды қылмыстық құқық бұзушылықтар мен қоғамға қарсы өзге де іс-әрекеттер жасауға тарту жөніндегі істер бойынша сот практикасы туралы» 11 сәуір 2002 жылғы №6 нормативтік қаулысы

LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES

ZHAKSYLYKOV AYZAT

student of group Yu-21-3

SARBASSOV B.A.

Scientific supervisor, senior lecturer

Karaganda University of Kazpotrebsouz,

Karaganda, Republic of Kazakhstan

Annotation. This article discusses issues of legal regulation of artificial intelligence in the Republic of Kazakhstan and in foreign countries. The development of artificial intelligence (AI) technologies and their widespread use for personal and business purposes is reaching ever greater proportions every year,

which, in the absence of proper legal regulation, can cause significant risks.

Key words: artificial intelligence, artificial intelligence concept, law, legal regulation.

The development of artificial intelligence (AI) technologies and their widespread use for personal and business purposes is reaching ever greater proportions every year, which, in the absence of proper legal regulation, can cause significant risks.

Some countries are cautious about establishing legal regulations for AI technologies. For example, relevant initiatives/development plans and draft laws have already been accepted for consideration in:

- 1) USA - National Artificial Intelligence Initiative[1];
- 2) China - New Generation of Artificial Intelligence Development Plan[2];
- 3) EU - Artificial Intelligence Act[3].

In turn, in Kazakhstan the need for legal regulation of AI was first announced in 2021 in the Concept of Legal Policy until 2030[4] In particular, it was determined that there are at least two factors driving the need for regulation of AI and robotics technologies:

- 1) resolving issues of distribution of responsibility for harm caused by AI and robots; and
- 2) solving the problem of determining the ownership of intellectual property rights to works created with the participation of AI.

Thus, despite the lack of special regulation of AI, Kazakhstan has outlined two main directions of legal work to develop rules for the functioning of AI.

Note that the above issues of liability for harm caused by AI and intellectual property (namely, who should be considered the author of a work created by AI) are actively discussed throughout the world. To this day, the international community as a whole has not yet developed a unified approach regarding AI regulation.

In this short review, we systematized some approaches to the legal regulation of AI in developed countries, and also identified the main legal issues that should be taken into account when introducing AI into business processes.

Artificial intelligence concept

At the moment, there is no consensus among states and the scientific community on a single legal definition of the term «artificial intelligence.»[5] For example, in the USA in 2020 the following definition was adopted: a machine system that can, for a given set of tasks determined by a person, make predictions, recommendations or make decisions that affect the real or virtual environment. In the EU, the Artificial Intelligence Act proposes a similar definition of AI: software that can, for a given set of tasks defined by a human, generate outputs such as content, predictions, recommendations or decisions affecting the environment with which it interacts.

Artificial intelligence actually uses computers and machines, collects and analyzes data to mimic the human mind's ability to make predictions and recommendations, solve problems and make decisions.

For example, many of us use social networks. You have most likely noticed that some social networks automatically include a link to information about COVID-19; you just need to mention in your post, comment, or message any word associated with this virus.

Or the same social networks analyze your behavior, activities and offer you exactly the content that would be interesting to you. In the same way, AI suggests and recommends that you make certain purchases by «showing» you advertisements for a particular product/service. All these examples, in our opinion, are connected by several characteristics inherent in AI:

- 1) AI uses (collects, analyzes) data;
- 2) AI imitates human intelligence/mind;
- 3) AI aims to make decisions that are usually made by humans.

Artificial Intelligence and Intellectual Property

Next, we will focus on the regulatory approaches of the US and EU on the issue of the relationship between AI and intellectual property in comparison with Kazakh legislation. We note that most of the conclusions of this paragraph are based on the practice of departments of a particular country and/or judicial precedents.

Before we begin our analysis, please review below the results of the 2021 Dentons European Business

AI Survey, which provides insight into business perceptions of the key opportunities and risks associated with AI.

USA. In 2020, the US Patent and Trademark Office noted[6] that current US law does not classify inventions created with or directly from AI as patentable, arguing that patent law and the Office's rules "unambiguously" recognize only individuals as inventors. The court in 2021 upheld[7] the Office's decision not to register the invention, thereby recognizing that in the United States inventions cannot be registered for AI.

For comparison, Kazakhstani legislation regarding industrial property similarly indicates that only the individual whose creative work created the object is recognized as the author of an industrial property object.[8] Taking into account the current norms of the Patent Law, we believe that the Kazakhstan Office (NIIS) would also refuse to register an industrial property object where the applicant is AI.

With regard to copyright objects, the US Office does not regard AI as the author of works, since the meaning of US copyright law implies that «the fruits of intellectual labor are based on the creative abilities of the human mind,» accordingly, works can only be created by a person. In 2022, the Office, in denying an application to grant AI authorship, noted that it would not register works «created by a machine or simple mechanical process» that operates «without any creative input or intervention on the part of a person.»[9] It is interesting that US legislation allows legal entities to be recognized as the authors of proprietary works.[10]

Thus, in the United States it is currently impossible to recognize an AI as the author of works. Kazakhstan also recognizes only natural persons as authors, and the works themselves must be created by the creative work of a person.[11]

EU. With regard to intellectual property rights, the prevailing approach in the legislation of the European Union is that the human factor is the main one for determining the ownership of rights. Thus, the European Parliament established[12] that AI technology is not endowed with legal capacity and human intelligence, and therefore an AI that creates works or inventions independently will not be recognized as the author of intellectual property. It is noted that if AI is used only as a tool to assist the author in the creation process, then the general provisions of EU intellectual property law will apply.[13]

Thus, the European Union has attempted to distinguish between AI-assisted works and AI-generated works.

In the first case, as far as we understand, the ownership of intellectual property rights will be indisputably recognized by the person using AI to create objects of creative work. The approach remains undisclosed in the case of creation of works by artificial intelligence independently.

Despite this, in 2021, the German Federal Patent Court stated that inventions created by AI «are not excluded from patent protection, provided that the patent application names a human as the inventor.»[14] Thus, the German court recognizes that AI can be listed as an inventor, but only as an additional inventor; the person who created the invention must be listed as the primary inventor.

Based on the above, we can conclude that the American and European approaches to correlating the ownership of intellectual property rights and AI have few differences - both approaches focus on the human factor and the lack of legal capacity of AI as such, but at the same time, the European Union is taking initiatives to further regulate the technology with more favorable position towards AI.

Below are the main points of the review in tabular form:

In our understanding, the question of ownership of intellectual property rights to works in the case of AI is also important for the purposes of determining the person responsible for the harm caused by AI. Therefore, further development of legislation in this direction is expected.

Artificial Intelligence and Personal Data

As we indicated earlier, one of the main features of AI is the use (collection, analysis) of data. The data used by AI may include personal data.

There is an opinion among experts that in those countries where the use and protection of personal data is poorly regulated or not regulated at all, AI systems can develop faster. This is precisely because AI needs to use certain data in order to achieve its goals.

In EU countries, as we know, the provisions of the GDPR have been implemented and are working, aimed at protecting personal data from illegal use. Taking into account the provisions of the GDPR, the EU

has already created a list of prohibited AI practices. Thus, according to the Artificial Intelligence Act bill, it is planned to prohibit the use of AI for:

- 1) any type of social scoring (social rating system);
- 2) remote biometric identification of individuals in public places (automated recognition of human features (face, iris, fingerprints, DNA, voice), keystrokes, rhythms, etc.);
- 3) determining people's emotions;
- 4) classification of people based on biometric data based on ethnicity, gender, political or sexual orientation or other characteristics that may lead to discrimination.

As you can see, in the EU the above list will significantly narrow the areas of use of AI. Please note that the Artificial Intelligence Act has not yet entered into legal force and is under consideration.

At the same time, there are cases of application of current EU legislation (in particular, GDPR) to punish companies for using AI in violation of personal data protection requirements. For example, in 2022, a bank in Hungary was fined[15] a country record amount of 670 thousand euros for using AI systems to automatically analyze recordings of calls with clients. AI analyzed customer voices based on spoken keywords to assess their emotional state during a conversation with the bank. Subsequently, the AI compiled ratings and prioritized which customers the bank should contact first.

In this case, the bank considered the main purpose of using AI to improve the quality of customer service, the Hungarian authorities considered this an insufficient basis for using AI for automatic data processing, noting that the only possible basis for such use of personal data is the voluntary and informed consent of the data subjects.

Thus, in the EU it is possible to hold companies accountable for the illegal use of AI under current legislation.

In Kazakhstan, in turn, there is a Law on Personal Data[16], and as we see from recent court cases[17], companies are held liable for violations of this Law. At the same time, Kazakhstan has not yet made any attempts to directly regulate the use of AI in the context of data protection. But taking into account some of the requirements of the current Law, we understand that business will be significantly limited in the use of AI, for example, if the same biometric data is required for the AI to work (in Kazakhstan, biometric data falls under the concept of personal data, and therefore for the use of such data the same consent required).

Taking into account the main provisions of this review, we understand that in Kazakhstan there is an urgent need for legislative regulation of the use of AI. Kazakh law should define at least the following basic provisions for the further development of AI:

- 1) What is and what are the characteristics of AI?
- 2) Who can be recognized as the author and copyright holder of AI?
- 3) Who is responsible for harm caused by the use of AI?
- 4) What data and under what conditions can AI collect and use?

These same issues, in our opinion, should be considered by businesses when implementing any AI systems, based on current legislation.

Our team has experience leading intellectual property and data protection projects and can help identify and mitigate risks associated with AI.

List of used literature

1. <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/6216/text>
2. https://www.unodc.org/res/ji/import/policy_papers/china_ai_strategy/china_ai_strategy.pdf
3. [EUR-Lex - 52021PC0206 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)
4. Пункт 4.13 Указа Президента РК от 15 октября 2021 г. № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики РК до 2030 г.»
5. Третья сессия Дискуссии ВОИС (WIPO Conversation on Intellectual Property and Artificial Intelligence), 4 ноября 2020 г.
6. https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/16524350_22apr2020.pdf
7. The decision of the District Court for the Eastern District of Virginia in Thaler v. Hirshfeld, September 2, 2021

8. Clause 1 of Art. 9 of the Patent Law of the Republic of Kazakhstan dated July 16, 1999.
9. <https://www.copyright.gov/rulings-filings/review-board/docs/a-recent-entrance-to-paradise.pdf>
10. U.S. Code Chapter 17 § 201(b)
11. Subparagraph (1) art. 2 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Copyright and Related Rights» dated June 10, 1996.
12. Resolution of the European Parliament of October 20, 2020 «Civil liability regime for artificial intelligence», paragraph B(6)
13. Paragraph 14 of the European Parliament Resolution of October 20, 2020 «On intellectual property rights for the development of artificial intelligence technology»
14. Decision of the German Federal Patent Court No. 11 W (pat) 5/21 of November 11, 2021
15. Decision of the Hungarian National Office for Data Protection and Freedom of Information (Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság) No. NAIH-53-2/2022 of February 8, 2022.
16. Law of the Republic of Kazakhstan «On Personal Data and Their Protection» dated May 21, 2013
17. <https://www.dentons.com/ru/insights/articles/2022/april/13/kazakhstan-adopts-real-protections-of-personal-data>

ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ СЕБЕПТЕРІ

ЖУМАХАЛИЕВА А.И.

Ю-23-ІкҒП-тобының магистранты

БАЛГОЖИНА М.Е.

Ғылыми жетекші, философия докторы (PhD), доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

ЖАНАБЕРДИНОВ А.М.

Павлодар облысы ПД тәрбие және кадр жұмыстары бойынша басқармасының аға инспекторы, полиция подполковнигі

Аннотация. Осы мақалада діни экстремизмнің дамуына ықпал етуші себептер қарастырылған.

Автордың пікірі бойынша елімізде экстремизмнің тарауына ықпал етуші бір ғана фактор емес, ішкі және сыртқы факторлардан тұратын себептер кешені бар. Мақалада осы жағымсыз құбылыстың детерминанттары зерттеліп, ықпал етуші әр фактордың қоғамдық рөлі ашылады.

Зерттеуші өз ойын негіздеу үшін кейбір облыс тұрғындары арасында әлеуметтік сауалнама жүргізіп, солардың негізінде белгілі бір қорытындылар жасайды.

Ключевые слова: діни экстремизм, қылмыстылық себептері, әлеуметтік-экономикалық фактор, бақылаусыз миграция, заңсыз көші-қон, ұлттық идеология, рухани қажеттілік.

«Қылмыстылыққа деген жүйелі ыңғай оның терең әлеуметтік себептерін ашуды білдіреді» [1, с.127],– деп Ү.С. Жекебаев белгілегендей, діни экстремизм көріністерінің өсу тенденциясы оның себептеріне үңіліп, оны бақылауды, зерделеуді және бұл құқық бұзушылық түрін ескерту мақсатында белгілі бір қорытындылар жасауды қажет етеді.

Зерттеу жұмысы шеңберінде қызығушылық туғызушы діни экстремизмге байланысты қылмыстылықтың себептері бір немесе екі фактордан ғана емес себептер кешенінен тұратыны жазылып жүр. Елімізде діни экстремизмнің пайда болу себептерін отандық саясаттанушылар төмендегідей бағыттар бойынша ашуға әрекеттенген:

– біріншіден, экстремистік идеологияны қабылдауға іштей дайын белгілі бір әлеуметтік

топтардың болу қауімімен байланысты объективті факторлар бар. Нарықтық өмір индивидуалистікке, эгоистікке, қаталдық пен күшке негізделгені ешкімге де құпия емес. Нарықтық қатынастарға көшу барысында жақсылық, ізгілік, шыншылдық сияқты адамгершілік негіздері бұқаралық ойда күнсызданып кетті. Болашақ пен бүгінге сенімнің жоғалуы, өмір сүру деңгейінің төмендеуі, бұрынғы идеалдардың бұзылуы жаңа миссионерлер үшін нағыз табылмайтын құтты негіз болды, олар соны пайдаланып, агрессивті прозелитикалық жұмысты бастап кетті;

– екіншіден, экстремистік идеялардың табан тіреп енуіне субъективті фактор болып табылатын идеологияны жоғалту үдерісі жатады. Кеңестік кезеңнен кейінгі демократияның жоғалуы негізінде жалған діни тәжірибені және олардан кейін келе жатқан идеологиялық геосаясат жобасын шексіз жүргізуге жағдай жасалып, жақсы мүмкіншілік туғызды [2, с.40]. Біз бұл авторлар көрсеткен факторлар діни экстремизмнің себептерін үстіртін, бір жақты ғана ашады деген пікірдеміз.

Ал ресейлік ғалым А.В. Петрянин жалпы экстремизмнің даму себептерін: а) әлеуметтік-экономикалық себептер; б) бақылаусыз миграция; в) жалпы мемлекеттік және жалпы ұлттық идеологияның болмауы; г) бұқаралық ақпарат құралдарында цензураның болмауы; д) антиэкстремистік заңнаманың жетілмеуі; е) құқық қорғау органдары қызметкерлерінің экстремизммен күрестегі кәсіби деңгейлерінің төмендігі; ж) халықты, әсіресе, жастарды толеранттылыққа тәрбиелеу бағдарламаларының жоқтығы сияқты факторлармен байланыстыра келіп, діни экстремизм себептерін халықтың діни сауатсыздығы, рухани және имандылық қасиеттер деңгейінің төмендігінен болатындығын айтады [3, с.336-339]. Автордың пікірімен ішінара келісе отырып, бұқаралық ақпарат құралдарында цензураның болмауын экстремизмнің дамуына ықпал етуші факторлардың біріне жатқызуын ғылымда дискуссия туғызатын пікір деп есептейміз.

П.Н. Кобец ХХ ғасырдың соңында квазидіни ілімнің кеңінен таралуын экзистенциалды вакуум, яғни адамдардың өмірінің мәнін құраушы құндылықтардың, сонымен қатар имандылық пен әлеуметтік бағыттарының жоғалуымен байланыстырады [4, с.18-21]. Бұл пікірді де жоққа шығара алмаймыз. Әрине, ешнәрсе де кездейсоқ, өздігінен пайда болмайтыны анық. Сондықтан біз елімізде діни экстремизмнің етек жаюына ықпал етуші сыртқы және ішкі себептер бар деп қарастыра отырып, сыртқы факторларға әлемдік жаһандану факторын жатқызамыз. Ол қазіргі кезеңде әлемдегі жаһандану үдерісі мен шиеленісу әлеуетінің өсуіне ықпал ететін халықаралық және ұлттық қауіпсіздік ахуалына елеулі әсерін тигізіп отыр. ХХІ ғасырда діндер арасындағы қайшылықтар өрши түсті. Әрбір дін әділетті және ізгі әлемнің өзіндік бейнесін қалыптастырады. Осы тұрғыдан, діннің өзіндік идеологиясы, әлемнің идеалды бейнесі бар және бұл идеалдар сәйкес келе бермейді. Өткен ғасырларда әлемнің жекеленген бөліктерінде өздерінің діни ерекшеліктері болды, мәселен: христиандық, исламдық, иудаистік, буддистік. Олар діннің таралу аймақтары бойынша бәсекеге түсті, алайда өздерінің аймақтарында біртұтас және басым дін болып келді. Қазіргі таңда, діндер әлемнің әр бөліктеріне таралып, бір-бірімен бәсекеге түсіп отыр. Дінаралық қайшылықтардың стратегиялық негізі осында. Осындай қайшылықтар ұлғайып келеді [2, с.61] Біздің ойымызша, бұл – діни экстремизмдегі жаһанданудың басты белгісі.

В.В. Лунеев, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Петрищев сияқты ғалымдардың пікірлері бойынша жаһандану жағдайында терроризм мен экстремизмді туындатушы басты факторлар – бұл бай және кедей мемлекеттер арасындағы терең және ұзаққа созылып кеткен дау-дамайлар. Егер әлеуметтік және халықаралық аспектілерге келер болсақ, бұған ұлтшылдық, сепаратизм, діни және саяси сенімдер түріндегі терроризмді де қосу қажет. Шешен оқиғаларында осы факторлардың, оған қоса бұрмаланған түрдегі діни факторлардың да болғандығын, себебі ислам бейбіт тұрғындарды өлтіруді, жалпы басқа діни көзқарастардағы тұлғаларға қатысты соғысты қолдамайтындығын айту да жеткілікті [5, с.55-56].

Геосаяси фактор. Қазақстандық К. Бурханов, Е. Тукумов, А. Дәрменов сияқты ғалымдар мен басқа да бірқатар зерттеушілер жалпы экстремизм, оның ішінде діни экстремизмнің дамуына ықпал етуші факторлардың біріне еліміздің геосаяси жағдайын жатқызады. Біз де олардың пікірін қолдай отыра, Қазақстанның діни фанаттардың жарылыс жасауы әдеттегі жаңалыққа айналған Ресей мемлекетімен, сондай-ақ жалпы экстремистік жағдай жанданып, өзекті мәселеге айналып, экстремистік ұйымдардың билікке қол жеткізу үшін қарулы қақтығыстарға барып жатқан Орта Азия

мемлекеттерімен көршілес болуы – Қазақстанға аландатушылық туғызушы факторлардың бастысы деп санаймыз.

Өзбекстан, Қырғызстан мен Тәжікстанда экстремистік қозғалыстардың белсенділігінің артуы саяси курстың әлсіздігі, экономикалық жағдайдың нашарлауы, сыбайлас жемқорлық, өмір сүру деңгейлерінің күрт төмендеуі мен мемлекеттік басқару тиімсіздігі сияқты факторлардан туындап отыр [6].

Орта Азия өңіріндегі жағдай негізінен ұлттық қиын проблемалармен, қалыптасқан ішкі және мемлекетаралық саяси-экономикалық мәселелермен тығыз байланысты. Өңірдегі жағдайды түрлі діни экстремистік құрылымдар мен террористік ұйымдардың іс-әрекеті одан әрі қиындата түсуде. Тұрақтылық болмаған елде әлеуметтік-экономикалық жағдайы жақсарып, елдің экономикасы өркендемейтіні белгілі.

Заңсыз көші-қон факторлары. Бүгінде Орта Азия мемлекеттерінің аумағы Еуропаға заңсыз көші-қонды жеткізуші транзиттік база ретінде пайдаланылуда. Оның зардаптарын біздің мемлекетіміз де көріп жатыр. ҰҚК деректері бойынша: «Лаңкестік пен экстремизмнің тағы бір таралу мүмкіндігі заңсыз көші-қон болып табылады, оның ішінде лаңкестік және діни экстремистік ұйымдар – әрекет ететін елдерден келетіндер.

Ішкі себептер:

Бұл ең алдымен мемлекеттегі әлеуметтік-экономикалық жағдай.

Әлеуметтік себептер өзге мемлекеттермен қатар қазіргі Қазақстан үшін де діни экстремизмнің дамуына ықпал етуші негізгі себептердің бірі болып табылады. Бұған ел азаматтары арасындағы әлеуметтік және мүліктік теңсіздікті жатқызамыз.

Осы мақаланы жазу барысында алдымызға қойған міндеттерді орындау үшін, яғни әлеуметтік орта өкілдерінің күнделікті тыныс-тіршілігін, олардың әлеуметтік жағдайларын анықтау және сол арқылы қарапайым адамдардың экстремистер қатарын толықтыруларына не түрткі болатындығын белгілеу мақсатында Павлодар, Қарағанды, Алматы облыстарының 121 тұрғындары (мұнан әрі – облыс тұрғындары) арасында «Google Forms» платформасында сауалнама жүргіздік. Жауап берген респонденттердің 61% әйел адамдар және қалған 39% ер адамдар. Жас шамасына келер болсақ 27-40 жас аралығындағылар 32%, 41-50 жас аралығындағылар 44% және 51-73 жас аралығындағылар 24% құрайды. Олардың 71% қазақтар, 12% орыстар, 7% украин, 1% белорус, 4% неміс, 2% шешен және 3% кәріс ұлтының өкілдері.

«Кәсібіңіз кім?» деген сауалға қатысушылардың 24% мемлекеттік қызметкерміз деп, 30% бюджеттік қызметкерміз деп, 26% жұмысшымыз деп, 13% зейнеткерміз деп және қалған 7% уақытша жұмыс істемейміз деп жауап берген. «Өзіңізді материалдық жағынан қамтамасыз етілген адамдар қатарына жатқызасыз ба?» деген сауалға респонденттердің 47% өздерін тұрмысы орташа адамдар қатарына жатқызатындықтарын, 16% өздерін материалдық тұрғыдан қамтамасыз етілген адамдар қатарына жатқызатындықтарын және 37% өздерін тұрмысы орташадан төмен адамдар қатарына жатқызатындықтарын айтты.

«Табыстарыңыз қандай қажеттіліктеріңізді өтеуге жетеді?» деген сауалға олардың 44% күнделікті өмір сүрулеріне ғана жетіп, мүліктік қор жинақтауларына мүмкіндік бермейтіндіктерімен негіздеді ал, 16% табыстарының барлық қажеттіліктерін жабуға жететіндіктерін, сонымен қатар шет мемлекеттерде дем алатындықтарын, жылжымайтын мүлік, қымбат автокөліктері мен жеке бизнестерінің бар екендігін, сондықтан өздерін материалдық қамтамасыз етілген адамдар қатарына жатқызатындықтарын айтса, 40% өздерінің тамақтану, медициналық қызмет алу мен басқа да әлеуметтік қажеттіліктерін өтеуде қиындықтарының барлығымен негіздеді.

Қалай болғанда да жұмыссыздық, материалдық қамтамасыз етілмеушілік әлеуметтік тұрақсыздық пен әлеуметтік шиеленіске апарып, ал ол өз кезегінде адамдардың наразылығын туғызып, тығырықтан шығудың кез келген жолын іздеуге итермелеуші фактор болып табылатындықтан респонденттердің 40% өздерінің тамақтану, медициналық қызмет алу мен басқа да әлеуметтік қажеттіліктерін өтеуде қиындықтарының барлығын айтуын жақсы болжамға жатқыза алмаймыз.

Мемлекеттік немесе ұлттық идеологияның жоқтығы:

Республикамызда мемлекеттік немесе ұлттық идеологиялық бағдарламалар жоқ, сонымен қатар, идеологияның тиімділігін негіздеуші іргелі еңбектер мен жүйелі зерттеулердің де жоқтығын айта кеткен жөн. Белгілі қазақстандық режиссер Т. Теменов: «Біз өнеркәсіп, мұнай мен газ, космос, жаһандылық туралы үнемі айтамыз, алайда, ең бастысы адамдардың көзіне қарауды ұмытып қалыппыз. Неге бізден 150 адам, балаларымен бірге Сирияға кетіп қалды. Бұл мемлекеттік масштабтағы төтенше жағдай! Егер бір адам, дос үш адам кетсе түсінер едім, бірақ 150 отбасы деген бір ауыл ғой! Неліктен олар соғысу үшін басқа мемлекетке кетті? Демек, онда бізге, осы адамдарға қарсы жұмыс істейтін қуатты идеология бар. Бұл дегеніміз, егер бізде идеология болмаса оны басқа, бізге жат идеологиямен толтырады» [7],– деген. Сол сияқты «Ұлттық идеологияның кенжелеп қалғанын Қазақстанның түрлі секталардың ошағына айналып отырғанынан да көруге болады» [8]. Бұл авторлардың пікіріне толығымен қосыла отыра, діни экстремизмнен күресудің ең негізгі тиімді жолы мемлекет тарапынан мемлекет немесе ұлт идеологиясын құру деп есептейміз. Біздің бұл пікірімізді қала тұрғындары арасында жүргізген сауалнама жауаптары бекіте түседі. Олардың пікірлері бойынша «Қазақстан халқына діни экстремизммен күресу үшін қандай рухани қажеттілігімізге мән беруіміз қажет?» деген сауалға респонденттердің 62% ұлттық идеологияны дамытуға назар аудару қажеттігін, 21% отбасылық тәрбиеге көңіл бөлу қажеттігін және қалған 17% сапалы білімге мән беру қажеттігін білдірген. Яғни, қай уақытта болмасын адамның танымдық болмысы бос болмауы керек. Адамға әсер ету, оны тәрбиелеу жолында идеологияның мәні зор екендігіне Кеңес үкіметінің тарихы куә. Сондықтан, насихаттық-идеологиялық жұмыстар белсенділігін арттырып, жас ұрпақты патриотизм рухында тәрбиелейтін уақыттың келгендігіне көз жеткізіп келеміз].

Қоғамдағы отбасы институты рөлінің төмендеуі.

Оған төмендегідей себептерді жатқызамыз:

- отбасы мүшелерінің рухани қажеттіліктерін толық көлемде қанағаттандырмаушылық;
- отбасылардағы материалдық қажеттіліктердің рухани қажеттіліктерден басымырақ болуы;
- ата-аналардың тым жұмыс бастылығы мен балалардың бос уақыттарын өздігінен өткізулері.

Біз келтіріп отырған үш себеп кез келген орта деңгейдегі отбасының өмір сүру салты десек қателеспейміз. Өз әлеуметтік жағдайларына байланысты (әлеуметтік жәрдемақылардың тек бала бір жасқа толғанға дейін берілуі, тұрғын үйдің қымбаттығы және т.б. себептер) әйел адамның үйде отырып бала күтімімен, бала тәрбиесімен ғана айналысуына мүмкіндік бермейді.

Облыс тұрғындары арасында жүргізілген сауалнама қорытындылары бойынша «Отбасында екеуіңіз де жұмыс істейсіздер ме?» деген сауалға респонденттердің 58% екеуіміз де жұмыс істейміз деп жазса, 27% өздерінің жалғызбасты ана екендіктерін, тек 15% әйелінің (күйеуінің) жұмыс істемейтіндігін көрсеткен. «Сіз материалдық қажеттіліктеріңізді бірінші орынға қоясыз ба және қоюыңызға не себепші?» деген сұраққа 43% өздерінің материалдық жағдайларын басты кезекке қоятындықтарын жазған, 29% қойғысы келмегенмен өмір талабының солай екендігімен байланыстырған, 27% материалдық қажеттілікті бірінші кезекке қоймайтындықтарын білдірсе, 11% жауап беруге қиналатындықтарын жазған.

Білім беру жүйесіндегі кемшіліктер.

- ғылым мен білім беруге бөлінетін қаржының аздығы;
- жаратылыстану және қоғамдық пәндерге қаражаттың қалдық қағидаты бойынша бөлінуі;
- жалпы орта білім беру мектептері мұғалімдерінің басым бөлігінің өз жұмыстарына тек табыс көзі ретінде қараулары;
- жалпы орта білім беруші мектептердің басым бөлігінің білім беру мен оқушы тәрбиесіне формальды ыңғай танытулары.

Респонденттердің 58% орта мектепте берілетін білім сапасына разы еместіктерін білдірген, оның себебін 52% мұғалімдердің өз жұмыстарына тек табыс көзі ретінде қараулары деп түсіндірсе, 27% білім беру жүйесінің дұрыс ұйымдастырылмауы деп, 19% ұстаздардың өз шәкірттеріне талап қоя білмейтіндігімен және 2% балалардың сабақ оқуға деген ынталарының төмендігімен байланыстырған. «Мектеп ұжымы қазіргі оқушылардың рухани қажеттіліктерін қанағаттандыра ала ма?» деген сауалға сауалнамаға қатысушылардың 31% мүлдем қанағаттандыра алмайды деп, 52% ішінара ғана қанағаттандыра алады деп, 17% қанағаттандырады деп жауап берген.

Сондай-ақ, ғылымға жұмсалатын қаражат ЖІӨ (жалпы ішкі өнім) үлесімен өлшенеді. Былтырғы жылы бұл көрсеткіш көлемі 0,16% болса, қазір онан да аз. Дамыған мемлекеттерде ЖІӨ үлесін қаржыландыру 3% құрайды.

Сыбайлас жемқорлық: Жекелеген жергілікті мемлекеттік шенеуніктер тарапынан орын алатын сыбайлас жемқорлық көріністері мен бюрократизм де экстремизмнің дамуын ықпал етуші ішкі себептердің біріне жатады.

Азаматтардың діни сауаттылықтарының төмендігі: дәстүрлі дін негізінде жазылған әдебиеттерді мүлдем оқымағандық немесе үстіртін білу; адамдардың, әсіресе жастардың діннің іргелі негіздеріне (имандылық, ата-анаға деген құрмет, терең білім алу, қайырымдылық және т.б.) емес, жанама аспектілеріне (сақал қою, балақ ұзындығы және т.б.) ерекше көңіл бөлулері; діннің шығу және таралу тарихын білмеулері. Себебі діни сауаты бар адам дәстүрлі ислам дінін жалған діннен тез ажыратқан болар еді деп пайымдаймыз.

Адамдардың психологиялық денсаулығындағы проблемалар: отандық денсаулық сақтау жүйесінің халықтың рухани (психиатриялық) денсаулығын қамтамасыз етуге ыңғайланбағандығы; денсаулығында психикалық ақаулары (әсіресе жастар арасында) бар халық санының өсіп келе жатқандығы; адамдардың психикалық ақауларын табу және емдеудің тиімділігі жоғары әдістерінің жоқтығы. Астана қаласы әкімдігінің психикалық денсаулық орталығы директорының мәлімдеуі бойынша әлемдегі әрбір төртінші адамда өмірінің түрлі кезеңдерінде психикалық денсаулық проблемалары болуы мүмкін екен. Астананың психикалық және мінез-құлық бұзылулары 100 мың халыққа шаққандағы 72,9 жағдайды құрап, шизофрения, ақыл-ой кемтарлығы сияқты ауру түрлері тұрақтылыққа ие екен [9]

Облыс тұрғындары арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша респонденттердің ешқайсысы психиатр дәрігердің көмегіне жүгініп көрмеген. Дегенмен, адамның физиологиялық болмысы тәннің ауырғаны сияқты жан ауруы жағдайында да арнайы дәрігерлік көмекті қажет ететіні анық. Сондықтан адамдардың түрлі күйзеліске түсу жағдайларын түрлі діни ағымдар өз пайдасына жарату жағдайларын жоққа шығармаймыз. Респонденттерден «Сіз өзіңізге психиатр дәрігердің көмегі қажет деп ойлайсыз ба?» деген сауалға 23% қажет ететіндіктерін білдірсе, 16% дәрігерлік көмектің бұл түрі біздің менталитетімізге келмейді деп жауап беріп, 35% бұл туралы мүлдем ойланып көрмегендіктерін және 26% дәрігерлік көмектің бұл түрін қажет етпейтіндіктерін жазған.

Жалпы «Діни экстремизмнің елімізде таралуына не себеп?» деген сауалға қала тұрғындарының 46% адамдардың материалдық жағдайларының төмендігін, 3% адамдардың діни сауаттылықтарының жоқтығын, 6% діни сауаттылықтарының төмендігін, 21% ұлттық идеологияның жоқтығын, 19% адамдардың психологиялық болмыстарының тұрақсыздығын және 16% қазақстандықтардың имандылықтарының төмендігін көрсеткен.

Сөйтіп, сауалнама қорытындылары негізінде респонденттер әлеуметтік-экономикалық жағдайдың төмендігін көп мәселеде шешуші фактор ретінде нұсқаған деген қорытындыға келдік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Джекебаев У.С. Преступность как криминологическая проблема. – Алма-Ата: Наука, 1974. – 128 с.

2 Бурова Е., Косиченко А. Қазақстан Республикасындағы діни ахуалды дамытудың өзекті мәселелері / Ред.: З.К. Шәукенова, С.Е. Нұрмұратов. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФСДИ, 2013. – 135 б.

3 Петрянин А.В. Противодействие преступлениям экстремистской направленности: уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис. ...док. юрид. наук. – М., 2014. – 501 с.

4 Кобец П.Н. Основные факторы, способствующие совершению преступлений экстремистской направленности со стороны религиозных тоталитарных сект, действующих в России // Российский следователь. – 2007. – №22. – С. 18-21.

5 Лунеев В.В., Кудрявцев В.Н., Петрищев В.Е. Терроризм и организованная преступность в условиях глобализации // Борьба с терроризмом / Науч. ред.: В.Н. Кудрявцев / Сост.: Л.В. Брятова. – М.: Наука, 2004. – С. 3-9.

6 Двивенди Р. Нетрадиционные угрозы безопасности в Центральной Азии // Перспективы укрепления казахстанско-индийского партнерства. – Алматы: КИСИ, 2006. – 145 с.

7 Марина Хегай. Талгат Теменов: Мы стали эгоистами // <http://www.zakon.kz/4592121-talgat-temenov-my-stali-jegoistami.html> (кірген уақыты: 12.09.2023 ж.)

8 Тазабекова Г. Ұлттық идеология болмаса ұлтсыздану өршиді // <http://www.namys.kz/?p=15616> (кірген уақыты: 15.09.2024 ж.).

9 Уже каждый четвертый человек в мире имеет проблемы с психическим здоровьем – МЦПЗ Астаны // <http://www.kazpravda.kz/multimedia/view/uzhe-kazhdii-chetvertii-chelovek-v-mire-imeet-problemi-s-psihicheskim-zdorovem--mtspz-astani/> (кірген уақыты: 14.03.2024 ж.).

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ АРБИТРАЖ ТӘРТІБІМЕН ҚАРАСТЫРУДЫҢ МӘНІ

ИГЕМБАЕВА А.

Ю-21-2к тобының студенті

ШОШАЕВА Л.С.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Төрелік туралы Заңның 1-бабына сәйкес, егер Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде өзгеше белгіленбесе, ол дау субъектілерінің тұрғылықты жеріне немесе мемлекет ішінде немесе одан тыс жерлерде орналасқан жеріне қарамастан, жеке және (немесе) заңды тұлғалардың қатысуымен азаматтық-құқықтық қатынастардан туындаған, төрелік шешетін дауларға қатысты қолданылады. Осылайша, қазіргі уақытта Қазақстанда төрелік даудың сипатын анықтау үшін субъектілердің «тұрғылықты жері» немесе «орналасқан жері» критерийі қолданылады. Мақалада азаматтық құқықтарды арбитражда қарастыру тәртібі сипатталған.

Түйінді сөздер: арбитраж, азаматтық құқықты қорғау, арбитраждық келісім, халықаралық коммерциялық арбитраж

Кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру кезінде құқықтық сипаттағы бірқатар проблемаларға тап болатын жағдайлар жиі кездеседі, оларды шешу тек азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен мүмкін болады. Қазіргі әлемде халықаралық тәжірибе көрсеткендей, жалпы юрисдикция соттарымен (мемлекеттік соттармен) қатар, шарттық және басқа да азаматтық-құқықтық қатынастардан туындайтын даулар мен келіспеушіліктерді шешудің балама нысаны көбінесе төрелік іс жүргізу институты болып табылады. Қазақстан Республикасында төрелік талқылау институты «Төрелік туралы»08.04.16 ж. №88-V Заңының қабылдануы нәтижесінде өзінің практикалық қолданысын алды. Осылайша, төрелік талқылау мүліктік және соған байланысты мүліктік емес дауларды шешу үшін меншік нысанына (АҚ, ЖШС, ЖК, жеке тұлға) қарамастан тараптар сайлайтын коммерциялық төрелік сот болып табылады, осылайша іскер әріптестер арасындағы дауды шешудің заманауи және өркениетті тәсілі болып табылады.

Халықаралық коммерциялық төрелік Қазақстандағы дауларды баламалы шешу тәсілі ретінде жиырма жылдан астам уақыт бойы қолданылып келеді, бұл ТМД елдерімен және алыс шетелдермен салыстырғанда онша көп емес. 2000 жылдардың басынан бастап Қазақстанда тұрақты жұмыс істейтін төреліктер аралық соттар және халықаралық коммерциялық төрелік болып бөлінді.

Алайда, «Төрелік туралы» 2016 жылғы 8 сәуірдегі ҚР Заңы қабылданғаннан кейін «Аралық соттар туралы» және «Халықаралық төрелік туралы»бұрын қолданыста болған екі Заңның күші жойылды. Төрелік туралы заң «аралық сот» және «халықаралық коммерциялық төрелік» ұғымдарының орнына «төрелік»деген бірыңғай ұғымды енгізді. Төрелік туралы Заңның 1-бабы төрелік ұғымын және төрелік реттейтін құқықтық қатынастар саласын ашады. Осылайша, қазіргі уақытта кез келген төрелік шетелдік заңды және жеке тұлғалардың қатысуымен азаматтық-құқықтық қатынастардан ішкі дауларды да, халықаралық дауларды да қарауға құқылы [1].

Төрелік-белгілі бір азаматтық-құқықтық дауды шешу үшін тұрақты жұмыс істейтін төрелік немесе төрелік ретінде құрылған мемлекеттік емес сот. Тұрақты жұмыс істейтін төреліктерді Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жеке және (немесе) заңды тұлғалар құра алады. Бұл институтты орган ретінде қарастыра отырып, органдардың екі түрін ажыратуға болады: Мемлекеттік (төрелік сот) және мемлекеттік емес (аралық сот).

Авторлардың үшінші тобы төрелікке (аралық сотқа) толық анықтама беру мүмкін болмағандықтан, осы институттың негізгі сипаттамаларын бөліп көрсетуге тырысу керек деп санайды. Мысалы, Дж. Лью төреліктің толық анықтамасын бермей, оның мынадай сипаттамаларын атап өтті: 1) төрелік дауларды шешу тәсілін білдіреді; 2) бұл дауларды тараптар сайлайтын үшінші тұлғалар (тәуелсіз төреші немесе төрешілер) шешеді; 3) төреші/төрешілер төрелік келісім негізінде дауды шешуге уәкілетті; 4) төрелік шешім қабылдаудың жеке жүйесі болып табылады: Тараптардың өздері, мемлекет емес, төрешілердің қызметін бақылайды; 5) төрешілердің шешімі түпкілікті болып табылады және тараптар арасындағы дауды тоқтатуға арналған; 6) егер тараптар төрелік келісімге қол қойса, шешім тараптар үшін міндетті сипатқа ие болады, яғни олар төрешілердің шешімін қабылдауға және өз еркімен орындауға міндеттенді; 7) төрелік талқылау мен төрелік шешім мемлекеттік органдарға тәуелді емес: мемлекеттік соттар төрелік келісімді орындау қажет болған жағдайларда ғана іске араласуы, егер тараптар оны өз еркімен орындамаса, шешімді мәжбүрлеп орындау үшін төреліктің тәртібін регламенттеуі мүмкін [2, 26-бет].

Қазақстан Республикасында төреліктер нақты дауды шешу үшін тұрақты жұмыс істейтін төрелік немесе төрелік түрінде құрылуы мүмкін. Тұрақты жұмыс істейтін төреліктерді Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жеке және (немесе) заңды тұлғалар құра алады. Тұрақты жұмыс істейтін төрелік төреліктің регламентін, осы төрелікте қызметін жүзеге асыратын төрешілердің тізілімін бекітеді. Нақты дауды қарау үшін төрелікті тараптар дауды шешу үшін құрады және осы дау шешілгенге дейін немесе тараптар дауды сотқа беру туралы шешім қабылдағанға дейін қолданылады.

Қазақстан Республикасындағы төреліктерді мемлекеттік органдар, мемлекеттік кәсіпорындар, сондай-ақ табиғи монополиялар субъектілері және тауарлар мен көрсетілетін қызметтер нарығында үстем жағдайға ие субъектілер, дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) елу және одан да көп пайызы мемлекетке тікелей немесе жанама тиесілі заңды тұлғалар, олардың еншілес және тәуелді ұйымдары құра алмайды, сондай-ақ Екінші деңгейдегі банктер, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар. Сонымен қатар, Қазақстанда қолданыстағы төрелік заңнама елдегі төрелік қозғалыстың одан әрі дамуына кедергі келтіретін белгілі бір кемшіліктерден айырылған жоқ. Сондықтан, нәтижелері төрелік заңнаманың жекелеген ережелерін жетілдіру үшін де, төрешілер мен судьялар тарапынан оның дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету үшін де қолайлы жағдайлар жасау үшін пайдаланылуы мүмкін түрлі ғылыми және ғылыми-практикалық зерттеулер жүргізу қажет.

Сот статистикасына сүйене отырып, төрелік заңнаманы қолдану тәжірибесіндегі ең үлкен проблема соттардың төрелік шешімдерді жою туралы өтініштерін қарау кезінде туындайды [3].

«Төрелік туралы» ҚР Заңы қабылданғаннан кейін «Аралық соттар туралы» және «халықаралық төрелік туралы» бұрын қолданыста болған екі Заңның күші жойылды. Төрелік туралы заң «аралық сот» және «халықаралық коммерциялық төрелік» ұғымдарының орнына «төрелік» деген бірыңғай ұғымды енгізді және дауласушы тараптардың мемлекеттілігін анықтау үшін резиденттік белгісінен бас тартты.

Мәселен, Төрелік туралы Заңның 1-бабына сәйкес, егер Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде өзгеше белгіленбесе, ол дау субъектілерінің тұрғылықты жеріне немесе мемлекет ішінде немесе одан тыс жерлерде орналасқан жеріне қарамастан, жеке және (немесе) заңды тұлғалардың қатысуымен азаматтық-құқықтық қатынастардан туындаған, төрелік шешетін дауларға қатысты қолданылады.

Осылайша, қазіргі уақытта Қазақстанда Төрелік даудың сипатын анықтау үшін субъектілердің «тұрғылықты жері» немесе «орналасқан жері» критерийі қолданылады. Сонымен қатар, «Төрелік» бірыңғай терминін енгізу халықаралық коммерциялық төрелік Қазақстанда өз қызметін тоқтатты дегенді білдірмейтінін атап өткен жөн.

Аралық сот пен халықаралық коммерциялық төрелік арасындағы объективті айырмашылық бар және ол негізінен қолданыстағы құқық мәселелерінде көрінеді [4].

Төрелік туралы Заңның 44-бабының 1-тармағына сәйкес тараптар дауды қарауда қолданылатын деп сайлаған Тараптар таңдаған нормалар қолданылады. Кез-келген мемлекеттің құқығына кез-келген нұсқау оның қайшылықты нормаларына емес, осы мемлекеттің материалдық құқығына тікелей сілтеме ретінде түсінілуі керек. Қазақстан Республикасында төрелік заңнаманың дамуын зерделеу сот және төрелік практикадағы қазіргі кездегі негізгі теориялық және практикалық проблемаларды анықтауға, сондай-ақ Төрелік туралы заңнаманы одан әрі жетілдіру үшін негізгі бағыттарды болжауға мүмкіндік берді. Қорытындылай келе, қазіргі уақытта қазақстандық ғалымдар, заңгерлер және ЮНСИТРАЛ Комиссиясының Хатшылығы қазақстандық төрелік заңнаманы жетілдіру мақсатында өз ескертулері мен ұсынымдарын енгізу бойынша үлкен жұмыс жүргізді деген қорытынды жасауға болады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз мемлекеттің төрелік талқылауға деген сенімін арттыру үрдісін көріп отырмыз және қазіргі уақытта төрелікті құқықтық реттеу оның даму сатысында тұр. Сонымен қатар, Қазақстанда халықаралық коммерциялық төрелікті одан әрі табысты дамыту үшін, біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының төрелік заңнамасына белгілі бір өзгерістер мен толықтырулар енгізу, сондай-ақ Жоғарғы Соттың құзыретін ажырату, соттың дәлелдемелерді жинауға жәрдемдесу және рұқсатқа берілген талап қоюды қамтамасыз ету саласындағы соттар мен төреліктердің өзара іс-қимылы мәселелері жөніндегі тиісті нормативтік қаулысын әзірлеу қажет сондай-ақ төрелік шешімдердің күшін жою және мәжбүрлеп орындау саласында.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 «Төрелік туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 8 сәуірдегі № 488-V Заңы // <https://online.zakon.kz/>

2 Зайцев А.М., Кузнецов Н.В., Савельева Т.Л. Негосударственные процедуры урегулирования правовых споров. Учеб. пособие. - Саратов, 2000.

3 ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V (01.01.2023 ж. жағдай бойынша өзгертулер мен толықтырулармен) // <http://online.zakon.kz>

4 Сулейменов М.К. Альтернативные способы разрешения правовых споров. // Закон. - 2015.№2. С.219

ПАРА АЛУ ІСТЕРІ БОЙЫНША КҮДІКТІДЕН ЖАУАП АЛУДЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

КОРНИЕЦ Ж.С.

Ю-20-4 топ студенті

АН А.Н.

Қарағанды облысы Қарағанды қаласы
Қазыбек би аудандық сотының судьясы
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

БАЛГИМБЕКОВ Д.У.

з. г. к., кафедра профессоры
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл мақалада пара алу туралы күдіктіден жауап алудың тактикалық ерекшеліктері қарастырылған. Тергеу жағдайына байланысты күдіктілердің кіші топтары көрсетілген. Күдіктілерден жауап алуды дайындау және жүргізу кезінде логика, психология және педагогика ережелерін қолдану. Жанжалды және жанжалсыз жағдайда жауап алу жағдайлары қарастырылады.

Жауап алынған адамды өтірік айту кезінде жауап алу тактикасының ерекшеліктері.

Түйінді сөздер: жауап алу, күдікті, өтірік, тактика, тергеу әрекеті, пара алу, пара алушы.

Бұл тергеу әрекеті Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу кодексінің 208-216-баптарымен реттеледі [1]. Ғылыми әдебиетте күдіктіден жауап алудың процессуалдық, криминалистикалық және психологиялық тәртібінің жалпы мәселелері толығымен әзірленді. Сондықтан пара алумен байланысты қылмыс жасады деген күдіктілерден жауап алудың ерекшеліктеріне ғана тоқталайық. Жауап алу әр түрлі жағдайларда жүргізіледі, олар келесідей болуы мүмкін: біріншіден, тергеудің бастапқы кезеңінде тергеушіге қылмыстық топтың барлық қатысушылары белгілі емес, ал қылмыстың тікелей орындаушылары қылмыспен ұсталады; екіншіден, жауап алу басталғанға дейін тергеушіге қылмыс механизмінің жалпы мәселелері және жалпы қылмыстық топтың сипаттамалары ғана белгілі, бірақ топтағы қарым-қатынастың сипаты, жасалған қылмыстардағы әрбір қатысушының рөлі және т. б. белгісіз; үшіншіден, бұл тергеу әрекеті қылмыскерлерді қылмыстық жауапкершілікке тартқаннан кейін жүзеге асырылады және сәйкесінше олардың барлығына психикалық және эмоционалдық қозу әсер етеді және қазіргі жағдайды барабар бағалай алмайды. Тиісінше, қылмыстық топ мүшелері бірінші жауап алу кезінде жалпы қылмыс оқиғасы туралы шынайы айғақтар беріп қана қоймай, айыптау дәлелдемелерінің жаңа көздерін көрсете алады; төртіншіден, қылмыстық топ жетекшілері мен жоғары тұрған сыбайлас жемқорлық байланыстары әлі де жауап алынушының позициясына белсенді әсер ете алмайды. Парақорлардың кейбір топтарында көшбасшылар ұстау жағдайларына алдын-ала дайындықты ұйымдастырып, жауап алынған адамның заңды мінез-құлқының "аңызын" алға тартса да, бесіншіден, қорғаушының тергеу әрекетіне қатысу көп жағдайда жауап алу кезінде қорғаныс сызығы мен мінез-құлық тактикасын, ал кейбір жағдайларда қылмыстық процесті жүргізетін органдарға заңсыз қарсы тұруды дамытуға мүмкіндік береді.

Пара алушыны ұстаған кезде бірінші кезекте мынадай адамдардан жауап алу керек:

- Пара алу және оған билік ету кезінде тікелей ұсталған күдіктінің;
- Топта қылмыстық әрекеттің нақты эпизодтарына пассивті қатысқан күдікті адамның әрекеті;
- Күдіктінің қылмыстық әрекеті туралы жеткілікті дәлелдер жиналған күдіктінің;
- Бұрын сотталмаған және тиісінше тергеу қызметкерлерімен қарым-қатынас тәжірибесі жоқ күдіктінің;

– Жасалған қылмыстарға белсенді түрде өкінуді шешкен күдікті адамның;

Топ мүшелерімен жанжалды қарым-қатынаста болған күдікті адамның.

Күдіктілерден жауап алу кезінде тактикалық әдістер мен комбинацияларды қолдану тергеудің бастапқы кезеңінде қалыптасқан тергеу жағдайының сипатына байланысты.

Құқық қолдану практикасын талдау көрсеткендей, қарастырылып отырған қылмыстарды тергеу кезінде күдіктілерден жауап алудың бес негізгі тергеу жағдайын анықтауға болады:

- күдікті шынайы куәлік береді;
- күдікті көрінеу жалған айғақтар береді;
- күдікті негізінен шынайы айғақтар береді, бірақ оны қылмыстық әрекетте айыптайтын кейбір мәліметтер әдейі үнсіз қалады;
- мез күдікті негізінен шынайы куәлік береді, бірақ кейбір мәліметтер адал ниетпен қателеседі;
- күдікті куәлік беруден бас тартады.

Күдіктіден жауап алу кезінде тергеуші жауап алынатын адамның алдына мынадай сұрақтар шеңберін қояды:

– қылмыстық топтың сипаты туралы мәлімдеме (топ қашан құрылды?; топтың жетекшісі кім?; жауап алынушының қылмыстық топтағы рөлі қандай?; топтың қалған мүшелерінің рөлі қандай?; туыскандар тобына қатысты басқа да мәселелер);

– қылмыстық топтың заңсыз әрекетінің механизмі қандай (пара берушінің мүддесі үшін топтың қызметі қандай жолмен жүзеге асырылды?; пара алу қайда жүзеге асырылды?; көшбасшы қылмыстық әрекетке қатысты ма?; жоғары лауазымды тұлғалардың қайсысы топтың қылмыстық әрекетін жасырды?; қылмыстық топқа ықпал ететін адамдар өздерінің туыстық әрекеттермен

айналысатынын білді ме?; басқа сұрақтар);

– жаңа ғана анықталған қылмыс оқиғасына қатысты сұрақтар шеңбері (қашан, кіммен және қай жерде мүлдем қылмыс болды?; пара берушінің мүддесі үшін әрекет ету туралы шарт қалай және кіммен болды?; ұстау қалай болды?; пара заты қайдан табылды?; куәландыру кезінде не табылды?; жеке тінту кезінде не табылды?; анықталған қылмыс оқиғасына қатысты басқа да мәселелер);

– істің нақты жағдайларына байланысты басқа да мәселелер.

Күдіктілерден алғашқы жауап алу тергеушіге қылмыстық топтың әрбір мүшесінің жеке басын, олардың өзара қарым-қатынасын зерделеуге және тиісінше күдіктілердің қатысуымен одан әрі тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде, әсіресе кінәлі адамнан айыпталушы ретінде жауап алу кезінде өзінің мінез-құлық желісін әзірлеуге мүмкіндік береді.

Парақорлыққа байланысты қылмыс жасады деген күдіктіден қайта жауап алу жауап алынған адам бұрын берілген айғақтардан бас тартқан және жаңа айғақтар беруге ниет білдірген жағдайларда жүргізіледі. Бұл тергеу әрекетін жүргізу тактикасы күдіктіден бірінші жауап алу тактикасына ұқсас. Бірақ сонымен бірге, қайта жауап алу тактикасының өзіндік ерекшеліктері бар, олар, ең алдымен, айғақтары тыңдалатын адамның іс жүргізу жағдайына, сондай-ақ осы әрекеттің мақсаттары мен міндеттеріне байланысты. Күдіктіден жауап алу тактикасының келесі ерекшеліктерін ажыратуға болады:

– тергеуші жауап алуды жоспарлауға жеткілікті уақыт бар. Осы мақсатта ол қылмыскерді жауап алу кезінде мойындау үшін бірқатар дайындық жұмыстарын жүргізе алады;

– тергеушіде жауап алынған адамның кінәсін дәлелдейтін жеткілікті дәлелдер бар;

– тергеуші алғашқы жауап алу кезінде айыпталушының жеке басын зерттеп онымен психологиялық байланыс орнатты;

– тергеуші тергеу процесінде өзінің ұстанымын, сондай-ақ жауап алу кезінде қолданатын қарсы әрекет әдістерін біледі;

– тергеуші күдікті адамның қандай да бір айғақтарының дұрыстығын тексерді;

– тергеуші куәгерлерді, күдіктінің отбасын немесе процестің басқа қатысушыларын бопсалайтын, қорқытатын немесе қаржыландыратын адамдардың іс-әрекетін ескертті;

– күдікті қылмыстық топтың босатылған мүшелерімен, достарымен және туыстарымен байланыс орната алады;

– іс күдікті адам сыбайлас жемқорлық байланыстары арқылы тергеуге қысым көрсетуі немесе оған қарсы қылмыстық істе айыптау дәлелдемелерінің жиынтығының болуын анықтауы мүмкін;

– күдікті адам қорғаушымен бірге өз ұстанымын ойластыруға белгілі бір уақыт бөле отырып, жауап алу кезінде мінез-құлық сызығын дамыта алады.

Жауап алу айыптау айғақтарын алу мақсатында ғана емес, жауап алу кезеңінде күдіктінің айғақтарын растайтын басқа да дәлелдемелерді анықтау үшін де жүргізіледі. Жауап алу кезінде пара алды деген күдікті қылмыстық топтың басқа мүшелерін Жауапкершіліктен айыру мақсатында әдейі қолайлы жағдай туғызуы мүмкін; тергеу топтың қылмыстық әрекетінің басқа эпизодтарын анықтамауы үшін істі аяқтауы керек; алдын ала тергеу кезеңінде берген өзінің мойындау айғақтарынан бас тарта отырып, бұл ретте тергеуді тергеудің объективтілігіне және одан қоқан-лоққы, бопсалау немесе өзге де заңсыз іс-әрекеттер қолдану жолымен мойындау айғақтарын алды деп айыптай отырып, сот талқылауы барысында жауаптылықтан бас тартқан.

Күдіктілер кінәні ішінара мойындайтын немесе кінәні толық мойындамайтын барлық басқа тергеу жағдайларында тергеуші күдіктіні ақтауға әкелетін жағдайларды ескере отырып жауап алады. Бұл ретте, күдіктінің еркін әңгімесін тыңдап, тергеуші түрлі тактикалық тәсілдерді қолдана алады, мысалы, сұрақты кенеттен қою; заттай дәлелдемелерді күтпеген жерден ұсыну; айғақтарды барынша егжей-тегжейлі көрсету; жауап алынушыны дәлелді ақпараттың көлемі туралы қараңғыда қалдыру; өсіп келе жатқан күш бойынша дәлелдемелерді ұсыну; аңызға жол беру; өтіріктің дереу жолын кесу; жанама жауап алу немесе өтіріктен алшақтау; хабарланған мәліметтерді және басқаларды тексеру мақсатында жауап алуды үзу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексі 2014 ж. қолданыстағы редакциясы (өзгерістер мен толықтырулар және 25.03.2024 жылғы жағдай бойынша қосымша). // <https://adilet.zan.kz>;

ПАРА АЛУ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША КУӘ МЕН ЖӘБІРЛЕНУШІДЕН ЖАУАП АЛУДЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

КСЕНОВА Д.Ж.

СПД 20-2 топ студенті

АН А.Н.

Қарағанды облысы Қарағанды қаласы
Қазыбек би аудандық сотының судьясы
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

БАЛГИМБЕКОВ Д.У.

з. э. к., кафедра профессоры
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл мақалада пара алу туралы істер бойынша Куә мен жәбірленушіден жауап алудың тактикалық ерекшеліктері қарастырылған. Тергеу жағдайына байланысты куәгерлер мен жәбірленушілердің кіші топтары көрсетілген. Мұндай адамдарға қойылған сұрақтар зерттелді. Куәгерлер мен жәбірленушілерден жауап алуды дайындау және жүргізу кезінде логика, психология және педагогика ережелерін қолдану. Жанжалды және жанжалсыз жағдайда жауап алу жағдайлары қарастырылады.

Түйінді сөздер: жауап алу, куәгер, жәбірленуші, тактика, тергеу әрекеті, парақорлық, пара беруші.

Жәбірленушілер мен куәгерлерден жауап алудың жалпы тактикалық міндеті жасалған қылмыс фактілері және қылмыстық істі тергеу үшін маңызы бар басқа да мән-жайлар туралы толық және шынайы айғақтар алу болып табылады. Бұл іс бойынша дәлелдемелер алудың ең кең тараған тәсілі, сондықтан криминалистикалық әдебиеттерде криминалист ғалымдардың ерекше назары куәгерден жауап алу тактикасына аударылады. Сондықтан, жәбірленуші мен куәдан жауап алу тактикасының жалпы сипаттамасына тоқталмай, біз тек осы санаттағы істер бойынша куәдан жауап алу ерекшеліктерімен шектелеміз.

Іс бойынша барлық куәгерлерді шартты түрде алты негізгі кіші топқа бөлуге болады:

– сыйлықты алғаш рет екі айлық есептік көрсеткіштен аспайтын сомада немесе құнмен берген тұлғалар, егер осы адам жасаған іс-әрекеттер (әрекетсіздік) алдын ала уағдаластыққа негізделмеген болса;

– пара берген адамның мандаты, егер оларға қатысты пара алушы тарапынан пара бопсалау орын алса немесе егер бұл адам құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органға пара беру туралы өз еркімен хабарласа;

– сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық немесе қылмыс жасау фактісі туралы хабарлаған тұлғалар;

– өзге де жәрдем көрсеткен, кейіннен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты немесе қылмысты анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру үшін маңызы бар адамдар;

– адамның іс-әрекеті, объективті жағдайларға сәйкес, пара беру-алу фактісінің дайындық, тікелей және соңғы кезеңінің куәгерлері болды;

Бұрын пара беру фактісін байқаған, бірақ заңды мәмілелер болып жатқанына қате сенген адамдар;

– пара алушының қылмыстық әрекеттерінің құқыққа қайшы әрекеттерінің куәгерлері болып табылатын адамдар (қылмыстық қудалау органына жәрдемдесетін және Клиент рөлін атқаратын

адам, куәгерлер, күдіктілерді қылмыспен ұстауды жүргізген қызметкерлер және басқа да адамдар);

–істі тергеу үшін маңызы бар маңызды ақпараты бар тұлғалар (сауналардың, қонақ үйлердің, пәтерлердің иелері мен қызметкерлері, өз тұрғын үйлерін жалға берушілер, көршілер, жеке тасымалдаумен айналысатын адамдар немесе нақты оқиғалар туралы білмейтін такси жүргізушілері және басқалар);

–сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған іздеуде жүрген адамның орналасқан жері туралы ақпарат беруді жүзеге асырған тұлғалар;

–қылмыстық топ мүшелерін сипаттай алатын адамдар (қылмыстық топ мүшелерінің туыстары, жұбайы немесе зайыбы, оның ішінде ажырасқандар, қылмыстық топ мүшелерінің жекжаттары, әріптестері, көршілері және басқа адамдар).

Парақорлықты тергеу шеңберінде қылмыстық белсенділігі ҚР ҚК 367-бабында көзделген қылмыстар жасау болып табылатын пара берген адамдар ғылыми және практикалық қызығушылық танытады [1]. Осы баптың ескертпесінде, егер оларға қатысты пара алушы тарапынан пара бопсалау орын алса немесе бұл адам құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органға пара беру туралы өз еркімен хабарлаған болса, онда олар қылмыстық жауаптылықтан босатылатыны көрсетілген. Сондықтан өтініш берушіден пара алу туралы жауап алу тактикасы толық және шынайы айғақтар алу болып табылады. Маңызды тергеу әрекетін - жауап алуды жүргізуге дайындық кезінде тергеуші өтініш берушіге қатысты қылмыстық жауаптылықтан босатудың ынталандыру нормасы қолданылғанын ескеруі керек.

Егер өтініш беруші шынайы айғақтар бергісі келмесе немесе толық емес мәліметтер берсе, онда оны басқа адамдардың айғақтарымен таныстырып, аудио-, бейнежазбаны көрсету керек. Егер осыдан кейін де куә шынайы айғақтар бергісі келмесе, онда оны бас тарту үшін немесе көрінеу жалған айғақтар бергені үшін жауапкершілікті көздейтін заңнама нормаларымен таныстырған жөн.

Іс үшін маңызы бар фактілерді білу және оларды мұндай адамдардан жауап алу кезінде көбейту кейбір ерекшеліктерімен ерекшеленеді.

Біріншіден, басқа куәгерлерден айырмашылығы, туысқандардың қылмыстық тобының мүшелері мен оның басшылары, сыбайлас жемқорлық байланыстары, тергеліп жатқан қылмыстың мән-жайлары, топтың қылмыстық әрекетінің белгісіз эпизодтары және тергеуді қызықтыратын басқа да жағдайлар туралы хабардар. Мұндай деректер тергеушіге туыстарының ұйымдасқан қылмыстық әрекеттері туралы түсінік қалыптастыруға, тергеу бағытын анықтауға және іс бойынша тергеу жоспарын құруға, дәлелдемелерді табу мақсатында нұсқаларын ұсынуға көмектеседі.

Екіншіден, пара алушыларда сыбайлас жемқорлық фактілері туралы мәлімдеген адамдарға компа келтіретін мәліметтер бар, сондықтан олардың айғақтары бұрмалануы мүмкін және олар шынайы айғақтар берген жағдайда әшкереленуден қорқып, объективті шындыққа жауап бермейді.

Үшіншіден, "лауазымдағы бәсекелесті" жою үшін құқық қорғау және арнайы органдарды пайдалануға болады. Демек, "бопсалау құрбаны" айғақтары бейімді және жала жабуы мүмкін. Алайда, өтініш берушінің пара алушыны жазалауға деген қызығушылығын тергеуші оның айғақтарын бағаламауға негіз болатын жағдай ретінде қарастырмауы керек.

Төртіншіден, еркін әңгіме барысында өтініш берушілер қойылған мәселелер шеңберінен шығып, басқа адамдарға және басқа да қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша айыптаушы айғақтар бере алады.

Бесіншіден, өтініш берушінің бопсалау туралы айғақтары берілгеннен кейін қылмыстық қудалау органдарына басқа тергеу әрекеттерін жүргізу үшін, сондай - ақ айғақтар беру үшін-сот органына келмеуі мүмкін. Олар тергеуден және соттан жасырынып қалуы мүмкін жағдайларда олардың айғақтары Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік заңнамасының рәсімдеріне сәйкес депозитке салынуы тиіс. Пара алу фактісі туралы өз еркімен мәлімдеген адамнан жауап алу кезінде анықталатын негізгі мәселелер қосымшаны қараңыз.

Куәгерлердің басқа кіші топтарына келетін болсақ, олардың жауап алуы, әдетте, жанжалсыз жағдайда болады және әдеттегі процедуралық, криминалистикалық және жедел-ізвестіру әдістерінен, тергеу әрекетінің әдістері мен құралдарынан ерекшеленбейді.

Куәгерлерден жауап алу процесінде бірінші кезекте келесі сұрақтар шеңбері қойылады:

- біріншіден, жезөкшелікпен айналысу үшін притон ұстаушыларының қылмыстық тобының

табиғаты қандай (қылмыстық топ қашан құрылды?; оның саны қандай?; жоғары тұрған сыбайлас жемқорлық байланыстары бар ма?; топтың жетекшісі кім?; топ мүшелерінің қайсысы көшбасшыға жақын?; топта қару бар ма?; топта тәртіп орнату әдістері қандай?; топ мүшелерінің қайсысы топтағы жағдайына наразы?; қарсылас топтар арасындағы қақтығыс фактілері болды ма?; топта қылмыстық жағдайларға байланысты өзара көмек көрсетудің жалпы кассалары бар ма?"; егер бар болса, оның иесі кім?; істі тергеудің нақты жағдайына байланысты басқа да мәселелер);

- екіншіден, қылмыс жасау механизмі қандай (қылмыс жасау тәсілі қандай?; көшбасшы нақты іс-әрекеттерді жасауға қатысады ма?; тұрақты клиенттер немесе жүйелі төлемдер бар ма?; егер бар болса, олардың деректері мен мекен-жайларын көрсетіңіз; көшбасшы мен оның айналасы орналасқан кеңсе қайда шоғырланған?; қылмыстық топтың мүшелері қылмыстық әрекеттің бір эпизодынан қанша ақша табады?; топта ақшаны бөлу тәртібі қандай; оның ішінде жоғары тұрған сыбайлас жемқорлыққа байланысты?; лауазымды тұлғаның қылмыстық қызмет көрсету сипаты қандай?; істің нақты жағдайларына байланысты басқа да мәселелер);

- үшіншіден, тек анықталған қылмыс оқиғасына қатысты сұрақтар (қашан, кімге, не үшін пара берілді?; пара алу туралы бұйрықты кім берді?; топтың құрамы қандай?; өтініш берушімен төлем туралы кім келіскен?; пара берушінің пайдасына қызметтер кім және қалай жүзеге асырылды?; ұстау қалай болды?; ұстауды жүргізген қызметкерлерден жасырынуға тырысқан адам болды ма?; күдіктілер парадан құтылуға тырысты ма?; ақша мен басқа заттай дәлелдемелер қайдан және кімнен табылды?; ұсталғандар олардан табылған заттай дәлелдемелерге қатысты не деді?; қылмыстық топ мүшелері ұстауға қарсылық көрсетті ме?; ұстауды жүзеге асырған құқық қорғау органдары қызметкерлерінің іс-әрекетінің сипаты қандай болды?; тергеу жағдайына байланысты басқа мәселелер);

- төртіншіден, мыналарды анықтауға бағытталған мәселелер: іс бойынша дәлел бола алатын нақты деректер; айыпталушылардың жеке басын сипаттайтын деректер; мүліктік жағдайы, оның ішінде айыпталушылардың ақшалай салымдары; қылмыстық топ бұрын анықталмаған басқа да қылмыстар жасаған-жасамағаны; басқа да мәселелер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Қылмыстық Кодексі 2014 ж. қолданыстағы редакциясы (өзгерістер мен толықтырулар және 25.03.2024 жылғы жағдай бойынша қосымша).//<https://adilet.zan.kz>;

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ ТРЕШ-СТРИМА

ЛЫСОВА М.В.

магистрантка ФГАОУ ВО БФУ «им. И Канта»

ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С.

Научный руководитель,

доктор юридических наук, профессор

Балтийский Федеральный

Университет имени Иммануила Канта

г. Калининград, Российская Федерация

Аннотация. В настоящей статье дается криминалистическая характеристика нового вида преступления «треш-стрим» в социальных сетях. Затронута проблема и возможные способы усовершенствования правового регулирования и квалификации «треш-стрима».

Ключевые слова: треш-стрим, цифровая среда, стриминг, насилие, интернет, уголовная ответственность, уголовная ответственность.

В настоящее время IT-технологии стремительно развиваются, активен процесс дигитализации, возможности Всемирной Сети продолжают расширяться, а интернет-пространство выступает

средством отражения действительности. Процессы, происходящие в информационно-коммуникационной среде, меняют взгляд на привычные СМИ, содействуя появлению новых форматов вещания и способов коммуникации с аудиторией. Одна из подобных форм взаимодействия – стриминг.

М.Д. Болычева дает следующее определение понятию: «стриминговое или потоковое вещание представляет собой доставку удаленным пользователям мультимедийных потоков информации (видео, аудио) в режиме реального времени» [1, с. 160]. Исходя из данного определения можно выделить отличительную особенность стриминга – происходит онлайн, в режиме настоящего времени и означает непосредственное присутствие в прямом эфире. В последнее время в Интернет-пространстве обретают популярность и широкое распространение «треш-стримы» (от англ. trash – мусор, отбросы, сор; stream – поток; буквально «мусорная трансляция»). Так, треш-стрим – это жанр стриминга; форма сетевой агрессии; разновидность публичных видео-блогов и онлайн-трансляций в сети Интернет, содержащих жестокий контент с шокирующими и деструктивными действиями, угрожающими не только здоровью, но и жизни людей. К сожалению, на сегодняшний день приходится констатировать актуальность данной проблемы для России, поскольку распространение фото- и видеоизображений незаконных деяний, совершенных с особой жестокостью из корыстных или хулиганских побуждений в Сети, регистрируются пользователями социальных сетей и представителями СМИ все чаще.

Целью исследования является изучение криминалистически значимых особенностей треш-стрима (составление криминалистической характеристики явления «треш-стрим»).

Наличие ряда специфических признаков позволяют отделить треш-стрим от других насильственных преступных деяний.

Распространенность преступного деяния. Следует отметить, что первые в России стримы, иначе говоря, прямые эфиры на интернет-сервисах, появились в 2010 году, когда пользователи загружали видео о себе в формате видео-блогов и летсплеев (от англ. – «давай поиграем»). Таким образом, изначально контент на стримах в основном носил развлекательный, шуточный характер. Основоположником, создателем треш-стрима в России считается Кирилл Зырянов (VJLink). Стример начал свою деятельность в 2010 году, ведя трансляции по компьютерной игре «Dota2» на сайте own3d.tv, пребывая в состоянии сильного алкогольного опьянения, демонстрируя вызывающее, деструктивное поведение, громко крича и разбивая мебель. Треш-стримы стали набирать популярность в 2014-2015 годах, а в 2015 году в СМИ впервые официально начал использоваться термин «треш-стрим». Начиная с этого времени треш-стримы совершаются ежегодно на регулярной основе (иногда с круглосуточным вещанием) различными стримерами, блогерами, пользователями социальных сетей. Важно указать, что подобных стримеров очень много и, к сожалению, становится все больше. 2020-е годы считаются периодом расцвета жанра, поскольку во время Пандемии Covid-19 люди, оказавшись в условиях национального карантина, были вынуждены проводить больше времени и общаться в Сети Интернет. В 2020 году треш-стримы стали привлекать внимание СМИ, а аудитория стримеров стремительно расти. На данный момент официальная статистика, совершаемых треш-стримов отсутствует, поскольку отслеживать их крайне сложно (многие из них ведутся в закрытых каналах). Зачастую подобные каналы и сайты блокируются, но через время создаются новые, что свидетельствует о негативной тенденции к увеличению числа подобных трансляций.

Треш-стриминг – это жанр интернет-трансляций, где ведущий за денежное вознаграждение (донаты) от зрителей выполняет их задания, следовательно, **местом (обстановка)** является Сеть Интернет. Трансляции проводятся онлайн, в режиме реального времени. Это означает, что прямой эфир могут просматривать одновременно сотни, тысячи и даже миллионы людей. Изначально стримеры сидели в «ВКонтакте», пользуясь тем, что в данной социальной сети активно цензурят только политический контент, а к соблюдению других правил и законов относятся менее строго. Позже треш-стриминг распространился на новые платформы, включая Telegram. Самыми популярными интернет-платформами, стриминговыми сервисами в настоящее время являются Twitch, YouTube, Discord, Tiktok, Trovo. Как отметила, Екатерина Мизулина, многие из этих интернет-площадок (особенно YouTube) не предпринимают никаких усилий для блокировки

такой деятельности. Стримам удается избежать цензуры несмотря на то, что в видео преобладают физическое, сексуальное насилие и даже убийства.

Способ совершения. Самая распространенная модель стримов – когда ведущий-стример канала общается с аудиторией, которая в прямом эфире дает участникам задания за донаты (пожертвования, вознаграждения на видеохостинге), зачастую переходящие все границы приемлемого и дозволенного. Однако встречаются и такие блогеры, которые выполняют все самостоятельно. Примерами такого поведения являются:

- насилие – нанесение побоев, причинение вреда здоровью различной тяжести, лишение свободы передвижения, причинение смерти;
- унижение – разбивание яиц об голову, кормление испорченной едой, обливание помоями, надевание грязного нижнего белья на голову, измазывание фекалиями и т.д.;
- аморальное поведение – испражнение в ванную, совершение полового акта во время трансляции, унижительные действия в отношении собственных престарелых родителей, бездомных и т.д. [2, с. 206].

Суть жанра заключается в следующем: это сетевые видеотрансляции, основное содержание которых – публичное физическое и психологическое насилие над людьми в прямом эфире, а именно: издевательства, оскорбления и унижения, избиения, драки, неадекватное поведение, употребление алкоголя и наркотических веществ в прямом эфире и совершение под их влиянием различных деструктивных действий. Треш-стримеры открыто публикуют трансляции без ограничений по возрасту, чаще всего монетизируя свой контент в целях заработка денег. Это свидетельствует об экономической основе такой деятельности. Так, стримеры зарабатывают на неадекватном, жестоком, нездоровом контенте.

Жертвы. Проведенный анализ случаев треш-стрима позволил сделать вывод об определенной категории лиц, которые становятся жертвами во время онлайн-трансляций. Ими становятся дети, подростки, старики, женщины, лица, страдающие алкогольной или наркотической зависимостями, а также обладающие психическими проблемами, инвалиды, маргинальные элементы, лица без определенного места жительства. Иногда жертвами становятся животные. Можно констатировать уязвимость в силу возраста, социального положения, состояния здоровья (болезней/зависимостей) лиц, попадающих под влияние стримеров. К таким лицам легко втереться в доверие, расположить к себе, а затем взять под свой контроль и манипулировать ими. Однако часто на практике можно столкнуться с тем, что потерпевшие в ходе треш-стримов – актеры, друзья стримера или подставные лица. Следствие начинает разбираться, оказывается, что жертве заплатили, и он отказывается считать себя потерпевшим, таким образом дело разваливается.

Личность преступника. Криминалистическая характеристика личности преступника (в том числе треш-стримера) в целом представляет собой систему данных, способствующих раскрытию и расследованию преступления, о лице его совершившем, поэтому необходимо выявить некоторые закономерности субъектного состава с целью дальнейшей более успешной борьбы с треш-стримом. Результаты анализа инцидентов позволяют сделать следующие выводы по профилю треш-стримера, то есть человека, ведущего треш-стримы. Это медиаперсона, развлекающая определенные категории зрителей, поэтому большая роль отводится именно личности стримера, харизма и неадекватное, девиантное поведение которого должны привлекать соответствующую публику. Типичный треш-стример – это молодой человек, чаще всего из неблагополучного провинциального города России, имеет трудности с официальным трудоустройством; лицо, принадлежащее к низшим слоям общества с плохой репутацией (бывшие заключенные, маргиналы, наркоманы и т.п.), главная цель которого – унижение, глумление, издевательства над кем-то в прямом эфире за донаты (обязательный атрибут). Поскольку треш-стримы сопровождаются смертельными случаями, некоторые треш-стримеры, бывшие участниками особо жестоких инцидентов, стали фигурантами уголовных дел и были приговорены к лишению свободы.

Квалификация. Совершаемые в процессе онлайн-трансляций деяния квалифицируются по отдельным самостоятельным составам преступления, некоторые относятся к административным правонарушениями. Яркие из примеров: причинение вреда здоровью различной степени тяжести (ст. ст.111-118 УК РФ), лишение жизни (ст. ст. 105, 109 УК РФ), нанесение побоев (ст. 6.1.1 КоАП

РФ), оскорбления (ст. 5.61 КоАП РФ) и др. После резонансного случая с участием блоггера С. Решетняка «Reeflay», на треш-стриме (с просмотром в 20 млн. чел.) которого произошла смерть одной из участниц, в 2021 году в Совете Федерации был предложен законопроект о запрете треш-стримов и введении уголовного наказания для организаторов за публичную трансляцию в Интернет стримов с демонстрацией насилия, а также создании специального реестра треш-стримеров, с последующим ограничением доступа в Интернет. Одно из предложений по пресечению треш-стримов, является расширение ст. 282 УК РФ, путем ее дополнения ч. 3, которая предусматривала бы уголовное наказание за совершение действий, содержащих унижение человеческого достоинства с применением или с угрозой применения насилия, физических издевательств, оскорблений и других форм хулиганского поведения, умаляющего достоинство личности, совершенные публично с использованием сети Интернет в режиме реального времени или видеозаписи с целью извлечения материальной и иной (наращивание популярности) выгоды. Вместе с тем заслуживает внимания идея об установлении уголовной ответственности за организацию или формирование подобного треш-контента, либо их финансирование.

Таким образом, нами была дана криминалистическая характеристика треш-стрима. Также из вышеизложенного следует, что данное направление преступлений имеет нарастающий вектор (анализ инцидентов свидетельствует об увеличении числа подобных видеотрансляций): практика и методика их расследования имеет большие пробелы, в том числе по выявлению и установлению данной категории преступлений. Установление лиц, занимающихся треш-стримом, является трудоемким процессом, поскольку трансляции имеют закрытый характер и доступны определенному кругу лиц, что в свою очередь требует от правоохранительных органов определенных усилий в установлении и отслеживании интернет-трансляций, порождая необходимость в использовании современных подходов и специализированной информационной техники, иначе говоря, необходимо создать специальное подразделение в системах МВД и ФСБ, которые были бы непосредственно ориентированы на раскрытие и выявление данной категории преступлений.

Несмотря на то, что российское законодательство на данный момент содержит достаточное количество механизмов для привлечения треш-стримеров к ответственности (вплоть до уголовной), никак не регулируемая деятельность такого типа блоггеров продолжает развиваться.

Список литературы:

1. Большичева М.Д. Стриминговое вещание как феномен современной медиасреды / М.Д. Большичева // Коммуникология. – Москва: МГУ, 2018. – № 4. – С. 159-169.
2. Грачева Ю.В., Маликов С.В. Треш-стрим: социальная обусловленность / Ю.В. Грачева, С.В. Маликов // Актуальные проблемы российского права. – 2021. №6 (127). – С. 202-210.
3. Демидов А. В РФ хотят ввести уголовную ответственность за «треш-стримы» в сети // Газета.га: URL: <https://www.gazeta.ru> (Дата обращения: 20.03.2024)
4. Зуйков Г.Г., Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. О структуре индивидуального преступного поведения / Г.Г. Зуйков, В.Н. Кудрявцев // Советское государство и право // – М.: Наука. – 1969. – № 3. – С. 145-151.
5. Ивлиев П.В., Ананьева Е.О. Социальная ответственность массмедиа за формирование ценностей населения / П.В. Ивлиев, Е.В. Ананьева // Евразийский юридический журнал. – 2021. – № 11(162). – С.194-195.
6. Филатова Е.В., Карпова О.В. Шок-контент и эмоциональная безопасность личности / Е.В. Филатова, О.В. Карпова // Безопасность городской среды: Материалы VIII Международной научно-практической конференции, Омск, 18-20 ноября 2020 года. – Омск, 2021. – С. 38-44.

ПОНЯТИЕ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ

ЛАВРЕНИУК К.Е.

студент группы СПД-20-4

УКАНОВ Е.А.

Начальник управления криминальной полиции

Департамента полиции на транспорте,

полковник полиции

г. Астана, Республика Казахстан

КОЩЕГУЛОВ Б.Б.

Научный руководитель: к.ю.н., доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье раскрываются понятие организованной преступности и ее основные признаки. Организованная преступность - это сложные уголовные виды деятельности, осуществляемые в широких масштабах организациями и другими группами, имеющими внутреннюю структуру, которые получают финансовую прибыль и приобретают власть путем создания и эксплуатации рынков незаконных товаров и услуг. В казахстанском законодательстве в основе понятия организованной преступности лежит в основном организационно-структурный подход.

К признакам организованной преступности, относятся: тесная связь с экономикой, противоправная деятельность в этой сфере; корыстная направленность – получение нелегальной прибыли; неразрывная связь с коррупцией, коррумпирование и использование чиновников государственного аппарата; наличие системы защиты от государственного и общественного контроля; сочетание общеуголовных, экономических, и коррупционных методов (насилие, запугивание, коррупция, хищение) при осуществлении преступной деятельности и построении системы собственной защиты

Ключевые слова: организованная преступность, коррупция, преступная деятельность, профессиональная преступность, уголовный кодекс, преступная группа,

Организованная преступность – криминальное явление особого рода, обладающее чрезвычайной опасностью, высокой способностью к самодетерминации и целенаправленному изменению социальной среды в своих интересах. Одновременно она сама меняется в соответствии с теми условиями, в которых ей приходится функционировать [1, с.11].

Разработка понятия, сущности и определения организованной преступности является сложной и многогранной проблемой. Не случайно, поэтому в документе Секретариата ООН, подготовленном в период проведения VIII Конгресса ООН, по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Гавана, Куба, 27 августа - 7 сентября 1990 г.) отмечено, что одной формулировкой невозможно определить многочисленные виды организованной преступности, обусловленные различными факторами, в том числе этническими, экономическими и другими [2, с.8].

На второй сессии Комиссии по предотвращению преступности и уголовному правосудию Экономического и социального совета ООН (13-23 апреля 1993г.) был предоставлен доклад «Воздействия организованной преступной деятельности на общество в целом». В нем был дан перечень признаков, который в какой-то степени помогает объяснить характер этого явления:

- организованная преступность – это деятельность объединений преступных лиц или группировок, объединившихся на экономической основе. Экономические выгоды извлекаются ими путем предоставления незаконных услуг и товаров или предоставления законных услуг и товаров в незаконной форме;

- организованная преступность предполагает конспиративную преступную деятельность, в ходе которой с помощью иерархически построенных структур координируется планирование и

осуществление незаконных деяний или достижений законных целей с помощью незаконных средств;

- организованные преступные группы имеют тенденцию устанавливать частичную или полную монополию на предоставление незаконных товаров и услуг потребителям, поскольку, таким образом, гарантируется получение более высоких доходов;

- организованная преступность не ограничивается лишь осуществлением заведомо незаконной деятельности или предоставлением незаконных услуг. Она включает также такие изощренные виды деятельности, как «отмывание» денег с помощью электронных средств, перевод средств в легальные виды деятельности;

- организованные в группировки преступники используют в своей «работе» различные меры, которые могут быть изощренными и тонкими или, наоборот, грубыми, прямыми и открытыми для установления монополии на предоставление незаконных товаров и услуг и проникновение в законные виды деятельности для коррумпирования должностных лиц. Таким образом, когда участвующие в организованной преступной деятельности лица начинают заниматься законной коммерческой деятельностью, они обычно привносят в нее методы насилия и запугивания, которые применяются в незаконных видах деятельности [3, с.227].

В «Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности» в ст. 2 дается определение, что: «организованная преступная группа» означает структурно оформленную группу в составе трех или более лиц, существующую в течение определенного периода времени и действующую согласованно с целью совершения одного или нескольких серьезных преступлений или преступлений, признанных таковыми в соответствии с настоящей Конвенцией, с тем чтобы получить, прямо или косвенно, финансовую или иную материальную выгоду [4].

Организованная преступность - сложное антисоциальное явление, представляющее серьезную проблему не только для обновляемой Республики Казахстан: она не имеет государственных и национальных границ и уже многие десятилетия «сопровождает» экономическое и культурное развитие большинства стран мира. Исследованиями установлено, что основные причины роста организованной преступности кроются в состоянии экономики и политической нестабильности общества, в правовом нигилизме, охватившем значительные слои населения и властные структуры всех уровней [5, с.218].

Следует отметить, что во взглядах на организованную преступность отсутствует единство не только у казахстанских, но и у зарубежных юристов. Правоохранительным органам сложно отличить проявления организованной преступности от других преступлений и собрать точные количественные и качественные характеристики субъектов организованной преступной деятельности. Большинство зарубежных и казахстанских ученых-правоведов, определяя организованную преступность, указывают на отличительные признаки (критерии), касающиеся организованных преступных групп. Основным их предназначением является идентификация преступных групп, которые могут быть квалифицированы как организованные.

В названном выше документе Комитета экспертов по уголовному праву и криминологическим аспектам организованной преступности Совета Европы названы два вида критериев для идентификации организованных преступных групп: обязательные и дополнительные.

К обязательным отнесены следующие критерии:

- а) сотрудничество трех и более лиц;
- б) в течение длительного или неограниченного периода времени;
- в) подозреваемых в совершении тяжких уголовных преступлений или имеющих судимости за совершение тяжких преступлений;
- г) в целях получения прибыли и/или обладания властью.

К дополнительным критериям относятся:

- 1) наличие конкретной задачи или обязанностей у каждого члена группы;
- 2) поддержание внутренней дисциплины и осуществление внутреннего контроля в той или иной форме;
- 3) применение насилия или иных средств запугивания;

4) оказание влияния на политическую жизнь, средства массовой информации, органы государственного управления, правоохранные органы, отправление правосудия или экономические процессы с помощью коррупции или других средств;

5) использование коммерческих или иных предпринимательских структур;

6) отмывание денег;

7) деятельность на международном уровне.

Зачастую при этом называются и основные виды организованной преступной деятельности.

Таким образом, согласно названного документа, организованные преступные группы могут быть идентифицированы по следующим обязательным критериям: количественный состав, длительность преступной деятельности и категория преступлений, цель преступной деятельности (получение прибыли и/или обладание властью).

Дополнительные критерии могут быть разделены на три группы, относящиеся к внутрискруктурной деятельности преступной группы (пункты 1, 2, 3), видам и уровню преступной деятельности (пункты 5, 6, 7). Особо следует выделить четвертый пункт - оказание влияния на политическую жизнь, средства массовой информации, органы государственного управления, правоохранные органы, отправление правосудия или экономические процессы с помощью коррупции или других средств, который перекликается с целью деятельности [6, с.8].

Американский криминолог Колдуэлл называет восемь признаков:

1) организация сообщества в целях занятия преступной деятельностью как профессией;

2) централизация власти в руках одного или нескольких членов;

3) создание денежных запасов, служащих капиталом для преступного предпринимательства;

4) специализация преступного сообщества по видам преступлений;

5) экспансионистские и монополистические тенденции;

6) создание системы по организации покровительства;

7) установление железной дисциплины, неукоснительного подчинения, жестко регламентированных правил поведения;

8) тщательное планирование преступных действий [7, с. 22-23].

Отмеченные признаки относятся: а) к цели деятельности; б) к внутрискруктурной деятельности преступной группы (почти все пункты).

Помимо организационно-структурного построения субъекта преступной среды, основных видов организованной преступной деятельности, характера организованной преступной деятельности, функционального характера субъекта преступной деятельности при определении сущности организованной преступности используются и другие критерии.

В Казахстанском законодательстве основой для понимания организованной преступности служат понятия преступная группа – организованная группа, преступная организация, преступное сообщество, транснациональная организованная группа, транснациональная преступная организация, транснациональное преступное сообщество, террористическая группа, экстремистская группа, банда, незаконное военизированное формирование определения которым даны в п. 24 статье 3 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Преступной группой согласно п. 3 ст. 31 УК РК признается, если оно совершено организованной группой, преступной организацией, преступным сообществом, транснациональной организованной группой, транснациональной преступной организацией, транснациональным преступным сообществом, террористической группой, экстремистской группой, бандой или незаконным военизированным формированием.

Таким образом, в казахстанском законодательстве в основе понятия организованной преступности лежит в основном организационно-структурный подход.

Выделяют девять отличительных признаков организованной преступности:

1) наличие специфических организованных и исполнительных структур, четко сложившаяся внутренняя иерархия, направленность умысла членов группы на преступную деятельность постоянного характера, наличие жестокой дисциплины, система поощрений и санкций, их практическая реализация;

2) законспирированность, четкое распределение ролей, функций, ориентация членов на

специализацию, стремление к извлечению максимальных доходов;

3) наличие опытного лидера-организатора, имеющего значительный авторитет в преступном мире либо пользующегося поддержкой «авторитетов» из криминальной среды, «воров в законе»;

4) использование современных технических средств, транспорта, постоянное устремление к повышению мобильности;

5) вооруженность огнестрельным и холодным оружием;

6) осуществление членами групп мер по нейтрализации форм социального контроля, целенаправленная разработка мер противодействия правоохранительным органом, коррумпирование;

7) стремление к расширению сферы деятельности и влияния в масштабах региона и за его пределами;

8) наличие крупных сумм денежных средств, ценностей для воспроизводства преступности, материальной поддержки членов групп, преступных сообществ, организаций;

9) стремление к установлению межрегиональных связей [8, с.132].

По мнению Алауханова Е.О. организованная преступность – это устойчивое объединение лиц, организовавшихся для совместной преступной деятельности в корыстных целях для достижения контроля в определенной социальной сфере или на определенной территории [9, с.25].

Мауленов С.Г. считает, что организованная преступность сложное социальное явление, связанное с борьбой за власть преступных группировок, имеющих коррумпированные связи с работниками государственных и правоохранительных органов в целях получения доходов от преступного промысла [10, с. 34].

По мнению Нуралиева Б.М., организованная преступность – это функционирование преступных структур в форме организованных групп (банд), преступных группировок, организаций и преступных сообществ по совершению преступлений, относящихся к тяжким и особо тяжким, приносящих устойчивую прибыль и сверхдоходы в результате организованной преступной деятельности [11, с.19-22].

Базилов А.Н. характеризует организованную преступность как объединение определенной криминальной среды в рамках той или иной социальной сферы, конкретного района, города, региона или страны. Которая занимается совершением преступлений и создает системы защиты от социального контроля с использованием различных противозаконных средств (насилия, запугивание, убийства, коррупция, хищения, вымогательство и т.д.) [12, с.67].

По мнению Джамалова К.И., организованная преступность – это устойчивая, планомерная, уголовно-наказуемая деятельность сообщества лиц, осуществляемая с целью извлечения крупной материальной выгоды, имеющая сложную многогранную структуру с высокой степенью организованности, звеньями безопасности, общие материальные и технические средства, реализующая свой преступный замысел посредством внедрения в различные отрасли и сферы народного хозяйства и в этих целях использующая существующие структуры предприятий, организаций, должностное положение сообщников, а также коррумпированные связи [13, с.98-104].

Так, американский ученый Д. Албанизи определил организованную преступность как «постоянно действующее преступное предприятие, рационально работающее для получения прибыли путем незаконной деятельности в тех сферах, на которые есть большой общественный спрос» [14, с.18].

На эту сторону деятельности в какой-то степени указывает и А.И. Гуров, который понимает под организованной преступностью «функционирование устойчивых, управляемых сообществ преступников, занимающихся преступлениями как бизнесом и создающих систему защиты от социального контроля с помощью коррупции» [15, с.25].

Данного мнения придерживается и Абдиров Н.М., который под организованной преступностью понимает сложную, органически целую систему криминальных формирований с многофункциональными коррумпированными связями в правоохранительных органах и на различных уровнях государственной власти, обеспечивающих многостепенность ее защиты для получения экономической выгоды [16, с.86-94]. Т.К. Акимжанов также считает, что организованная преступность является самостоятельным видом преступности и представляет собой результат

качественного преобразования других видов преступности (экономической, общеуголовной и коррупционной), включая их в себя [17, с.19-22].

При столь широкой палитре мнений и различиях в предлагаемых формулировках нельзя не согласиться с авторами, справедливо выделяющими такие главные на наш взгляд, признаки организованной преступности, как: тесная связь с экономикой, противоправная деятельность в этой сфере; корыстная направленность – получение нелегальной прибыли; неразрывная связь с коррупцией, корруммирование и использование чиновников государственного аппарата; наличие системы защиты от государственного и общественного контроля; сочетание общеуголовных, экономических, и коррупционных методов (насилие, запугивание, коррупция, хищение) при осуществлении преступной деятельности и построении системы собственной защиты[1, с.20].

Подводя итог сказанному, можно дать определение организованной преступности как преступной деятельности двух и более лиц, осуществляемой организованно, регулярно, в крупных масштабах организованной группой, преступной организацией, преступным сообществом, транснациональной организованной группой, транснациональной преступной организацией, транснациональным преступным сообществом, террористической группой, экстремистской группой, бандой или незаконным военизированным формированием в целях извлечения материальной и иной выгоды, представляющей значительную опасность для общества в связи с оказанием существенного влияния на различные сферы общественной жизни (политику, экономику и др.), сопряженную с подкупом, физическим и (или) психологическим насилием либо угрозой применения такового.

Список использованной литературы

1 Алауханов Е.О. Организованная преступность в Республике Казахстан: социальные и процессуально-правовые аспекты. Учебное пособие. – Алматы: Издательство «NURPRESS», 2012. – 152 с.

2 Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. М., 1996.

3 Криминология. Под ред. Рогова И.И., Балтабаева К.Ж. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», - 2004, 336 с.

4 Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Принята резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 ноября 2000 года.

5 Мауленов Г.С. Криминологические проблемы предупреждения коррупции и организованной преступности в Республике Казахстан. – Астана, 2006. – 360 с.

6 Арестов И.А. Организованная преступность. Монография М.: НОРМА, 2007. - 89 с.

7 Устинов В.С. и др. Криминология и профилактика преступлений. Горький, 1989. 471 с.

8 Кузнецов Н.Ф. Конференция по проблемам организованной преступности // Государство и право, 1996. № 5. – 132 с.

9 Алауханов Е.О. Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений. – СПб.: Юридический пресс центр, 2005. – 282 с.

10 Мауленов Г.С. Криминологическая характеристика организованной преступности. Учебное пособие. – Алматы: Эділет-Пресс, 1997. - 247 с.

11 Нургалиев Б.М. Организованная преступность: от признаков к определению // Сб. научных трудов: «Проблемы борьбы с преступностью и коррупцией». – Караганда: КВШ МВД РК, 2000.

12 Базилов А.Н. Криминалистическое обеспечение расследования организованной преступной деятельности. Дисс. на соиск. ... к.ю.н. – Караганда, 2001. – 152 с.

13 Джамалов К.И. Современные тенденции организованной преступности в сфере экономики // Сб. научных трудов: «Проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью». – Караганда: КВШ КНБ РК, 1998.

14 Актуальные проблемы теории и практики борьбы с организованной преступностью в России: Матер. науч.-практ. конф. 17 - 18 мая 1994 г. М., 1994. Вып. 4.

15 Гуров А.И. Понятие организованной преступности и ее характеристика // Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. М., 1995. - 258 с.

16 Абдиров Н.М. Казахстан в зеркале проблем организованной преступности и коррупции // Сб. научных трудов: «Проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью». – Караганда: КВШ КНБ РК, 1998.

17 Акимжанов Т.К. Организованная преступность – самостоятельный вид преступности. Сборник научных трудов «Проблемы борьбы с преступностью и коррупцией», Караганда, 2000.

ҰРЛЫҚ ҚЫЛМЫСЫН ОҒАН ҰҚСАС ҚЫЛМЫС ҚҰРАМДАРЫНАН АЖЫРАТУ

МАДЕС Д.А

СПД-21-1к тобының студенті

БАЙКЕНЖИНА К.А.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қаласы.Қазақстан

БАЙЗАКОВ Е.Н.

Сатпаев қалалық ІІБ бастығы,

полиция подполковнигі

Аңдатпа. Бұл ғылыми мақалада меншікке қарсы жасалатын қылмыстарды бір-бірінен ажырату ерекшеліктеріне тоқталады. Меншікке қарсы жасалатын ұқсас қылмыстарды ажыратуда ең алдымен олардың жасалу тәсіліне, өзіндік қасиеттеріне, заңды белгілеріне назар аудару қажеттігі атап көрсетіледі. Сонымен қатар меншікке қарсы қылмыстарды жасаудағы қолданылған тәсілдің қолданылу жағдайын анықтау оларды бір-бірінен ажыратуға маңызды рөл атқарады.

Кілт сөздер. Ұрлық, алаяқтық, тонау, қарақшылық, иемдену, жымқыру, сенімге кіру.

Қылмыстық заң ұрлықтың бес түрін анықтайды, олар ҚР Қылмыстық Кодексінің 6 тарауының жеке баптарымен белгіленеді: ұрлық, алаяқтық, иемдену немесе жымқыру, тонау, қарақшылық [1]. Ұрлықтың бұл түрлері қылмыстардың құрамын ажыратуға мүмкіндік беретін өзіндік қасиеттерге ие. Ұрлықтың кез-келген түрінің заңды белгілерін дәл және нақты анықтау ерекше рөл атқарады. Бұл фактор қылмыстың дұрыс саралануының алғышарты ретінде қызмет етеді. Ұрлықтың әр түрін толығырақ қарастырайық.

ҚР Қылмыстық кодексінің 188-бабында ұрлық үшін жауапкершілік белгіленген. Осы заң нормасында ұрлықтың анықтамасы берілген, оған сәйкес басқа біреудің мүлкін жасырын алу ұрлық танылады. Ұрлықтың бұл түрінің өзіне тән ерекшелігі - оны жасаудың құпиялылығында. Бұл сондай-ақ қылмыс жасаушылардың осы қылмыс туралы ақпаратқа ие екендігін қамтиды. Құпия-ұрлау фактісі заттың иесі үшін де, қылмысқа қатысы жоқ басқа адамдар үшін де белгісіз.

Ұрлықты жүзеге асыру барысында мүлік қылмыс жасаған адамға сеніп тапсырылмауы керек. Басқаша айтқанда, оның иелену, пайдалану, билік ету құқықтары болмауы керек. Ол затты басқаруға, сақтауға немесе жеткізуге міндетті емес, яғни ол бөтен болуы керек. Сондай-ақ, заттың иесі, егер ол алаяқтық жолмен алынған болса да, затты алып қоюға келіспеуі керек екендігі ерекше мәнге ие. Бірақ сонымен бірге, ұрлық үшін жауапкершілік, егер қылмыс жасаушы адам бұл фактіні түсінген жағдайда, затты алуға келісім басқа адамдардан алынған болса, белгіленеді. Бұған иесінің өзі өз затын беретін, бірақ өз іс-әрекетін басқармайтын жағдай да кіреді. Бұл ереже кәмелетке толмаған адам болып табылатын, психикалық бұзылулардан зардап шегетін немесе мас күйінде болатын заттың иесіне қолданылады. Компьютерлік жүйеге немесе жануарға алаяқтық әсер ету арқылы мүлікті ұрлау да ұрлық деп танылуы керек.

Алаяқтық. Бұл жымқыру нысаны үшін жауапкершілік ҚР ҚК 189-бабында белгіленеді. Алаяқтық деп бөтеннің мүлкін ұрлау, сондай-ақ алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы бөтеннің мүлкіне құқық алу танылады. Айта кету керек, алаяқтықтың мәні мүлік те, оған құқық та, мүлік бойынша жекелеген өкілеттіктер де болуы мүмкін. Мысалы қылмыс жасаушы адам тұрғын үйді пайдалану құқығын иелене алатын жағдайда болды.

Бұл факт қылмыстың аяқталу сәтін нақтылау мақсатында үлкен рөл атқарады. Қылмыс

жасаушы адам мүлікке құқықты иемденсе, ол мүліктің өзін де иемденеді. Алаяқтықты іске асыру барысында мүлік қылмыс субъектісіне сеніп тапсырылмағанын атап өту керек. Алаяқтық жасаған кезде иесінің өзінің мүлкін беруге ерікті түрде болады. Меншік иесі немесе мүліктің басқа иесі бұл мүлікті өз еркімен береді, оны қылмыс жасаушы адамға беруге келісімін білдіреді, себебі ол басқаның әрекеті заңды немесе заңсыз деп санайды, бірақ, ең болмағанда, оның затын қылмыстық тәркілеумен байланысты емес деп түсінеді. Мүлікті алу тәсілі-алдау немесе сенімге қиянат жасау. «Алдау-бұл шындықты әдейі жасыру немесе бұрмалау, басқаша айтқанда, мүліктің иесін белсенді түрде алдап жалған ақпарат беру, сондай-ақ оған шынайы ақпарат бермеу қылмыскер жәбірленушінің жалған ақпаратты қате түсінуі әсерінен өз әрекеттерін жасайтынын түсінген кезде, ал алушы қандай да бір ақпарат беруге міндеттенеді», - деп атап көрсетеді А.Н.Ағыбаев [2, 142б] Соңғысы пассивті алдау деп аталады.

Алдау нәтижесінде жәбірленушіде нақты фактілер туралы қате түсінік пайда болады, ал осы қате түсінік нәтижесінде ол мүлікті өз еркімен береді. Алаяқтықпен ұрлық бір-біріне ұқсас белгілерге ие: олардың бір қылмыс субъектісі бар – бұл меншік қатынастары, сонымен қатар субъективті жақтың ортақ элементі бар – бұл тікелей ниет және пайдакүнемдік мақсат. Бірақ бұл қылмыстар әртүрлі. Атап айтқанда, олардың субъектілері әртүрлі. Егер адам ұрлық жасағаны үшін 14 жасында қылмыстық жауаптылыққа тартылса, алаяқтық жасағаны үшін – тек 16 жастан бастап. Сондай-ақ, негізгі айырмашылық объективті жағында. Ұрлық, кезінде қылмыскер басқа біреудің мүлкін жасырын түрде тартып алады, ал алаяқтық кезінде жәбірленуші өз мүлкін алдау немесе сенімін асыра пайдалану салдарынан қылмыс жасаушы адамға береді.

Сеніп тапсырылған мүлікті иемденіп алу немесе талан –таражға салу. Ұрлықтың бұл түріне жауапкершілік ҚР Қылмыстық кодексінің 189-бабымен белгіленеді. Иемдену немесе талан – таражға салу -кінәлі адамға сеніп тапсырылған басқа біреудің мүлкін жымқыру. Ұрлықтың осы нысанына сәйкес мүлік кінәлі адамға сеніп тапсырылуы керек. «Сенім» белгісі қылмыс жасаушы адамның мүлікті заңды түрде иеленетінін және (немесе) нақты өкілеттіктерге ие екенін білдіреді. Мысалы, заңды маңызы бар актіні жасау негізінде емес мүлікке меншік құқығын, сондай-ақ осындай мүліктің сақталуы үшін жауапкершілік міндеттерін ауыстыруға бағытталған.

Ұрлау тәсілі-мүлікке қатысты қылмыс жасаушы адамның өз пайдасына немесе басқа адамдардың пайдасына жүгіну мақсатында оның өкілеттіктерін пайдалану. Аталған құрамда қылмыстық әрекеттің екі нысаны біріктіріледі-бұл иемдену және жымқыру.Басқа біреудің сеніп тапсырылған мүлкін иемдену-оқшаулау, сондай-ақ оны өз мүлкіне қосу. Мысалы, белгілі бір мерзімде қайтармау, сондай-ақ қоймадан шығару, белгісіз жерде жасыру т.б.с.с

«Кінәлі адам оны жәбірленушіге қайтаруға ниет білдірген жағдайда, яғни, «уақытша қарыз алу» қандай да бір мүлікті ұрлау құрамын құрмайды. Жымқыру деп билік ету актісі мүліктің меншіктен және меншік иесінен және қылмыс жасаушы адамнан шығу сәтімен сәйкес келген кезде ұрлық деп түсіну керек» [3, 87б]. Мүлікті тұтынудың көмегімен одан пайда алу мақсатында немесе оны басқа тұлғаларға иеліктен шығару арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Иемдену мен ұрлауды саралау ұрланған қаражат түріне байланысты жүреді. Егер, ұрлық кезінде біз басқа адамдардың материалдық құралдары туралы айтатын болсақ, онда иемдену кезінде біз сеніп тапсырылған нәрселер туралы айтамыз.Осылайша, ұрлық иемдену мен ысырап етуден ерекшеленеді, өйткені қылмыскер иемденген мүлікті жеке мақсатта пайдаланады, бірақ оны қайтару мүмкін, мұндай мүлікті ысырап етуден айырмашылығы жұмсалған, сыйға тартылған немесе сатылған.

Тонау. Тонау үшін жауапкершілік ҚР ҚК 191-бабымен белгіленеді. Басқа біреудің мүлкін ашық ұрлау тонау деп танылады. Тонау, ұрлықтың бір түрі ретінде, мүлікті алып қоюдың ашықтығын білдіреді. Осы қылмысты жасаған кезде кінәлі адам кінәлінің қатысушыларын қоспағанда, басқа адаммен байланыс табады.Бұған мүлік иесі және басқа да бөгде адамдар кіреді. Мүліктің иесі және басқа да бөгде адамдар міндетті түрде тонау процесінде және орнында болуы керек, сондай-ақ мүлікті алып қою фактісін білуі керек, қылмыс жасаушы адамның іс-әрекетінің маңыздылығын білуі керек, ал соңғысы осы объективті жағдайларды білуі керек. Тонау зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылық қауіпімен тудырумен жасалуы мүмкін. Бірақ мұндай зорлық-зомбылық жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті болмауы керек. Зорлық-зомбылықпен тонаудың ара-жігін ажырату зорлық-зомбылықты қолдану сипатына немесе оның

қауіп-қатеріне байланысты, өйткені соңғысы өмірге немесе денсаулыққа қауіпті болуы керек.

Егер ұрлау әдісі құпия болса, онда тонау – бұл мүлікті ашық ұрлау. Қарақшылық (ҚР Қылмыстық кодексінің 192-бабы) - бұл өмірге немесе денсаулыққа қауіпті зорлық-зомбылықпен немесе осындай зорлық-зомбылық жасау қауімімен жасалған бөтен мүлікті ұрлау мақсатында жасалған шабуыл.

Қарақшылықтың ұрлықтың басқа түрлерінен басты айырмашылығы-қарақшылық қылмыстың қысқартылған құрамы. Басқаша айтқанда, аяқталу сәті ертерек кезеңге - ұрлық әрекетіне жатады. Егер, ұрлық немесе тонау сияқты ұрлықтың басқа түрі қарақшылыққа айналса, онда бұл әрекет қарақшылыққа тән зорлық-зомбылық қауіпі қолданылған сәттен бастап аяқталды деп саналады. Мүлікті нақты алып қою және айналысқа шығару, мүліктің меншік иесіне зиян келтіру сияқты ұрлық белгілері қолданылмайды. Ұрлықтың басқа белгілері (мысалы, басқа біреудің мүлкі, сондай-ақ өтеусіздік, заңсыздық, өзіншілдік) қарақшылық үшін міндетті болып табылады, себебі ол ұрлау мақсатында жүзеге асырылады. Қарақшылық шабуылдың салдарынан мүлік іс жүзінде алынып тасталса, жасалған әрекеттің саралануы өзгермейді. Қарақшылық шабуыл түрінде көрінеді. Шабуыл-бұл кенеттен жәбірленушіге қылмыс жасаушы адамның белсенді агрессивті әсері (зорлық-зомбылықтан тыс орын жоқ).

Ұрлықтың бұл түрінде арнайы мақсат қалыптасады-бұл басқа біреудің мүлкін ұрлау. Ұрлық жасау мақсаты зорлық-зомбылық басталғанға дейін пайда болуы керек. Қарақшылық аяқталған қылмыстық әрекет деп танылуы үшін қылмыстық ниет нәтижесінде ҚР Қылмыстық кодексінің 192 - бабының 1-бөлігінде реттелген әрекет-шабуыл жасалуы керек. Сонда зиян келтіру түрінде берілетін қоғамдық қауіпті салдардың басталуы осы бап бойынша іс-әрекетті саралау үшін міндетті элемент болып табылмайды. «Жалпы ұрлықтың барлық құрамы материалдық құрамдар болып табылады, бірақ әр құрамды саралау үшін әр қылмыстық әрекеттің барлық ерекшеліктерін, сондай-ақ оны тудырған әрекеттің өзін ескеру қажет»-деп жазды О.Н.Тілепбергенов [4, 456]. Осыған сәйкес, егер мүлік алынса және кінәлі адам оны өз бетінше пайдалануға немесе билік етуге нақты мүмкіндігі болса, ұрлық пен тонау аяқталды деп танылады. Мысалы, мұндай мүлікті өз пайдасына немесе басқа адамдардың пайдасына айналдыру. Ұрлықтың бұл түрлері қылмыстардың құрамын ажыратуға мүмкіндік беретін өзіндік қасиеттерге ие. Ұрлықтың кез-келген түрінің белгілері заңдылықты дәл және нақты белгілеуде ерекше рөл атқарады Бұл фактор қылмыстың дұрыс саралануының алғышарты ретінде қызмет етеді.

Ұрлықты меншікке қарсы қылмыстардың басқа түрлерінен ажырату ҚР (Қылмыстық кодексінің 189, 190,191,192-баптары). Сот-тергеу тәжірибесінде бөтеннің мүлкін жасырын ұрлауды, ҚР Қылмыстық кодексінің 6-тарауында қарастырылған меншікке қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтардың басқа түрлерінен ажырату кезінде қиындықтар жиі туындайды, бұл мәселені шешу кезінде келесі негіздерді басшылыққа алу керек. Тонау-бұл басқа біреудің мүлкін ашық ұрлау. ҚР Жоғарғы Соты Пленумының 2002 жылғы 27 желтоқсандағы «Ұрлық, тонау және қарақшылық бойынша сот практикасы туралы» № 29 қаулысының 3-тармағында «мұндай ұрлық ашық болып табылады, ол меншік иесінің немесе мүліктің басқа иесінің қатысуымен немесе бөгде адамдардың көз алдында, ұрлық жасаған адам білген кезде, бұл жағдайда не бар адамдар оның әрекеттерінің жолын кесу үшін шаралар қабылдағанына немесе қабылдамағанына қарамастан, оның әрекеттерінің заңсыз сипатын түсінеді»[5]. Бұдан шығатыны, тонау кезінде субъект басқа адамдардың көз алдында біреудің мүлкін алып қана қоймайды, сонымен бірге батылдықыпен тапқырлық танытып оны әдейі елемейді.

Тонаудың әдеттегі және кең таралған түрі-бұл «Кенеттен қимылдау», бүкіл денесі мен қолының күрт қозғалысы, жәбірленушіні тосын қимылымен және тосын қылмыстық әрекетімен таң қалдырады да, тіпті мүлдем есін де жиып үлгертпейді.Алайда, қылмыста тонау құрамының болуы үшін біреудің болуы фактісі жеткіліксіз. Сонымен, теміржол вагонынан, шатырдан сатылуға тиісті тауарларды ұрлаушы мүлікті меншік иесінің немесе иесінің тапсырмасы бойынша қызметтік міндеттерін орындап жатқан кейіп таныта отырып алса және бұл басқа адамдардың қатысуымен болса мүлікті ұрлау тонау болып табылмайды. Қатысушылар ұрлық жасалып жатқанын көріп, түсінген кезде де тонау болмайды, бірақ кінәлі адам оның әрекеттері байқалмайтынына сенімді. Басқаша айтқанда, ұрлықтың ашық сипатын тонау кезінде кінәлілер мен жәбірленушілер немесе

қатысушылар білуі керек.

Мысалы, 2021 жылдың 16 қыркүйегінде сағат 14-30 -бен 18.00 аралығында азамат М. ойын алаңының аумағында, әдейі, мүлікті ашық ұрлау мақсатында, кәмелетке толмаған О. - ға қатысты өміріне немесе денсаулығына қауіпті емес зорлық-зомбылықты қолданды, оны қолымен мойнынан ұстап, қарсылық көрсету және өзіне қарсы тұру мүмкіндігінен айырды, бірақ оның денсаулығына басқадай зиян келтірген жоқ, содан кейін оның қолындағы әкесіне тиесілі Soni Ericsson W 580, құны 104100 теңге тұратын ұялы телефонын ашық түрде ұрлап кеткен.

Ұрлықтың аяқталу сәті (кінәлі құпия сипаттағы әрекеттерді аяқтаған сәтте ұрлық әлі аяқталмауы тиіс);

Зорлық - зомбылықтың мақсаты (зорлық-зомбылықпен тонау жағдайында) ұрланған затты иелік ету болып табылады.

Бұл жағдайда бірінші критерий ең маңызды болып табылады. Қарақшылық-бөтен мүлікті ұрлаудың ең қауіпті түрі. Қарақшылықтың ерекше қауіптілігі-бұл жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылықпен немесе оны қолдану қауіпімен байланысты. Қарақшылық бір уақытта қол сұғатын жағдайға байланысты меншік және жеке тұлға үшін ол екі объектілі қылмыстарға жатады.

Әдетте, жәбірленушіге шабуыл кенеттен, күтпеген жерден - ашық және жасырын түрде орын алады, бұрыштан, жәбірленушіні құрығына түсіру мақсатында және т. б. мысалы, Н. және Б. атты азаматтар науқасқа көмек көрсету қажет деп жедел жәрдем қызметкерлерін бос тұрған пәтерге апарып, сол жерде олардың өміріне қауіп төндіретін зорлық-зомбылық әрекеттерін жасау арқылы олардан құрамында есірткі бар дәрі-дәрмектерді тартып алады.

Бөтеннің мүлкін жымқыру мақсатындағы шабуыл, егер ол жәбірленушінің өмірі немесе денсаулығына немесе осындай зорлық-зомбылықты қолдану қауіпі бар болса, қарақшылық қылмысы болып есептеледі.

ҚР Жоғарғы Соты Пленумының 27.12.2002 жылғы № 29 қаулысының 21-тармағына сәйкес «жәбірленушінің өміріне немесе денсаулығына қауіпті зорлық - зомбылық деп жәбірленушінің денсаулығына ауыр және орташа ауырлықтағы зиян, сондай-ақ денсаулығының қысқа мерзімді бұзылуына немесе жалпы еңбекке қабілеттілігінің шамалы уақытқа жоғалуына әкелген денсаулыққа жеңіл зиян келтіруді» түсіну керек, сонымен қатар мынаны да ескеру қажет, қауіпті зорлық-зомбылық «жәбірленушінің денсаулығына зиян тигізбесе де, қолдану кезінде оның өміріне немесе денсаулығына нақты қауіп төндіретін» болуы мүмкін [5].

Қарақшылық кезіндегі психикалық зорлық-зомбылық, яғни, қорқыту, денсаулыққа әртүрлі дәрежеде зиян келтіру немесе өмірден айыру түрінде физикалық зорлық-зомбылықты қолдану қауіп-қатерімен сипатталады. Қауіп ауызша да, ым-ишара жасау, қару-жарақ көрсету және т.б. арқылы да көрінуі мүмкін. Жәбірленушінің қауіп-қатердің шындығын кінәлінің оны орындағысы келгеніне қарамастан қабылдауы маңызды. Жәбірленушінің өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін зорлық-зомбылықпен байланысты мүлікті иемдену мақсатында жасалған шабуыл, оны қолдану сәтінде жәбірленушінің өміріне немесе денсаулығына нақты қауіп төнгеніне қарамастан, қарақшылық ретінде сараланады. Белгісіз сипаттағы зорлық-зомбылықты қолдану қауіпімен біріктірілген бөтен мүлікті ұрлау кезінде адамның іс-әрекетінде тонау немесе қарақшылық деп тану туралы істің барлық мән-жайларын ескере отырып шешілуі керек, (қылмыс жасалған жер мен уақыт, шабуылдаушылар саны, жәбірленушіге қауіп төндірген заттардың сипаты, қауіптің сипатын субъективті қабылдау және т. б.). Қарақшылықтың ерекше қауіптілігіне байланысты заң шығарушы қылмыстың аяқталуын басқа біреудің мүлкін алып қоюмен емес, өмір мен денсаулыққа қауіпті зорлық-зомбылықпен байланысты ұрлау мақсатында жасалған шабуыл фактісімен байланыстырады. Жәбірленушіге оның мүлкін иемденгеннен кейін оны иеленіп қалу үшін зорлық зомбылық қолдану да қарақшылық деп танылуы керек.

Мысалы, ұрлық жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылықты одан әрі қолдану кезінде басталған адамның іс-әрекеті мүлікті иемдену немесе оны алып қойғаннан кейін тікелей иемденіп қалу үшін адамның өмірі мен денсаулығына қауіп төнген жағдайда ғана қарақшылық ретінде сараланады. Керісінше, жәбірленушіге зорлық-зомбылық қолданылмаған жағдайларда кінәлілердің әрекеттерін қарақшылық деп санауға болмайды. ҚР Қылмыстық

кодексінің 189-бабы 1-бөлігі алаяқтықты «біреудің мүлкін ұрлау немесе алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы басқа біреудің мүлкіне құқық алу» деп анықтайды. Алаяқтық, ұрлықтың бір түрі ретінде, қылмыс жасау тәсілі арқылы ұрлықтан ерекшеленеді. Алаяқтық мүлікті меншік иесі немесе меншіктің басқа да иесі алаяққа ерікті беру актісі сияқты әрекеттің сыртқы түрімен сипатталады.

Қарастырылып отырған құрамдарды бір-бірінен ажырату мәселелері, әдетте, кейде ұрлық жасаған кезде кінәлі адам сатушыны, күзетшіні, мүлікке иелік ететін адамдарды адастырып алдауға жүгінеді немесе мүлікке қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін олардың сеніміне кіріп, содан кейін оны жасырын немесе ашық түрде ұрлайды. Мұндай жағдайда ұрлық немесе алаяқтық арқылы ұрлық белгілерін анықтайтын заң нормалары арасында ерекше бәсекелестік туындайды. Алаяқтық жасаған кезде кінәлінің әрекеттері оны басқаратын адамның санасына бағытталған, оны алдау немесе мүлікті өз пайдасына беру сенімін теріс пайдалану арқылы иемденеді. Екінші жағынан, алаяқтық кезінде мүліктің ауысуы заңды әрекет ретінде көрінеді, мүлік немесе оған құқық осындай әрекеттердің заңдылығына сенімді уәкілетті адамнан алынады.

Сыртқы көрінісі бойынша алдау ауызша форманы қабылдауы немесе алдамшы мазмұндағы әртүрлі әрекеттерді орындауы мүмкін іс-әрекет түрі. Кінәлінің қолында болған мүлікті иемдену оған берілген сенімнің яғни, меншік иесінің өкілеттігін бермей жүзеге асырылса, онда ол алаяқтық емес, ұрлық түрінде сараланады. Алаяқтық орын алған, бірақ мүлікті иемдену тәсілі ретінде емес, тек құндылықтарға қол жеткізу құралы ретінде пайдаланылған жерде де алаяқтық жоқ. Сондықтан, жүк тиеушінің, монтердің немесе басқа ойдан шығарылған сылтауларды пайдалана отырып жасалған қылмыс, құндылықтар сақталған қоймаға ену арқылы жасалған мүлікті иемденуде алаяқтық болып табылмайды.

Алаяқ, алдау немесе адамдардың сенімін теріс пайдалану арқылы, мүліктің сақталуына жауапты адамдарды өз еркімен әрекет еткізеді, жаңылыстырады, оның әсерінен оған мүлік иелері өз мүліктерінз еркімен береді. Шындығында, алаяқтық жасалған кезде меншік иесі мүлікті қылмыскерге өзі береді немесе оған иелік етуге рұқсат береді. Ұрлық жасаған кезде меншік иесі немесе меншіктің өзге де иесі өзінің мүлкінен айырылғанын білмейді.

Сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе талан-таражға салу (ҚР Қылмыстық кодексінің 189-бабының I бөлімі) «кінәліге сеніп тапсырылған басқа біреудің мүлкін ұрлау» нормасы арқылы анықталды. Ұрлықты иемдену (жымқыру) қылмысынан ажырату мәселесін шешу үшін ұрланған мүлікке қатысты ұрлық жасаған адамның өкілеттіктері белгіленген, белгіленбегендігін анықтау маңызды.

Ұрлық пен ысырап ету қылмысының нысаны ретінде иемдену (жымқыру) арасындағы негізгі айырмашылық қылмыс субъектісінде, оның ұрланған мүлікке қатысты өкілеттігінің болуы немесе болмауы болып табылады. Ұрлықтан иемдену немесе ысырап ету қылмысы үшін кінәлі адамның ұрланған мүлікке қатысты (мемлекеттік немесе қоғамдық мүлік) қолда бар өкілеттіктерін пайдалануымен ерекшеленеді. Сеніп тапсырылған немесе қарамағындағы мемлекеттік немесе лауазымдық міндеттеріне, шарттық қатынастарына немесе мемлекеттік немесе қоғамдық ұйымның арнайы тапсырмасына байланысты осы мүлікке қатысты өкім, басқару бойынша өкілеттіктерді жүзеге асырған кінәлі адамның заңды иелігіндегі мүліктің өз меншігіне немесе басқа адамның меншігіне заңсыз өтеусіз айналдыруы (қоймашы, экспедитор, жабдықтау агенті, сатушы, кассир және басқалар). тиісті заң нормасымен саралауы керек, яғни жоғарыда келтірілген сеніп тапсырылған мүлікті иемденіп алу немесе ысырап ету бойынша. Жоғарыда көрсетілген өкілеттіктері жоқ, бірақ тапсырылған жұмысқа не қызметтік міндеттерін орындауға байланысты оған қол жеткізе алатын адам жасаған мемлекеттік немесе қоғамдық мүлікті ұрлау ұрлық ретінде сараланады.

Иемдену (жымқыру) қылмысының субъектісі, ұрлық субъектісінен айырмашылығы, материалдық құндылықтарға жауапты тұлға бола алады, яғни оған сеніп тапсырылған материалдық құндылықтар бар. Иемдену кезінде кінәлі адам оған сеніп тапсырылған құндылықтарды иеленуге қатысты қылмыстық әрекеттер жасайды, осы мақсатта орындалған жұмысқа байланысты көрсетілген сенімді теріс пайдалануды жүзеге асырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Қылмыстық кодексі. 03.07.2014ж. қабылданған, 31.01.2023ж. өзгерістермен
2. А.Н.Ағыбаев. . Криминологическая характеристика современных краж и их предупреждение. Алматы.2014
3. Т.А.Акимжанов. Кража имущества граждан: уголовно-правовые и криминологические аспекты. Костанай.2014
4. О.Н.Тілепбергенов. О теоретических и практических проблемах применения и исследования нового уголовного законодательства в отношении преступлений против собственности. Алматы. 2017
5. ҚР Жоғарғы Соты Пленумының 2002 жылғы 27 желтоқсандағы «Ұрлық, тонау және қарақшылық бойынша сот практикасы туралы» № 29 қаулысы

СПОРТ САЛАСЫНДА ҚЫЗМЕТ АТҚАРАТЫН ЖАТТЫҚТЫРУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ.

МУХАМЕДЖАН А.Т. Ю-23-3ск

Қазтұтынуодағы Қарағанды
университеті

ТАЙМАЗОВ А.

Қарағанды облысының адвокаттар
коллегиясының адвокаты

ОҚАШЕВ Р.Д.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, п. ғ.к.
Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы

Аннотация. В статье рассматривается вопрос правового статуса тренера. В статье авторы проанализировали нормативные правовые акты в сфере физического воспитания и спорта о понятии тренера, его правах и обязанностях, а также правовых гарантиях. Требования к уровню профессионального образования тренера в изучаемых актах не установлены. Нормах отражено только о подготовке спортивных тренеров в системе технического, профессионального и послесреднего образования.

Түйінді сөздер. Жаттықтырушы, құқықтық мәртебе, жаттықтырушының құқықтыққабілеттілігі, Дене шынықтыру және спорт, дене тәрбиесі

Қазақстан Энциклопедиясында Жаттықтырушы — спорт түрлерінің қыр-сырына мақштандыратын спорт маманы деген анықтама берілген [1].

Жаттықтырушының мәртебесін анықтауда нормативтік құқықтық- актілерде жаттықтырушының құқықтыққабілеттілігі, оның құқықтары мен міндеттері, заңды кепілдіктері және заңды жауапкершілігі деген сұрақтар қалай көрсетілгенін зерделеуіміз керек.

Қазіргі таңда, дене тәрбиесі мен спорт қоғамымыздың барлық саласына енуде. Спорт қоғамымыздың барлық саласына кеңнен ықпал етеді. Дене тәрбиесі мен спорт қоғамдық қауіпсіздікке, экономикаға, саясатқа, қоғамның күнделікті өміріне, эстетикаға қатты әсер береді. Сол себепті, жаттықтырушы қоғам мен мемлекеттің алдында тұрған маңызды сұрақтарды шешуде ерекше рөлді атқарады деуімізге болады. Жаттықтырушы мәртебесінің сапалық сипаттамасына оның қоғаммен және мемлекетпен экономикалық, саяси, әлеуметтік байланысы жатады.

Жаттықтырушының құқықтыққабілеттілігі Қазақстан Республикасы «Дене шынықтыру және спорт туралы» заңының 1 бабының 16 тармақшасында «жаттықтырушы, жаттықтырушы-оқытушы – спорттық нәтижелерге қол жеткізу үшін спортшыны даярлаудың оқу-жаттығу процесін және оның сайыс әрекетіне басшылықты жүзеге асыратын жеке тұлға» [2] қарастырылды.

Бұл, «Қазақстан Республикасының спорттық әдебін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің бұйрығының 2 б. 1т. «жаттықтырушы, жаттықтырушы-оқытушы

– спорттық нәтижелерге қол жеткізу үшін спортшыны даярлаудың оқу-жаттығу процесін және оның сайыс әрекетіне басшылықты жүзеге асыратын жеке тұлға» берілген анықтамаға тепе-тең келеді [3].

Жоғарыда берілген анықтамаларда тек жаттықтырушы ретінде кім танылатындығы көрсетілген. Бірақта, жаттықтырушының толық анықтамасы көрсетілмеген. Жаттықтырушыға қандай бейімділік дайындылық талап етілетіндігі қарастырылмаған. Мысалға, Педагог мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының заңында «педагог – педагогтік немесе тиісті бейіні бойынша өзге де кәсіптік білімі бар және білім алушыларды және (немесе) тәрбиеленушілерді оқыту және тәрбиелеу, білім беру қызметін әдістемелік қолдау немесе ұйымдастыру бойынша педагогтің кәсіптік қызметін жүзеге асыратын адам» [4] деп көрсетілген. Осы анықтамада педагог арнайы немесе тиісті бейіні бойынша кәсібі болуы керектігі көрсетілген. Ал, жаттықтырушының арнайы немесе кәсіптік білімінің бар-жоқтығы көрсетілмеген. Бірде-бір нормативтік құқықтық актілерде жаттықтыру ретінде қызмет атқаратын тұлғаның кәсіптік біліміне талап қойылмаған. Техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білімнің мамандықтары мен біліктіліктерінің сыныптауышын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 27 қыркүйектегі № 500 бұйрығында пәндік мамандандырылған мұғалімдерін даярлау барысында Дене тәрбиесі және спорт мамандығы бойынша спорт жаттықтырушысы даярланатындығы көрсетілген. Бұл нұсқама техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім саласына қатысты.

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 71 б. 6 тармақшасында «Өнер және мәдени демалыс кәсіптік ұйымдарының шығармашылық жұмыскерлері, бұқаралық ақпарат құралдарының жұмыскерлері, спортшылар, жаттықтырушылар үшін Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына, жұмыс берушінің актілеріне, ұжымдық немесе еңбек шарттарына сәйкес күнделікті жұмыстың (жұмыс ауысымының) өзгеше ұзақтығы белгіленуі мүмкін» деген анықтама берілген. Заңнамашы жаттықтырушыларды педагогтардың қатарына жатқызбаған.

Жаттықтырушының қызметіне талдау жасайтын болса, жеке тұлғаға қатысты тәлім-тәрбие және дамыту шараларын жүзеге асырады. Кәмелетке толмағандарды спорттық-сауықтыру кезеңі мен дайындау кезеңіндегі жаттықтырушының еңбек қызметі білім беру саласындағы құқықтық нормалармен реттеледі. Осы мәселе дене шынықтыру және спорт туралы заңында шағылысқан.

Осыған орай, жаттықтырушыларды білім беру саласында қызмет атқаратын тұлғалардың қатарына енгізу қажеттігі анық.

Талқыға салынатын келесі мәселе, жаттықтырушылардың құқықтары мен міндеттері. дене шынықтыру және спорт туралы заңында жаттықтырушының құқықтары мен міндеттері бекітілмеген.

Осы заңнамада спортшылардың құқықтары мен міндеттері бекітілген. Бірақта, жаттықтырушылардың немесе спорт саласында қызмет атқаратын мамандардың құқықтары мен міндеттері бекітілмеген.

Дене шынықтыру мент спорт саласындағы құқықтық нормативтік актілерге талдау жасаудың нәтижесінде келесі мәліметтер алынды. Дене шынықтыру және спорт ұйымдарының басшылары, мамандары лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2016 жылғы 29 маусымдағы № 191 бұйрығында жаттықтырушылардың келесі категорияларының лауазымдық міндеттері бекітілген:

Жастар (жасөспірімдер) құрама командасының аға жаттықтырушысы,

Қазақстан Республикасы құрама командасының (спорт түрі бойынша ұлттық құрама команданың) бас жаттықтырушысы,

Құрама команданың бастығы,

Мемлекеттік жаттықтырушы,

Спорт түрінен (түрлерінен) облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың аға жаттықтырушысы

Аға жаттықтырушы

Жаттықтырушы

Осы лауазымдық міндеттеремелерге сараптама жасайтын болсақ, жаттықтырушы өзінің еңбек қызметінде педагогикалық міндеттерді жүзеге асыратындығы анық.

Маманның құқықтық мәртебесін анықтауда оның әлеуметтік кепілдіктеріне көз жүгірткен

орынды. Дене шынықтыру және спорт туралы заңында «Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген жаттықтырушысы» немесе «КСРО-ның еңбек сіңірген жаттықтырушысы» атақтары бар жаттықтырушылар әлеуметтік кепілдікке алынатындығы бекітілген. Сонымен қатар, мемлекет ай сайынғы төлемдерді білдіретін өмір бойы ай сайынғы материалдық қамтамасыз ету түрінде спортшылар мен жаттықтырушыларды әлеуметтік қолдауды жүзеге асырады жаттықтырушыларды әлеуметтік қолдау нормасы енгізілген [2].

Сайып келгенде, жаттықтырушының құқықтық мәртебесі анықталмағандығы мәлім. Дене шынықтыру және спорт саласында қолданылатын нормативтік құқықтық актілерде жаттықтыру ретінде кәсіптік білім деңгейі бекітілмеген, оның құқықтары мен міндеттері негізделмеген.

Болашақ ұрпаққа тәлім-тәрбие беру және оларды спорттық-сауықтыру жолында жаттықтырушы ретінде еңбек қызметін атқарып жүрген, әрі педагогикалық мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыратын мамандар педагог мәртебесіне қол жеткізе алмай жүргендігі қазіргі таңда маңызды мәселе.

Осыған орай, дене шынықтыру және спорт туралы Қазақстан Республикасының заңына жаттықтырушының анықтамасын нақтыланып өзгертілуі тиіс.

Қолданылған әдебиеттер

1. <https://kk.encyclopedia.kz/>
2. Дене шынықтыру және спорт туралы. Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ.
3. Қазақстан Республикасының спорттық әдебін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2020 жылғы 28 ақпандағы № 51 бұйрығы.
4. Педагог мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI ҚРЗ.

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ ҚАҒИДАЛАРЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ

МӘУЛЕДИ А.

Ю-22-3ск тобының студенті

ШОШАЕВА Л.С.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Құқық қағидалары құқықтың мәнін білдіретін бастапқы ережелерді білдіреді. Мақала Қазақстан Республикасының азаматтық процесілік кодексі мен әкімшілік процесілік кодекс бойынша іс жүргізу құқығы қағидаларының құрамы мен мазмұнын салыстыруға арналған. Азаматтық сот ісін жүргізудің бірлігін көрсететін олардың ұқсастықтары туралы қорытынды жасалды.

Түйінді сөздер: қағидаттар, азаматтық сот ісін жүргізу, төрелік сот ісін жүргізу, қағидаттарды құрайтын қағидаттардың мазмұны, қағидаттардың ұқсастығы

Азаматтық іс жүргізу құқығы қағидаттарының маңыздылығы олардың барлық нормалары мен институттарын қамтитын жалпы іс жүргізу құқығының мазмұнын анықтайтындығында көрінеді. Азаматтық іс жүргізу құқығының принциптері әділеттілік пен заңдылық идеалдарына сәйкес келуі үшін азаматтық істерді қарау қандай болуы керек екенін анықтайды.

«Қағида» ұғымының өзі латын тілінен шыққан *principium*, «бастау», «шығу тегі» дегенді білдіреді.

Қағида немесе принцип (лат. *principium* – принцип; негіз, алғы бастама) — белгілі білім жүйесінің түп-негізі, алғы бастамасы, абстрақтылы түрдегі ең қысқа жалпылама мазмұны. Ғылыми танымда идея, теория, әдіс сияқты таным түрлерімен өзара байланыста тұжырымдалады [1].

Құқық қағидаттары-бұл заңмен бекітілген және әлеуметтік-экономикалық қатынастардың сипатымен шартталған жалпы, маңызды, басшылыққа алынатын бастапқы ережелер. Азаматтық іс жүргізу құқығының қағидалары қолданыстағы заңнамада бекітілген негізгі басшылық принциптерді (идеяларды) білдіреді азаматтық іс жүргізу құқығы нормаларының мәні және азаматтық процесс субъектілерінің бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға байланысты қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу саласындағы мемлекет саясатының негізгі бағыттары. Олар барлық азаматтық іс жүргізу нормалары мен институттарына енеді және азаматтық іс жүргізу нормаларының мазмұнын анықтайтын бастапқы (бастапқы) ережелер болып табылады [2, 65б.].

Азаматтық іс жүргізу құқығының қағидаларына - заңдарда бекітілген жалпы, маңызды жетекшілікке алатын негізгі ережелер мен сот қызметі негізделген. Бұл қағидалар мықты нормалар түрінде тұжырымдалған олар құқық нормаларының жалпы ережелерінде бейнеленеді.

ҚР азаматтық процесілік кодексінің 6-22 баптары азаматтық іс жүргізу тақырыбын қамтиды [3].

Конституциялық нормалар азаматтық іс жүргізу саласында, әділсоттылыққа, құқықтар мен бостандықтың және заңды мүдделердің қорғалуына, бұзылған құқықтардың қалпына келтіруге кепілдік береді. Конституциялық нормалар Азаматтық іс жүргізуде «Заңдылық» қағидасын қалыптастырады. Бұл дегеніміз, қандайда азаматтық істі қарау барысында, азаматтық іс жүргізу құқығы заңнамасында адамдардың құқықтарын, бостандығын, заңды мүдделерін шектейтін оқылықтар анықталған жағдайда көмекке «Заңдылық» қағидасы келеді. Яғни, бұл қағида бойынша осындай жағдай орын алса, тиісті норманы анықтаған судья істі тоқтатып, осы норманы «конституциялық емес» деп тану туралы ұсынысты Конституциялық Кеңеске жібереді. Біз осыдан конституциялық норманың жоғары күшін көріп отырмыз.

Қазіргі кезде елімізде өзекті мәселелердің бірі, құқықтық жүйені дамыту мен заң үстемдігін қамтамасыз ету. Осы мәселелер бойынша Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің түсінігін берді. Яғни, әділдік – бұл барлық адамдардың қандай да бір ерекшелігіне қарамастан, заң алдындағы теңдігі деп мәлімдеді [4].

Осылайша, мемлекет біздің құқықтарымыз бен бостандығымыздың тең болуына барлық жағдай жасап отыр. Бұл, мемлекеттің осы құқықтарды шынайы жүзеге асыруға және пайдалануға, сотта тең қорғалуға кепілдік беріп отырған шараларынан көрініс табады.

ҚР Конституциямыздың «заң мен сот алдындағы барлығы теңдігі» нормасы өз бастауын БҰҰ-ның Бас Ассамблеясымен қабылданған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» нормаларынан бастау алады. Мәселен, бұл дүниедегі баға жетпес құндылық - адам және оның өмірі. Сондықтан барлық адамзаттың толыққанды, бейбітшілікте және өз-өздерін қорғау үшін еріксіз зорлық-зомбылыққа бармауы үшін халықаралық деңгейде осындай декларация бекітілді [5].

Осы конституциялық құқықтық норма барлық құқықтық жүйе үшін өте маңызды қағида ретінде орныққан. Қарапайым өмірде болсын, не құқық саласы болсын, барлығына бір бастау және бірдей мағына беріп тұр. Бұл дегеніміз, қаншалықты бай немесе текті ұрпақтан шықсаңда, жасаған әрекеттерін үшін барлығымен бірдей жауап бересің. Егер бір тарап, өзінің лауазымына байланысты қандай да бір артықшылықтарға иеленсе, ал екіншісіне бұндай мүмкіндік берілмесе, онда әділсоттылықтың мәні жоғалады. Міне, сондықтан ешкімді де, тегіне, дініне, нәсіліне, лауазымына және басқада мән жайларға байланысты кемсітуге болмайды.

Судьялар Конституция мен жоғарыда аталған Конституциялық заңға сәйкес сайланады немесе тағайындалады. Сондай-ақ судьялардың өкілетіктері нақты мерзіммен шектелмеген. Судьялардың тәуелсіздігі және олардың тек заңға ғана бағынуы. Судья сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және Конституция мен заңға бағынады. Сот төрелігін іске асыру жөніндегі соттың қызметіне қандай да болсын араласуға жол берілмейді және ол заң бойынша жауапкершілікке әкеліп соғады. Нақты істер бойынша судьялар есеп бермейді. Азаматтар мен ұйымдардың заң мен сот алдындағы теңдігі. Азаматтық сот ісін жүргізу барысында азаматтардың ешқайсысына артықшылық берілмейді және олардың ешқайсысы да қандай да мән-жайлары себепті кемсітілмеуге тиіс. Жеке адамның арнамысы мен қадір-қасиетін құрметтеу. Азаматтық іс бойынша іс жүргізу кезінде азаматтық процеске қатысушы адамның ар-ожданын қорлайтын немесе қадір-қасиетін кемсітетін шешімдер

мен іс-әрекеттерге тыйым салынады. Сотта істі қараудың жариялылығы. Бұл қағида барлық соттарда істі қарау ашық сот отырысында жүргізілетінін білдіреді. Заңда сот отырысына қатысқысы келетіндердің барлығына рұқсат берілген, соның ішінде БАҚ өкілдеріне де.

Сот отырысының залына, егер іске қатысы бар адамдар немесе куә болмаса, он алты жасқа толмаған азаматтар жіберілмейді. Іске қатысушы адамдар мен ашық сот отырысына қатысушы азаматтардың сотты, істі қарау барысын залда отырған орындарынан жазып алуға немесе аудио дыбысын жазуды пайдалануға құқығы бар. Сотта істі қарау барысында киноға және суретке түсіру, бейне-таспаға жазу, тікелей радио және телехабар жүргізу соттың іске қатысушы адамдардың пікірін ескере отырып берген рұқсаты бойынша ғана мүмкін болады. Бұл іс-әрекет сот отырысының қалыпты жүруіне бөгет жасамауға тиіс және оның уақытын сот шектеуі мүмкін. Заңда көзделген негіздер бойынша ғана істерді қарау жабық сот отырысында жүзеге асырылады.

Сот ісін жүргізу тілі. Қазақстан Республикасында сот ісін жүргізу тек мемлекеттік (қазақ) не орыс тілдерінде, тең дәрежеде жүргізілетіндігін білуге болады.

Соттың қызметіндегі заңдылық деген соттың құқық нормаларын дұрыс қолдануын, шығарылатын актілердің және жасалатын барлық іс жүргізу әрекеттерінің қолданыстағы заңдарына сәйкестігін білдіреді.

Диспозитивтік деген азаматтық іс жүргізудің құқықтық қатынастары субъектілерінің өз құқықтары мен міндеттерін еркін билеуін білдіреді.

Азаматтық процесті қозғау іске қатысатын тараптар мен басқа адамдардың еркіне байланысты болады. Мүдделі адам (талапкер, өтініш етуші) өзінің талап-арызының, өтінішінің заты мен негізін, сондай-ақ берген талаптарының көлемін өзі айқындайды. Мұндай мәліметтер сотқа берілген талап-арыздың (өтініштің) мазмұнды бөлімінің мәнін құрайды. Талапкер талап арыздың негізін немесе затын өзгертуге, талап-арыздың мөлшерін азайтуға немесе көбейтуге құқылы. Сот өз бастамашылығымен талап-арыздың затын немесе негіздерін өзгертуге құқығы жоқ.

Бәсекелестік тараптардың заңды мүдделерінің қарама-қайшылығынан келіп шығады, ол азаматтық процестегі айтысу қажеттілігін негіздейді. Тараптың әрқайсысы өзіне оңтайлы сот шешімін қабылдатқысы келеді. Сондықтан бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау барысында өзінің құқықтық ұстанымын сақтауға өз талаптары мен қарсылықтарын дәлелдеуге және негіздеуге міндетті.

Тараптардың іс жүргізудегі тең құқықтылығы материалдық құқықтық қатынастардың (азаматтық, отбасы, еңбек және т.б.) субъектілерінің теңдігіне сүйенеді (тең құқықтық жағдайы) және іс жүргізу құқықтары мен талаптардың іс жүргізу міндеттерінің теңдігін белгілейді. Сот талқылауының тікелейлігі. Сот істі қарау барысында іс бойынша дәлелдемелер мен өзге де мән-жайларды: Іске қатысушы тараптар мен басқа адамдардың түсініктерін, куәгердің айғақтарын, сарапшылардың қорытындысын, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қорытындыларын тыңдауға, заттай дәлелдемелерді қарауға, дыбыс жазбаларын тыңдауға және бейне жазбаларды, кино, фотоматериалдарды қарауға, жаңартылған өзге де материалдармен танысып шығуға тікелей міндетті.

Сотта істі қараудың ауызшалығы. Сот отырысында мынадай істерді қарау және шешу ауызша нысанда жүзеге асырылады:

- төрағалық етуші процеске қатысушыларға олардың құқықтары мен міндеттерін түсіндіреді;
- іске қатысушы адамдардың өтініштері айтылады;
- іске қатысушы тараптар мен басқа адамдардың түсініктемелері айтылады;
- куәгерлер өз айғақтарын береді;
- сарапшы жазбаша нысанда жасалған қорытындысын мазмұндайды (сарапшы жоқ болған жағдайда қорытындыны сот жариялайды);
- маман кеңес береді;
- сот отырысында жазбаша дәлелдемелер, хаттамалар және өзге де құжаттар жарияланады;
- мемлекеттік органның жазбаша жасалған қорытындысы мазмұндалады;
- сот жарыссөзі жүргізіледі;
- прокурор іс бойынша тұтастай қорытынды жасайды;
- істі қарау нәтижесінде сот шығарған шешім жария етіледі

Кейбір іс жүргізу әрекеттері тек жазбаша түрде жүзеге асырылады не жазбаша рәсімдеуді талап етеді. Мысалы, талап-арыз (өтініш), апелляциялық немесе кассациялық шағым (наразылық), тек жазбаша түрде ғана беріледі, сот актілері жазбаша нысанда шығарылады.

Сонымен, адам мен азаматтың құқықтары ішінде құқықтарды сот арқылы қорғаудың маңызы зор. Азаматтардың құқықтарын қорғау бойынша сот билігі органдарының қызметі азаматтық іс жүргізу арқылы жүзеге асырылады. Азаматтық істер бойынша сот төрелігін жүзеге асыру тәртібін реттейтін құқық нормаларының жиынтығы, сондай-ақ сот қаулыларын мәжбүрлеп орындату тәртібі азаматтық іс жүргізу құқығы деп аталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D2%9A%D0%B0%D2%93%D0%B8%D0%B4%D0%B0>
2. *Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан.* – Астана: Библиотека Верховного Суда Республики Казахстан, 2016. – 808 стр.
3. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Павлодар облысының қоғамдық өкілдерімен кездесуі 27.04.2019. <https://stan.kz/tokaev-adildik-barlik-azamattardin-zan-aldindagi-tendigi-314931/>
4. Қазақстан Республикасының Азаматтық Процесстік Кодексі, 2015 жылы 31 қазанда қабылданған // <https://adilet.zan.kz/kaz/>
5. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, (Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған) 7-бап.

СООТНОШЕНИЕ ЭКСПЕРТНЫХ И СЛЕДСТВЕННЫХ СИТУАЦИЙ

МАНЬКОВА А.О.

Аспирант, кандидат филологических наук

ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С.

Научный руководитель,

доктор юридических наук, профессор

Балтийский федеральный университет им. И. Канта

Калининград, Россия

Аннотация: В статье проанализированы имеющиеся в науке понятия экспертной и следственной ситуации и предложено авторское определение экспертной ситуации. Рассмотрена целесообразность включения субъекта ситуации в понятия экспертной и следственной ситуации. Обосновано введение в понятие экспертной ситуации участия эксперта не только в процессе проведения исследования, но также на этапе назначения и оценки экспертизы. Предпринята попытка соотнесения компонентов экспертной и следственной ситуаций.

Ключевые слова: экспертная ситуация, следственная ситуация, структура криминалистической ситуации

Понятиям экспертной и следственной ситуации в научной литературе по криминалистике уделено довольно большое внимание. Каждый из этих родов ситуации рассматривается учёными отдельно, в зависимости от принадлежности к тому или иному разделу криминалистики. В понятие включается наличие доказательств, условий их получения, выдвижение версий, подбор методов и инструментов для расследования или исследования. При этом в содержание определения экспертной или следственной ситуации его авторы не всегда включают субъекта – лица, обладающего специальными знаниями, наделённого процессуальным статусом и полномочиями, а также имеющего в распоряжении доказательства, материалы и инструменты в виде закона, методик и технических средств. Кроме этого, за пределами предложенных дефиниций остаются этапы, которые непосредственно не связаны с процессом производства экспертизы или расследования, но предполагают участие субъекта до или после этих этапов. Например, участие эксперта в допросе по

результатам проведённого им исследования или участие следователя при рассмотрении дела на стадии судебного следствия. Попытаемся проанализировать имеющиеся в науке определения экспертной и следственной ситуации и соотнести между собой их компоненты.

Понятие **следственной ситуации** в научно-практический оборот было введено советским криминалистом А.Н. Колесниченко, который понимал её как «положение расследования, характеризующее наличием доказательств и иного информационного материала» [1, с. 10]. Схожим образом следственную ситуацию трактовал и Р.С. Белкин, рассматривая её как «совокупность условий, в которых в данный момент осуществляется расследование, т.е. та обстановка, в которой протекает процесс доказывания» [2, с. 630].

Постепенно при дефинировании следственной ситуации к совокупности условий расследования учёные начали добавлять обстоятельства, связанные с субъектом расследования. Приведём для сравнения определение Л.Я. Драпкина, который под следственной ситуацией понимал «мысленную динамическую модель, отражающую информационно-логическое, тактико-психологическое, тактико-управленческое и организационное состояние, сложившееся по уголовному делу и характеризующее благоприятный или неблагоприятный характер процесса расследования» [3, с. 17].

Более лаконичное определение предложила Т.С. Волчецкая, которая следственную ситуацию оценила как «степень информационной осведомлённости следователя о преступлении, а также состояние процесса расследования, сложившееся на любой определённый момент времени, анализ и оценка которого позволяют следователю принять наиболее целесообразные по делу решения» [4, с. 17].

Наблюдение за трансформацией рассматриваемого понятия в трудах разных учёных позволяет установить, что подход к изучению следственной ситуации претерпел существенные изменения. Если в начале формирования понятия следственная ситуация определялась только наличием доказательств по делу, то в последние десятилетия она характеризуется как развивающаяся система, в которой отражается текущее положение дел, перспектива расследования и участие следователя. Наиболее удачное определение следственной ситуации в силу его ёмкости и лаконичности, на наш взгляд, предложила профессор Т.С. Волчецкая. На него мы будем в дальнейшем опираться, рассуждая о соотношении экспертной и следственной ситуации.

Понятие **экспертной ситуации** в научном обороте на уровне термина функционирует давно. Однако его содержание до настоящего времени не устоялось. Учёные, предпринимая попытки теоретического осмысления этого вопроса, наделяют понятие экспертной ситуации разным объёмом. Имеющиеся определения сводятся к совокупности факторов, возникающих непосредственно в ходе проведения исследования. Например, Р.С. Белкин под экспертной ситуацией понимал «систему факторов, служащих основанием для выдвижения наиболее вероятных экспертных версий, выбора методов их проверки, планирования исследования» [5, с. 294]. По мнению Т.С. Волчецкой, экспертной является та «ситуация, которая возникает в ходе производства экспертизы и решение которой лежит, как правило, на эксперте» [4, с. 22]. А.Р. Сысенко рассматривает экспертную ситуацию как «совокупность сложившихся обстоятельств в процессе экспертного исследования, направленную на реализацию поставленных экспертных задач» [6, с. 69].

Вместе с тем участие эксперта нередко начинается задолго до начала исследования и может продолжаться после его завершения, поэтому эти фазы экспертной деятельности, на наш взгляд, также требуют отражения при дефинировании экспертной ситуации. Этот тезис развивает А.И. Хмыз, утверждая, что судебную экспертизу «невозможно представить без процесса подготовки, назначения, а также оценки заинтересованными субъектами заключения эксперта» [7, с. 286].

На практике непосредственному назначению экспертизы предшествует этап взаимодействия эксперта и следователя. Нередко перед вынесением постановления следователь обращается к эксперту за консультацией, в ходе которой уточняется формулировка экспертного задания, вид экспертизы, обсуждаются вопросы, связанные с подготовкой объекта исследования, и т.д. На этой стадии общение эксперта и следователя, как правило, процессуально не оформляется. Несмотря на

то, что проведение исследования ещё не началось, эксперт уже играет существенную роль в деле назначения будущей экспертизы. Грамотно составленный протокол осмотра предметов или корректно сформулированные вопросы во многом определяют ход исследования и оперативность подготовки заключения. Это является результатом взаимодействия двух участников процесса и должно быть учтено при дефинировании экспертной ситуации.

После подготовки заключения эксперта и в процессе его оценки судом или следователем возможен вызов эксперта на допрос для разъяснения положений исследования. Кроме того, в условиях состязательности уголовного процесса стороны могут ходатайствовать о приобщении к материалам уголовного дела научно-методической рецензии на имеющуюся экспертизу. В результате удовлетворения такого ходатайства возможны ситуации, при которых следствием будет назначена дополнительная или повторная судебная экспертиза. На этом этапе автор первичной экспертизы при формальной завершённости своей работы над исследованием продолжает активно функционировать в качестве участника процесса. Обстоятельства, связанные с этим, также необходимо учитывать при формулировании понятия экспертной ситуации.

Таким образом, мы приходим к выводу о том, что экспертная ситуация – понятие, выходящее за пределы собственно производства экспертизы и затрагивающее не только вопросы, связанные с процессом исследования, но и с этапом назначения и оценки экспертизы. Под **экспертной ситуацией** мы предлагаем понимать совокупность обстоятельств, которые складываются в процессе назначения, производства и оценки экспертизы и в которых эксперт принимает косвенное или непосредственное участие.

Как видно из определения следственной ситуации, выбранного нами в качестве основного, это понятие базируется на состоянии процесса расследования и осведомлённости следователя, которые позволяют ему принимать наиболее целесообразные решения по уголовному делу. Предложенное нами авторское понятие экспертной ситуации основано на прямом или косвенном участии эксперта на этапах, сопряжённых с назначением, производством и оценкой экспертизы. В обоих случаях существенное значение имеет субъект, производящий действие. Однако ключевое отличие экспертной ситуации от следственной состоит в том, что деятельность следователя направлена на сбор доказательств, а эксперт, напротив, не может самостоятельно собирать материалы для производства экспертизы, согласно статье 16 Федерального закона Российской Федерации «О государственной судебно-экспертной деятельности».

В криминалистике давно устоялось понимание структуры следственной ситуации, состоящей из четырёх компонентов: информационного, процессуально-тактического, психологического и организационно-технического. Возьмём за основу структуру, предложенную Р.С. Белкиным [2, с. 631] и поддержанную Т.С. Волчецкой [4, с. 25], и попытаемся соотнести каждый из компонентов с понятием экспертной ситуации.

Информационный компонент следственной ситуации включает наличие у следователя и других участвующих в деле лиц сведений об обстоятельствах преступления, имеющихся доказательствах, возможностях их получения и т.д. Информационный компонент *экспертной ситуации* реализуется через обстоятельства, изложенные в постановлении о назначении экспертизы, и объекты исследования. При необходимости эксперт может запросить дополнительные материалы из уголовного дела. Согласно статье 73 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации, обстоятельства, изложенные в материалах уголовного дела, являются сведениями, требующими доказательства (например, установление участников событий, времени и места происшествия). Именно поэтому прежде чем опираться на эти сведения и соотносить их с объектами исследования, следует выявить критерии, по которым такое соотнесение может быть допустимым.

Процессуально-тактический компонент следственной ситуации характеризуется состоянием производства по делу, возможностью избрания меры пресечения, проведения следственного действия, оценкой тактических приёмов, которые окажутся наиболее эффективными в конкретный момент расследования. Применительно к *экспертной ситуации* процессуально-тактический компонент реализован в экспертной инициативе. Такое право, закреплённое в статье 57 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации, позволяет эксперту запросить из

уголовного дела дополнительные материалы, имеющие отношение к предмету исследования (протоколы допроса, другие заключения эксперта и т.д.) Важным условием является необходимость подробного описания в заключении всех предпринятых шагов, начиная от ходатайства эксперта предоставить в его распоряжение дополнительные материалы до указания, на каком этапе и как именно они были использованы при проведении исследования.

Психологический компонент следственной ситуации формируется в результате противостояния между следователем и лицами, проходящими по делу, и реализуется через проявление психологических свойств каждого из участников. Кроме того, он отражает их интеллектуальные особенности и моральные качества. Психологический компонент *экспертной ситуации* реализуется в направлениях внутреннего и внешнего порядка. К внутренним факторам относятся уровень загруженности конкретного эксперта, наличие очереди из зарегистрированных ранее, но ещё не принятых к исполнению экспертиз, а также сжатость сроков проведения исследования. Если эксперту удалось выстроить со следователем взаимодействие, при котором назначению экспертизы предшествует предварительное консультирование, это положительно сказывается на эффективности назначения и проведения экспертизы. Внешним фактором может стать стрессовая ситуация, возникшая в результате вызова эксперта на допрос и встречи с подозреваемым. Справиться с этим помогает накопленный профессиональный опыт защиты экспертом своих заключений в суде. В целях подготовки к такому выступлению эксперту целесообразно перечитать текст исследования, исходя из критической позиции, а при обнаружении потенциально слабых мест мысленно их аргументировать и по возможности запросить у секретаря суда или следователя примерный перечень вопросов, на которые предстоит отвечать в ходе допроса.

Организационно-технический компонент следственной ситуации характеризуется наличием коммуникации между дежурной частью и следственно-оперативной группой, возможностью мобильного перемещения и оперативного управления, количеством уголовных дел, находящихся в производстве. Организационно-технический компонент *экспертной ситуации* реализуется через оснащение рабочего места эксперта, наличие специального оборудования, доступа к базам данных, научной и справочно-методической литературе.

В заключении отметим, что включение эксперта или следователя как субъекта ситуации в определение понятия ситуации в зависимости от её принадлежности к тому или иному разделу криминалистики имеет важное значение. Это обусловлено тем, что и эксперт, и следователь являются элементом, нашедшим отражение при формулировании компонентов ситуации, в частности, – в описании психологического компонента. Предпринятая попытка соотнесения структуры экспертной и следственной ситуации показала, что выработанные в науке ранее компоненты следственной ситуации успешно могут быть интегрированы и в развитие теории экспертных ситуаций.

Список литературы:

1. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1977. – 27 с.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики: учебное пособие для вузов. – 3-е изд., доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
3. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1987. – 163 с.
4. Волчецкая Т.С., Осипова Е.В. Криминалистическое моделирование в уголовном судопроизводстве: учебно-методическое пособие. – Калининград: Издательство БФУ им. И. Канта, 2020. – 126 с.
5. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
6. Сысенко А.Р. Понятие экспертной ситуации в криминалистической экспертизе / А.Р. Сысенко // Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики: Сборник научных трудов / Предс. редколлегии Я.М. Мазунин. Выпуск 11. – Омск: Омская академия МВД

АДАМ САУДАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ АДАМ БОСТАНДЫҒЫНА ҚОЛ СҰҒУШЫЛЫҚ РЕТІНДЕ

МҰРАТОВА А.Б.

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті

Құқықтану мамандығы

Ю 23-1кНП Магистрант

БАЛГОЖИНА М.Е.

PhD доктор

Аңдатпа: Адамдарды құлдыққа заңсыз әкету және сату ретіндегі трафик мәселесі біздің қоғам үшін жаңалық болып табылады. Әлемде ол 90-шы жылдары қорқынышты пропорцияларға ие болды, бірақ соңғы жылдары Республикамызда қылмыстың бұл түрі қарқынды дамып келеді. Біріккен Ұлттар Ұйымы мен Халықаралық көші-қон ұйымы сарапшыларының бағалауы бойынша дүние жүзінде адам саудасының құрбандарының саны жүздеген мың, тіпті миллиондаған. Әйелдер мен қыздар Еуропаға, Америкаға, Канадаға, Африка, Азия және Таяу Шығыс елдеріне экспортталады. Пайда алушылар — адам саудагерлері мен сутенерлердің трансұлттық ұйымдары. Адам саудасының қылмыстық бизнесіне тек әйелдер ғана тартылмайды, қылмыстық экономиканың бұл саласының едәуір бөлігі кәмелетке толмағандар саудасы болып табылады.

Кілт сөздер: адам саудасы, қылмыс, экономика, қылмыстық құқық, криминология.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы Комиссары кеңсесінің мәліметі бойынша ТМД елдерінен 500 мыңнан астам әйел сатылған. Адамдардың, әсіресе әйелдер мен балалардың саудасы Қазақстан мен басқа да бірқатар елдер үшін соншалықты ауыр құбылысқа айналғаны соншалық, бұл ұлттық қауіпсіздік пен демократия институттарына төнетін нақты қатермен тікелей байланысты.

Біздің Республикамызда жарияланған демократия институттарына қатысты қарастырылып отырған мәселе адамның негізгі құқықтарының бұзылуымен байланысты. Адам саудасына қарсы күрес қатаң және ымырасыз сипатта болуы керек, өйткені әңгіме адамның өміріне, бостандығына және денсаулығына конституциялық құқықтарын қорғау туралы болып отыр.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес "әр адамның өмір сүруге, жеке басының бостандығына және қадір-қасиетіне қол сұғылмаушылыққа құқығы бар".

Айта кету керек, мәселенің толық түсінікті, объективті себептері бар екенін көрсететін көптеген белгілер бар:

- Қазақстан Республикасының ТМД елдерімен сыртқы шекараларының ашықтығы;
- экономикадағы қолайлы жағдай және басқа посткеңестік елдермен салыстырғанда жоғары табыс;
- мемлекеттік бақылауды жоғалту;
- моральдық деңгейдің төмендігі;
- әлемнің жекелеген елдеріндегі материалдық игіліктердің дамуы мен бөлінуіндегі теңгерімсіздік, бұл мыңдаған адамдарды жақсы өмір сүру үшін өз елдерінен кетуге және іс жүзінде жаңа тұрғылықты жерлерінде құлдыққа берілуге мәжбүр етеді. Экономикалық тұрғыдан алғанда, адамдардың қозғалысы еңбекке қабілетті халықтың, жұмыс күшінің кетуін тудырады, бұл ел экономикасына кері әсерін тигізбейді. Адамдарды көші-қонға итермелейтін көптеген факторлар бар, олардың ішінде интеллектуалдық әлеуетін барынша толық іске асыруға, жалақысы жоғары жұмысқа орналасуға немесе шетелде жақсы білім алуға ұмтылу, әлемді көруге, саяхаттауға деген

ұмтылыс. Халықтың көші-қон белсенділігінің негізгі себебі - тұрғылықты елдегі экономикалық және әлеуметтік мәселелердің шешілмеуі. Жол қозғалысы жаһандық және трансұлттық сипаттағы ұйымдасқан қылмыстың бір түрі ретінде қарастырылуы керек;

- ұйымдасқан қылмыстың жаһандануы, біздің елімізді жеткізуші ретінде ғана емес, сонымен бірге сатып алушы және транзиттік дәліз ретінде қарастыратын "тірі тауарларды" жеткізудің тұрақты арналарын ұйымдастыруда оның мүмкіндіктерін кеңейту. Жаһандану, әрине, қазіргі әлемдегі ең маңызды тенденциялардың бірі болып табылады. Ол адам өмірінің барлық салаларына, соның ішінде қылмысқа да әсер етеді. Дәл осы жаһандану процесі қазіргі әлемде адам саудасының сақталуына және таралуына айтарлықтай ықпал етеді.

Осы бағыттағы ұйымдасқан қылмыстық топтардың қызметі өтпелі кезең деп аталатын мемлекеттерде ең жойқын болып табылады, онда демократияның қалыптасу процестері қоғамда заң үстемдігі қағидаттарына сәйкес жүреді. Бұл топқа посткеңестік кеңістіктегі елдер кіреді.

Адам саудасына байланысты қылмыстарға ықпал ететін жағдайлар ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- мемлекеттік биліктің әлсіздігі, негізінен оның толық сыбайлас жемқорлықтан көрінеді;
- алкогольизм, нашақорлық және жезөкшелік сияқты құбылыстардың таралуы;
- мемлекеттер арасында да, Республика ішінде де көші-қон ағындарының күшеюі.

Қазіргі уақытта адам саудасына байланысты қылмыстардың ауқымы жоқ

мемлекеттік органдарда сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі болмаған жағдайда мүмкін болар еді. Бұл әсіресе тірі тауарларды жеткізуші елдерге, яғни экономикасы дамушы және артта қалған мемлекеттерге қатысты. Құқық қорғау және мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлыққа жол берген қызметкерлері саудагерлер мен қанаушылардың жасаған озбырлығына көз жұмып қана қоймайды, сонымен бірге бұл қылмыстарды жасауға жиі белсене қатысады.

Адам саудасы мәселесін талдай отырып, оның күрделі және түсініксіз екенін мойындау қажет. Адам саудасының объектілері мен мақсаттары өте алуан түрлі.

Айта кету керек, соңғы жылдары адам саудасы объектілерінің саны күрт дамып келеді. Әлеуметтік тиістілігі, кәсібі, біліктілігі, қызығушылықтары және хоббиі бойынша саралануы мүмкін адамдар топтары қарқынды дамып келеді. Адам саудасының мақсаттары да жетілдірілуде және кеңейтілуде — отбасын құрудың қосымша мүмкіндіктерінен бастап органдарды трансплантациялау, адам ұрлау, суррогат ана болу үшін донорларға дейін.

Талдау көрсеткендей, бұл қылмыстар екі түрге бөлінеді: жыныстық және еңбекпен қанау мақсатында жасалған қылмыстар. Қылмыстардың бірінші тобы бойынша жәбірленушілердің ең көп саны 16 жастан 25 жасқа дейінгі әйелдер, екіншісі бойынша 18 бен 35 жас аралығындағы ер адамдар, көп жағдайда ТМД Орталық Азия елдерінің азаматтары.

Сонымен бірге, адам саудасына байланысты қылмыстарды ашуда белгілі бір проблемалар бар.

Адам саудасын мигранттарды заңсыз әкелуден ажырату керек. Соңғысы жеке хаттаманың тақырыбы болып табылады (Біріккен Ұлттар Ұйымының трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын мигранттарды құрлық, теңіз және әуе арқылы заңсыз әкелуге қарсы хаттама). Хаттаманың 3-бабында мынадай анықтама берілген: "Мигранттарды заңсыз әкелу қандай да бір қаржылық немесе материалдық игіліктерді тікелей немесе жанама түрде алу мақсатында заңсыз кіруді қамтамасыз етуді білдіреді. оның азаматы болып табылмайтын немесе оның аумағында тұрақты тұрмайтын кез келген адамның кез келген қатысушы мемлекетке."

Екі анықтаманы салыстыра отырып, бұл әрекеттердің басты айырмашылығы олардың мақсаттарында деп қорытынды жасауға болады. Мигранттарды заңсыз әкелудің мақсаты — мүліктік сипаттағы сыйақы үшін адамдардың немесе жеке тұлғаның заңсыз қозғалысы, ал адам саудасының мақсаты - соңғысын қанау. Сонымен қатар, адам саудасы міндетті түрде мемлекеттік шекараның жолын кесумен байланысты емес. Ол бір мемлекет ішінде жүзеге асырылуы мүмкін. Басқа адамдардың мемлекеттік шекара арқылы заңсыз жүріп-тұруын жүзеге асырушы мен көшіп-қонушы жеке тұлғаның арасындағы мәміле мақсатына жеткеннен кейін тоқтатылады. Адам саудасы сауда құрбанының жеке басының бостандығынан айырылуымен, оның бағыныштылығымен байланысты. Мұндай мәміле, әдетте, жәбірленушіні алдауға немесе адастыруға негізделеді және ол тағайындалған жерге жеткенде тоқтамайды, керісінше, адам саудасы осы жерден басталады деп

айтуға болады.

Мигранттардың заңсыз импорты адам саудасына ұласатын жағдай болуы мүмкін. Мысалы, адамның елге саналы түрде және өз еркімен заңсыз келуі. Баратын еліне келгеннен кейін оған тұрғылықты жері беріледі және сол жерде оқшауланып, жұмыс істеуге мәжбүр болады. Мұндай адамға жұмыс үшін ақы төленбейді, егер адам жұмыс істеуден бас тартса немесе өзінің жағдайы туралы біреуге айтса, оны билікке беремін деп қорқытады. Бұл мысалда, ең алдымен, адам заңсыз мигрант болып табылады және сол адамның жүріп-тұру еркіндігі шектелген және жұмыс істеуден бас тартқан жағдайда қолайсыз зардаптарға ұшырау қаупі төнген сәттен бастап ол адам саудасының құрбаны болады. Бұл жағдай әдеттегідей. Заңсыз иммигрант қорқыту мен бопсалаудың ыңғайлы объектісіне айналуға.

Адам саудасының заңды көші-қонмен тығыз ұқсастығы үлкен проблема туғызады. Заңды қоныс аударушылар жұмыс күші мен күнкөріс көзін табу үшін жұмыс күшіне сұранысы жоғары дамушы экономикалық аймақтарда болуы керек.

Жалпы адам саудасында, әсіресе, заңсыз бейімделу мен секстуризм жағдайында телекоммуникация саласындағы технологияның дамуы, атап айтқанда, Интернеттің таралуы үлкен рөл атқарады. Қылмыстық ұйымдар заманауи технологиялық жетістіктерді, ең алдымен Интернетті пайдаланады. Порнографияны тарату, интимдік қызметтерді ұсынатын "Интернет-сайттарды" құру, күмәнді жұмысқа орналасу туралы хабарландыруларды, некеге тұру туралы ұсыныстарды және т.б. — бұл әлемдік желідегі күдікті және ашық қылмыстық ұйымдардың қызмет бағыттарының толық тізімі емес. Сонымен қатар, операцияны "Интернет" арқылы жүзеге асыру — бұл жасырындықтың кепілі және қылмыскердің кінәсін дәлелдеудегі қосымша қиындықтар. Жалпы өмір сүру деңгейін жақсарту үшін жоспарланған заттар мен құралдар қылмыстық әлем тарапынан қылмыстық мақсатта тағы да пайдаланылды деген жалпылама қорытынды жасауға болады.

Құқық қорғау органдары адам саудасының желісін ашқан күннің өзінде, дәлелдеу мәселесі ең қиын аспектке айналуға. Жасалған қылмыстың мән-жайын барынша анық ашатын және тергеуге көмектесетін тұлғалардың өздері қылмыс құрбандары болып табылады. Бір қарағанда, құқық қорғау органдарының бұл адамдармен ынтымақтасуында ешқандай проблема жоқ сияқты көрінуі мүмкін, өйткені бұл құқық бұзушылардан кек алуға моральдық тұрғыдан ең дайын қылмыстық әрекеттердің құрбандары. Алайда, бұл болмайды.

Бұл, ең алдымен, жәбірленушінің жеке басының өзіне байланысты. Жол қозғалысы қаупіне ең көп ұшырайтын топ - балалар мен әйелдер. Жол қозғалысының құрбандары көбінесе қоғамда жалақысы төмен және беделді емес жұмыстармен айналысатын, білім деңгейі төмен, әдетте өз құқықтарын білмейтін адамдар болып табылады. Адамдардың бұл санаты әдетте құқық қорғау органдарына сенбейді.

Сонымен қатар, олардың құқықтық жағдайы екі жақты: бір жағынан олар қылмыстың құрбаны болса, екінші жағынан

— қылмыскерлер, өйткені олар заңсыз иммигранттар болып табылады және қабылдаушы елдің заңнамасын бұзады [4]. Осыған байланысты олар қылмыскерлердің кек алуынан да, мемлекеттік қуғын-сүргіннен де қорқып, құқық қорғау органдарымен ынтымақтаспайды.

Бұл жағдайды өзгерту үшін қылмыс құрбандарына — әйелдер мен балаларға белгілі құқықтық кепілдіктер берілуі керек. Атап айтқанда, жеке өмірге қол сұғылмаушылық және қылмыскерлерден қорғану құқығы.

Оларды құқық қорғау органдарымен ынтымақтастыққа ынталандыру үшін оларға бірнеше әлеуметтік құқықтар — тұрғын үй, медициналық көмек, заңгерлік және басқа да консультациялар беру талап етіледі, бұл іс жүзінде жеткіліксіз жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде құлдықтың құрсауында қалған адамдарды қорғайтын арнайы ережелер жоқ. Қуәгерлерді қорғау институты бар, бірақ оны қаржыландыруға бөлінген қаражат жәбірленушінің қауіпсіздігін қамтамасыз ете алмайды. Жол қозғалысы құрбандарын қорғауға қаражат бөлу механизмінің өзі де пысықталмаған.

Қарастырылып отырған қылмыстық әрекеттердің алдын алудың тағы бір шарасы ретінде жағдайды бақылау мен аналитикалық бағалауды қарастырған жөн. Мониторинг және талдау үшін келесі объектілерді бөлуге болады: еңбек көші-қоны процестері, олардың модификациясы,

криминализация деңгейі; ішкі көші-қон процестері, сондай-ақ отандастардың шетелге кетуі; адам саудасының, еңбек және жыныстық қанаудың көріністері барынша мүмкін болатын жеке кәсіпкерлік саласы. Бұған құрылыс фирмаларының, жеке мердігерлердің қызметі, сондай-ақ әлеуетті жалдаушылардың қызметі (жұмыспен қамту агенттіктері, неке және модельдік агенттіктер, шетелде жұмысқа орналасумен айналысатын фирмалар, туристік фирмалар); шетелде асырап алуға/асырап алуға балаларды іздеумен айналысатын адамдардың қызметі, балалар үйлері мен интернаттардың қызметі; шетелге шығуға арналған құжаттарды рәсімдеу қызметі: шақыруларды, төлқұжаттарды, визаларды рәсімдеу, әсіресе жас әйелдер топтары үшін. Алынған аналитикалық қорытындыларға сүйене отырып, құқық қорғау органдары қылмыстық әрекеттің алдын алудың қосымша бағыттарын белгілеуі тиіс.

Құқық қорғау органдарының халықаралық ынтымақтастығы адам саудасының және онымен байланысты қылмыстардың алдын алуда маңызды рөл атқарады. Өзара іс-қимыл бірнеше бағытта жүзеге асырылуы мүмкін:

- заңсыз көші-қон, адам саудасының арналары туралы жедел ақпаратпен алмасу;
- қызметінің негізгі бағыты тірі тауарлармен сауда жасау болып табылатын трансұлттық қылмыстық ұйымдардың қызметін тоқтатуға бағытталған бірлескен іс—шаралар;
- практикалық және заңнамалық тәжірибе алмасу, яғни. саудагерлермен күрестегі ынтымақтастық аясында бірлескен брифингтер, конференциялар, форумдар өткізу;
- адам саудасының, еңбекке мәжбүрлеудің, шетелде жыныстық қанаудың құрбаны болған адамдарды іздеу және елге қайтару бойынша бірлескен іс-шаралар.

- құқықтық көмек көрсету. Бұл жағдайда біз халықаралық заңнамамен реттелетін құқықтық халықаралық ынтымақтастықтың нысандары туралы айтып отырмыз: экстрадиция (күдікті, айыпталушы, сотталушы); тінту, куәлардан жауап алу, құжаттық дәлелдемелерді алу және т.б. сияқты әрекеттерді жүзеге асыру мақсатында құқықтық өзара көмек көрсету туралы ережелерге сәйкес жазбаша өтініш беру және орындау; ресми жазбаша өтініш бергенге дейін бір құқық қорғау органының екіншісіне дәлелді фактілердің немесе басқа да байланысты мәселелердің бар-жоғына қатысты өтініші; бір құқық қорғау органының екіншісіне қадағалау, ұстау және басқа да жедел көмек көрсету туралы өтініштері. т.б.;

- мемлекетаралық интеграциялық құрылымдар (ТМД, ШЫҰ және т.б.) аясындағы ынтымақтастықты кеңейту және Ресей, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан және Түркіменстанның шекаралас аймақтарындағы ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес бөлімшелерінің тұрақты өзара іс-қимылын қамтамасыз ету бойынша жұмысты жалғастыру қажет. заңсыз көші-қон әрекеттерін, терроризм мен экстремизм көріністерін тоқтату мақсатында.

Ең маңызды оқиға ретінде жұртшылықты бұл мәселе туралы хабардар етуді атап өткен жөн — нәтижесінде мәселенің мәні белгілі болып, қоғамдық қолдау көрсетіледі.

Бұл мәселе бойынша жағдайды талдау осы бағыттағы, әсіресе жастар арасындағы құқықтық түсіндіру жұмыстарын күшейтуді, мектептен бастап тәрбие жұмысының сапасын жақсартуды талап етеді. және басқа оқу орындары, адам саудасына қарсы күресте, әсіресе алдын алу саласында үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ) ерекше рөл атқарады. ҮЕҰ қызметі — посткеңестік кеңістіктегі жаңа құбылыс. Олардың өмір сүруі мен жұмысы демократиялық даму жолымен шартталған, азаматтық қоғамның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. ҮЕҰ өзінің алуан түрлілігімен әртүрлі мәселелерді, соның ішінде адам саудасын шешумен айналысады.

Үкіметтік емес ұйымдардың адам саудасы мәселесін қою мен шешуде және оны қоғамға, мемлекеттік органдарға мүлдем беймәлім, ғылым мен тәжірибе мойындайтын, білетін және дамытатын мәселеге айналдырудағы рөлін асыра бағалау қиын. Бүгінде ел аумағында адам саудасының қандай да бір аспектілерімен айналысатын бірнеше ондаған ҮЕҰ жұмыс істейді. Олардың негізгі ерекшеліктерін келесідей атауға болады:

- олар өз қызметін адам құқықтарын қорғау принциптеріне негіздейді;
- осы ұйымдардан көмек сұраған жәбірленушілердің мүдделеріне басымдық беріледі;
- олар мемлекетпен, оның ішінде құқық қорғау органдарымен ынтымақтасады, бірақ олардан тәуелсіз;
- анонимділік және құпиялылық қағидаттарына сәйкес жұмыс істейді, жәбірленушілер туралы

ақпаратты құқық қорғау органдарына жәбірленушілер келіскен жағдайда ғана ұсынады.

Қазіргі уақытта саудаға қарсы іс-қимыл саласында үкіметтік емес ұйымдардың ықпалының бірнеше аймақтары қалыптасты.

Ең алдымен, бұл алдын алу шараларын жүзеге асыру, атап айтқанда, ақпараттық науқандарды жүргізу. Олардың негізгі мақсаты — азаматтардың, ең алдымен, тәуекел тобындағы азаматтардың, сондай-ақ тиісті мемлекеттік органдардың осы қылмысқа қарсы тұрудың жолдары мен мүмкіндіктері туралы хабардар болу деңгейін арттыру. Сонымен қатар, үкіметтік емес ұйымдар бүгінгі күні феноменмен күресу стратегияларын қалыптастырудың ажырамас бөлігі болып табылатын сауданы бақылайтын жалғыз құрылым болып табылады.

ҮЕҰ қызметінің келесі маңызды бағыты адам саудасына қарсы күрестің құқықтық базасын әзірлеуде мемлекеттік органдармен және құқық қорғау органдарымен кінәлілерді қылмыстық қудалау саласында ынтымақтастық болып табылады.

Қоғамдық ұйымдардың қызметі жәбірленушілерге көмек көрсетумен байланысты болғандықтан, олар адам саудасына немесе еңбекке мәжбүрлеуге байланысты қылмыстардың жасалу фактілері туралы баға жетпес ақпаратқа ие болады. Дегенмен, жеке өмірге қол сұғылмаушылық қажеттілігімен байланысты бола отырып, ҮЕҰ қызметкерлері тергеу жүргізу және кінәлілерді жауапқа тарту үшін құзыретті органдарға сауда фактісі туралы ақпаратты беру үшін қажетті қауіпсіздік шараларын қамтамасыз ету арқылы жәбірленушілерге ықпал ету мүмкіндігіне ие.

ҮЕҰ адам саудасына қарсы күреске орасан зор үлес қосуда. Оны елеусіз қалдыруға болмайды, өйткені бұл жағдайда ҮЕҰ іс жүзінде жалпыұлттық маңызы бар мәселелердің функциялары мен шешімдерін өз мойнына алды. Сауданың алдын алу саласында жұмыс істейтін ұйымдардың тәжірибесі, олардың жұмыс істеу әдістері мен принциптері қылмыстың осы қауіпті түріне қарсы іс-қимылды айтарлықтай күшейте алады. ҮЕҰ зардап шеккендерге көмек көрсету және оларды ынтымақтастыққа шақыру арқылы да, құқық қорғау органдары өкілдерінің жәбірленушілерге деген қарым-қатынасын өзгерту, қолданыстағы заңнаманы жетілдіру және жаңа заңнаманы әзірлеу мәселелері бойынша хабардарлығын арттыру арқылы да стратегиялық міндеттерді жүзеге асырады. адам саудасына қарсы күрес.

Тірі тауарлармен сауда жасау трансұлттық қылмыс болып табылады және онымен күресуге қатысатын барлық субъектілердің бірлескен күш-жігері арқылы ғана оның таралу деңгейі мен ауқымын төмендетуге қол жеткізуге болады. Адам саудасына қатысты соңғы халықаралық құжаттардың барлығында дерлік үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдарды тарта отырып, мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты дереу жолға қою қажеттігі ерекше атап өтілген. Бұл құжаттарда адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы үкіметтердің іс-әрекетінің қағидаттарын басшылыққа алатын негізгі принциптер мен тұжырымдамалар, сондай-ақ жалпы сипаттағы шаралар бекітілген. Бірақ мәселенің бар екенін мойындау және іс—қимыл жоспарын әзірлеу бұл құбылыстармен күрестің бастапқы кезеңі ғана. Бұл күрестің табысты болуы көп жағдайда әр елдің оған қатысу дәрежесіне және ұлттық залал бойынша қабылданған шаралардың қауіптің сипатына қаншалықты сәйкес келетініне байланысты болады. Бұл құжаттар сонымен қатар кадрларды даярлау әдістерімен, сауданың деңгейлері мен тетіктері туралы мәліметтермен және ақпараттармен, заңнама, қылмыстық қудалау және әлеуметтік көмек туралы тәжірибе мен білімдермен алмасу саласындағы халықаралық ынтымақтастықты кеңейтуге шақырады.

Мемлекеттік мекемелердің мигранттардың болуын заңдастыруға құлықсыздығы және қоғамның оларға деген теріс көзқарасы саудагерлердің қолында, олар — құқық қорғау органдары қолданылатын жағдайларда — адамдарды жылжытуға қабілетті жұмыспен қамту органдарының икемді жүйесін әзірледі. бір аймақтағы елдер арасында. Үкіметтер де, азаматтық қоғам да саяси ерік-жігерін көрсетіп, адам саудасының зиянды әрекеттеріне үзілді-кесілді қарсы тұруы керек, осылайша жәбірленушілерді қылмыстық әрекеттерге тарту процесі мәңгілікке тоқтатылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995
2. Буряк М.Ю. Адам саудасы және оған қарсы күрес (криминологиялық және

қылмыстық-құқықтық аспектілер): Реферат. дис... канд. заң. ғылымдар. — Қиыр Шығыс мемлекеті. ун-т. — Владивосток, 2005.

3. Бадикова Е.В. Орталық Азия елдеріндегі адам саудагерлерін қылмыстық қудалауды және олардың құрбандарын қорғауды реттейтін құқықтық жүйені талдау // CONNECTIONS the Quarterly Journal. — Германия, 2005.

4. Кадников Ф.Н. Адам саудасына байланысты қылмыстардың криминологиялық сипаттамасы және алдын-алу: Реферат. дис. канд. заң. ғылымдар, 2007.

5. Турюканова Е.В. Ресей Федерациясының әйелдерді жыныстық қанау мақсатында заңсыз әкету мен сатудың алдын алу және оған қарсы күрес саласындағы қызметті жүзеге асыратын үкіметтік емес ұйымдар 2001.

6. Буряк М.Ю. Адам саудасы және оған қарсы күрес (криминологиялық және қылмыстық-құқықтық аспектілер): Реферат. дис. заң ғылымдарының кандидаты. — Қиыр Шығыс мемлекеті. ун-т. — Владивосток, 2005.

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРЫ

МРАСЫЛ Ұ.Ө.

Ю-23-1 к тобының студенті

САТБАЕВА К.

Ғылыми жетекші, з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Аталмыш мақалада адам құқықтарының халықаралық стандарттары анықталады. Ғылыми мақаланы жазу кезінде жалпы ғылыми және арнайы таным әдістері қолданылды. Мақалада халықаралық деңгейде адам құқықтарын реттейтін құжаттарға ерекше назар аударылады. Сондай-ақ халықаралық-құқықтық актілерге қатысушы барлық мемлекеттер үшін міндетті болып табылатын маңызды құқықтық принциптер қарастырылады. Адам құқықтарын реттейтін халықаралық актілердің ережелерін талдау негізінде, бұл актілердің тек ұсынымдық сипатта болатындығы анықталады.

Түйін сөздер. Адам құқықтары, халықаралық стандарттар, декларация, принциптер, БҰҰ, құқықтарды шектеу.

Адам құқықтарының халықаралық стандарттары деп адам құқықтары мен бостандықтарын реттеуге, қамтамасыз етуге, іске асыруға және қорғауға қатысты халықаралық-құқықтық нормалардың белгілі бір кешені түсініледі. Мұндай нормалардың көп бөлігі халықаралық шарттарда қамтылған.

Халықаралық стандарттардың негізгі мақсаты – жаңа сапа жүйелерін әзірлеу және жетілдіру және оларды сертификаттау үшін халықаралық деңгейде бірыңғай әдістемелік негіз құру.

Адам құқықтары – «кез келген қазіргі қоғамдағы тұлғаның ең төменгі кепілдендірілген құқықтық жағдайын сипаттайтын» ең маңызды құқықтар жиынтығы [1, с.112]. Бұл әмбебап санат соңғы уақытта көбірек таралуда. Бұл тенденция адамдардың құндылықтардың кепілдендірілген минималды деңгейін алуға және олардың жоғалуына алаңдамай, жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруымен айналысуға деген ұмтылысына байланысты. Адам құқықтары жөніндегі халықаралық стандарттарды белгілеу саласында мұндай құқық тек Біріккен Ұлттар Ұйымына ғана тиесілі.

Адам құқықтары мен бостандықтары саласындағы халықаралық стандарттар мемлекеттердің шекараларын ажыратпай адам құқықтарын танудың міндетті сипатына ие болып табыла алмайды. 1945 жылдан бастап БҰҰ Жарғысының қабылдануымен адам құқықтарын құрметтеу қағидаты белгіленді. Жарғыны адам құқықтарының кең ауқымды дамуын бастаған халықаралық стандарттардың іргелі және негізгі көзі деп санауға болады [2, с.24]. Халықаралық құжаттарда бекітілген құқықтар құқықтық міндеттемелерге қарағанда моральдық-құқықтық өлшемдерге көбірек сәйкес келеді, өйткені олар декларативті ұсынымдық сипатта болады (1948 жылғы 10

желтоқсандағы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы [3], 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт [4], және Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт [5]).

Тек БҰҰ ғана адамды халықаралық-құқықтық қорғау саласындағы норма шығару процесінде басшылыққа алынуы қажет критерийлер мен рәсімдерді анықтауға құқылы. Осыған байланысты 1986 жылы 4 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясының 41-ші сессиясында № 41/120 «Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды белгілеу» туралы қарар қабылданды.

Азамат пен адамды құқықтық қорғау саласындағы ұлттық стандарттар халықаралық стандарттар деңгейінен төмен бола алмайды.

Бір жағынан, адамның құқықтары мен бостандықтарын іске асыруға қатысты ғылыми пікірталастар саласында ең сәтті болып табылады, ал шектеулердің көптеген факторларына байланысты – екінші жағынан, келесі тәсілді қарастыруға болады: «құқықтар мен бостандықтарды шектеу – бұл заңмен құқықтық шектеулер мен артықшылықтардың құқықтық балансы белгіленуі керек заңды ереже» [2, с.13].

Адамның (азаматтың) құқықтары мен бостандықтарына шектеулер конституциялық құқықтық тәртіппен белгіленеді.

Жалпыға бірдей Декларация адам құқықтарын шектеу мақсаттарын айқындайды (29-баптың 2-тармағы): «басқа азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын тиісті түрде тануды және құрметтеуді қамтамасыз ету; демократиялық қоғамдағы моральдың, қоғамдық тәртіптің және жалпы әл-ауқаттың әділ талаптарын қанағаттандыру» [3].

Адам құқықтары мен бостандықтарын шектеу мақсаттары Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактіде көрініс тапты, мысалы, 12-баптың 3-тармағы және т. б.

1950 жылғы 4 қарашадағы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропалық Конвенцияда олар айтарлықтай кеңейтілді. Мұндай шектеулердің мақсаты:

- елдің мемлекеттік және қоғамдық қауіпсіздігі мен экономикалық әл ауқатын қолдау;
- тәртіпсіздіктердің немесе қылмыстардың алдын алу; халықтың денсаулығын немесе имандылығын қорғау (8; 9-баптар);
- аумақтық тұтастықты қорғау;
- азаматтардың беделін қорғау;
- құпияны жария етудің алдын алу;
- сот органдарының беделі мен бейтараптығын сақтау (10-бап) [6].

Әлемдік Конституциялық теория мен практикада «азаматтық құқықтар мен бостандықтардың шектеулері төтенше жағдайда (эпидемиялар, ұлтаралық қақтығыстар, табиғи апаттар жаппай тәртіпсіздіктер және т. б.) заңды» деп жалпыға бірдей танылған. Ұқсас заңдар Қазақстан Республикасында да бар, мысалы, төтенше жағдай туралы және т. б.

Орындалуына байланысты азаматтың құқықтары мен бостандықтарын шектеу жүзеге асырылатын міндеттердің негізгі үлесі ішкі істер органдарына жүктелген.

1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 4-б. 1-т. төтенше жағдай кезінде де «олардың халықаралық құқық бойынша басқа міндеттемелеріне» сәйкес келмейтін шараларға жол берілмейтіні және тек нәсіліне, түсіне, жынысына, тіліне, дініне немесе әлеуметтік тегіне байланысты кемсітушілікке әкеп соқпайтыны» атап өтілген. Азаптауға, құлдыққа және т.б. жол бермеу ерекше атап өтіледі (6, 7-баптар, 8-баптың 1 және 2-тармақтары, 11, 15, 16 және 18-баптар) [5].

Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияда, Азаптауға қарсы конвенцияда және басқа да қатыгез адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын емдеу мен жазалау түрлерінде және т.б. бекітілген стандарттар мемлекеттің беделін халықаралық тану тұрғысынан міндетті болып табылады.

Жоғарыда аталған халықаралық актілерді талдау гуманитарлық мәселелер бойынша халықаралық ынтымақтастық саласы идеологиядан және саясаттан тыс болуы керек деген маңызды қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Мемлекеттердің конституцияларында және халықаралық-құқықтық құжаттарда, атап айтқанда, Адам құқықтары туралы халықаралық Билде, сондай-ақ 1950 жылғы Адам құқықтары

мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық Конвенцияда, 1961 жылғы Еуропалық әлеуметтік Хартияда қамтылған адам құқықтары іс жүзінде адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды құрайды.

Адам құқықтары саласындағы халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары түрінде көрсетілген бұл стандарттар мемлекетті адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудің құқықтық, саяси және әлеуметтік режимін құруға заңды түрде міндеттейді.

Жоғарыда көрсетілгендей, БҰҰ Жарғысында жалпы нысанда баяндалған адам құқықтары саласындағы мемлекеттердің халықаралық мінез-құлық стандарттары құқықтар туралы халықаралық Биллді құрайтын құжаттарда, сондай-ақ БҰҰ-ның бірқатар конвенцияларында нақтыланған.

Мемлекеттердің конституцияларында және біз қарастырған халықаралық-құқықтық құжаттарда, атап айтқанда, Адам құқықтары туралы халықаралық Биллде, сондай-ақ 1950 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық Конвенцияда, 1961 жылғы Еуропалық әлеуметтік Хартияда қамтылған адам құқықтары іс жүзінде адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды құрайды.

Адам құқықтары саласындағы халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары түрінде көрсетілген бұл стандарттар мемлекетті адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудің құқықтық, саяси және әлеуметтік режимін құруға заңды түрде міндеттейді.

Жоғарыда көрсетілгендей, БҰҰ Жарғысында жалпы нысанда баяндалған адам құқықтары саласындағы мемлекеттердің халықаралық мінез-құлық стандарттары құқықтар туралы халықаралық Биллді құрайтын құжаттарда, сондай-ақ БҰҰ-ның бірқатар конвенцияларында нақтыланған.

Халықаралық стандарттар жеке, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени өмірде демократиялық стандарттарды қамтамасыз ете отырып, өмір салаларында әр түрлі болады.

Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды белгілейтін халықаралық-құқықтық құжаттар әр адам үшін маңызды құқықтық принциптерді бекітеді және осы халықаралық-құқықтық актілерге қатысушы барлық мемлекеттер үшін міндетті болып табылады. Бұл принциптерге мыналар жатады:

1. Адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары табиғи және туғаннан бастап барлығына тиесілі, олардан ешкім айыра алмайды.

2. Халықаралық шарттарда танылатын негізгі құқықтар мен бостандықтарға тиісті мемлекеттің юрисдикциясындағы және оның аумағы шегіндегі әрбір адамға кепілдік берілуге тиіс.

3. Адам құқықтары саласындағы халықаралық шарттарға қатысушы мемлекеттердің ресми билігі шарттарда көзделген заңдылық пен құқық нормаларын сақтауға міндетті.

4. Құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ету қандай да бір негізде кемсітушілікке сәйкес келмейді.

5. Негізгі құқықтар мен бостандықтар мемлекеттің бүкіл аумағында біртұтас болуы керек, ал оларды қамтамасыз ету және қорғау ұлттық заңнаманың және оларға сәйкес қабылданатын жергілікті өзін-өзі басқару органдарының нормативтік құқықтық актілерінің мәні болып табылады.

6. Әрқайсысының ұжымдық құқықтары жеке адамның құқықтары мен бостандықтарынан туындайды және оларға қайшы келмеуі керек.

7. Іргелі құқықтар мен бостандықтар кез-келген жағдайда, соның ішінде төтенше жағдай кезінде, тіпті соғыс кезінде де сақталуы керек.

8. Адам құқықтары саласындағы халықаралық шарттарға қатысушы мемлекеттердің ресми билігі шарттарда көзделген заңдылық пен құқық нормаларын сақтауға міндетті.

9. Құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ету қандай да бір негізде кемсітушілікке сәйкес келмейді.

10. Негізгі құқықтар мен бостандықтар мемлекеттің бүкіл аумағында біртұтас болуы керек, ал оларды қамтамасыз ету және қорғау ұлттық заңнаманың және оларға сәйкес қабылданатын жергілікті өзін-өзі басқару органдарының нормативтік құқықтық актілерінің мәні болып табылады.

11. Әрқайсысының ұжымдық құқықтары жеке адамның құқықтары мен бостандықтарынан туындайды және оларға қайшы келмеуі керек.

12. Іргелі құқықтар мен бостандықтар кез-келген жағдайда, соның ішінде төтенше жағдай кезінде, тіпті соғыс кезінде де сақталуы керек.

Жоғарыда көрсетілгендей, адам құқықтары саласындағы халықаралық-құқықтық стандарттар мемлекеттерді өз юрисдикциясындағы адамдарға осы стандарттарда көзделген құқықтар мен бостандықтарды беруге заңды түрде міндеттейді. Сондай-ақ мемлекеттер халықаралық деңгейде өздеріне алған міндеттемелерді қамтамасыз ету мақсатында өзара ынтымақтасуға тиіс.

Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды қамтамасыз етудің халықаралық-құқықтық жүйесі көптеген компоненттердің күрделі синтезі болып табылады:

a) адам құқықтары саласындағы әрбір халықаралық шарттың жүзеге асырылуын бақылау үшін құрылатын халықаралық бақылау тетігі;

b) сот арқылы қорғау;

c) дипломатиялық қорғау;

d) адам құқықтары саласында жұмыс істейтін үкіметтік емес ұйымдар жүйесі.

Халықаралық құқық ұлттық-құқықтық қатынастарды реттейді (адам құқықтарын қорғау, мәмілелер жасасу, бухгалтерлік есеп және қоғамдық өмірдің басқа салаларындағы халықаралық стандарттар). Ұлттық және халықаралық құқықтың өзара іс-қимыл мәселесінің теориялық аспектілері біздің елде де, шетелде де көрініс тапты.

Халықаралық құқықтың әсерінен ұлттық құқықта жаңа нормалар пайда болады, қолданыстағы нормалар өзгереді немесе жойылады, яғни халықаралық құқыққа оның нормаларын іске асыру мақсатында көмек көрсете отырып, ұлттық құқық халықаралық құқық нормаларын орындау қажеттілігінен туындаған өзгерістерге ұшырайды. Халықаралық құқықтың мемлекетішілік құқыққа әсер ету сипаты, ең алдымен, соңғысының мәні мен мазмұнына байланысты.

ҚР ішкі және сыртқы саясатты жүргізуде және ағымдағы заңнаманың базасын қалыптастыруда халықаралық құқық қағидаттарына бейілділігін жариялады. Бүгінгі таңда өркениетті мемлекеттердің барлығы дерлік өздерінің құқықтық жүйелерін халықаралық құқықтың негізгі қағидаттарына сәйкес келтіру қажет деп санайды.

Адам құқықтарының халықаралық стандарттарының ҚР-дағы жеке тұлғаның конституциялық мәртебесіне әсері зор мәнге ие. Қазіргі уақытта біздің осы саладағы заңнамамыз негізінен 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына, 1966 жылғы Саяси және әлеуметтік-экономикалық құқықтар туралы пактілерге, 1989 жылғы Бала құқықтары туралы конвенцияға және т.б. сәйкес келтірілген.

ҚР ішкі және сыртқы саясатты жүргізуде және ағымдағы заңнаманың базасын қалыптастыруда халықаралық құқық қағидаттарына бейілділігін жариялады. Бүгінгі таңда өркениетті мемлекеттердің барлығы дерлік өздерінің құқықтық жүйелерін халықаралық құқықтың негізгі қағидаттарына сәйкес келтіру қажет деп санайды.

Ұлттық заңнаманы халықаралық құқық нормаларына сәйкес келтірудің мынадай нысандары пайдаланылады:

- ҚР құқықтық жүйесіне бұрын белгілі болмаған түбегейлі жаңа заңнамалық актілерді әзірлеу және қабылдау;

- бұрын қолданыста болғандарды алмастыратын немесе олардың нормативтік мазмұнын айтарлықтай өзгертетін заңдар қабылдау;

- бұрын қолданыста болған заңнамалық актілерге ішінара өзгерістер мен толықтырулар енгізетін актілерді қабылдау;

- ұлттық нормативтік актілерде халықаралық құқықтың кейбір әдеттік нормаларын растау.

Халықаралық стандарттарды ұлттық заңнамаға енгізу үшін, ең алдымен, олар имплементациялануы тиіс.

Адам құқықтары декларациясының ережелерін мүлтіксіз сақтау осы құжаттың қатысушысы болып табылатын әрбір ел үшін әрқашан басымдыққа ие болады. Осылайша, Қазақстан БҰҰ-ның барлық негізгі Конвенциялары мен хаттамаларын ратификациялады, ұлттық деңгейде адам құқықтары саласындағы белсенді өзара іс-қимылдың жұмыс тетіктерін құрды.

Реформалар аясында Конституциялық сот құрылды. Адам құқықтары жөніндегі Уәкіл институты күшейтілді. Халықпен әріптестікке негізделген құқық қорғау қызметінің жаңа сервистік моделі іске асырылуда. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін жүйелі нығайту жалғасуда.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына қол қойылуының 75 жылдығына орай Қазақстанда «заң және тәртіп» қағидатын ілгерілету бойынша ауқымды науқан жүргізілді, бұл сонымен қатар азаматтың барлық құқықтары мен бостандықтарын сапалы қорғауды қамтамасыз етуді көздейді: кез келген құқық бұзушылыққа, қоғамға қарсы мінез-құлыққа, тұлғаға қарсы зорлық-зомбылық актілеріне төзбеушілік мәдениеті қалыптасуда.

Қазақстан БҰҰ мүшесі ретінде Жалпыға бірдей декларацияның нормаларын Конституцияға және ұлттық заңнамаға енгізді.

Соңғы жылдары Қазақстанда демократиялық басқаруды нығайтуға және халықаралық стандарттарға жақсырақ сәйкестікке бағытталған бірнеше заңнамалық реформалар қабылданды және олар іске асырылуда (мысалы, өлім жазасын жою, саяси партияларды тіркеу және жиналыстар бостандығы туралы заңнамадағы өзгерістер, диффамацияны қылмыссыздандыру туралы заң, әкімшілік және қылмыстық реформалар және т.б.). Қазіргі реформалар процесі алға қадам болса да, оны тиімді іске асырумен үйлестіру керек және уақыт пен практикада дұрыс қолдану қажет.

Қолданылған әдебиет:

1 Зимненко Б. Л. Анализ обращений в Европейский суд по правам человека против Российской Федерации // Московский журнал международного права. – 2001. – № 2.

2 Стремоухов А. В. Правовая защита человека: теоретические проблемы : монография. – СПб. : Санкт Петербургский ун-т МВД России, 2003.

3 Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>

4 Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық Пакті (Нью-Йорк, 1966 ж. 19 желтоқсан). – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30014668

5 Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті (Нью-Йорк, 1966 ж. 16 желтоқсан). – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30015135

6 Конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950г. // <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800/2440800-004.ht>

«ИНТЕРНЕТ-АЛАЯҚТЫҚ»

МАХСАТ И.Т.

Ю-22-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі з.ғ.м., аға оқытушы

ИСКАКОВА Ж.А.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі цифрлық қоғамдағы интернет-алаяқтықтың өзекті мәселелеріне шолу жасалады. Онда интернет-алаяқтықтың әртүрлі қауіп-қатерлері, түрлері мен әдістері қарастырылған, сондай-ақ мұндай шабуылдардан қорғаудың тиімді жолдары қарастырылған. Мақалада фишинг, банктік алаяқтық, әлеуметтік инженерия және кибербопсалауды қоса алғанда, интернет-алаяқтықтың негізгі түрлері егжей-тегжейлі қарастырылады. Алаяқтықтың әрбір түрінің сипаттамалары, оның негізгі белгілері мен шабуыл әдістері сипатталған.

Бұл *Кілттік сөздер:* Интернет-алаяқтық, цифрлық қоғам, фишинг, кибербопсалау, әлеуметтік инженерия.

Қазіргі уақытта интернетте алаяқтыққа баратын жандар қатары жеткілікті. Бұл мақалада біз интернет-алаяқтықтың әртүрлі түрлерін, олардың салдарын және ең бастысы, одан қалай қорғану қажет екендігін қарастырамыз. Мақаланың басты мақсаты- халықты хабарландыру.

Жалпы алаяқтық деген не? Қысқаша анықтама бере кетсем. Алаяқтық – бөтеннің мүлкін жымқыру, алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтен мүлікке құқықты иемдену. Алаяқтық — бұл нарықтық экономика жағдайында және кәсіпкерлік қызмет еркіндігінде кең таралған қылмыстың түрі. Бүгінгі таңда ең кең таралып жатқан алаяқтықтың өте қауіптісі – ол интернет арқылы жасалатын алаяқтық. Ғаламтордағы әккілер әсіресе әлеуметтік желілерді ұтымды пайдаланып отыр. Интернет алаяқтық қазіргі қоғамның ең өзекті әрі маңызды мәселесіне айналды [1].

Ең жиі кездесіп жүрген интернет алаяқтықтың түрлері: интернет арқылы сауда жасау және қызмет көрсету, сондай-ақ өздерін банк қызметкері ретінде таныстырып, жеке деректерді иемдену және бөтен біреудің атынан онлайн-несие рәсімдеу арқылы жасалатын қылмыстар болып отыр. Интернеттің мүмкіндігін қылмыстық іс-әрекеттерін жүзеге асыру үшін оңтайлы пайдаланып жүрген алаяқтардың әдіс-тәсілдері күн сайын өзгеріп, жаңарып отырады.

Интернеттегі алаяқтықтың түрлеріне тоқтала кетейін. Ең бірінші ол-фишинг. Фишинг-құпия сөздер, банк картасының деректемелері және басқа да құпия ақпарат сияқты жеке ақпаратты алу үшін алаяқтар сенімді ұйымдардың атын қолданатын әдіс.

Екінші- банктік алаяқтық, банк картасын немесе онлайн-банкинг ақпаратын ұрлау үшін зиянды бағдарламаны пайдалануды қамтиды.

Үшінші-әлеуметтік инженерия. Ол құпия ақпаратты алу немесе жүйелерге қол жеткізу мақсатында адамдарды манипуляциялауға бағытталған алаяқтық әрекеттер.

Төртінші-кибербопсалау. Бұл қорқытып алу сыйақысы алынғанша қол жеткізуді бұғаттау немесе деректерді шифрлау мақсатында компьютерлік жүйелерге жасалған шабуылдар.

Ал енді қорғау әдістеріне тоқтала кетсем, кибер шабуылдардан қорғау кешенді тәсілді және көптеген стратегияларды қолдануды талап етеді. Өзіңізді кибер қауіптерден қорғаудың бірнеше негізгі қадамдары: Жаңартулар мен патчтар: Құрылғыларыңыздағы барлық бағдарламалық құралдың соңғы нұсқаға жаңартылғанын тексеріңіз, себебі жаңартуларда осалдықтарды түзетулер жиі болады[2].

Күшті құпия сөздер және екі факторлы аутентификация: тіркелгілеріңіз үшін күшті құпия сөздерді пайдаланыңыз және мүмкіндігінше қосымша қорғаныс қабаты үшін екі факторлы аутентификацияны қосыңыз.

Вирусқа қарсы бағдарламалық құрал: зиянды бағдарламалар мен онлайн шабуылдарды блоктау үшін құрылғыларыңызға антивирустық бағдарламалық құралды орнатыңыз және үнемі жаңартып отырыңыз.

Деректердің сақтық көшірмесін жасаңыз: маңызды деректердің сақтық көшірмесін жүйелі түрде жасаңыз. Бұл төлем бағдарламалық құралын пайдаланып бопсалау сияқты кибершабуыл қаупі туындаған жағдайда ақпаратты қалпына келтіруге көмектеседі.

Қол жеткізуді және артықшылықтарды шектеу: құпия ақпаратқа тек қажетті қызметкерлерге қол жеткізуді шектеңіз және дұрыс қатынас деңгейлерін орнатыңыз.

Бақылау және анықтау: Қалыпты әрекетті немесе ықтимал шабуылдарды ерте анықтау үшін қауіптерді бақылау және анықтау жүйелерін пайдаланыңыз.

Желіні сегменттеу: бір сегментте қауіпсіздік бұзылған жағдайда вирустардың таралуын шектеу үшін желіңізді сегменттерге бөліңіз.

Біліміңізді жаңартып отырыңыз: технология үнемі өзгеріп отырады, сондықтан қауіпсіздік тәжірибеңізді бейімдеу үшін киберқауіпсіздіктің соңғы трендтері мен қауіп-қатерлерінен хабардар болу маңызды [3].

2023 жылға арналған Қазақстандағы кибербопсалау деңгейінің көрсеткіші:

Қазақстандықтар жыл басынан бері интернет алаяқтарына 11,3 млрд теңге берген. Оның 523 миллион теңгесі ғана қайтарылған. Биыл Қазақстанда 13 746 интернет-алаяқтық тіркеліп, соның салдарынан 13 мыңнан астам азамат зардап шекті, деп хабарлады парламенттік тыңдау барысында Ішкі істер министрінің орынбасары Игорь Лепеха.

Интернет-алаяқтық құрбандары арасында бюджеттік сала қызметкерлері, мемлекеттік

қызметкерлер, зейнеткерлер және жеке кәсіпкерлер болды.

«Сенімсіз азаматтарға онлайн несие және несие беру, сондай-ақ олардың банктік жинақтарын ұрлаумен байланысты интернет-алаяқтықтардың барлығын шетелден келген қылмыскерлер жасайды. Олар біздің азаматтарға басты экономикалық қауіп төндіреді. Нәтижесінде 9 мыңға жуық қылмыс жасалды. Олар жасаған азаматтарға 7 млрд теңгеге жуық залал келтірілген, оның 5,8 млрд несие және қарыз түрінде берілген», - деді Игорь Лепеха.

Ол шетелдік интернет-алаяқтардың трансшекаралық қылмыстық әрекеттерін тергеу мен тоқтатудың қиындығы олардың орналасқан жерінде ғана емес, сонымен қатар олардың хакерлік бағдарламаларды пайдалануында екенін айтты.

Қазіргі таңда, Қазақстанда алаяқтыққа қарсы мынандай жұмыстар жүргізілуде. Нақты тоқтала кететін болсам, Қазақстанда алаяқтықпен күресуге бағытталған бірнеше шаралар мен құралдар бар. Олардың кейбіреулері мыналарды қамтиды:

Заңнама: Алаяқтық және сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен байланысты заңдарды енгізу және жетілдіру. Бұған алаяқтық жасағаны үшін жазаны күшейту және мұндай әрекеттерді тоқтатудың тиімді тетіктерін жасау кіреді.

Алдын алу және хабардар ету: азаматтарды алаяқтықтың алдын алу әдістері туралы ақпараттандыруға, олардың құқықтары мен қорғау әдістері туралы хабардар етуге бағытталған науқандар мен білім беру бағдарламаларын өткізу [4].

Құқық қорғау органдары: Полиция және басқа да құқық қорғау органдары алаяқтық қылмыстарын тергеуге және мұндай әрекеттерді жасағандарды жауапкершілікке тартуға белсенді қатысады.

Қаржылық мониторинг: Банктер мен қаржы институттары күдікті транзакцияларды анықтау және қаржылық алаяқтықты болдырмау үшін қаржылық операцияларды бақылайды.

Технологияларды дамыту және цифрлық қауіпсіздік: Ел азаматтарды кибералаяқтық пен кибершабуылдардан қорғау үшін цифрлық технологиялар секторын дамыту және Интернет қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша белсенді жұмыс жүргізуде [5].

Халықаралық ынтымақтастық: халықаралық алаяқтық пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте ақпарат және тәжірибе алмасу мақсатында басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық.

Осы және басқа да шаралар Қазақстанның алаяқтыққа қарсы күрес жүйесін нығайтуға көмектеседі [6].

Қорытынды.

Интернеттегі алаяқтық онлайн қауіпсіздікке үлкен қауіп төндіреді. Шабуылдардың негізгі түрлерін түсіну және тиісті қауіпсіздік шараларын енгізу алаяқтық құрбаны болу қауіпін азайтуға көмектеседі. Білім беру, хабардар ету және заманауи қауіпсіздік технологияларын пайдалану цифрлық ортада қауіпсіздікті сақтаудың маңызды қадамдары болып табылады. Қандай жағдай болмасын телефоныңызға келген банктің бір жолғы СМС-хабарламаларын ешкімге көрсетпеңіз, жібермеңіз. Құжаттарыңыздың көшірмесін ешкімге жолдамаңыз. Кез келген азамат осындай қарапайым ережелерді назарда ұстаса, алаяқтықтың азаюына әсері болар еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Informburo.kz
2. egov.kz
3. kursiv.media.kz
4. Политика противодействия мошенничеству и коррупции в АО «Самрук-Энерго» СЭ-П-04/04
5. baq.kz
6. egemen.kz

ПАРАҚОРЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ОҚИҒА ОРНЫН ТЕКСЕРУДІҢ ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ҚҰЛИБЕК А.Б.

з.ғ.м., аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

РАХМАНОВ Б.Б.

полиция лейтенанты

Тәжірибе және кадр жұмысы

тобының инспекторы

НҰРҒАЛЫҚ А.

СПД-23-1к

топ студенті

Аннотация. Бұл мақалада парақорлық туралы істер бойынша оқиға орнын тексерудің тактикалық ерекшеліктері қарастырылған. Мақалада осы тергеу әрекетін жүргізу кезінде қылмыс оқиғасы, оның материалдық іздері және қылмыс жасаған адамдар туралы дәлелдер алынатындығы көрсетілген. Іздердің пайда болу механизмінің мәселелері және оларды тексеру зерттелді. Парақорлықты сахналау жағдайларында тексеру тактикасының ерекшеліктері және оларды әшкерелеу қарастырылған.

Түйінді сөздер: тексеру, оқиға орындары, тактика, тергеу әрекеті, пара алу, іздер, нақты деректер.

Қарастырылып отырған қылмыстар бойынша оқиға орнын тексеру оларды ашу және одан әрі тергеу үшін маңызды. Осы тергеу әрекетін жүргізу кезінде қылмыс оқиғасы, оның материалдық іздері және қылмыс жасаған адамдар туралы дәлелдер алынады.

Біздің зерттеулерімізге сәйкес, бұл тергеу әрекеті пара алушының ұсталуының барлық дерлік жағдайларында жүзеге асырылады, өйткені, біріншіден, негізінен жедел көздер арқылы алынған бастапқы ақпарат өте қысқа, сәйкес келмейтін және Үстірт болатындығына байланысты оны бағалау қиын. Екіншіден, әртүрлі себептерге байланысты айғақтар дұрыс емес сипатта болуы мүмкін, үшіншіден, бұл тергеу әрекеті сотқа дейінгі тергеу басталған алғашқы сәтте жүргізілуі мүмкін. Сондықтан парақорлардың қылмыстық топтарының кейбір мүшелерінің қарсылығына байланысты өзгертілмейтін дәлелдемелерді жинау мақсатында жедел-тактикалық комбинация жүргізілгеннен кейін оқиға болған жерді дереу тексеру қажет.

Осылайша, оқиға орны қылмыс жасау тәсілі және оны жасаған адамдар туралы ақпарат беретін әртүрлі іздердің шоғырлануы болып табылады.

Оқиға орнын тексеру кезінде келесі міндеттер шешіледі:

- қылмыс жасалған жердің жағдайын оның барлық бөлшектерінде анықтау;
- істі объективті тергеу үшін маңызы бар іздерді және басқа да заттай дәлелдемелерді табу, бекіту, алып қою, сондай-ақ алдын ала зерттеу;
- қылмыскерлердің саны мен басқа да қасиеттері туралы мәліметтер алу;
- заң тергеліп жатқан іс бойынша куәгерлерді анықтау (мысалы, пара берушілерді есепке алу журналдарын табу және алып қою);
- қылмыстық топтың жасырынған мүшелеріне және айғақтары іс үшін маңызы болуы мүмкін өзге де адамдарға қатысты мән-жайлар мен деректерді анықтау;
- қылмыс жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау.

Бұл міндеттерді шешудің тиімділігі көбінесе оқиға болған жерді тексеретін адамның тергеу тексеру тактикасының жалпы ережелерін сақтауымен анықталады. Криминалистикалық әдебиеттерде оқиға болған жерді тексерудің жалпы ережелері әзірленген, бірақ тәжірибе көрсеткендей, осы санаттағы істер бойынша тексеруді ұйымдастыру мен тактикасында айтарлықтай ерекшеліктер бар:

– тексеру барысында топтық қылмыс туралы айтатын іздерге ерекше назар аудару керек. Олар келесідей болуы мүмкін:

– пара алу жүзеге асырылған жерде табылған саусақтардың, аяқтардың, темекі тұқылдарының, заттар мен заттардың іздері;

– пара алу үшін "жабу құжаттарын" дайындау іздері;

– бір адамның қолынан келмейтін ауыр заттар мен құндылықтарды немесе басқа да көлемді заттарды жылжытудың іздері;

– қылмыс жасаудың топтық әдісін көрсететін іздер;

– қылмыстық топтың тікелей орындаушысы ұсталған кезде заттай дәлелдемелерді жоюға және пара алушының ұсталған жеріндегі жағдайды өзгертуге бағытталған іздер;

– екі немесе одан да көп адамның болуын объективті түрде растайтын басқа іздер.

Бұл міндеттерді шешудің тиімділігі көбінесе оқиға болған жерді тексеретін адамның тергеу тексеру тактикасының жалпы ережелерін сақтауымен анықталады. Криминалистикалық әдебиеттерде оқиға болған жерді тексерудің жалпы ережелері әзірленген, бірақ тәжірибе көрсеткендей, осы санаттағы істер бойынша тексеруді ұйымдастыру мен тактикасында айтарлықтай ерекшеліктер бар:

– тексеру барысында топтық қылмыс туралы айтатын іздерге ерекше назар аудару керек. Олар келесідей болуы мүмкін:

– пара алу жүзеге асырылған жерде табылған саусақтардың, аяқтардың, темекі тұқылдарының, заттар мен заттардың іздері;

– пара алу үшін "жабу құжаттарын" дайындау іздері;

– бір адамның қолынан келмейтін ауыр заттар мен құндылықтарды немесе басқа да көлемді заттарды жылжытудың іздері;

– қылмыс жасаудың топтық әдісін көрсететін іздер;

– қылмыстық топтың тікелей орындаушысы ұсталған кезде заттай дәлелдемелерді жоюға және пара алушының ұсталған жеріндегі жағдайды өзгертуге бағытталған іздер;

– екі немесе одан да көп адамның болуын объективті түрде растайтын басқа іздер.

Оқиға орнын тексерудің мақсаты іздерді анықтау және пара берілген жағдайды зерттеу болып табылады. Тексеру кезінде келесі жағдайларға ерекше назар аудару керек:

– лауазымдық нұсқаулықтарда көзделген функционалдық міндеттерді бұзуда көрсетілген лауазымды тұлғаның сыбайлас жемқорлық қызметінің фактілері туралы мөр;

– іс жүргізудегі заңнамалық, ведомстволық Нұсқаулық немесе әдістемелік нормалардың бұзылуы немесе құжаттарды ресімдеудің белгіленген тәртібі және оларды өту рәсімі туралы құжат;

– қолма қол ақшаның немесе өзге де материалдық құндылықтардың артық сомаларын алу фактілерін тікелей немесе жанама түрде көрсететін жалған немесе бұрмаланған құжаттардың болуы;

– пара нысанасының болуы және оның жеке қасиеттері мен сипаттамалары, оның ішінде физикалық басып алғанға дейін жедел-тергеу тобы алдын ала дайындаған;

– қолма-қол ақшаның, оның ішінде валютаның, бағалы қағаздардың (қазақстандық және шетел валютасында көрсетілген), мүлікке арналған құжаттардың (айырбастау құны бар кез келген материалдық құндылықтардың, оның ішінде шетел валютасында көрсетілген борыштық міндеттемелер түріндегі), зергерлік бұйымдар түріндегі бағалы металдардың немесе бұл өнімдердің кез-келген түрдегі және күйдегі сынықтары және т. б.

– еркін айналымда тыйым салынған немесе арнайы рәсімдер мен режимдерді қажет ететін заттар мен материалдық құндылықтардың болуы (атыс немесе суық қару, оқ-дәрілер, есірткі, психотроптық құралдар мен прекурсорлар, ды және т.б.). Мұндай құндылықтарды лауазымды адамға пара түрінде беруде және тиісінше оларды жеке өзі немесе делдал арқылы алуда көрсетілген құқыққа қайшы әрекет ҚР ҚК-нің баптарында көзделген, олардың заңсыз айналымы үшін жауапкершілік белгіленген қылмыстармен жиынтық бойынша парақорлықты қосымша саралауды талап етеді. [1]

– пара алуды жүйелі түрде көрсететін құжаттардың болуы (орындалған жұмыстарды қабылдау

актілері, еңбек келісімдері, банктік шоттар, сейф депозитарийлері және т. б.);

– пара алу үшін жағдай туғызатын және пара алуға ықпал ететін іс-әрекеттерді көрсететін мән-жайларды көрсететін құжаттар.

Оқиға орны парақорлыққа байланысты қылмыстық оқиғаның белгілері табылған орын болып саналады. Оқиға орны, әдетте, қаралатын санаттағы істер бойынша өтініш беруші пара нысанасын қай жерге беретінін көрсететін орын болып табылады. Ол қылмыс орнына сәйкес келуі немесе сәйкес келмеуі мүмкін. Мәселен, мысалы, пара алуда делдалмен кездескеннен кейін өтініш беруші бас бостандығынан айырылып, басқа жерге шығарылуы мүмкін.

Оқиға орнында іздер қалуы мүмкін. Бірақ дәл осындай іздер қылмыс орнында болады, онда пара арандатушылық орын алады. Сондықтан оқиға болған жерді тексеру кезінде оның қылмыс орны екенін, егер солай болса, қандай қылмыс болғанын шешу өте маңызды. пара алу немесе пара беру.

Басқа дәлелдемелер көздерімен бірге тексеру пара алу оқиғасы болды ма, жоқ па деген мәселені шешеді. Сонымен қатар, оқиға болған жерді тексеру кезінде қылмыскерді әшкерелейтін іздер ғана емес, керісінше оның кінәсін көрсетпейтін мәліметтер де анықталады. Пара арандатқан кезде оқиға орнын сахналауға болады. Сонымен, параның арандатушылығын сахналау келесі мақсаттарға жетуі мүмкін:

– бопсалау немесе пара талап етудің жасанды іздерін жалған жасау;

– лауазымды тұлғаның объективті себептер бойынша өтініш берушінің мүддесі үшін оның мәселесін шешу мүмкіндігі туралы шынайы заңды шешімінің белгілерін жасыру;

– арандатушының өзі жасаған қылмысты жасыру үшін осы жерде болған қылмыстық оқиғаның көрінісін жасау;

– қылмыстық сипаты жоқ әрекетті жасыру үшін жасалған парақорлықтың көрінісін жасау;

– қылмыстық қудалау органдарында арандатушы іс жүзінде жасаған параның жекелеген бөлшектері немесе оның құрамының жекелеген элементтері туралы жалған түсінік қалыптастыру.

– Тексеру барысында мұндай мәліметтерді анықтау лауазымды адамның немесе теңестірілген адамның қаралып отырған қылмыстарды жасаудағы кінәсі болмауында маңызды дәлелді күшке ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Қылмыстық Кодексі 2014 ж. қолданыстағы редакциясы (өзгерістер мен толықтырулар және 25.03.2024 жылғы жағдай бойынша қосымша) // <https://adilet.zan.kz>.

ПАРАҚОРЛЫҚТЫҢ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫНЫҢ КЕЙБІР ЭЛЕМЕНТТЕРІ

СМАҒҰЛ Ф.

СПД-23-1к топ студенті

ҚҰЛИБЕК А.Б.

з.ғ.м., аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

РАХМАНОВ Б.Б.

полиция лейтенанты

Тәжрибе және кадр жұмысы

тобының инспекторы

Аннотация. Бұл мақалада парақорлықтың криминалистикалық сипаттамасының Кейбір міндетті элементтері қарастырылған. Парақорлықтың орны мен уақыты, оны жасау тәсіліне және қылмысты жасыруға байланысты мәселелер зерттелді. Парақорлық қылмысының бастапқы деректері мен типтік алгоритмдері көрсетілген. Осы санаттағы істерді тиімді тергеу үшін сот-медициналық сипаттаманың осы элементтерін зерттеудің тактикасы мен әдістемесінің

ерекшеліктері қарастырылады.

Түйінді сөздер: криминалистикалық сипаттама, жасыру және жасыру тәсілі, парақорлықтың орны мен уақыты, іздері, нақты деректері, тергеу әдістемесі, пара.

Қарастырылып отырған қылмыстар санаты бойынша қылмыстық істерді талдау парақорлықтың орны мен уақыты оны жасау және жасыру тәсіліне байланысты екенін көрсетеді. Қарастырылып отырған іс-әрекеттер қылмыстың формальды құрамы болып табылады және ҚР ҚК 366-бабының диспозициясында көзделген іс-әрекеттер орындалған кезден бастап аяқталған болып есептеледі [1]. Бірақ пара алу орны мен уақытына қатысты криминалистикалық көзқарас тұрғысынан қылмыстық мәміленің шарттары айтылған жағдай туралы да, пара беру мен алу жасалған жағдай туралы да айту керек.

Қылмыстық қызметтер көбінесе пара беруші мен пара алушының тікелей байланысы арқылы жүзеге асырылады. Парақорлықтағы делдалдың өзі қазіргі уақытта мүдделерін лауазымды адам қарайтын адамның пайдасына белгілі бір ақыға қылмыстық қызмет көрсетуді ұсына отырып, әлеуетті пара берушілерді шақырған жағдайлар бар. Басқа жағдайларда пара берушілердің өздері лауазымды адамға белгілі бір сыйақы үшін олардың пайдасына қызмет көрсету туралы өтінішпен тікелей жүгінді.

Пара алу негізінен лауазымды тұлғаның кеңсесінде немесе кеңсесінде, көшеде, скверлер мен саябақтарда, жеке қонақ үйлерде, түрлі ойын - сауық орындарында (мейрамханаларда, кафелерде), сауналар мен моншаларда, сирек-автомобильдерде, жалдамалы пәтерде, шетелде және т. б.

Бұл қылмыстарды жасау уақыты дәстүрлі түрде жұмыс уақытында немесе кешкі уақытта болады. "Жұмыстың" негізгі шыңы 10-13 (28 %); 15-18 (36 %); 18-22 (21 %) сағат.

Бастапқы деректердің сипаты мазмұны, көлемі және алу көзі бойынша әр түрлі болуы мүмкін және тергеудің бастапқы кезеңінде тергеудің нұсқасы мен бағытын ұсынуға қызмет етеді.

Аталған қылмыстарды тергеу басталған кездегі бастапқы деректердің сипаты көбінесе тергеушіде пара алушылар тобының қылмыстық қызметі туралы әртүрлі жедел-іздікестіру және тергеу ақпаратының болуымен анықталады.

Қазіргі уақытта пара алушылардың қылмыстық топтары жасаған қылмыстар туралы қылмыстық істер келесі тәртіпте басталады:

– пара алушылар тобының жекелеген мүшелерін қолға түсіру бойынша жедел операция жүргізілгеннен кейін;

– қаралып отырған қылмыстарға қатысы жоқ басқа да қылмыстық істерді тергеу процесінде іс жүргізу.

Бірінші жағдайда тергеудің алдында келесі ақпаратты анықтау, жинақтау, зерттеу және құжаттау болады:

– қарастырылып отырған қылмыстардың белгілері туралы мәлімдеме;

– қылмыс жасау механизмі туралы;

– қылмыстық топқа қатысушылардың саны туралы мәлімдеме;

– олардың арасындағы қарым-қатынас психологиясы туралы;

– топ жетекшісін, орындаушыларды және топтың көмекші мүшелерін құру;

– олардың ішкі және сыртқы байланыстарын орнату;

– жарлық жоғары тұрған сыбайлас жемқорлық байланыстарын орнату;

– қарастырылып отырған қылмыстарды ашу мен тергеуді едәуір жеңілдететін басқа мәліметтер туралы.

Аталған барлау ақпаратының практикалық құндылығы оны тергеудің бастапқы кезеңінде ғана емес, сонымен қатар тергеудің кейінгі және соңғы кезеңінде де қолдануды қамтиды. Сонымен қатар, жедел деректерді іске асыру кезеңінде жедел қызметкерлердің қызметінде белгілі бір кемшіліктер бар екенін атап өткен жөн. Біріншіден, жедел қызметкерлердің кейбірінде дәлелдеу тақырыбы туралы түсінік жоқ, бұл тергеушінің жедел қызметкермен қарым - қатынасын едәуір қиындатады, екінші жағынан, жедел қызметкерлерді тергеуді қызықтыратын ақпаратты мақсатты түрде жинаудан айырады. Екіншіден, техникалық-криминалистикалық құралдарды, аудио - бейне жазу

құрылғыларын қолданбау (немесе тәжірибесіз қолдану) тергеудің сапасы мен мерзіміне де әсер етеді. Үшіншіден, тергеу қызметкерлерінің жедел материалдарын іске асыру кезеңіне қатыспауы кемшілік болып табылады.

Зерттеудің объективтілігі үшін сауалнамаға қатысқан жедел қызметкерлер тергеу қызметкерлерімен өзара іс-қимыл процесін қиындататын мынадай мән-жайларды атап өткенін атап өткен жөн; бұл тергеу қызметкерлерінің жедел материалдарға формальды, бюрократиялық көзқарасы; жедел деректерді қастандау жөніндегі іс-қимылды жүзеге асырмау, тергеу қызметкерлерінің жедел-тактикалық комбинацияға қатысудан жедел мүддесі мен бас тартуын білдіретін мәліметтерді құпиясыздандыруға әкеп соқтыратын іс-қимылды жүзеге асырмау.

Қылмыстық істі тергеу кезіндегі екінші жағдайға келетін болсақ, жоғарыда аталған мәліметтер жедел материалдарда ғана емес, тергеу құжаттарында да бар.

Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның немесе жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамның не лауазымды адамның, сол сияқты шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамының жеке өзі немесе делдал арқылы ақша, бағалы қағаздар, өзге де мүлік, мүлікке құқық немесе мүліктік пайда түріндегі пара алу жөніндегі іс-қимыл жүйесі егер мұндай әрекеттер (әрекетсіздік) осы адамның қызметтік өкілеттігіне кірсе, пара берушінің немесе ол өкілдік ететін адамдардың пайдасына жасаған әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін өзіне немесе басқа адамдарға арналған сипаттағы, не ол лауазымдық жағдайына байланысты мұндай әрекеттерге (әрекетсіздікке) ықпал етуі мүмкін, сол сияқты жалпы патронат немесе попылас үшін қылмыстың криминалистикалық сипаттамасының міндетті элементін құрайды, оны криминалистикалық ғылымда қылмыс жасау және жасыру тәсілі деп атайды.

Әдебиетте криминалистикалық тұрғыдан парақорлықты оны жасау тәсілі бойынша пара беру ерекшеліктеріне байланысты бірқатар түрлерге бөлуге болады деген пікір қалыптасқан. Біріншіден, делдалдардың болуы немесе болмауы. Біздің деректерімізді талдау делдалдардың қатысуымен анықталған эпизодтар маңызды емес екенін көрсетеді. Екіншіден, қылмыс бопсалаумен байланысты немесе онсыз. Үшіншіден, пара берушінің немесе заңды әрекеттердің пайдасына заңсыз әрекеттерді (әрекетсіздікті) жүзеге асыру. Төртіншіден, пара нысанасын беру тәсілі бойынша-қолдан қолға немесе шартты орын арқылы (ұяшықтар, кәштер және т.б.). Бесіншіден, пара беру уақыты бойынша: параны қылмыстық қызметтер орындалғанға дейін (пара беру) және кейін (сыйақы) әрекеттер орындалғаннан кейін беру. Алтыншыдан, әрекеттер заңды мәміле ретінде немесе ашық түрде жасырылады.

Біздің ойымызша, пара алу тәсілдері әр түрлі, бірақ, әдетте, дайындық және негізгі кезеңдерді қамтиды. Мүмкін, бұл қылмыстардың іздерін жасырудың әртүрлі түрлері түрінде жасыруға болады.

Сондықтан парақорлықтың криминалистикалық жіктелуі ең алдымен қылмысты жасыру (жасыру) тәсілі бойынша, сондай-ақ оны жасау орны, уақыты, жағдайы, яғни қылмыс механизмін құрайтын барлық элементтер бойынша құрылады.

Қылмыс жасау тәсілін бөлу үшін осы негізді қолдана отырып, оларды бөлуге болады:

–бұл қарапайым, яғни мемлекеттік емтихан тапсырғаны үшін пара берушінің қолынан пара алушының қолына, жол қозғалысы ережелерін бұзған кезде жол полициясының қызметкеріне және т.б. мұндай әрекеттер кабинетте, аудиторияда, мейрамханаларда, қонақ үйлерде, вокзалдарда, көшеде және т. б. болуы мүмкін.

–қылмыстың барлық қатысушылары – пара беруші, пара алушы және делдал - қылмыс жасауға мүдделі және өз қызметінің іздерін жасыру үшін барлық шараларды қабылдаған кезде жасырын түрде жасырын түрде жасалған. Бұл, әдетте, жақындарына туған күніне сыйлықтар беру, қарыз алу, жоқ қарызды өтеу, ұтып алған бәс тігу арқылы бағалы заттарды төмендетілген бағамен сатып алу-сату,

–күрделі, яғни олар пара берушіге Қызмет көрсету міндеттерін шешуге бағытталған өзара байланысты әрекеттер мен әрекетсіздіктердің бүкіл жүйесін орындайды. Бұл отандық немесе шетелдік заңды тұлғалармен жалған еңбек келісімдері мен азаматтық-құқықтық шарттар жасасу және олар бойынша пара алушыға немесе оның туыстары мен таныстарына (сондай-ақ сенімді тұлғаларға) орындалған жұмыс, партияларды, қозғалыстарды, сайланбалы лауазымдарға

кандидаттарды қаржыландыру және т.б. үшін төлем жасау.

Қазақстан Республикасы бойынша қылмыстық істердің материалдарын зерделеу парақорлықтың қалған түрлерімен салыстырғанда екінші типтегі қылмыстық іс-әрекеттер барынша кең таралды деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Құқық қолдану практикасын талдау тергеушілер мен жедел қызметкерлердің жеке дәлелдемелер көздерін (куәгерлердің, күдіктілердің және айыпталушылардың айғақтары) алуда белгілі бір қиындықтарға тап болғанын көрсетеді. Сондықтан, дәлелді ақпараттың тиісті материалдық көздерінсіз парақорлардың қылмыстық әрекетін анықтау және дәлелдеу іс жүзінде мүмкін емес. Сыбайлас жемқорлық туралы куәландыратын "вербалды емес" ақпаратты тасымалдаушыларды келесі топтарға бөлуге болады:

–аудио -, бейне -, фото -, кинотүсірілімде тіркелген іздер; электрондық тыңдау және байқау құралдары және криминалистикалық және арнайы техниканың басқа да түрлері. Бұл ретте тергеуді қызықтыратын ақпаратты тіркеу жедел іс шара немесе жария емес тергеу әрекеті шеңберінде жүзеге асырылуы мүмкін;

–қылмыстық сипаттағы алғашқы қызметтерді көрсеткені үшін пара берушіден және пара алушыдан ақшалай қаражат алғанын куәландыратын химиялық сипаттағы іздер;

–акт пара берушінің және пара алушының оқиға орнында болған, пара нысанасын бергені және алғаны немесе оны жасауға тырысқаны туралы куәландыратын іздері. Бұл аяқтың, қолдың, көліктің іздері, шаш, киім мен аяқ киімнің микробөлшектері және қылмыскерлерге тиесілі заттар болуы мүмкін;

–пара берушінің пара алушының кабинетінде немесе "кеңсесінде" болуының іздері;

–құжаттамалық сипаттағы іздер (бухгалтерлік және өзге де құжаттама, параларды есепке алу журналдары, әлеуетті құрбандардың мекенжай журналдары, жоғары тұрған сыбайлас жемқорлық байланыстарының бар екендігін куәландыратын мәліметтер болуы мүмкін құжат-шарттар, дәптерлер және т. б.);

–қылмыс жасады деп күдікті адамдардың және ұстауды жүргізген адамдардың денесінде қалдырылған іздер;

–топтың қылмыстық әрекетін дәлелдеу процесінде сенімділікті анықтау үшін маңызы бар басқа іздер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.ҚР Қылмыстық Кодексі 2014 ж. қолданыстағы редакциясы (өзгерістер мен толықтырулар және 25.03.2024 жылғы жағдай бойынша қосымша). //https://adilet.zan.kz;

ЭВТАНАЗИЯ

СУРХАЕВ Э.А.

Карагандинский университет

Казпотребсоюза, Казахстан

Студент 2-курса,

специальность Юриспруденция

НУРПЕЙСОВА А.К.

Научный Руководитель:

Кандидат юридических наук, доцент

Аннотация: Данная работа была написана с целью ознакомления читателя с таким процессом, как эвтаназия. Были рассмотрены ее основные виды, их ключевые отличия, отношение религии к данному процессу. На примере программы (Т-4), проведенной в Германии, была показана

негативная сторона эвтаназии. Так же было проведено сравнение в законодательстве стран, легализовавших эвтаназию и отказавшихся от нее. Все исследования подкреплены судебными кейсами.

С давних пор человечество ведет дискуссии и пытается выяснить, «что такое плохо» и «что такое хорошо», и одной из самых распространенных тем в этой категории является «эвтаназия».

Что же такое эвтаназия? – Это процесс, при котором жизнь одного человека, страдающего тяжелой, неизлечимой болезнью, прерывается вмешательством другого человека, решившего избавить его от мучений.

Многие страны категорически против такого вида “искусственной смерти” и всячески пытаются с ней бороться.

Виды эвтаназии:

Эвтаназию можно разделить на 2 основных вида:

1. **Добровольный:** осуществляется по согласию лица, которое, не смирившись с неизлечимой болезнью, подвергаясь постоянным мучениям, хочет покончить свою жизнь самоубийством, но либо не может, либо боится сделать это самостоятельно и обращается за помощью к специалисту.

2. **Недобровольный:** происходит в ситуациях, когда лицо, намеревающееся воспользоваться этой услугой, не предоставило свое согласие из-за отсутствия дееспособности. В данном случае судьба человека напрямую зависит от выбора врачей и его близких людей. Именно перед ними поставлен непростой выбор, они должны определить, готов ли человек умереть или нет. Однако, прежде чем сделать этот выбор, необходимо доказать, что жизнь пациента никогда не будет прежней (о чем свидетельствует наличие серьезной, неизлечимой болезни, такой как паралич) и присутствие постоянной боли, вызванной этой болезнью. Этот вид осуществляется в достаточно ограниченном количестве стран и вызывает множество споров. С момента выдачи разрешения врачи и родители автоматически подписывают смертный приговор.

Каждый из этих видов может проходить как в активной, так и в пассивной формах.

Пассивный. Возникает без участия врача. В тех случаях, когда предыдущее лечение человека не помогает, и нет альтернативного лечения, которое могло бы вылечить его болезнь, а не замедлить ее, человек может прекратить прием этих препаратов и принимать только десенсибилизирующие поддерживающие таблетки (такие как обезболивающие), чтобы они не испытывали больших страданий. Такой процесс занимает довольно длительный промежуток времени и человек умирает естественной смертью.

Активный. Эта форма осуществляется путем введения в организм пациента определенных лекарственных препаратов, которые сначала усыпляют его, а затем, постепенно, приводят к остановке жизненно важных систем, поддерживающих жизнедеятельность организма. Процедура проводится под наблюдением специалиста.

Позиция эвтаназии с религиозной точки зрения.

Что касается религиозных взглядов в отношении эвтаназии, то почти все религии запрещают ее, ссылаясь на то, что жизнь была дана могущественным творцом (Богом) и только он имеет право решать, когда эту жизнь отнять.

В исламе одним из тяжких грехов является самоубийство, убийство также воспринимается как тяжкий грех. Независимо от того, что человек переживает в этой жизни, какие боли или болезни он переносит, это все испытания, данные Аллахом, справившись с которыми человеку будет дарована высшая награда – Рай. Всевышний не дает таких испытаний, с которыми человек не может справиться.

В католицизме церковь может дать разрешение отказать в лечении людям, для которых это не приносит никаких улучшений, а лишь позволяет поддерживать свое состояние.

В индуизме есть 2 противоположные точки зрения.

Согласно первой, Помогая покончить с мучительной жизнью, человек совершает доброе дело и тем самым выполняет свои моральные обязательства.

Со второй точки зрения, помогая покончить с жизнью, какой бы трудной она ни была, человек берет на себя роль Бога, нарушая сроки цикла смерти.

Программа эвтаназии (Т-4) в Германии.

Гитлер известен во всем мире своей жестокостью и попытками создать «чистую расу». Он хотел создать идеальную нацию, искоренив при этом всех, кто не соответствовал его критериям. Человеку достаточно было родиться с «небольшим дефектом», как он автоматически приговаривался к смертной казни, но, чтобы не сеять страх в обществе, Гитлер заменил термин «убийство» термином эвтаназии.

В 1939 году, после выдачи разрешения на казнь мальчика-инвалида Герхарда Герберта Кречмара, с согласия его родителей, началась неофициальная пропаганда и принудительная эвтаназия.

Детей в возрасте до 3 лет заставляли проходить специальный тест, подготовленный специалистами, и если дети не справлялись с ним, то оказывалось, что они неизлечимо больны и, как следствие, подвергались смерти путем погружения в вечный сон. Лишению жизни подвергались и взрослые люди, страдающие тяжелыми патологиями и психическими расстройствами. Разумеется, ни о какой согласии речи не шло. Изначально люди погибали от введения смертельных препаратов, которые не причиняли серьезных страданий. А потом перешли к более гуманному методу, помещая людей в камеры, наполненные угарным газом. В результате такой программы погибло более 200000 человек.

Несмотря на то, что намерение помочь человеку покончить жизнь самоубийством является незаконным и наказывается лишением свободы на срок до 5 лет, согласно уголовному кодексу Германии [1], пассивная эвтаназия в настоящее время все еще разрешена. Что касается активной формы, то она запрещена.

Позиция Великобритании по отношению к эвтаназии

Соединенное Королевство имеет очень строгую политику и законы в отношении эвтаназии, приравнивая ее к убийству, а наказание довольно суровое, тюремное заключение.

В соответствии с Законом о самоубийстве 1961 года лицо, которое пытается всеми возможными способами помочь или побудить другое лицо совершить самоубийство, независимо от того, было ли оно успешным или нет, виновно и подлежит тюремному заключению на срок до 14 лет [2].

Было предпринято множество попыток изменить или ослабить позицию Великобритании в отношении эвтаназии, но ни одна из них не увенчалась успехом.

Первым из них была попытка Дианы Претти в деле Дайана Претти против Соединенного Королевства, которая состоялась в 2002 году [3]. Диана была парализована и обратилась к государству с просьбой разрешить ее мужу облегчить ее страдания, убив ее, но Великобритания отклонила ее просьбу, сославшись на то, что «помощь в самоубийстве» является незаконной. Диана подала иск в Европейский суд для пересмотра дела. Она сослалась на дискриминацию, утверждая, что самоубийство, как таковое, не запрещено в Великобритании, но только в том случае, если оно было совершено самим человеком, а не с помощью других. А как насчет людей, которые не могут сделать это сами?

Однако Европейский суд не смог изменить первоначальное решение, поскольку введение исключений для людей, которые физически не могут покончить жизнь самоубийством, может подорвать защиту личности и увеличить вероятность злоупотреблений.

Еще одна попытка была предпринята в деле К. против Инглиса [4].

Ее сын Томас, получивший серьезные травмы головы, оказался в больнице после операции, во время которой ему удалили часть черепа, обезобразив его и превратив в «овоща». Фрэнсис Инглис, видя состояние сына, решила предотвратить его страдания и убила его.

Лорд-главный судья заявил: «Нет никакой разницы между убийством с плохим намерением или от доброго сердца. Убийство из милосердия по-прежнему остается убийством».

Тем не менее не все страны занимают столь жесткую позицию по отношению к эвтаназии.

Позиция Казахстана по отношению к эвтаназии

Человек принимающий решение стать медицинским работником, дает клятву Гиппократу. В которой говорится: "... Я не буду давать смертельный наркотик никому, кто попросил об этом, и не буду делать никаких предложений на этот счет.

В Статье 15 конституции республики Казахстан говорится о том, что каждый человек имеет

право на жизнь и никто не вправе произвольно лишать человека этого права [5].

На основании статьи 154 Кодекса Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» использование эвтаназии на территории РК запрещается [6].

Так как использование эвтаназии запрещено, люди, принимающие участие в этом процессе, становятся убийцами и уже несут наказание в соответствии со статьей 99 УК РК. Наказанием является лишение свободы на срок от 8 до 15 лет [7].

В 2016 году в редакцию телеканала «Алматы». обратилась жительница Галина Бочкарева, являющаяся инвалидом первой группы. Девушка жаловалась на беспомощное состояние и не видела смысла в своем дальнейшем существовании, она просила отправить ее в другую страну, с целью осуществления эвтаназии, так как не могла это сделать в Казахстане. Девушка числилась в 15 больнице и в связи с ее заболеванием была разработана специальная индивидуальная программа реабилитации, при которой за ней должен был быть закреплен индивидуальный работник. Однако не только медицинская система, но и родные девушки не следили за ней, это и подтолкнуло ее на такой отчаянный шаг. После обращения девушки, больница направила психолога, который должен был обсудить с ней проблему и отговорить ее от принятия решения.

Позиция Канады по отношению к эвтаназии

Эвтаназия долгое время считалась незаконной в Канаде и приравнивалась к убийству. Было принято много законов, которые старались противодействовать ей.

Статья 241 Уголовного кодекса запрещала людям помогать или подстрекать других к самоубийству, а в случае неповиновения назначала наказание в виде 14 лет лишения свободы [8].

Статья 14 Уголовного кодекса также запрещает лицу давать разрешение другому лицу покончить с собой.

Первая попытка изменить позицию была предпринята в 1993 году в деле *Родригес против Британской Колумбии (АГ)*. [9]

Сью Родригес, 42-летняя женщина, страдала от тяжелой болезни, и ей оставалось жить менее одного года. Она хотела положить конец своим страданиям, и для этого была вынуждена обратиться в суд за разрешением. Однако суд ей отказал.

Поворотный момент наступил в 2015 году в деле *Картер против Канады (АГ)*. [10]

На основании решения суда в июне 2016 года был внесен законопроект (С-14), согласно которому человек, перенесший неизлечимое заболевание и, если его смерть можно предвидеть, может рассчитывать на избавление от страданий с помощью врача. Однако у этого законопроекта было строгое ограничение: люди, страдающие психическими заболеваниями, страдающие длительной инвалидностью, в возрасте до 18 лет и те, чье заболевание можно было вылечить, независимо от времени лечения, такие лица не могут рассчитывать на эту «медицинскую услугу». [10]

В марте 2021 года вступил в силу новый законопроект (С-7), который снял прежнее ограничение и позволил людям с ограниченными возможностями и страдающим психологическими заболеваниями использовать эвтаназию. [11]

Вывод: если покончить с жизнью – это преступление с религиозной точки зрения, то с моральной точки зрения наблюдать за тем, как человек страдает, не предпринимая никаких попыток ему помочь, – не менее тяжкое преступление. Эвтаназия в настоящее время легальна в 6 странах, таких как Нидерланды, Бельгия, Люксембург, Канада, Австралия и Швейцария. Швейцария стала первой страной, которая легализовала эвтаназию для иностранцев в 2011 году и, таким образом, стала популярной для людей, которые хотят покончить жизнь самоубийством. Ежегодно более тысячи человек приезжают в Швейцарию и пребывают там в «объятиях вечного сна».

Список литературы:

1. Уголовный кодекс Германии от 1998 г, статья 216
2. Закон о самоубийстве (Suicide act) 1961 года, статья 2
3. Судебный кейс «Дайана Претти против Соединенного Королевства 2002»
4. Судебный кейс «К v Инглис 2011»

5. Конституция Республики Казахстан 1995 г.
6. Кодекс Республики Казахстан “О здоровье народа и системе здравоохранения” 2009
7. Уголовный Кодекс Республики Казахстан 2014 г.
8. Уголовный кодекс Канады 1985 года
9. Судебный кейс «Родригес против Британской Колумбии (AG) 1993»
10. Судебный кейс «Картер против Канады (AG) 2015»
11. Закон, внесший изменения в уголовный кодекс, под названием С-14, от 2016 года
12. Закон, внесший изменений в уголовный кодекс, под названием С-7, от 2021 года

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА И ДОСУДЕБНЫХ ПРОЦЕДУР В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

СЕРИК А.

Студентка группы СПД-21-2к

ЕЛЕУБЕКОВА Н.Е.

Научный руководитель, м.ю.н.

Аннотация: «Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы».

(статья 1 Конституции Республики Казахстан)

Ключевые слова: Конституция, права, защита, административное судопроизводства, досудебные процедуры

«Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы»

(статья 1 Конституции Республики Казахстан)

Начало 90-х годов в Казахстане было ознаменовано яркими политическими событиями и большими изменениями в культурной и общественной жизни страны. С принятием 30 августа 1995 г. новой Конституции Республики Казахстан открылся новый этап для построения демократического общества и создания правовой базы Казахстанского государства. В соответствии со ст. 12 этого главного закона страны: «Права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными и неотчуждаемыми, определяют содержание и применение законов и иных нормативных правовых актов». [1] Это положение Конституции и обуславливало основной вектор развития всего законодательства. Стартовый механизм для создания новых материальных и процессуальных законов, направленных на защиту граждан, был «запущен». Лишь в начале XXI столетия Казахстан подошёл к одному из важных своих проектов, связанных с формированием новой судебной системы. Практически одновременно подготавливались несколько процессуальных кодифицированных актов, регламентирующих работу судов общей и специализированной юрисдикции. Но, если нормативно-правовой фундамент для отправления правосудия в этих судах уже «стоял» и принятие этих актов не представляло большой проблемы, то проблему формирования административных судов и административного судопроизводства предстояло еще решить. Это был важный шаг по пути не только к совершенствованию судебной системы но и движение к укреплению авторитета государства, провозгласившего высшей ценностью права и свободы человека и гражданина. Так, в соответствии со ст. 75 Конституции Республики Казахстан правосудие в стране осуществляется посредством гражданского, уголовного и иных установленных законом форм судопроизводства, а в случаях, предусмотренных законом, уголовное судопроизводство осуществляется с участием присяжных заседателей.

Для понимания проблемы формирования любой современной национальной системы

правосудия особое значение имеет история развития общества того или иного государства. Формирование системы судов и процессуальные правила рассмотрения в них дел, например, в Германии, Франции, Италии в корне отличаются от системы судов и процессуальных актов в США, Канаде или Японии. Законодательство любого государства неразрывно связано с политическими событиями, происходящими на определенных этапах его развития. Казахское общество имеет свою историю развития, которая, безусловно, оказывала влияние на формирование своего законодательства и судебную систему.

Так, значительное влияние на развитие судебной системы Республики Казахстан оказало принятие в 1995 году Конституции Республики Казахстан, т.е. период, когда государство взяло курс на построение демократического общества, и провозгласило принцип «разделения властей». Именно с этого периода административисты вновь обратили внимание на проблемы формирования административного судопроизводства в стране, подготовив, таким образом, платформу для законодательных инициатив по разработке Конституционного закона от 25 декабря 2000 года «О судебной системе и статусе судей», где в ч. 3 ст. 3 регламентировано создание специализированного административного суда, Закона Республики Казахстан от 27 ноября 2000 года «Об административных процедурах» и Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях. [2; 3; 4] Однако сама идея формирования отдельных органов, осуществляющих правосудие по делам, возникающим из административных правоотношений, была поддержана не всеми учеными-цивилями. И, прежде всего, была подвергнута критике кодифицированная система процессуальных правил, по которым административные суды должны были бы рассматривать подведомственные им дела [5]. Мнения «административистов» также разделились. Принятые новые конституционные положения требовали фундаментального сравнительно-правового анализа о формах осуществления судебной власти в РК и комментирования понятийного аппарата судопроизводства: «гражданского», «административного», «уголовного», «экономического» и «ювенального», а также приведения в соответствие всей терминологической базы казахского законодательства, содержащейся в самих законах, определяющих порядок каждого из указанных видов судопроизводства. Можно ли, применив сравнительный метод, однозначно сделать вывод о том, что уголовным процессом считается уголовное судопроизводство, гражданским процессом – гражданское судопроизводство, административным процессом – административное судопроизводство и т.д.? К сожалению, и на этот вопрос не найден однозначный ответ. Административный процесс имеет совершенно иную структуру и процессуальные нормы, регулирующие судебное рассмотрение и разрешение дел, возникающих из административных правоотношений, это лишь одна из составных частей процесса. Наряду с этой частью процессуальных норм существует и нормативная база по досудебной регламентации разрешения «административных конфликтов», и система норм по порядку разработки и принятия нормативных и ненормативных актов, и процессуальные нормы, регулирующие повседневную деятельность органов исполнительной власти. Поэтому в этом контексте толкования, что термин «административный процесс» будет тождественен «административному судопроизводству» представляется нам сомнительным.

Административный процесс базируется на трех «китах»:

- нормотворческий процесс (процесс, регламентирующий нормотворческую деятельность органов исполнительной власти);
- процедурный процесс (процесс, регламентирующий повседневную управленческую деятельность органов исполнительной власти);
- юрисдикционный процесс (процесс, регламентирующий рассмотрение и разрешение дел, возникающих из административно-правовых правоотношений).

Таким образом, именно в рамках административно-юрисдикционного процесса рассматриваются административные споры.

Проблема досудебного урегулирования административного спора достаточно актуальна. Однако, до тех пор, пока не будет работать механизм персональной ответственности каждого конкретного должностного лица за принятие незаконного решения, действия (бездействие); не будет «включено» в повседневную практику частное определение суда; не

будет систематизировано и унифицировано процессуальное законодательство, регламентирующее процедуру рассмотрения административных споров в досудебном порядке; не будут реализованы на практике принципы состязательности процесса с участием должностного лица и равенства «спорящих сторон» перед законом суды, осуществляя правосудие по административным спорам, будут перегружены.

Сила власти — в доверии к ней. На сегодняшний день авторитет власти подрывается должностными лицами всех уровней. «Показательные процессы по коррупционным делам» не способствуют укреплению веры в реализацию принципов справедливости и равенства субъектов административного правоотношения перед законом, неотвратимости наказания за допущенные нарушения при принятии нелегитимного решения, действия (бездействия) в досудебном процессе.

Вместе с тем, введение обязательности досудебного урегулирования административных споров при правильном подходе, с учетом выявления системных ошибок казахстанской практики рассмотрения и разрешения споров в органах судебной и исполнительной власти, с учетом достижения мировых стандартов правосудия, осуществляемого по делам, возникающим из административных правоотношений, представляет для нашего общества большой интерес. Принцип оперативности и доступности процесса в условиях досудебного урегулирования обеспечивал бы гражданам и организациям своевременное рассмотрение и восстановление нарушенных прав, если таковое нарушение было бы выявлено. Суды получили бы возможность уделять больше внимания сложным делам, которые, действительно, имеют неоднозначное решение и требуют особого подхода к оценке доказательств, назначения экспертизы и проч.

В этой связи интересен подход французской модели системы рассмотрения дел, возникающих из административных правоотношений. Досудебное рассмотрение дел подобного рода достаточно эффективно, т.к. должностные лица каждого соответствующего государственного органа заинтересованы в правильном и своевременном рассмотрении «конфликтного правоотношения». Такой интерес каждого должностного лица, осуществляющего руководство конкретным департаментом, ведомством и др., проявляется в принципе «неотвратимости наказания». Если административный спор не правильно разрешен в рамках досудебной процедуры урегулирования, суд далее дает оценку действиям (бездействию) административного органа и выносит судебный «акт реагирования», в соответствии с которыми в большинстве случаев наступают негативные последствия для должностных лиц (и не только за нарушенные права граждан, но и за неправильно вынесенное решение в результате рассмотрение в досудебном порядке). Такой подход представляется нам справедливым и стимулирует должностных лиц к своевременному и правильному рассмотрению административных споров.

Вместе с тем, полагаем, что внедрение досудебной процедуры должно быть направлено на эффективную работу каждого соответствующего должностного лица, комитета, департамента или иного территориального органа. А это может быть достигнуто лишь при наличии соответствующих корреспондирующих «статусных норм»: права, обязанности, ответственность. Правовая природа административных правоотношений такова, что изначально ставит их участников в неравные условия, поэтому при «переходе» правоотношений в плоскость административно-процессуальных правоотношений, в основе которых лежит спор, каждому участнику должно быть гарантировано «качественное» рассмотрение, при этом бремя доказывания легитимности правомерного решения, действия возлагается на орган или должностное лицо, наделенное государственно-властными полномочиями. Неотвратимость наказания должностного лица за неправомерное решение, действие (бездействие), нарушающее права и законные интересы граждан и организаций только укрепит авторитет власти и веру в реализацию принципов справедливости, законности. Иначе путь к «истине» просто удлинится, и восстановление нарушенного права может быть осуществлено только на втором этапе – этапе рассмотрения и разрешения дела по существу в порядке административного судопроизводства.

В этой связи, как нам представляется, задачами внесудебной и досудебной процедуры рассмотрения административных дел должны быть:

- создание эффективного (объективного, бесплатного, оперативного) механизма защиты прав и законных интересов невластного субъекта с сокращением затрат (экономических, юридических,

психологических);

- повышение авторитета исполнительных органов публичной власти, профессионализма и оперативности при рассмотрении административных дел (понижение уровня бюрократизации и коррупции);

- разгрузка судов и освобождение от несвойственных им функций административно-юрисдикционного органа;

- создание правовой базы для административной процедуры внесудебного и досудебного рассмотрения административных дел [6].

Перспективы кодификации административного судопроизводства имеют в настоящий момент хорошую «платформу»:

- во-первых, сложилась достаточно большая практическая база рассмотренных дел, возникающих из административных правоотношений;

- во-вторых, учеными-административистами проведены фундаментальные исследования по подготовке концептуальных решений по проблемам рассмотрения и разрешения дел, возникающих из административных правоотношений, выявлены особенности разрешения административных дел, рассматриваемых в судах общей и специальной юрисдикции;

- в-третьих, сложилась достаточная база для реализации принятых нормативных правовых актов по данному направлению.

Здесь, из основных особенностей стоит упомянуть такие, как:

- более активная роль суда в сборе доказательств;

- возложение бремени доказывания на органы исполнительной власти;

- более краткие сроки производства по делу;

- первоначальный различный правовой статус участников спорного правоотношения.

Анализируя проблемы формирования административного судопроизводства, необходимо указать, что нормы этого кодифицированного акта должны регламентировать процессуальную деятельность органа, специализирующегося на рассмотрении и разрешении дел подобного рода. Вместе с тем необходимо понимание, каков будет потенциальный статус этого органа. Совершенно очевидно, на наш взгляд, что кодифицированный акт об административном судопроизводстве не может содержать одновременно и нормы системы «построения» такого органа (либо выделенной структуры в органе), и нормы системы «построения процесса» по делам, возникающим из административных правоотношений.

И теперь, как нам представляется, реально назрела необходимость кодификации административного судопроизводства и разработки Кодекса Республики Казахстан об административном судопроизводстве и Конституционного закона Республики Казахстан «Об административных судах», что значительно активизировало бы формирование и развитие на территории нашей страны административное судопроизводство и досудебные процедуры в рамках административного процесса.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан. Принята на референдуме 30 августа 1995 года. Вступила в силу 5 сентября 1995 года

2. Конституционный закон Республики Казахстан от 25.12.2000г. № 132-П «О судебной системе и статусе судей»;

3. Закон Республики Казахстан от 27.11.2000г. № 107- П «Об административных процедурах»;

4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05.07.2014г. № 235-V ЗРК. Вступил в силу с 01.01.2015г.;

5. См., например, Судебное рассмотрение административных дел: правовая реальность и перспективы развития (авторский коллектив) // Российская академия правосудия//Москва, 2002;

6. Панова И.В. Административное судопроизводство и процедура внесудебного, досудебного рассмотрения административных дел. http://juristmoscow.ru/adv_rek/526/.

ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

СМАГУЛОВА А.С.

магистрант группы Ю-24-3 НП

ЛАКБАЕВ К.С.

Научный руководитель, д.ю.н., профессор

Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальность профилактических мер правонарушений в условиях глобальной цифровизации. Основная проблематика вопроса отражается в неподготовленности государственных органов со стороны технического обеспечения, а также отсутствия актуальных мер, применяемых к отдельным правонарушениям. Задачами статьи поставлено рассмотрение основных методов профилактики правонарушений и недопущения кибератак как в сторону граждан, так и в сторону государственных органов. Результатом исследования является анализ имеющейся нормативно-правовой базы, её актуальность, а также внедрение новых информационно-профилактических мер.

Ключевые слова: профилактика правонарушений, информационная безопасность, интернет-пространство, законодательство, правопорядок.

Переход все большего количества людей в интернет пространство представляет собой площадку не только для развития информационно коммуникационных технологий, но также знаменуют собой возможность совершения ряда правонарушений, связанных с информационными ресурсами.

С целью предотвращения правонарушений законодателем разработаны различные меры по борьбе с преступлениями. Одним из наиболее актуальных является профилактика правонарушений.

Профилактика правонарушений — комплекс правовых, экономических, социальных и организационных мер, осуществляемых субъектами профилактики правонарушений, направленных на сохранение и укрепление правопорядка путем выявления, изучения, устранения причин и условий, способствующих совершению правонарушений [1].

Правовой вопрос профилактики всех категории правонарушений отмечен в Законе Республики Казахстан от 29 апреля 2010 г. № 271-IV «О профилактике правонарушений», который определяет основные и общие правовые, экономические, социальные и организационные основы деятельности государственных органов, органов местного самоуправления, организаций и граждан Республики Казахстан по профилактике правонарушений [1].

Вместе с тем, информационные правоотношения регулируются также иными нормативно-правовым актами. Такими как:

1. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 г. № 418-V «Об информатизации»
2. Закон Республики Казахстан от 5 июля 2004 г. № 567 «О связи»,
3. Закон Республики Казахстан: «О государственных секретах» от 15 марта 1999 г. № 349-І
4. Закон «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 г. № 94-V
5. Закон «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» от 7 января 2003 г. № 370-II.

Кроме того, законодателем принят целый ряд подзаконных актов, разработанных в целях реализации Закона Республики Казахстан «Об информатизации», вступившего в силу с 1 января 2016 г.

Вместе с тем, в 2017 году Правительством Республики Казахстан утверждена «Концепция кибербезопасности («Киберщит Казахстана»)» от 30 июня 2017 года № 407 [2]. В Концепции рассматриваются основные направления государственной политики в сфере защиты информационных ресурсов, информационных систем и сетей телекоммуникаций.

Однако, основным нормативно-правовым актом в вопросе профилактики уголовных правонарушений в сфере информационной безопасности необходимо считать Уголовный кодекс Республики Казахстан.

Так, в Уголовном кодексе Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V выделена отдельная глава №7 с девятью статьями, именуемая “Уголовные правонарушения в сфере информации и связи”, в которой собраны нормы, регламентирующие уголовную ответственность за правонарушения в сфере информации и связи.

Вместе с тем, в Кодексе Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 г. № 235-V также содержится глава 31 “Административные правонарушения в области информатизации и связи”, состоящая из 5 статей.

Как положительный пример хотелось бы отметить, что для более плодотворной деятельности по противодействию преступлений в сфере информационной безопасности (в том числе предупреждению и профилактики) в системе правоохранительных органов создаются специальные подразделения. В частности, в Департаменте полиции Карагандинской области сформирован отдел по расследованию и борьбе с интернет-мошенничествами в связи с актуальностью проблематики данного вопроса.

Исходя из международного опыта и с целью внедрения его в деятельность государственных органов в 2016 году Республикой Казахстан ратифицирован Протокол о взаимодействии государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности по противодействию преступной деятельности в информационной сфере, совершенный в Москве 23 декабря 2014 года, который активно регламентирует такой инструмент профилактики киберпреступлений как взаимная правовая помощь [3].

Суть протокола отражает взаимную правовую помощь по вопросам информационной безопасности с целью предотвращения кибератак. Однако, реализация указанного профилактического института несет определенные положительные и отрицательные стороны.

Одним из главных положительных аспектов является возможность запроса информации иностранных государств, однако данная процедура может нести в себе определенное количество сложностей при необходимости получения данных в кратчайшие сроки для предотвращения возможности удаления следов взлома.

Главной проблемой при получении информации, при работе с иными государствами является различие в правовых институтах между ними, а также особенности геополитической обстановки каждого государства, где одно из них может отказаться оказывать правовую помощь вопреки подписанному протоколу.

Кроме того, получение информации может быть осложнено бюрократическими процессами в связи с тем, что каждое государство будет заинтересовано обеспечить тайну полученной информации и её безопасность при передачи второму государству.

По нашему мнению, вышеуказанный метод профилактики правонарушений в киберпространстве не может быть исчерпывающим в связи со своей спецификой и является несколько устаревшим с учетом значительного прогресса информационных сфер.

Вышеуказанные нормативно-правовые акты и мероприятия, по нашему мнению, в полной мере отражают работу правоохранительных органов, а также законодательство по предотвращению и недопущению правонарушений в сфере информационных технологий.

Однако, внедрение сети Интернет во все сферы общественной жизни диктует необходимость актуализации, имеющихся мер профилактического характера на основании прогрессирующих кибератак, направленных не только на хулиганские действия, но и на умышленное уничтожение государственно-значимой информации.

Так, одной из возможных мер по отслеживанию злоумышленника может являться обнаружение попытки совершения противоправного деяния, то есть эффективное использование специально-направленных процедур на преследование и идентификацию личности.

Однако при внедрении подобного механизма законодателем должен быть утвержден определенный алгоритм действий, а также специалист, обладающий необходимыми знаниями в сфере IT технологий с целью недопущения факта уничтожения ценного доказательства либо

внедрения вирусов в работу систем правоохранительных органов.

Факт совершения преступления может быть отслежен различными техническими и организационными средствами. К техническим средствам нами были отнесены системы обнаружения атак и брандмауэры (firewall), которые по своей сути являются журналами регистрации попыток взлома информационных систем с фиксированием точной даты, времени, необходимых данных по попытке взлома, оборудования и программного обеспечения технологий участвующих в правонарушении.

Далее программа формирует отчет происшествия, на основании которого специалистом будет принято решение о дальнейшей работе с инцидентом либо регистрация факта правонарушения с целью дальнейшей передачи для досудебного расследования.

С целью предотвращения потери важной информации на основании зарегистрированного факта уголовного правонарушения либо отсутствия его признаков предупреждается администратор сети об отдельной ошибке либо полной остановке работы системы.

Для принятия соответствующих решений действующим специалистам необходимо определить криптографический хэш-код, который может понадобиться с целью доказательства вмешательства третьих лиц в работу информационных систем и их модификацию имеющихся данных с целью завладения информацией посредством влияния на имеющиеся данные в моменты работы с базами либо удаление сведений.

Криптографический хэш-код представляет собой систему уникальных алгоритмов, не имеющих одинаковую структуру при повторном входе в информационную базу. В связи с чем, при попытке взлома информационных баз третьими лицами хэш-код скорее всего будет иным и данная деталь поможет специалистам понять была ли совершена попытка взлома данных.

Важной составляющей при поиске модифицированной информации и следов противоправного деяния является работа с копией информационных баз с целью недопущения возможности внедрения вредоносных программ, позволяющих удаление информации при вмешательстве с противоположной стороны. Работа специалиста в данном вопросе является не только поиск модифицированной информации, но также возможность опровержения уже полученных сведений.

Данные мероприятия, направлены на недопущение попытки взлома в реальном времени и, по нашему мнению, являются не столь профилактирующими, сколько работой по расследованию преступлений, то есть по своей сути техническими мерами.

В свою очередь технические меры предназначены для защиты от нежелательного воздействия на информационные системы и сети телекоммуникации, «закрытия возможных каналов утечки конфиденциальной информации за счет применения лазерных, радиотехнических и других способов перехвата, а также средств визуального наблюдения и средств связи, других технических приспособлений» [4].

При этом с целью профилактики правонарушений указанные меры могут быть реализованы в правоохранительных органах с целью недопущения взлома закрытых информационных баз хранящих данные уголовных дел.

В связи с чем, нами также рассматриваются иные правовые способы обеспечения информационной безопасности личности и общества.

Так, одна из наиболее актуальных и явных профилактических мер является огласка ответственности за рассматриваемое деяние. Чаще правоохранительными органами проводится работа с потенциальными потерпевшими лицами, профилактические меры направлены на недопущение с их стороны действий, которые могут быть использованы злоумышленниками. Однако, по нашему мнению, имеет место быть профилактика с возможными правонарушителями посредством огласки меры наказания в связи с тем, что имеется определенный круг людей, совершающих подобные деяния в связи с любопытством, а также ощущением вседозволенности правовой системы в отношении киберпреступлений из-за неподготовленности следствия.

Кроме того, необходима работа по изобличению, а также блокировке сайтов, пропагандирующих хакерство, киберпреступления, сайты, позволяющие сокрытие IP-адреса пользователей, а также иные неправомерные действия, направленные на нарушение

информационной безопасности граждан.

Привлечение к профилактическим мероприятиям средства массовой информации, а также типографии и издательства с целью недопущения выпуска материалов, направленных на поощрение хакерства и иных видов киберпреступлений.

На основании вышеизложенного хотелось бы отметить, что с целью эффективной деятельности государства противодействию киберпреступности необходимо не только реорганизовать, но также усилить и улучшить деятельность по предупреждению преступление данной категории.

В частности, важным является не только внедрение новых нормативно-правовых актов, но также актуализация уже имеющихся и их усиление посредством использования имеющегося опыта и аналитики уголовных правонарушений. С целью недопущения ошибок при актуализации имеющейся нормативно правовой базы нами предполагается использование зарубежного опыта, основанного на анализе уголовных правонарушений в сфере киберпреступлений.

Также важным аспектом является регулирование деятельности правоохранительных органов по оперативному изобличению, реагированию, а также расследованию уголовных дел указанной категории. С целью обеспечения данных мероприятий важным аспектом является обеспечение технической оснащенности сотрудников, их подготовка к работе с техническими информационными базами и подготовка отдельных специалистов, готовых к работе с преступлениями указанной категории.

При этом стоит отметить необходимость продолжения профилактической работы с гражданами, в связи с тем, что часто потерпевшие сами передают информацию в руки злоумышленников либо осуществляют действия, приводящие к дальнейшему взлому их личных данных (скачивание информации с подозрительных сайтов, подписка на сайты не отвечающие безопасности, поиск информации через анонимные форумы и т.п.).

По нашему мнению, профилактическая работа в данном направлении должна вестись непосредственно с гражданами путем озвучивания через информационные технологии, а также средства массовой информации.

Кроме того, действенным способом может являться идентификация пользователей сетей интернет, однако данный способ является трудоемким по внедрению и отслеживанию лиц, обходящих систему идентификации.

В связи с чем более эффективным является пропаганда среди пользователей Интернет систем возможности профилактических действий со стороны самих граждан, как субъектов борьбы с правонарушениями. В частности, передача полезной информации третьим лицам либо работа по недопущению несовершеннолетних к запрещенным материалам уже является огромным шагом к профилактике правонарушений киберпреступлений.

Список литературы:

1. О профилактике правонарушений [Электронный ресурс] : Закон Респ. Казахстан, 29 апр. 2010 г., № 271-IV // Сайт информационно-правовой системы НПА РК. — http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271_
2. Об утверждении Концепции кибербезопасности (Кибершит Казахстана) [Электронный ресурс] : постановление Правительства РК, 30 июня 2017 г., № 407 // Сайт информационно-правовой системы НПА РК. — <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000407>
3. О ратификации Протокола о взаимодействии государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности по противодействию преступной деятельности в информационной сфере [Электронный ресурс] : Закон Респ. Казахстан, 28 марта 2016 года № 476-V ЗРК // Сайт информационно-правовой системы НПА РК. — <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000476>
4. Абраменкова, В. С. Технические средства — одна из мер предупреждения компьютерных преступлений [Электронный ресурс] / В. С. Абраменкова // Сибирский юрид.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ ТРУДА И ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

ТАЛХАДОВ А.М.

студент группы ю-21-4

ДЖАНТАСОВА А.Д.

Старший преподаватель кафнды ПРЭО

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

Г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье, в контексте современной теории права рассматриваются проблемы правового регулирования дисциплины труда и дисциплинарной ответственности в Казахстане.

Ключевые слова: рыночная экономика, социальные отношения, право на труд, предпринимательская деятельность.

Согласно ст. 1 Конституции РК, лицо, его жизнь, права и свободы утверждены высшими ценностями государства. Права и свободы человека принадлежат каждому с рождения, признаются абсолютными и неотъемлемыми, определяют содержание и применение законов и других нормативных правовых актов в нашей стране (пункт 2 статьи 12 Конституции Республики Казахстан) [1],

Уровень развития общества во многом определяется эффективностью правового регулирования социальных отношений. Право на труд относится к основным правам человека, а состояние законодательства и реальное положение дел в области реализации этого права не только является показателем цивилизации общества, но также непосредственно влияет на его мораль и эффективность ее экономики.

В процессе перехода на рынок существует множество сложных проблем, включая проблемы собственности, организационно-правовые формы предпринимательства, инвестиции, прибыль, налоги. Конечно, все они очень важные элементы рыночной экономики. Но система рыночных отношений не может существовать без рынка труда как такового, а рыночная экономика - без использования этого труда.

Отношения, возникающие в мире труда, нуждаются в правовом регулировании. В рыночной экономике трудовое законодательство должно быть сосредоточено на стимулировании высокой производительности труда и производства, прогрессивном развитии экономики в целом за счет обеспечения и повышения экономических и социальных гарантий и улучшения условий труда работников.

Трудовой кодекс Республики Казахстан определяет работу как «деятельность человека, направленную на создание материальных, духовных и других ценностей, необходимых для жизни и удовлетворения потребностей человека и общества» [2].

В рыночной экономике фактически работают люди, имеющие разный юридический статус. Сотрудники готовы выполнять ту или иную трудовую функцию, работая в нормальных условиях, получая достойную зарплату, но в то же время не рискуя предпринимательской деятельностью и не отвечают за ее результаты. Это судьба владельцев и других участников предпринимательской деятельности.

На сегодняшний день Казахстан ратифицировал 18 конвенций Международной организации труда (МОТ) в области трудовых отношений.

В стране есть Соглашение о продвижении принципов Глобального договора ООН в области социальных и трудовых отношений, развитие системы социального партнерства, введение коллективного договорного регулирования трудовых отношений и социальной ответственности

бизнеса.

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» отмечается: «Важно обеспечить эффективность рынка труда, создать условия для того, чтобы каждый мог реализовать свой потенциал»[3].

Социальная роль института трудовой дисциплины является объективной необходимостью обеспечения высокой организации совместного труда, объединения и координации усилий всех членов производственного процесса в достижении поставленной перед ними цели. Речь идет о создании такого механизма правового регулирования и экономических стимулов, который обеспечил бы необходимое поведение участников трудового процесса путем установления их взаимных прав, юридических обязанностей. В этом качестве трудовая дисциплина является неотъемлемым элементом коллективного труда любого предприятия, учреждения, организации, независимо от отрасли экономики, типа собственности и организационно-правовой формы управления [4, с.218].

Степень значимости и важности трудовой дисциплины в современном периоде обусловлена рядом факторов:

- научно-технический прогресс усложняет производственные отношения на предприятиях, в отраслях и экономике в целом, что требует повышенной точности и точности в организации взаимодействия всех производственных связей;

- в современном высокотехнологизированном и автоматизированном производстве цена единицы рабочего времени резко возрастает из-за того, что в производственный процесс задействовано гораздо большее количество высокопроизводительных инструментов;

- радикальное изменение в системе управления экономикой в условиях рыночной экономики с особой срочностью ставит требование об ответственности каждого сотрудника не только за его личную работу, но и за успех персонала, как основного подразделения, так и предприятия как все. Проблема дисциплины рабочих существует уже давно, однако в настоящее время наблюдается определенное обострение ее актуальности. Эта ситуация сложилась в основном из-за низких финансовых стимулов для сотрудников или, другими словами, низкой заработной платы. Дисциплина труда занимает значительное место в организации производства и повышении производительности предприятия.

Порядок поведения людей, который соответствует нормам права и морали, сложившимся в обществе, в целом определяется понятием «дисциплина».

«Трудовая дисциплина» - строгое соблюдение установленного порядка в рабочем коллективе; трудовая дисциплина обеспечивает своевременное прибытие на работу, соблюдение установленной продолжительности рабочего дня, рациональное использование времени для наиболее продуктивного (плодотворного) труда, точное исполнение распоряжений администрации.

Говоря о государственном регулировании трудовых отношений, следует отметить, что законодатель указывает специальное определение понятия «трудовой дисциплины», используемого в трудовом законодательстве.

Дисциплина труда обязательна для всех сотрудников соблюдать правила поведения, определенные в соответствии с Трудовым кодексом, законами, коллективными договорами, соглашениями, местными правилами и трудовыми договорами.

Из концепции трудовой дисциплины выделяется более узкая концепция дисциплины производства, которая понимается как выполнение установленными технологическими правилами и инструкциями по производству работником. Дисциплина труда предполагает сознательное отношение к труду, добросовестное подчинение рабочих к определенному внутреннему трудовому порядку, установленному в организации, творческое отношение к их работе, обеспечение его высокого качества, продуктивного использования рабочего времени, бережное отношение к оборудованию и материальные ценности работодателя, строгое выполнение заказов и распоряжений менеджеров.

Обеспечение трудовой дисциплины в производстве - это двусторонний процесс, в котором участвуют как сами работники, так и работодатель. Сотрудники обязаны: честно и добросовестно

работать, соблюдать дисциплину работы. В свою очередь, работодатель должен: правильно организовать работу сотрудников, обеспечить трудовую дисциплину, соблюдать трудовое законодательство и правила охраны труда, тщательно учитывать потребности и требования сотрудников.

Дисциплина труда обеспечивается силой работодателя, основанной на нормах трудового законодательства и конкретных разделах трудового договора, заключаемых в письменной форме с каждым нанятым сотрудником. Социальное производство, независимо от экономической системы, предполагает скоординированную деятельность людей, и невозможно представить без определенной организации труда и без каждого отдельного сотрудника индивидуально, и все сотрудники подчиняются одним и тем же общим правилам.

В научной литературе есть три типа дисциплины:

1) Внедрение дисциплины - это использование каждым сотрудником его обязанностей. Недостаток такого типа дисциплины, хотя он очень привлекателен, например, для государственной или военной службы, заключается в том, что работнику не предоставляются права, и, кроме того, они не хотят, чтобы он имел их и показывал какую-то деятельность;

2) Активная дисциплина - использование прав при исполнении обязанностей. Эта дисциплина более предпочтительна, поскольку работник активен в своем поведении - активно использует свои права;

3) Самодисциплина - это выполнение работником своих обязанностей и осуществление его прав через самоуправление.

На практике используются многие разновидности понятия «дисциплина»: труд; производство; Представление; 4) технологические; планируется; финансовый; договорные и т. д.

Научная организация труда подразумевает четкую организацию рабочих мест и их услуг, создавая наиболее благоприятные условия труда. Правила внутреннего трудового законодательства в дополнение к другим вопросам устанавливают обязанность менеджеров предоставлять работникам все условия для бесперебойной работы: своевременно выпускать комплекты или другие производственные задачи, предоставлять все инструменты, материалы и обеспечить работоспособность оборудования. Сотрудникам назначаются определенные обязанности.

Особое место в укреплении трудовой дисциплины - это способность правильно использовать стимулы для работы и реализовывать экономические интересы рабочих. Вы не можете укрепить дисциплину работы, увеличить активность людей, не обращая внимания на их условия жизни, на личные интересы. Материальные интересы тесно связаны с социальной и производственной деятельностью людей. Это стимул для работы. Характерной особенностью современной системы стимулирования является то, что заработная плата сотрудников напрямую зависит не только от результатов их индивидуальной работы, но и от общих результатов работы всего персонала предприятия.

Дисциплина обеспечивается, прежде всего, сознательным отношением работников к труду и поощрением добросовестной работы.

Принуждение - это метод воздействия на нарушителей трудовой дисциплины. Здесь применяются социальные и дисциплинарные меры.

Для недобросовестных, недисциплинированных сотрудников законодательство предусматривает возможность и необходимость применения дисциплинарных и общественных мер.

В свете серьезности проблемы безотлагательность неотложности предмета трудовой дисциплины и дисциплинарной ответственности субъектов трудовых отношений как основного элемента всей системы трудового права. Очень сложно переоценить ценность этого института права. В конце концов, в трудовых отношениях работодатель и работник часто сталкиваются с ситуациями, когда оба считают себя правильными, но их мнения не приводят к согласию. Трудовая дисциплина законодательно регулирует многие моменты, когда споры и недовольство участников трудовых отношений просто не возникают.

Трудовая дисциплина в организациях обеспечивается созданием необходимых организационных и экономических условий для нормальной высокопроизводительной работы, сознательного отношения к работе, методов убеждения, образования и поощрения добросовестной

работы. В то же время в отношении некоторых недобросовестных работников применяются дисциплинарные меры, когда это необходимо.

Проблема юридической ответственности в целом и дисциплинарной ответственности в частности сегодня является одной из центральных в юриспруденции, поскольку закон становится бессмысленным без надлежащего механизма для обеспечения его осуществления, исполнения, основным звеном которого является юридическая ответственность.

На современном этапе, на пути к развитым экономическим отношениям, когда упорядоченность в социально-трудовых отношениях заметно утрачена, важно выяснить, каков внутренний порядок труда и ответственность в мире труда, как две взаимосвязанные правовые категории трудового права.

Дисциплина труда, как социального явления, связана с понятием дисциплинарной ответственности. Дисциплина труда рассматривается в четырех аспектах:

- 1) как один из основных принципов трудового права;
- 2) как элемент трудовых отношений;
- 3) как институт трудового права;
- 4) как фактическое поведение сотрудника. Поэтому необходимо различать дисциплину труда в объективном и субъективном смысле.

Трудовая дисциплина - это законное поведение всех участников трудового процесса в рамках правовых отношений с конкретным работодателем с должной реализацией субъективных прав и обязанностей каждого участника.

Как известно, юридическая ответственность является мерой государственного принуждения, применяемого к лицу, совершившему преступление с применением личного и имущественного лишения. Все виды юридической ответственности ретроспективны, поскольку ответственность за уже совершенные действия, а не за намерение совершить преступление в будущем. Ретроспективная (отрицательная) ответственность имеет место только при наличии фактического состава противоправного деяния.

В целом, чувство юридической ответственности заключается в наказании за нарушения правовых норм. Он всегда связан с государственной осужденностью субъекта преступления, привлеченного к ответственности, ограничивая права лица, нарушившего правовую норму. Осуществление санкций, указанных в правовых актах, - это не что иное, как юридическая ответственность. Фактической основой для его применения является состав преступления, который предусматривает определенные виды санкций. Юридическая ответственность может быть достигнута только за виновное противоправное деяние.

Дисциплинарная ответственность работника - это обязанность отвечать работодателю за совершенное дисциплинарное преступление и подвергаться тем мерам влияния, которые указаны в дисциплинарных санкциях трудового законодательства.

В рамках трудовых правоотношений могут рассматриваться два вида юридической ответственности: дисциплинарная и материальная. Несомненной актуальностью и значимостью обладает проблема соотношения дисциплинарной и материальной ответственности. Оба вида трудово-правовой ответственности наступают за неисполнение или ненадлежащее исполнение работником возложенных на него трудовых обязанностей, то есть за дисциплинарный проступок.

Дисциплинарная и материальная ответственность различаются, прежде всего, по целям: основная цель дисциплинарной ответственности заключается в обеспечении дисциплины труда, главная же цель материальной ответственности - компенсация причиненного ущерба. Нельзя не заметить, что так или иначе материальная ответственность способствует обеспечению дисциплины труда.

Дисциплинарная ответственность - это вид и мера принудительного претерпевания работником лишения нематериальных благ, которое заключается в необходимости понести наказание, установленное нормами трудового законодательства, за виновное противоправное неисполнение или ненадлежащее исполнение свободно принятых им по трудовому договору обязанностей.

С точки зрения характера ответственности, возникающей в результате противоправных

действий в сфере трудового права, преступления могут быть разделены на четыре группы: 1) преступления, влекущие уголовную ответственность; 2) преступления, влекущие административную ответственность; 3) преступления, влекущие за собой гражданскую ответственность; 4) преступления, влекущие дисциплинарную или материальную ответственность в соответствии с нормами трудового права.

Основными особенностями дисциплинарного правонарушения являются: 1) социально безвредное нарушение трудового законодательства конкретной организации; 2) нарушение, совершенное сотрудником, имеющим трудовые отношения с этой организацией; 3) нарушение, которое выражается в незаконном и виновном невыполнении трудовых обязанностей работника; 4) причинно-следственная связь между виной и противоправным действием или бездействием работника. Другими словами, нарушение трудовой дисциплины - это виноватый отказ или ненадлежащее исполнение наложенных на него обязанностей работника (нарушение правил трудового законодательства, должностных инструкций и положений, распоряжений работодателя, технических регламентов и т. Д.). К таким нарушениям, в частности, относятся: отказ работника без уважительных причин для выполнения трудовых обязанностей на основании изменения условий труда, если такие изменения были внесены в трудовой договор с согласия работника; отказ или уклонение без уважительных причин от медицинского освидетельствования, предусмотренного для обязательной занятости для сотрудников определенных профессий, а также отказ работника пройти через часы работы специальной подготовки, пройти экзамены по безопасности и правила работы, если это обязательное условие для приема на работу и другие [4, с.223].

Учитывая, что Трудовой кодекс Республики Казахстан не предусматривает права работодателя без согласия работника на досрочное снятие с отпуска, отказ работника от исполнения распоряжения (распоряжения) об отзыве отпуска не может считаться нарушением трудовой дисциплины

За нарушение трудовой дисциплины, то есть за невыполнение или ненадлежащее исполнение по вине работника, назначенного ему трудовым обязательством, работодатель имеет право наложить на него дисциплинарное взыскание. Последнее понимается как мера дисциплинарного воздействия на работника, нанятого работодателем для совершения дисциплинарного проступка. Законодательство устанавливает следующие виды дисциплинарных взысканий: замечание, выговор, строгий выговор, расторжение трудового договора по инициативе работодателя в случаях, установленных Трудовым кодексом Республики Казахстан. Этот перечень дисциплинарных взысканий является исчерпывающим. В пункте 2 статьи 64 Кодекса РК в императивной форме говорится, что применение дисциплинарных мер, не предусмотренных настоящим Кодексом и другими законами Республики, не допускается.

Включение прекращения трудового договора в качестве меры дисциплинарного взыскания связано не только с образовательной ценностью этой крайней меры влияния, но и с применением правовых гарантий процессуального характера, установленных законом для других дисциплинарных санкций (требующих письменные объяснения от правонарушителя, соблюдение месяца со дня обнаружения преступления, если это не прошло шесть месяцев с момента его совершения, недопустимость применения двух санкций за одно преступление).

Право налагать дисциплинарные санкции принадлежит работодателю. Дисциплинарное наказание налагается путем выдачи акта работодателя.

При определении типа дисциплинарного взыскания работодатель должен учитывать содержание, характер и тяжесть полного дисциплинарного пакета, обстоятельства его совершения, предыдущее и последующее поведение работника, его отношение к работе. Эту позицию следует понимать в том смысле, что работодатель вообще не участвует в выборе типа дисциплинарного взыскания по последовательности дисциплинарных взысканий, указанных в статье 64 Трудового кодекса Республики Казахстан.

Законодательство устанавливает единую процедуру привлечения работников различных категорий к дисциплинарной ответственности. Дисциплинарное наказание для работника налагается работодателем непосредственно после обнаружения дисциплинарного правонарушения. До наложения штрафа работодатель должен запросить у нарушителя трудовой дисциплины

письменное объяснение. Отказ сотрудника от письменного объяснения не может быть препятствием для применения дисциплинарного взыскания. В случае отказа работника дать указанное разъяснение, составляется соответствующий акт (п. 2 ст. 64 НК РК).

Дисциплинарное наказание налагается на работника непосредственно после обнаружения дисциплинарного правонарушения, но не позднее одного месяца со дня его обнаружения. В этом случае день обнаружения преступления, с которого начинается месячный период, считается днем, когда лицо, которое подчинено сотруднику, стало известно о совершении преступления независимо от того, имеет ли он право налагать дисциплинарные санкции или нет.

За нарушение трудовой дисциплины работодатель вправе применить к работнику дисциплинарное взыскание, даже если он подал заявление о расторжении трудового договора по своей собственной инициативе, прежде чем совершить это неправомерное поведение, поскольку трудовые отношения в этом случае прекращаются только после истечения месяца предупреждения о расторжении трудового договора. Действие работодателя о наложении дисциплинарного взыскания на работника не может быть выдано в период временной нетрудоспособности работника, освобождения его от работы на время выполнения государственных или общественных обязанностей, нахождения работника на отпуска и его нахождения в командировке и в других случаях, предусмотренных законодательными актами (п. 5 ст. 65 НК РК). Иными словами, срок наложения дисциплинарного взыскания приостанавливается на указанные сроки. Дисциплинарное наказание не может быть применено позднее шести месяцев со дня совершения дисциплинарного проступка, а в некоторых случаях (например, установление дисциплинарного правонарушения в соответствии с результатами проверки или проверки финансово-хозяйственной деятельности работодателя и в других случаях, предусмотренных законодательными актами) - более одного года со дня совершения работником дисциплинарного правонарушения. Указанное время не включает время производства по уголовному делу.

Установлено, что для каждого дисциплинарного правонарушения в отношении работника может применяться только одно дисциплинарное взыскание. В этом случае акт о наложении дисциплинарного взыскания объявляется сотруднику с подписью в течение трех рабочих дней со дня его опубликования. В случае, если работник отказывается подтвердить свою подпись, акт работодателя уведомляется об этом путем соответствующей записи в акте о наложении дисциплинарного взыскания. Если невозможно лично ознакомить работника с действием работодателя о наложении дисциплинарного взыскания, работодатель обязан направить письмо сотруднику с уведомлением [4, с.225].

Дисциплинарные взыскания, налагаемые на сотрудника, нарушающего хотя бы одно из указанных требований, признаются недействительными. Например, дисциплинарные санкции объявляются без запроса письменного объяснения с нарушением сроков (один месяц с даты обнаружения и шести месяцев с даты совершения операции) или необъявленных сотрудникам от получения, не имеют юридической силы. Для совершения дисциплинарного проступка работник может быть привлечен не только к дисциплинарной ответственности, но и к другим видам правового воздействия, которые не являются дисциплинарной санкцией (например, привлечение к ответственности). Дисциплинарные санкции могут быть обжалованы в общей процедуре, установленной для рассмотрения индивидуальных трудовых споров (в согласительной комиссии по трудовым спорам в суде). Штрафы, налагаемые в порядке подчинения, могут быть обжалованы государственным служащим либо высшим органом (должностным лицом), либо судом.

Работодатель, который наложил дисциплинарное взыскание на работника, имеет право досрочно отозвать его по собственной инициативе, по просьбе работника или его непосредственного руководителя, а также по просьбе представителя сотрудника. Раннее снятие дисциплинарного взыскания должно быть оформлено актом работодателя.

В заключение подчеркнем, что в условиях рыночной экономики предприятию не удастся конкурировать с другими производителями, если у трудового коллектива нет высокой дисциплины труда, основанной на общей и личной материальной заинтересованности своих сотрудников в высоких конечных результатах производства.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022г.) //http://www.zakon.kz.

2 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 № 414-V //http://www.zakon.kz/ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023г.) //www.zakon.kz.

3 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». Астана, 1 сентября 2023. http://www.akorda.kz/

4 Уваров В.Н. Трудовое право Республики Казахстан. 2-е изд.-Алматы, Раритет, 2008. - 616 с.

НАСЛЕДСТВЕННОЕ ПРАВО КАК ОТРАСЛЬ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА

ТАЛХАДОВ А.

студент группы Ю-21-3

НУРМАХАМБЕТОВА С.Т.

старший преподаватель, магистр юриспруденции
Карагандинского университета Казпотребсоюза

АБИКЕЕВ А.Б.

гл.специалист отдела по правам
интеллектуальной собственности Департамента
юстиции Карагандинской области

Аннотация. Преобразования социально-экономических отношений в период построения демократического правового государства повлекло за собой объективную необходимость реформирования их правового регулирования. Действующие в стране нормативные правовые акты, принятые ранее, уже не способны были отвечать реалиям новой экономической ситуации, формирующейся рыночной экономики, адекватно регулировать общественные отношения, подвергшиеся коренному преобразованию, а тем более стимулировать возникновение и развитие новых рыночных институтов. Особая роль при этом отводилась совершенствованию института права частной собственности как основы жизнедеятельности любого государства и общества, отдельно взятого человека, созданию механизмов его обеспечения и развития.

Ключевые слова: наследство, право, наследники, правопреемство, имущество.

Правовое регулирование отношений, возникающих при наследовании, не могло не подвергнуться реформированию. Наследование — древняя, исторически сложившаяся правовая категория, которая эволюционировала, отражая социально-экономический уклад общества. Наследственное право считается самым стабильным правовым институтом. В древние времена, например, существовал переход имущества умершего к его детям. [1].

Признавая наследование одним из важнейших институтов, находящихся в неразрывной связи с институтом права собственности, государство возводит его в ранг конституционных положений, провозглашая его одним из основных прав и свобод человека. В соответствии с пунктом 2 статьи 26 Конституции Республики Казахстан право наследования охраняется и защищается законом.

Детальное правовое регулирование отношений наследования осуществляется Гражданским кодексом Республики Казахстан, в соответствии с п. 1 ст. 1039 которого наследование осуществляется по завещанию или по закону. Несмотря на более подробную регламентацию отношений наследования по завещанию, наследование по закону остается наиболее востребованным практикой институтом. Причин этому несколько.

Во-первых, традиционным для этносов, проживающих в Республике Казахстан, остается передача имущества внутри семьи. Так, у казахов по обычаю, пришедшему из глубины веков, чаще всего старшие дети наследодателя уходят из дома, образуя свои семьи, а имущество наследодателя

остаётся младшему сыну, который остаётся с родителями, создаёт семью в их доме. Составление завещания в казахской семье встречается достаточно редко. Эти национальные особенности не могут не влиять на современный характер наследственного правопреемства.

Во-вторых, предусмотренный законом порядок перехода имущества умершего к наиболее близким ему при жизни лицам в основном отвечает потребностям наследодателя. Самыми близкими человеку обычно являются его дети, родители, супруг(а), родные братья и сестры, дедушки и бабушки. Именно эти лица предусмотрены в качестве наследников первой и второй очереди. Кроме того, круг лиц, которым может быть передано имущество умершего, расширен законодателем до седьмой степени родства, что практически исключает переход имущества государству как выморочного.

В-третьих, далеко не каждый гражданин по каким-либо причинам хочет или сможет составить завещание, а некоторые даже не успевают сделать это.

Наконец, в-четвертых, уровень жизни большинства населения в Казахстане по-прежнему остаётся невысоким. Немного встречается семей, в которых уже накоплено большое количество материальных благ. В основном в состав наследственной массы входят автомобили, жилые дома и квартиры. Их распределение чаще всего осуществляется в соответствии с законом.

В пользу широкого распространения наследования по закону говорит и судебная практика. Большой удельный вес занимают споры, возникающие из наследования по закону. Это обусловлено как коллизией интересов самих наследников, так и несовершенством законодательства о наследовании. Чаще всего в суд обращаются по поводу определения круга наследников по закону, их долей в наследственном имуществе, продления срока на принятие наследства. С наследованием так или иначе приходится сталкиваться практически каждому. Однако далеко не всегда гражданин распоряжается своим имуществом на случай смерти. Отсутствие прямого волеизъявления, выраженного в завещании, никак не должно влиять на стабильность гражданского оборота, влечь за собой нарушение прав кредиторов умершего. Задача государства в такой ситуации - обеспечить должную преемственность в правах и обязанностях, которые не «умирают» со смертью их носителя.

Наследование по закону призвано обеспечить переход прав и обязанностей, существование которых не прекращается со смертью гражданина, к таким лицам, которые при его жизни были наиболее близкими умершему в силу разных причин - брака, усыновления, иждивения и т.д. Обеспечение их наследственных прав, охрана и защита самого права наследования, а вместе с тем и интересов семьи и общества в целом - задача государства, которая выполняется посредством четких нормативных предписаний, составляющих в совокупности институт наследования по закону.

Несмотря на имеющуюся законодательную базу, осуществление гражданами их наследственных прав затрудняется внутренней противоречивостью отдельных нормативных правовых актов, их несоответствием друг другу. В большей степени это проявляется именно при наследовании по закону. Противоречия в правовом регулировании наследственных отношений, отсутствие единообразного правоприменения по одинаковым категориям дел, большое количество наследственных споров, особенно при наследовании по закону, вызывают необходимость реформирования действующего законодательства в области наследования. Совершенствование законодательства и правоприменительной практики невозможно без глубокого теоретического осмысления и переосмысления проблем, возникающих в этой области, что, в свою очередь, требует тщательного научного анализа имеющихся проблем. В связи с этим рассмотрение вопросов наследования по закону представляется весьма актуальным и своевременным. Отсутствие научной проработанности проблем, связанных с наследованием вообще и наследованием по закону в частности, несомненно, негативно сказывается на нотариальной и судебной практике.

Наследственное право Республики Казахстан, входящее на правах подотрасли в отрасль гражданского права, регулирует общественные отношения, возникающие в связи с переходом прав и обязанностей умершего к другим лицам. Этот переход закреплён законом в основе понятия самого наследования. В соответствии со ст. 1038 Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее - ГК, ГК РК, Гражданский кодекс) наследование - это переход имущества умершего гражданина (наследодателя) к другому лицу (лицам) наследнику (наследникам) [2].

В юридической литературе приводились понятия наследования как «перехода имущества умершего к другому лицу или к другим лицам - его наследникам - в установленном законом порядке», «перехода после смерти гражданина принадлежащего ему на праве личной собственности имущества, а также имущественных и некоторых личных неимущественных прав и обязанностей к одному или нескольким лицам», «перехода прав и обязанностей умершего лица к другому лицу или лицам на основании норм права наследования» [3, с.46].

Дефиниции, предлагаемые современными цивилистами, также основаны на понимании наследования как перехода прав и обязанностей лица после его смерти. Анализ имеющихся дефиниций наследования показывает, что все они подчеркивают его динамический характер, который отражается в слове «переход». Именно поэтому наследование определяется многими авторами через понятие наследственного правопреемства. Итак, вернемся к легальному определению понятия «наследование», под которым понимается переход имущества умершего к другому лицу или лицам (наследникам) в порядке наследственного правопреемства. Безусловно, включение дефиниции наследования в норму Гражданского кодекса можно расценивать как позитивный шаг в правовом регулировании отношений, возникающих в связи с переходом прав и обязанностей умершего к другим лицам. Понятие наследования является основным в разделе VI ГК, на его основе в дальнейшем строятся юридические конструкции наследования по закону и по завещанию. Наличие нормы- дефиниции, закрепляющей общеобязательное понятие, предназначено для «последовательного проведения требований формальной определенности права». Однако, несмотря на это, имеющееся в законе определение наследования вызывает наши возражения по нескольким позициям.

Во-первых, в легальном определении понятия наследования указан только один субъект наследственного правопреемства - наследник. Второго субъекта - наследодателя - закон не называет, ограничиваясь лишь термином «умерший». Поскольку речь идет о правопреемстве, переходе прав и обязанностей, полагаем, в дефиниции необходимо называть обоих его субъектов - и правопреемника, и правопреемника.

Во-вторых, законодатель указывает на то, что в порядке наследования переходит имущество умершего. Понятие «имущество», по общему правилу, включает «совокупность вещей, имущественных прав и обязанностей, которые характеризуют имущественное положение их носителя (актив и пассив)», «вещей и материальных ценностей, состоящих, прежде всего, в собственности лица». Если же обратиться к ст. 1040 ГК РК, которая называется «Состав наследства», то можно констатировать, что в него входят все права и обязанности, принадлежащие наследодателю на момент открытия наследства, существование которых не прекращается с его смертью. Не входят в состав наследства права и обязанности, неотделимо связанные с личностью наследодателя, а именно: права членства в организациях, являющихся юридическими лицами, если иное не установлено законодательными актами или договором; право на возмещение вреда, причиненного жизни или здоровью; права и обязанности, вытекающие из алиментных обязательств; права на пенсионные выплаты, пособия и другие выплаты на основании трудового законодательства Республики Казахстан и законов Республики Казахстан в сфере социального обеспечения; личные неимущественные права, не связанные с имущественными, за исключением случаев, установленных законодательными актами. Личные неимущественные права и другие нематериальные блага, принадлежавшие наследодателю, могут осуществляться и защищаться наследниками. Следовательно, понятие наследства гораздо шире, чем просто «имущество».

В связи с этим представляется необходимым расширить содержание понятия объекта наследования.

В-третьих, определяя понятие «наследование», законодатель характеризует его как переход имущества в порядке наследственного правопреемства. Таким образом, понятие наследования, следуя логике законодателя, можно истолковать следующим образом: наследование - это переход имущества умершего в порядке наследственного перехода прав и обязанностей, что совершенно не подчиняется никаким законам логики. Правопреемство само по себе означает переход прав и обязанностей, а понятие «наследование» не может быть объяснено через понятие опять же наследственного правопреемства. Поэтому объяснение наследственного перехода прав через

наследственный переход прав нам представляется некорректным.

В связи с вышесказанным полагаем возможным дать наше определение понятия «наследование». Под наследованием понимается переход прав и обязанностей умершего (наследодателя), существование которых не прекращается с его смертью, к назначенным им в завещании или определенным в законе другим лицам (наследникам).

Наследование является способом приобретения прав и обязанностей новым субъектом - наследником, после смерти или объявления умершим лица, которое обладало ими ранее. Такое понимание наследования, полагаем, отражает его субъективную сторону. Наследование как переход прав и обязанностей, по сути, есть правопреемство. Такое понимание наследования отражает его объективный характер, характеризует смену выбывшего из правоотношения субъекта, вследствие его смерти или объявления умершим, новым лицом.

Отношение к правопреемству в цивилистической науке весьма неоднозначно. Споры ведутся как по поводу самого этого понятия, так и по поводу его универсальности как принципа наследования. Таким образом, нормы института наследования по закону в Республике Казахстан, призванного служить обеспечению стабильности оборота, гарантии преемственности прав граждан, должны быть максимально ориентированы на потребности отдельно взятого человека и общества в целом, что невозможно без их научного осмысления.

Список использованной литературы:

- 1 Применение наследственного права судами Республики Казахстан ЮРИСТ , 2023г.
- 2 Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года , с изменениями и дополнениями на 01.01.2024г.
- 3 Ягудин Н.К. Наследственное право в вопросах и ответах. Феникс, 2022г.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

УНАРБАЕВ Д. Е.

Ю-21-1к тобы студенті

ШАКИРОВА А.Б.

*Ғылыми жетекші з.ғ.м., аға оқытушы
Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті,
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы*

Аннотация. Бұл мақалада республикадағы адам құқықтары мен бостандықтарын іске асырудың жай-күйі мен оның жүзеге асырылу мәселелері қарастырылған. Сондай-ақ адам құқықтарын қорғау мақсатында мемлекеттің алға қойылған міндеттеріне қол жеткізу үшін құқықтарды сақтау және іске асыру дәрежесіне мониторинг және талдау жүргізу және адам құқықтары саласындағы ұлттық іс-қимыл жоспарының тиімділігіне талдау жасау мәселелері қарастырылған. Адам құқықтарының әмбебаптығын қарастыра отырып, ұлттық мүдделер мен мәдени, рухани құндылықтардың маңыздылығы туралы әр түрлі көзқарастар талданылып, оларды жетілдіру мәселелеріне ден қойылған.

Кілт сөздер: адам құқықтары, адам құқықтарын қорғау; адам құқықтарын іске асыру, мониторинг, сауалнама, құқықтар, бостандықтар, құқық қорғау ұйымдары.

1948 жылы 10 желтоқсанда адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы қабылданды, осы құқықтық құжатта бекітілгендей адам құқықтары мен бостандықтары әмбебап құндылықтар деп жарияланды және барлық халықтар мен мемлекеттерді білім мен ағарту арқылы әділеттілік пен бейбітшіліктің негізі ретінде адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге ықпал етуге шақырды. Қазіргі таңда әлем елдерінің қай қайсысын алып қарасақта, адам құқықтарын қорғау мен

қамтамасыз ету мәселелерінің әлі де жетілмеген және әділетсіз тұстары кездесіп жатады. Халықаралық ұйымдар, әлемдік қоғамдастық адамның өз құқықтарын білуі қоғамның және әркімнің өмірін жақсартуға мүмкіндік беретінін мойындайды.

Қазіргі таңда мемлекетіміз әлемдік қоғамдастықтың тең құқылы мүшесі бола отырып, адам құқықтары мен қоғамды демократияландыру саласындағы жұмыстың маңыздылығын белсенді түрде көрсетіп, күш-жігерін құқықтық негіздерді қалыптастыруға және құқықтық қамтамасыз ету тетігін құруға жұмылдыруда. Еліміз өз тәуелсіздігіне қол жеткізген жылдардан бері Қазақстан Республикасы Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды ұлттық заңнамада бекіту жөнінде елеулі қадамдар жасауда. Бұған Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары саласындағы ұлттық іс-қимыл жоспары мысал бола алады. Бұл адам құқықтары туралы заңнаманы, адам құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйесін жетілдіру, сондай-ақ халықтың адам құқықтары мен оларды қорғау тетіктері туралы хабардарлығын жақсарту жөніндегі нақты қадамдарды көздейтін шоғырландырылған бағдарлама болды [1,6].

Саясат мәдени айырмашылықтар мен қайшылықтар контекстінде адам құқықтары бойынша консенсусқа қол жеткізуде бағытталған басты құралға айналуы керек [2,19]. Тиісінше, жақын болашақта азаматтық қоғамды жаһандық құбылыс ретінде дамытудың теориялық және идеологиялық негізіне айналдыратын, халықаралық интеграцияның тұжырымдамалық негізі ретінде адам құқықтары танылуы керек. Тек сонда ғана адам құқықтары мен бостандықтарын және заңды мүдделерін қорғау кеңістігі өз қызметін тұрақты жүзеге асыра алады. Осы тұрғыдан алғанда, халықаралық экономика мен халықаралық саясат адам құқықтарының әмбебап теориясына және азаматтық қоғамның әмбебап теориясына бағынуы керек. Тиісінше, азаматтық қоғамның әмбебаптығы адамның әмбебап құқықтарының өмір сүруінің институционалдық негізі ретінде азаматтық қоғам теориясының қажетті аспектісі болып көрінеді. Ал белгілі бір мемлекеттің азаматтық қоғамы мен әлемдік азаматтық қоғам ортақ құбылыс ретінде қарастырылуы керек.

Адам құқықтарының әмбебаптығын қарастыра отырып, ұлттық мүдделер мен мәдени ерекшеліктердің болуына назар аудару керек. Азаматтық қоғамның жаһандануы адам құқықтарының әмбебаптығын қалыптастыра отырып, кез-келген тұлғаның өз бетінше жүзеге асыру мүмкіндігін арттырады.

Дегенмен, адам құқықтарының әмбебаптығы құқықтық және саяси сипаттағы халықаралық стандарттарда бекітілген. Жалпыға бірдей адам құқықтары туралы позитивистік доктринаны талдайтын зерттеушілердің пікірімен келісу керек. Олар «егер адамның жалпыға бірдей құқықтары бар болса, онда адамзат қоғамдастығының немесе басқаша айтқанда, әлем елдерінің барлық адамдарының белгілі-бір қауымдастығының болуы қандай да бір жалпы моральға негізделуі керек» - деп түсіндіреді. Бұл алғышарт әмбебап адам құқықтарының болуы үшін басты негіз ретінде қабылдануы керек.

Ал, қазіргі халықаралық жағдайды алсақ, ол керісінше, яғни жақандану процестері күшейген сайын ұлттық мәдениеттер мен діндердің өзіндік ерекшеліктері ескерілмей әр түрлі қайшылықтар қарсылығы қоғамда артып келеді деген ойға итермелейді. Сонымен қатар, бұл қарама – қайшылық өзінің экстремалды формасын-қарулы күреске бағытталған экстремистік ұйымдардың құрылуына алып келіп, саяси процестерден де аса қауіптілікке ие болып отыр. Бұл, шын мәнінде, қазіргі уақытта көптеген қарулы қақтығыстар мен террористік актілердің туындауына негіз болуда. Мәдениет пен адам құқықтары саласындағы батыстық экспансияға қарсы тұру немесе мәдениеттердің айырмашылығына қарамастан әмбебап стандарттарды қабылдау адам құқықтарының қорғалуы мен қамтамасыз етілуіне кедергі тудыруда. Қазіргі уақытта бұл мәселелер ғылыми және публицистикалық әдебиеттерде, мерзімді басылымдарда және интернетте белсенді талқылануда.

Адам құқықтарының әмбебаптығына сыни көзқарастың жарқын мысалы ретінде О. А. Поповтың мақаласын айтуға болады, ол онда қазіргі заманғы либералды құқық қорғаушылардың дүниетанымының негізі адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында баяндалған адам құқықтары тұжырымдамасы болып табылатынын алға тарта отырып, адамның «табиғи құқықтары» теориясына немесе әлеуметтік келісім теориясына еуроцентристік идеологияның негізінде тұжырым жасайды. Осыған сәйкес, адам құқықтарының категориясын құқық қорғаушылар тарихи

жолына, дініне, мәдениетіне, дәстүрлеріне, әлеуметтік-саяси жүйесіне қарамастан барлық елдер мен халықтарға қолданылатын тарихтан тыс, әмбебап және ұлттықтан жоғары категория деп түсінеді [3].

Адам құқықтары идеясы батыс Еуропа елдерінде, қалыптасып келе жатқан құқықтық буржуазиялық мемлекет пен азаматтық қоғам жағдайында пайда болып дамуда. Ол батыс және Орталық Еуропа елдеріндегі феодалдық-таптық қоғамдарды бұзу кезеңінде прогрессивті рөл атқарған либералды философияның «өзегі» болды. Осыған сәйкес адам құқықтарын қалыптастырудың алғы шарттарын талдағанда олардың рухани мәдениетінің (өркениетінің) ерекшеліктері ескерілуі қажет.

Әлемдік қоғамдастық елдерінің көпшілігі өз саясатымен адам құқықтарының әмбебап доктринасының әрбір жеке мемлекетте құқықтар мен бостандықтарды қорғаудың барлық халықаралық стандарттарын дереу іске асыру қажеттілігі туралы гипотезасына әрқашан күмән келтірді. Алайда, адам құқықтары жөніндегі халықаралық құқықтың негізінде жатқан ресми доктрина негізінен әмбебап болып табылады [4, 98]. Бұл доктрина әртүрлі мемлекеттер мен аймақтар үшін әртүрлі ережелер бар деп болжамайды. XX ғасырдағы халықаралық қатынастардың жетекші теоретиктерінің бірі Гарвард университетінің Еуропалық зерттеулер орталығының профессоры Стэнли Хоффман бұл алғышартты былай сипаттайды: «егер мен мемлекет қайраткері ретінде адам құқықтарын құрметтеудің заңды міндеттемелерін мойындайтын халықаралық шартқа қол қоятын болсам, бұл менің ішкі құқықтық жауапкершілігімді ғана емес, сонымен бірге тең дәрежеде де мойындайтынымды білдіреді» [5, 295]. Іс жүзінде бұл ережелерді түсіндіру әртүрлі мәдениеттерде бірдей емес, бұл белгілі бір қоғамның әлеуметтік-саяси жүйесіндегі адам құқықтарының орнына да, әртүрлі құқықтар топтарының иерархиясына да қатысты. Адам құқықтарының позитивтік тұжырымдамасын қолдайтын заңгерлердің көзқарасы бойынша, әртүрлі мәдениеттердің әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері арасындағы қайшылық осы саладағы кейбір «артта қалған» мемлекеттердің ұлттық құқығын тиісті реформалаудың қозғаушы күші болып табылады деп түсінеді [6; 89]. Бірақ бұл біздің көзқарасымыз бойынша дұрыс емес тұжырым. Себебі, әрбір халықтың өзіндік мәдени мұрасымен тарихи қалыптасуы ерекше және оның даму бағыты да бөлек болуы әбден мүмкін.

Осы тұрғыдан алғанда, адам құқықтарының одан әрі дамуы мәдени айырмашылықтарды теңестіруге арналған қазіргі халықаралық құқықтың дамуымен байланысты. Бүгінгі күнде адам құқықтары теориясын әмбебап құбылыс ретінде одан әрі дамыту қажет, өйткені жоғарыда аталған мәселелерді ескере отырып, әлі күнге бұл мәселелерді талдауда түрлі қайшылықтардың кездесетінін байқап отырмыз.

Адам құқықтары теориясына қатысты дереккөздерде адам құқықтары жөніндегі нормалардың әмбебаптығы мен мәдени айырмашылықтар арасындағы қайшылықты шешудің ең тиімді тәсілдерін адам құқықтарының негізгі немесе бастапқы (жалпыға бірдей танылған) құқықтары ретінде жеке құқықтарға тұжырымдамалық көзқарас шеңберінде табуға болатындығы атап өтілген. Бұл жеке тұлғаның өзіне қажетті мүдделерді жүзеге асыруын қамтамасыз ететін қоғамның экономикалық, саяси, мәдени мүмкіндіктеріне байланысты. Айта кету керек, бұл әртүрлі әлеуметтік-мәдени жүйелерде жеке тұлғаларға бірдей құқықтар беруге мүмкіндік бермейтін әртүрлі экономикалық және әлеуметтік жағдайлар. Осылайша, ең жалпы түрде адамның негізгі құқықтары ретінде өмір сүру құқығын және одан туындайтын қажетті жағдайларды жатқызуға болады. Мысалы, белгілі бір қоғам бере алатын дәрежеде бостандық пен меншік. Бостандық пен меншіктің ең төменгі деңгейін анықтау әрбір адам үшін азаматтық қоғам мен мемлекеттің немесе халықаралық ұйымдардың көмегімен қамтамасыз етілуі тиіс. Бұл аштықтан қорғау құқығы, бейбітшілік құқығы, азаптаудан қорғау құқығы және мемлекеттердің абсолютті көпшілігі мойындайтын басқа да құқықтар. Бұл құқықтар адам құқықтарына арналған халықаралық әмбебап және аймақтық құжаттарда бекітілген. Оларға бірінші кезекте азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні, сондай-ақ осы Пактіге бірінші Факультативтік хаттаманы, әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні жатқызу керек.

Біздің ойымызша, адам құқықтарының іске асырылуы нақты тарихи қоғамның ұлттық-мәдени деңгейіне байланысты болуы қажет. Сондай-ақ посткеңестік кеңістік аумағында қалыптасқан мәдениетті адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды үйлесімді түрде көрсету үшін

адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының іске асырылуының қазақстандық ерекшеліктерін қамтитын тұжырымдамасын әзірлеу қажет. Бұл тұжырымдама ғасырлар бойғы тарихи дамуға негізделген мәдени ерекшеліктерді ескере отырып, жалпы саяси және құқықтық теория шеңберінде қалыптасатын Қазақстандағы азаматтық қоғамды дамыту мен жетілдірудің негізі болуға тиіс. Адам құқықтарын қорғау және қамтамасыз ету жүйесінің тұрақты және жоспарлы дамуы азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің біртұтас саяси-құқықтық жүйе ретінде жұмыс істеуінің қажетті алғы шарты ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Национальный план действий в области прав человека в Республике Казахстан на 2009-2012 годы. – Астана: ТОО «ПЦ - Мастер Принт», 2009. – 136с.

Меркушев В. Н. Права человека в контексте культурный различий: Сравнительный анализ современный политологический концепций: Дис. ... канд. полит, наук: 23.00.01 .- М.: РГБ, 2005. - 25 с.

Попов О.А. Правозащитники и олигархи / [http: //contrtv.ru/common/11](http://contrtv.ru/common/11)

Венская декларация и Программа действий, 25 июня 1993 г. // Действующее международное право.

В 3 т. / Сост. Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.: Издательство Московского независимого института международного права. 1999. - Т. 2. – 386с.

Hoffman S. Janus and Minerva. Essays in Theory and Practice of International Politics. - London: Westview Press, 1987. P. 470p.

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ФИКСАЦИИ ЭЛЕКТРОННЫХ СЛЕДОВ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

ОРЕШКОВ И.А.

*Аспирант Балтийского Федерального
Университета
имени И. Канта.*

ВОЛЧЕЦКАЯ Т.С.

*Научный руководитель,
доктор юридических наук, профессор
Балтийский Федеральный Университет
им. И. Канта, г. Калининград, Россия*

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы правовой регламентации фиксации электронных следов при расследовании преступлений. Описаны некоторые проблемы фиксации электронных следов, возникающие при проведении следственных, связанных с изъятием и копированием информации с электронных носителей, а также проблемы фиксации электронных следов, возникающие при проведении следственных действий, не связанных с изъятием электронных носителей и копированием с них информации. Предлагаются пути решения указанных проблем.

Ключевые слова: следовая картина преступлений; электронные следы; электронные носители информации, изъятие электронных носителей информации; копирование информации с электронных носителей информации.

Как известно, с учетом развивающихся информационных технологий, все более значимый объем доказательственной информации по преступлениям различных категорий (как по преступлениям в сфере личности и собственности, так по преступлениям в сфере незаконного оборота наркотиков, так и по преступлениям в сфере экономики и коррупционной направленности), можно получить, проанализировав содержание переписок посредством различных мессенджеров,

СМС-сообщений, установив наличие тех или иных файлов и иного содержимого электронных носителей информации (ноутбуков, мобильных телефонов, USB-накопителей), получив информацию о соединениях между абонентами с привязкой к их местоположению, произведя выемку электронных сообщений в организации, обеспечивающей их передачу через сеть Интернет, а также проведя иные следственные действия.

В науке криминалистике такие следы в связи с их отличием от идеальных следов, которыми являются следы, хранящиеся в памяти людей и приобретающие процессуальную форму в качестве сведений, сообщаемыми лицами в ходе допросов, а также от материальных, которыми являются изменения в элементах обстановки, возникшие в результате механического, химического, биологического и иного воздействия, выделяют в отдельную группу. Как считают В.А. Мещеряков, А.Н. Яковлев и В.Ю. Агибалов [1], указанная категория следов приближена к материальным следам, поскольку находится непосредственно на электронном носителе, вместе с тем, назвать указанные следы материальными нельзя, так как отсутствует неразрывная связь указанных следов с устройствами, осуществившими их запись. Кроме того, такие следы являются неустойчивыми и зависят от способа их считывания.

Однако, для более точного понимания существа рассматриваемой категории следов, следует обратиться к имеющимся в науке криминалистике определениям, данными учеными рассматриваемой категории следов. Так, профессор В.А. Мещеряков указанную категорию следов считает виртуальными следами, определяя их как «любые изменения состояния автоматизированной информационной системы, связанные с событием преступления и зафиксированные в виде компьютерной информации (пригодной для машинной обработки) на материальном носителе, в том числе на электромагнитном поле» [2, с. 75-80].

Вместе с этим, обращаясь к этимологии понятия «виртуальный», следует, что оно означает «не имеющий физического воплощения или воспринимаемый иначе, чем реализован в действительности». В данной связи, на наш взгляд, формулировка данной категории следов виртуальными не является наиболее точной, поскольку указанные следы фактически имеют цифровую структуру (образованы с использованием двоичного кода), и воспринимаются на аппаратно-программном комплексе в действительности везде одинаково, а не по-разному. В связи с этим, формулировка понятия виртуальный в разрезе их применения к указанной категории следов не в полной мере применима.

В.Б. Вехов указанную категорию следов именуется как электронно-цифровые следы. По его мнению, В.Б. Веховым, электронно-цифровой след – это любая криминалистически значимая компьютерная информация, находящаяся в электронно-цифровой форме, зафиксированная на материальном носителе с помощью электромагнитных взаимодействий либо передающиеся по каналам связи посредством электромагнитных сигналов.

На наш взгляд, данное определение является более подходящим к описанию исследуемой категории следов, вместе с этим, учитывая тот факт, что вся информация, передающаяся по электромагнитным каналам связи и представленная в виде, пригодном для восприятия человеком с использованием электронных вычислительных машин, формируется с использованием цифрового (двоичного) кода, то на наш взгляд, при определении данной категории следов, стоит остановиться на таком понятии, как «электронные следы».

Электронные следы, необходимые в доказывании по уголовным делам, могут быть получены различными способами. Основными из них являются: изъятие электронных носителей информации в ходе следственных действий, допускающих изъятие объектов (например, обыск, выемка, осмотр места происшествия, а также некоторые другие). Также в практике имеет место альтернативное получение информации из другого («объективного») источника, а именно получение информации посредством следственных запросов сетевым или Интернет-провайдерам, выемка электронных сообщений в организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи, получения соединений между абонентами и абонентскими устройствами.

В данной статье остановимся на некоторых проблемах, связанных с правовой регламентацией фиксации электронных следов в уголовном судопроизводстве.

Наиболее эффективными способами получения электронных следов при расследовании

преступлений является изъятие электронных носителей информации, либо же копирование с электронных носителей информации на другие электронные носители интересующей доказательственной информации.

Уголовно-процессуальный закон предписывает, что изъятие и копирование информации с электронных носителей должны осуществляться с учетом положений ст. 164.1 УПК РФ «Особенности изъятия электронных носителей информации и копирования с них информации при производстве следственных действий», которая введена в действие в 2018 году. Вместе с этим, указанная норма в некоторых случаях создает излишние процессуальные препятствия и в некоторых случаях некую забюрократизированность процедур производства следственных действий, связанных с изъятием и копированием доказательственной информации.

В частности, одним из спорных вопросов, возникающим при проведении копирования является вопрос обязательности привлечения к участию в таких следственных действиях понятых. Статья 164.1 УПК РФ сама по себе не предписывает обязательность участия понятых при производстве изъятия электронных носителей информации, однако предписывает к обязательному привлечению понятых при проведении копирования информации с электронных носителей при проведении следственных действий.

Таким образом, анализируя положения ст. 164.1 УПК РФ и нормы УПК РФ, регламентирующие общие правила проведения предварительного расследования и регламентирующие порядок изъятия предметов, имеющих доказательственное значение в ходе предварительного следствия, можно сделать вывод о том, что обеспечение участия понятых при производстве изъятия электронных носителей информации должно осуществляться следователем по общему правилу, с учетом требований, ст. 170 УПК РФ, определяющей обязательность привлечения понятых при производстве тех или иных следственных действий.

Спорный вопрос обязательности привлечения понятых к копированию информации с электронных носителей заключается как в целесообразности их привлечения, так и в эффективности их применения как института уголовно-процессуального права для удовлетворения назначения уголовного судопроизводства в части удовлетворения как публично-правовых интересов расследования, так и соблюдения интересов и прав участников уголовного судопроизводства.

Уголовно-процессуальным законодательством предусмотрено, что в качестве понятого следователем и дознавателем может быть привлечено любое незаинтересованное в исходе уголовного дела лицо, и не относящееся к категории лиц, упомянутых в ч. 2 ст. 60 УПК РФ. Каких-либо иных специальных требований к понятым УПК РФ не предусматривает. При таких обстоятельствах, к участию в производстве следственного действия, связанного с копированием информации с электронного носителя может быть привлечены любые совершеннолетние лица, не являющиеся участниками судопроизводства или их родственниками, а также лицами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность или предварительное расследование, в числе которых могут оказаться лица, которые в силу возраста либо иных факторов могут вовсе не иметь представления о проведенных при копировании информации действиях.

В таких случаях привлечение понятых к копированию информации с электронных носителей не обеспечит в полном объеме целей их привлечения к следственному действию, а именно объективности подтверждения хода и результатов следственного действия, поскольку у понятых, в качестве которых будут привлечены вышеуказанные лица будет лишь поверхностное представление о том, какие именно действия и операции совершались в ходе копирования информации в ходе производства следственного действия, что в свою очередь не будет выступать обоснованной гарантией объективности производства такого следственного действия.

Обращаясь к мнениям ученых, изучающих аспекты получения электронной доказательственной информации при расследовании преступлений, можно констатировать факт того, что последние также придерживаются мнения нецелесообразности привлечения понятых к следственным действиям, связанным с получением электронных доказательств.

По мнению Тогулева В.Н., «необходимость поиска и привлечения понятых к следственным действиям, при которых появилась необходимость в копировании информации с электронных носителей, является нецелесообразной и создающей излишние необоснованные препятствия лицам,

проводящим следственное действие». Тогулев В.Н. также связывает это с тем, что в случае, если в ходе производства следственного действия от владельца изымаемого электронного носителя информации поступило ходатайство о копировании информации с изымаемого электронного носителя информации, то следственное действие подлежит приостановлению для отыскания понятых, что, очевидно, сказывается на время производства такого следственного действия [3].

Мнения исключения обязательности участия понятых при копировании информации с электронных носителей придерживается и Е.Р. Россинская, уделив указанному вопросу отдельное внимание в контексте получения электронных доказательств [4, с. 111].

Соглашаясь вышеуказанными приведенными мнениями ученых, считаем, что институт понятых не в полной мере применим к процессу изъятия и копирования информации с электронных носителей информации. По нашему мнению, необходимость в участии понятых при производстве копирования информации с электронных носителей отсутствует, поскольку при копировании информации, сведения о скопированной информации, а именно о времени, дате, устройстве, с которого была скопирована информация, отображаются в свойствах скопированного файла. Кроме того, участвующий в ходе следственного действия понятой вряд ли запомнит время, точные количество и содержание каждого из скопированного с электронного носителя информации файла, а также иные атрибуты скопированной электронной информации, имеющие определяющие значение для расследования уголовного дела.

Кроме этого, процесс привлечения к производству следственного действия понятых, значительно увеличивает время подготовки следственного действия. Несомненно, в конкретно определенных законом случаях, как, например, обыск, их присутствие бесспорно является необходимым, поскольку их участие гарантирует обеспечение прав и интересов граждан, в отношении которых проводятся следственные действия, а также объективность производства самого следственного действия. Вместе с тем, с учетом постоянно развивающихся цифровых технологий и развитых средств вычислительной техники, способных более объективно фиксировать факты объективной реальности, следует постепенно их использовать и адаптировать применительно к процессу получению доказательств и законодательно регламентировать их использование. В частности, при производстве следственных действий, связанных с получением информации с электронных носителей, следует более активно использовать технические способы фиксации хода и результатов следственных действий, и постепенно законодательно уходить от обязательного участия понятых, в случаях, когда этого не требует тактическая необходимость.

В настоящее время, не ставим под сомнение необходимость в обязательном участии понятых, в случаях, предусмотренных ч. 1 ст. 170 УПК РФ, вместе с тем, считаем необходимым рассмотреть возможность ухода от обязательного привлечения понятых при копировании информации с электронных носителей информации при производстве следственных действий, не требующих обязательного участия понятых.

Вопрос обязательного участия понятых не является единственной проблемой, существующей в контексте фиксации электронных следов при изъятии электронных носителей информации и копировании с них доказательственной информации. Существуют и иные проблемы, которые связаны с участием специалиста при производстве вышеуказанных следственных действий, тактические, технические и правовые проблемы, связанные с процессом копирования информации с электронных носителей при производстве следственных действий (обусловленные ограниченным количеством оснований для изъятия электронных носителей информации по преступлениям в сфере экономики и отсутствием технической возможности для копирования определенной электронной доказательственной информации), а также иные проблемы в данной сфере.

Вместе с этим, на практике существуют и проблемы фиксации электронных следов при проведении следственных действий, не связанных с изъятием и копированием информации с электронных носителей информации.

При рассмотрении следственных действий, не связанных с изъятием и копированием информации с электронных носителей информации в ходе которых осуществляется фиксация электронных следов следует выделить следующие: «выемка электронных сообщений в организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи» и «получение

соединений между абонентами и абонентскими устройствами», а также направление следственных запросов интернет и сетевым провайдерам. Указанные следственные действия связаны с получением электронной доказательственной информации из альтернативных объективных источников, а именно с обращением в организации, обеспечивающие передачу сообщений по сетям электросвязи, к сетевым или Интернет-провайдерам, с целью истребования доказательственной информации, хранящейся на их серверах.

Практика получения такой доказательственной информации в настоящее время имеется. Российские организации, обеспечивающие передачу сообщений по сетям электросвязи, к числу которых можно отнести ООО «ВК» (социальная сеть vk.com, почтовый сервис mail.ru), ООО «Яндекс» и иные, в ответ на следственные запросы предоставляют интересующую следствие информацию (например, сведения о местонахождении устройств при выходах в сеть интернет по ip-адресам). Кроме того, в российских организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи, по решению суда может быть произведена выемка сообщений электронной почты, переписки в социальных сетях.

Вместе с этим, при проведении выемки сообщений электронной почты, переписки в социальных сетях в организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи можно столкнуться с проблемой, связанной с истечением срока хранения сообщений на сервере такой организации. На практике, организации, обеспечивающие передачу сообщений по сетям электросвязи, хранят на серверах сообщения пользователей, которые сохранены (не удалены) из их аккаунтов. В случае удаления таковых, организации, обеспечивающие передачу сообщений по сетям электросвязи, хранят такие сообщения на протяжении 6-ти месяцев с момента их удаления.

Такая практика хранения удаленных сообщений основана на положениях ст. 64 Федерального закона от 7 июля 2003 г. N 126-ФЗ "О связи", а также положениями пункта 5 Правил хранения операторами связи текстовых сообщений пользователей услугами связи, голосовой информации, изображений, звуков, видео- и иных сообщений пользователей услугами связи, утвержденных Постановлением Правительства Российской Федерации от 12 апреля 2018 г. N 445 [5].

Таким образом, наибольшая эффективность в производстве данного следственного действия возникает в случае расследования преступлений, совершенных не ранее 6 месяцев до момента их выявления и возбуждения уголовного дела. Эффективность проведения такого следственного действия возрастает также в случае, если переписка или часть переписки на изъятом электронном носителе информации в ходе обыска или иных следственных действий по уголовному делу, удалены.

Тем не менее, имеется проблема производства выемки электронных сообщений в иностранных организациях, обеспечивающих передачу сообщений по сетям электросвязи (Gmail, WhatsApp, Telegram и др.). Указанные проблемы обусловлены как ограниченными сроками хранения электронных сообщений на серверах компаний установленных в соответствии с требованиями законодательств иностранных государств и международным правом, а также так называемым «сквозным шифрованием», при котором компания вовсе не хранит сообщения передаваемые в чатах, а также трудностями, связанными с обращением в компетентные органы иностранных государств с запросом об оказании правовой помощи в порядке ст. 453 УПК РФ. Трудности, связанные с обращением в компетентные органы иностранных государств с запросами об оказании правовой помощи обусловлены как длительностью процедуры направления и истребования в последующем от них информации, так и риском неполучения необходимой информации, поскольку компетентные органы иностранных государств в соответствии с заключенными с Российской Федерацией международными договорами или международными соглашениями могут отказать в оказании правовой помощи по различным основаниям (например, если расследуемое в РФ деяние не является преступлением по законодательству иностранного государства, либо предоставление интересующей информации может нанести ущерб иностранному государству и др.).

В таких случаях, наибольшую эффективность приобретает изъятие электронного носителя информации, а при отсутствии на таковых интересующей следствие информации, назначение и проведение компьютерно-технических судебных экспертиз.

Список литературы:

1. Мещеряков В. А., Яковлев А.Н., Агибалов А.Н. Расследование преступлений в сфере высоких технологий: учебное пособие / сост. В. А. Мещеряков, А. Н. Яковлев, В. Ю. Агибалов. - Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2008.
2. Иванов В.Ю. О теоретических аспектах использования в криминалистике понятия электронно-цифрового следа // Юридические исследования. – 2020. – № 7.
3. Тогулев В.Н. «Понятие или техническая фиксация результатов следственных действий» / Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева / 2022
4. Россинская Е.Р. Теория информационно-компьютерного обеспечения криминалистической деятельности. Монография. М, 2022.
5. Постановление Правительства РФ от 12 апреля 2018 г. N 445 "Об утверждении Правил хранения операторами связи текстовых сообщений пользователей услугами связи, голосовой информации, изображений, звуков, видео- и иных сообщений пользователей услугами связи".

«ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ БАНКРОТТЫҒЫ АЯСЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР»

ХАМЗИНА М.Н
ЖШС КА «Дельта М Қазақстан» директоры
ТӘҢІРБЕРГЕН Г.Қ
Ю-21-ІК тобының студенті
АМАНБАЕВА А.
«Экономикалық қатынастарды
құқықтық реттеу»
кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Аннотация. Бұл мақалада жеке тұлғаның банкроттығы аясындағы өзекті мәселелер қарастырылған. Жеке тұлғаны банкрот деп танудың категориялары қамтылған. Банкроттықтың заң тұрғысында шешілуге тиіс және заң аясынан бөлек, тәжірибеде қалай жүзеге асатындығы жайлы айтылған. Банкрот деп тану кезінде кездесетін мәселелер, статистика көтеріліп, оны шешу жолдары ұсынылған.

Кілт сөздер: банкроттық, берешек, мониторинг, несие, төлем қабілеттілігі, микроқаржы ұйымдары.

Соңғы жылдары елімізде жеке тұлғаларға несие беру көлемі едәуір артты, бұл өз кезегінде халықтың жаппай несиеленуіне (кредиттелуіне) әкеліп соқты. Бұл мәселе жеке азаматқа ғана емес, қоғамға және тұтастай мемлекетке де елеулі әсер етті, елдегі әлеуметтік және экономикалық жағдайға теріс ықпалын тигізді. Орын алған мәселелерді шешу жолында 2022 жылы 30-желтоқсанда мемлекет басшысы «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» ҚР Заңына қол қойды.

Банкроттық туралы аталмыш нормативтік-құқықтық акт рәсімнің үш түрін көздейді, олар : соттан тыс банкроттық, сот арқылы банкроттық, төлем қабілеттілігін қалпына келтіру. Бұл рәсімдерге тек қарыз алушының өзі бастамашы бола алады, яғни несие беруші борышкердің банкроттығына өтініш беруге құқылы болмайды. Соттан тыс банкроттық қолданылатын жағдайлар:

Қарыз алушы жеке тұлғаның екінші деңгейлі банктердің, микроқаржы ұйымдарының, коллекторлық агенттіктердің алдындағы берешегі 1600 айлық есептік көрсеткіштен (2023 жылы бұл 5 млн 520 мың теңге) аспайтын болса, онда ол соттан тыс банкроттық рәсімін қарастыра алады,

бірақ қарыз алушы төмендегідей кейбір талаптарды сақтауы керек:

- өтініш берушінің атына тіркелген, оның ішінде ортақ меншіктегі мүлкі болмауы керек;
- өтініш берілген күні, қатарынан 12 ай ішінде ол несие берушілердің, коллекторлық агенттіктердің алдында міндеттемелер бойынша төлем жасамаған болуы тиіс;

- мерзімі өткен берешек туындаған уақыттан бастап 18 айдан аспайтын мерзімде борышкерге қатысты несие шарты(қарыз шарты) бойынша орындалмаған міндеттемелерді реттеу немесе өндіріп алу жөніндегі рәсімдер жүргізілген болуға тиіс;

отұлғада өтініш берілген күнге дейінгі 7 жыл ішінде банкроттықты қолданбағандығы болуға тиіс [1]. Жоғарыдағы талаптардан бөлек, соттан тыс банкроттыққа өтініш берілген күні 5 жылдан астам уақыт бойы өз берешегін өтемеген қарыз алушы жеке тұлғалар жүгіне алады. Сот арқылы банкроттық туралы шешім осы шектен жоғары сомалар және қарыз сомасына сәйкес келмейтін жылжымайтын мүлік болған кезде қабылданады. Тиісінше, сот банкроттығы – бұл қарыз шынымен үлкен соманы құрайтын және оны өтеу мүмкін болмайтын жағдайлар туралы жайт. Егер банкроттықтан бас тартылса, яғни мақұлдасаса, онда бас тарту себебін жою қажет. Содан кейін үш айдан соң осы процедурадан өтуге қайтадан өтініш беру мүмкіндігі пайда болады.

Қаржы вице-министрі Ержан Біржановтың айтуынша, жеке тұлғалар банкроттығы басталғалы бері азаматтардан 70 мың өтініш келіп түскен. Өтініштер алты ай бойы қарастырылып, нәтижесінде 6 400 адам банкрот деп танылған. Олардың жалпы берешек сомасы – 9 млрд теңге. Алты мыңнан аса адамның 645-і атаулы әлеуметтік көмек алушылар [2]. Банкроттық үдерісін іске асыру кезінде байқалғаны, көп азаматтар өзінің қарыз сомаларын толыққанды білмеген немесе арыздарда дұрыс көрсетпеген. Мысалы, Атырау қаласының тұрғыны өзінде 8 млрд теңге қарыз бар деп арызында көрсеткен. Бірақ жауапты тұлғалар барлық қаржы ұйымдарынан мәлімет жинағанда нақты қарызы 1 млн 380 мың теңге болып шыққан. Қызылорда облысының тұрғыны өзінің қарызын 1 300 теңге деп көрсеткен, қаржы ұйымдарының деректеріне жүгінсек, шын мәнінде, қарызы 1 млн 100 теңге екен [3]. Сондықтан деректердің қайшылығын болдырмау үшін жауапты органдар болашақта арыз бергенде нақты соманы көрсетпей, деректерді мемлекеттік несие бюросынан жинаса дұрыс болады. Жеке тұлғаның банкроттығы аясындағы уәкілетті тұлғаның тапсырмасы бойынша банкроттық рәсімін қолдану мүмкіндіктері кеңейтілуге тиіс.

Келесі мәселенің бірі – банкроттыққа берілген өтініштердің көп бөлігінің мақұлданбауы. Азаматтар тарапынан «банкроттыққа қатысты өтініштеріміз қабылданбай жатыр» деген сыңайдағы шағым да аз емес. Мемлекеттік кірістер комитеті «Берешекпен және дәрменсіз борышкерлермен жұмыс басқармасы» басшысының орынбасары Меруерт Сисембаеваның дерегіне сай, Мемлекеттік кірістер комитеті өтініш берушінің талаптарға сай немесе сай еместігін алдымен «Бірінші несие бюросының» ақпаратына сүйене отырып мақұлдайды. «Соттан тыс банкроттық» рәсімі критерийге сәйкес келмейтін арнайы топтар бар. Мысалы, азамат банк алдындағы берешегін бес жылдан аса уақыт бойы төлей алмаған жағдайда оған қатысты 1600 АЕК ережесі қолданылмайды. Бүгінде ол – 5 млн 520 мың теңге. Ал егер азамат атаулы әлеуметтік көмек алатын болса, онда 12 айға да қарамайды. Тиісінше, өтініш беруші соңғы 6 ай ішінде атаулы әлеуметтік көмекті алғанын растауға міндетті[4]. Статистикалық мәліметтер көрсеткендей, өтініш берушілердің басым бөлігінде мүлік анықталып жатыр, ол – пәтер, автокөлік және заңды тұлғалардағы үлестер. Жұбайының атындағы мүліктер де тексерілген – олардың қай кезде некелескені және ол мүліктерді қай кезде сатып алғаны мұқият зерттелген. Ауыл шаруашылығы министрлігінің деректеріне сәйкес, азаматтардың атында ауылшаруашылық жануарларының бар екені де анықталып жатыр екен.

Бас тартуға себеп болған тағы бір жағдай – қаржы ұйымдарымен бірлесіп борышты реттеуді дәлелдейтін құжаттардың болғандығы. Ол құжаттар – азаматтың «менің қарызымды қайта құрылымдауды немесе қайта қаржыландыруды сұраймыз» деп өтініш білдірген арызы және банктің оған қатысты қандай да бір жауабы. Бұл мәселе банкке және микроқаржы ұйымына қатысты.

Банкрот атанғанға дейін де, кейін де арнайы қаржылық мониторинг жүргізіледі. Заң жүзінде қаржылық мониторингтің екі түрі бар. Бірі – борышкерге қатысты рәсім жүргізіліп жатқан кездегі мониторинг. Екіншісі – банкрот деп танылғаннан кейінгі үш жыл ішінде жүргізілетін мониторинг. Біріншісі бойынша алты ай ішінде қаржылық мониторинг жасалып, азаматтың мүлкі бар-жоғы, ақшалай қаражатының бар немесе жоқ екендігі (бұл жерде әңгіме мың, екі мың теңге туралы емес,

банктік шоттарында жалпы несие берешегінің 30 пайызы көлемінде ақшалай қаражатының бар екендігі анықталады) тексеріледі. Бүгінгі күнге дейін 7673 адам бойынша қаржылық мониторингтің бірінші кезеңі жүргізілген [5]. Әрі қарай бұл деректер өкілетті органға жолданады. Қазірге дейін 224 адамда мүлік бар екені және екінші деңгейлі банктердегі есепшоттарында қомақты қаражат бар екені анықталған. Егер есепшоттағы ақшасы банкроттыққа ұсынылып отырған қарыз сомасының 30 пайызынан асып кеткен жағдайда өкілетті орган бұл деректі себеп етіп, банкроттық рәсімін тоқтатуға құқылы. Рәсімді бастап қойып, бірақ қайтадан бас тартып жатқан мысалдар да бар. Заң бойынша бұған да мүмкіндік қарастырылған. Арызданып, рәсімді тоқтату – азаматтың еркіндегі шаруа. Тиісінше мұндай арызды борышкердің өзі ғана емес, кредитор да бере алады. Бүгінде 296 азамат бойынша рәсім тоқтатылған. Басым бөлігінде азаматтар өздері бас тартқан, алайда кредиторлардың да шағымданған негіздері бар. Көп жағдайда уәкілетті органдар азаматтың ішінара несие сомасын төлегенін растайтын деректерді тауып, банкроттықты тоқтатып жатыр екен.

Жекелеген борышкерлер заңнамалық кедергілердің салдарынан банкроттық рәсімін кеңінен қолдана алмай отыр. Қазір заңнамалық өзгерістерге дайындық керек. Ол өзгерістердің қатарында біріншіден, соттан тыс банкроттыққа жататын қаржы ұйымдарының тізбесін кеңейту бар. Екіншіден, азаматтардың қосымша құжаттарды қоса беру міндетінен босатылып, қажет мәліметтерді тиісті ұйымдардың дерекқорынан алуы. Төлем қабілеттілігін қалпына келтіру жоспары бекітілгеннен кейін борышкердің шетелге шығуына тыйымды алып тастау да дұрыс. Барлық өзгеріс жеке тұлғалардың құқығын қорғап, мүмкіндігін ұлғайтуға және осы үдеріске басқа да азаматтардың арыздарын қабылдауға мүмкіндік береді. Қазір қайтарылған арыздарды алты айдың ішінде қайта қарауға болады. Сондықтан заңнамалық өзгерістерден кейін қайтарылған арыздар бойынша қайта жүгінуге болар еді.

Пайдаланылған қайнар көздер тізімі

1 «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2022 жылғы 30 желтоқсандағы № 178-VII ҚРЗ.

2 Доклад Министра финансов РК о банкротстве физических лиц (г. Астана, 31 октября 2023 года). 97-2023 © ИС ПАРАГРАФ. Сетевое издание: «prg.kz». Главный редактор: Шмидт М. В. Номер свидетельства: 16045-СИ от 23-06-2016, выдано Комитетом связи, информатизации и информации МИР РК.

3 Кузнецова В.В. Проблемы формирования гражданско-правового института банкротства физического лица в Республике Казахстан. Магистерский проект на соискание академической степени магистра права. – Астана, 2021. – С.12-15

4 Хашимов Р. Последствия банкротства физических лиц в Казахстане: что можно и что нельзя банкроту. <https://bankrotconsult.kz/posledstviya-bankrotstva-fiz-lic-v-kazahstane/>

5 <https://kgd.gov.kz/ru/news/kakie-oshibki-dopuskayutsya-grazhdanami-pri-podache-na-bankrotstvo-fizicheskikh-lic-1-133036>

ОТ ТЮРЬМЫ К ТЕРАПИИ: РАЗМЫШЛЕНИЯ О ПСИХИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ ПЕДОФИЛИИ

ХАБИБУЛЛИНА А.Р.

Карагандинский Университет

Казпотребсоюза

студентка 2 курса группы Ю-22-2,

Юриспруденция

ӘБІШЕВ Е.Қ.

следователь СО

центрального управления г.Караганды,

ст.лейтенант полиции

НУРПЕЙСОВА А.К.

научный руководитель,

кандидат юридических

наук, доцент

Аннотация: актуальность темы обусловлена необходимостью реформы системы наказания правонарушителей, осужденных за педофилию и важностью данной темы в обществе. Тема педофилии и ее правового толкования остро стоит на повестке дня. Педофилия – определенное учеными психическое отклонение. Современное законодательство не учитывает этих тонкостей и допускает освобождение педофилов без применения химической кастрации и случаи амнистии.

Ключевые слова: педофилия, психическое расстройство, правовое регулирование, наказание, химическая кастрация, девиация, принудительное лечение

К сожалению, статистика по случаям педофилии и совершениям действий сексуального характера в отношении несовершеннолетних в Республике Казахстан показывает печальные цифры. В 2019 году на учете правозащитников в Казахстане состояло 2800 насильников, из них 1350 педофилов, изнасиловавших детей. В 2021 году в колониях отбывал наказание 1861 педофил. В том же году распространилась информация о том, что 50 педофилов в местах заключения были освобождены. Статистика Минздрава, по данным информационной системы «Электронный регистр диспансерных больных» гласит, что на 21 июня 2023 года на динамическом наблюдении в организациях психического здоровья с диагнозом "педофилия" F65.4 состоит всего 35 человек.

Педофилия рассматривается в медицинской классификации психических расстройств. По международной классификации болезней 10-го пересмотра (МКБ-10), педофилия относится к группе "Половые расстройства" (F65). В Диагностическом и статистическом руководстве психических расстройств (DSM-5), принятом в США, педофилия включена в раздел "Половые расстройства" (302.2). Педофилия характеризуется постоянным или повторяющимся сексуальным влечением к детям, обычно до подросткового возраста, и это влечение вызывает стресс у индивида или представляет опасность для детей. Важно отметить, что лишь само влечение к детям не считается преступлением; преступлением считается действие на основе этого влечения.

Педофилия предполагает психическое отклонение, но не все, кто испытывает такие влечения, обязательно совершают преступные действия. Люди с сексуальными наклонностями в сторону малолетних детей могут обращаться за помощью к психиатрам и психологам для получения поддержки и терапии. То есть, как психическое отклонение, сексуальное влечение к детям может быть подвергнуто лечению путем терапии. Но основная принудительная мера медицинского характера, применяемая по отношению к педофилам в Республике Казахстан – химическая кастрация. Но она, как оказалось, подразумевает множество противоречий.

Химическая кастрация, как мера принудительного лечения, применяемая к осужденным по ч.3, 3-1, 3-2, 4 ст.120 и ч.3, 3-1, 3-2, 4 ст.121, а также ст.122, ст.123 и ст.124, не является гарантией того, что лицо, уже осужденное по какой-либо из данных статей, не совершит рецидив. Например,

известное дело «Убийство Меган Канки» в США подтверждает это тем, что мужчина, осужденный за изнасилование несовершеннолетней Меган, был предан химической кастрации, но, несмотря на это, зверски изнасиловал и убил Меган. Химическая кастрация может уменьшить сексуальное влечение, но не гарантирует полное его исчезновение. Эффективность может различаться в зависимости от индивидуальных факторов, дозы используемых препаратов и других факторов. Еще один минус химической кастрации – невозможность ее применения ко всем осужденным педофилам, которая основана на Приказе Министра здравоохранения Республики Казахстан от 15 декабря 2020 года «Об утверждении правил применения принудительной меры медицинского характера». Данный приказ регламентирует порядок применения мер принудительного лечения и не подразумевает введения антиандрогенных препаратов лицам, имеющим проблемы со здоровьем. Стоит также отметить, что педофилии, как психическому расстройству, могут быть подвергнуты не только мужчины, но и женщины. В силу этого, химическая кастрация (введение антиандрогенного препарата, который должен исключить половое влечение и состояние эрекции у мужчин) несовершенна. Но главный недостаток химической кастрации – психологический аспект. Педофилия часто связана с психологическими и психиатрическими аспектами. Химическая кастрация не воздействует на эти аспекты, такие как девиантные убеждения или психические расстройства, которые также могут быть причиной преступлений. Химическая кастрация направлена на управление сексуальными инстинктами, но не решает корневые причины поведения педофила, такие как детские травмы, сексуальные девиации или другие психологические факторы.

Из этого следует то, что необходимо пересмотреть пути решения данной проблемы и ввести другие необходимые принудительные меры медицинского характера к педофилам на таком уровне, на каком они оказываются другим психически нездоровым людям.

Как известно, педофилия поддается терапевтическому вмешательству. Многие терапевты и психиатры специализируются на работе с людьми, испытывающими извращенные наклонности, чтобы предоставить им поддержку и помощь в управлении своими влечениями.

Когнитивно-поведенческая терапия (КПТ) помогает человеку изменить негативные и деструктивные мыслительные и поведенческие паттерны. В контексте педофилии, КПТ может помочь человеку развить стратегии для управления своими влечениями и уменьшения риска совершения преступлений.

Терапия поддержки: Это направление помогает пациенту осознать и понять свои эмоции, разработать стратегии адаптации к жизненным вызовам и научиться управлять стрессом. Поддерживающая терапия может быть важной частью процесса восстановления и предупреждения рецидивов.

Групповая терапия: Участие в групповых сессиях может предоставить пациенту поддержку от других людей, испытывающих подобные проблемы. Это также может помочь развить социальные навыки и повышать осознанность своего поведения.

Для достижения максимального отхода пациента (осужденного по за действия сексуального характера по отношению к несовершеннолетним) от совершения повторных преступлений, необходимо, чтобы пациент понял и осознал наличие у него психического отклонения, и был согласен на его медикаментозное лечение. Важным элементом в лечении педофилии является совмещение терапии и лекарств. Принятие решения о назначении лекарственного лечения должно быть внимательно обдумано, и применение препаратов должно осуществляться под тщательным наблюдением квалифицированных специалистов в области психиатрии или сексологии. Лечение педофилии всегда должно быть осуществлено в этических и правовых рамках, а пациент должен активно сотрудничать с терапевтом и другими профессионалами для достижения наилучших результатов.

Основная мысль внедрения обязательного принудительного лечения педофилии заключается в том, что без своевременного лечения и без медицинского заключения о ремиссии, выпускать осужденного ни в коем случае нельзя. То есть, вместо колоний строгого режима, больного (осужденного) необходимо поместить в психоневрологический диспансер, в котором ему будет оказано релевантное и профессиональное медикаментозное лечение с обязательными курсами реабилитационных психологических терапий. Только в случае полного избавления пациента от

психического сексуального отклонения будет возможным его нахождение на свободе. Только таким образом возможно предотвратить совершения данным лицом повторное правонарушение против половой неприкосновенности несовершеннолетних.

В феврале 2024 года в Республике Казахстан был принят законопроект, предусматривающий пожизненное заключение за педофилию и детоубийство. Данное решение поможет в полной мере минимизировать случаи педофилии на территории нашей страны.

В заключение можно сказать, что психологические отклонения, которые заставляют человека переступить черту закона – это одно из самых сложных явлений в уголовном праве. В результате данного исследования, сложился вывод – педофилам необходима психологическая помощь и релевантное лечение, так как детям Казахстана нужна полная безопасность.

Литература

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года
2. <https://www.zakon.kz/obshestvo/6391175-v-kazakhstane-po-statistike-pedofilami-okazyvayutsya-blizkie-zhertv.html>
3. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 15 декабря 2020 года Об утверждении правил применения принудительной меры медицинского характера
4. Диагностическое и статистическое руководство по психическим расстройствам
5. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

УГОЛОВНОЕ ПРЕСЛЕДОВАНИЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ПОПОВА Д.В.

Студентка группы Ю-21-4

КАДАЦКИЙ С.Н.

к.ю.н

Научный руководитель

доцент кафедры ОЮиСД

Карагандинский Университет

Казпотребсоюза

Следователь СО Старогородского ОП

УП г.Темиртау Жусип Ж.М.

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение уголовного преследования в Республике Казахстан. Обсуждаются виды преследования, их отличительные черты и принципы. Анализируется влияние уголовного процесса на обеспечения правосудия, защиту общества от преступности и соблюдение прав граждан.

Ключевые слова: уголовное преследование, обвинение, преступление, правосудие, заявление, доказательство.

Понятие «уголовное преследование» стало известно обществу около ста лет назад, когда впервые прозвучало в далеком 1922 году, тогда этот термин применялся в четвертой статье уголовно-процессуального кодекса Российской Советской Федеративной Социалистической Республики, [1, 53 с.] где говорилось о случаях, когда осуществление уголовного преследования не требовалось. Можно сказать, что этот момент является началом новой эпохи в развитии уголовного права, который показывает ярое стремление общества к новым методам защиты прав и справедливости.

С того времени понятие уголовного преследования стало неотъемлемой частью уголовно-правовой системы, воплощая в себе как принципы правового государства, так и гарантии неприкосновенности личности, с его помощью наше общество может «спать спокойно», будучи уверенным в обеспечении правосудия и защиты каждого гражданина.

Процесс осуществления уголовного преследования, как и другие аспекты правовой системы, имеет свои особенности, которые определяют правовые нормы и само законодательство Казахстана.

Важно обратить внимание на то, что два ключевых понятия в уголовном процессе – подозреваемый и обвиняемый – имеют существенно важные различия.

Подозреваемым является то лицо, в отношении которого имеются некоторые доказательства или сведения, с помощью которых можно сделать вывод о причастии к совершению преступления [2, 154 с.] В то время, как обвиняемый – лицо, против которого уже есть и предъявлены обвинения в совершении преступления, на основании полученных доказательств и сведений [3, 97 с.].

Несмотря на то, что статус и роль данных участников процесса различны, каждому из них, согласно 26 статье УПК РК гарантировано право на защиту и справедливое судебное разбирательство. Стоит отметить, что до начала осуществления уголовного преследования проводятся следственные действия, с помощью которых выявляют дополнительную информацию, которая необходима для дальнейшего расследования. Следственные действия, чаще всего, представляют собой различный перечень действий: допросы свидетелей или потерпевших, проведение необходимых экспертиз, осмотр места происшествия, анализ доказательств и т.д.. С их помощью возможность обоснованного предъявления подозрения подозреваемому становится проще.

Процедура уголовного преследования может начаться только тогда, когда в правоохранительные органы будет подано заявление о совершении уголовного правонарушения, вследствие чего появится подозреваемый. В зависимости от характера преступлений и специфики дела, выделяют несколько видов уголовного преследования: частное, частно-публичное и публичное. Каждый из видов уникален и применяется для разного рода ситуациях в соответствии с законодательством.

Частное обвинение в нынешнем уголовном процессе охватывает небольшое количество категорий уголовных дел, которые не представляют большой общественной опасности. Именно поэтому отличительной чертой частного обвинения является то, что потерпевший может самостоятельно привлечь нарушителя к ответственности. Конечно, для этого ему сначала необходимо обратиться в суд, чтобы доказать сам факт нарушения и вину подозреваемого, но в отличие от других видов уголовного преследования это возможно сделать без проведения предварительных досудебных процедур. Особенностью частного обвинения является то, что потерпевший преследует собственные цели, а не цели общества. Главной задачей суда, при рассмотрении таких дел, является сделать все возможное для справедливого рассмотрения дела и обеспечении качественной защиты потерпевшего на протяжении всего судебного процесса.

Также стоит отметить, что в случае, если потерпевший сам решит отказаться от обвинения по делу частного обвинения (в любой момент судебного разбирательства), то это будет являться основанием для прекращения производства.

В связи со множеством особенностей по делам частного обвинения, было принято решение выделить его в отдельную 47 главу в УПК РК, которая носит название «Особенности производства по делам частного обвинения».

Частно-публичное преследование применяется для расследования более серьезных видов преступления. Чаще всего эти преступления касаются таких серьезных деяний, как убийство, причинение тяжких телесных повреждений, насилие сексуального характера, а также преступлений против конституционных прав. Стоит обратить внимание на то, что данный вид преследования, помимо государственных органов, предусматривает участие потерпевшего.

Одной из отличительных черт частно-публичного обвинения является то, что уголовные дела этого типа возбуждаются только после того, как потерпевшим будет написано заявление о совершении какого-либо преступления.

Также существуют случаи, когда частно-публичное обвинение может начаться без составления заявления [4, 239 с.]. Например, потерпевший в связи преклонным возрастом или состоянием здоровья, находится в состоянии беспомощности, и в случаях, когда подозреваемый неизвестен, потерпевший в таком случае просто не в состоянии самостоятельно обратиться в суд, чтобы предоставить свое заявление, или тогда, когда подозреваемый неизвестен, но есть улики или

какие-либо другие доказательства совершения преступления. При условии такого исхода событий уголовный процесс может быть инициирован без заявления потерпевшего, ведь законодательство предусматривает возможность защиты интересов граждан, неспособных самостоятельно написать заявление.

Что касается публичного обвинения, то оно применяется для всех оставшихся видов преступлений, которые не попадают по частный и частно-публичный характер. Этот вид уголовного преследования на практике встречается чаще всего, поскольку охватывает огромный спектр различных преступлений, начиная от краж, заканчивая какими-либо экономическими преступлениями или коррупционными преступлениями. Публичное обвинения является наиболее распространенным методом привлечения к уголовной ответственности лиц, совершивших преступление.

Особенностью данного обвинения принято считать то, что после совершения преступления, вне зависимости от желания пострадавшего, правоохранительные органы должны начать уголовное дело и довести его до рассмотрения в суде.

Например: гражданин стал жертвой совершения преступления, то правоохранительные органы должны начать расследование и идентифицировать преступника, чтоб привлечь его к ответственности. Даже при условии, что пострадавший не проявляет желание участвовать в судебном процессе, отказывается от своих прав – это никак не сможет повлиять на обязанность органов правопорядка провести расследования и привлечь виновного к ответственности. Исходя из такой особенности, можно сказать, что данный способ обеспечивает безопасность общество и показывает, не безразличие нашего государства к гражданам.

Таким образом, считаем, что уголовное преследование в Республике Казахстан является неотъемлемым инструментом в борьбе с преступностью, а различные формы преследования и частное, и частно-публичное, и публичное позволяют своевременно и оперативно реагировать на разнообразные преступные деяния.

Безусловно, ключевую роль здесь играет принцип публичности и доступности информации, благодаря чему, существует гарантия «прозрачности» уголовного процесса и обеспечение равных возможностей защиты.

Список использованной литературы

1. Вышинский А.Я. Курс уголовного процесса/ Вышинский А.Я.: Юридическое издательство Наркомюста РСФСР 1927 – 222 с.
2. Лукаш Ю.А. Тактика поведения подозреваемых и обвиняемых, «Флинта» 2022 – 432 с.
3. Борков, В.Н. Уголовно-правовая охрана свободы личности подозреваемого, обвиняемого и осужденного, «Вестник» 2021 – 203 с.
4. Пичугин, В.Г. Защита от уголовного преследования **2020. - 358 с.**

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

РАМАЗАН Н.Е.

Ю-21-1к тобының студенті

ЕСЕНОВ Д.К.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: бұл мақалада адам құқықтары қарастырылады, ол туылған сәттен бастап қайтыс болғанға дейін адам құқықтарының принциптері мен олардың түрлері ұсынылған. Бейбітшілікті, дамуды және демократияны сақтау үшін осы құқықтарды қорғаудың маңызы да сондай. Сондықтан адам құқықтарын құрметтеу халықаралық құқық пен сыртқы саясаттың ажырамас бөлігіне айналды.

Түйінді сөздер: Адам құқықтары, мемлекет, құқықтарды қорғау, бұзушылықтар.

Туған кезде адам ең маңызды құндылықтардың бірін – өз құқықтарын алады. Алғашқы демінен бастап оның көптеген құқықтары бар: өмір сүруге, азаматтыққа, атқа, өз құқықтарын қорғауға, денсаулық сақтауға және басқа да құқықтарға. Адам белгілі бір жасқа жеткенде кейбір құқықтарға ие болады, мысалы, үш жастан бастап бала балабақшаға баруға құқылы, алтыдан мектепке бара алады, он төрт жастан бастап ата-анасының келісімінсіз өз кірістерін басқара алады және т. б.

Адам құқықтары-нәсіліне, жынысына, ұлтына, этникалық тегіне, тіліне, дініне немесе кез келген басқа мәртебесіне қарамастан барлық адамдарға тән құқықтар [1]. Адам құқықтарына өмір мен бостандық құқығы, құлдық пен азаптау бостандығы, сенім бостандығы және олардың еркін көрінісі, еңбек пен білім алу құқығы және т.б. жатады. Әрбір адам бұл құқықтарды ешқандай кемсітусіз алуға құқылы.

Адамның құқықтары мен бостандықтары гуманизм, әділеттілік, бостандық, теңдік, толеранттылық мұраттарын көрсетеді. Адам құқықтарын іске асыру қазіргі қоғамды дамыту, адамзаттың бүгіні мен болашағын қорғау үшін шешуші рөл атқарады. Адам құқықтары мен бостандықтарының мәні мен маңыздылығы туралы идеялар мен мәлімдемелер олардың принциптерінде көрсетілген (1-Кесте [2]).

Кесте 1

Адам құқықтарының принциптері

Принципі	Принциптің мазмұны
Әмбебаптық және әмбебаптық	1. Жер бетіндегі барлық адамдар әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, тілдік, діни немесе басқа да ерекшеліктерсіз құқықтар мен бостандықтарға ие. 2. Барлық құқықтар мен бостандықтар олардың мазмұнын тану тұрғысынан әмбебап болып табылады, яғни өмір сүру құқығы, азаматтығы, сенім бостандығы, қозғалыс еркіндігі және басқалары сияқты жалпыға бірдей танылған құқықтар мен бостандықтар мемлекеттік құрылымға, қоғамдық жүйеге, саяси режимге, тарихи, мәдени және діни ерекшеліктерге, халықаралық қатынастарға қарамастан барлық адамдарға тиесілі. бұл адамдар тұратын елдің мәртебесі. 3. Адам қай жерде болмасын, қайда жүрсе де, кез-келген жерде оның негізгі құқықтары мен бостандықтары бар. 4. Адам құқықтары Қазіргі әлемдегі белгілі бір мемлекеттің ішкі дел ғана емес, адам құқықтары мәселелері барлық мемлекеттердің алаңдаушылығына айналды.
Адам құқықтарының өзара тәуелділігі	Барлық азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар мен бостандықтар өзара байланысты. Кейбір құқықтар топтарының бұзылуы басқалардың бұзылуына әкеледі.
Бөлінбеу	Адам құқықтары әлемде өмір сүретін әрбір адамға тән.
Бөлінбейтіндігі	Барлық адамдар жынысы мен жасына, дініне, сеніміне, әлеуметтік тегіне, мүліктік және лауазымдық жағдайына, кәсібіне, дүниетанымына, қоғамдық ұйымдарға немесе саяси партияларға, ұлты мен тіліне қарамастан бір-біріне тең деп қарауы керек.

Адам құқықтарының 5 түрі бар [3]:

- жеке (азаматтық);
- мәдени;
- саяси;
- әлеуметтік;
- экономикалық.

Адамның жеке құқықтары оның өмір сүруін және мемлекеттік озбырлықтан қорғауды қамтамасыз етеді (өмір сүру, Бостандық, жеке басына қол сұғылмау құқығы).

Мәдени құқықтар рухани дамуды және өзін-өзі жүзеге асыруды қамтамасыз етеді

(мәдениеттің жетістіктерін пайдалану құқығы).

Саяси құқықтар азаматтардың елдің саяси өміріне қатысуын қамтамасыз етеді (сайлау және сайлану құқығы).

Әлеуметтік құқықтар әл-ауқат пен лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз етеді (еңбек, демалыс, медициналық көмек алу құқығы).

Экономикалық құқықтар тұтыну заттарына және экономикалық қызметтің негізгі факторларына: өндіріс жағдайлары мен жұмыс күшіне еркін билік етуді қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта көптеген адамдар басқа адамдардың да құқықтары бар екенін және ешбір жағдайда оларды бұл құқықтардан айыруға болмайтынын ұмытады. Адам құқықтарының негізгі бұзылуы-3 өмірге қастандық жасау. Өмір сүру құқығының ең қорқынышты бұзылуы-жаппай кісі өлтіру, бүкіл халықтың аштығы және геноцид. Геноцид әдетте бір этникалық, нәсілдік немесе діни топты қасақана жою деп түсініледі. Топ мүшелерін өлтіру, оларға ауыр дене немесе психикалық зиян келтіру, туудың алдын алу шараларын енгізу немесе балаларды күштеп беру – бұл топты жоюдың бір жолы. Геноцид көбінесе адамзатқа қарсы ең қорлайтын қылмыс ретінде қарастырылады.

Әскери қылмыстар да осы бұзушылықтарға жатады. Қарулы қақтығыс кезінде бейбіт тұрғындарға шабуыл жасауға және қоршаған ортаға ұзақ мерзімді зиян келтіретін қаруды қолдануға тыйым салынады. Басқа әскери қылмыстарға кепілге алу, ауруханалар немесе мектептер сияқты қорғалмаған және әскери маңызы жоқ жерлерді ату, тұтқындарды адамгершілікке жатпайтын емдеу, соның ішінде биологиялық эксперименттер, мүлікті тонау немесе жою жатады.

Әскери қақтығыс кезінде сарбаздардың әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық жағдайлары сирек емес. Көптеген адамдар бұл қылмыстар әйелдердің сарбаздар үшін өзіндік "олжа" болуына байланысты деп санайды.

Бүкіл халықты өлтірудің орнына азаптау қолданылуы мүмкін. Олар физикалық немесе психологиялық болуы мүмкін және адамның қадір-қасиетін төмендетуге немесе жоюға бағытталған. Физикалық азаптау ерінді, қызыл иекті және жыныс мүшелерін жарақаттауды, ұруды және электр тогының соғуын қамтуы мүмкін. Психологиялық азаптау кезінде ұсталғандар кейде ұзақ уақыт бойы тамақ пен судан айырылады, олар бірнеше сағат бойы тұра алады, ұйқысыз қалады немесе жоғары шу деңгейінен зардап шегеді. Азаптау кейбір жағдайларда жауап алу және мойындау немесе ақпарат алу тәсілі ретінде қолданылады. Бүгінде олар барған сайын саяси және идеологиялық келіспеушілікті басу құралы ретінде немесе басқарушы топтың идеологиясымен бөліспейтін саяси қарсыластарды жазалау үшін қолданылады.

Әскери қақтығыс кезінде адамдарды қорғау үшін халықаралық гуманитарлық құқық қабылданды. Ол соғыс әдістері мен құралдарын шектейді, сыртқы және ішкі сипаттағы қақтығыстарға таралады. Мәселен, мысалы, 1980 жылы сынықтары рентген сәулелерінде көрінбейтін қаруды қолдануға тыйым салынды (мұндай сынықтарға пластмасса, ағаш және әйнектің кішкене бөліктері жатады); 1972 жылы биологиялық қаруды қолдануға және өндіруге тыйым салынды; 1993 жылы химиялық қаруды қолдануға және өндіруге тыйым салынды; 2008 жылдың 30 мамырында қолдануға тыйым салынды (көптеген елдер осы Келісімге қол қоюдан бас тартты: өндірушілер – АҚШ, Қазақстан, Қытай және оларды тиімді және қажетті қару деп санайтын елдер – Үндістан, Бразилия, Оңтүстік Корея, Пәкістан, Израиль) [4].

Көптеген адамдар адам құқықтарын қорғау "үш келісілген жаһандық басымдыққа – бейбітшілікке, дамуға және демократияға тұрақты қол жеткізу үшін маңызды" деп санайды. Осылайша, адам құқықтарын құрметтеу халықаралық құқық пен сыртқы саясаттың ажырамас бөлігіне айналды. Мұндай құқықтарды кеңейтудің нақты мақсаты "адамның қадір-қасиетінің кепілдіктерін күшейту" болып табылады.

Барлық елдер бүкіл әлемде адам құқықтарын құрметтеуге көмектесуге мүдделі. Адам құқықтарының халықаралық құқығы, гуманитарлық араласу туралы Заң және босқындар құқығы өмір сүру және физикалық тұтастық құқығын қорғайды және мемлекеттің шексіз Күшін шектеуге тырысады. Бұл заңдар адамзатты сақтауға және адамдардың денсаулығына, экономикалық әл-ауқатына, әлеуметтік тұрақтылыққа және саяси бейбітшілікке қарсы тұратын барлық нәрселерден қорғауға бағытталған. Мұндай заңдардың негізінде кемсітпеу принципі және құқықтар барлық

жерде қолданылады деген түсінік жатыр.

Адам құқықтарын қорғау үшін жауапкершілік ең алдымен мемлекеттердің өздеріне жүктеледі. Алайда, кейбір жағдайларда мемлекеттік органдар мен шенеуніктер адамның негізгі құқықтарын бұзатын саясат жүргізеді. 4 саяси көшбасшылар мен мемлекеттік органдардың билікті асыра пайдалануы жойқын салдарға, соның ішінде геноцидке, әскери қылмыстарға және адамзатқа қарсы қылмыстарға әкеледі.

Көптеген қақтығыстар адам құқықтарын қорғай алмауынан туындайды, ал адам құқықтарының ауыр бұзылуының нәтижесі болып табылатын жарақат көбінесе адам құқықтарының жаңа бұзылуына әкеледі. Жанжал күшейген сайын жеккөрушілік күшейіп, бейбітшілікті қалпына келтіруді қиындатады. Зорлық-зомбылықтың осы циклін тоқтату үшін мемлекеттер адам құқықтарын қорғауға бағытталған саясат жүргізуі керек.

Дереккөздерге сілтемелер:

1. Бадалянц Ю.С., Ягофаров Д.А. Права человека: учебное пособие / Ю.С. Бадалянц, Д.А. Ягофаров. – Москва-Рязань: Издательство «Поверенный». 2006 – 519 с.
2. Ковалев А.А. Международная защита прав человека: Учебное пособие. – М.: Статут, 2013. – 591 с.
3. Лукашева Е.А. Права человека: Учебник. 2-е изд., перераб. М.: Норма; ИНФРАМ, 2011. – 560 с.
4. Батырь В.А. Международное гуманитарное право: Учебник для вузов (2-е издание, переработанное и дополненное). – М.: "Юстицинформ", 2011. – 688 с.

ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ ПРОЦЕСІНДЕ МАТЕРИАЛДЫҚ ІЗДЕРДІ ҚОЛДАНУ

ШАБЕНОВА А.А.

СПД-20-1к тобының студенті

САРСЕМБАЕВ Б.Ш.

ғылыми жетекші, х. ғ.к.

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті,
Қарағанды қ.Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада қылмыстық істер бойынша дәлелдемелер ретінде қолданылатын материалдық іздердің диагностикалық және идентификациялық мәселелерін шешудің негізгі ғылыми жолдары қарастырылады. Тергеу кезінде материалдық іздерді ретімен қолданудың үш сатысы сипатталады. Авторлар материалдық іздердің криминалистикалық мәні олардың ақпараттық-дәлелдеу потенциалынан тұрады, бұл іс бойынша тергеу кезінде қылмыс механизмінің жекелеген құрамдас бөліктерін анықтауға көмектеседі деген қорытындыға келеді.

Кілт сөздер. Материалдық іздер, дәлелдемелер, идентификация, диагностика, қылмыс.

Заңдық талқылау шеңберінде материалдық іздерді жинаудың басты мақсаты (қылмыстық іс бойынша, сол сияқты өзге де негіздер бойынша) оларды одан әрі қисынды негізделген қорытындылардың көмегімен дәлелдеуге жататын мән-жайлардың расталуына қолданылуы мүмкін. Міне, сондықтан қылмыстық іс жүргізу қызметінің негізгі мәні іс үшін елеулі мән-жайларды растайтын мәліметтер болып табылады.

Алайда криминалистика тұрғысынан алғанда материалдық іздердің мәні әлдеқайда кең. Іздер қолдағы бар болжамдарды тексеру сондай-ақ жаңа болжамдарды ұсыну үшін негіз ретінде пайдаланылады.

Бұл тексерудің мәні тергеушінің болжамындағы болған оқиғаның гипотетикалық көрінісіндегі материалдық іздің қалыптастырылғандарға сәйкес келуін тексеру болып табылады.

Қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысты құрылатын кез келген гипотеза іс-әрекеттің мәніне қатысты барлық анықталған іс жүзіндегі әрекеттерді түсіндіру керек.

Құрылатын кез келген гипотеза іс-әрекеттің мәніне қатысты барлық анықталған іс жүзіндегі әрекеттерің мән-жайларын түсіндіретін болуы керек. Егер осы жағдайлардың бірі ұсынылған болжамға сәйкес келмесе, ол ауыстыруға немесе түзетуге жатады.

Қылмыстық іс бойынша дәлелдеме ретінде материалдық іздерді қолдану

Ізді жаңа болжамдарды ұсыну үшін негіз ретінде пайдалану, оның табылуы болған оқиғаның табиғатына қатысты логикалық болжамдар жасау үшін қолданылады [1. с. 4].

Тергеу процесінде материалдық іздерді пайдаланудың үш дәйекті кезеңін ажыратуға болады:

- 1) қолда бар материалдық іздерді бағалау;
- 2) материалдық іздердің көмегімен диагностикалық сұрақтарды шешу;
- 3) материалдық іздерді идентификациялық сұрақтарды шешуге қолдану.

Баев О.Я пікірінше материалдық ізді бағалау сатысында осы іздің түпнұсқалығы, зерттелетін оқиғаға қатыстылығы, оның пайда болған сәтінен бастап табылған сәтіне дейінгі қасиеттерінің өзгермеуі сияқты критерийлері тұрғысынан зерделеу қажет [2].

Әрине, бұл міндеттерді мүмкіндігінше ерте, тіпті іздерді анықтау және алу сатысында шешуге тырысу керек, бірақ бұл көп жағыдайда мүмкін болмайды.

Себебі, мұндай бағалауда белгілердің болуы немесе болмауын анықтау қалыпты жағдайларда әрдайым мүмкін бола бермейді, және ол үшін арнайы зерттеулерді, оның ішінде зертханалық жағдайларда да жүргізуге тура келеді [3].

Материалдық іздің түпнұсқалығы осы зерттелетін оқиғаға тікелей қатысқан адамдар мен заттар қалдырғанын білдіреді.

Іздің тергелетін оқиғаға қатыстылығы оның тергелетін оқиғаның ажырамас бөлігі болып табылатын әрекеттерді жасау кезінде заттың немесе адамның қалдырылғанын білдіреді [4].

Мысалы, жол-көлік оқиғасын тексеру кезінде оқиға орнында бірнеше автомобильдің тежелуі жолдары болуы мүмкін, алайда олардың ішінен жол-көлік оқиғасының тікелей қатысушылары немесе қозғалыс траекториясын өзгертуге мәжбүр болған көлік құралдары ғана жатады. Өзге автомобильдердің, оның ішінде бағдаршамның қызыл сигналына тежелгендердің іздері тергеу үшін қызығушылық тудырмайды.

Материалдық іздің қасиеттері өзгермейді, ол қалдырылған сәттінен бастап және табылған сәтке дейін оның ішінде оны қалдырған объектінің қасиеттері туралы ақпараттың жай-күйі бұрынғысынша қалады.

Мысалы, қылмыскер қол тигізген затта оның биологиялық іздері бар. Алайда, бұл зат алынғанға және істің материалдарына қоса тіркелгенге дейін оған басқа адамдар (мысалы, қылмыс орнын тапқан куәлар немесе тиісті жұмыс тәжірибесі жоқ жедел іздестіру қызметкерлері) жанасуы мүмкін, осыған байланысты заттың бастапқы қасиеттері өзгереді және онда қылмыскердің ғана емес, сондай-ақ ДНК сараптамасын айтарлықтай қиындатуы мүмкін бөгде адамның іздері де болады.

Міне сол себептен материалдық іздердің өзгермеуіне ол ізді алғаннан кейін ғана емес оны сақтаудың барлық кезеңдерінде де көңіл аудару керек.

Диагностикалық сұрақтарды шешуде материалдық іздерді қолдану

Қылмыстық істі тергеудің ең алғашқы кезеңінде (тергеу әрекеттерінің жүргізу, немесе атап айтқанда қарап тексеру) болжамдар табылған іздерге сүйенбей, тек тергеушінің тәжірибесі мен түйсігі негізінде ұсынылуы мүмкін [Герасимов, Драпкин, 2000]. Бірақ бұл болжамдар тек дәлелді ақпаратты іздеуді оңтайландыру, материалдық іздерді мақсатты түрде анықтау үшін қажет. Одан әрмен іздердің анықталу барысына қарай, ұсынылған болжамдардың сенімділігі мен нақтылық деңгейі артады. Анықталған дәлелдер тергеліп отырған істің зерттелетін оқиғаға қатысуы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Табылған материалдық іздерді дұрыс бағалағаннан кейін олар диагностикалық мәселелерді шешуге негіз болады.

Диагностикалық сұрақтарды шешудің мақсаты із қалдырған объектінің белгілері туралы ақпарат алу болып табылады, оның негізінде оны іздеуге және анықтауға болады.

Сонымен қатар, бұл болған оқиғаның мәні туралы, оның ішінде болған оқиғаның жағдайын едәуір толықтыра алатын басқа, әлі белгісіз материалдық іздердің болуы туралы қорытынды

жасауға мүмкіндік береді [Герасимов, 1985]. Диагностикалық мәселені шешкеннен кейін тергеуші із қалдырған заттарды немесе болжамды жаңа материалдық іздерді іздей бастайды. Енді оның ізделетін нысан тиесілі болуы мүмкін элементтердің бастапқы жиынтығын анықтау үшін жеткілікті деректері бар. Неғұрлым көп іздер табылса, соғұрлым олардың ақпараттылық мәні көп болып, соғұрлым көп заттар бастапқы болжамдардан алынып тасталады, олар біртіндеп шектеулі санға дейін азайтылады. Міне, бұл кезеңде идентификациялық мәселелерді шешуге мүмкіндік бар.

Идентификациялық сұрақтарды шешуде материалдық іздерді қолдану

Идентификацияның міндеттері жеке сәйкестікті анықтау, яғни бұл зат осы материалдық із қалдырған зат па деген сұраққа жауап алу болып табылады. Идентификациялық мәселелер тергеу процесінің ең маңызды бөлігі болып табылады деп айтуға болады, өйткені олар зерттелетін оқиғамен белгілі бір затты немесе белгілі бір адамды байланыстыруға мүмкіндік береді. Идентификациялық сұрақтарды шешкен кезде табылған заттың бірегей қасиеттері анықталған ізде көрінетін ерекше қасиеттермен салыстырылады. Сондықтан жеке қасиеттері мүмкіндігінше көп көрінетін материалдық іздерді табу және алу өте маңызды болып табылады, себебі олардың басқа объектілерде болуы екіталай (ақаулар, тән сызаттар және т.б.).

Бұл жағдайда тергеуші мен маманға іздердің әр түрінің табиғатын жақсы білу, сондай-ақ олардың қандай қасиеттері бірегейліктің тиісті деңгейіне ие бола алатындығын түсіну көмектеседі.

Қазіргі уақытта материалдық іздерді зерттеудің көптеген әдістері бар, осыған байланысты бұл тақырып өте өзекті болып табылады.

Қылмыстың материалдық іздері материалдық объектілердің қылмыстық әрекеті барысында өзара әрекеттесетін қасиеттердің материалдық көрінісінің нәтижелері болып табылады, оларды зерттеу жасалған қылмыстың жекелеген жағдайлары туралы дәлелді ақпарат қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер

1. Бабиченко К.Н. Проблемы относимости и допустимости доказательств в российском уголовном процессе. СПб.:Альфа, 2004. 28 с.
2. Баев О.Я. Основы криминалистики. М.: Норма, 2001. 113 с.
3. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 475 с.
4. Герасимов И.Ф., Драпкин Л.Я. Криминалистика. М., 2000. 672 с.
5. Герасимов В.Н. Научно-технические средства в работе следователя. М., 1985. 99 с.
6. Дмитриев Е.Н. Судебная фотография. М., 2009. 386 с.
7. Захарцев С.И. Оперативно-розыскные мероприятия: общие положения. СПб., 2004. 257 с

СОСТОЯНИЕ ВНЕЗАПНО ВОЗНИКШЕГО СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ВОЛНЕНИЯ (АФФЕКТА) В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

ШИРЯЕВА И.Е

Карагандинский Университет

Казпотребсоюза, Казахстан.

Студент 2-курса, специальность

Юриспруденция

Следователь СО центрального

От Уп г. Караганды старший лейтенант полиции

Әбішев Ерболат Қайырбекұлы

НУРПЕЙСОВА А.К

Научный руководитель:

Доцент, кандидат юридических наук

Аннотация. В данной статье рассмотрены, фазы душевного состояния человека при влиянии определенных внешних так и внутренних факторов. В статье подробно анализируются

данные о состоянии аффекта, полностью классифицируются каждые стадии и определяется причинно-следственная связь.

Ключевые слова: аффект, сильное душевное волнение, ответственность, уголовное право, психическое состояние.

« Во всяком, даже самом лучшем человеке возникают вызванные внешними влияниями аффекты или обусловленные внутренним настроением нечистые, низменные, злые мысли, желания и действия » [1].

Уголовный кодекс Республики Казахстан характеризует аффект как внезапное и сильное душевное волнение, эмоциональные процессы, характеризующиеся нарушением волевой регуляции поведения человека, а тот факт, что совершение преступления в состоянии внезапно возникшего душевного волнения является смягчающим обстоятельством в уголовном процессе, делает его уникальным в этом вопросе. Мы считаем, что тип и протекание подобных ситуаций имеют индивидуальные особенности, связанные с душевным состоянием человека, что позволяет раскрыть основные аспекты темы.

Аффект – особо эмоциональное состояние человека, представляющее собой чрезвычайно сильное кратковременное эмоциональное возбуждение, характеризующее внезапностью возникновения, кратковременностью протекания, значительным характером изменения сознания и нарушением волевой регуляции действий человека. Поведение человека, находящегося под влиянием эмоций, контролируется ими; они становятся центром личности и приводят к импульсивному поведению, а не мотивируются обдуманной целью. При определении того, является ли человек вменяемым или нет, необходимо учитывать его эмоциональное состояние. Это связано с тем, что эмоции являются одной из основных функций нервно-психической деятельности.

Изучая статистику и материалы по данной теме мы сделали выводы, что основными видами по мнению специалистов являются: патологический и физиологический аффект. Но мы в ходе тщательного анализа данных считаем необходимым выделить еще два вида сильного душевного волнения такие как: аномальный и кумулятивный аффект.

Вследствие этого мы считаем нужным дать объяснение выше изложенных терминов.

Патологический аффект – это психопатологическое состояние, которое длится несколько часов и достигает полного помутнения сознания и полного паралича воли. Оно характеризуется концентрацией сознания на травмирующем переживании, а затем потерей эмоций. Поведение пациента сопровождается бессвязностью и чрезмерной жестикulyацией. Лицо, совершившее преступление в болезненном эмоциональном состоянии, может быть признано невменяемым, но невменяемость зависит только от наличия признаков нарушения сознания в момент совершения преступления. Это состояние подпадает под понятие временного расстройства психической деятельности в медицинских критериях невменяемости, что исключает возможность осознания фактического характера преступления или общественной опасности в момент его совершения.

Физиологический аффект - особое эмоциональное состояние человека, при котором на короткий промежуток времени возникает чрезвычайно интенсивное эмоциональное возбуждение. Физиологические эмоции характеризуются крайними проявлениями реакций, внезапностью (неожиданностью для субъекта), неполнотой восприятия действительности, несоответствием между причиной и характером и последствиями поведения, внезапностью вследствие психического утомления и частичной амнезией по поводу поведения. Основные содержательные признаки физиологического воздействия приводят лиц в состояние физиологического воздействия в момент совершения правонарушения, что существенно ограничивает их способность осознавать и направлять свое поведение.

Аномальный аффект – эмоциональное состояние, возникающие у пациентов с непсихотическими психическими расстройствами, то есть психическими расстройствами, вызванными поражением головного мозга - психическими расстройствами, характеризующимися эмоциональной перегрузкой, усталостью, многочисленными неприятными физическими ощущениями (например, головокружением) и болью, как следствие органической патологии. Толчком к эмоциональному всплеску часто служит незначительный раздражитель.

Кумулятивный аффект - это аффект, вызванный длительными травмирующими ситуациями, связанными с поведением жертвы. При кумулятивном аффекте прекращение агрессивного поведения связано с истощением агрессивных импульсов, а не с пониманием ситуационных изменений. При кумулятивном аффекте истощение накопленного эмоционального напряжения может проявляться как взрывная реакция или как внезапное усиление эмоционального напряжения, сопровождающееся сужением сознания и нарушением произвольной регуляции поведения. [2].

Мы хотим подчеркнуть, что виды аффективного состояния имеют сходство в процессе их протекания, а именно - такие фазы как: подготовительную, фазу взрыва и заключительную. На подготовительном этапе под влиянием психологической травмы (например, сильного оскорбления, неожиданной обиды, шокирующего известия) эмоциональное напряжение быстро возрастает, концентрируясь только на травмирующем моменте. Важнейшим условием, приводящим к возникновению такой реакции, является наличие конфликтной ситуации, ощущение того, что реализация планов наталкивается на физические или психологические препятствия.

Во время эруптивной фазы интенсивные эмоции, такие как ярость, гнев и безумие, сочетаются с полным или частичным психозом и автоматическим, бесцельным или агрессивным двигательным возбуждением. Эруптивная фаза сопровождается характерным внешним видом - искажением бледных и покрасневших черт лица, появлением чрезмерно экспрессивных движений и изменением ритма дыхания. Патологический характер нарушений сознания и настроения выражается также в резком переходе от интенсивного двигательного возбуждения к психомоторной заторможенности, характерной для второй фазы.

Третья (и последняя) стадия характеризуется быстрым психическим и физическим истощением, сопровождающимся сном, апатией и оцепенением к окружающему миру и действиям, а также почти полным упадком сил. Воспоминания о событиях фрагментарны, но часто недолговечны.

Уголовный кодекс Республики Казахстан определяет правовые нормы совершения уголовных правонарушений в состоянии сильного душевного волнения (аффекта). А именно Ст.101 Особенной части УК РК «Убийство совершенное в состоянии аффекта»; и Ст.111 Особенной части УК РК «Причинение вреда здоровью в состоянии аффекта» которые однозначно и точно устанавливают признаки совершившего уголовного правонарушения против жизни и здоровья осуществленные в состоянии сильного душевного волнения, прописывают меры и виды наказания настоящего деяния и реализует тем самым охрану личности человека.

Согласно Нормативному Постановлению Верховного суда Республики Казахстан «О Квалификации некоторых уголовных правонарушений против жизни и здоровья человека» Ответственность по статье 101 УК РК и статье 111 УК РК возникает только тогда, когда аффект вызван насилием, издевательством или тяжким оскорблением со стороны потерпевшего либо иными противозаконными или аморальными действиями (бездействием) потерпевшего (причинение смерти или вреда здоровью близким лицам, их изнасилование, доведение до самоубийства, самоуправство, злоупотребление служебным положением и т.п.), а равно длительной психотравмирующей ситуацией, когда сильное душевное волнение возникло как следствие систематического противоправного или аморального поведения потерпевшего, от его неоднократных противоправных действий (систематическое нанесение побоев, истязания), последнее из которых явилось причиной убийства [3].

При этом не имеет значения, совершены ли указанные противозаконные действия в отношении самого виновного или же в отношении близких для него лиц. В свою очередь стоит отметить, что убийство или умышленное причинение вреда здоровью, совершенные в состоянии аффекта, даже при наличии квалифицирующих признаков, указанных в части второй статьи 99 УК РК и в части второй статьи 106 УК РК, надлежит квалифицировать по статьям 101 УК РК или 111 УК РК [4]. Следовательно важным аспектом по нашему мнению является значительно большее количество времени между действиями потерпевшего и ответными действиями виновного исключает применение статьи 101 УК РК или статьи 111 УК РК. Для выяснения вопроса, находился ли виновный в состоянии аффекта и в течение какого времени, необходимо проведение судебной психолого-психиатрической экспертизы, которая устанавливает психологические особенности

личности при условиях стресса и его влияние на поведение человека в интересующий следователя и суд момент. Необходимость в назначении СППЭ может возникнуть тогда, когда у следователя и суда возникает сомнение, что состояние субъекта могло повлиять на то, что лицо осознавало свои действия.

Таким образом, термин сильное психическое возбуждение (аффект) в уголовном праве используется исключительно для выделения и обозначения конкретной формы правонарушения, то есть сильного душевного волнения или повышенных эмоций, вызванных, в большинстве случаев, противоправным поведением потерпевшего.

Подобное душевное расстройство может ограничивать или полностью исключить умысел совершения уголовного правонарушения, но данные условия применяются только к статье 101 Особенной части УК РК и статье 111 Особенной части УК РК и в обязательном порядке назначается сложная психолого-психиатрическая экспертиза, лица совершившего уголовное правонарушение.

Таким образом мы считаем, что состояние внезапно возникшего душевного волнения это сложный процесс, так как в следствие выявления, важно определить его вид и причину возникновения. Именно от вида аффекта и причины его происхождения будут определяться меры и размер уголовной ответственности за совершенное лицом деяния. Согласно этому нашей задачей было изучить тему внезапно возникшего душевного волнения (аффекта) и раскрыть суть его понятия в Уголовном праве.

Список литературы:

- 1.Шопенгауэр. А: Труд «Эристика, или искусство побеждать в спорах».
- 2.Юридические науки. Материалы XI Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум 2019» Уголовно-правовое значение аффекта.
- 3.Нормативное Постановление Верховного суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года №1 «О квалификации некоторых уголовных правонарушений против жизни и здоровья человека» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P07000001S>
- 4.Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ СПОРОВ

ШИРЯЕВА И.Е.

студентка группы Ю-22-2

АЛЬМУХАМЕТОВА А.Г.

Научный руководитель, магистр юриспруденции,

ст.преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза

г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрены способы, которые работники и работодатели могут использовать для защиты трудовых прав в современной организационной среде. В статье анализируются такие аспекты, как внутреннее урегулирование трудовых конфликтов, медиация, арбитраж. Рассматриваются преимущества, недостатки каждого из этих способов защиты, а также даны выводы по исследуемой теме

Ключевые слова: трудовое законодательство, трудовой спор, способы защиты прав

Абсолютное большинство национальных правовых систем включает определенный набор способов защиты трудовых прав работников и работодателей. Не является исключением и Казахстан, где основным закон страны – Конституция содержит положение о том, что человек, его права и свободы являются высшей ценностью, в связи с чем, гарантируется право каждого на

судебную защиту его прав и свобод, а Трудовой кодекс Казахстана не только закрепляет положения, регулирующие порядок рассмотрения и разрешения трудовых споров, но и предусматривает защиту трудовых прав в качестве основной цели и принципа трудового законодательства.

За последние годы область трудового законодательства Казахстана претерпела коренные изменения, система соответствующих нормативных правовых актов стала более эффективной вследствие проведения второй кодификации, направленной на либерализацию трудовых отношений. Вместе с тем, несмотря на значительное повышение качества правового обеспечения трудовых прав человека, регулирование в данной сфере не лишено ряда недостатков: все еще высок процент трудовых споров, не созданы реальные механизмы предотвращения коллективных конфликтов, порождающих опасные социальные противостояния; получила широкое распространение практика не заключения трудовых договоров, подмена их гражданскими соглашениями, сокрытие фактической заработной платы; увеличение числа коллективных и индивидуальных трудовых конфликтов, низкая эффективность внесудебных механизмов разрешения споров.

Развитие внесудебных форм является в настоящее время общемировой тенденцией. Казахстан в данном направлении следует этой общепринятой практике. Трудовым кодексом 2015 года введен обязательный досудебный порядок рассмотрения трудовых споров. Однако следует признать и принять во внимание и тот важнейший факт, что обязательность досудебного урегулирования трудовых споров нарушает конституционное право каждого на судебную защиту. Конституция Казахстана в пункте 2 статьи 13 гарантирует право каждому на судебную защиту своих прав и свобод, в том числе, социально-трудовых прав и свобод. Пункт 3 статьи 39 Конституции закрепляет, что ни в каких случаях не подлежат ограничению права и свободы, предусмотренные статьей 13 Конституции [1]. Считаем, что введение обязательного досудебного урегулирования ограничивает право на судебную защиту дополнительными процедурами, не имеющими ничего общего с процессуальной судебной формой защиты права.

То, что законодатель изменил статус согласительной комиссии с необязательного и альтернативного судебного разбирательству способа разрешения трудового спора на обязательный досудебный этап, по всей видимости, является следствием стремления хоть как-то разгрузить суды, которые, как правило, завалены трудовыми спорами. Получилось это или нет, пока неясно. Сделать соответствующий вывод можно будет только по прошествии времени, когда сформируется и устоится правоприменительная практика.

Однако, нужно обратить внимание и на проблемные вопросы в работе согласительной комиссии.

В первую очередь необходимо отметить, что решение согласительной комиссии ранее не являлось и, в соответствии с новым Трудовым кодексом, не является финальной точкой в трудовом споре, так как стороны вправе обратиться в суд после рассмотрения их спора в согласительной комиссии. Новый Трудовой кодекс устанавливает два основания для такого обращения: 1) трудовой спор не был урегулирован согласительной комиссией, либо 2) решение согласительной комиссии не исполняется стороной (сторонами) трудового спора (следует иметь в виду, что без подтверждения истцом указанных оснований для обращения в суд исковое заявление будет возвращено ему соответствующим определением суда). Тем самым рассмотрение спора в согласительной комиссии в тех случаях, когда сторона (обе стороны) не была удовлетворена решением согласительной комиссии и после этого обратилась в суд, фактически просто затягивает конфликт.

Следует обратить внимание и на следующие аспекты института согласительной комиссии.

Объективность решений согласительной комиссии. Согласно Трудовому кодексу, согласительная комиссия формируется из представителей как работников, так и работодателя. При этом интересы работодателя представляют уполномоченные на это учредительными документами или доверенностью лица. Практика складывается таким образом, что представителями работодателя назначаются работники работодателя. Таким образом, трудовой спор между работодателем и работником фактически рассматривают другие работники этого работодателя. В такой ситуации возникает риск того, что решение по спору может быть принято отнюдь не в пользу

работодателя (даже если позиция работодателя по трудовому спору изначально юридически корректна), особенно если спор косвенно касается других работников или членов согласительной комиссии. В то же время, являясь работниками работодателя, члены согласительной комиссии могут быть подвержены давлению со стороны работодателя и тем самым спровоцированы на принятие решения в его интересах, несмотря на фактические обстоятельства дела. Возможен также и третий вариант - поскольку представители работников и работодателя рассматривают спор, руководствуясь интересами стороны, которую они представляют, решение трудового спора может привести к неразрешимому конфликту внутри самой согласительной комиссии.

Компетентность членов согласительной комиссии. Деятельность согласительной комиссии по своей сути является выполнением функции арбитра в трудовом споре. Очевидно, что лицо, выступающее арбитром, должно обладать не только специальными знаниями в отношении предмета спора, но также и специальными навыками для ведения переговоров. Между тем, как отмечалось выше, согласительная комиссия формируется из работников организации, которые с большой вероятностью не будут обладать всеми необходимыми навыками и знаниями. Хотя Трудовой кодекс прямо устанавливает обязанность проводить ежегодное обучение членов согласительной комиссии основам трудового законодательства, компетентное разрешение трудовых споров, как минимум на первых порах создания согласительных комиссий, для большинства организаций представляется проблематичным.

В Трудовом кодексе законодатель детально не регламентирует порядок создания и работы согласительной комиссии, оставляя данный вопрос в целом на усмотрение работодателя и работников и устанавливая только некоторые «точечные» регуляции в этой части. Соответственно, в целях того, чтобы в организации заработала согласительная комиссия, необходимо разработать и утвердить документ, который бы регламентировал все необходимые вопросы. Между тем, вопросов, которые необходимо четко урегулировать, как показывает практика, очень много.

Далее, рассмотрим порядок разрешения коллективных трудовых споров примирительными комиссиями и трудовым арбитражем.

Коллективными трудовыми спорами можно считать неурегулированные разногласия между работниками, работодателями и их представителями по поводу установления и изменения условий труда, заключения, изменения и выполнения коллективных договоров, соглашений, а также в связи с отказом работодателя учесть мнение профсоюзного органа при принятии локальных актов, содержащих нормы трудового права в организациях. Разногласия становятся спором, если стороны не достигли соглашения путем непосредственных переговоров, и у работников возникла необходимость обратиться в предусмотренные трудовым законодательством органы по разрешению этого коллективного трудового спора.

Коллективные трудовые споры разрешаются в следующей последовательности: рассматриваются работодателем (объединением) ассоциацией, союзом) работодателей), при невозможности разрешения – в примирительной комиссии, при недостижении соглашения в ней – трудовым арбитражем, по вопросам, не урегулированным им – судами [2].

Итак, примирительная комиссия – это орган, создаваемый по соглашению между работодателем и работниками (их представителями) для урегулирования коллективного трудового спора путем примирения сторон. Примирительная комиссия создается совместным решением сторон на паритетных началах из равного числа представителей от работодателя и представителей работников.

Действующее правовое регулирование создания примирительной комиссии имеет существенные недостатки. В частности, в законодательстве отсутствует четкость о том, кто может входить в состав примирительной комиссии, как со стороны работников, так и со стороны работодателя, должны ли это быть только работники данной организации. Не указывается, можно ли включать в состав примирительной комиссии работников другого структурного подразделения, если коллективный трудовой спор инициирован обособленным структурным подразделением. Не решены вопросы замены одного представителя на другого (например, в случае, болезни, отпуска или иных причин).

Личные качества представителей, их опыт и профессионализм во многом определяет

эффективность работы примирительной комиссии. Во многих случаях на практике в состав примирительной комиссии включают большое число представителей работодателя (например, юриста, главных специалистов), чтобы не вызывать их на заседания каждый раз по мере необходимости и более оперативно разрешать возникающие вопросы. В связи с этим возникает вопрос, могут ли в качестве представителей стороны выступать - лица, не являющиеся работниками организации, например, ученые юристы, специалисты и др. На эти важные организационные и процедурные вопросы создания примирительной комиссии трудовое законодательство Республики Казахстан ответа не дает.

При недостижении соглашения в примирительной комиссии ее работа прекращается, а для разрешения спора создается трудовой арбитраж.

Трудовой арбитраж – это временно действующий орган, создаваемый сторонами коллективного трудового спора с привлечением уполномоченных лиц для разрешения трудового спора при недостижении соглашения в примирительной комиссии.

Хотелось бы отметить целесообразность закрепления в трудовом законодательстве Республики Казахстан обязательные минимальные требования к содержанию регламента и полномочиям трудового арбитража. В частности, регламент должен содержать указания на место, даты и время заседаний трудового арбитража; порядок и время выступления представителей сторон, специалистов, экспертов, необходимые документы и порядок их исследования, а также случаи и возможность замены трудовых арбитров (в случае болезни, смерти, выявившейся профессиональной некомпетентности или личной заинтересованности, других случаях). Для обеспечения целостности в примирительных процедурах, полагаем, что на рассмотрение трудового арбитража, в обязательном порядке должны предоставляться результаты работы примирительной комиссии, посредника (в случаях участия посредника), т.е. протоколы разногласий. Закрепление данных требований в законодательстве позволит обеспечить единообразие в организации работы трудового арбитража, и повысит его эффективность.

Особое внимание нужно уделить и медиации при разрешении трудовых споров.

Процедура медиации в настоящее время требует тоже изменений. Совокупный анализ позволяет выделить условия в Казахстане, которые в настоящее время не позволяют расширить применение процедуры медиации к трудовым спорам. Во-первых, в связи с тем, что сторона трудового спора всегда может проигнорировать неподходящий для него результат, и другой стороне спора придется обратиться в суд. Во-вторых, в настоящее время расходы, связанные с проведением процедуры медиации, в несколько раз превышают расходы, связанные с обращением в суд за защитой нарушенного права. В-третьих, законодателем установлены недостаточные требования к квалификации медиаторов в области трудового права. В-четвертых, существуют общие проблемы работы медиаторов, без отраслевой принадлежности: низкая осведомленность населения о процедурах медиации невысокое доверие к ним; а также отсутствие: контроля со стороны государства к качеству подготовки профессиональных медиаторов соответствующими организациями; государственной координации и регулирования множества различных организаций медиаторов, не имеющих общего центра и условий взаимодействия. Возможно, потребуется рассмотрение вопроса о применении судебной медиации с обеспечением бесплатности проведения данной процедуры для сторон трудового спора путем ее финансирования из государственных бюджетных средств. Рекомендуем включить в перечень функций Министерства труда и социальной защиты ведение списка рекомендованных медиаторов, разрешающих непосредственно трудовые споры о праве, а также составление руководства по разрешению трудовых споров в рамках внесудебных процедур.

Медиативный способ урегулирования трудовых споров обладает рядом преимуществ по сравнению с государственным судопроизводством: отсутствие проблем с подсудностью и пропуском срока обращения за разрешением спора; оперативность в разрешении конфликта (в отличие от суда медиатору не надо добывать доказательства по делу, назначать экспертизы, вызывать свидетелей для дачи показаний и т.п.); снижение рисков неисполнения согласованного сторонами решения, поскольку оно принято в добровольном порядке и не содержит элементов принуждения; конфиденциальность информации, фигурирующей в процессе переговоров;

сохранение позитивных отношений между спорящими, восстановление благоприятного микроклимата в трудовом коллективе; достижение компромисса без силового давления на субъектов трудовых отношений; снижение издержек участников спора и государства.

Трудовое законодательство Республики Казахстан нуждается в формировании новых подходов к решению проблем, направленных на совершенствование защиты трудовых прав работников, а также в систематизировании и расширении научных знаний в этой области, проводя сравнительный анализ и изучая зарубежный опыт регулирования защиты прав сторон трудового договора.

Думается, чем больше и разнообразнее законодательство Казахстана будет предлагать сторонам различные, без непосредственного участия судов, процедуры примирения, в том числе бесплатную профессиональную медиацию и бесплатную помощь адвокатов, а также другие стимулирующие эти процессы меры, тем больше конфликтов и споров будут разрешены по обоюдному согласию участников, что будет способствовать снижению уровня конфликтности в обществе в целом, а значит и стабильности.

Для повышения эффективности социально-партнерской формы защиты разными авторами предлагаются различные варианты внесения изменений и дополнений в законодательство, регулирующее порядок разрешения трудовых споров. Поддерживается позиция, согласно которой необходимо закрепить в законодательстве принудительность исполнения решений примирительно-посреднических органов, которую следует обеспечить возможностью возбуждения исполнительного производства по нормам гражданского процессуального законодательства. Необходимо предусмотреть санкции в административном законодательстве за уклонение от примирительных процедур, создания комиссий по трудовым спорам и неисполнения решений названных органов. Эти санкции должны быть такими, чтобы работодателю было несоизмеримо более выгодно создавать примирительные органы, предоставлять их членам гарантии, а также исполнять решения указанных органов, чем быть подверженным административной ответственности.

В настоящее время в Казахстане судам общей юрисдикции полностью подведомственны трудовые споры. Система судебного рассмотрения и разрешения трудового спора в нашей стране имеет все задатки осуществления дифференциации судебных коллегий в зависимости от характера спора, как это сделано в некоторых зарубежных государствах (Германии, Бельгии, Норвегии, Швейцарии) [3, 460].

На основании вариантов организации и функционирования как обычных, так и специализированных судов в европейских странах, представляется, в настоящее время более целесообразным поэтапное реформирование существующей системы разрешения трудовых споров. На первом этапе необходимо законодательно предусмотреть выделение коллегий по рассмотрению трудовых споров как в районных судах, так и в областных судах, что позволит обеспечивать единство судебной практики. Вторым этапом должно стать непосредственное создание судов по трудовым спорам – первой и апелляционной инстанций [4, 108].

У Казахстана имеется огромный потенциал на выработку комплексной и целостной системы по защите трудовых прав работников и работодателей и разрешения, в связи с этим, трудовых споров. В целом, альтернативное разрешение трудовых споров в Казахстане нуждается в углублении согласованности и адаптации различных используемых механизмов к потребностям участников соответствующих спорных отношений. Изменения в действующее законодательство Республики Казахстан для обеспечения возможности использовать альтернативные способы разрешения трудовых споров должны учитывать лучшие образцы мировой практики, демонстрировать очевидность преимуществ, быть простыми и понятными не только для юристов, но и для населения.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>

2 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015г. №414-V ЗРК (с изменениями и дополнениями от 20 апреля 2023г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

3 Colvin A. J. S. American workplace dispute resolution in the individual rights era //The International Journal of Human Resource Management. – 2012. – Т. 23. – №. 3. – С. 459-475.

4 Хамзина Ж.А., Бурибаев Е.А., Специализированные суды по трудовым и социальным спорам в Казахстане: тезисы к перспективному направлению совершенствования системы отправления правосудия / Современные проблемы науки и образования. Том XIX. – Москва: Издательский дом Академии Естествознания, 2020. С.107-111// https://www.elibrary.ru/download/elibrary_44018240_32998177.pdf

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІН ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ КҮНДІЗГІ СТАВКАНЫ ӨТКІЗУДІҢ ТАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ЫҚЫЛАСОВ Ғ.

СПД-22-1к тобының студенті

ЕЛЕУБЕКОВА Н.Е.

Ғылыми жетекші, заң ғылымдарының магистрі

Аннотация: Бұл мақалада жалпы қылмыстық ұйымдардың қызметін тергеу кезінде күндізгі ставканы өткізу барысындағы түрлі тактикалық ерекшеліктерді қарастырдық. Күндізгі ставка дербес тергеу әрекеті болып табылады және Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 218-бабымен реттеледі. Негізінде, бұл бұрын жауап алынған екі адамнан олардың айғақтары арасында туындаған елеулі қайшылықтар туралы бір-бірінің қатысуымен жауап алу.

Кілт сөздер: тактика, тергеу, қылмыстық ұйымдар,

Бұл тергеу әрекетін қылмыстық ұйымдардың (корпорациялардың) қызметін тергеудің бастапқы кезеңінде жүргізу практикалық емес, өйткені тергеушіде қылмыстық әрекеттің нақты эпизодтары, топ ішіндегі қатынастар, қақтығыстар мен қайшылықтардың болуы және осы әрекеттің сәтті өтуіне ықпал етуі мүмкін басқа мәліметтер туралы жеткілікті ақпарат жоқ. Сонымен қатар, " бұл өте үлкен тәуекелге, кейде бетпе-бет ставканы жүргізудің ықтимал нәтижелерін болжау мүмкін .стігіне, тергеу жағдайының күрт нашарлау қаупіне байланысты. Айтпақшы, бұл тергеу әрекеті көптеген елдердің қылмыстық процесіне белгісіз " [1, Б. 48]. Сондықтан, біз бетпе-бет ставканы тергеудің келесі және соңғы кезеңдерінде ғана жүргізуді ұсынамыз, егер бұл қауіп болмаса:

а) қорқыту нәтижесінде немесе басқа себептер бойынша бетпе-бет ставканың "әшкерелеуші" қатысушысы айғақтарды өзгертуі мүмкін деген қауіп бар;

б) егер бетпе-бет ставка тергеуге қарсы іс-қимыл бойынша күш-жігерді үйлестіру үшін пайдаланылуы мүмкін болса;

в) бетпе-бет ставка айғақтардағы қайшылықты жою үшін емес, бұрынғы айғақтарды бекіту үшін жүргізіледі;

г) көп жағдайда айыпталушы мен оның туыстары мен жақын таныстары арасында бетпе-бет ставка жасау орынсыз. Аяушылық сезімдерінің соңғысы олардың айғақтарына жалған түзетулер енгізуі мүмкін [2, 167-бет].

Бұл жағдайларды анықтау бетпе-бет ставканың мазмұнын анықтап қана қоймайды, сонымен қатар бұл жағдайлардың қылмыстық топтардың Жедел-ізвестіру, процессуалдық-криминалистикалық қызметіне әсер ету сипатын көрсететін деректерді анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты бетпе-бет ставканы жоспарлау процесіне белгілі бір әсер ететін жағдайлардың үш тобын ажыратуға болады. Жағдайлардың бірінші тобы-тергеу әрекетін жүргізу процесін қиындататын жағдайлар. Екінші топ-қылмыскерлерге әсер ету тактикасын белгілі бір дәрежеде жеңілдететін жағдайлар. Үшінші топқа тергеу жағдайына, субъективті және объективті факторларға және басқа жағдайларға байланысты бетпе-бет ставканы жүргізу процесін қиындататын және жеңілдететін жағдайлар жатады.

Біздің зерттеулеріміз көрсеткендей, жағдайлардың басым көпшілігінде тергеу әрекетін жүргізу процесін қиындататын жағдайларға мыналар жатады:

- қылмыстық корпорацияның жоғары ұйымдық тұтастығы және олардың бірлігі;
- билік, басқару және сот органдарында сыбайлас жемқорлық байланыстарының болуы;
- қылмыстардың жоспарлануы және заңды мінез-құлық аңызының болуы;
- қауіпсіздік шараларын қабылдау, оның ішінде барлау және қарсы барлау;
- қылмыстық формацияның төменгі мүшелерінің шектеулі рөлдік хабардарлығы;
- жедел-іздістіру көздері арқылы алынған барлау ақпаратының жетіспеушілігі мен толықтушілігі;
- анықталған фактілерге қатысты тергеу бойынша белсенді іс-қимылдар жүргізудің іс жүргізу қажеттілігі.

Біздің мәліметтеріміз бойынша жағдайлардың екінші тобына мыналар кіреді:

- тергеу қызметкерлерінің бетпе-бет ставка жасау туралы шешім дайындау мен қабылдаудағы бастамасы;
- тосын факторды қолдану [3, б. 21] және тергеушінің рефлексия деңгейіндегі артықшылығы;
- қылмыстық формация көшбасшыларының және олардың жақын ортасының ұйымдасқан қылмыстық қызметі туралы жедел-іздістіру ақпаратының жеткілікті болуы;
- қылмыстық формация мүшелері арасында әртүрлі қайшылықтар мен қарама-қайшылықтардың болуы;

Жағдайлардың үшінші тобы мыналарды қамтиды:

- ұзақ өмір сүруге бағдарлау;
- қылмыстық іс-әрекеттің нақты эпизодтарына Жетекшілердің қатыспауы;
- өзінің қылмыстық профилін өзгерту мүмкіндігі;
- негізгі, негізгі қылмыстарға көмекші және жанама қылмыстар жасау;
- қылмыстық формацияның кейбір мүшелерінің шектен тыс әрекеттерді жасауы.

Бетпе-бет ставканы жоспарлау процесіне әсер ететін көрсетілген жағдайлар оны тактикалық тәуекел жағдайында жүргізуді болжайды, дегенмен көптеген тәжірибешілер мен сот-медициналық ғалымдар тактикалық тәуекел бетпе-бет ставканың табиғи құрамдас бөлігі екенін көрсетеді. Тәуекелден аулақ болуға деген ұмтылыс мүлдем нақты емес; міндет-ең аз тактикалық тәуекел стратегиясын таңдау, оның шешімінің ықтимал теріс салдарын болжау және осы салдарды жою немесе жеңілдету шараларын алдын-ала ойластыру [4, 192-бет].

Күндізгі ставканы жүргізу арқылы шешілетін тергеу жағдайлары:

1. Бұрын жауап алынған адамдардың бірі белгілі бір жағдайды түсіндірген кезде шынайы айғақтар береді, екіншісі жалған айғақтар береді.

2. Бұрын жауап алынған екі адам да бірдей жағдайларды түсіндірген кезде бір оқиғаны басқаша түсіндіре отырып, жалған куәлік береді.

Зерттелетін қылмыстарды тергеу кезінде бетпе бет ставканы ұйымдастыру мынадай іс жүргізу тәртібімен жүргізіледі:

1. Тергеуші бұрын жауап алынған екі адамның арасында, егер олардың айғақтарында елеулі қайшылықтар болса, осы қайшылықтардың себептерін анықтау үшін бетпе-бет ставка жасайды.

2. Осы Кодексте көзделген жағдайларда бетпе-бет ставкаға жауап алынатын адамның қорғаушысы, педагогы, дәрігері, аудармашысы және заңды өкілі қатыса алады.

3. Бетпе-бет ставканың басында бетпе-бет ставка жасалатын адамдардың бір-бірін білетіндігі және олардың қандай қарым-қатынаста екендігі нақтыланады. Куә мен жәбірленушіге айғақтар беруден бас тартқаны, айғақтар беруден жалтарғаны және көрінеу жалған айғақтар бергені үшін қылмыстық жауаптылық туралы ескертіледі, сондай — ақ оларға өзіне, жұбайына (зайыбына) және өзінің жақын туыстарына, ал діни қызметшілерге-мойындауға сеніп тапсырылғандарға қарсы куәлік бермеу құқығы түсіндіріледі.

4. Бетпе-бет ставкаға шақырылған адамдарға анықтау үшін бетпе-бет ставка жүргізілетін істің мән-жайлары туралы кезекпен айғақтар беру ұсынылады. Осыдан кейін тергеуші сұрақтар қояды. Бетпе-бет ставкаға шақырылған адамдар тергеушінің рұқсатымен бір-біріне сұрақтар қоя алады.

5. Күндізгі ставканы өткізу кезінде тергеуші іске қоса тіркелген заттай дәлелдемелер мен

құжаттарды ұсынуға құқылы.

6. Алдыңғы жауап алуларда бетпе-бет ставкаға қатысушылар берген айғақтарды жария етуге олар бетпе-бет ставкада айғақтар бергеннен және оларды хаттамаға енгізгеннен кейін рұқсат етіледі.

7. Күндізгі ставканың барысы мен нәтижелері ҚР ҚДЖК-нің 203-бабында көзделген қағидалар бойынша жасалатын хаттамада көрсетіледі.

8. Тергеуші бетпе-бет ставкаға қатысушыларды хаттаманың мазмұнымен таныстырады. Жауап алынған адамдардың хаттамаға түзетулер мен толықтырулар енгізуді талап етуге құқығы бар. Бетпе-бет ставка хаттамасына тергеуші мен жауап алынған адамдар қол қояды. Әрбір жауап алынған адам өз айғақтарына және хаттаманың әрбір бетіне қол қояды.

Қарастырылып отырған қылмыстарды тергеу кезінде бетпе бет ставка жасау тактикасының ерекшеліктері келесідей:

Біріншіден, қайшылықтарды басқа тәсілдермен жою мақсатында қылмыстық іс мұқият зерттеледі;

Екіншіден, егер бұл қарама-қайшылықтарды басқа жолдармен жою мүмкін болмаса, тергеуші бетпе-бет ставкаға дайындалып, келесі әрекеттерді орындауы керек:

- мәселе қайшылықтардың мәнін айғақтарда анықтау және осы әрекетке қатысушылардың қайсысы айғақтарды тергеу үшін нашар жаққа өзгерте алатынын анықтау. Егер Қайшылықтар еріксіз адамның көмегімен жойылса, онда оны осы тергеу әрекетіне дайындау керек;

- егер қылмыстық топ мүшелері арасында қайшылықтар болса, онда қарама-қайшылықтар алдымен топтың екінші мүшелерінде, содан кейін орта буында және соңында топта жетекші орынға ие адамдарда жойылатындай есептеумен бетпе-бет ставка жасау керек;

- егер топта тергеу әрекетін бастамас бұрын қақтығыстар мен қайшылықтар болса, тергеуші оларды күшейтуі керек, мысалы, мұндай қақтығыстардың бар екендігі және олардың себептері туралы хабардар болу, ұсталғандарға әртүрлі бұлтартпау шараларын таңдау, олардың жеке басын және қылмыс жасаудағы рөлін ескере отырып ұстау шарттары, олардан алынған айғақтарды пайдалану және басқалар. [5, б.274].

- бұл ретте олардың бір-біріне қарсы отыруы міндетті емес; олар бетпе-бет ставканың екінші қатысушысының жеке басын куәландыра алатындай жеткілікті, бірақ сонымен бірге олар бір-біріне арқа сүйей алады немесе тіпті егер бетпе-бет ставкаға қатысушылардың бірі жасаса, бөлімнің артына орналастырылуы мүмкін басқасын қорқыту немесе шартты белгілерді беру әрекеттері [1, б. 50].

- тактикалық әдістер мен комбинацияларды қолданған кезде тергеуші алдымен жауап алынуы керек адамды таңдайды және белгілі бір жағдайда орынды болатын әрекет тактикасын тиісті түрде қолданады. Мысалы, алдымен шындықты айтатын адамнан жауап алуға болады, ал кейбір басқа жағдайларда, керісінше, деректері шындыққа сәйкес келмейтін адамның айғақтарын тыңдауға болады;

- тек төтенше жағдайларда, елеулі қайшылықтар болған жағдайда, қылмыстық құрылымдарды ұйымдастырушылар мен белсенді орындаушылар арасында бетпе-бет ставкалар жасалуы керек. Бетпе-бет ставка кезінде олардың арасындағы қайшылықтардың барлық жиынтығын өсіп келе жатқан ретпен пайдалану қажет. Сонымен қатар, қалған дәлелдемелер де дайындалуы керек - басқа адамдардың айғақтары, құжаттық деректер, сараптама нәтижелері [6, 166-бет];

- сұрақтарды тек тергеуші және тергеу әрекетінің соңында қоюы керек; оның рұқсатымен бетпе-бет ставкаға қатысушылар бір-біріне сұрақтар қоя алады. Егер тергеуші сұрақтарда қорқыту, бопсалау, ақпарат беру немесе басқа да жағымсыз әрекеттерді байқаса, онда ол одан әрі сұрақтарға тыйым салып, тергеу әрекетін аяқтауы мүмкін;

- бетпе-бет ставканың бағасы барысы және нәтижелері хаттамада көрсетіледі, және қолдар әрбір жауаптан кейін және хаттаманың соңында қойылуы тиіс.

Біздің ойымызша, қылмыстық ұйымдардың қызметін тергеу кезінде бетпе-бет ставканы жүргізудің осы тактикалық ерекшеліктерін ұстану керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Закатов А.А., Цветков С. и. ұйымдасқан қылмыстық топтар жасаған қылмысты тергеу кезінде жауап алу тактикасы. - М., НИИРИО Моск. Ресей ПМ, 1996 ж.,- 86 Б.
2. Тергеу әрекеттері (процессуалдық сипаттамасы, тактикалық және психологиялық ерекшеліктері): Оқу. КСРО ПМ жоғары оқу орындарына арналған нұсқаулық / [А.К. Гаврилов, Ф. в. Глазирин, С. П. Ефимичев және т. б.]. - Волгоград: ВСШ, 1984. – 189 б.
3. Бахин в.п., Кузмичев В. С., Лукьянчиков Е. Д. ішкі істер органдарының қылмыстарды ашуда кенеттен пайдалану актісі: оқу. оқу құралы / В.П. Бахин, В. С. Кузмичев, Е. Д. Лукьянчиков; м-в ішкі. КСРО істері, Киев. жоғары. шк. оларға. Ф. Э. Держинский. - Киев: КСРО ПМ КВШ. – 1982. – 211 Б.
4. Белкин р. с. криминалистика курсы: 3 т. – М: заңгер, 1997. Т.3. - 480 б.
5. Ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес негіздері / ред.В. С.Овчинский, В. Е. Эминова, Н. п. Яблоков. - М.: "ИНФРА-М", 1996. - 400 б.
6. Нұрғалиев Б. М. ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекет. (қылмыстық-құқықтық, іс жүргізу және сот-медициналық аспектілер): Монография. - Қарағанды, ҚР МСК КВШ-дан, 1997. – 197 б.

ПРЕСТУПЛЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

ЮХНО С.

студентка группы ЮФ-2201

БУГАЕНКО Ю. Ю.

Научный руководитель,

доцент кафедры уголовного права

Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина

г. Краснодар, Россия

Аннотация. В данной статье рассмотрены роль и значение искусственного интеллекта в преступной деятельности. Актуальность выбранной темы заключается в росте киберпреступности, проблема – развитие искусственного интеллекта открывает возможности для злоумышленников, что затрудняет работу правоохранительных органов. Цель – анализ составов преступления, совершаемых с использованием искусственного интеллекта. Метод решения – разработка методических основ расследования киберпреступлений, информирование населения.

Ключевые слова: информационная безопасность, искусственный интеллект, нейросеть, киберпреступления, предотвращение киберпреступности.

В современном мире искусственный интеллект (далее – ИИ) достаточно плотно входит в повседневную жизнь человека и помогает в решении многих задач. Одно из ведущих направлений ИИ это – нейронные сети, являющиеся мощным классом алгоритмов машинного обучения, состоящие из искусственных нейронов, подобных по своему функционированию и строению человеческому мозгу. Главным отличием ИИ от нейросети является то, что ИИ – общее понятие, а нейросеть – конкретный механизм реализации ИИ. Подобных механизмов множество. Мы сталкиваемся с ними в повседневной жизни в самых различных сферах, например, система распознавания лиц на камерах видеонаблюдения, которая упрощает работу сотрудников МВД, компьютерные программы по обобщению законодательства и судебной практики, облегчающие поиск необходимой правовой информации, в том числе в новых редакциях.

Впервые термин «искусственный интеллект» в российском законодательстве был введен Указом Президента РФ «О развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации» (вместе с «Национальной стратегией развития искусственного интеллекта на период до 2030 года») от 10.10.2019 № 490 (ред. от 15.02.2024). Так, в соответствии с п. 5 «а» Указа искусственный интеллект – комплекс технологических решений, позволяющий имитировать когнитивные функции человека (включая поиск решений без заранее заданного алгоритма) и получать при выполнении конкретных

задач результаты, сопоставимые с результатами интеллектуальной деятельности человека или превосходящие их. Комплекс технологических решений включает в себя информационно-коммуникационную инфраструктуру, программное обеспечение (в том числе, в котором используются методы машинного обучения), процессы и сервисы по обработке данных и поиску решений [2].

Быстрое развитие информационных технологий и технологий ИИ несет огромный прогресс в улучшении качества жизни человека, однако и представляет серьезную опасность, выраженную в высоком росте киберпреступности. В настоящий момент на законодательном уровне определение киберпреступности не закреплено, однако в уголовном законе Российской Федерации упоминается понятие «преступления в сфере компьютерной информации», употребляющееся в названии главы 28 Уголовного кодекса Российской Федерации, который относит к категории IT-преступлений следующие составы:

- статья 272. Неправомерный доступ к компьютерной информации;
- статья 273. Создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ;
- статья 274. Нарушение правил эксплуатации средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации и информационно-телекоммуникационных сетей;
- статья 274.1. Неправомерное воздействие на критическую информационную инфраструктуру Российской Федерации;
- статья 274.2. Нарушение правил централизованного управления техническими средствами противодействия угрозам устойчивости, безопасности и целостности функционирования на территории Российской Федерации информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и сети связи общего пользования [4].

Некоторые правоведы рассматривают киберпреступность как «совокупность преступлений, совершаемых в киберпространстве с помощью или посредством компьютерных систем или компьютерных сетей, а также иных средств доступа к киберпространству, в рамках компьютерных систем или сетей, и против компьютерных систем, компьютерных сетей и компьютерных данных» [1, с. 48]. Исследователи определили киберпреступления как общественно опасные действия, которые совершаются через компьютерные сети или «Интернет». Цели таких преступлений различны и зависят от мотивов преступников. Методы киберпреступлений также разнообразны и могут затрагивать как индивидуальных пользователей, так и целые сетевые системы.

Всего в 2022 году на территории Российской Федерации зарегистрировано около 500 тыс. киберпреступлений. В сравнении с 2014 годом, когда было зафиксировано не более 10 тыс. случаев, статистика показывает более чем 50-кратное увеличение количества IT-преступлений. Такие данные предоставил Темирлан Салихов, представитель криминалистического центра Следственного комитета РФ. По его утверждению, злоумышленники в сфере киберпреступности используют искусственный интеллект для осуществления противоправных действий, несмотря на угрозу наказания, согласно Уголовному кодексу РФ. Они могут создавать фишинговые сайты и генерировать текст, имитирующий сообщения от конкретных организаций или фракций.

На основании статистических данных Управления Генпрокуратуры Российской Федерации по Центральному федеральному округу самыми распространенными киберпреступлениями с использованием ИИ являются: кибератаки; мошенничества; кражи; преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, сильнодействующих веществ; вымогательства; незаконные изготовление и оборот порнографических материалов или предметов. Основными способами совершения противоправных деяний в сфере IT-преступлений являются: использование (применение) сети «Интернет», социальных сетей, средств мобильной связи, расчетных (пластиковых) карт, компьютерной техники [3].

Кроме того, необходимо отметить и широкое использование сети «Интернет» и социальных сетей для навязывания определенного образа жизни, негативного отношения к представителям различных национальностей, социальному положению, властным структурам, религиям или, например, в целях организации массовых беспорядков, ст. 207-207.3, 208, 212, 282-282.4 УК РФ, и

других преступлений, в том числе и возможность использования ИИ при совершении таких общественно опасных деяний как шпионаж, государственная измена, незаконное получение сведений, составляющих государственную тайну.

Кибератаки с использованием нейросетей гораздо опаснее и эффективнее, так как трудность состоит в том, что их непросто выявить, а также оперативно отреагировать. Данная категория IT-преступлений характеризуется высоким уровнем общественной опасности, так как зачастую объектом данных посягательств выступает государство. Злоумышленники совершают следующие виды киберпреступлений с использованием ИИ: АРТ (усовершенствованная постоянная угроза) – создание преступной группировки, спонсируемой третьими лицами или определенным государством, с целью получения несанкционированного доступа к компьютерной сети, использование ИИ при совершении кибератаки помогает преступникам оставаться незамеченными; дипфейк-атаки – применение видео или фото контента, выдавая себя за других лиц, позволяет совершить мошеннические действия и дезинформировать; вредоносное ПО, адаптирующееся под разные условия и помогающее остаться необнаруженными; фишинг – отправка убедительных электронных писем для выяснения конфиденциальной информации; DDoS-атаки – ИИ применяется в строго определенной направленности для выявления уязвимости сети и увеличения масштабов, последствий киберпреступления.

Согласно данным на 2020 год на территории России 70,6 % киберпреступлений были квалифицированы как мошенничество. Злоумышленники используют немало способов применения ИИ в целях мошенничества, например, как: подделка личности, документов и голоса путем создания дипфейков; шантаж и сбор средств на благотворительность; создание фишиговых писем, копий легальных сайтов и рассылка их с целью получения персональных данных или денежных средств; автоматические массовые звонки и сообщения на телефоны абонентов и другие.

Применение ИИ в незаконном обороте наркотиков характеризуется созданием чат-ботов для поиска и вовлечения участников в совершение преступлений, работы с поставщиками и покупателями и анонимных транзакций с использованием криптовалюты, что затрудняет отслеживание происхождения и назначения денежных средств; шифрованием коммуникаций путем созданий зашифрованных сообщений, которые труднее отследить правоохранительным органам; обходом систем безопасности, что помогает преступникам заниматься продажей наркотиков без обнаружения своей личности, в том числе находясь на территории других государств.

Помимо этого, нейросети способны генерировать фэйковые интимные изображения на основе реальных фотографий из социальных сетей, чем активно пользуются злоумышленники для того, чтобы шантажировать своих жертв, в том числе и несовершеннолетних. Тем самым, организаторы мошеннических действий занимаются изготовлением и распространением порнографических материалов с использованием ИИ. А также совершают психологические атаки на граждан, в том числе и несовершеннолетних, умышленно доводя их до самоубийства, чему были примеры по распространению в социальных сетях интимных фотографий несовершеннолетнего, который из-за этого покончил жизнь самоубийством. На мой взгляд, следует ввести наказание за использование дипфейков в противоправных целях.

Исходя из данных Генпрокуратуры РФ наиболее ведущими киберпреступлениями являются следующие составы: неправомерный доступ к компьютерной информации (ст. 272 УК РФ), распространение вредоносных компьютерных программ (ст. 273 УК РФ), а также мошеннические действия, совершенные с использованием электронных средств платежа (ст. 159.3 УК РФ).

Кроме того, использование ИИ в сети «Интернет» и социальных сетях привело к массовому совершению преступлений, а в некоторых случаях к гражданской войне и терроризму в таких государствах как: Египет, Сирия, Украина, Казахстан, Тунис, а также на территории России. В настоящее время ИИ широко используется через сеть «Интернет» путем поиска и последующей вербовки граждан для совершения террористических актов и актов насилия.

В заключение можно сказать, что ИИ в руках злоумышленников может стать серьезным средством совершения преступлений как против граждан, юридических лиц, их имущества, так и против государств. Киберпреступления характеризуются высоким уровнем общественной опасности ввиду того, что масштаб атак и серьезность урона с использованием IT-технологий

возрастает в разы путем обхода всевозможных видов защит и имитации работы официальных структур, а также приспособления нейросетей к изменяющимся внешним факторам.

Удаленное совершение подобных категорий преступлений, возможность как законного доступа к сети «Интернет», так и незаконного подключения к ней, сокрытие следов подключения и точек доступа путем использования ИИ затрудняет выявление, расследование и поиск виновных. В МВД РФ подчеркивают, что в свете роста киберпреступности основным методом защиты граждан от преступлений остается проведение профилактической работы путем информирования общественности о новых методах и схемах высокотехнологичных преступлений.

Подводя итоги исследуемой темы, я считаю, что необходимы следующие коррективы для совершенствования борьбы с киберпреступностью:

1. Развить кадровый потенциал УБК МВД путем обучения сотрудников современным методам обнаружения и пресечения киберпреступности, а также улучшение квалификации специалистов по анализу и техническому расследованию киберпреступлений, в том числе прибегая к зарубежному опыту.

2. Совершенствовать технические возможности, т. е. обеспечивать УБК МВД РФ новыми программными и аппаратными средствами для обнаружения и идентификации киберугроз, а также создавать специальные центры разработки и тестирования алгоритмов защиты информации от посягательств.

3. Создание базы данных в реальном времени при одной конкретной службе о совершении всех преступлений, связанных с использованием сети «Интернет», мобильной связи, то есть все перечисленные в работе преступления и иные киберпреступления для упрощения анализа, принятия мер по предупреждению преступлений, а также их выявлению и раскрытию. В том числе внести изменения в Федеральный закон «Об оперативно-розыскной деятельности» от 12.08.1995 N 144-ФЗ (последняя редакция), УПК РФ, КоАП РФ, КАС РФ, касающиеся возможности незамедлительного блокирования счетов, абонентских номеров, сайтов, с использованием которых совершались киберпреступления, как это сейчас сделано в отношении преступлений экстремисткой направленности. Действовать правоохранительные органы и суды должны незамедлительно в упрощенном порядке, чтобы после получения информации о совершении одного преступления, предотвратить совершение других преступлений, а также сокрытие похищенного или другого имущества, приобретенного преступным путем. В настоящее время данные действия занимают настолько длительный характер и не корректируются в одной службе, что преступники успевают с использованием одних и тех же счетов, абонентских номеров совершить несколько, если не множество преступлений (телефонные мошенничества, сбыт наркотиков) с использованием ИИ.

4. Усилить международное сотрудничество для активного участия в международных проектах и программах обмена опытом и информацией для более эффективной борьбы с трансграничной киберпреступностью.

5. Расширить сотрудничество с частными компаниями и организациями, имеющими опыт в области кибербезопасности, путем установления партнерских отношений для обмена информацией о современных угрозах и совместной разработки мер по их предупреждению.

Внедрение данных мер позволит улучшить эффективность работы УБК МВД РФ в борьбе с киберпреступностью и обеспечить более надежную защиту информационных ресурсов государства, а также принять меры по предупреждению IT-преступлений, их выявлению и раскрытию.

В свою очередь, следует дополнить Уголовный кодекс Российской Федерации понятием «киберпреступление», что позволит расширить толкование и наиболее четко отразить как уже имеющиеся в Главе 28 УК РФ преступления, так и новые общественно опасные деяния, совершаемые в киберпространстве.

Список литературы:

1. Номоконов В. А., Тропина Т. Л. Киберпреступность как новая криминальная угроза // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2012. – № 24. – С.45-55.
2. О развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации: указ Президента РФ

от 10.10.2019 № 490 (ред. от 15.02.2024) // Собрание законодательства Российской Федерации от 14 октября 2019 г. № 41 ст. 5700

3. Статданные о преступлениях, совершенных с использованием современных информационно-телекоммуникационных технологий за 2022 год [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://epp.genproc.gov.ru/web/proc_cfo/massmedia/news/archive?item=8486050 (дата обращения: 10.03.2024)

4. Уголовный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 13.06.1996 № 63-ФЗ (ред. от 14.02.2024 г.) // Собрание законодательства Российской Федерации от 1996 г., № 25, ст. 2954

**БИДАЙ: ӘЛЕМДІК АЗЫҚ-ТҮЛІК ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗІ:
ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

АЙБЕКОВА А.А.

ТПП-21-1К тобының студенті

ӘУЕЗ Ж.К.

Ғылыми жетекшісі: оқытушы, магистр
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада егіншілік тарихы мен мәдени дәстүрі бай ел Қазақстандағы бидайдың рөлі зерттеледі. Авторлар бидайдың экспортқа, ауыл шаруашылығын дамытуға және елдің жалпы ішкі өніміне қосқан үлесін анықтай отырып, оның экономикалық маңыздылығына назар аударады. Бидайдың әлеуметтік-мәдени маңызына, оның қазақ халқының тамақтануындағы және мәдени дәстүріндегі рөліне, сондай-ақ ауыл қауымдарының әлеуметтік құрылымы мен дамуына ықпалына ерекше назар аударылады. Ол ресурстарды тиімді басқаруды, ауыл шаруашылығы инновацияларын және әлеуметтік жауапкершілікті қоса алғанда, бидай секторының тұрақты дамуының маңыздылығын көрсетумен аяқталады. Бұл мақалада Қазақстандағы бидайдың рөлі туралы зерттеулерге шолу жасалып, оның ел үшін маңыздылығы мен оның болашақтағы дамуының негізгі аспектілері көрсетілген.

Кілт сөздер: бидай, Қазақстан, экономикалық маңызы, ауыл шаруашылығы, экспорттау, әлеуметтік-мәдени маңызы, тамақтану, дәстүрлер, тұрақты даму, ресурстар, инновация, әлеуметтік жауапкершілік.

Ең көне мәдени өсімдіктердің бірі бидай әлемнің көптеген елдерінің, соның ішінде Қазақстанның ауыл шаруашылығында, экономикасы мен мәдениетінде маңызды рөл атқарады. Оның тарихы мыңдаған жылдардан басталады, бидай халық үшін негізгі азық-түлік көздерінің бірі болған Месопотамия мен Ежелгі Египеттің ежелгі өркениеттерінен басталады. Қазіргі әлемде бидай бүкіл әлемдік қауымдастықтағы миллиондаған адамдарды азық-түлікпен қамтамасыз ететін азық-түлік жүйесінің негізгі элементі болып қала береді. Қазіргі уақытта Қазақстанда астық өндіруді тұрақтандыру ауыл шаруашылығы ғылымдары мен өндірістің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Әсіресе бұл мәселе нарықтық экономикаға көшуге байланысты өткір қойылып отыр, бір жағынан Республикамыздың дүниежүзіндегі дамыған 50 елдің құрамына кіру мақсатында және қуатты бидай астығын арттырудың, оның экономикалық әлеуетін тұрақтандырудың, әрі азық түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің айтарлықтай шарты.

Бұл кіріспе табиғи ресурстарға бай және ауыл шаруашылығының ежелгі тарихы бар Қазақстан жағдайында бидайдың рөлін қарастырады. Біз бидайдың ел үшін экономикалық маңыздылығын, оның әлеуметтік-мәдени әсерін және қазіргі әлемдегі қазақстандық ауыл шаруашылығы өндірушілерінің алдында тұрған міндеттерді қарастырамыз. Бұл зерттеу Қазақстан жағдайында бидайдың маңыздылығын одан әрі түсінуге және оның болашақта тұрақты дамуының стратегияларын анықтауға көмектеседі.

Бидай – мыңдаған жылдар бойы адамның тамақтануында басты рөл атқаратын ең көне және маңызды дәнді дақылдардың бірі. Бұл дүние жүзіндегі миллиардтаған адамдардың негізгі азық-түлік көздерінің бірі. Мақала бидайдың әлемдік азық-түлік жүйесіндегі маңызы мен зерттелуіне арналған. Бүгінде бидай Америка мен Еуропадан Азия мен Африкаға дейінгі әлемнің көптеген елдерінде өсіріледі. Негізгі өндірушілер Қытай, Үндістан, АҚШ, Ресей, Франция және Канада.

Бидай түрлеріне қатты (нан үшін) және жұмсақ (нан өнімдері үшін), сондай-ақ климаттық жағдайлар мен өсіру әдістеріне байланысты қыстық және көктемгі жатады.

Азық-түлік өнімі ретінде бидайдың көптеген аса бағалы қасиеттері бар. Бидай дәні – аса құнарлы да қуатты азық, оны сақтау да қиын емес, бір жерден екінші жерге тасып жеткізу де оңай және оны өңдеп алуан түрлі өнім алуға болады. Бидай әртүрлі климаттық жағдайларға төзімді, сондықтан оны азық-түлік қауіпсіздігінің маңызды өнімі етеді. Талшыққа бай бидай ас қорыту жүйесіне және жалпы әл-ауқатқа ықпал етеді.

Бидай әлемдік саудада да шешуші рөл атқарады. Көптеген елдер бидайды экспорттайды және импорттайды, бұл маңызды өнімге ол тапшы аймақтарда қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Бұл оны жаһандық экономика мен азық-түлік қауіпсіздігінің маңызды элементіне айналдырады. Бидай өзінің маңыздылығына қарамастан, климаттың өзгеруі, аурулар мен зиянкестер, топырақ сапасына қауіп төндіретін бірқатар қиындықтарға тап болады. Климаттың өзгеруі кейбір аймақтарда егін шығымдылығының төмендеуіне және құрғақшылықтың артуына әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, аурулар мен зиянкестер егінге айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін. Дегенмен, асыл тұқымды өсірудің заманауи әдістері мен технологиясы бұл проблемаларды жеңуге көмектеседі. Бидайдың генетикасын, ауруға төзімділігін және өсіру технологияларын зерттеу бидай дақылдарының өнімділігі мен сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Қазақстанда бидай экономикада да, ауыл шаруашылығында да маңызды рөл атқарады, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени мәнге ие. Оның рөлінің аспектілеріне тоқтала кетсек:

1. Экспорттау. Қазақстан әлемдегі ең ірі бидай өндіруші және экспорттаушы елдердің бірі болып табылады. Бидай экспорты елге қомақты кіріс әкеледі және сыртқы сауда балансын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

2. Ауыл шаруашылығын дамыту. Бидай – Қазақстанның ауыл шаруашылығы секторындағы негізгі дақыл. Бидай өсіру ауыл шаруашылығын дамытуға, жергілікті халықты жұмыспен қамтамасыз етуге және ауылды дамытуға ықпал етеді.

3. ЖІӨ-ге үлес. Бидай өндірісі мен экспортының жоғары көлемі Қазақстанның жалпы ішкі өніміне (ЖІӨ) айтарлықтай әсер етеді, бұл ел экономикасының өсуіне ықпал етеді.

4. Әлеуметтік-мәдени маңызы. Бидай қазақстандықтардың рационында негізгі өнім болып табылады. Нан және басқа да бидай өнімдері қазақтың дәстүрлі асханасында маңызды орын алады.

5. Ауылдық елді мекендерді дамыту. Бидай өсіру Қазақстандағы көптеген ауылдық қауымдастықтардың негізгі қызметінің бірі болып табылады. Бұл әлеуметтік құрылымды нығайтуға, ауылдық қауымдастықтар мен дәстүрлі өмір салтын сақтауға көмектеседі.

6. Ауыл шаруашылығындағы инновация. Ауыл шаруашылығында жаңа сорттарды іріктеу, заманауи топырақ өңдеу әдістерін қолдану және тиімді суаруды ұйымдастыру сияқты заманауи технологиялар мен инновацияларды дамыту ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі мен тұрақтылығын арттыруға ықпал етеді.

7. Әлеуметтік жауапкершілік. Ауылдық аумақтарды дамыту және ресурстарға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету ауыл шаруашылығындағы әлеуметтік жауапкершіліктің маңызды аспектілері болып табылады, ол ауылдық қауымдастықтың тұрақты дамуы мен әл-ауқатына ықпал етеді.

Осылайша, бидай Қазақстанның экономикасында, ауыл шаруашылығында және әлеуметтік-мәдени саласында шешуші рөл атқарады және бұл саланың тұрақты дамуы ел болашағы үшін стратегиялық маңызы бар.

Алайда Қазақстанда бидай өндірісімен байланысты бірқатар мәселелер бар. Оның ішінде: аурулар мен зиянкестер, ауа райы жағдайлары, сорттың жаңаруының жеткіліксіздігі, ресурстарды тиімсіз пайдалану, ауылшаруашылық тәжірибесіне назар аудармау.

Қазақстанның бидайы басқа аймақтардағы сияқты әртүрлі аурулар мен зиянкестердің шабуылына ұшырайды, мысалы, тат, ұнтақты көгеру, септориоз, бидай жапырағы және т.б. Бұл астық түсімі мен сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін. Қазақстан құрғақшылық, қатты жел, төтенше температура және су тасқыны сияқты әртүрлі климаттық жағдайларға ұшырайды. Қолайсыз ауа-райы бидай өнімділігін айтарлықтай төмендетуі мүмкін. Көп жағдайда Қазақстанда

ауруға және қолайсыз ауа райы жағдайларына төзімділігі төмен, осылайша өндіріс көрсеткіштері нашарлауы мүмкін ескірген бидай сорттарын пайдаланады. Сонымен қатар, Қазақстанның кейбір аудандарында бидай өндірісіне кері әсер ететін топырақ эрозиясына, тұздың жиналуына және судың ластануына әкелетін топырақ және су ресурстарын басқару проблемалары бар. Суару, тыңайтқыштар және өсімдік қорғау құралдарын пайдалану сияқты заманауи ауылшаруашылық әдістері мен тәжірибелерін оңтайлы емес пайдалану бидайдың өнімділігі мен сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Бұл мәселелерді шешу үшін заманауи селекция әдістері мен гендік инженерияны, бидайдың төзімді сорттарын дамытуды, ауыл шаруашылығы тәжірибесін оңтайландыруды және ауыл шаруашылығы инфрақұрылымын жақсартуды қоса алғанда, ауыл шаруашылығына жүйелі көзқарас пен инвестиция қажет.

Осы мақаланы қорытындылай келе негізгі ойларды атап өткім келеді. Бидай Қазақстанның экономикасында, ауыл шаруашылығында және әлеуметтік-мәдени саласында шешуші рөл атқарады. Ол негізгі ауыл шаруашылығы өнімдерінің бірі болып табылады және халықтың тамақтануында маңызды орын алады. Қазақстанда бидай өсіруде аурулар мен зиянкестер, қолайсыз ауа райы жағдайлары, ресурстарды тиімсіз пайдалану және ауылшаруашылық тәжірибесіне жеткіліксіз көңіл бөлу сияқты бірқатар проблемалар бар. Бұл мәселелерді шешу ауыл шаруашылығына кешенді көзқарас пен инвестицияны қажет етеді. Қазақстанның бидай секторының тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін заманауи селекциялық әдістер мен гендік инженерияға инвестициялауды жалғастыру, бидайдың төзімді сорттарын дамыту, ауыл шаруашылығы тәжірибесін оңтайландыру және ауыл шаруашылығы инфрақұрылымын жақсарту қажет.

Қазақстанның бидай секторының алдында тұрған қиындықтарға қарамастан, заманауи технологиялар мен әдістер бидайдың өнімділігі мен сапасын арттыру перспективасын қамтамасыз етеді, бұл ауыл шаруашылығын дамытуға және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Олай болса, мақалада бидайдың Қазақстан үшін маңыздылығына тоқталып, оның өндірістік секторы алдында тұрған проблемаларға тоқталып, ауыл шаруашылығы мен ел экономикасының өркендеуін қамтамасыз ету үшін тұрақты даму қажет екендігі қарастырылған.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Оразалиев Р.А. Қазақстан бидайы Алматы: Қайнар, 2012 ж.- 36 б.
2. Алтынбаева Н.А. Бидай дәнінің алейрон ұлпаларының реттелуі. Алматы Қайнар, 2012.- 326 б.
3. Гарелова Е.И, Сандлер Ж., Сапалы дән өнімді. Алматы: Қайнар, 2015.- 351 б.
4. Бараев А. И. Яровая пшеница в Северном Казахстане Қайнар, Алматы: 2015 ж. - 240 с.

БАСҚАРУ САЛАСЫНДАҒЫ PR-ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

АЙЫМБЕТҚЫЗЫ Т.

ТПП-22-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, магистр

ЖАР Ж.Ж.

Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы.

Аннотация: Құрамында кофеин бар қантпен тәтті сусындар қазіргі уақытта адамдар арасында кеңінен қолданылады және жалпы денсаулыққа теріс салдары болуы мүмкін. Біздің зерттеуіміз қантпен тәтті сусындардың (SSB) әсерін және олардың денсаулыққа әртүрлі тәсілдермен, әсіресе

миға қалай әсер ететінін талқылауға бағытталған. Диеталық сусындардың қаншалықты зиянды болуы мүмкін екенін және ананың жүктілік кезінде және босанғаннан кейінгі кезеңде шоколадты немесе алкогольсіз сусындарды тұтынуы когнитивті бұзылулармен және баланың семіздігімен байланыстарын анықтау.

Түйінді сөздер: сода, кофеин, қантпен тәтті сусындар, газдалған сусындар

Бүгінгі дамып келе жатқан қоғамда газдалған сусындарды пайдалану қажет болды, егер аздап сөзсіз болмаса. Сусын кола сияқты газдалған кофеинді сусындардан немесе диеталық кола сияқты диеталық сусындардан тұрса да, барлығына газдалған сусынның жағымды және сергітетін дәмі ұнайды. Бұл газдалған сусындар көтеріңкі және шөлді қандыратын әсерге ие болғанымен, олар сәйкесінше мидың қалыпты физиологиялық жұмысына кедергі келтіретін және әсер ететін рөл атқарады [1].

Газдалған алкогольсіз сусындардың негізгі компоненті мидағы ретикулярлық жүйенің қозуын тудыратын кофеин болып табылады. Жүйенің шамадан тыс қозуы ұйқысыздыққа, психомоторлы қозуға және бас ауруына әкеледі. Бұл сусындар сергітетін және жағымды дәммен қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар олар үлкен жауапкершілікті талап етеді. Эль-Террас және т.б. ген экспрессиясына созылмалы сода қолдануды бағалау үшін Wistar егеуқұйрықтарына зерттеу жүргізді.

Талдау айтарлықтай теңгерімсіздікті және мидағы тотығу стрессі деп аталатын ген экспрессиясының өзгеруін, соның ішінде моноаминоксидаза мен ацетилхолин-эстераза ферменттерінің деңгейінің төмендеуін хабарлады. Бұл егеуқұйрықтар сонымен қатар каталаза мен глутатионредуктазаны қоса алғанда, антиоксиданттардың деңгейінің төмендеуін көрсетті.

Көптеген адамдар диеталық сусындарды қалыпты газдалған газдалған сусындардан гөрі денсаулыққа қауіп төндіретінін ұнатса да, Еуропалық клиникалық тамақтану журналы жариялаған зерттеуде диеталық сусындарда қолданылатын негізгі ингредиент аспартам ұйқысыздықпен, бас ауруымен және құрысулармен және созылмалы жағдайларда соқырлықпен байланысты болды. , нейроуыттылық және жад жоғалту [3]. Мұның себебі - аспартамның фенилаланинге, аспарагин қышқылына және аспартамның негізгі компоненттері метанолға ыдырауы. Бұл бұзылу өнімдері дененің өсуі мен дамуында маңызды рөл атқарады. Диеталық сусындарды қабылдауға байланысты осы компоненттердің артық жиналуы цитотоксикалық әсерге әкеледі.

Газдалған кофеинді коланы немесе диеталық коланы пайдалану, жасанды хош иістендірілген сусындар және олардың жоғары калориялы тұтынуы ми дисфункциясын, деменцияны және инсультты көрсетеді және қолдайды.

Бүгінгі дәуірдегі сода және диеталық тұтыну.Қант қосылған сусындар (SSBs) диетадағы қосылған қанттың жетекші көздері болып табылады және жаһандық деңгейде көбейіп келеді. Кофеин адам диетасының орталық бөлігі болып табылады және сонымен қатар көптеген тағамдар мен сусындардың, соның ішінде кофе, шай, алкогольсіз сусындар, диеталық сусындар, энергетикалық сусындар және онымен байланысты өнімдердің негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДСҰ) бос қанттарды қабылдау жөніндегі 2015 жылғы нұсқауына сәйкес, қантпен тәттілендірілген соданың бір құтысында тәулігіне ұсынылатын 25-50 граммның жоғарғы шегі бар.

Кофеиннің миға әсері.Кофеин ересектер мен балалар жиі тұтынатын стимулятор болып табылады. Кофеинді 100-ден 400 мг-ға дейін тұтыну жүйке, қобалжу және дірілдеу қаупінің жоғарылауымен байланысты болды. Балалардағы миелинизация және кесу процестерін қамтитын мидың дамуының жалғасуына байланысты бұл олардың денсаулығына зиянды. Owolabi және т.б. кофеин мен каннабисті енгізу арқылы егеуқұйрықтарға зерттеу жүргізді. Бұл глутатион-6-фосфатаза дегидрогеназа деңгейінің жоғарылауына әкелді. Сондай-ақ, глутамат, гамма-аминобутир қышқылы (GABA) және дофамин жоғарылады. Жуырда Сюй мен Рейхельт егеуқұйрықтарға жүргізген зерттеу кофеинді сусындар мен сахарозаның миға әсерін байқады. Зерттеу екі ингредиенттің де миға әсер етіп, мазасыздықты тудыратын және микротүтіктерді ұйымдастыратын екінші хабаршы ретінде әрекет ететін гиппокамптағы парвалбуминнің (кальцийді

байланыстыратын ақуыз) деңгейін өзгертетіні туралы қорытындыға келді. Оның мидағы өзгерісі Альцгеймер ауруы бар науқастарда байқалады.

Pase және т.б. жасанды тәттілендірілген сусындарды тұтыну бойынша перспективалық когорттық зерттеу жүргізді. Зерттеу жасанды тәттілендірілген сусындар инсульт пен деменцияның жоғары қаупімен байланысты екенін анықтады. Тегін қанттар сонымен қатар сусындардағы маңызды ингредиент және тіс кариесінің негізгі себебі болып табылады. Оларға глюкоза, фруктоза сияқты моносахаридтер және өндіруші, аспаз немесе тұтынушы тамақ пен сусынға қосатын сахароза немесе асханалық қант сияқты дисахаридтер жатады.

Жақында жүргізілген сауалнамада орташа алғанда 48% жеміс шырындары мен коктейльдердің мазмұнын төмен бағалады, ал газдалған сусындардың қант құрамы 12% жоғары бағаланды. Сондай-ақ, Meng et al. кокс және басқа алкогольсіз сусындар сияқты сусындардың миға әсерін көрсететін зерттеу жүргізді. Олар алкогольсіз сусындар мен кәдімгі кофенің тыныштық күйіндегі электроэнцефалография (ЭЭГ) сигналдарына және моторлы қиялға негізделген ми-компьютер интерфейсінің өнімділігіне әсерін зерттеді. Бұл сусындар әртүрлі үлгілерде ми толқындарына әсер етеді деген қорытындыға келді. Pase және т.б. Framingham Offspring Cohort зерттеуінің перспективалық деректерін пайдалана отырып, осы пікірталасқа жаңа деректер қосты. Олар қантты, жасанды тәттілендірілген сусындарды соңғы және ұзақ мерзімді тұтыну және инсульт пен деменция қаупі арасындағы байланысты зерттеді. Сонымен қатар, жақында Лебда және т.б. алкогольсіз сусынның құрамындағы аспартамның ми қызметіне әсерін және оның мидағы энергетикалық күй, тотығу стрессі және апоптоздың молекулалық жолдары арасындағы байланысын түсіну үшін егеуқұйрықтарға жасалды. Сарысу мен ми креатининкиназасын тежеу арқылы егеуқұйрықтың миының энергетикалық қызметіне әсер етеді деген қорытындыға келді. Ол сондай-ақ кальций мен натрийді жоғарылату және мыс, темір, мырыш және калийді азайту арқылы электролиттерді өзгертеді. Сонымен қатар, алкогольсіз сусындар қалқанша безінің T4 гормонын және қалқанша маңы безінің гормондарын жоғарылату және қалқанша безінің гормоны T3 және альдостерон деңгейін төмендету арқылы қандағы гормоналды деңгейге әсер етуі мүмкін.

Ұйқыдағы сусындардың рөлі.Алкогольсіз сусындар мен басқа да сусындарды тұтыну көбінесе балалар мен жасөспірімдерде байқалады. Бұл әсіресе студенттерде ұйқы режиміне және оның сапасына әсер етеді. Марморштейн жүргізген зерттеу кофеинді сусындардың жас жасөспірімдердің ұйқысына қалай әсер ететінін зерттеді. Ол энергетикалық сусындар мен кофені тұтынатын жас жасөспірімдердің алкогольді теріс пайдалану қаупі әдеттен тыс жоғары екенін анықтады. Сондай-ақ, Чапут және т.б. жүргізген жақында зерттеу. балалар арасындағы қысқа ұйқы ұзақтығы кәдімгі алкогольсіз сусындарды ұзағырақ қабылдаумен және ерте ұйықтау уақыты алкогольсіз сусындар мен басқа сусындарды үнемі пайдаланумен байланысты екенін көрсетті [4].

Сусындарды тұтыну және оның балаларға әсері.Қазіргі уақытта балалар қанттың 30% тұрақты түрде алкогольсіз сусындар арқылы алады. Натрий бензоаты (SB) көптеген тағамдар мен сусындарда кездеседі. Балалардағы оның әсіресе алкогольсіз сусындар мен басқа да сусындарды тұтынуының жоғарылауы назар тапшылығы-гиперактивтіліктің бұзылуымен байланыстырады. Хошнуд және т.б. жүргізген зерттеу. тышқандардың миына SB әртүрлі деңгейлерінің әсерін зерттейді. SB есте сақтау және қозғалыс координациясын айтарлықтай нашарлатады, глутатион (GSH) деңгейін төмендетеді және мидағы малондальдегид (MDA) деңгейін арттырады деген қорытындыға келді. Дегенмен, ацетилхолинэстераза (AChE) белсенділігінде кейбір өзгерістер байқалды. Бұл нәтижелер SB қысқа мерзімді тұтыну жад өнімділігін нашарлатуы және тышқандардағы мидың тотығу стрессін арттыруы мүмкін екенін көрсетеді [5].

Жүктілік кезінде алкогольсіз және диеталық сусындарды қолдану және оның ұрпақтар мен балаларға әсері.Зерттеуді Kjaergaard және т.б. онда ол ананың шоколад пен алкогольсіз сусындарды қабылдауының әсері және оның ұрпақтардағы метаболикалық фенотипке ұзақ мерзімді салдары, егер олар босанғаннан кейінгі өмірде жоғары сахароза алкогольсіз сусынды қосымша диетаны қабылдауды жалғастырса деген қорытындыға келді. Бұл ұрпақтар гипоталамус лептин сигналындағы өзгерістерге байланысты энергия тұтынудың төмендеуіне қарамастан семіздік белгілерін көрсетті. Сондай-ақ, Коэн және т.б. қантты тұтынуды көрсетеді, әсіресе жүктілік кезінде

және балалық шақта SSB-дан, баланың танымына теріс әсер етуі мүмкін. Дегенмен, салауатты тамақтану және тамақтану оны болдырмауы мүмкін және танымның жақсаруына әкелуі мүмкін [6].

Қорытындылай келе, құрамында қант пен кофеин бар алкогольсіз сусындардың жалпы тұтынуы бүкіл әлемде, әсіресе жастар арасында күрт өсуде. Бұл кәдімгі немесе диеталық сода болсын, олардың барлығы адам ағзасына зиян келтіретін механизмдерді шығаратыны белгілі. Сондықтан бұл мәселеге кеңінен тоқталып, оның келеңсіз салдарын жою үшін өмір сапасын жақсарту үшін оны одан әрі пайдалануды азайту үшін көбірек хабардар ету керек. Тұтастай алғанда, бұл тақырып бойынша әлі де көп зерттеулер қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Диеталық және газдалған газдалған сусындардың ересек аналық альбинос Wistar егеуқұйрықтарының миының гистологиясына әсерін салыстырмалы зерттеу. Элува М, Иньянemme I, Акпантах А, Эканем Т, Эконг М, Асукуо О, Нваканма А. Афр денсаулық ғылымы. 2013; 13 :541–545. [[PMС тегін мақала](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

2. Диетадағы кофеиннің жалпы ингредиенті және оның адам денсаулығына әсері (Поляк тіліндегі мақала) Wierzejska R. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22928360>. Роч Панств Закл Хиг. 2012; 63 :141–147. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

3. Газдалған алкогольсіз сусындар тотығу стрессін тудырады және Wistar егеуқұйрықтарының миындағы белгілі бір гендердің экспрессиясын өзгертеді. Эль-Террас А, Солиман ММ, Альхедайда А, Атия ХФ, Альхартти А, Банажа А.Е. Mol Med Rep.2016; 13 :3147–3154. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

4. Аспартамның миға тікелей және жанама жасушалық әсері. Хамфрис П, Преториус Е, Науде Х. Эур Дж Клин Нутр. 2008; 62 :451–462. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

5. Биохимиялық реакциялар және егеуқұйрық миындағы аспартамның ұзақ мерзімді әсеріне апоптоздың митохондриялық делдалдық активтенуі. Ashok I, Sheeladevi R. Redox Biol.2014; 2 :820–831. [[PMС тегін мақала](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

6. Аспартамның (жасанды тәттілендіргіш) егеуқұйрық миындағы мембраналық гомеостатикалық теңгерімсіздікке және гистопатологияға ұзақ мерзімді әсері. Ashok I, Sheeladevi R, Wankhar D. Бос радикалды антиоксиданттар. 2013; 3 :42–49. [[Google ғалымы](#)]

ВКУСНОЕ ИСКУССТВО: МЕРЕНГА В ДЕСЕРТАХ

АМАНТАЕВ А.Б.

Студент группы ТПП-21-2

АБЗАЛБЕК М.С.

Научный руководитель, ст. преподаватель, магистр
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: Эта статья предоставит читателям информацию о меренге как о десертном ингредиенте, включая его происхождение, различные виды и способы применения. Меренге не только является важным компонентом многих десертов, но также имеет глубокие культурные корни в музыке и танце. Статья может помочь распространить знание о культурном наследии стран, где меренге имеет особое значение. Также она может вдохновить читателей на использование меренги в своих кулинарных творениях, расширяя их кулинарные горизонты и принося новые вкусовые впечатления. Для любителей десертов данная статья может быть интересным и познавательным чтением, которое приносит удовольствие и развлечение.

Ключевые слова: белок, меренга, безе, сахар, взбитые белки, десерты, начинки

Меренга - это смесь взбитых белков и сахара, обычно в соотношении 2:1 (два части белка на одну часть сахара). Он создает легкую и пышную консистенцию с неповторимым ароматом ванили или других ароматизаторов, которые могут быть добавлены во время приготовления. Пара свежих взбитых белков с сахаром и воздушная вуаль безе потрясает видом и вкусом. Приготовить меренги, они же безе, несложно, если точно соблюдать пропорции закладки и этапы технологии. У этого десерта, как у любого другого блюда, есть свои секреты, история происхождения, классика жанра, фьюжн, креатив традиции и кулинарный шарм. Безе (baiser) в переводе с французского означает «поцелуй». Много других романтических имен носит этот нежный десерт – «испанский ветер», «французские меренги», «безе любви». По одной из версий впервые взбил белки с сахаром и запек их в печи кондитер Гаспарини в Швейцарии, в городке Майринген, по имени города называли тающее во рту лакомство «меренгами».

Другая версия отсылает нас в конец XVII века, когда впервые это воздушное название было замечено в кулинарной книге Франсуа Массиало. Быстрота и простота приготовления десертного блюда сделали его фаворитом высокой кухни многих стран. Меренги поначалу подавались лишь к королевским столам. Из-за простоты приготовления и доступности ингредиентов со временем безе стало украшением меню многих ресторанов и кафе, получив широкое распространение в мире. Меренга – такое название также носит зажигательный латиноамериканский танец-забава. Историй происхождения имени несколько: по одной из них родился танец в Доминиканской республике, где темнокожие на плантациях сахарного тростника были прикованы друг к другу единой цепью. Ритм движениям задавали надсмотрщики, выбирая барабанную дробь. Активные пассы танца очень похожи на движения миксера при взбивании воздушного безе. Видимо, это еще одна версия происхождения названия.

Меренги обеспечивают разрыхляющее действие в муссах и кремах (пр. — крем Шибуст). При этом часто используется желатин для закрепления продукта, если не требуется выпекание. Самое важное условие для получения меренги: желток не должен попасть в белки при разделении. Даже немного желтка может помешать белкам образовать пену и сформировать меренгу. Для приготовления меренги все принадлежности должны быть *обезжиренными, чистыми и сухими*.

Мягкие пики - это когда белок уже хорошо взбит, но если вынуть венчик, то белковая масса не будет держаться на нём и будет стекать. Мягкие пики нужны, когда вы готовите суфле или бисквит.

Средние пики - это когда белковая масса уже держится на венчике, но кончик опадает, погибает птичьим клювом. Средние пики тоже подойдут для приготовления бисквита. То есть, взбитые до мягких и средних пик белки ещё имеют потенциал к увеличению объёма, а поэтому вырастут во время приготовления.

Твердые/жесткие пики – это когда при поднятии венчика взбитая белковая масса такая плотная, что держится на нем уверенно, не опадает, а кончик стоит ровненько. Именно эта степень взбитости чаще всего нужна, когда вы готовите безе, кремы. Белки, взбитые до твердых пик, уже не будут сильно увеличиваться в духовке, но лучше всего держат форму.

Перевзбитые белки - это одна из самых распространённых ошибок при образовании яично-белковой пены или меренги. Если белки перевзбиты, то они становятся сухими, пена пойдёт комками и потеряет объём, конечный продукт не увеличится в объёме, как надо. Меренгу с малым количеством сахара *очень легко перевзбить*. Если такая меренга используется для облегчения вкусовой основы (мусса или крема Патисьер), то её будет сложно перемешать с основной смесью, т. е. при долгом перемешивании смесь потеряет воздушность и лёгкость. Поэтому меренгу с малым количеством сахара нужно взбивать не до конца, чтобы пики пены оставались мягкими, которые при поднятии венчика падают и образуют «клюв». Взбитая меренга должна быть гладкой и без зернистости. При влажных условиях меренга плохо хранится, так как сахар впитывает влагу из воздуха, появляется пористая структура, она приводит к вялому и разжиженному состоянию меренги. Кислые продукты (крем тартар, уксус, лимонная кислота) *увеличивают стабильность* меренги. Кислота увеличивает силу удержания пены и уменьшает возможность перевзбития меренги. Но если взбивание происходит в медной посуде, то кислоту не используют, так как она растворяет медь. Как только меренга взбита, то её либо вмешивают в основную смесь, либо — смесь добавляют в меренгу. Исключением служит меренга, которая отсаживается и

выпекается без добавления других ингредиентов. Вмешивание меренги — очень важный процесс, так как при этом происходит соединение двух разных заготовок, которые отличаются по лёгкости, в единую массу. Вмешивание обычно производят лопаткой, ведя её снизу вверх, при этом вращая миску. Часто небольшую часть более лёгкой смеси добавляют в более плотную, что облегчает последнюю, и затем уже легче добавлять другую часть. Вмешивание должно происходить быстро и аккуратно, иначе будет потеряна воздушность более лёгкой смеси.

Существуют 3 типа меренги: французская, итальянская и швейцарская. Каждая используется в определённых случаях.

Итальянская меренга - в итальянской меренге белки завариваются сахарным сиропом. Горячий сахарный сироп (114–118°C, стадия мягкого шарика) выливается во взбитые до пивной пены белки и взбивается до получения плотной меренги. Достигается хороший объём, стабильная меренга, которая лёгкая и эластичная. Используется в приготовлении муссов и светлого масляного крема, так как её не нужно запекать.

Швейцарская меренга - это смесь белков и сахара, нагретая на водяной бане до 54°C, затем взбитая в очень стабильную, крепкую меренгу. Швейцарская меренга имеет меньший объём и лёгкость, чем другие, так как сахар добавляется в самом начале. Меренга получается более плотной и устойчивой. Поскольку она заваривается на водяной бане — то есть белки пастеризуются, а это значит, что швейцарскую меренгу можно использовать без дальнейшей термической обработки: для прослойки коржей, декорирования и т. д.

Французская меренга - обычно используется при выпечке тортов и печений. Это обычное взбивание белков с сахаром. Она может выпекаться.

Список литературы:

1. Сладкая Франция: история создания Безе. Режим доступа – URL: <https://techno-od.livejournal.com/39611.html>
2. Ляховская Л.П. Меренги. Секреты домашнего кондитера. http://publ.lib.ru/ARCHIVES/L/LYANOVSKAYA_Lidiya_Petrovna/Lyahovskaya_L.P..html
3. Швейцарская меренга — все, что нужно о ней знать и как ее правильно приготовить. Режим доступа – URL: <https://www.marybakery.ru/educations/shvejcarskaja-merenga-vse-chto-nuzhno-o-nej-znat-i-kak-ee-pravilno-prigotovit/>

АС ТҰЗЫ

АРАЛ А.А.

С-23-1к тобының студенті

ИСАБАЕВА Г.М.

Ғылыми жетекші, х.э.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Мақалада ас тұзының маңызы, мәлімет және адам ағзасына пайдасы мен зияны, өндіріс жерлері. Шұжықтағы ас тұзын Аргентонометриялық Морь әдісімен мөлшерін анықтау және одан нәтиже шығару керек екенін қарастырамыз.

Кілтті сөздер: Ас тұзы, ас тұзының пайдасы және зияны, Аргентонометриялық талдау әдісі, Титірлеу әдістері.

Ас тұзы туралы мәлімет- NaCl, натрий хлориды- кристалды зат. Күнделікті өмірде тұз негізінен натрий хлоридінен (NaCl) тұратын минерал болып табылады. Тағамдарға, әсіресе түйіршікті түрде қосылғанда, ол ресми түрде ас тұзы деп аталады. Табиғи кристалды минерал ретінде тұз тас тұзы немесе галит ретінде де белгілі. Тұз жалпы тіршілік үшін қажет, ал тұздылық адамға тән негізгі дәмдердің бірі болып табылады. Тұз - ең көне және кең таралған аспаздық дәмдеуіштердің бірі және одан да дәмді емес тағамдардың дәмін жақсартатыны белгілі. Тұзда

у, маринадтау және маринадтау да тағамды сақтаудың ежелгі және маңызды әдістері болып табылады [1].

Ас тұзының пайдасы және емі:

Бұл өнім 1 типті қант диабетімен ауыратын адамдар үшін маңызды ингредиент екенін ескере отырып, ас тұзының артықшылығы оның қандағы қант деңгейін, соның ішінде инсулин қажеттілігін реттеу қабілетіне байланысты.

Ас тұзының ағзаға тигізетін пайдасы, әсіресе ми жасушалары үшін маңызды болып табылатын жасушаішілік ортаның қышқылдығын қалыпқа келтіру қажет екендігінен де анық. Сондықтан организмдегі тұздар мен минералдарды бұзатын диуретиктерді және тұзсыз диеталарды қолдану Альцгеймер ауруының даму қаупін арттырады.

Ас тұзының құрамдас бөліктері адам ағзасына өте пайдалы әсер етеді. Натрий иондары мен хлор организмде болып жатқан көптеген процестерге қатысады; Олар асқазан сөлінде, орталық жүйке жүйесінде, сүйек және бұлшықет тіндерінде, қанда және жасушааралық сұйықтықта болады. Әсіресе жылы аймақтардың тұрғындары онымен толықтырылуы керек, өйткені олар белсенді терлеуді сезінеді және су-тұз алмасуын жеделдетеді. Сол себепті солтүстік халықтары тұзды онша қажет етпейді және онсыз ұзақ уақыт істей алады.

Сонымен қатар, тұзды тұтыну деңгейі жоғары физикалық белсенділікпен артуы мүмкін. Мұндай жағдайларда «бос» тазартылған судан гөрі маңызды тұздарға қаныққан минералды суды ішкен дұрыс.

Жүкті әйелдердің тұзды тағамдарға деген құштарлығы әбден ақталған, өйткені қан көлемі көбейе бастайды және нәтижесінде жасушаларда сақталатын су мөлшері артады, бұл аздап ісінуді тудырады. Сіз диуретиктерді ішуге болмайды, өйткені олар денеден көптеген пайдалы заттарды алып тастайды, сонымен қатар, әрине, қалыпты шектерде болса да, өзіңізді тұзбен шектеудің қажеті жоқ. Айтпақшы, тұзды ерітінді - похмельдік және токсикозға арналған әмбебап құрал: ол құсу сезімін жеңілдетеді.

Тұзсыз диетада салмақ жоғалту көбінесе пайдасыз және ауыр болады. Сіз денеден шығарылған көптеген пайдалы заттарды жоғалтып қана қоймай, сонымен бірге барлық жоғалған салмақты тез қалпына келтіресіз. Бұл диетамен салмақ жоғалту судың белгілі бір мөлшерін жоюға байланысты ғана пайда болады және ол өте тез қалпына келеді.

Бірақ ас тұзы бар ванналар теріні тазартуға және оны сергітуге көмектеседі, бұл сіздің сыртқы көріністі айтарлықтай жақсартады. Күніне төрттен бір сағатқа 15 процедуранан тұратын курсты жүргізу керек.

Ас тұзын көптеген ауруларды емдеуге қолдануға болады. Көптеген жолдар бар, өйткені оны сыртқы қолдану үшін де, ішкі қолдану үшін шешім ретінде де қолдануға болады [2].

Ас тұзының зияны және қарсы көрсеткіштері:

Ас тұзының зияны шамадан тыс тұтынылғанда пайда болады. Ыдыс-аяқты аз тұздаған дұрыс, өйткені сіз әрқашан қосуға болады. Тым көп тұзды тұтыну жүрек жеткіліксіздігі және инфаркт, бүйрек проблемалары, сұйықтықтың сақталуы, инсульт және остеопороз сияқты жағдайларға байланысты жоғары қан қысымына ықпал етуі мүмкін. Сіз бұл тұзды толығымен тастау керек деп ойлайсыз, бірақ тұз адам ағзасы үшін маңызды қоректік зат болып табылады.

Тұзды мөлшерінен артық пайдаланса кейбір ауруларға әкеледі: қан қысымының көтерілуіне, бүйрек ауруларына шалдықтырады. Тұзды сумен тамақты шайқау — тамаққа, тіске пайдалы. Мұрын қабынуы және гаймориттерге 0.9% тұзды сумен шайса өте пайдалы.

Тәжірибе жасау:

Біз тәжірибеде титриметриялық талдау әдісін қолдандық оның ішіндегі тұнба алу әдісінің аргентометриялық талдау әдісіндегі Морь әдісін қолдандық.

Осы әдістің арқасында ас тұзының шұжықтағы мөлшерін зерттеуге тырыстық.

- Алдымен біз 5 г жартылай сүрленген сиыр етінен жасалған шұжықты алдық.
- Мемлекеттік стандарт бойынша техникалық жартылай сүрленген сиыр етінен жасалған шұжықтың ас тұзының мөлшері 3 % ке тең болуы керек (МЕМСТ 31785-2012).

МЕМСТ 9957-2015 Ет және ет өнімдері құрамындағы ас тұзының анықтау әдістері деген стандарт бойынша анализімізді бастадық [3].

1-сурет. Шұжықты ұсақтап турау үрдісі

2-сурет. Дистелденген суға салу процесі

3-сурет. Титрлеу процесі

Басында 5 г сынаманы өте кішкентай көлемде кесіп алдық. Сосын оны 100 мл колбыға салып

Д
И
С
Т
Е
Л
Е

$$X = \frac{0,00292 \cdot K \cdot V \cdot 100 \cdot 100}{V_1 \cdot m}$$

$$X = \frac{0,00292 \cdot 1,2 \cdot 100 \cdot 100}{10 \text{ мл} \cdot 52} = 1,2264$$

4,5-сурет. Ас тұзының массалық үлесін табатын формула және жауабы

Ұ
Й
Д
Ы
Қ
О
Л
Д
А
Н
Ғ
А
Н
Ә
Д
І
С
Т
Е
Р
:

Қортындалай келе осы әдіспен алынған шұжықтың тұздығы стандартқа сай келмейтінін білдік. Біз осы тәжірибеде Аргонтометриялық Морь әдісінің арқасында шұжықтағы ас тұзының массалық үлесін есептеуді үйрендік. Осы әдіс арқылы көптеген шұжықтардағы немесе етерде ас тұзының мөлшерін анықтауға болады. Біз осы әдіс арқылы ас тұзының массалық үлесін 0,1 нға тең болды. Содан соң 3 колбаға индикатор ретінде 5 % K_2CrO_4 (Калли хромат) құйдық. Кейін біз Бюретқаға жұмыс ертіндісін $AgNO_3$ құйып титірлеудің соңына дейін яғни қызғылт сары түске дейін

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМ:

1. Ас тұзы

https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%81_%D1%82%D2%B1%D0%B7%D1%8B

2. Межгосударственный стандарт «Колбасы полукопченые» Техническая условия, 2014 г.

3. Межгосударственный стандарт «Мясо и мясные продукты» 2015 г.

ТЕХНОЛОГИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

БАБАКОВА Б.

студентка группы ТПП-22-3

МАЛДЫБАЕВА М.Н

старший преподаватель, магистр технических наук

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: Функциональное питание - это подход к питанию, основанный на использовании продуктов, богатых полезными питательными веществами, с целью укрепления здоровья, улучшения работы органов и систем организма, а также предотвращения заболеваний. Технология функционального питания детей школьного возраста является эффективным способом поддержания их здоровья и оптимального физического и умственного развития. Правильное питание детей школьного возраста важно для формирования здоровых пищевых привычек и обеспечения их полноценного развития и роста.

Ключевые слова: функциональное питание, дети школьного возраста, здоровье, рациональное питание, питательные вещества, витамины, минералы, пробиотики, пребиотики, пищевые волокна, иммунитет, заболевания, пищевые привычки, рацион, разнообразие, индивидуальные потребности, натуральные продукты, калорийность, пищевая ценность, рафинированный сахар, жиры.

Функциональное питание – это вид питания, основанный на использовании продуктов, богатых полезными питательными веществами, такими как витамины, минералы, антиоксиданты и другие биологически активные компоненты. Цель функционального питания - укрепление здоровья, повышение иммунитета, улучшение работы органов и систем организма, а также предотвращение развития различных заболеваний. В рамках функционального питания можно использовать продукты с добавлением биологически активных добавок, таких как пробиотики, пребиотики, пищевые волокна и другие.

Современные технологии функционального питания детей школьного возраста играют очень важную роль в поддержании их здоровья и оптимального физического и умственного развития. Организм детей активно растет и развивается, поэтому правильное и сбалансированное питание имеет огромное значение для их здоровья и общего благополучия.

Функциональные продукты питания для детей школьного возраста созданы с учетом их особенностей и потребностей. Они содержат оптимальное сочетание макро- и микроэлементов, витаминов, аминокислот и других питательных веществ, необходимых для полноценного роста и развития организма. Такие продукты помогают укрепить иммунитет, повысить умственную и физическую активность, улучшить запоминание и концентрацию внимания.

Один из важных аспектов технологии функционального питания детей - это формирование правильных пищевых привычек. Родители и педагоги должны обеспечивать ребенка только здоровой и полезной пищей, не допуская излишков в потреблении жиров, сахара и других вредных продуктов. Также важно обучать детей правильному рациональному питанию и заботиться о разнообразии и балансе продуктов в их рационе.

Современные технологии функционального питания детей школьного возраста включают в себя не только создание специальных продуктов, но и разработку программ обучения и информации

для родителей и педагогов. Они помогают повысить осведомленность и ответственность в области питания детей, что приводит к улучшению их здоровья и благополучия.

Министерство здравоохранения РК считает : По данным ведомства, на сегодня каждый пятый ребенок страдает от избытка веса. Так, как уровень ожирения среди детей достигает 6%. В дальнейшем, как считают специалисты, это может привести к серьезным заболеваниям.

Технология функционального питания детей школьного возраста представляет собой подход к питанию, ориентированный на обеспечение рационального и сбалансированного питания, способствующего оптимальному физическому и умственному развитию ребенка.

Основные принципы технологии функционального питания детей школьного возраста включают в себя следующие аспекты:

1. Сбалансированное питание, включающее все необходимые питательные вещества: белки, жиры, углеводы, витамины и минералы.

Для детей школьного возраста сбалансированное питание должно включать следующие порции питательных веществ:

- Белки: дети школьного возраста должны получать около 1-1,2 г белка на килограмм веса в день. Белки содержатся в мясе, рыбе, яйцах, орехах, бобовых и молочных продуктах.

- Жиры: детям школьного возраста рекомендуется получать около 25-35% калорий от жиров. Жиры содержатся в растительных маслах, орехах, семенах, рыбе.

- Углеводы: дети должны получать около 45-65% калорий от углеводов. Углеводы содержатся в хлебе, крупах, фруктах, овощах.

- Витамины и минералы: дети должны получать достаточное количество витаминов и минералов из свежих фруктов, овощей, зелени, молочных продуктов и мяса.

2. Разнообразие в рационе, чтобы обеспечить все необходимые питательные вещества и избежать недостатка какого-либо из них.

Разнообразие в рационе для детей школьного возраста крайне важно для обеспечения всех необходимых питательных веществ и избежания недостатка какого-либо из них. В детском организме происходит интенсивный рост и развитие, поэтому им необходимы все основные питательные вещества, такие как белки, жиры, углеводы, витамины и минералы.

Недостаток хотя бы одного из этих питательных компонентов может привести к различным проблемам со здоровьем детей, таким как ослабление иммунитета, задержка в росте и развитии, проблемы с памятью и концентрацией внимания, нарушения работы органов пищеварения и другие.

Поэтому важно, чтобы рацион детей школьного возраста был разнообразным и включал продукты всех групп питательных веществ.

Разнообразие питания поможет обеспечить адекватный прием всех необходимых питательных веществ, улучшить общее здоровье ребенка, повысить его энергию, концентрацию и успеваемость в учебе.

3. Учет индивидуальных потребностей каждого ребенка, в зависимости от его возраста, пола, физической активности и других факторов.

Учет индивидуальных потребностей каждого ребенка при питании важно, так как каждый организм уникален и требует определенного количества питательных веществ для правильного развития и функционирования организма. Дети школьного возраста находятся в период активного роста и развития, поэтому им необходимо обеспечить достаточное количество белков, углеводов, жиров, витаминов и минералов.

Учет возраста ребенка важно, так как потребности в питательных веществах у детей разного возраста различаются. Например, дети младшего школьного возраста могут нуждаться в большем количестве энергии для активной игры и учебы, в то время как у подростков акцент может быть на насыщенных белках для поддержания роста и развития мышц.

Пол также играет роль в питании детей, так как у мальчиков и девочек могут быть различные потребности в калориях и некоторых питательных веществах из-за различий в физиологии.

Физическая активность также влияет на потребности в питании детей. Дети, которые занимаются спортом или ведут активный образ жизни, могут нуждаться в большем количестве углеводов для поддержания энергии и белков для восстановления мышц после тренировок.

Технология функционального питания позволяет адаптировать питание к индивидуальным потребностям каждого ребенка, что способствует их здоровью, физическому и умственному развитию. Правильное питание детей в школьном возрасте также способствует формированию здоровых пищевых привычек, которые могут сопровождать их на всю жизнь.

4. Использование натуральных и качественных продуктов, исключая излишний рафинированный сахар, жиры и другие вредные компоненты.

Использование натуральных и качественных продуктов важно для поддержания здоровья и хорошего самочувствия. Натуральные продукты богаты полезными питательными веществами, витаминами и минералами, которые необходимы для правильной работы организма.

Исключение излишнего рафинированного сахара, жиров и других вредных компонентов позволяет избежать возникновения различных заболеваний, таких как ожирение, диабет, сердечно-сосудистые заболевания и другие. Рафинированный сахар и жиры могут повышать уровень холестерина в крови, вызывать воспаление и дисбаланс в организме.

Поэтому важно выбирать натуральные и качественные продукты, чтобы поддерживать свое здоровье и предотвращать возможные проблемы со здоровьем.

5. Проверка калорийности и пищевой ценности каждого приема пищи, чтобы обеспечить оптимальное соотношение белков, жиров и углеводов.

Это важно для поддержания здорового рациона и контроля над потреблением калорий. Правильное соотношение белков, жиров и углеводов поможет сохранить оптимальный уровень энергии, обеспечить необходимое количество питательных веществ и поддержать здоровый обмен веществ. Следить за калорийностью и пищевой ценностью каждого приема пищи поможет управлять весом и улучшить общее состояние здоровья.

Технология функционального питания детей школьного возраста включает в себя разработку индивидуальных рационов, контроль качества питания, консультации диетологов и других специалистов. Правильное питание с ранних лет поможет детям вырасти здоровыми и активными, успешно учиться и развиваться. Следуя принципам функционального питания, можно обеспечить детям полноценное и сбалансированное питание, которое будет способствовать их здоровью и развитию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Казахстан будет бороться с ожирением детей через дополнительные налоги. Режим доступа – URL: <https://newtimes.kz/obshchestvo/184003-kazakhstan-budet-borotsia-s-ozhireniem-detei-cherez-dopolnitelnye-nalogi>
2. Пасько О. В. Технология продукции общественного питания : Учебник для вузов / О. В. Пасько, Н. В. Бураковская, О. В. Автюхова. Москва : Издательство Юрайт, 2020. - 203 с.
3. Касьянов Г.И., Грицких В.А., Семенов Г.В., Троянова Т.Л. Технологии пищевых производств. Сушка сырья. Учебное пособие для вузов. - Москва: изд. ЮРАЙТ, 2017.

ҚАУІПСІЗ ӨНІМ - БІЗДІҢ ӨМІРІМІЗДІҢ ҚАУІПСІЗДІГІ

БУЛАТБЕКОВА Н.Ж.

С-21-1к тобының студенті

ЕРУБАЕВА Д.Ш.

Ғылыми жетекшісі, магистр, аға оқытушы

*Қарағанды Қазтұтынуодағы Униветситеті,
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы*

Аннотация: «Қауіпсіз өнім - біздің өміріміздің қауіпсіздігі» мақаласында өнімнің сапасы адам өміріне байланысты мәселелер мен оны шешу жолдары қарастырылады. Яғни, стандарттау,

сертификаттау және метрологияның өнім, қызмет, үрдіс басты объектісі болып саналатыны белгілі, соның ішінде өнімнің сапасының адам өмірі мен қауіпсіздігіне әсер ететін теріс факторлар аз емес.

Қазіргі қоғам өмірдің әртүрлі салаларында өнімнің қауіпсіздігі мен сапасын сақтаудың маңызды міндеттері бар. "Сапалы өнім - біздің қауіпсіздігіміз" мақаласы өндірілетін өнім сапасының адам өміріне әсерін қарастырады.

Өнімнің жоғары сапасы тұтынушылардың қауіпсіздігіне, олардың денсаулығы мен әлауқатына тікелей әсер ететініне баса назар аударылады. Мақалада өнім сапасының негізгі ұғымдары талданады, өндірістің барлық кезеңдерінде сапаны бақылаудың маңыздылығы көрсетіледі. Өнімдерді техникалық реттеу және сертификаттау мәселелеріне, сондай-ақ тауарлар мен қызметтердің қауіпсіздігі мен сапасын қамтамасыз етудегі мемлекеттің рөліне ерекше назар аударылады.

Тұтастай алғанда, мақала қауіпсіздікті қамтамасыз ету және адамның өмір сүру сапасын жақсарту үшін өнім сапасын қамтамасыз етудің маңыздылығына көрнекі шолу болып табылады.

Түйін сөздер: қауіпсіздік, денсаулыққа әсер, тұтынуға тыйым салу, ДДСҰ.

Өнімнің сапасы мен қауіпсіздігі тұтынушылардың өнімге немесе қызметке деген сенім деңгейін анықтайтын екі маңызды аспект болып табылады. Бүгінгі таңда өнімнің жоғары сапасы мен оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету кез-келген өндірушінің стратегиясының ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл мақалада өнімнің сапасы тұтынушылардың қауіпсіздігімен қалай тікелей байланысты екенін қарастырылады және кейбір адам өміріне қауіп келтіретін, зиянды өнім жайлы.

Өнімнің қауіпсіздігіне әсер ететін негізгі аспектілердің бірі - оның сапасы. Өнімнің жоғары сапасы оның беріктігін, сенімділігін және қауіпсіздік стандарттарына сәйкестігін қамтамасыз етеді. Сондықтан өндірушілер өндірістік процестерді, сапаны бақылауды және қызметкерлерді оқытуды үздіксіз жетілдіруге ұмтылуы керек.

Барлық қажетті стандарттар мен сертификаттарды сақтау өнімнің тұтынушылар үшін қауіпсіз болуын және белгіленген сапа стандарттарына сәйкес келуін қамтамасыз етеді. Өнімнің қауіпсіздігін қамтамасыз етуде бақылаушы органдармен қарым-қатынастың ашықтығы маңызды рөл атқарады [1].

Өнімнің қауіпсіздігіне әсер ететін тағы бір аспект - экологиялық таза материалдар, зиянды қоспалары бар өнімді өндіру мен технологияларды пайдалану. Өз өнімдерінің жоғары сапасын қамтамасыз ете отырып, өндірушілер автоматты түрде өнімді тұтыну қауіпсіздігін арттырады. Нормативтік талаптарға сәйкестік, экологиялық таза материалдар мен технологияларды пайдалану және бақылаушы органдардың назарын аудару - бұл өнімнің қауіпсіздігі мен тұтынушылардың сенімін қамтамасыз етудегі маңызды қадамдар.

Өз өнімдерінің сапасын бақылайтын өндірушілер қоршаған ортаға және тұтынушылардың денсаулығына зиян келтірмеу үшін экологиялық қауіпсіздік мәселелеріне де назар аударуы керек [2].

Бұл мақаладағы мәселе сапасыз және қауіпті өнім жайлы болмақ. Сапалы өнім бұл жоғары сапалы, стандарттарға, тұтынушылардың үміттеріне сәйкес келетін және сенімділік, беріктік, функционалдылық және тұтынушылардың қанағаттануы сияқты сипаттамаларға ие тауар немесе қызмет. Осы аталғандарға сәйкес келмейтін өнім, әрине сапасыз өнім болып табылады. Енді осы аспектілерді қанағаттандыру мақсатында жұмыс істеу стандарттау, сертификаттау және метрология мамандарының қызметі.

Бірақ, біздің байқағанымыздай өнімнің стандарттарға сәйкес келуі мен қауіпсіздігі бойынша нарықтағы сатылымдарда, яғни дүкендер мен базар аумақтарында өнім сапасына байланысты бірқатар мәселелер бар. Мен «өнімнің қауіпсіздігі тәннің қауіпсіздігі» ұстанымын, ұстанамын десем қателеспеймін. Осы негізде бірнеше жағдайларға тоқталсақ. Мысалы, тұтынушыларға келтірілмеген тәуекелдер қыстық аяқ киіммен, тамақ өнімдерімен, құрылыс материалдарымен туындауы мүмкін. Қазақстанда, кез келген басқа елдегідей, өндірушілер өз өнімдерінің сапасын қадағалап, қауіпсіздік стандарттарына сай болуы маңызды. Бұл әсіресе қыстық аяқ-киімдердің теріге тікелей тиетін және сапасыз материалдардан жасалған немесе сәйкес келмейтін болса, әртүрлі

мәселелерге (денсаулыққа зиян келтіру) әкелуі мүмкін. Азық-түлік өнімдері бойыншада адам денсаулығына зиян қоспалары бар тағамдарда көптеген аурулар мен созылмалы дерттерге апару қаупі бар.

Қазіргі таңда адамдар тауардың сапасына емес санына аса көп мән береді. Ал сапалы өнімді өндіруі немесе сатуы үшін көп қаражат қажет етіледі. Әрине, сол себепті де өндірушілер мен сатушылар пайда табуды көздеу мақсатында өздеріне тиімді жолды тандайды [3].

Сапасы жақсы, жоғары өнімге материал қолдану, оны жасау үшін кететін жұмыс күші, ақша, уақыт бәрі өндірушіге тиімді деп айта алмаймыз. Осы себептерге байланысты өнімдердің сапасы төмен болады және де өнімді табиғи емес материалдардан жасау, арзан өнімдерді қолдану және қауіпсіздікке сәйкес келмейтін өнім және т.б факторлар әсер етеді.

Өнімнің сапасы мен қауіпсіздігі бір-бірімен тығыз байланысты болғандықтан адам денсаулығына қауіпті көп өнімдер бар. Олардың біріне азық-түлік өнімдерінен энергетикалық сусындар жатады.

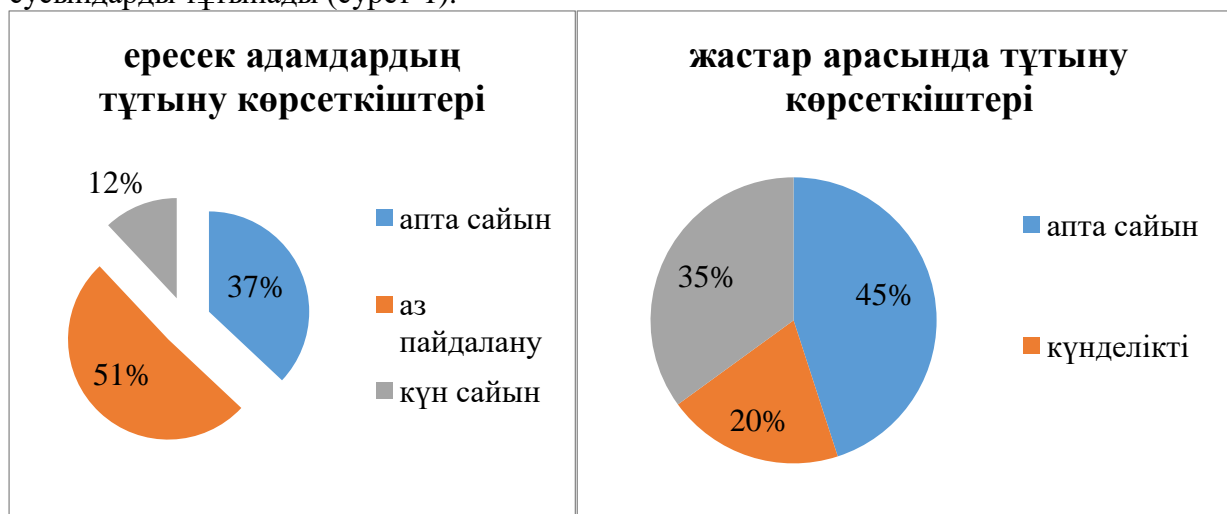
Қазақстан халқы арасында энергетикалық сусындарды тұтыну соңғы жылдары өсу үрдісі кең орын алып отыр. Бұл сусындар студенттер, спортшылар, жастар мен белсенді адамдар, кеңсе қызметкерлері және көлік жүргізушілер арасында танымал. Қазақстанда Red Bull, Monster және т.б сияқты энергетикалық сусындардың әлемдік брендтері және жергілікті өндірушілер кеңінен ұсынылған.

Орташа есеппен бұл қауіпті сусынды тұтынудың жағдайлары 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1. Энергетикалық сусынды тұтыну әсерінің көрсеткіштері

Жыл	Ауруханаға жатқызу статистикасы (энергетикалық сусындармен улану диагнозымен ауруханаға жатқызудың жағдайы)	Өлім статистикасы
2021	154	3 жағдай
2022	187	4 жағдай
2023	255	5 жағдай

Шамамен Қазақстан халқының 10-63 жас аралығындағы 12% - ы күн сайын энергетикалық сусындарды тұтынады (сурет-1).

Сурет 1- Энергетикалық сусынды тұтынушылар көрсеткіші

Осы сусынның тұтынуы себепті болатын жағымсыз әсерлер: ұйқысыздық, бас ауруы, тахикардия, жоғары қысым, асқазан-ішек жолдарының бұзылуы, инфаркт пен инсульттің даму қаупі және психикалық бұзылуларға әкеледі және де өсіп келе жатқан балалардың организмі осындай сусын әсеріне төтеп бере алмайды, сол себепті мидың дұрыс жұмыс істемеуі орын алады. Сондай-ақ жоспарлау, басымдық беру және шешім қабылдау сияқты дағдыларға кері әсері бар [4].

Энергетикалық сусындар - құрамында сергіткіш заттары бар, оның ішінде, кофеин, таурин, В дәрумендері және басқа стимуляторлар сияқты құрамында әртүрлі қоспалар бар.

Қазіргі энергетикалық сусынды тұтынудың жоғарылығының басты себептері келесілер болып табылады: тұтынушылардың денсаулығы қауіп төндіретін энергетикалық сусындардың еркін сатылуы, арнайы қатаң заңның болмауы, іс-шаралардың төмен деңгейлігі, тұтынушылық тәуелділіктің жылсайын артуы. 2022 жылы Қазақстан Республикасының нарығында энергетикалық сусындарды сату бағаның жоғарылауына қарамастан көлемі қарқынды өсуді жалғастырды. Тұтынушылардың арасында кең танымал Gorilla бренді ең тұтыну көлемі жоғары сусын болып табылады.

Энергетикалық сусындарды тұтыну бойынша дүниежүзілік денсулық сақтау ұйымы, тәуелділікті шақыратын кофеин және т.б қоспалардың адам денсаулығына зиян әсері жоғарылығына қатысты оларды балалар мен жасөспірімдер арасында тұтынуды шектеу жайлы ұсынды. Осы шектеу шаралары әлемнің әртүрлі мемлекеттерінде тыйым салу ұсынымдары қарастырылды. 2017 жылы Туркияда спорт мекемелері, мектеп асханасында сатуға тыйым салыну мен кәмелетке толмаған балаларға сатуға тыйым салу күшіне толық енді. Латвия мен Литвада да осындай шаралар қабылданды. Қазақстанда "Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы" Қазақстан Республикасының Кодексі:

194-бап: кәмелетке толмағандарға алкоголь өнімдерін, темекі өнімдерін, алкогольсіз сусындарды, сергітетін сусындарды, энергетикалық сусындарды сатуға тыйым салу [5].

202-бап: алкоголь өнімдерін, темекі өнімдерін, алкогольсіз сусындарды, сергітетін сусындарды, энергетикалық сусындарды жарнамалауды шектеу бойынша күшіне енген баптар бар. "Алкоголь өнімін, темекі бұйымдарын, алкогольсіз сусындарды, сергітетін сусындарды, энергетикалық сусындарды өткізу қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы: 20-бап: кәмелетке толмағандарға энергетикалық сусындарды сатуға тыйым салу, 21-бап: энергетикалық сусындарды сату уақытын шектеу (22:00-ден 9:00-ге дейін), 22-бап: балалар, оқу, емдеу-профилактикалық мекемелерінде, сондай-ақ спорт объектілерінде энергетикалық сусындарды сатуға тыйым салу шаралары мен "Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы" жаңа кодекстің жобасы:

21 жасқа дейінгі адамдарға энергетикалық сусындарды сатуға толық тыйым салу ұсынымдары қарастырылуы үстінде.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Атырау облысына іскерлік сапар аясында, энергетикалық сусындарды тұтыну санын шектеу жайлы 2022 жылы тапсырма берді. Сапар барысында ол жасөспірімдер арасында энергетикалық сусындарды тұтынуға алаңдаушылық білдіріп, тәжірибеге тыйым салу бойынша шаралар қабылдауға шақырды. Тоқаев жас ұрпақтың денсаулығы мен әл-ауқатына қамқорлық жасаудың маңыздылығын атап өтті және жасөспірімдердің денсаулығына жағымсыз салдардың алдын алу мақсатында энергетикалық сусындарға қол жеткізуін шектеу идеясын қолдады. Бұл бастама Қазақстандағы балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын қорғау бойынша ортақ күш-жігер аясында қаралуда [6].

Қазақстан Республикасында және басқа елдерде энергетикалық сусындарды тұтынуға тыйым салулар немесе шектеулер енгізілгеннен кейін мұндай сусындарды шамадан тыс тұтыну проблемасымен күресу үшін айта кеткеніміздей, бірнеше шаралар ұсынылды және іске асырылды.

Мысалы, Қазақстанда келесі шаралар қабылданды:

1. Мектептердің жанындағы мектеп асханалары мен сауда орындарында энергетикалық сусындарды сатуды шектеу.

2. 18 жасқа толмаған адамдар үшін энергетикалық сусындарды сатып алуға жас шектеулерін енгізу.

3. Энергетикалық сусындарды шамадан тыс тұтынудың зияны туралы ақпараттық науқандар өткізу.

Бұл шаралар азаматтардың денсаулығын қорғауға және энергетикалық сусындардың адам ағзасына теріс әсерін азайтуға бағытталған.

Энергетикалық сусындарды тұтынудың салдары өте қауіпті, сол себептіде осындай өнімдердің нарықта болуына жол жоқ деп санаймын.

Бұл мәселенің шешу жолы нарықта адам өміріне зиян келтіретін өнімдерге шара қолдану керек. Ол шараларға келесілер жатады: қауіпті өнімдерге қатаң міндетті сертификаттауды енгізу, ерікті сертификаттау жүйесін құру және де эко-таңбалауды пайдалануды ынталандыру, мемлекеттік сатып алу жүйесін құру, ақпараттық компаниялар өткізу, заңнаманы қатаңдату, заңнамаға өзгерістер енгізу, жаңа заңдар қабылдау, тұтынушылардың жауапкершілігін арттыру.

21 жасқа дейінгі адамдар үшін энергетикалық сусындардың айналымын шектеудің ұсынылған ережесі келесі оң өзгерістерге әкеледі: балалар мен жасөспірімдердің энергетикалық сусындарға қол жетімділігі шектеулі, жасөспірімдердің энергетикалық сусындарды тұтынуы шектеулі қолжетімділік пен қаржылық мүмкіндіктерге байланысты азайып келеді, жасөспірімдерде тәуелділіктің даму қаупі төмендейді, жүрек-тамыр ауруларының ықтималдығы төмендейді, тамыр ауруларының пайда болуына жол берілмейді, ата-аналар қауымдастығы мен жұртшылықтың шағымдары мен шағымдарының саны азайып келеді.

Қоршаған ортаға оң әсер-ыдырауы қиын пластиктің шығарындыларын азайту. Ұзақ мерзімді перспективада экономикалық өсу әлеуметтік-экономикалық шығындардың төмендеуіне, еңбек өнімділігінің артуына, жалпы денсаулық сақтаудың жақсаруына және медициналық көмекке шығындардың төмендеуіне байланысты байқалады. Денсаулық пен қоғам үшін артықшылықтар энергияны тұтынуды жақсартудан, аурушаңдықтың төмендеуінен, мүгедектіктен және энергетикалық сусындарды тұтынумен байланысты өлім-жітімнің санын азайтады деген оң нәтиже күтіледі.

Қорытындылай келе, қазақстанда энергетикалық сусындарды тұтыну және метромен жұмыс істеу мәселелерін шешу халықтың денсаулығы мен қауіпсіздігіне басымдық беретін көп қырлы тәсілді қажет етеді [7]. Энергетикалық сусындарды сату мен сатуды бақылау ережелерін енгізу, олардың денсаулыққа ықтимал қауіптері туралы білім беру науқандарымен бірге тұтынушылар үшін жағымсыз әсерлерді азайтуы мүмкін. Сол сияқты, инфрақұрылымға инвестиция салу және метро жүйесінің жұмысын жақсарту тиімділікті, сенімділікті және жолаушылардың қанағаттанушылығын арттыруы мүмкін. Белсенді шаралар қолдана отырып және мүдделі тараптар арасындағы ынтымақтастықты нығайта отырып, Қазақстан өз азаматтарының денсаулығы мен тұрақты болашағына ұмтыла алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Зайферт, С.М., Шехтер, Дж. Л., Хершорин, Э. Р. Және Липшульц, С. Е. Энергетикалық сусындардың балаларға, жасөспірімдерге және жас ересектерге денсаулыққа әсері. Педиатрия, 2011. - 127 (3), 511-528.

2. Темпл, Дж.Л., Бернанд, К., Липшульц, С. Е., Чахор, Дж. Д., Вестфал, Дж. А. Және Местре, М. А. Ішке қабылданған кофеиннің қауіпсіздігі: жан-жақты шолу. Психиатриядағы шекаралар, 2017. - 8, 80.

3. Горячева, О. Энергетические напитки: регулирование рекламы и маркировка продукции. Вестник Воронежского государственного университета инженерных технологий, 2018. - 80(2), 287-291.

4. Темирбек, А., Алиева, А., & Ниязова, Д. Медицинские последствия потребления энергетических напитков среди студентов. Медицинский вестник Юга Казахстана, 2015. - 8(3), 141-144.

5. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360>

6. <https://hls.kz/wp-content/uploads/2023/02/%D1%8D%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA.pdf>

7. https://www.eljastary.kz/ru/news/18247/?sphrase_id=1823

РАЗВИТИЕ СЕТЕЙ 5G В КАЗАХСТАНЕ

ДЕНЕЖКИН А. А.
студент группы IT-32
МУСИНА С.Т.

Научный руководитель, м.э.н. старший преподаватель
Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
г. Караганда, Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие сетей 5G в Казахстане. Анализируется текущее состояние и перспективы развития инфраструктуры связи нового поколения в стране. В статье представлены данные о количестве установленных станций стандарта 5G, их географическом распределении, а также планах на будущее.

Ключевые слова: Развитие сетей 5G, Казахстан, Инфраструктура связи, Технологические инновации, Стандарты связи. Географическое распределение, Перспективы развития, Преимущества и вызовы.

Сети связи пятого поколения 5G (Fifth Generation) – новый технологический скачок в сфере телекоммуникаций. Они решают многочисленные задачи, которые не присущи сетям предыдущих поколений, например, осуществление требуемого качества связи при росте абонентских устройств, нехватки частотных диапазонов и т.д.

В наше время технологические инновации стремительно меняют наш мир, и одним из самых обсуждаемых и перспективных направлений является внедрение сетей 5G. В Казахстане этот процесс также приобретает все большую актуальность, открывая новые возможности и ставя перед нами ряд вызовов.

Сети 5G обещают революцию в области связи, обеспечивая высокую скорость передачи данных, низкую задержку и возможность подключения огромного количества устройств к сети. Это позволит создать инфраструктуру для развития таких инновационных технологий, как интернет вещей, автономные транспортные средства, виртуальная и дополненная реальность, облачные вычисления и многое другое. 5G – это пятое поколение мобильных сетей, которое предоставляет более высокую скорость передачи данных, меньшую задержку и большую пропускную способность по сравнению с предыдущими поколениями, такими как 4G. Его основные преимущества над 4G включают в себя значительно более высокие скорости передачи данных, уменьшение задержек, более надежную работу в условиях массовых мероприятий и плотно населенных районов, а также большую пропускную способность, позволяющую подключать больше устройств одновременно без потери скорости.[1]

Основные преимущества 5G перед 4G включают в себя:

- обеспечивает гораздо более высокие скорости загрузки и скачивания, что позволяет пользователям быстрее загружать контент из интернета и стримить видео в высоком разрешении без задержек.

- снижает задержку в передаче данных, что делает интернет более реактивным и позволяет использовать новые технологии, такие как игры в реальном времени и удаленное управление устройствами.

- поддерживает большее количество подключенных устройств на одной базовой станции, что делает сеть более масштабируемой и способной обслуживать растущее количество устройств в интернете вещей (IoT).

– предлагает более надежное соединение в условиях высокой нагрузки и помогает избежать потери сигнала в местах с плохим покрытием.

Сеть 5G приносит множество преимуществ, но также имеет и свои недостатки. Одним из основных является ограниченное покрытие, особенно на высоких частотах, которые не могут эффективно проникать через стены и другие препятствия. Это требует установки большего количества базовых станций, что увеличивает стоимость инфраструктуры. Не все устройства совместимы с новой технологией, что заставляет пользователей обновлять свои смартфоны и другие устройства, чтобы использовать новую сеть. Это также может привести к увеличению стоимости для потребителей. Безопасность является ещё одним важным аспектом, так как более сложная инфраструктура требует более продвинутых мер безопасности для защиты от кибератак и утечек данных.

Поддержка новых технологий: 5G открывает двери для новых технологий, таких как виртуальная и дополненная реальность, автономные автомобили, интеллектуальные города и многое другое, благодаря высокой скорости передачи данных и низкой задержке.

В целом системы беспроводной связи пятого поколения 5G являются логическим развитием существующих систем радиосвязи гражданского назначения в части увеличения частотного диапазона до 3,4-3,8 ГГц и до 5,8-5,9 ГГц. Если в сетях 4G основной показатель скорости передачи данных, то в сетях связи пятого поколения наряду со скоростью лидирует такой показатель, как емкость, определенные емкостные ограничения [3].

Задержка или латентность — это время, которое требуется для передачи данных от источника к получателю. В контексте мобильных сетей, это включает время, необходимое для прохождения сигнала от вашего устройства к базовой станции, обработки в сети и доставки до конечного пункта назначения. Сети нового поколения стремятся к минимальной задержке, что особенно важно для приложений, требующих быстрого отклика, таких как автономные транспортные средства, удаленное управление оборудованием, игры в реальном времени и операции, проводимые с использованием технологий дополненной реальности. Сети 5G могут достигать латентности менее 1 миллисекунды в идеальных условиях, что значительно быстрее по сравнению с 4G, где задержка может составлять 20-30 миллисекунд. Это улучшение открывает новые возможности для инновационных технологий и сервисов.

Ультра-надёжная связь, также известная как Ultra-Reliable Low Latency Communications (URLLC), представляет собой одну из ключевых характеристик 5G, которая обеспечивает очень высокую степень надёжности и минимальное время задержки. Это особенно важно для критических приложений, где требуется быстрый отклик и высокая надёжность передачи данных, например, для поддержки удалённого управления, автономных транспортных средств, промышленного интернета вещей и медицинских операций, проводимых в реальном времени. Сети с URLLC могут обеспечить задержку менее 1 миллисекунды и вероятность успешной доставки пакета данных близкую к 100%, что делает их идеальными для приложений, требующих мгновенного отклика и высокой надёжности. Это достигается за счёт использования передовых технологий, таких как сетевое нарезание (network slicing), которое позволяет создавать виртуальные сети с определёнными характеристиками для различных типов трафика и услуг.

Помимо URLLC сети пятого поколения обладают рядом ключевых характеристик:

– eMBB (enhanced Mobile Broadband): Обеспечивает значительно более высокую пропускную способность по сравнению с предыдущими поколениями сетей, что позволяет пользователям наслаждаться стримингом видео высокой четкости, виртуальной и дополненной реальностью.

– mMTC (massive Machine Type Communications): Данная характеристика направлена на поддержку огромного количества устройств интернета вещей (IoT), что важно для смарт-городов и промышленного IoT.

– FDD (Frequency Division Duplexing) и TDD (Time Division Duplexing): Эти технологии позволяют эффективно использовать радиочастотный спектр для одновременной передачи и приема данных.

– Сетевое нарезание (Network Slicing): Позволяет операторам создавать множество виртуальных сетей с различными характеристиками на одной общей физической инфраструктуре.

– D2D (Device-to-Device) коммуникации: Позволяет устройствам напрямую общаться друг с другом, минуя базовую станцию, что может быть полезно в чрезвычайных ситуациях.

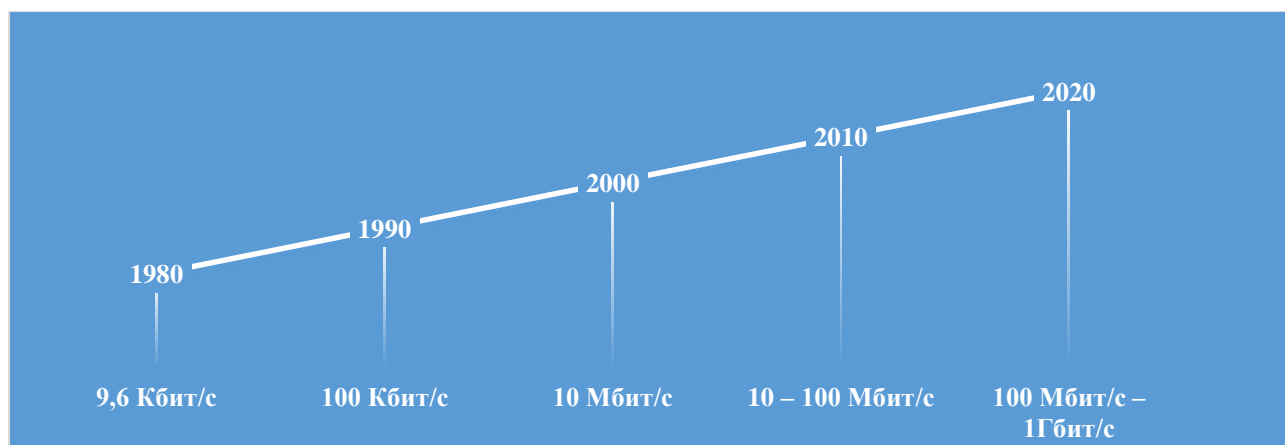

Рисунок 1. Сравнение скорости различных поколений.

На данной диаграмме видно, что спектральная эффективность сетей 5G в 2-5 раз выше, чем у сетей 4-го поколения [Рисунок 1]. Это говорит о том, что в сетях 5G могут быть достигнуты более высокие скорости. Это обусловлено реализацией следующих технических решений:

- антенны Massive MIMO;
- внедрение нового радиointерфейса New Radio;
- использование широких полос частот, более 0.2 ГГц.

В разных странах мира состояние сетей последнего поколения на 2024 год различается, но в целом наблюдается тенденция к активному развитию и внедрению этой технологии. Например, в Китае была запущена первая коммерческая сеть 5G, которая обещает десятикратное увеличение скорости по сравнению с 4G. Почти половина населения планеты уже имела доступ к 5G к 2023 году, и ожидается, что к 2030 году вклад 5G в ВВП Китая достигнет почти 260 миллиардов долларов.

В Европе, США и других регионах также активно развиваются сети 5G, с увеличением числа подключенных устройств и расширением покрытия. Например, в России планируется запуск 5G в городах с населением от 100 тысяч человек. В целом, мировой рынок 5G продолжает расти, и многие страны инвестируют в развитие этой технологии, видя в ней ключ к цифровизации и модернизации инфраструктуры.

Казахстан, как одна из крупнейших стран Центральной Азии, также активно работает над развитием сетей 5G. В 2018 году правительство Казахстана объявил о запуске пилотного проекта по внедрению сетей 5G в стране. В рамках этого проекта были выбраны несколько городов, включая столицу Астану и крупные города Алматы и Шымкент, для тестирования и внедрения новой технологии. Это позволило провести исследования и оценить потенциал сетей 5G в реальных условиях. В Казахстане уже проводятся эксперименты с использованием новых сетей в медицинских учреждениях. Например, в Астане был запущен проект по удаленной консультации врачей с использованием виртуальной реальности и технологии. Это позволяет врачам проводить консультации с пациентами, находящимися в удаленных районах, и предоставлять им качественную медицинскую помощь. Кроме того, эти технологии могут значительно улучшить качество общественного транспорта. В городе Алматы был запущен проект по внедрению автономных электробусов, которые используют сети 5G для связи и управления. Это позволяет повысить безопасность и эффективность общественного транспорта, а также снизить выбросы вредных веществ в атмосферу.[2]

Сети 5G в Казахстане активно развиваются, и к 2024 году они стали доступны в крупных городах и региональных центрах. Провайдеры мобильной связи внедрили технологию 5G для улучшения скорости и качества интернет-соединения, что позволило пользователям наслаждаться

высокоскоростным доступом в интернет и новыми возможностями, такими как стриминг видео высокой четкости, игры с низкой задержкой и подключение интернета вещей.

Таблица, отображающая информацию о скорости 5G в Казахстане			
Провайдер	Средняя скорость загрузки (Мбит/с)	Средняя скорость отдачи (Мбит/с)	Примечания
Beeline	100-1501	50-1001	Расширение покрытия в крупных городах
Kcell	150-2001	70-1201	Внедрение новых технологий 5G
Altel	120-1701	60-1101	Улучшение существующих сетей 5G
Tele2	130-1601	65-951	Планы по увеличению скорости и покрытия

На данной таблице видно, что провайдеры мобильной связи в Казахстане предлагают различные скорости для сетей 5G. Beeline, например, предоставляет среднюю скорость загрузки в диапазоне от 100 до 150 Мбит/с, что является достаточным для большинства современных приложений, включая стриминг видео высокой четкости и онлайн-игры. С другой стороны, Kcell выделяется более высокой скоростью загрузки, достигающей 200 Мбит/с, что может быть привлекательным для пользователей, требующих максимальной производительности для таких задач, как загрузка больших файлов или работа с облачными сервисами. Средняя скорость отдачи также варьируется среди провайдеров, что важно для тех, кто часто отправляет данные, например, при использовании видеозвонков в высоком разрешении или при загрузке контента в интернет. Altel и Tele2 предлагают сопоставимые скорости, что указывает на здоровую конкуренцию на рынке и предоставляет пользователям выбор в зависимости от их потребностей.

Данные в таблице отражают активное развитие сетей 5G в Казахстане и стремление провайдеров улучшать качество связи и расширять покрытие. Это положительно сказывается на пользовательском опыте и открывает новые возможности для использования передовых технологий. Однако для более точного анализа необходимо учитывать дополнительные факторы, такие как покрытие сети в различных регионах, доступность услуг для конечных пользователей и ценовая политика провайдеров.

Инвестиции в инфраструктуру и сотрудничество с международными партнерами способствовали расширению покрытия и улучшению сервиса. Правительство Казахстана также поддержало развитие 5G, видя в этом потенциал для экономического роста и инноваций в различных отраслях, включая здравоохранение, образование и транспорт.

Казахстан демонстрирует значительный прогресс в развитии и внедрении новой технологии. С установкой базовых станций в крупных городах и активным расширением покрытия, страна стремится улучшить качество связи и предоставить своим гражданам доступ к высокоскоростному интернету. Провайдеры мобильной связи, такие как Beeline, Kcell, Altel и Tele2, конкурируют, предлагая высокие скорости загрузки и отдачи, что способствует развитию цифровой экономики и улучшению пользовательского опыта. Несмотря на эти успехи, существуют определенные вызовы, такие как необходимость увеличения числа базовых станций для обеспечения более широкого покрытия и преодоления ограничений, связанных с высокочастотными сигналами. Также важным аспектом является обеспечение безопасности сети и защиты данных пользователей.

В целом, Казахстан активно работает над преодолением этих препятствий и использует потенциал 5G для стимулирования инноваций и поддержки различных отраслей, включая здравоохранение, образование и транспорт. Это создает основу для дальнейшего технологического развития и укрепления позиций страны на международной арене в области информационных технологий.

Список литературы:

1. Хакимов А. А. Разработка и исследование моделей адаптивного управления трафиком в сетях пятого поколения. – 2022 г.
2. Развитие сетей 5G в Казахстане // <https://www.tadviser.ru/a/649436>
3. Житникова О. Новости технологий // <https://www.zakon.kz/tekhno/6422048-bole-tysyachi-bazovykh-stantsiy-5G-obespechit-kazakhtelekom-opticheskimi-setyami-dostupa.html>

ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

ЖАҒЫПАР Т

ТІП-22-1к тобының студенті

ЖАР Ж.Ж.

Ғылыми жетекшісі, магистр, аға оқытушы

Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Жасанды интеллект қазіргі әлемнің ажырамас бөлігіне айналды және экономиканың әртүрлі салаларына, соның ішінде тамақ өнеркәсібіне айтарлықтай әсер етеді. Соңғы жылдары осы салада жасанды интеллектті қолдану өндіріс процестерінде, өнім сапасында және ресурстарды басқаруда айтарлықтай өзгерістерге әкелді. Соңғы онжылдықтарда жасанды интеллект көптеген салаларда, соның ішінде тамақ өнеркәсібінде негізгі құралға айналды. Бұл мақала тамақ өнеркәсібіндегі жасанды интеллекттің заманауи әдістері мен қолданбаларына шолу болып табылады. Біз машиналық оқыту, нейрондық желілер, табиғи тілді өңдеу және компьютерлік көру сияқты технологияларының кең ауқымын қарастырамыз және олардың өндіріс процестерін жақсарту, сапаны бақылау, нарықты талдау және жаңа өнімдерді жасау үшін қалай қолданылатынын зерттейміз. Бұл мақала өнеркәсіптің тиімділігін, бәсекеге қабілеттілігін және тұрақтылығын арттыру үшін жасанды интеллекттің тамақ өнеркәсібіне біріктірудің маңыздылығын көрсетеді.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, тамақ өнеркәсібі, процесс, автоматтандыру.

Өндірістік процестерде жасанды интеллектті қолдану

Жасанды интеллект тамақ өнеркәсібінің өндірістік процестерінде әртүрлі тапсырмаларды автоматтандыру және оңтайландыру үшін қолданылады. Мысалы, машиналық көру жүйелерін өндіріс желісіндегі өнімнің сапасын автоматты түрде бақылау үшін пайдалануға болады, бұл ақауларды анықтауға және өнімнің сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Машиналық оқыту алгоритмдері өнімге сұранысты болжау, өндіріс жоспарларын оңтайландыру және шикізат қорларын басқару үшін қолданылады. Тамақ өнеркәсібі біздің күнделікті өмірімізде маңызды рөл атқарады, бізді тамақ пен сусындармен қамтамасыз етеді. Халықтың тұрақты өсуімен және тұтынушылардың қалауының өзгеруімен өндіріс процестерін үнемі жетілдіру, сапаны бақылау және жаңа өнімдерді әзірлеу қажеттілігі туындайды. Жасанды интеллект осы мақсаттарға жетудің қуатты құралы болып табылады, инновациялық шешімдерді ұсынады және тамақ өнеркәсібінің әртүрлі аспектілерін оңтайландырады.

Жаңа өнімдер мен ингредиенттерді әзірлеу.

Жасанды интеллект тұтынушылардың қалауы, саладағы трендтер және әртүрлі ингредиенттердің химиялық қасиеттері туралы деректерді талдау арқылы жаңа өнімдер мен ингредиенттерді әзірлеуде шешуші рөл атқарады. Машиналық оқыту алгоритмдері бірегей дәмдік және тағамдық сипаттамалары бар жаңа өнімдерді жасау үшін компоненттердің оңтайлы құрамдары мен пропорцияларын анықтауға көмектеседі.

Жасанды интеллект тұтынушылардың қалауы, тенденциялары мен бәсекелестігі туралы жаппай мәліметтер негізінде тамақ өнеркәсібі нарығын терең талдауға мүмкіндік береді. Машиналық оқыту алгоритмдері әлеуметтік медиа, онлайн шолулар, сатып алу деректері және нарықты зерттеу сияқты әртүрлі көздерден алынған ақпараттың үлкен көлемін өңдей алады. Бұл

накты трендтерді анықтауға, белгілі бір өнімдерге сұранысты болжауға және жаңа өнімдердің мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Нарықты талдау деректерін, сондай-ақ ингредиенттердің химиялық құрамы мен қасиеттері туралы ақпаратты пайдалана отырып, жасанды интеллект жаңа өнім формулаларын жасауға көмектеседі. Машиналық оқыту алгоритмдері тұтынушылардың тілектері мен қажеттіліктерін, тағамдық құндылықтарға қойылатын талаптарды, сондай-ақ өндіріс процесіндегі шектеулерді ескере отырып, өнім құрамын оңтайландыруы мүмкін. Мысалы, дәмі, құрылымы, тағамдық құндылығы және өндіріс құны сияқты белгілі бір сипаттамалары бар өнімді жасау үшін ингредиенттердің оңтайлы қатынасын анықтай алады.

Өнімнің сапасы мен қауіпсіздігін жақсарту

Жасанды интеллектті қолдану арқылы тамақ өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігін тиімді бақылауға болады. Машиналық оқыту жүйелері ластану немесе аллергиялардың болуы сияқты ықтимал қауіптерді автоматты түрде анықтай алады және оларды жою үшін қажетті шараларды қолдана алады. Сапаны бақылау өнімнің қауіпсіздігі мен сапа стандарттарына сәйкестігін қамтамасыз ету үшін тамақ өнеркәсібінде шешуші рөл атқарады. Жасанды интеллект сапаны бақылау процестерін автоматтандыру және жақсарту үшін тиімді құралдарды ұсынады.

Жасанды интеллектке негізделген компьютерлік көру жүйелерін өндірістегі ақауларды автоматты түрде анықтау үшін пайдалануға болады. Бұл жүйелер өнімнің стандартты және қалыптан тыс сипаттамаларын тану үшін үлкен көлемдегі суреттерде оқытылады. Мысалы, олар өнімнің қаптамасындағы деформацияларды, дақтарды, сызаттарды немесе басқа ақауларды анықтай алады. Оқытудан кейін жүйелер өндіріс желісінде нақты уақыт режимінде жұмыс істей алады, сапаны үздіксіз бақылауды жүзеге асырады және ақаулы өнімдерді автоматты түрде қабылдамайды, бұл сапасыз өнімдердің нарыққа енуіне жол бермейді және брендтің беделін сақтайды.

Жасанды интеллект өнімдердің құрылымын, дәмі мен хош иісін талдау үшін де қолданыла алады. Мамандандырылған сенсорлар мен алгоритмдер өнімнің физикалық және химиялық сипаттамаларын анықтауға көмектеседі. Мысалы, машиналық оқыту арқылы қытырлақ немесе жұмсақ сияқты өнімнің қажетті құрылымын анықтайтын модельдер жасауға болады, содан кейін сол құрылымға жету үшін өндіріс процесін автоматты түрде реттеуге болады. Сол сияқты, дәм мен хош иісті талдау алгоритмдері өнімнің сапасы мен тұтынушылардың стандарттары мен қалауына сәйкестігін бағалай алады.

Сапаны бақылауда жасанды интеллектті пайдалану бақылаудың дәлдігін, жылдамдығы мен көлемін жақсартуға, өндіріс ақауларының қаупін азайтуға және сапа стандарттарының сақталуын қамтамасыз етуге көмектеседі, бұл нарық талаптарын қанағаттандырудың және тамақ өнеркәсібіндегі кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін сақтаудың негізгі факторы болып табылады.

Трендтер мен нарықтық трендтерді болжау

Жасанды интеллект нарықтық тенденциялар, тұтынушылардың қалауы және бәсекеге қабілетті орта туралы деректердің үлкен көлемін талдау үшін қолданылады. Бұл саладағы болашақ тенденцияларды болжауға, өндіріс стратегияларын бейімдеуге және тиімді маркетингтік науқандарды дамытуға мүмкіндік береді.

Негізгі тенденция "денсаулық пен әл-ауқат" болып табылады, яғни тұтынушылар өнімнің құрамына, калориясына, денсаулыққа әсеріне мұқият бола бастады. 2018 жылы, пандемиялық шектеулерге дейін, бұл үрдіс үшінші орында болды, бұл "оңай және қол жетімді" факторға бірінші орын берді. Бұл қасиет онлайн және азық-түлік жеткізу қызметтерінің даму дәуірінде бұрыннан таныс болды, сондықтан тұтынушылар азық-түлік өнімдерінің қолжетімділігін кең таралған деп санайды. Тұтынушылар өз денсаулығынан басқа, өнімнің "тазалығын" оның қоршаған ортаға әсері тұрғысынан әлдеқайда мұқият бағалай бастады. Анна Ванчикова, "Русагро" компаниясының кондитерлік бағытының технологы, вебинарда sfera.fm соңғы зерттеулер жауапты тұтынудың өсуі туралы айтады. Бұл әсіресе z — ("зед" - 1996-2010 жылы туған адамдар) буынымен ерекшеленеді, ол қазір негізгі тұтынушылардың біріне айналуға. Жас ұрпақ қазір ғаламшардың болашағына алаңдайды, технологиялық прогресс, мысалы, жаһандық жылынудан туындаған экологиялық апатқа әкелуі мүмкін деп қорқады.

Тамақ өнеркәсібінде жасанды интеллектті пайдалану өндіріс процестерін жақсартуға, жаңа өнімдерді әзірлеуге және өнімнің жоғары сапасы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл компанияларға нарықта бәсекеге қабілетті болуға және қазіргі тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Основные тренды пищевой промышленности 2023 года URL: <https://sfera.fm/articles/trendy/osnovnye-trendy-pishchevoi-promyshlennosti-2023-goda>
2. Искусственный интеллект в пищевой промышленности URL: <http://dry-food.ru/iskusstvennyj-intellekt-v-pishhevoj-promyshlennosti>
3. Искусственный интеллект в пищевой промышленности – это реальность <https://foodsmi.com/prikladnye-resheniya/iskusstvennyy-intellekt-v-pishchevoy-promyshlennosti-eto-realnost/>
4. Потенциал искусственного интеллекта в пищевой промышленности и фарме URL: <https://habr.com/ru/articles/740008/>

ПРАВИЛЬНОЕ ПИТАНИЕ

ИМАНБАЙ Н.К.

студентка группы ТПП-21-2

АУЕЗ Ж.К.

*Научный руководитель, магистр, преподаватель
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан*

Аннотация: Данная статья обсуждает важность правильного питания для поддержания здоровья и благополучия. В ней рассматриваются основные принципы здорового питания, такие как умеренное потребление пищи, балансировка питательных веществ, употребление достаточного количества воды и ограничение потребления вредных продуктов. Также рассматриваются основные преимущества правильного питания, включая улучшение общего состояния здоровья, снижение риска развития различных заболеваний и повышение энергии и жизненного тонуса. В заключение, подчеркивается важность осознанного подхода к питанию и принятие индивидуального подхода к составлению рациона.

Ключевые слова: Правильное питание, Здоровое питание, Умеренное потребление пищи, Балансировка питательных веществ, Вода, Вредные продукты, Преимущества здорового питания, Риск заболеваний, Энергия, Осознанность в питании

Правильное питание-это своевременное снабжение организма хорошо приготовленной пищей.

В современных условиях проблема питания вышла на первый план по ряду причин, а именно: нарушение экологической среды, недостаточное поступление необходимых организму компонентов, недоедание, некачественные корма и т.д. Экология ухудшается, а в результате полностью разрушается наше здоровье и силы. Организм недостаточно силен, чтобы обеспечить выделение вредных веществ, которые часто образуются в нем и попадают в него с пищей, водой, воздухом и лекарствами. Здоровый человек часто невнимательно относится к еде, которую ест. Ну, заболевает, начнет ежедневно искать новейшие препараты, которые не попадут на рекламные страницы, и, таким образом, забудет о таком надежном и устойчивом лекарстве, как еда.

Ежедневно в определенном объеме и соотношении в организм должно поступать около 70 добавок, большая часть которых не синтезируется в организме и является жизненно необходимой. Благоприятное снабжение организма этими пищевыми веществами возможно только при

разнообразном питании. Режим питания - это частота, кратность и обмен приемами пищи. Режим питания меняется в зависимости от возраста, особенностей производства, таких как потребности в пищевых продуктах и энергии. Соблюдение указанных основных принципов здорового питания делает его ценным.

Существуют определенные правила питания:

- 1) нужно есть сдержанно;
- 2) Пища должна быть ценной: в ней должно быть достаточное количество белков, жиров, углеводов, минералов, витаминов;
- 3) необходимо соблюдать режим питания.

В режиме питания лучше выделить четыре основных принципа:

1. частота, т. е. постоянный прием пищи в течение суток.
2. фрагментарность питания в течение суток. Здоровому человеку рекомендуется трех - или четырехфазное питание, а именно: завтрак, обед, ужин и стакан кефира перед сном.
3. при каждом приеме пищи необходимо максимально соблюдать правильное питание. Это означает, что при каждом приеме пищи набор продуктов должен быть продуман с точки зрения доставки в организм белков, жиров, углеводов, а также витаминов и минералов в приемлемом соотношении.
4. физиологически обоснованное распределение по питанию в один день.

Четырехразовое питание значительно приятнее: сытная еда перед работой (25-30% от общей калорийности здорового питания в течение дня), легкий второй завтрак в перерывах между работой (10-15% от общей калорийности), питательный обед (35-40% калорийности), относительно легкий ужин (15-20% от общей калорийности). Суточное время на завтрак, обед и ужин может варьироваться в достаточно широких пределах в зависимости от режима труда и отдыха. Однако важно, чтобы интервал между приемами пищи составлял 4-5 часов. Согласно проведенным исследованиям, между ужином и сном должно пройти 2-3 часа. Наряду с режимом питания не лишним будет соблюдать некоторые психологические правила.

1. Не сидите за столом уставшим. Как бы вы ни были голодны, дайте себе хотя бы 10 минут отдыха.

2. Не ешьте, когда чувствуете гнев, шок, грусть.

3. Не сидите вместе за столом с человеком, который вам не очень нравится.

4. Если вам не понравилась какая-либо еда, вы не можете попробовать ее, даже если она полезна. Вам это все равно не пойдет на пользу.

5. Не садитесь за стол, пока не проголодаетесь.

Правильное питание - это, прежде всего, правильно организованное и своевременное снабжение организма хорошо приготовленной и сладкой пищей.

Принципы здорового питания.

Не каждый из нас должен быть поваром, чтобы правильно питаться. Помимо того, что еда отличается от вкусной, безвкусной, нет необходимости в огромных знаниях, чтобы найти то, что полезно или вредно. Просто запомните несколько простых принципов.

Наш сегодняшний разговор будет развиваться в соответствии с этими принципами.

Хотя большинство из нас завтракают и ужинают дома, мы часто обедаем снаружи (в столовой). В любом случае, каждый из нас должен знать свое меню.

Питание в течение дня должно зависеть от того, сколько усилий человек прилагает. Если большая часть работы приходится на полдник, сделайте упор на завтрак и обед.

Продукты с высоким содержанием белка усиливают функции органов, ведущих обменный процесс. Во время сна пища переваривается мягко, поэтому перед сном не следует переедать. Лучше всего есть за три-четыре часа до сна.

Аппетит (чувство голода) – признак здорового организма. Здесь важную роль играет нервная система. Следует учитывать, что если красиво приготовленная еда в чистом, теплом помещении возбуждает аппетит, то грязная, застарелая еда не только закрывает аппетит, но и наносит организму определенный вред.

Какое количество еды нужно человеку за день? Это зависит от его возраста, пола, профессии, условий жизни.

Наука о питании в контексте питания в зависимости от специальности делит людей на следующие группы:

1 группа. Работники, труд которых не требует больших физических усилий, или работники, занимающиеся деятельностью, оказывающей большую нагрузку на мозг, выполняющие работу сидя на месте.

2 группа. Работники, занятые обслуживанием населения, работа которых не требует больших физических сил: работники сферы связи, портные, торговцы и др.

3 группа. Персонал на работе, требующий максимальной физической силы: персонал, занимающийся ремонтом дома, водители общественного транспорта, работники прачечной и т. д.

4 группа. Работники, которым нужна большая физическая сила: строители, шахтеры и т. д.

В общей сложности мы должны есть 4 раза в день и есть горячую пищу в два раза. Лучше избегать сильно жирной пищи. И много еды нужно блокировать.

Известно, что важную роль в организме играют минеральные вещества. Натрий, калий, фосфор, магний необходимы нашему организму как воздух, а цинк, марганец, хром, кобальт, молибден, селен и т. д. В небольших количествах. Недостаток одного элемента в организме в течение некоторого времени вызывает заболевание, поэтому мы должны избегать привязки к одному и тому же блюду и по возможности питаться разнообразными продуктами. Молоко и мед, которые доставляют часть микроэлементов в наш организм, содержат некоторые элементы таблицы Менделеева. Также лучше есть как можно больше продуктов с высоким содержанием витаминов. В обратном случае у человека может появиться авитаминоз.

Здоровое питание – главный фактор здоровья и долголетия. Физическое состояние человека зависит от того, как и в каком объеме он ест. Не будем забывать, что правильное и эффективное питание – основа здоровья!

"В эру быстрого темпа жизни и массового потребления особенно важно помнить о ценности здорового питания. Оно не только является основой для поддержания физического здоровья, но и важным элементом нашего эмоционального и психологического благополучия. Правильное питание – это не просто соблюдение диеты или ограничение себя в удовольствиях, это образ жизни, основанный на уважении к своему телу и стремлении к гармонии с окружающим миром.

Избегание излишеств и умеренное употребление продуктов, богатых питательными веществами, не только улучшает наше физическое состояние, но и способствует ясности ума и эмоциональной стабильности. Помните, что каждый прием пищи – это возможность позаботиться о себе и своем здоровье. Давайте делать осознанные выборы в пользу питания, способствующего нашему благополучию и долголетию. Пусть правильное питание станет неотъемлемой частью нашего ежедневного образа жизни, наполняя нас энергией, радостью и гармонией."

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Всемирная организация здравоохранения. (2015). Здоровое питание. Получено с <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet>
2. Виллетт, У. С. (2014). Эпидемиология питания. Практическое руководство. Медицинское информационное агентство.
3. Мозаффарян, Д. (2015). Зачем нам еда? О современных тенденциях в питании и здоровом образе жизни. Эксмо.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЩЕСТВЕННОМ ПИТАНИИ

МАЙКАНОВА А.Н.

студентка группы ТПП-21-2

ӘУЕЗ Ж.К.

Научный руководитель, магистр, преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: Общественное питание является важным звеном в системе экономических и социальных мер, направленное на повышение материального и культурного уровня жизни людей. Рассматриваются положительные и отрицательные стороны развития отрасли.

Ключевые слова: инновации, новейшие технологии, гастрономия.

Общественное питание является важным звеном в системе экономических и социальных мер, направленных на повышение материального и культурного уровня жизни людей. Многие заведения общественного питания являются чисто коммерческими, но в то же время развивается социальное питание: столовые на промышленных предприятиях, для студентов, в школах. Есть предприятия пищевой промышленности, фирмы, которые берут на себя задачу организации общественного питания. [1, с. 44] Большое значение придается правильному и рациональному питанию школьников. В настоящее время ставится задача коренного улучшения работы предприятий общественного питания. Для решения этих проблем необходимо оснастить предприятия общественного питания новейшими технологиями, внедрить передовые технологии, автоматизировать производственные процессы и улучшить организацию труда. Организация, как общая функция управления, - это организация и структурирование компонентов сложного организма, которым является предприятие. [2, с. 68]

В современном мире роль инноваций постоянно возрастает. Без использования инновационных технологий трудно повысить конкурентоспособность компании. Только продукты с высоким уровнем научности и новизны могут привести к положительным результатам.

В настоящее время существует множество различных формулировок термина "инновация". Наиболее популярным из них является следующее: Инновации – это внедренные инновации, которые позволяют повысить эффективность процесса и / или улучшить качество продукции, требуемой рынком.

Согласно данным, представленным в таблице 1, по состоянию на конец 2022 года сеть общественного питания насчитывает более 15 000 заведений общей вместимостью более 959 000 мест.

Таблица 1- Сведения о наличии объектов общественного питания [3]

Республика Казахстан	Кафе, бары, рестораны	Столовые	Прочие объекты общественного питания
Количество объектов, единиц	7549	4752	2845
Количество посадочных мест, единиц	573 840	298 722	86 529

В разрезе общего количества объектов индустрии общественного питания наибольшую долю занимают кафе, бары, рестораны

Численность заведений данного типа на конец 2022 года составила 7549 объектов. В предыдущие годы данный показатель был выше. Так в 2018 году количество ресторанов, кафе и баров уменьшилось с 9107 объектов до 7549 единиц. Посадочных мест на конец 2018 года насчитывалось 825 318 мест, а к концу 2022 года данный показатель уменьшился до 573 840-

уменьшение составляет 251 478 единиц.

Таблица 2-Количество ресторанов, кафе, баров и посадочных мест в них.

	2018	2019	2020	2021	2022
Число ресторанов, кафе, баров	9107	9969	6827	7128	7549
В них мест	825 318	791 015	471 392	520 519	573 840

В 2010 году товарооборот общественного питания составил 156011 тыс.тг. За 2022 отчетный год был обеспечен прирост товарооборота на 757 847 тыс. тг.

Таблица 3-Оборот общественного питания по Республике Казахстан

Год	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Оборот, тыс.тг.	156011	185309	220482	238308	266320	321920	415836	448261	524823	626815	536595	653447	913858

Необходимо отметить, что с уменьшением количества предприятий общественного питания, отмечено увеличение числа посетителей. Так за последние несколько лет численность посетителей ресторанов и кафе в Казахстане увеличилась на 3,4% и составила 77340 тыс.чел. Средний чек посещения ресторанов и кафе увеличился также на 53,2% и составил 2600,3тг.

Развитие сферы услуг, рост конкуренции, а также стремительный ритм жизни и осознание ценности свободного времени привели к поиску и формированию новых демократичных форм и форматов обслуживания в системе общественного питания. Активное внедрение инновационных новшеств будет содействовать повышению имиджа предприятия.

Наиболее популярные инновации представлены в таблице 4.

Таблица 4 -Современные новейшие технологии в системе управления предприятием общественного питания [4]

Классификационный признак	Наименованиеиспользуемыхтехнологий
Способы обслуживания	Таблет-питание Изготавливание блюда на глазах у клиентов Кулинарные мастер классы Обслуживание по принципу «свободное перемещение» «Открытая кухня» Кейтринг Дегустационные стойки Персональные заказы

Концепция	Предоставление котлов на время трапезы Ресторан с обслуживанием в темноте Заведения с меню, основанном на принципах здорового питания Заведения, с тематикой фильма или сериала Подводный ресторан Заведение лаборатория Заведение с необычным дизайном (например кафе с полностью нарисованным интерьером)
Технологии, используемые в приготовлении блюд	Фудпейринг Кулинарный визаж Система Cook&Chill Молекулярная кухня Фьжн кулинария
Технологии, используемые в обработке продуктов	Технология Sous Vide Механическая Тепловая Аль-денте CapKold
Сервисы	Наличие сайта (возможность заказать и оплатить блюда) Создание мобильного приложения Wi-Fi с открытым бесплатным доступом Автоматизация меню Система web-мониторинга Демонстрация меню на витрине предприятия с использованием муляжей блюд Вызов такси из кафе Бронирование столиков через сайт или по телефону Съедобная посуда

Условно объекты общественного питания можно классифицировать в порядке признаков, характеризующих степень использования инноваций.

Первый классификационный признак можно отнести к методам технического обслуживания.

Таблет питание - это технология разделения готовых блюд на порции в одном блоке питания, а не в отделах. Эта технология заключается в том, что блюда распределяются отдельными порциями в прочной фарфоровой посуде, которая укладывается на подносы, которые затем помещаются в тележки для перевозки. При больших затратах времени лотки размещаются в изолированных вагонах с возможностью дальнейшего нагрева и охлаждения. Конвейерная лента используется для увеличения скорости образования поддонов и соблюдения правил гигиены на кухне.

Приготовление блюда в присутствии гостя или на его глазах вызывает у гостей аппетит, поэтому рутинные и непривлекательные рабочие действия лучше оставить в закрытой части. Для приготовления блюда в присутствии гостей привлекаются опытные повара.

Услуга "свободное передвижение" становится все более популярной, поэтому гость может выбирать блюда в соответствии со своими предпочтениями. В зале установлены специальные тарелки, персонал присутствует и принимает минимальное участие. Блюдо, поданное по такому принципу, не займет много времени и позволит клиенту пообедать или позавтракать за 20-30 минут [5].

Кофейные сети активно развиваются в Казахстане, расширяя свое присутствие в крупных городах и областных центрах. Они заботятся не только о качестве кофе, но и об общей атмосфере заведения, оцифровке обслуживания и ответственном потреблении. Сети кофеен также внедряют новые технологии и инновации в свои бизнес-процессы, чтобы улучшить качество обслуживания и

удовлетворить потребности клиентов. Они отличаются быстрым обслуживанием, уютной атмосферой и наличием самых популярных меню. Популярными кофейнями являются "Coffeeboom", "Starbuck's", "Globalcoffee" [6].

Общественное питание - это отрасль общественного питания, связанная с предоставлением услуг в отдаленных местах. Он охватывает все компании и службы, которые предоставляют услуги общественного питания по контракту для сотрудников компаний и частных лиц в помещениях и на открытом воздухе, а также для проведения различных мероприятий и продажи готовой кулинарной продукции.

Примеры предприятий общественного питания, использующих различные концепции, приведены в таблице. Появление новых форматов в сфере общественного питания обусловлено, прежде всего, развитием передовых методов переработки сырья и полуфабрикатов, а также использованием инновационного оборудования. Например, современные технологии переработки сырья позволяют сохранить его природные свойства и питательные вещества, что, в свою очередь, способствует получению более качественных блюд. Внедрение инновационного оборудования, такого как варочные панели высокого давления, сокращает время приготовления и сохраняет витамины и питательные вещества в пище. Это помогает повысить эффективность процесса приготовления и предлагает потребителям более здоровые и качественные блюда [7].

Инновационные технологии приготовления включают:

Молекулярная кухня - это кухня, основанная на применении точных научных фактов (будь то температура обжарки, время приготовления и т.д.), которые позволяют получать результаты, основанные на научных открытиях в области физики и химии.

Кулинарный анализ - это метод определения того, какие продукты подходят друг другу по вкусу, и, комбинируя продукты, можно определить продукты, которые одинаковы по питательной ценности или усвояемости.;

Фьюжн. Авторская кухня многим известна как фьюжн, что в переводе с английского буквально означает смешивание или слияние. В данном случае имеется в виду авторский метод приготовления оригинальных и необычных блюд с использованием техник и продуктов различных кухонь мира.

Арт визаж - это кулинарное искусство профессионального декорирования [8, с. 37].

Новейшие технологии в системе обработки продукции. Использование метода sous vide снижает затраты на электроэнергию и газ. Система sous vide позволяет готовить блюда заранее и хранить их в течение длительного времени, не замораживая и не добавляя консервантов. Срок годности готовых изделий, запечатанных в вакууме, составляет около двух недель.

Механическая обработка пищевых продуктов осуществляется с помощью физических или гидромеханических процессов, используемых для обработки пищевых продуктов. Термическая обработка пищевых продуктов включает варку, жарку и тушение. Аль-денте - современной итальянской кулинарии обозначает идеальную консистенцию макаронных изделий и подразумевает короткое время приготовления [9, с. 101].

Многие услуги, предлагаемые предприятиями общественного уже хорошо известны и популярны среди гостей. К ним относятся: создание мобильного приложения, внедрение системы веб-мониторинга, такой программный модуль используется в системе R-Кеерг для удаленного мониторинга ресторана в режиме реального времени. Позволяет владельцам и менеджерам удаленно получать информацию о продаже и загруженности ресторана онлайн в любой точке мира. Этот программный модуль используется многими кофейнями и ресторанами по всему Казахстану.

Автоматизация заказов также набирает популярность. Автоматизация - это когда предприниматель внедряет технологии, чтобы тратить меньше времени на рутинные процессы и уделять больше времени эффективному управлению бизнесом [10, с. 94].

Несмотря на все это, сегодня существуют инновационные технологии, которым уделяется недостаточно внимания. Например, системы самообслуживания, использующие технологии искусственного интеллекта. Разрабатывать системы, использующие искусственный интеллект для прогнозирования предпочтений клиентов и предоставления персонализированных меню на основе их прошлых заказов и предпочтений. Технологии распознавания лиц и платежные системы.

Разработка платежных систем и систем идентификации на основе распознавания лиц, которые делают оплату быстрой и безопасной для клиентов. Экологические инновации. Внедрение технологий сокращения пищевых отходов, таких как системы переработки остатков пищевых продуктов или биоразлагаемой упаковки. В настоящее время на рынке общественного питания усиливается конкуренция, что затрудняет удержание клиентов. Для этого многие компании постепенно внедряют различные новые технологии. Внедрение инноваций позволит организациям и отраслям обеспечить стабильную рыночную позицию в экономике. Необходимо обеспечить единый уровень разработки и вывода инновационных объектов на орбиту. Клиент должен иметь возможность удовлетворять свои потребности независимо от своего географического положения. Это относится как к городскому, так и к сельскому населению. По сравнению с предприятиями общественного питания в городе и сельской местности, сельские предприятия практически не имеют инновационной направленности. Руководители многих компаний недооценивают важность внедрения новейших технологий. Персонал не интересуется этим вопросом. Следует отметить, что многие предприятия, особенно на окраинах региона, не занимаются инновациями. Это связано с тем, что уровень конкуренции в этой области низкий, и нет необходимости использовать передовые технологии для привлечения клиентов.

Поэтому внедрение инновационных технологий играет решающую роль в развитии предприятий общественного питания, поскольку увеличивает спрос на их продукцию и услуги. В условиях растущей конкуренции, меняющихся потребительских предпочтений и быстрого научного развития инновации становятся необходимостью. Регулярное внедрение инновационных мер по обновлению в организациях общественного питания гарантирует, что они остаются конкурентоспособными и адаптируются к меняющимся рыночным условиям. Перспективы инновационного обновления обусловлены активными действиями правительства по созданию необходимых условий для поддержки инноваций, включая разработку концепций, программ и мероприятий по обучению владельцев, сотрудников и потребителей.

Список литературы

1. Организация деятельности совета директоров в компаниях с государственным участием/Поздняков К.К., Горохов А.А.// Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. 2016. №7(17).С. 265-271
2. Количественные ограничения и запреты в международной торговле/МихайловаГ.В.//Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Экономика и право. 2014. № 12. С. 62-71.
3. Электронный источник: <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/local-market/dynamic-tables/>
4. Электронный источник: <https://multiurok.ru/blog/osobennosti-obsluzhivaniia-na-predpriiatiiakh-obshchestvennogo-pitaniia.html>
5. Электронный источник: <https://multiurok.ru/index.php/files/innovatsionnye-tekhnologii-v-sferakh-pishchevoi-pr.html>
6. Электронный источник: <https://kz.kursiv.media/2023-12-26/lgtn-catering/>
7. Электронный источник: <http://almapharm.ru/2012/11/innovacii-v-obshhestvennom-pitanii/>
8. Затуливетров А. Ресторан. С чего начать, как преуспеть. Советы владельцам и управляющим.- СПб.:Питер, 2008.
9. Федцов В.Г. Культура ресторанного сервиса: учеб. пособие. 2-е изд. - М.: ДашковиК,2010.
10. Особенности государственного регулирования внешней торговли услугами в новых экономических условиях, задаваемых правилами ВТО/ Ильина О.В., МихайловаГ.В.//В мире научных открытий. 2015. №5(65).С.127-142.

СҮТ ТАҒАМДАРЫН ДАЯРЛАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯСЫ: ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

МУСАЕВА М.М.

ТПП-20-2к тобының студенті

МАЛДЫБАЕВА М.Н.

Ғылыми жетекшісі, аға оқытушы, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада ҚР АӨК дамуының қазіргі кезеңінде сүт өнімдерін тұтынудың жоғары деңгейі анықталды. Соңғы 10-15 жылда Қазақстан Республикасында сүтті тұтыну екі есе өсті, дегенмен елімізде сүт тұтыну деңгейі нормадан үш есе төмен. Сүт тұтынудың медициналық нормасы жылына бір адамға 340 кг құрайды. Егер тұтыну деңгейі 2020 жылға қарай өсіп, ұсынылатын медициналық нормаға жетсе, мемлекеттің көмегі мен қорғауы жағдайында бұл Қазақстандық тауар өндірушілерге сүт нарығындағы өз ұстанымдарын дамыту мен нығайту үшін мүмкіндік береді. "Химия және химиялық технологиялар" кафедрасының жас Биотехнологтары ҚР сүт нарығына "Irimshik" Қазақ ұлттық ірімшік өнімі негізінде "Красти" жаңа сүт өнімін ұсынды. "Красти" өнімі инновациялық тауар түрі бар - крастирленген (ағылшын тілінде crusty - қытырлақ) сүт. Алғаш рет тұтас сүт негізінде шикі өнімді алу үшін сүт қышқылды бактериялар мен ферменттердің арақатынасы мен концентрациясы оңтайландырылатын болады. Сүттің жетіспеушілігін өтейтін, жоғары тағамдық қасиеттері бар инновациялық сүт қышқылды өнімді әзірлеу. Биотехнологиялық әдіспен алынған сүт өнімдерінің адамды тамақтандырудағы рөлін асыра бағалау қиын. Сүт қышқылы өнімдер бастапқыда шикізат құрамы мен қасиеттерінің ерекшеліктеріне байланысты пайдалы диеталық қасиеттерге ие.

Кілт сөздер: сүт, ірімшік, сүт өнімдері, сапа, пастерленген сүт.

Сүт – басқа ешқандай азық-түлік тең келмейтін аса бағалы тағамдық өнім. Олай болатын реті де бар. Өйткені организмге оның құрамды бөлігінің 95-98 пайызы сіңеді. Сондай-ақ сүт амин қышқылдарының, макро және микроэлементтердің, витаминдердің таптырмайтын көзі.

Адамзат баласы сүтті сол күйінде де, өнеркәсіп орындары өндеп шығаратын өнімдері күйінде де іше алады.

Сүттің тағы бір қасиеті – түрлі азық-түлікпен керемет үндесіп, адам тағамының биологиялық құндылығын көтереді. Өйткені сүт организмге түсетін қоректік заттардың көлемін арттырып қана қоймайды, сонымен бірге май, ақуыз, көмірсу, минералды тұздар, тағы басқалармен бірлесе, үндесе отырып, әлгі қоректік заттардың организмге сіңімділігін жақсартады.

Біздің жұмысымыздың негізгі мақсаты – сүттің стерильденген, пастерленген, шикі түрінде микробиологиялық бағытта сапасын зерттеу болып табылады. Себебі, күнделікті қолданылатын осы тағамның сапасы біздің ағзамыздың денсаулығына әсерін тигізеді [1].

Жұмыстың негізгі міндеттері: Сүттегі микрофлоралардан таза дақылдарды егіп өсіру. Ол үшін Агар-Агар қоректік ортаға стерильді жағдайда біз үш түрлі сүттің 1мл көлемін егіп, 23⁰С термостатта ұстадық. Екінші тәулікте ең алғашқы клеткалар өсіп шыға бастады. Ал толық өсіп шығуы 7 тәуліктен кейін байқалады. өсіп жетілген колониялар әр түрлі тығыздықта өскенін айтуға болады. Мәселен, стерильденген сүттің өсіп шыққан клеткалары бір үлкен бірнеше ұсақ колониялардан тұрады. Формасы дөңгелек пішінді, түсі ақшыл сүттің өсіп шыққан клеткалары өте тығыз орналасқан, саны бірнеше. Ал пастерленген сүттің клеткаларының саны екі үлкен, және бірнеше ұсақ колониялардан тұрады. Жоғарыда айтып өткен тәжірибелік зерттеумен қоса, биотехнологиялық зертханада сүт тағамдарына талдау жасау үшін келесідей әдістер де қолданылады[2].

Сүт – сапалы, қоректік қасиеті жоғары, бірақ тез бұзылатын өнім екені бәрімізге белгілі. Оның түсі – ақ немесе аздап сарғылт, құрамында су, май, ақуыз, сүт қанты, минералдық заттар, дәрумендер, ферменттер, гормондар көптеген мөлшерде кездеседі. Адам ағзасы оның құрамындағы қоректік заттарының 98-99%-ін пайдаланады.

көрсеткіштермен сипатталатыны белгілі: құрамы бойынша, тазалық дәрежесі бойынша, органолептикалық, биохимиялық, физико-механикалық қасиеттері бойынша, сондай-ақ ішінде улағыш және залалсыздандырылған (нейтраль) заттардың болуы бойынша. Сүттің органолептикалық қасиеттеріне мыналарды жатқызамыз: сыртқы бейнесі (яғни көрінісі), дәмі, иісі, түрі; биохимиялық қасиеттеріне: бактерцидтік белсенділігі (активтігі) және қышқылдылығы; физико-механикалық қасиеттеріне: температурасы, жылу өткізгіштігі, осмастық қысымы, электр өткізгіштігі және тағы басқалары. Уландырғыш қоспаларға – сүт құрамында мүмкін болатын ауыр металдар, антибиотиктер, гормоналдық препараттар, пестицидтер, микротоксиндер (В1 және М1 афтолотоксиндері), ал нейтрализациялаушы заттарға – тұз, аммиак жатады.

Сүттің және сүт өнімдерінің технологиялық қасиеттері оның құрамына, Сондай-ақ көбінесе оның биологиялық және химиялық көрсеткіштеріне, оның бактерицидтік белсенділігіне (активтігіне) және қышқылдылығына тәуелді болып келеді.

Бактерицидтік белсенділігі. Бұл сауал сүттің микроағзалар дамуын басу қасиеті, ол мал ағзасы шығаратын және сүт бездеріне қан арқылы түсетін иммундық денелердің әсері. Сүттің бактерицидтік активтігін сақтау уақыты бактерицидтік фаза ұзақтығы деп аталады. Бұл көрсеткіш, Сәйкесінше, сүттің тазалығы мен сақтау температурасына тәуелді.

Бактерицидтік фазаның ұзақтығы сүт температурасы жоғарыласа азаяды, оның құрамындағы бактериялар саны азайса және температурасы төмендесе – ұзарады. Салқындатылмаған сүт өзінің бактерицидтік белсенділігін сауып алған соң 2-3 сағатта жоғалтатыны анықтаған. Сүтті 65°C-қа қыздырғанда бактерицидтік заттардың 95%-ы, ал 80°C-тан жоғарылағанда 100%-ы ыдырайды екен. Сауып алған сүтті салқындату бактерицидтік заттардың және сүттің қышқылдылығының өсуін төмендетеді.

Зерттеу жұмысымыздың өзекті мәселелері: Қазіргі кезде сауда жүйелерінде, мемлекеттік сүт зауыттарында, сондай-ақ сауда жүйелері мен жеке меншік фирмаларда сүттің әртүрлі майлылығын кездестіруге болады Осы өнімдердің ішінен сапалы және адам денсаулығына зиян әкелмейтін майлылықтағы сүтті іздестіру біздің зерттеу жұмысымыздың негізгі мақсаты болып табылады. Осы мақсатта біз әртүрлі майлылықтағы бір сүт түрін мысалы, пастерленген, стерильденген және шикі сүттің түрін алып салыстырып, мемлекеттік стандарт талаптарына сәйкес олардың сапасын бақыладық.

Зерттеу жұмысында, сонымен қатар, кеңінен қолданылатын зерттеу түрлерінің міндеттері:

- Сүттің бактериялық ластануын анықтаудың негізгі алғышарттары.
- Сүттің бойында кездесетін бактерияларды дақылдандыру және дақылдық белгілерін зерттеу. Тәжірибелік дақылдардың морфологиялық қасиеттерін анықтауға сипаттама.

Тірі және қақталған препараттардың дайындалуына, оларды Грам әдісімен бояу әдістеріне жалпы сипаттама беріп өту. Алған зерттеу нәтижелерін талдау, қорытынды жасау.

Осы міндеттерге сүйене отырып, біз сүттің стерильденген, пастерленген және шикі түрін алып, микробиологиялық бағытта сапасын зерттедік. Оның бойында кездесетін бактерияларды дақылдандырып, олардың морфологиялық қасиеттерін зерттедік. Себебі, күнделікті қолданылатын осы тағамның сапасы біздің денсаулығымызға әсерін тигізбей қоймайды. Сондықтан да реті келсе күніне сапалы, бір кесе сүт ішуден қашпау керек[3].

Сүт – басқа ешқандай азық-түлік тең келмейтін аса бағалы тағамдық өнім болып табылады. Олай болатын реті де бар, Себебі ағзаға оның құрамды бөлігінің 95-98 пайызы сіңеді екен. Сонымен қоса, сүт амин қышқылдарының, макро және микроэлементтердің, витаминдердің таптырмайтын көзі [4].

Адамзат баласы сүтті сол күйінде де, өндіріс орындары өңдеп шығаратын өнімдері күйінде де іше алады.

Сүттің тағы бір қасиеті бар. Ол түрлі азық-түлікпен керемет үндесіп, адам тағамының биологиялық құндылығын көтереді. Осы кезде тұтынушылардың көкейінде «неге?» деген сұрақ

туындайды. Оған жауабымыз да бар. Сүт ағзаға түсетін қоректік заттардың көлемін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар май, ақуыз, көмірсу, минералды тұздар, тағы басқалармен бірлесе, үндесе отырып, қоректік заттардың ағзаға сіңімділігін жақсартады.

Әрине, мал шаруашылығынан көптеген өнімдер алынатынын бәріміз жақсы білеміз. Солардың ішінде тағамдық өнімдердің орыны ерекше. Осы тағамдық өнімдердің бәрімен салыстырғанда сүттің экономикалық сипаты мүлде өзгеше болып келеді. Басқаша айтқанда, оның артықшылығы көп. Оған мысал келтіре кететін болсақ, 1 килограмм сүт сауу үшін 1,4 азық өлшемі жұмсалады. Ал енді 8,5 азық өлшемін жұмсап 1 кг сиыр етін өндіреді екенбіз. Байқадыңыздар ма, экономикалық тиімділік жағынан жер мен көктей айырмашылығы бар емес пе?

"Ірімшік" дайындаудың технологиялық процессінде екі толық өнім қалыптасады. Бірінші өнім шикі сарысу, екінші өнім сары май. Шикі сарысудың құрамына-биосусын сарысуы кіреді, ол "Ірімшік" дайындау кезінде негізгі жанама өнім болып табылады. Сүт сарысуында өсу факторы болып табылатын төмен молекулярлық ақуыздар бар, олар жасушалардың жаңаруы мен өсу процестерін реттейді, сондықтан ол – шын мәнінде сұлулық пен денсаулық эликсирі. Сарысуы тері мен шашқа жағымды әсер етеді, сондықтан оның негізінде әртүрлі пайдалы тағам өнімдерін дайындайды.

Майдың массалық үлесінде "Ірімшік" майсыз өндіріледі. Дайын өнімдегі ылғалдың массалық үлесі тиісінше 5,0 %; қышқылдығы 240°Т құрайды.

"Ірімшік" таза, нәзік қышқыл сүт дәмі мен жұқа иісі бар.

Өнімнің консистенциясы өндіріс тәсіліне байланысты борпылдақ, нығыздалған кеуекті масса болуы мүмкін.

"Ірімшік" технологиясында ұйынды алу үшін сүт ақуыздарының қышқылды-мәйекті және қышқылды коагуляциясы қолданылады.

"Ірімшік" өндірісінің екі жолы бар: дәстүрлі (әдеттегі) және модификацияланған бөлек[17].

Модификацияланған әдіс

Майдың әр түрлі салмақтық үлесі бар." Ірімшік " өндіру кезінде тұтас сүттегі ақуыздың салмақтық үлесін есепке ала отырып, май бойынша сүтті қалыпқа келтіреді, ал майсыз " Ірімшік " өндіру үшін майсыздандырылған сүтті пайдаланады.

" Ірімшік"өндіруге арналған шикізат алдын ала тазартылады.

Пастерленген сүт жылдың жылы мезгілінде ұйыту температурасына 28-30°С дейін, ал суық мезгілде 30-32°С дейін салқындатылып, ашытуға жіберіледі.

Егер сүт ақуыздарының қышқылды коагуляциясы қолданылса, онда ашыту кезінде сүтке ашытқы, егер қышқыл коагуляция болса-онда тек ашытқы, кальций хлориді және қышқылды фермент енгізіледі.

Ашыту үшін мезофильді лактококктардың таза дақылдарында ашытқы пайдаланылады. Ашытудың жеделдетілген тәсілі кезінде сүтке мезофильді лактококктардың дақылдарында және термофильді сүт қышқылды стрептококктың дақылдарында дайындалған ашытқы енгізіледі. Жылдамдатылған тәсіл кезінде ұйыту температурасы 35-38°С, ұйыту ұзақтығы-4-4,5 сағат.

Кальций хлориді 40% ерітінді түрінде 1 т сүтке 400 г сусыз тұз есебінен енгізіледі. Кальций хлориді сүтті пастерлеу кезінде бұзылған тұз тепе-теңдігін қалпына келтіру үшін қажет. Осыдан кейін сүтке қышқылды фермент немесе пепсин немесе 1 т сүтке 1 г фермент есебінен ферментті препарат енгізеді. Ашытқыны, кальций хлориді мен қышқылды ферментті енгізгеннен кейін сүтті араластырады және ұйыту аяқталғанға дейін тыныштық күйде қалдарады.

Ұйытудың аяқталуы ұйыған қышқылдығы бойынша анықталады. Майсыз "Ірімшік" үшін 66-70°Т қажет.

Сарысудың бөлінуін жеделдету үшін дайын ұйынды арнайы сым пышақпен қабырғасы бойынша көлемі 2 см текшелерге кеседі. Сарысуды бөлу және қышқылдықтың артуы үшін кесілген ұйынды тыныштықта 40-60 минутқа қалдырады.

" Ірімшік" өндірісінде майсыз сүт ақуызының қышқыл коагуляциясын пайдаланады. Бұл ретте алынған қою қатты сарысудың беріктігі аз болады, қышқылды коагуляция кезінде алынған және нашар сусызданады. Сарысудың бөлінуін күшейту және жеделдету үшін алынған ұйынды 36-38°С температураға дейін 15-20 мин қыздыру қолданылады.

Осы мақаланы қорытындылай келе сүттің тағамдық құндылығы анықталып, Жаңа инновациялық өнімнің тауарлық формуласы мен органолептикалық қасиеттер балансы жасалынды. "Milk Crusty" өнімінің ұзақ сақтау мерзімі бар және сыртқы ортаның қолайсыз факторларына төзімді. Өнімнің ұзақ сақталуының себебі өңдеуді 60С температурада ғана жасаймыз, осы температурада зиянды бактериялардың көзі жойылып, пайдалы сүт бактериялары тіршілігін сақтайды. Яғни жоғары термиялық температурадан өткізбейміз.

Термостатта жасаған сериялар қытырлақ болып шықпағандықтан, тәжірбиенің басқа серияларын толқынсыз және қысқа толқынды пеште жасап, қысқа толқынды пеште пісірген қытырлақтардан жақсы нәтиже алдық.

8 түрлі дәмде дайындаған чипстердің дегустация нәтижесінде және жарамдылық мерзімін тексеру барысында тек 2 дәм іріктеліп алынды. Олар: классикалық және көкөніс дәмі бар чипстер.

Экономикалық жағынан тиімді болғандықтан біз бұл чипстерді қағаз крафтқа салып сақтауды таңдадық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ысқақбаев Б. Сүт және сүт өнімдері. Алматы: Қайнар, 2019. – 85 б.
2. Барақбаев Б. Сүт және сүт тағамдары. Алматы: Қайнар, 2020.-6 б.
3. Ивашура А.И. Сүт тіршілік тірегі. Алматы: Қайнар, 2020.-115 б.

ЖЕМІС ҚОСПАСЫМЕН БАЙЫТЫЛҒАН ФУНКЦИОНАЛДЫ БАҒЫТТАЛҒАН СҮЗБЕ ДЕСЕРТІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

МУСАЕВА.М.М.

ТПП-20-2к тобының студенті

ЕРУБАЕВА.Д.Ш

Ғылыми жетекшісі, аға оқытушы, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Аннотация мақала мақсаты сүттің жетіспеушілігінің орнын толтыратын жоғары тағамдық қасиеттері бар инновациялық сүт қышқылды өнімді әзірлеу. Біздің негізгі басым бағытымыз - экологиялық таза өнім шығару болып табылады. жұмыста таза шикі сүттен «Irimshik», қазақтың ұлттық ірімшік өнімінің технологиясы арқылы сүтті қытырлақ чипстерді дайындайтын боламыз. Дайындау кезеңдері ең алдымен, кіріспе, ірімшік туралы сипаттама және дәмдеуіштерге анықтама беруден басталады. Келесі кезеңде жасалу әдістері мен қосатын дәмдеуіштердің құрамымен таныс боламыз. Үшінші кезеңде, сүтті қытырлақтардың нәтижесін саралап, дизайнын жасадық. Әр бөлімде сүтті қабылдаудан бастап, сүттің барлық анализдеріне талдау жасалынып барып алынады. Жұмыстың тиімділігі: шикі субстрат алу үшін сүт қышқылды бактериялар мен ферменттерді өсіру шарттары оңтайландырылған.Нәтижесінде сүтті субстратты ферментациялаудың, қайта өңдеудің серпінді инновациялық технологиясы Қазақстан Республикасының сүт өңдеу кәсіпорындарына жаңа өнімінің тағамдық құндылығы шықты.

Түйін сөздер: сүт, ірімшік, өнімінің технологиясы, қышқылды бактериялар, ферментация, инновация, қаймақ.

Сүттен жасалынатын және ұлт дастарқанында мыңдаған жылдар бойы халықпен бірге жасап келе жатқан белгілі тағамдардың бірі осы - ірімшік. Ірімшіктің қой мен ешкі сүтінен жасалғандары өте құнды әрі құнарлы болады, тіс батпайтын қатты болмайды. Сүтті еріту үшін жас қозының ұлтабарындағы мэйегін (уыз) қолданады. Малды ауыл мэйекті, ұлтабарды тұздап әдейі сақтайды. Ежелден қазақ халқында сүт өнімдері жоғары бағаланған. Қазақтар ашыған сүт өнімдерін дайындау

бойынша үлкен тәжірибеге ие, сүт емдік әсер бар және шөлді, аштықты өте жақсы сіңіреді. Бұрында «Irimshik» бу немесе қыздырылған сиыр, қой немесе ешкі сүтінен дайындалған. Содан кейін сығынды алып, қышқыл сүтті сарысудан сүзбе толық бөлінгенге дейін баяу отта қайнатқан. Дайын өнімнің түсі қызғылт сары болуы керек. Оны сарысудан, желге, содан кейін күнге кептіру керек. Мұндай өнімді ұзақ уақыт бойы сақтамай, кептірмей-ақ, кептіруден кейін бірден пайдалануға болады [1].

Ерте кездерде ірімшіктің екі түрін дайындаған: бірі ақ ірімшік, екіншісі қызыл ірімшік. Ақ ірімшікті еріген сәтте тез түсіріп алады да, ыстық күйінде сары май салып, қарттар мен балаларға береді. Ақ ірімшікті дайындау үшін ыдысқа құйылған шикі сүттің үстіне аздап айран құйып, сүтті еріткен. Одан кейін еріген сүтті отқа қойып қайнатады. Ірімшіктің сары суы бөлінген кезде оны сүзеді. Жаңа қайнатылған ірімшікке сары май, қаймақ, кілегей сияқты майлы тағамдардан қосса, дәмді әрі құнарлы ас болады. Ақ ірімшікті сүзіп алғаннан кейін жұқалап тіліп, өреге жайып кептіреді. Шала кептірген ақ ірімшікті келіге түйіп жаншыса, тары сияқты қиыршық ұнтаққа айналады. Қызыл ірімшікті де өреге жайып кептіреді. Кепкен қызыл ірімшік кеудірлеп, үгітіліп тұрады. Қызыл ірімшікті жеке өзін жеуге де, майға, қаймаққа, кілегейге араластырып жеуге де болады. Қызыл ірімшікті жентке қосады. Қаймақ не кілегей қосып келіге жанышқан қызыл ірімшік дастархан мәзірінің ең кәделі түрлерінің бірі болып тұрады [2].

Ірімшіктің бүгінгі күні шығу тарихы мен технологиясы өте күрделі. Себебі, ол биологиялық және химиялық әдістерге негізделі, физикалық құбылыстар мен әсерлерге байланысты механикалық, жылу, биохимиялық және басқа процестерге негізделген. Ірімшік технологиясының мәнін түсіну үшін тарихи негіздерден бастау керек. Ірімшік пен ірімшік өндірісінің негіздері ежелден бері көптеген елдерде дамыған. Сиыр мен ешкі сүтінен жасалған ірімшік б.з.д. VII - VI мыңжылдықтарда Орта Азия аумағында жасалған деп саналады. Бурдюктегі ірімшік жасау процесінің алғашқы бейнелері шумер билеушілерінің қабірлерінің қабырғаларында сақталған. Әріқарай ірімшік технологиясы Үндістанға, Тибетке, Ресейге таралды. Содан кейін Днепр, Днестр, Каспий және Қара теңіз арқылы Еуропа елдеріне жеткізілді. Ірімшік технологиясы Ежелгі Грецияда ерте кездерде дамыды, оған ертедегі ақпараттар дәлел бола алады. Гомер, Геродот, Аристотель шығармаларында ірімшіктің кейбір түрлерін жасау әдістері және олардың сипаттамалары сипатталған.

"Irimshik" дайындаудың технологиялық процессінде екі толық өнім қалыптасады. Бірінші өнім - шикі сарысу, ал екінші өнім-сары май. Шикі сарысудың құрамына - биосусын кіреді, ол "Irimshik" дайындау кезінде негізгі жанама өнім болып табылады. Сүт сарысуында өсу факторы болып табылатын төмен молекулярлық ақуыздар бар, олар жасушалардың жаңаруы мен өсу процестерін реттейді, сондықтан ол шын мәнінде сұлулық пен денсаулық эликсирі. Сарысу - тері мен шашқа жағымды әсер етеді, сондықтан оның негізінде әртүрлі пайдалы тағам өнімдерін дайындайды [3]. Инновациялық "Лаймс" биосусыны 2014 жылы Қарағанды техникалық университетімен патенттелген. Биосусын құрамында 13-22% су, 75-80% жеңіл сіңімді көмірсулар (глюкоза, фруктоза, сахароза), В1, В2, В6, Е, К, С витаминдері, а-каротин провитамин, фолий қышқылы бар балмен байытылған. Майдың массалық үлесінде «Irimshik» майсыз өндіріледі. Дайын өнімдегі ылғалдың массалық үлесі тиісінше 2,5% қышқылдық 240°Т құрайды. "Irimshik" таза, нәзік қышқыл сүт дәмі мен жұқа иісі бар. Өнімнің консистенциясы өндіріс тәсіліне байланысты борпылдақ немесе нығыздалған кеуекті масса болуы мүмкін. «Irimshik» технологиясында ұйынды алу үшін сүт ақуыздарының қышқылды - мәйекті және қышқылды коагуляциясы қолданылады.

«Irimshik» өндірісінің екі жолы бар: дәстүрлі (әдеттегі) және модификацияланған бөлек. Дәстүрлі әдіс - «Irimshik» өндірісінің технологиялық процесі дәстүрлі тәсілмен келесі жүйелі жүзеге асырылатын технологиялық операцияларды қамтиды: сүтті дайындау, қажетті құрамды шикізат алу, пастерлеу, ұйыту температурасына дейін салқындату, ашыту, ұйыту, ұйындыны ұсақтау, сарысудан бөліп алу, өнімді салқындату, өлшеп - орау [6]. Желінің құрылымы және әрекет ету принципі күрделі әдіске негізделеді. Сүт 1 ыдыстан алынған сүт алдымен 2 теңгергіш бөшкеге, содан кейін 3 сорғымен, 40°С температурамен 4 сепаратор тазартқышқа жіберіледі. 5 пастерлеу - салқындату қондырғысының рекуперациялау секциясына беріледі, онда ол 35°С температураға дейін қыздырылады. Қалыпқа келтірілген және тазартылған сүт пастерлеуге жіберіледі.

Дәмдеуіштер - кептірілген және әдетте ұнтақ үгітілген дәндер, жемістер, тамырлар, қабық немесе өсімдік заттектер, тамаққа дәмқоспа ретінде қосылады. Дәмдеуіштердің өсімдіктің өздері одан жқасалатын бөлігі бойынша жіктеледі.

Бүгінгі аспаздықта дәмдеуіштердің басты қызметі - дайындалатын тағам өнімдері мен дайын тағамдардың дәмдік және хош иістік қасиеттерін жақсарту хош иісті өсімдіктердің жапырақтары мен бұтақтары.

Дәмдеуіштер тұрмыста сонау тас ғасырдан бастап қолданыста. Сөзімізді археолог мамандар дәлелдеп отыр. "Әр халықтың өз тағамы бар" демекші, әр халықтың өзіндік асқа сүйіп қосар дәмдеуіші де жоқ емес. Тіптен жәй ғана дәмдеуіш емес, халықтың мәдениетіне, ұлттық тағамдар әлеміне еніп кеткен, соның бір бөлшегі бола білген дәмдеуіштердің өздеріне тән ерекшеліктері жоқ емес [4].

Үнді халқы үшін карридің орны бөлек. Кәдімгі карри дәмдеуішін керек десеңіз, олар тек тағамға ғана емес, сонымен қатар, тәтті тоқаштар дайындау үшін де аз - маз пайдаланды екен. Ағзаны қалыпқа келтірер карри дәмдеуішінің 4 негізгі компоненті бар. Олар: карри жапырағы, куркума, кориандр және бұрыш. Карри дайындауда үнді аспаздары өз фантазиясына жүгінеді. Үнділік карри әлем аспаздарына танымал. Тек оның бір қарсыласы бар. Ол - қытайлық усяньмянь дәмдеуіші. Байқап отырсақ, Шығыс елдерінің асқа қосарлары дәмі жағынан ащы болып келеді. Мұның өзіндік сыры да бар, дәрігер мамандардың айтуы бойынша, ащы дәмдеуіштер адам ағзасындағы түрлі микроорганизмдерді жояды, бір сөзбен айтқанда тазартады екен. Ал экологиялық жағынан ақсап тұрған Үнді халқы үшін бұл керек дүние.

Құрғаш шөпті дәмдеуіш қоспалар- көкөністер мен шөптерге бай болып келеді және организмге пайдасы өте зор. «Milk crusty» өндірісіне дәмдеуішке 12 түрлі көкөніс пен шөптер кіреді. Кептірілген көкөністер құрамына: сәбіз, парснил тамыры, пияз, сарымсақ, жасыл паприка, қызыл паприка, ақжелкен тамыры, балдыркөк тамыры, кептірілген шөптерге: аскөк, ақжелкен, кинза, тағамдық табиғи бояғыш рибофлавин E101, қант, тұз қосылады. Сәбіз бауырды, бүйректі жақсыртады және қартаю процессін баяулатады. Парснил мен ақжелкеннің тамырларында ағзаға пайдалы әсер ететін дәрумендер мен минералдар бар. Ақжелкен тұз алмасуын реттейді, ағзадан ыдырау өнімдерін шығарады. Аскөк қан қысымын төмендетуге көмектеседі. Асқорыту жүйесін жақсартады, диуретикалық әсер етеді. Тәбетті қалпына келтіреді, токсиндерді кетіреді. Ыстық дәмдеуіштерде қарсы көрсетілімдері бар адамдарға ұсынылады. Газдың пайда болуына жол бермейді. «Irimshik» өндірісінің технологиялық процесі дәстүрлі тәсілмен келесі жүйелі жүзеге асырылатын технологиялық операцияларды қамтиды: сүтті дайындау, талап етілетін құрамды шикізат алу, пастерлеу, ұйыту температурасына дейін салқындату, ашыту, ұйыту, ұйытқыны ұсақтау, сарысуды бөлу, шикі ұйытқыны салқындату, субстраттың қоңыр түске дейін термиялық өңдеу, буып - түю [5].

Ең алғашқы тәжірибие екі жыл бұрын үй жағдайындағы ірімшік жасаудан бастау алды. Кейіннен майсыз және майлы ірімшіктен де өнімді жасап көрген болатынбыз. Майлылықты анықтау толығырақ майлылықты анықтау (ірімшік майлылығы 0%, 5%) көрсетілді. Екі сүтті май өлшегішінде тамақты суламауға тырысып, 10 см³ күкірт қышқылын дозатормен құйып, сұйықтықтың араласпауы үшін абайлап, 11 см³ шикі массадан пипеткамен қосып, пипетканың ұшын бұрышында май өлшегіштің аузына салып қояды. Пипеткадан шикі масса баяу ағуы тиіс. Босағаннан кейін пипеткадан алып, майлылығын өлшейтіннің мойнынан 3 сағат ерте алады. Үрлеу ірімшік массасын тамшытуға жол берілмейді. Дозатормен май өлшегіштерге 1 см³ изоамил спиртін қосады [6].

Осы мақаланы қорытындылай келе сүзбелі десерттің тағамдық құндылығы анықталып, Жаңа инновациялық өнімнің тауарлық формуласы мен органолептикалық қасиеттер балансы жасалынды. Өнімінің ұзақ сақтау мерзімі бар және сыртқы ортаның қолайсыз факторларына төзімді. Өнімнің ұзақ сақталуының себебі өңдеуді 60С температурада ғана жасаймыз, осы температурада зиянды бактериялардың көзі жойылып, пайдалы сүт бактериялары тіршілігін сақтайды. Яғни жоғары термиялық температурадан өткізбейміз. Термостатта жасаған сериялар қытырлақ болып шықпағандықтан, тәжірибиенің басқа серияларын толқынсыз және қысқа толқынды пеште жасап, қысқа толқынды пеште пісірген қытырлақтардан жақсы нәтиже алдық. 8 түрлі дәмде дайындаған

чипстердің дегустация нәтижесінде және жарамдылық мерзімін тексеру барысында тек 2 дәм іріктеліп алынды. Олар: классикалық және көкөніс дәмі бар чипстер. Экономикалық жағынан тиімді болғандықтан біз бұл чипстерді қағаз крафтқа салып сақтауды таңдадық.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақтың дарқан дастарханы Национальная кухня казахов The Kazakh national cuisine-АЛМАТЫ КІТАП "Алматы кітап", 2013. – 240 с.
2. Кугенев П.В. Молоко и молочные продукты. - М.: Россельхозиздат, 2014. - 340 с.
3. Актуальные проблемы технологии переработки молока. Сборник научных трудов с международным участием. - № 12. - Барнаул.: Азбука, 2015. - 18 с.
4. Тихомирова Н. А. Технология молока и молочных товаров. - Краснодар.: Атри,-С, 2015. - 36с.
5. L.A Zabodalova, T.N Evstigneeva -Technology milk products and ice cream, 2013, p 3-5.
6. Смирнов, А. В. Ветеринарно-санитарная экспертиза с основами технологии молока и молочных продуктов. Учебное пособие / А.В. Смирнов. - М.: Гиорд, 2013. –136 с.
7. Sarkar, S. Potential of kefir as a dietetic beverage – a review. Brit. Food J., 2016 (4): 280–290.

СҮТ ӨНІМДЕРІНІҢ ДЕНСАУЛЫҚҚА ҚАТЫСТЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

НУРЛЫБАЕВА С.А.

ТПП-22-2к тобының студенті

ШОХИНОВА А.М.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Көптеген адамдар қазіргі кезеңде сүт өнімдерін айтарлықтай мөлшерде тұтынады. Ал мемлекеттік саясат бұл өнімдердің денсаулыққа пайдасы туралы күмән келтіретін және денсаулыққа ықтимал қауіптерді көрсететін ғылыми дәлелдерге қарамастан, бұл өнімдерді ілгерілетуді жалғастыруда. Сүт өнімдерінің денсаулыққа берер пайдасы зор табиғи өнім.

Кілт сөздер: сүт, сүт өнімдері, пастерленген сүт, сапа, денсаулық

Сүт өнімдері күшті сүйектерге қажетті тағам ретінде сатылғанымен, бұл бәрі емес. Жүрек ауруы, қатерлі ісіктің кейбір түрлері, ас қорыту проблемалары және 1 типті қант диабеті сияқты денсаулыққа қатысты ықтимал проблемаларды қарастыру керек.

Сүйектердің беріктілігі: Кальций - сүйектердің берік болуына көмектесетін маңызды минерал. Біздің сүйектеріміз үнемі жанарып отырады, яғни дене сүйектерден кальцийдің аз мөлшерін алып, оны жаңа кальциймен алмастырады. Сондықтан бұл минералдың жеткілікті болуы өте маңызды. Қайта құру процесі кезінде дене сүйек тығыздығын төмендетпейді. Кальций сүйек денсаулығын сақтау үшін маңызды болғанымен, кальцийді тұтынудың нақты пайдасы белгілі бір уақыттан кейін азаяды. Зерттеулер көрсеткендей, күніне 600 миллиграмнан астам қабылдау - сүт немесе кальций қоспаларынсыз оңай қол жеткізу - сүйектерді нығайтпайды.

Сурет-1. Сүйек сырқырауы

Сүт өнімдерінді құрамындағы кальций с витамині сүйекті, тісті нығайтады, бұлшық еттің қызметін жақсартады, қанның түзілуі үшін қажет, тәннің жұқпалы ауруларға күресін күшейтеді. Сонымен қатар сүт адам ағзасын артық салмақ қосудан сақтайды. Оның құрамындағы кальций ағзадағы майдың желінуіне әсер етіп және оның жиналуына кері әсер етеді екен.

Майдың құрамы және жүрек ауруы: Сүт өнімдері, соның ішінде ірімшік, балмұздақ, сүт, сары май және йогурт - диетада холестерин мен қаныққан майдың айтарлықтай мөлшері бар. Майы, әсіресе қаныққан майы жоғары диеталар жүрек ауруы мен инсульт қаупін арттырады, сонымен қатар басқа да ауыр денсаулық проблемаларын тудыруы мүмкін. Екінші жағынан, майы аз, өсімдік негізіндегі диета (сүт өнімдерін қоспағанда) жаттығулармен, темекі шегуді тоқтатумен және стрессті басқарумен біріктірілген, жүрек ауруының алдын алып қана қоймай, оны қалпына келтіруі мүмкін.

Сүт өнімдерінің адам ағзасына туғызатын ауыруларының бірі рак:

Сүт өнімдерін тұтыну әртүрлі қатерлі ісік түрлерінің, әсіресе ұрпақты болу жүйесінің (куық асты без) қатерлі ісігінің жоғары қаупімен байланысты. Ең бастысы, сүт өнімдерін тұтыну қуық асты безінің қатерлі ісігінің жоғарылауымен байланысты. Қатерлі ісік инсулин тәрізді өсу факторының (ИТӨФ-1) жоғарылауымен байланысты болуы мүмкін.

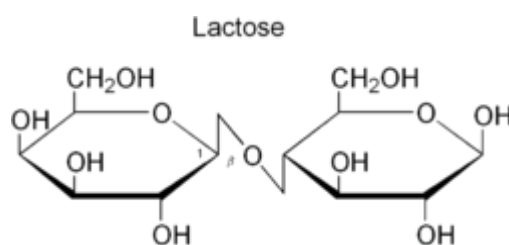
Сүт және сүт өнімдерін тұтыну. Тұрақты пайдалану қандағы ИТӨФ-1 деңгейін жоғарылататыны көрсетілген. Адамдарда. Әртүрлі популяцияларда жүргізілген зерттеулер қандағы ИТӨФ-1 мен қуық асты безінің қатерлі ісігінің қаупі арасында күшті және тұрақты байланысты көрсетті. Бір зерттеу ИТӨФ-1 деңгейі ең жоғары ерлердің даму қаупін төрт есеге арттыратынын көрсетті. простата обыры, ең төменгі деңгейлерімен салыстырғанда. Дәрігерлердің денсаулығын зерттеу жобасы бойынша оған 21 660 адам қатысқан болатын. 28 жыл ішінде зерттеушілер сүт өнімдерін 2,5 порциядан артық тұтынатын адамдарда қуық асты безінің қатерлі ісігінің жоғарылау қаупін анықтады. тәулігіне 0,5 порциядан аз тұтынатындармен салыстырғанда. Бұл зерттеу басқа мәліметтермен расталған, сонымен қатар майсыздандырылған сүтті тұтынудың жоғарылауымен простата обыры қаупі жоғары екенін көрсетеді. Бұл сүт өнімдерінде тым көп кальций бар екенін білдіреді және простата денсаулығына зиян келтіруі мүмкін сүт өнімдеріндегі май ғана емес.

Ерте кезеңдегі инвазивті сүт безі обыры диагнозы қойылған 1893 әйелге жүргізілген зерттеу майы жоғары сүт өнімдерін көбірек тұтыну өлім деңгейінің жоғарылауымен (өлім) байланысты екенін көрсетті. Күніне бір жарым порция тәуекелді айтарлықтай арттырды. Гормондар майда жинақталғандықтан, майы аз сүт өнімдерін емес, майы жоғары сүт өнімдерін тұтыныңыз.

Азық-түліктер әйелдердің эстрогенді көбірек тұтынатынын білдірсе керек. 1941 әйелді қамтитын екінші үлкен зерттеу чеддар, американдық және кілегейлі ірімшіктерді ең көп тұтынатын әйелдерде сүт безі қатерлі ісігінің даму қаупі 53%-ға жоғары екенін көрсетті. Сүт өнімдерін тұтыну аналық бездің қатерлі ісігінің дамуына да ықпал етуі мүмкін. Сүт өнімдері мен аналық без обыры арасындағы байланыс сүт қантының (лактозаның) улы болуы мүмкін қанттың галактозаға ыдырауын қамтуы мүмкін. Біреуі Швецияда, екіншісі афроамерикалық әйелдер арасында жүргізілген екі зерттеу лактоза мен сүт өнімдерін тұтыну аналық бездің қатерлі ісігімен оң байланысты екенін анықтады.

Айова әйелдер денсаулығын зерттеу күніне бір стаканнан артық сүт ішетін әйелдердің аналық без обырына шалдығу ықтималдығы күніне бір стаканнан аз ішетін әйелдерге қарағанда 73% жоғары екенін көрсетті. Соңында, Британдық қатерлі ісік журналында жарияланған үлкен зерттеу лактозаға төзбеушілікпен ауыратын 22 788 адамды анықтады және сүт өнімдерін (лактозаға төзбеушілік салдарынан) тұтынудан бас тартқандар отбасы мүшелеріне қарағанда өкпе, сүт безі және аналық без обырына шалдығу жиілігі төмен екенін анықтады. сүт өнімдерінен бас тартпаңыз. Зерттеушілер сүт өнімдерінде қаныққан май мен қосымша гормондардан аулақ болуды ұсынады. тағамдар қатерлі ісіктің кейбір түрлерінен қорғайды. Лактозаға төзімсіздік: Ұлттық денсаулық институттары 30 миллионнан 50 миллионға дейін американдық ересектердің лактозаға төзбеушілігін, соның ішінде азиялықтардың 95%, афроамерикалықтардың 60-80% және ашкенази еврейлерінің, американдық үндістердің 80-100% және испандықтардың 50-80% құрайды деп есептейді. .

Асқазанның бұзылуы, диарея және газды қамтитын белгілер бұл адамдарда сүт қантын, лактозаны сіңіруге қажетті лактаза ферменті жетіспейтіндіктен пайда болады. Емшек сүтімен емізетін нәрестелер лактозаны ыдырататын ферменттер жасайды, бірақ біз есейген сайын көпшілігіміз бұл қабілетімізді жоғалтамыз. Нәтижесінде лактоза қорытылмай, ішекте қалады, бұл белгілерді тудырады. екі ауруының алдын алып қана қоймай, оны қалпына келтіруі мүмкін. 1-формула

Лактоза формуласы: C₁₂H₂₂O₁₁

ЛАКТОЗА сүтқоректі сүттің негізгі көмірсуы болып табылады. Лактозаның үлесіне барлық сүт көмірсуларының 85%-ы тиесілі. Емшек сүтімен қоректендіру кезінде баланың энергетикалық қажеттіліктерінің 40 пайызы сүтте лактозаның болуымен толықтырылады. Бұл барлық сүт көмірсуларының 80–85%-ын құрайды.

Сүт ақуыздары және қант диабеті: Инсулинге тәуелді қант диабеті (1 типті) нәрестелік шақта сүт өнімдерін тұтынумен байланысты. 2001 жылы қант диабетінің даму қаупі генетикалық жоғарылаған 3000-ға жуық нәрестеге жүргізілген финдік зерттеу сиыр сүтін ерте енгізу 1 типті қант диабетіне сезімталдықты арттыратынын көрсетті. Сонымен қатар, Американдық педиатрия академиясы кем дегенде өмірінің алғашқы үш айында сиыр сүті протеинінің әсеріне ұшырамайтын нәрестелердегі 1 типті қант диабеті ауруының 30% -ға дейін төмендегенін байқады. Балалар мен сәбилердің денсаулығына байланысты проблемалар: Сүт өнімдеріндегі сүт протеиндері, сүт қанттары, майлар және қаныққан майлар. балалардың денсаулығына қауіп төндіреді және семіздікке, қант диабетіне және жүрек ауруларына әкелуі мүмкін.

Майсыздандырылған сүт жиі ұсынылады. семіздік қаупін азайту үшін Балалық шақтағы ауру мұрағатында жарияланған зерттеу 1% немесе майсыздандырылған сүтті ішетін балалардың толық сүтті ішетіндермен салыстырғанда семіздікке шалдығу ықтималдығы аз емес екенін көрсетті. талдау сүтті тұтынуды ұлғайту ұзақ мерзімді перспективада (>1 жыл) дене майын және салмағын азайтады деген дәлелге қолдау таппады.

Нәрестелерге сиыр сүтін ішу ұсынылмайды. Американдық педиатрия академиясы бір жасқа дейінгі сәбилерге сиыр сүтін бермеуге кеңес береді. Сиыр сүтіндегі темір нәрестелер үшін қиын сіңеді, бірақ тұтас сиыр сүті нәрестенің ішектерінде микроскопиялық қан кетуді тудыруы мүмкін. Колик - сүтті ішуге байланысты қосымша мәселе. Нәрестелердің 28% -ы өмірдің бірінші айында коликтен зардап шегеді.

Педиатрлар көптен бері сиыр сүті жиі себеп болатынын білді. Біз енді емізетін аналардың коликтен ауыруы мүмкін екенін білеміз. аналар сиыр сүтін тұтынатын болса, нәрестелер. Сиыр сүтінің ақуыздары ананың қаны арқылы емшек сүтіне және нәрестеге өтіп, кейбір нәрестелерде ауру

белгілерін тудыруы мүмкін. Сонымен қатар, сиыр сүтін тұтынатын нәрестелерде тамақ аллергиясы жиі кездеседі және созылмалы іш қатудан зардап шегеді.

Сүт және сүт өнімдері диетада маңызды емес, тіпті денсаулыққа зиянды болуы мүмкін. Тұтас дәнді дақылдардан, жемістерден, көкөністерден, бұршақтардан, бұршақ пен жасымықтан тұратын пайдалы диетаны жеп, сиыр сүтін бадам, соя немесе кешью сүті сияқты сүтсіз өнімдермен алмастырған дұрыс. Бұл қоректік заттарға бай тағамдар сіздің қоректік қажеттіліктеріңізді қанағаттандыруға көмектеседі. тағамдық қажеттіліктеріңізді оңай және сүт өнімдерімен байланысты денсаулыққа қауіп төндірмей қанағаттандырыңыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Health Concerns About Dairy <https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy#:~:text=Milk%20and%20other%20dairy%20products,%2C%20ovarian%2C%20and%20prostate%20cancers.>

2. Сүйек қатерлі ісігі <https://syrlasu.kz/suyek-katerli-isigi/>

3. Лактоза

<https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%B7%D0%B0>

0

4. Holick M. The vitamin D epidemic and its health consequences. J Nutr. 2005;135:2739S-2748S. doi: 10.1093/jn/135.11.2739S

СУДЫҢ КЕРМЕКТІГІ

НУРТАЙҚЫЗЫ ҰЛДАНА

С-23-1к тобының студенті

ИСАБАЕВА Г.М.

Ғылыми жетекші т.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация: Мақалада судың маңызы, қасиеті және керуенділігінің қарастырамыз. Аргонтометриялық титрлеу әдісімен судың керуенділігін табуы қарастырамыз.

Кілтті сөздер: судың маңызы, судың кермектігі, аргонтометриялық титрлеу

Судың қасиеті. "Адамға күніне қанша литр су қажет екенін түсіну үшін, алдымен судың біздің өмірімізде қандай рөл алатынын ұғыну қажет. Ал су адам ағзасы үшін маңызды рөл ойнайды. Өйткені ол организмдегі барлық биохимиялық үрдіске қатысады", - деп түсіндірді мамандар. Судың пайдасы: Ас қорытуды қалыпқа келтіреді және ағзаға тамақты жақсы сіңіруге көмектеседі. Жылуды сақтай отырып, дененің қалыпты температурасын ұстап тұруға жәрдемдеседі. Қанның қоюлығын төмендетіп, еркін қан айналымын қамтамасыз етеді. Ағзадағы барлық орган мен жүйені нәрлі заттармен және оттегімен қанықтыруға көмектеседі. Мидың жұмысын жақсартады. Ағзадағы токсиндер мен тұзды шығарады. Буындардың қозғалғыштығын жақсартады – буындардың еркін және ауырсынусыз қозғалуына қажетті синовиалық сұйықтық негізінен су мен гиалурон қышқылының аздаған мөлшерінен тұрады. Тұрақты салмақ пен белсенді зат алмасуын ұстап тұруға септігін тигізеді. Терінің жастығы мен саулығын ұзағырақ сақтауға көмектеседі.

Судың маңызы. Су- тіршіліктің негізі және адам өміріндегі өте маңызды ресурс. Бұл адам ағзасының денсаулығы үшін қажет, өйткені адам ағзасының шамамен 60% судан тұрады.

Су дене температурасын реттеу, метаболизмді жақсарту және улы заттарды шығару сияқты әртүрлі физиологиялық үрдістерде маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, су ауыл шаруашылығында, өнеркәсіпте және күнделікті өмірде қолданылатын құнды ресурс болып табылады. Адамдар тамақты сумен дайындайды, тазалықты сақтайды және оны суару жүйелерінде пайдаланады.

Судың тазалығы мен қол жетімділігі экологиялық жағдайға және халықтың денсаулығына тікелей әсер етеді. Ластанған су аурулардың таралуына себепші болады, сондықтан суды тазарту және сақтау халықтың денсаулығын қорғаудың маңызды элементі болып табылады.

- Дене температурасын тұрақтандырады.
- Тамақты, токсиндерді және оттегін тасымалдайды.
- Бүйрек пен бауырдан токсиндерді кетіреді.
- Витаминдер мен минералдардың сіңуін қамтамасыз етеді.
- Денені жарақаттан қорғайды.
- Жасушалар мен бұлшықеттердің бірігуін қамтамасыз етеді.
- Тері жасушаларын ылғалдандырады және сауықтырады.

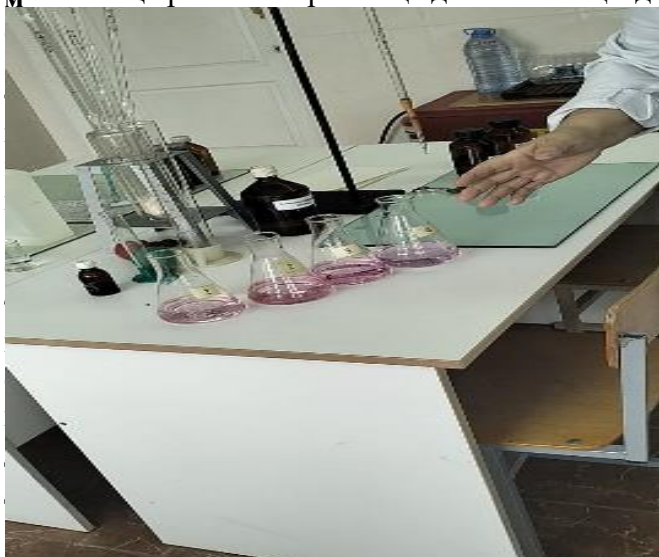
-Ас қорыту үрдісінде судың алдында үлкен міндет тұр-ас қорытудан бастап тағамды сіңіруге дейін, ақырында қалдықтарды шығаруға дейін [1].

С

у
д
ы
ң

к
е
р
ж
и

1-кестеде судың кермектілігінің нәтижелері берілген. Судың кермектілігін біз аналитикалық химияның аргентометриялық әдісімен анықтадық.(Сурет 1-2) [3].

1-сурет. Суларды дайындау барысында

2-сурет. Суды титрлегеннен кейінгі нәтижесі

1-кесте. Судың кермектілігінің нәтижелері

№	4-түрлі су түрлері	V Трилон-Б		VБуфер ерітіндісі	Кермектілігі($K=Стр.б*Vтр.б*10$)
1	Крандағы су	6-мл		10-мл	$K_{кр.} = 0.1 * 6 * 10 = 6$
2	Қайнаған су	4-мл		10-мл	$K_{қ.} = 0.1 * 0.5 * 10 = 0.5$
3	Ауыз суы	0.5-мл	0.1-	10-мл	$K_{д.} = 0.1 * 0.1 * 10 = 0.1$
4	Дистелденген су	мл		10-мл	

Қорытынды: Осы жұмысқа қорытынды жасай отырып судың сапасының ең маңызды құрамы ол судың кермектілігі. Стандарт бойынша [бет. 4-5] судың кермектілігі 7-мл эквивалент /литр-ге тең. Жұмыс барысында біз 4- түрлі суды алдық. 1- крандағы су, 2- қайнаған су, 3- ас суы, 4- дистелденген су. Дистелденген суды алу себебім қалған 3 сумен салыстыру мақсатында алдық.

Аналитикалық химияның аргонтометриялық әдісімен анықтадық. Ол үшін 1-шіден мен жұмыс ерітіндісін дайындап оны стандарттап тура концентрациясын таптым. 10-мл $MgSO_4$ -іне 10-мл Буфер ерітіндісін құйдық. Осы ерітіндіге ЭХ-индикаторын қосып, араластырдым және титрлеп соңғы нүктесін таптық. Осы кезде эквивалент заңына сүйене отырып тура концентрациясын таптық. Осы кезде Трилон-б ерітіндісінің концентрациясы 0,1 н есептеп шығардық.

Эквивалент заңы: $Стр.б = C_{mgso4} * V_{mgso4} / V_{тр.б} = 10 * 0.1 / 10 = 0.1 н$

4-түрлі суды 100- мл- ден 4 колбаға құйып аламыз. 4- түрлі суға 10- мл Буфер ерітіндісін қосамыз және оған ЭХ- индикаторын қосып араластырып алдық. Жұмыс ерітіндісі Трилон- б (0.1 н) болды. Титрлейміз:

Осы титрлеу барысында дистелденген суда 0.1-мг экв/л кермектілік бар екенін таптық. Сол суға салыстыра отырып, біз крандағы суды, қайнатылған крандағы суды және ас судын кермектілігінде таптық. Салыстыра отырып ең кермектілігі аз ас суы болып табылды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ищенко А. А. «Аналитикалық химия». Бет 35
2. Мемстандарт ҚР СТ 1514-2006 Ауыз су. Кермектілікті анықтау әдістері. Бет 4-5

СҮЗБЕ ДЕСЕРТІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

ОРАЗАЛИЕВА О.Г.

ТПП-20-2к тобының студенті

ЕРУБАЕВА Д.Ш.

Ғылыми жетекшісі, аға оқытушы, магистр
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Аннотация мақала мақсаты жеміс қоспасымен байытылған функционалды бағыттағы сүзбе десерттің технологиясын әзірлеу болып табылады. Жаңа әдістерді пайдаланып экологиялық өнімді дайындау негізгі бағытымыз болып табылады. Бұл мақалада таза шикі сүттен, қазақтың ұлттық ірімшік өнімінің технологиясы арқылы сүтті қытырлақ чипстерді дайындайтын боламыз. Чипстерді дайындаудың әрбір кезеңіне тоқталып, тақырыпты ашуға тырысамыз. Толық сүт негізінде ірімшік өнімін алу үшін сүт қышқылы бактериялары мен ферменттерінің арақатынасы мен концентрациясын оңтайландырып, жаңа инновациялық өнім үшін өнім формуласын құру – органолептикалық қасиеттерінің балансы, формасы және маркетингтік сауалнамасы арқылы қытырлақ сүттің тағамдық құндылығын анықтаймыз.

Түйін сөздер: өнім, технология, сүзбе, десерт, шикізат, сүт, биотехнология.

Сүттің майы өзге тағамдық майлармен салыстырғанда әлде қайды құнды болып есептелінеді. Ол өзінің жағымды дәмімен сонымен қатар, жоғары сіңімділігімен, құрамының ерекшелігімен және ондаған май қышқылдарынан тұратындығымен ерекше.

ҚР АӨК дамуының қазіргі кезеңінде сүт өнімдерін тұтынудың жоғары деңгейі анықталды. Соңғы 10 - 15 жылда Қазақстан Республикасында сүтті тұтыну екі есе өсті, дегенмен елімізде сүт тұтыну деңгейі нормадан үш есе төмен. Сүт тұтынудың медициналық нормасы жылына бір адамға 340 кг құрайды. Егер тұтыну деңгейі 2020 жылға қарай өсіп, ұсынылатын медициналық нормаға жетсе, мемлекеттің көмегі мен қорғауы жағдайында бұл Қазақстандық тауар өндірушілерге сүт нарығындағы өз ұстанымдарын дамыту мен нығайту үшін мүмкіндік береді. Биотехнологиялық әдіспен алынған сүт өнімдерінің адамды тамақтандырудағы рөлін асыра бағалау қиын. Сүт қышқылы өнімдері бастапқыда шикізат құрамы мен қасиеттерінің ерекшеліктеріне байланысты пайдалы диеталық қасиеттерге ие. Ұлы орыс физиологы, академик И.П.Павлов «сүтті табиғатпен дайындалған ең керемет тағам» деп атады [1].

Қазіргі таңдағы әлемдегі халық санының артуы азық-түлікке деген сұраныстың жоғарылауына әкеледі. Нарықта үлкен сұранысқа ие, бәсекеге қабілетті - ірімшік өнімі болып табылады. Ірімшіктің нәрлілік құндылығы құрамындағы ақуыз 25%, май 30%, сондай-ақ аса бағалы амин қышқылының, В, РР тобындағы А витаминдерінің, пантотен қышқылдарының, кальций және фосфор тұздарының көптігімен ерекшеленеді. Ірімшік барлық жастағы адамдар үшін пайдалы. Оның құрамындағы нәрлі заттарды организм 98-99% жуық сіңіреді.

«Irimshik» өндірісінің екі жолы бар: дәстүрлі (әдеттегі) және модификацияланған бөлек. Дәстүрлі әдіс - «Irimshik» өндірісінің технологиялық процесі дәстүрлі тәсілмен келесі жүйелі жүзеге асырылатын технологиялық операцияларды қамтиды: сүтті дайындау, қажетті құрамды шикізат алу, пастерлеу, ұйыту температурасына дейін салқындату, ашыту, ұйыту, ұйындыны ұсақтау, сарысудан бөліп алу, өнімді салқындату, өлшеп - орау [2].

Желінің құрылымы және әрекет ету принципі күрделі әдіске негізделеді. Сүт 1 ыдыстан алынған сүт алдымен 2 теңгергіш бөшкеге, содан кейін 3 сорғымен, 40°C температурамен 4 сепаратор тазартқышқа жіберіледі. «Irimshik» өндірісінің технологиялық желісінің схемасы дәстүрлі тәсілі. 5 пастерлеу - салқындату қондырғысының рекуперациялау секциясына беріледі, онда ол 35°C температураға дейін қыздырылады. Қалыпқа келтірілген және тазартылған сүт пастерлеуге жіберіледі.

Ірімшік - бұл сүтті ашыту және сарысуды алып тастау нәтижесінде алынған кальцийге бай қышқыл сүт өнім. Өндіріс принципінің негізі болып ашытқының әсерінен ақуыздың коагуляция қабілеті болып табылады. Сүзбе өндірудің технологиялық процесі дайын өнімнің дәмі мен органолептикалық қасиеттерін анықтайды. Жоғарыда айтылған ірімшік сүзіп алған сарысуды қант қосып одан әрі қайната берсе одан түсі қызылқоңыр қою зат түзіліп шығады. Оны жалпақ ыдысқа салып алса, көп ұзамай-ақ сол қалпында қатып, кебеді. Оны пышақпен конфет тәрізді етіп турап алуға болады. Мұны қазіргі адамдар "қазақ шоколады" деп атайды [3].

Шынында, оның түсі де, дәмі де шоколадқа өте қатты ұқсайды. Алайда қант, конфет орнына шайға тістеп ішуге болады. Сарысуды қазіргі жұрт жасай бермейді. Бұрын ол қант, конфет аз кезінде жасалған.

Тәжірибиелік жұмыс Биоинженерия ғылыми - білім беру кешенінде Микробиологиялық зертханада жасалды. Зертхана орталығына кірместен бұрын техникалық қауіпсіздік шараларын орындап кірген жөн. Міндетті түрде ақ халат, бетперде, қолғап, аяққа бахила киген абзал. Жарықты қарап, бөлменің температурасын тексеру керек, өнімді дайындау үшін ең алдымен шикізаттарды дайындап алу қажет. Керекті шикізат: 500 гр таза майсыз ірімшік, 2 дана жұмыртқа, блендр, қасық, тегістегіш, орналастырғыш қағаздар, арнайы қайшы, аздаған сұйық май, дәмдеуіш (500 гр ірімшікке 100 гр дәмдеуіш), микротолқынды пеш, тоңазытқыш, пышақ, таразы [4].

Өнімді дайындамас бұрын негізгі және қосымша шикізатты қабылдап, сақтап, дайындаудан тұрады. Шикізат қапталған тәсілде жеткізіледі. Барлық шикізаттардың түрі МемСт және ТН талаптарына сай болуы керек. Шикізат партиялап жеткізіледі. Партия арқылы түрі сортын және шикізат санын анықтайды. Шикізатта сапа куәлігі немесе сапа сертификаты болуы тиіс. Қапталған күйдегі сүттің тазалығын, маркасын көру керек. Қосымша шикізаттарды сұйық түрде цистерналармен (мысалға сүт) әкелінсе, онда олардың әрқайсысы белгіленеді [5].

Шикізаттың әрбір партиясында маркасы, партиялардың нөмірі, қай уақытта жасалғаны, бір қораптың және бүкіл қораптың массасын жазып аламыз. Түскен шикізаттың сапасын өндіретін органолептикалық лабораторияда физика- химиялық тәсілмен анықтаймыз. Сүттің физикалық - химиялық қасиеттерін анықтау, сүт субстратты ашыту және ашыту процесін оңтайландыру үшін қажет.

Сүттің жалпы (титрленетін) қышқылдығын анықтады. Сүттің қышқылдығы сүттің балғындығының маңызды көрсеткіші болып табылады. Титрленген қышқылдық сүттің қышқылдық сипаты бар құрамдас бөліктерінің концентрациясын көрсетеді. Сыйымдылығы 100 немесе 250 см³ колбаға 20 см³ тазартылған су және 10 см³ сүт субстраты және фенолфталеиннің үш тамшысы өлшенеді. Қоспаны мұқият араластырады және натрий гидротототығы ерітіндісімен 1 минут бойы жойылмайтын қызғылт бояу пайда болғанға дейін титрлейді [6].

Белсенді қышқылдық - сүт сапасының көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Белсенді қышқылдық (рН) сутегі иондарының концентрациясымен анықталады. Жаңа сүт үшін рН 6,4 - 6,7 шегінде, яғни сүттің әлсіз қышқыл реакциясы бар.

Мезофильді гомоферментативті дақылдарды өсіру (*Lactococcus lactis*, *Lactococcus cremoris*). Қаймақ, сүзбе, дәнді сүзбе, жұмсақ ірімшік өндіру үшін ұсынылады. 4-5-DCU / 100 л сүт CHOOZIT MA 11 LYO 50 DCU. Артикул 50406. (Danisco) өндіруші: компания "АРОМА ФУД". CARLINA 1650 жануар тектес мәйекті ферментті эустракты қатаң түрде нұсқау бойынша қолдану. Артикул 90453 (Danisco) өндіруші: "АРОМА ФУД" компаниясы фермент ірімшікте қос функцияны орындайды:казеин Каппасының гидролизі, бұл сүттің ұюына ықпал етеді. Ірімшік пісіру кезіндегі протеолитикалық белсенділік, ірімшік, сүзбе, дән сүзбесін өндіру кезінде қолданылады [7]. Суда қышқыл казеиннің ерімеуі тамақ өнімдерінде функционалдық компонент ретінде қолдану мүмкіндігін айтарлықтай азайтады. Консистенция және сыртқы түрі бойынша түсі дәмі және иісі қышқылдығы бойынша ажыратылды.

Адамның ас қорыту жүйесі рН (1% асқазан сөлінің қышқылдығы) төмен мәндерімен сипатталады. Сонымен қатар, казеин мицеллалары жақсы көбік түзуін қамтамасыз етеді және үлкен ылғалға ие. Казеин мицеллаларының адам ағзасына теріс әсері әртүрлі ағзалардың қанмен қамтамасыз етуінің жедел бұзылуының дамуына әкеледі. Сүт казеинінің ыдырау процесін жақсарту және сіңу процесін арттыру үшін адам ағзасымен «Irimshik» қышқыл сүт өнімінің инновациялық форматы ұсынылды [8].

Шикі заттарды алдын ала дайындау ұқыптылықты, тазалықты, тиянақтылықты қажет етеді. Себебі, қандай да зат болмасын арасында кіршең заттар түссе, өнімнің дұрыс шығуына кедергі келтіреді. Алдымен, таза ірімшікті таразыда өлшеп, ыдысқа орналастырамыз. Шикізаттардың ішінде басты өнім болып табылатыны ол – ірімшік [9].

Кәдімгі үй жағдайында жасалған майлы ірімшік болып табылады кептірілген жеміс-жидектерді қосуға болады. Бұл бізге ерекше тәтті дәм беру үшін қосылады. Сонымен қатар, кептірілген жемістердің пайдасы өте көп. Кептірілген жемістердің ең басты құндылығы – ағзаға қажетті минералды заттарға бай, құрамында көптеген дәрумендер мен минералды заттар өте көп. Әр түрлі микроэлементтер - натрий, калий, кальций, темір және пектиндер құрамында өте көп кездеседі.

Осы мақаланы қорытындылай келе, «Irimshik» өніміне толық сипаттама оның тағамдық құндылығы, пайдасы, түрі түсіне сипаттама бердік. Ірімшік өндірісінің технологиясында өндірісте екі жолы бар: дәстүрлі (әдеттегі) және модификацияланған бөлек түрі бар екенін анықтадық. Атаулы шөптер мен әр халықтың өзіне тән белгілі дәмдеуіштердің түрлерін сипаттадық. Өнімімізге қосылатын дәмдеуіштерді атап, пайдасын сараладық. Үй жағдайында «Irimshik» өнімінің қалай алуға болатынын, негізгі кезеңдерінде майлылығын анықтау маңызды екенін білдік. Сүттің жалпы қалай титрленетінін, қышқылдығын анықтадық. Белсенді қышқылдық - сүт сапасының көрсеткіштерінің бірі болып табылатынын көрдік. Шикі сүттің органолептикалық қасиеттеріне анықтау жүргіздік. Өнімді дайындау, оған шикізаттарды қалай қосатынын көрсеттік. «Milk crusty» өндірісіне дәмдеуішке 12 түрлі көкөніс пен шөптер кіретінін суретпен көрсеттік. Олардың әрқайсысының пайдасын сараладық. Дайын болған сүтті қытырлақтарды кептіру әдісімен жасалатынын білдік.

Әдебиеттер тізімі:

1. Farnworth, E.R. 2015. Kefir: from folklore to regulatory approval. *Journal of Nutraceuticals, Functional and Medical Foods* 1: p 57–68.
2. Lyalikov BG, Morozov IA “their” and “foreign” ethanol. / *Chemistry and Life* number in July 2016. p–69.
3. Кардамон. Корица. Специи в кулинарии (Блюда со специями) - 2013.fb2
4. Kefir. Technical conditions. (Kefir. Specifications) GOST R(ГОСТ Р) 2012 with a change number 1.
5. GOST(ГОСТ) 31454-2012 -KEFIR. SPECIFICATIONS In Russia.

6. Pauline Ebing, Karin Rutgers, Preparation of dairy products 2014. p–53.
7. Эдуард Н.А. Блюда из молока и молочных продуктов. Разнообразные меню для будней и праздников / Эдуард Николаевич Алькаев. - М.: Центрполиграф, 2018. - 265 с
8. Ирина, Богат Контрольная закупка: Выпуск 1: Молочные продукты / Богат Ирина. - М.: Захаров, 2016. – 947 с.
9. Горбатова К.К., Гунькова П.И. Биохимия молока и молочных продуктов.– СПб.: ГИОРД, 2014. – 336 с.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ПИТАНИЕ ПРИ ИЗБЫТОЧНОМ ПОТРЕБЛЕНИИ САХАРА

СЕМЁНОВА Е.

студентка группы ТПП-22-3

МАЛДЫБАЕВА.М.Н

Научный руководитель, магистр, ст.преп.

Карагандинский Университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение функционального питания при избыточном потреблении сахара. Избыточного потребления сахара в современном обществе, связанную с возникновением серьезных заболеваний. Здесь представляется концепция функционального питания как подхода, позволяющего контролировать потребление сахара и улучшать общее здоровье. Функциональное питание определяется как питание, которое, благодаря включению в рацион функциональных ингредиентов, не только удовлетворяет потребности организма в пищевых веществах и энергии, но также выполняет профилактические и лечебные функции, способствует защите организма от неблагоприятных условий окружающей среды и улучшению функционирования органов и систем организма.

Ключевые слова: Сахар, питание, избыточное потребление, рацион, гликемический индекс, уровень сахара.

Избыточное потребление сахара становится все более распространенной проблемой в современном обществе, связанной с риском развития ожирения, диабета и других серьезных заболеваний. Функциональное питание представляет собой подход, который может помочь контролировать потребление сахара и улучшить общее здоровье.

Функциональное питание- питание, которое за счет дополнительного включения в рацион (в пищевые продукты) функциональных ингредиентов не только удовлетворяет физиологические потребности организма человека в пищевых веществах и энергии, но и выполняет профилактические и лечебные задачи, способствует защите организма человека от неблагоприятных условий окружающей среды, т. е. это питание, которое способствует улучшению функционирования всех органов и систем человеческого организма.

Функциональная пища обладает выраженным действием, регулирующим отдельные процессы в организме, с заданными свойствами, которые предназначены для систематического ежедневного употребления и направлены на восполнение недостатка в организме, например усиление механизма биологической защиты, предупреждение определенного заболевания, контроль физического и душевного состояния, замедление старения.

Сахар — это углевод, состоящий из глюкозы и фруктозы, который присутствует во многих продуктах, начиная с фруктов и заканчивая сладостями и безалкогольными напитками. Сахар, известный как сахароза, представляет собой органическое вещество, которое принадлежит к классу углеводов. Сахароза является одним из самых распространенных форм сахара, который мы употребляем в пищу и используем для придания сладкого вкуса многим продуктам, например, в выпечке, напитках и кондитерских изделиях. Несмотря на длительные обсуждения о его

потенциальном вреде, сахар играет ключевую роль в обеспечении жизнедеятельности человека. Одним из наиболее значимых биологических аспектов пользы сахара является его роль как быстрого и доступного источника энергии.

Сахар вырабатывается преимущественно растениями под действием солнечного света. Основные поставщики сахара (сахарозы) - сахарная свекла и сахарный тростник. Сахар, содержащийся в плодах и овощах (сахароза), приносит только пользу. Сахар может поступать в организм также в виде мальтозы и лактозы. Когда зерно прорастает, крахмал в нем переходит в солод, особый вид сахара. Такой сахар — мальтоза, в 3 раза лучше усваивается организмом, чем сахар искусственный. Он очень богат микроэлементами и витаминами и полезен для любого организма. Он не так сладок, как сахар искусственный (свекловичный) и поэтому может употребляться в большом количестве. Глюкоза обеспечивает более половины энергетических затрат организма. Быстрые углеводы, которые содержатся в сладких десертах, позволяют истощенному организму буквально мгновенно поднять уровень глюкозы в крови и быстро получить порцию энергии.

Сахар и блюда, приготовляемые с его использованием, могут приносить вред организму. Так, сладости, содержат в большом количестве простые углеводы, которые составляют жировую ткань. При этом сахар, попадая в организм повышает уровень глюкозы в крови, поэтому поджелудочная железа начинает усиленно вырабатывать инсулин, что может привести к сахарному диабету, который представляет собой «заболевание эндокринной системы, возникающее при недостаточности инсулина в организме человека, что приводит к нарушению углеводного обмена, а впоследствии и всех остальных видов обмена»

1. Роль функционального питания при избыточном потреблении сахара. Функциональное питание играет важную роль в снижении избыточного потребления сахара, помогая улучшить общее здоровье и контролировать уровень глюкозы в крови, уменьшить аппетит к сладостям и обеспечить организм необходимыми питательными веществами.

Функциональные продукты могут быть специально разработаны так, чтобы помогать контролировать уровень глюкозы в крови, что в свою очередь снижает желание к сладкому. Например, пищевые волокна и белки могут замедлить всасывание сахара, что помогает предотвратить резкие изменения уровня глюкозы.

Потребление продуктов с низким гликемическим индексом (коэффициент, обозначающий скорость расщепления углеводов из определенной пищи в организме по сравнению со скоростью расщепления глюкозы, ГИ которой приравнено к 100 единицам. При употреблении продуктов с низким ГИ уровень глюкозы в крови поднимается медленно и постепенно. С высоким — моментально, резким скачком) также способствует продлению чувства сытости после еды. Это помогает контролировать аппетит и предотвращать чрезмерное употребление пищи, включая сладости, что особенно важно при стремлении снизить потребление сахара.

Также функциональные продукты могут содержать ингредиенты, которые помогают поддерживать здоровый метаболизм сахара в организме. То есть такое питание может включать в себя пребиотики и пробиотики, которые поддерживают здоровье кишечника. Например, некоторые добавки могут помочь улучшить чувствительность к инсулину.

В целом, функциональное питание при избыточном потреблении сахара может помочь людям не только снизить потребление сладкого, но и улучшить их общее здоровье и благополучие.

2. Принципы функционального питания при избыточном потреблении сахара. В рацион необходимо включить увеличение потребления натуральных продуктов, а также необходимо ограничить потребление продуктов с добавленным сахаром: газированные напитки, соки, конфеты, выпечка. Так как рацион с повышенным содержанием добавленного сахара оказывает негативное влияние на сердечно-сосудистую, эндокринную систему, а также на параметры работоспособности, активность и самочувствие. С целью уменьшения потребления добавленного сахара и поддержания оптимального уровня работоспособности, целесообразно заменять продукты с высоким содержанием добавленного сахара на натуральные продукты.

Питание при повышенном уровне сахара — это продуманный и сбалансированный рацион, в котором 55% калорий приходится на долю углеводов, 15–20% на белковую пищу и 25–30%

на долю жиров. Функциональное питание может включать в рацион питательные вещества: белки, жиры, углеводы, витамины и минералы.

При здоровом питании примерно от 10% до 35% ежедневных калорий должны поступать из белка. Включение белковых продуктов в рацион помогает увеличить чувство сытости и продлить его длительность. После употребления белковой пищи, гормоны насыщения, такие как лептин, стимулируются, что уменьшает чувство голода и снижает желание перекусить. При этом белки сами по себе имеют низкий гликемический индекс, что значит, что они не вызывают резких скачков уровня сахара в крови. Таким образом, белковая пища помогает поддерживать стабильный уровень сахара, предотвращая гипергликемию и гипогликемию, что важно при контроле потребления сахара.

Функциональное питание ставит в центр внимания натуральные продукты, то есть продукты с высоким содержанием клетчатки, богатые питательными веществами и более сложными углеводами, к ним относятся цельные злаки (например, овсянка, ячмень), овощи (например, брокколи, шпинат), бобовые (например, чечевица, фасоль), а также некоторые виды фруктов (например, яблоки, груши), фруктовые и ягодные пюре, которые содержат в своем составе ценные биологически активные вещества положительно влияющие на организм человека, поддерживающие его метаболизм на должном уровне — сахара (глюкоза и фруктоза), витамины, макро- и микроэлементы, дубильные и красящие вещества, ферменты, пищевые волокна и т. п. Все эти продукты обеспечивают организм необходимыми веществами и удовлетворяют его потребность в сложных углеводах, не приводя к резкому повышению уровня сахара, и позволяют повысить пищевую ценность разрабатываемого продукта и снабдить организм всеми необходимыми веществами.

Полезные жиры, такие как ненасыщенные жирные кислоты, содержащиеся в орехах, авокадо, рыбе и растительных маслах. Они замедляют процесс пищеварения и абсорбции углеводов, что помогает поддерживать стабильный уровень глюкозы. В химический состав орехов входят вещества, которые помогают организму бороться с избытком сахара в крови, это: клетчатка, жирное масло (до 60–76 %), белки (до 21 %) омега — 3 — ненасыщенные жирные кислоты, кальций, витамин D.

Главной особенностью функционального питания является балансировка макронутриентов. Комбинация белков, полезных жиров и сложных углеводов в еде помогает достичь баланса питательных веществ и удовлетворенности от еды на длительное время. Это способствует снижению желания к сладкому и контролю общего потребления пищи, что особенно важно при избыточном потреблении сахара. Белки и полезные жиры помогают предотвратить резкие колебания уровня глюкозы в крови. Употребление белков вместе с углеводами замедляет их усвоение, что приводит к более плавному повышению уровня сахара в крови после еды. Таким образом, контроль уровня сахара в крови достигается за счет балансировки макронутриентов в рационе, включая белки и жиры.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Павлова Галина Владимировна, Ботникова Елена Аркадьевна, & Бывальцева Валентина Александровна (2016). Функциональные продукты в питании человека: перспективы и рекомендации по использованию. Концепт, (10), 167-173.
2. Функциональное питание — общая проблема «здорового образа жизни» населения государств Евразии: научные статьи X Евразийского научного форума: сборник / Общ. научн. ред.; предисл.: М.Ю. Спирина, Г.В. Алексеев. — СПб.: Университет при МПА ЕврАзЭС, 2019. — 8 с.
3. Мансурова К. Д. и др. Польза или вред сахара и соли //научные исследования молодых учёных. – 2023. – С. 132-135.
4. Соболев, И. В. Новые виды продуктов для специализированного питания / И. В. Соболев, А. И. Аверкиева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 4 (138). — С. 55-57.
5. Серова, Е. Е. Влияние на организм рационов питания с повышенным содержанием добавленного сахара / Е. Е. Серова // Forcipe. – 2020. – Т. 3, № S1. – С. 572-573.

КОФЕНИҢ ҚАСИЕТТЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ТАТТИБАЕВА П.Д.

ТІІІ-22-2к тобының студенті

ШОХИНОВА А.М.

Ғылыми жетекшісі, аға оқытушы, магистр

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Кофенің тарихы мен сапасы көптеген ғасырлар бойы тығыз байланысты және байқалды. Кофенің қысқаша тарихын және оның сапаға әсерін қарастырайық.

Эфиопияда кофенің ашылуы: кофенің шығу тегі туралы аңыз бойынша, бұл сусын Эфиопияда ІХ ғасырда ашылған. Кальди есімді жас қойшы ағаштардан тапқан жидектерді жегеннен кейін ешкілерінің сергек болғанын көрді. Бұл жидектер кофе болып шықты.

Таралуы Араб әлемі: кофе туралы білім араб әлеміне таралды, ал XV ғасырдың ортасына қарай кофе дәндері "кава" немесе "قهوة" (qahwa) деп аталатын сусынды қуырып, дайындай бастады. "Кавехане" деп аталатын кофе үйлері жаңалықтар алмасу және бөлісу үшін танымал орынға айналды.

Кофе және Еуропада таралуы: Кофе алғаш рет XVII ғасырда Еуропаға әкелінді және оның танымалдығы тез өсті. Кофеханалар Еуропадағы мәдени және интеллектуалды алмасу орталықтарына айналды.

Кофе және Америкадағы революция: XVIII ғасырда кофе Солтүстік Америкада танымал болды, ал Американдық революция кезінде кофе дәндері Британдық эмбаргоға байланысты қол жетімді емес Шайды алмастырды.

Кофенің сапасы. Кофенің сапасы көптеген факторларға байланысты және тарих барысында оны бағалаудың нақты әдістері мен критерийлері жасалды.

Кофе дәндерінің шығу тегі мен әртүрлілігі: кофе әлемнің әртүрлі елдері мен аймақтарында өсіріледі және шикізаттың шығу тегі оның сапасына қатты әсер етеді. Кофе дәндерінің сорттары дәмі мен хош иісімен де ерекшеленеді.

Кофе дәндерін өңдеу: құрғақ және дымқыл өңдеу сияқты кофе дәндерін өңдеу әдістері олардың дәмі мен хош иісіне әсер етеді.

Қуыру дәрежесі: кофе дәндерін қуыру процесі олардың сипаттамаларын қалыптастыру үшін өте маңызды. Қуырудың әртүрлі дәрежесі кофеге әртүрлі дәм мен дәм береді.

Дайындау әдістері: сүзілген, эспрессо, түрік және басқалары сияқты кофе дайындау әдістері де оның сапасы мен дәміне әсер етеді.

Сараптамалық бағалау: "кавоведтер" немесе "кофе дәмін татушылар" деп аталатын сарапшылар кофенің дәмін, хош иісін, қышқылдығын, денесін және басқа да көптеген параметрлерін бағалай отырып, сараптамалық бағалау жүргізеді.

Нәтижесінде кофенің тарихы мен сапасы бір-бірімен тығыз байланысты. Уақыт өте келе, кофе жай ғана сусынға айналды; ол мәдениет пен өмір салтының бір бөлігіне айналды және оның сапасы бүкіл әлемдегі білушілердің жүрегін шабыттандырады және жаулап алады.

Кофенің 100-ден астам түрі бар, олар екі негізгі сортқа бөлінеді: Arabica және Robusta. Арабика Робустаға қарағанда жоғары сапалы кофе болып саналады. Ол шоколад, карамель, жемістер мен гүлдердің ноталары бар нәзік және күрделі дәмге ие. Робуста жаңғақтар мен дәмдеуіштердің ноталары бар ащы және ащы дәмге ие.

Арабика мен Робуста кофе дайындаудың әртүрлі әдістеріне сай келеді. Дегенмен, арабика эспрессо жасау үшін қолайлы болып саналады, ал Robusta фильтрлі кофе жасау үшін қолайлы. Arabica және Robusta - кофе дәндерінің екі ерекше түрі, әрқайсысының өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Арабика жұмсақ, теңдестірілген дәмі бар жоғары сапалы

кофе түрі болып саналады. Робуста күштірек, қанық дәмге ие және кофеинді көбірек қамтиды. 1-суретте Арабика және Робуста кофелерінің айырмашылығын көруге болады.

Сурет 1. Arabica және Robusta кофелерінің айырмашылығы

Кофе ағашы – бір-біріне қарама-қарсы орналасқан, ұзынша, лавр тәрізді қара-жасыл түсті жапырақтары бар, «Rubiaceae» түріне жататын өсімдіктер тұқымдасына жататын мәңгі жасыл өсімдік. Бұл «Хина» деп аталатын экзотикалық ағаш сортының асыл туысы. Егер кофе ағаштары плантацияларда кесілмесе, олардың биіктігі 15 метрге оңай жетуі мүмкін. Кофе ағашы теңіз деңгейінен биіктікке және климатқа байланысты жылдың кез келген уақытында гүлдей алады. Негізгі гүлдену кезеңі көп айға созылады, бірақ гүлдену басталғаннан кейін жеке гүлдер бірнеше сағат ішінде өледі. Бұтаның гүлдері ақ, иісі жасмин гүлінің иісіне ұқсас. Кофенің гүлденуі құрғақ кезеңде басталып, алғашқы жаңбырға дейін жалғасады. Жемістер 5-8 айда (Арабика) немесе 9-11 айда (Robusta) піседі. Кофе ағашы біршама ерекше көрінеді. Плантацияларда, бір ағашта және бір уақытта гүлдерді де, піскен немесе піспеген жемістерді де көруге болады. Жемістің түсі піспеген жасылдан сарыға дейін және пісу кезінде ашық қызыл күлгінге дейін өзгереді.

Терроир - кофенің дәміне әсер ететін табиғи факторлардың жиынтығы. Оларға климат, топырақ, биіктік жатады. Кофенің дәмін қалыптастыруда климат маңызды рөл атқарады. Ыстық, ылғалды климатта кофе тезірек өседі, бірақ қышқылдығы төмен және ащылығы жоғары. Салқын, құрғақ климатта кофе баяу өседі, бірақ қышқылдығы жоғары және ащылығы төмен. Топырақ кофенің дәміне де әсер етеді. Қоректік заттарға бай топырақтар кофеинді көп қамтитын үлкен жемістермен кофе ағаштарының өсуіне ықпал етеді. Биіктік кофенің дәміне де әсер етеді. Биік биіктікте өсірілген кофе төмен биіктікте өсірілген кофеге қарағанда нәзік және күрделі дәмге ие.

Кофенің құрамындағы мәдеттердің бірі – кофеин. Бұл психостимулятор, оған адамның тыныштықты және тұрақтылығын арттыруда әрекет етеді. Кофеин азат аз, құрамындағы мөлшерінің көптеген бөлігі алғашқы мерзімде 10-15 минуттан кейін адамның денсаулығына пайдалы болады. Ол адреналинның көптеген қабілетін арттырады, бұл да адамның шағын болуына көмектеседі.

Ең маңызды мәдет кофеин алкалоиді болып табылады және адамның энергиясын арттырады, күтілісін және кез келген күнге денсаулықты жақсартады. Басқа мәделер де кофеинді ішінде осығанына әсер етеді. Мысалы, антиоксиданттар кофе өнімінде бар, олар жағдайда антиинфламаторлық және антиагинг ерекшеліктерге ие. Кофеде мұндай мәделердің қосымша қолдануы арқылы қолданушы көмектеседі. Алайда, әрекеттілігінің тым көп болуы зиянды болуы мүмкін, сондықтан адамдардың мерекесімен әрекет етуі керек.

Басқа мәдеттер де бар. Мысыр, арқылы алып тастаулар, арқылы күнгішті жылдамдату, капсулалар үшін жағдайда туындайды. Біреу көптеген мәдеттердің шамамен аз мөлшерде пайдаланатын бағдарламаларды таңдаған жағдайда, олардың қандай мәнінен көбірек пайдаланып

жатқаны жайында денсаулықтың қай аспектілеріне қанағаттана алатыны туралы айқындыққа ие болу керек.

Кофенің тағамдық құндылығы және химиялық құрамы

Кофенің күрделі химиялық құрамы бар: оның құрамында екі мыңға жуық химиялық заттар бар, олар бірге оның ерекше хош иісі мен дәмін анықтайды. Оның үстіне бұл заттардың жартысынан азы зерттелген. Ең қиын аспект – олардың адам ағзасына әсері – әлі де өз зерттеушілерін күтуде. Шикі кофе дәндерінің құрамында майлар, ақуыздар, су, минералды тұздар, суда еритін және ерімейтін әртүрлі заттар бар. Қуырылған кофе дәндері судың көп бөлігін жоғалтады (оның мөлшері 11-ден 3%-ға дейін төмендейді), ал олардың химиялық құрамы қуыру дәрежесі мен ұзақтығына байланысты өзгереді. Шикі бұршақтар сияқты, қуырылған кофеде көптеген компоненттер бар.

Құрғақ зат негізінде есептелген шикі кофе дәндерінің құрамында 32-36% экстрактивті заттар бар, олар қалыпты сақтау жағдайында 7 немесе одан да көп жыл бойы тұрақты болады. Шикі кофенің құрғақ затының құрамына келесі негізгі компоненттер кіреді

1-кестеде витаминдердің химиялық құрамын қарап шығуға болады.

Кесте 1. Кофенің химиялық құрамы

Дәрумендер	Химиялық элементтер
Тиамин (В ₁ дәрумені)	K, Mg, Ca, Na, Fe
Рибофлавин (В ₂ дәрумені)	Mn, Rb, Zn, Cu, Sr
Никотин қышқылы (PP)	
Пиридоксин (В ₆ дәрумені)	Cr, Ba, Ni, Co, Pb іздері
Дәрумен (В ₁₂)	Mo, Ti, Co
Дәрумен (E)	

Көрсетілген заттардың ішінде кофені ішу кезінде адам ағзасына ең үлкен әсер ететіні кофеин алкалоидтары (C₈H₁₀N₄O₂) немесе пурин негіздерінің туындысы болып табылатын 1,3,7-триметилксантин. Кофе құрамындағы кофеиннің арқасында ағзаға пайдалы физиологиялық әсер етеді, ол қандағы глюкоза деңгейін реттеуде және адамның жалпы тонусы мен өнімділігін арттыруда көрінеді. Кофеде кофеин бос күйінде де, калий және хлороген қышқылымен бірге кофеин-хлороген қышқылы калий түрінде де кездеседі; бұл жағдайда байланыстырылған форма басым болады. Кофенің жоғары сорттары кофеиннің мөлшері төмен, ал төмен сұрыпты африкалық роб устада 3,2%-ға дейін кофеин жинақталуы мүмкін. Кофе сақтау кезінде бұршақтағы кофеин мөлшері іс жүзінде өзгеріссіз қалады, бірақ қуыру кезінде артады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Кайдаров А.И. Қазақстандағы Квалиметрия: жағдайы және даму перспективалары. Академия 2019.-228 б.
2. Акишев К., Дарибаева Г. Стандарттау, метрология және сәйкестікті бағалау. Астана: Фолиант 2011.-256 б.
3. Кустова М.П. Кофенің сапасын бағалау. М: Академия 2021.-256 б.
4. Николаев С.А. Кофе: өндіріс технологиясы, тауартану және сапа сараптамасы 2021.- 208 б.

ГАЗДАЛҒАН АЛКОГОЛЬСІЗ СУСЫНДАР: ТАНЫМАЛДЫҒЫ, ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІ: ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация: Мақалада газдалған алкогольсіз сусындарды тұтынудың кең таралған мәселесі және олардың адам денсаулығына әсері қарастырылады. Біріншіден, көмірқышқыл газы, қант немесе жасанды тәттілендіргіштер, түстер мен дәмдеуіштер сияқты негізгі компоненттерді қамтитын мұндай сусындардың құрамына шолу жасалады. Содан кейін ол қоғамда оларды тұтынудың таралуын және соған байланысты денсаулыққа қауіп төндіретінін зерттейді. Семіздік, қант диабеті, жүрек-қан тамырлары ауруларының қаупінің жоғарылауы және стоматологиялық мәселелер сияқты денсаулыққа ықтимал теріс әсерлерге ерекше назар аударылады. Осы әсерлерді растайтын зерттеулердің нәтижелері берілген. Ол газдалған сусындарды қалыпты тұтыну және салауатты өмір салтын сақтау үшін су мен табиғи шырындар сияқты пайдалы баламаларға артықшылық беру бойынша ұсыныстармен аяқталады.

Түйінді сөздер: газдалған сусындар, алкогольсіз сусындар, көміртегі диоксиді, қант, жасанды тәттілендіргіштер, бояғыштар, тұтыну, денсаулық, семіздік, қант диабеті, жүрек-қан тамырлары аурулары

Газдалған алкогольсіз сусындар қазіргі заманғы тағам мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады және бүкіл әлемде кеңінен тұтынылады. Олар дәм мен хош иістердің кең ауқымын ұсынады, сергіту мен ләззат береді. Дегенмен, тәбетті көрініс пен жағымды дәмнің астарында олардың адам денсаулығына әсері туралы бірқатар сұрақтар бар.

Газдалған сусындардың құрамы ерекше қызығушылық тудырады, өйткені оның құрамында әртүрлі қоспалар, соның ішінде қант немесе жасанды тәттілендіргіштер, түстер, хош иістер және көмірқышқыл газы бар. Олардың танымал болуына қарамастан, мұндай сусындардың денсаулыққа әсері туралы талқылау өзекті бола түсуде.

Бұл мақаланың мақсаты - газдалған алкогольсіз сусындардың құрамын, олардың танымалдылығын және адам денсаулығына әсерін қарастыру. Зерттеу барысында біз осы сусындардың негізгі құрамдас бөліктерін, олардың денсаулыққа ықтимал қауіптерін қарастырамыз және салауатты өмір салтын сақтау үшін қалыпты тұтыну бойынша ұсыныстар береміз.

Қазіргі кезде газдандырылған сусындар біздің тұтынатын тағамдарымыздың ажыратылмас бір бөлігі болып табылады. Оны тұтыну көлемі де жыл сайын өсіп келеді. Әсіресе олар жастар мен жасөспірімдер, балалар арасында көп ішілетін болды. Газды сусындар-шөлді қандыратын алкогольсіз сусындар. Жаз маусымы басталғаннан сауда орындарында сусынның саудасы да қыза түсетіні белгілі. Себебі, ми қайнатар аптап ыстықта шөлдемеу мүмкін емес. Шөлдеген адам сөз жоқ су алып ішеді. Оның үстіне газдалған сусындарға үйір болады. Кола, газдалған сусындар, энергетикалық сусындар және тоник сияқты газдалған алкогольсіз сусындар бұрыннан біздің тағам мәдениетіміздің ажырамас бөлігі болып табылады. Олар әртүрлі дәмдерді ұсынады және сергітетін және қуаттандыратын дәм береді деседі. Алайда, мұндай сусындар танымал болудан басқа, олардың денсаулыққа әсері туралы көптеген сұрақтар тудырады.

Соңғы онжылдықта салқындатқыш сусындар шығаратын алкогольсіз газды сусындар өндірістері өте қарқынды дамуға мүмкіндіктері болды. Өнеркәсіптердің алдына өте үлкен талаптар қойылған, яғни жоғары сапалы өнім шығару. Өндірістік процестің әрбір бұзылуы кішігірім болса да шығынға әкеледі, алайда өндірістік ақаулар дайын өнімнің сапасын төмендетеді, яғни ол дегеніміз ол өнімге сұраныстың азаюына әкеледі. Мұндай жағдайлар барлық технологиялық талаптарды қатаң түрде сақтауды қажет етеді, сақталмаған жағдайда газды алкогольсіз сусындар дайындау процесінде келеңсіз жағдайлардың тууы әбден мүмкін.

Газдалған алкогольсіз сусындардың құрамы. Газдалған сусындардың негізгі компоненттері көмірқышқыл газы, су және хош иістендіргіштер. Бұдан басқа, олардың құрамында қант немесе жасанды тәттілендіргіштер, бояулар, қышқылдар және консерванттар бар. Кейбір жағдайларда композицияда кофеин, таурин және басқа да стимуляторлар болуы мүмкін.

Газдалған алкогольсіз сусындар бүкіл әлемде кеңінен таралған және әртүрлі жас топтары арасында өте танымал. Олардың қол жетімділігі, әртүрлі дәмдер мен брендтер оларды көптеген тұтынушылар үшін тартымды таңдау жасайды.

Газдалған сусындарды тұтыну денсаулыққа бірқатар қауіп төндіреді. Қауіп қатерлерге жеке тоқталып кетсек.

- Қосымша калорияларды қамтамасыз ету: Газдалған судалардың көпшілігінде көп мөлшерде қант немесе жасанды тәттілендіргіштер бар. Мұндай сусындарды үнемі тұтыну артық салмақ пен семіздікке әкелуі мүмкін.

- Қант диабетінің даму қаупі: Газдалған сусындардағы қанттың көп мөлшерін тұтыну 2 типті қант диабетінің даму қаупін арттыруы мүмкін.

- Жүрек ауруы қаупінің жоғарылауы: сусындардағы қанттың жоғары мөлшері қандағы холестерин мен қан қысымын жоғарылатады, бұл жүрек ауруының қаупін арттырады.

- Тістерге зияны: Газдалған сусындар, әсіресе құрамында фосфор қышқылы бар сусындар тіс эмальының бұзылуына және кариестің дамуына әкелуі мүмкін.

- Басқа аурулардың даму қаупі: Зерттеулер көрсеткендей, газдалған сусындарды шамадан тыс тұтыну әртүрлі аурулардың, соның ішінде Альцгеймер ауруы, астма және депрессияның даму қаупінің жоғарылауымен байланысты болуы мүмкін.

Сондай-ақ, соңғы жылдары Қазақстанда және әлемнің көптеген басқа елдерінде салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелеріне, оның ішінде дұрыс тамақтануға көңіл бөлінетінін атап өткен жөн. Бұл газдалған сусындарға деген сұранысқа әсер етуі мүмкін, өйткені адамдар саналы түрде тұтынушыларға айналады және қант мөлшері аз немесе тәттілендіргіштер қосылмаған балама сусындарды таңдауы мүмкін. Осылайша, газдалған сусын өндірушілер өз стратегияларын өзгертін тұтынушылардың қалауы мен реттеу талаптарына бейімдей алады.

Мақаланы жазу барысында «неліктен алкогольсіз сусындар бұндай танымалдылық жинауда?» деген сұрақ туындады. Газдалған сусындар бірнеше себептер бойынша танымал: дәмдердің әртүрлілігі, сергіту қасиеттері, кең таралған, маркетинг және жарнама, бағасы, әлеуметтік-мәдени аспектілер.

Газдалған сусындар классикалық колалардан жемісті лимонадтарға және энергетикалық сусындарға дейін көптеген дәм мен хош иістерді ұсынады. Бұл оларды әртүрлі қалауы бар тұтынушылар үшін тартымды етеді. Газдалған сусындардың негізгі өндірушілері күшті бренд ассоциацияларын құратын және сұранысты ынталандыратын жарнамалық науқандарға көп қаражат жұмсайды. Тұтастай алғанда, дәм, қолжетімділік, маркетинг және әлеуметтік-мәдени факторлардың үйлесімі газдалған сусындарды әлемдегі көптеген адамдар арасында танымал етеді.

Қорытындылай келе, газдалған алкогольсіз сусындар қазіргі заманғы тағам мәдениетінде маңызды орын алады, дәмдердің кең спектрін және перспективті сергіту мен ләззат ұсынады. Дегенмен, олардың танымалдығына қарамастан, олардың денсаулыққа теріс әсер етуі мүмкін екенін мойындау керек.

Газдалған сусындардың құрамы мен денсаулыққа тигізетін әсерін қарастырғанымызда, олардың көпшілігінде қанттың немесе жасанды тәттілендіргіштердің көп мөлшері бар екенін, бұл семіздікке, қант диабетіне және басқа да ауыр ауруларға әкелетінін анықтадық. Сонымен қатар, олар тіс эмальына және қан қысымына теріс әсер етуі мүмкін. Бұл ықтимал тәуекелдерді тану сода тұтынудан толықтай бас тартуды білдірмейтінін ескеру маңызды. Дегенмен, салауатты өмір салтын сақтау және ықтимал аурулардың алдын алу үшін бұл сусындарды қалыпты мөлшерде тұтыну ұсынылады және су, табиғи шырындар және қантсыз немесе қантсыз газдалған сусындар сияқты пайдалы баламаларды таңдау ұсынылады.

Осылайша, газдалған сусындарды саналы түрде тұтыну салауатты өмір салтын ұстанумен бірге көптеген жылдар бойы денсаулық пен әл-ауқатты сақтауға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шуман " алкогольсіз сусындар. Шикізат. Технологиялық нормативтер."Санкт-Петербург: мамандық, 2010 ж.
2. Г. А. Ермолаева, Р. А. Колчева "сыра мен алкогольсіз сусындар өндірісінің технологиясы мен жабдықтары". М.: ИРПО; басылым. "Академия" орталығы,2010ж.
3. И. А. Колесникова "алкогольсіз сусындар өндіруге арналған шикізат". К.: егін, 2012 ж.
4. В. В. Рудольф, а. в. Орещенко "алкогольсіз сусындар өндірісі". Санкт-Петербург: "Кәсіп" баспасы, 2010ж.

БІЛІМ БЕРУ ҚЫЗМЕТТЕРІН ІЛГЕРІЛЕТУ ЖҮЙЕСІНІҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫН ТАЛДАУ

РАХЫМ І.Е.

МН-23-1к нп(зн) топ магистранты

ДАУЛЕТОВА А.М.

Ғылыми жетекші, доцент, э.ғ.к.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада білім беру қызметтерін ілгерілету жүйесіндегі маркетингтік коммуникациялардың рөлі анықталған. Мақалада маркетингтік коммуникацияның негізгі құралдары мен әдістеріне салыстырмалы талдау жасалады.

Кілт сөздер: маркетинг, білім беру қызметі, білім беру қызметтерін ілгерілету, маркетингтік коммуникациялар.

Қазіргі уақытта бизнес пен өндіріс саласында маркетинг өте маңызды рөл атқарады: тауарларға сұранысты қалыптастыруға және дамытуға, нарықтық қатынастарға қатысушылар қызметінің ең тиімді стратегияларын әзірлеуге және іске асыруға ықпал етеді. Білім беру жүйесінде маркетингті қолдану әлі қалыпты жағдайға айналған жоқ, көптеген университеттер интуитивті маркетингке сүйенеді, бұл дамыған маркетингтік стратегиядан гөрі көшбасшының таланты мен еркіне байланысты.

Жоғары білім нарығында білім беру қызметтерін ілгерілету де жоғары оқу орындары қызметінің ажырамас бөлігіне айналды. Жоғары оқу орындары өздерінің білім беру қызметтерін ілгерілету үшін коммуникациялық ықпал ету құралдары мен әдістерінің кең жиынтығын пайдаланады. Жоғары оқу орындары жиі қолданатын маркетингтік коммуникация құралдарының қатарына мыналар жатады: баспасөздегі жарнама, теледидар мен радиодағы жарнама, сыртқы жарнама, баспа және кәдесый өнімдері, білімге байланысты көрмелер мен жәрмеңкелер, Ашық есік күндері, ғылыми конференциялар мен семинарлар, интернет-жарнама және Интернет арқылы коммуникацияның басқа түрлері, сайтты құру және жүргізу, әлеуметтік желілердегі беттер мен қауымдастықтар және т. Б.

Білім беру қызметтерін ілгерілетудің жоғарыда аталған әдістерімен қатар қаладағы ЖОО-ның орналасқан жері, ЖОО ғимараттары мен құрылыстарының жай-күйі, оның сыныптары мен зертханаларының заманауи жабдықтармен жабдықталу дәрежесі үлкен маңызға ие. Мұның бәрі осы қызметтерді жылжытудың сәттілігіне әсер ететіні сөзсіз.

Маркетингтік коммуникациялар кешеніндегі маңызды компонент-қоғаммен байланыс. Білім беру жүйесіндегі PR рөлін күшейтуге оқу орнының білім беру кеңістігін кеңейту, оны біртұтас әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялау мәселесін шешу қажеттілігі ықпал етеді. Қоғаммен байланыс мамандарының пікірінше, егер сіз өзіңіздің жеке имиджіңізді мақсатты түрде құрмасаңыз, ол өздігінен және біз оны қалай көргіміз келетініне қарамастан қалыптасады.

Алайда, маркетингтегі коммуникация мәселелері жарнама мен PR мәселелерінен асып түседі. Бұл білім беруде жеке байланыс түріндегі қарым – қатынас бірінші орынға шығады, өйткені білім беру процесінің өзі әрқашан жеке тұлғалардың қарым-қатынасы болып табылады. [1] Сонымен қатар, мұнда бейресми байланыс арнасы өте белсенді жұмыс істейді – көршілердің, достардың, отбасы мүшелерінің, әлеуетті білім алушылардың әріптестерінің және білім беру мекемелерінің қызметкерлерінің қатысуымен. Дәстүрлі түрде қымбат, қауіпті тауарлар мен қызметтерді сатып алу кезінде маңызды беделді сұхбаттасушының жеке әсері білім беруде ерекше маңызды.

Университеттің имиджі оның нарықтағы жағдайын қалыптастыруда орталық позицияны алады. Әдетте, бұл туралы пікір тікелей жарнамадан емес, buzz маркетингі (қауесет маркетингі) арқылы қалыптасады. Ол «желі түйіндері» арқылы ақпараттың таралуымен сипатталады: қарапайым түйіндер(басқа «қарапайым» адамдар үшін ақпарат көзі ретінде әрекет ететін) қарапайым «адамдар); әлеуметтік түйіндер (сенімді тудыратын харизматикалық әлеуметтік белсенді тұлғалар); мега түйіндер (пікір жетекшілері – БАҚ-дағы жұлдыздар, саясаткерлер және басқа да атақты адамдар БАҚ); интернеттегі түйіндер (Интернет арқылы ақпаратты белсенді түрде тарататын) «қарапайым» адамдар); түйіндер-сарапшылар (кейбір тар саладағы мамандар); нақты қауымдастықтар (кәсіби бірлестіктер, компаниялар); виртуалды қауымдастықтар (блогтар, форумдар).[2]

Қазіргі білім беру қызметтері нарығын талдайтын маркетингшілердің тұтынушылардың сұранысына әсер ететін жалпы шешуші фактор – бұл хабардарлық. Университетте оқудың күшті жақтары, оның артықшылықтары және талапкерлер үшін ашылатын мансаптық мүмкіндіктер туралы ақпарат тұтынушылардың сатып алу мінез – құлқына әсер етудің күшті ынталандырушысы болып табылады. [3]

Егер компания өз тұтынушылары арасында қолайлы имиджге ие болса, маркетингтің мақсаттарына аз күш жұмсау арқылы қол жеткізіледі. Білім беру мекемесінің имиджін арттыру үшін баспасөзбен жақсы байланыс орнату, мерейтойлық басылымдар шығару, өз аумағында экскурсиялар жүргізу, қоғамдық одақтар немесе клубтар құруға бастамашы болу және т. Б. Жоғары білімнің білім беру қызметтерінің маркетингінде бұл іс-шаралар келесі формада болуы мүмкін: факультеттердің мерейтойлық сыйлық жинақтарын шығару немесе университеттің ғылыми мектебін сипаттау; жоғары сынып оқушылары үшін ашық тегін дәрістер өткізу; қызығушылықтары бойынша студенттік клубтар ашу және оларға жоғары сынып оқушыларын тарту, болашақ талапкерлермен тегін қосымша сабақтар ұйымдастыру. ЖОО-ның имиджін қалыптастыруға басшылықтың, профессорлық-оқытушылық құрамның және ЖОО студенттерінің қатысуымен өңірлік теледидарда телебағдарламаларды бастау ықпал етуі мүмкін.

Білім беру жүйесінде білім беру қызметтерін әлеуетті сатып алушылар (өтініш берушілердің ата-аналары) жоғары оқу орны қызметкерлерінің жеке пікірлеріне көбірек сенеді; Сондықтан жеке сату технологияларын маркетингтік білім беру қызметтері үшін өте перспективалы деп санауға болады. Бұл технологияның арқасында қызметті алға жылжыту ғана емес, сонымен қатар оған сұраныс тудыру мүмкін болады. Дегенмен, жеке сату білім беру қызметтерін жылжыту жүйесіндегі ең әлсіз буын болып табылады.

Осылайша, жүргізілген талдау білім беру қызметтері нарығында бәсекелестіктің өсуі жағдайында жоғары оқу орны білім беру қызметін нарыққа жылжытудың тиімді әдістері мен құралдарын табудың ерекше маңызды болатынын көрсетті.

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі

1. Панкрухин А.П. Маркетинг образовательных услуг в высшем и дополнительном образовании. М.: Интерпракс, 1995. 240 с.
2. Кони́на О.В. Маркетинговые коммуникации в продвижении вуза [Электронный ресурс]//Education and Science. URL: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/29193.doc.htm
3. Шевченко Д.А. Маркетинговые коммуникации образовательных услуг (на примере РГГУ) // Практический маркетинг. 2001. № 3. С. 9–14.

КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕСТЕ ЦИФРЛЫҚ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ДАМУЫ
ІЛЕСБЕК Ж.Ж.
САЛДЕШОВ А.М.

АҚЖ-39/1 топ студенттері

АЙМИЧЕВА Г.И.

Ғылыми жетекші, аға оқытушы,

PhD техникалық ғылымдарының докторы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,

Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Түйіндемe. Бұл мақалада киберқылмыспен күресу контекстінде цифрлық сот-медициналық әдістердің заманауи дамуын қарастырады.

Негізгі сөздер: цифрлық криминалистика, киберқылмыс, цифрлық сот сараптамасы, цифрлық дәлелдер, деректерді іздеу, метадеректер, кибертерроризммен күресу.

Технологияның өркендеуі өмірге, жұмыс пен қарым-қатынасқа деген көзқарасымызды түбегейлі өзгертті. Бұл бір жағынан көп пайда әкелсе, екінші жағынан қылмыстық әрекеттің жаңа түріне – киберқылмысқа жол ашты. Қылмыскерлер цифрлық кеңістікті пайдаланып жатқандықтан, бұл қауіптермен тиімді күресу маңызды болады. Бұл жерде цифрлық криминалистика көмекке келеді.

Цифрлық криминалистика – киберқылмыстарды тергеу және тергеумен айналысатын криминалистикалық ғылымның бір саласы. Ол цифрлық дәлелдемелерді табу, жинау, талдау және түсіндіру үшін заманауи технологиялар мен әдістерді қолдануды қамтиды. Цифрлық криминалистика қазіргі қоғамда үлкен маңызға ие, өйткені ол құқық қорғау органдарына қылмыстарды ашуға және кінәлілерді жауапқа тартуға көмектеседі. Ақпараттық саладағы қылмыстың өсуін ескерсек, қылмыстың бұл түрін ашу үшін криминология саласының маңызы зор. Сондықтан бұл саладағы біліктілік деңгейін арттыру қажет, мысалы, жоғары технологиялық ақпараттық инновацияларды ойлап табу және дамыту бойынша жобаларды көбірек құру, сонымен бірге азаматтарды оқыту және дамыту мүмкіндіктерін қамтамасыз ету.

Киберқылмыстарды тергеу үшін білікті жұмыс күшін құру үлкен мәселе болып табылады, себебі қылмыстар саны артып келеді және компьютерлендіру саласында тәжірибелі қызметкерлер аз. Бұл саладағы негізгі сараптамалардың бірі – компьютерлік сот сараптамасы. Компьютерлік емтихандар өндірісінде шешілетін типтік міндеттер: компьютерлерде және компьютерлік сақтау құралдарында қамтылған ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету; бағдарламалық қамтамасыз ету мен компьютерлік құрылғылардың мақсаты мен функционалдығын анықтау; компьютерде орындалатын әрекеттерді және онда сақталған ақпаратты анықтау.

Цифрлық криминалистика киберқылмыстарды тергеуде маңызды рөл атқарады. Оның әдістері сот сарапшыларына қарапайым пайдаланушыға көрінбейтін цифрлық дәлелдерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл жойылған файлдар, метадеректер, желі әрекеті туралы ақпарат болуы мүмкін. Цифрлық криминалистика арқылы құқық қорғау органдарына тергеу жүргізу және қылмыскерлерді жауапқа тарту үшін құнды ақпарат береді.

Цифрлық криминалистика тергеу жүргізу және цифрлық дәлелдерді алу үшін көптеген әдістер мен құралдарды пайдаланады. Олардың кейбіреулерін қарастырайық:

1. Желіні талдау. Желіні талдау – күдікті әрекетті анықтау және қауіптерді анықтау үшін желі әрекетін тексеру процесі. Цифрлық криминалистика мамандары желі әрекетіне қатысты киберқылмысты анықтау және тергеу үшін трафикті талдау, аномалияларды іздеу және енуді анықтау сияқты әртүрлі құралдар мен әдістерді пайдаланады.

2. Мәліметтерді шығару. Деректерді іздеу – компьютерлер, ұялы телефондар, флэш-дискілер және т.б. сияқты сандық құрылғылар мен медиадан ақпаратты алу процесі. Цифрлық криминалистика мамандары осы құрылғыларда сақталған сандық іздер мен дәлелдерді алу үшін арнайы бағдарламалық құрал мен аппараттық құралдарды пайдаланады.

3. Метадеректерді талдау. Метадеректер жасау уақыты, қол жеткізу уақыты, автор және т.б. сияқты басқа деректер туралы ақпаратты қамтиды. Метадеректерді талдау әртүрлі файлдар мен оқиғалар арасындағы байланыстарды орнатуға мүмкіндік береді, бұл киберқылмыстарды тергеу кезінде пайдалы болуы мүмкін. Цифрлық криминалистика мамандары метадеректерді талдау және тергеуге көмектесетін қосымша ақпаратты алу үшін арнайы бағдарламалар мен әдістерді пайдаланады.

4. Жойылған деректерді қалпына келтіру. Цифрлық іздерді қылмыскерлер дәлелдемелерді жою әрекеті арқылы жоюы немесе жасыруы мүмкін. Дегенмен, цифрлық криминалистика жойылған деректерді қалпына келтіру әдістері мен құралдарын ұсынады. Цифрлық криминалистика мамандары жойылған файлдарды қалпына келтіру және құнды дәлелдерді алу үшін сәтсіз медиадан деректерді қалпына келтіру немесе пайдаланылмаған дискілік кеңістікті талдау сияқты әдістерді пайдаланады.

Цифрлық криминалистиканың құқық қорғау және сот сараптамасына қатысты көптеген салаларда қолданбалары бар. Сандық сот сараптамасын қолданудың кейбір мысалдарын қарастырайық:

1. Киберқылмыстарды тергеу. Цифрлық криминалистика хакерлік, кибералаяқтық, кибершпиондық және т.б. сияқты киберқылмыстарды тергеуде маңызды рөл атқарады. Цифрлық криминалистика мамандары дәлелдемелерді жинауға, қылмыскерлерді анықтауға және оны сотқа ұсынуға көмектеседі.

2. Қылмыстық істерді тергеу. Цифрлық криминалистика түрлі қылмыстық істерді тергеуде де қолданылады. Цифрлық криминалистика мамандары жойылған деректерді қалпына келтіруге, компьютерлер мен мобильді құрылғылардан ақпаратты шығаруға, метадеректерді және қылмыспен байланысты болуы мүмкін басқа да сандық іздерді талдауға көмектеседі.

3. Кибертерроризммен күресу. Кибертерроризм барған сайын күрделі қауіп болып табылады және онымен күресуде цифрлық сот сараптамасы маңызды рөл атқарады. Цифрлық криминалистика мамандары кибертеррорлық әрекеттермен байланысты цифрлық іздерді талдайды және кибертеррорлық шабуылдардың алдын алу және бұзу үшін құқық қорғау органдарына маңызды ақпарат береді.

Цифрландыру қоғам өміріндегі жетекші бағыттардың біріне айналды, сондықтан жаңа шындыққа сай болу және сот сараптамасының сапасын арттыру мүмкіндігін жіберіп алмау қажет. Қызметкерлердің біліктілігін арттыру, қазіргі заманғы технологияларды пайдалана отырып, қылмыс орнында іздерді дұрыс алу дағдыларын жетілдіру басты міндеттердің бірі болып табылады. Өйткені, егер цифрлық сот сараптамасы үшін қолданылатын құрал осы стандарттарға сәйкес келмесе, онда сотта дәлелдемелерді әділет органдары қабылдамауы мүмкін. Сондықтан жақсы мамандарды тарту өте маңызды, өйткені бұл қылмысты ашып қана қоймай, болашақта қылмыстың алдын алуға көмектеседі. Мысалы, мәліметтерге сәйкес, 2023 жылдың соңғы 9 айында "Мемлекеттік Техникалық Қызмет АҚ" (State Technical Service) мемлекеттік органдар мен маңызды нысандардың ресурстарына 163,4 миллион кибершабуылдың тойтарыс берді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, цифрлық криминалистиканың және оның әдістерін жетілдірудің оң аспектілері бар, өйткені құқық қорғау қызметіне жаңа технологияларды енгізу оны жүзеге асыруды айтарлықтай жеңілдетеді, сонымен қатар алдын ала тергеу сатысын жылдамдатады және барынша нақты қалыптасқан және алынған дәлелдемелік базаға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Д. Ю. Русанова. Цифрлық криминалистика: даму мүмкіндіктері мен перспективалары <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-kriminalistika-vozmozhnosti-i-perspektivy-razvitiya>.

2. <https://kz.kursiv.media/2023-11-03/zhrb-kiber-GTS/> / Қазақстан өзінің мемлекеттік органдарына кибершабуылдар туралы ақпаратты құпиялады.

3. <https://itanddigital.ru/bloghrconsulting/tpost/or8g9djvs1-tsifrovaya-kriminalistika-borba-s-kiberp> цифрлық криминалистика, цифрлық дәуірдегі киберқылмыспен күрес.

АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖОБАЛАУДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

ТУРМАНБЕКОВ Н.А.

АБ-23 топ студенті
ӘСЕМЖАР Б.О.
Аға оқытушы, жаратылыстану
ғылымдарының магистрі
Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразиялық Ұлттық
университеті,
Астана қаласы,
Қазақстан Республикасы

Түйіндеме. Автоматтандырылған жобалаудың ақпараттық технологиялары (АЖАТ) - бұл әртүрлі жүйелер мен объектілерді жобалау процестерін автоматтандыруға бағытталған бағдарламалық және аппараттық құралдардың жиынтығы. Олар ресурстарды тиімді пайдалануды, дизайн уақытын қысқартуды және соңғы өнімнің сапасын жақсартуды қамтамасыз етеді.

Негізгі сөздер: автоматтандырылған жүйе, жобалау, ақпараттық бірлік, жобалау процестерін оңтайландыру, виртуалды модельдеу және талдау, сандық егіз, өнімді дамытуды жеделдету

Қазіргі қызмет саласында өндірістік, техникалық және зерттеу процестерін автоматтандыру коммерциялық және зерттеу салаларында шешуші рөл атқарады. Проективті технологиялар өз кезегінде осы инфрақұрылымның ажырамас бөлігіне айналады. Процестердің автономиясы мен оларды бағдарламалаған адамның рөлі арасында бұрыннан келе жатқан қайшылық бар. Бұл тұрғыда ақпараттық технологиялар технологияға, соның ішінде дизайнға әсер етудің ең тиімді құралдарының бірі ретінде өз маңыздылығын сақтайды. Олар бұл қайшылықты шеше алады және шығуда жоғары өнімділікті қамтамасыз етеді. Зерттеу қызметі аясында автоматтандырылған жобалау жүйелерінің мәні мен рөлі туралы көптеген сұрақтар туындайды. Автоматтандырылған жобалау жүйесі (АЖЖ), өз кезегінде, осы процесті автоматтандыруға мамандандырылған жобалау функцияларын және ұйымдастырушылық-техникалық жүйені орындайтын автоматтандырылған құралдар жиынтығы. Автоматтандырылған жобалау құралдары (АЖҚ) әртүрлі салаларда кеңінен қолданылады, бұл инженерлік жүйелерден Бағдарламалық жасақтамаға дейін әртүрлі нысандарды жобалауға және жасауға мүмкіндік береді.

Автоматтандырылған жобалау жүйесі (АЖЖ) соғыстан кейінгі жылдары АҚШ-та әуе қорғанысы күштерін басқаруға арналған әскери-өнеркәсіптік кешен аясында пайда болды. 1980 жылдардың аяғында Челябинск политехникалық институтында Кошин Анатолий Александровичтің басшылығымен алғашқы ресейлік АЖЖ жасалды. Бұл жүйе екі ішкі жүйеден тұрады: жобалау және қамтамасыз ету.

Қамтамасыз ететін ішкі жүйелерге ақпараттық, ұйымдастырушылық, техникалық, математикалық, бағдарламалық, лингвистикалық және әдістемелік қамтамасыз ету кіреді. Олар ақпаратқа үздіксіз қол жеткізуді, қызметкерлердің жұмысын ұйымдастыруды, деректерді өндеудің техникалық құралдарын, математикалық әдістер мен алгоритмдерді, бағдарламалық жасақтаманы, бағдарламалау тілдерін және әдістемелік құжаттаманы қамтамасыз етеді.

Жобалау ішкі жүйелері жобалау-сметалық құжаттаманың бөлімдері мен бөліктеріне сәйкес келеді. Олар инженерлік жүйелерден Бағдарламалық жасақтамаға дейінгі әртүрлі салалардағы объектілерді жобалауға арналған құралдар мен әдістерді қамтиды.

CAD дизайн өнімділігі мен сапасын жақсартуға, процесс уақыты мен шығындарын азайтуға және нәтижелердің дәлдігін арттыруға бағытталған. Бұл инженерлерге тиімдірек жұмыс істеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар жобаға қатысушылар арасында бірлескен жұмыс пен деректер алмасуды қамтамасыз етеді.

АЖЖ қалыптастыру принциптеріне жүйелілік, қосу, дамыту, күрделілік, модульдік, ақпараттық бірлік, үйлесімділік және стандарттау жатады. Бұл принциптер жүйенің тиімділігі мен икемділігіне кепілдік береді, сонымен қатар оның басқа технологиялар мен стандарттармен үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

1. Ақпараттық-жобалау кезінде қолданылатын құрылыс нормаларынан, нұсқаулықтар мен кеңестерден алынған мәліметтер базасындағы және білім базасындағы үздіксіз ақпарат.

2. Ұйымдастыру-АЖЖ қызметтері мен бөлімдерінің қызметкерлері, қызметкерлердің штаттық құрылымы мен функционалдық міндеттері бойынша құжаттама.

3. Техникалық, яғни мәліметтерді алу, енгізу, өңдеу, шығару, беру, жобалау деректерін көрсету және мұрағаттаудың техникалық құралдарының жиынтығы.

4. Жобалау үшін әдістер, математикалық модельдер және алгоритмдер жататын математикалық.

5. Бағдарламалық-жүйелік және қолданбалы жобалар, жобалауға, есептеулерді орындауға, жобалық құжаттаманы қалыптастыруға арналған бағдарламалық кешендер.

6. Лингвистикалық-алгоритмдік бағдарламалау тілдері, нақты жүйелерде есептеу техникасы мен автоматтандыру құралдарын басқару командаларын құруға арналған арнайы тілдер.

7. Әдістемелік-бұл автоматтандырылған жобалау құралдарын, бағдарламалық кешендерді пайдаланушы нұсқаулығын пайдалану бойынша әдістемелік құжаттама.

АЖАТ әртүрлі салаларда, құрылыста, машина жасауда, сәулет өнерінде, медицинада және басқа салаларда кеңінен қолданылады. Олар ғимараттар мен құрылыстарды жобалау, жаңа техникалық құрылыстарды әзірлеу, прототиптер мен модельдер жасау, өндіріс процестерін оңтайландыру және өнім сапасын жақсарту үшін қолданылады.

Барлық артықшылықтарға қарамастан, АЖАТ алдында деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығын қамтамасыз ету, жүйелердің өнімділігі мен тиімділігін арттыру және интуитивті және ыңғайлы интерфейстерді әзірлеу сияқты бірқатар қиындықтар бар. Алайда, технологияның дамуымен және жаңа әдістер мен алгоритмдердің пайда болуымен АЖАТ болашақ инновациялық шешімдерді жобалаудың одан да күшті және әмбебап құралы болуға уәде береді.

Автоматтандырылған жобалаудың ақпараттық технологиялары қарапайым құралдан заманауи өндіріс пен инженерлік қызметтің ажырамас бөлігіне айналды. Олар дизайн процестерін жылдамдатады, даму құнын төмендетеді, соңғы өнімдердің дәлдігі мен сапасын арттырады. Алайда, сонымен бірге, ІТАР дамуымен деректердің қауіпсіздігіне, үйлесімділікті қамтамасыз етуге және жобаларды басқаруға байланысты жаңа қиындықтар туындайды.

Болашақта автоматтандырылған жобалаудың ақпараттық технологияларының одан әрі өсуі мен дамуы күтілуде. Жасанды интеллект, бұлтты есептеу және кеңейтілген шындық сияқты соңғы технологияларды енгізу және пайдалану арқылы ІТАП күрделі инженерлік мәселелерді шешудің және инновациялық өнімдерді жасаудың одан да күшті құралы бола алады.

Осылайша, автоматтандырылған жобалаудың ақпараттық технологиялары қазіргі әлемде шешуші рөл атқарады және одан әрі технологиялық прогреске және өмір сапасын жақсартуға ықпал ете отырып, индустрия мен жалпы қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін дамуды жалғастырады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ГОСТ 34.003-90 " ақпараттық технология. Автоматтандырылған жүйелерге арналған стандарттар кешені. Терминдер мен анықтамалар".

2. Латышев П.Н. АЖЖ каталогы. Бағдарламалар мен өндірушілер 2014-2015 [Электрондық ресурс] / П. Н.Латышев. - Электрон. мәтіндік деректер. - М.: Solon press, 2015. — 691 с. — 978-5-91359-142-5. - Қол жеткізу режимі: <http://www.iprbookshop.ru/65408.html>.

3. Малюх в. н. қазіргі АЖЖ-ге кіріспе: дәрістер курсы. - М.: DMK Press, 2010. - 192 б.: ил.

4. АЖЖ: автоматтандырылған дизайн жүйесі дегеніміз не. [Электрондық ресурс] / / АЖЖ мүмкіндіктері мен қолдану салалары: сайт. — URL: <https://www.zwsoft.ru/stati/sapr-chtotakoe-sistema-avtomatizirovannogo-proektirovaniya> (қол жеткізілген күні 17.05.2019).

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ В ПОВЫШЕНИИ

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

РЫМЖАН ГАЛЫМЖАН

Магистрант

Карагандинский Университет

Казпотребсоюза

Научный руководитель

ДАУЛЕТОВА А.М.

Аннотация. В условиях глобальных кризисных явлений в мировой экономике и геополитических процессах в различных странах мира разработка эффективных экономических стратегий приобретает особую актуальность для отечественных предприятий из-за быстрой изменчивости различных факторов внешней среды и недостаточной изученности внутренних возможностей организации при определении конкурентных преимуществ.

Объект исследования: деятельность отечественных компаний.

Предмет исследования: определение значимости стратегического управления в повышении конкурентоспособности предприятия в современных условиях.

Цель исследования: изучение роли и значения стратегического управления в повышении конкурентоспособности предприятия.

Научная новизна: исследование методов и моделей в выборе эффективных стратегий для повышения конкурентных преимуществ на целевых рынках.

Ключевые слова: стратегия, стратегическое управление, конкурентоспособность, конкурентоспособность предприятия.

Введение. Согласно Посланию народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» от 01.09.2022 г. были определены основные приоритеты новой экономической политики РК: развитие частной предпринимательской деятельности, стимулирование конкуренции, распределение национального дохода (Послание 2022: 4).

В связи с этим, в настоящее время для многих казахстанских компаний необходимо создание условий конкурентной среды и стимулирование конкурентных преимуществ с целью реализации мер по поддержке бизнеса, используя при этом, эффективные методы и инструменты в регулировании экономической деятельности в соответствии с современными социально - экономическими условиями для дальнейшего развития экономики Казахстана.

АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ. В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ модернизации экономической системы Казахстана появляется острая необходимость в разработке новых подходов в стратегическом управлении как на макроуровне, так и на микро-, с целью повышения уровня конкурентоспособности предприятия на различных рынках сбыта, которые предварительно следует обосновать для всех заинтересованных сторон (собственники, инвесторы, руководители). Безусловно, следует отметить, что реализация стратегических задач является основным ориентиром деятельности компании в условиях жесткой конкуренции и неопределенности на внешних и внутренних рынках (Попов 2021:17).

В условиях глобальных кризисных явлений в мировой экономике и геополитических процессах в различных странах мира, разработка эффективных экономических стратегий приобретает особую актуальность для отечественных предприятий из-за быстрой изменчивости различных факторов внешней среды и недостаточной изученности внутренних возможностей организации при определении конкурентных преимуществ. Кроме этого, недостаточное понимание топ-менеджерами отечественных компаний современных методик оценки конкурентоспособности и механизмов формирования стратегий приводят к снижению уровня конкурентоспособности предприятий. В связи с этим, необходимо применение гибкого стратегического управления, способствующее оперативному реагированию хозяйствующего субъекта к изменениям внешней среды.

Процесс глобализации стимулирует развитие стратегического управления на отечественных предприятиях, с учетом изменения вкусов, интересов и предпочтений современного потребителя. Поэтому отечественным компаниям необходимо сформировать новые стратегии усиливающейся конкурентной среды на основе изучения и использования новых подходов, инструментов и методов стратегического управления (Hit, He 2008: 364).

Роль и значение стратегического управления определяется, прежде всего, в преодолении экономического кризиса, роста конкурентоспособности предприятий на базе модернизации производства продукции и услуг.

Целью стратегического управления является формирование мероприятий, ориентированных на рост эффективности функционирования компании (Saul 2005:28).

При разработке целей происходит координация перспектив развития и анализ нынешних возможностей предприятия, где основой является получение максимальной прибыли. Следовательно, можно выделить неоспоримую роль стратегического управления в компании, которая определяется в следующих целях, изображенных на рис. 1.

Рис.1 Основные цели стратегического управления компании

Согласно рис. 1 в данном исследовании представлены основные цели стратегического управления, которые могут отличаться в зависимости от сферы деятельности, размера компании, занимаемой доли на рынке и пр.

К задачам стратегического управления хозяйствующего субъекта относят: увеличение доходов; рациональное распределение ресурсов; применение новых технологий, обеспечивающих безопасность труда, экологии; анализ рынков, конкурентов; расширение рынков сбыта; повышение объема продаж; удовлетворение запросов клиентов; эффективное управление персоналом, системное обучение и пр.

Материалы и методы

Для разработки стратегий по повышению конкурентоспособности предприятия используются следующие методы и модели: SWOT - анализ, матрица Бостонской консалтинговой группы (далее БКГ), модели Хэмела, Прахалада и пр.

Метод «SWOT – анализ» является основным инструментом структурного описания стратегических характеристик рыночной среды и предприятия (Егоршин 2018:22). В основном SWOT-анализ используется с целью выявления сильных и слабых сторон компании, возможностей и угроз, т.е. для проведения конкурентной разведки и выбора оптимальных стратегий. Методы портфельного анализа большей частью применяются в крупных компаниях, имеющих ряд направлений и структурных подразделений. Данный метод помогает проанализировать позицию компании на рынке и выявить рентабельные сферы деятельности.

Матрица БКГ позволяет определить эффективность и целесообразность производства и реализации продукции, производимой предприятием. По результатам анализа при использовании рассматриваемого метода проектируется матрица, которая позволяет выявить на каком этапе жизненного цикла (далее ЖЦП) находится производимая продукция на рынке сбыта. Если 1 этап связан с поиском конкурентных преимуществ, используя модернизацию производства, то на 2 этапе

происходит изучение ключевых факторов успеха, а на 3 этапе применяются инициативы и быструю реакцию на изменения рынка. Тогда как на 4 этапе предприятие ориентировано либо на выход из данного рынка, либо на внедрение новых рынков сбыта посредством внедрения новейших технологий.

В соответствии с моделью Хэмела и Прахалада, ресурсы и компетенции позволяют сформировать конкурентное преимущество предприятия. При этом нужно учитывать, что инициативы компании могут повлиять на изменения стратегий конкурентов. В результате компетенции компании считаются стимулами для повышения уровня конкурентоспособности не только предприятия, но и продукта и отрасли в целом (Хэмел, Прахалад 2014: 35).

Модель гиперконкуренции Р. Д'Авени дает возможность выявить базу конкурентных преимуществ на каждом из этапов. Первоначально, стоимость и качественные характеристики, потом - время и новшества, после этого - устойчивость, а затем - удержание позиций. На 1 этапе организация концентрируется на конкурентах, на 2 этапе – на клиентов, на 3 этапе – на новых конкурентах, на 4 этапе – на заключение союзов.

При анализе рассматриваемых моделей прослеживается их взаимосвязь, т.е., уровень конкурентоспособность меняется в зависимости от периода развития компании. Также автор каждой модели концентрирует внимание на определенных аспектах конкурентоспособности. SWOT – анализ – на изучении факторов внутренней и внешней среды, матрица БКГ – на жизненном цикле продукта, модель Хэмела и Прахалада – на ресурсах, компетенциях, модель гиперконкуренции Р. Д'Авени – на влиянии субъектов рынка.

Обзор литературы. В научных трудах зарубежных и отечественных экономистов отражены основные проблемы, связанные с процессами управления. Однако, на наш взгляд, недостаточно раскрыты вопросы, связанные с комплексным использованием методики проведения стратегического управления, оценке количественных, качественных подходов при выборе эффективных стратегий.

Отдельные вопросы в области стратегического управления отражены в публикациях зарубежных авторов, такие как: И. Ансофф, А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд, Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел, Б. Карлофф, М. Портер, Д. Кэмпбел, Дж. Стоунхаус, Б. Хьюстон, Х. Виссема, Р.Х. Холл, Р. Д'Авени, Г. Хэмел, К. Прахалад и т.д. Хотелось бы отметить, что из-за особенностей развития экономики нашей страны не всегда можно полностью применять зарубежные инструменты и подходы для наших компаний.

Актуальные проблемы развития стратегического управления отражены в работах авторов таких как: В. Архипов, М.И. Бухалков, О.С. Виханский, А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин, Л.Д. Гительман, А.П. Егоршин, С.А. Попов, А.Т. Зуб, С.А. Кузнецова, В.Л. Тамбовцев, В.Д. Маркова, Р.А. Фатхутдинов и другие (Анцупов 2015:28).

Рассмотрим наиболее распространенные определения стратегии, предлагаемые различными авторами. С позиции К. Эндрюса, стратегия - это управленческие решения компании, направленные на формирование целей, задач, создание стратегических программ по выполнению намеченных целей, выявление долгосрочного курса компании, распределение трудовых и финансовых ресурсов и обоснование стратегии для акционеров, работников, потребителей, сообществ. Экономисты А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд считают, что стратегия - это система управленческих решений, содействующая реализации задач предприятия (Томсон 2017, стр. 19).

Понятие «конкурентоспособность» широко применяется в научных трудах различных авторов, где отмечается тот факт, что конкурентоспособность должна стать основным ориентиром компаний и их существенным инструментом для реализации основной цели – максимизации прибыли. Содержание понятия «конкурентоспособность предприятия» охватывает несколько разных аспектов, включая особенности продукта, производственные, управленческие и финансовые направления развития компании.

В результате анализа основных определений, таких как «стратегия», «стратегическое управление», «конкурентоспособность», «конкурентоспособность предприятия» можно выделить тесную связь между изучаемыми понятиями. Следовательно, в настоящее время отечественной

компаниям необходимо внедрять подходящие методы, модели стратегического управления для достижения конкурентоспособности.

Результаты и Обсуждение. В настоящее время в условиях необратимых процессов глобализации и стремительного развития современных информационных технологий для казахстанских компаний достижение конкурентоспособности предприятия зависит, прежде всего, от правильного выбора эффективной модели стратегического управления. С одной стороны, глобализация содействует тесной взаимосвязи между государствами и компаниями, что проявляется в относительно свободном перемещении финансовых, информационных, трудовых ресурсов, а с другой, эти процессы стимулируют формированию высоких стандартов в сфере производства товаров и услуг (Нурмухаметов 2010:176).

Динамичное развитие информационных технологий во всем мире влияет не только на повышение конкуренции, но и на способность быстро получать и использовать информацию в деятельности компании для разработки эффективных стратегий.

Стратегическое управление компании непосредственно связано обеспечением наиболее выгодных позиций для завоевания или удержания конкурентных преимуществ. Поэтому казахстанским компаниям необходимо оценить свои потенциальные возможности и конкурентов, определить степень конкурентной угрозы, предугадать их дальнейшие действия. Методы конкурентной борьбы чрезвычайно разнообразны, но из множества приемов, используемых в этой борьбе, имеет особое значение получение и использование исчерпывающей информации о конкуренте, что уже обеспечивает конкурентное преимущество.

Заключение. По результатам исследования можно выделить особую роль и значение стратегического управления для достижения конкурентоспособности крупной национальной компании в современных условиях. При этом следует учитывать аспекты стратегического управления: рост эффективности функционирования компании; оптимизации существующих ресурсов; обеспечении стратегической гибкости и устойчивости на рынке; снижении рисков в условиях неопределенности и пр. В связи с этим можно выделить следующее определение стратегического управления – это деятельность по выполнению задач предприятия в условиях постоянной неустойчивости и неопределенности внешней среды, позволяющей эффективно применять имеющийся потенциал и быстро реагировать на изменения окружающей среды. При анализе рассматриваемых стратегических методов и моделей прослеживается их взаимосвязь, т.е., уровень конкурентоспособности меняется в зависимости от периода развития компании. Также авторы каждой модели фокусируются на определенных аспектах конкурентоспособности.

В настоящее время значение стратегического управления в РК существенно возросло, поэтому высшему руководству отечественных компаний следует системно анализировать факторы внутренней и внешней среды для разработки стратегий, осуществлять поиск подходящих инструментов, моделей и методов, проводить обучение среди персонала для повышения уровня конкурентоспособности продукции, предприятия или отрасли.

Список литературы:

1. Анцупов А.Я. (2015) Стратегическое управление. – 3-е изд. – М.: ТЕХНОСФЕРА. – 344 с.
2. Егоршин А.П. (2018) Стратегический менеджмент: уч. / А.П. Егоршин, И.В. Гуськова. - М.: Инфра-М. - 290 с.
3. Нурмухаметов Н.Н. (2010) Роль и значение оценки и анализа конкурентоспособности предприятия // Вестник КАСУ - №3 – С. 172-180
4. Попов С.А. (2021) Стратегический менеджмент: актуальный курс: учебник для вузов / С.А. Попов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт. - 481 с.

5. Послание Главы государства К.К. Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» от 01.09.2022 г. <https://www.zakon.kz/> (дата обращения 15.10.2022)
6. Saul J. R. (2005) The collapse of globalism and the reinvention of the world. RBA Libros, - 309 p.
7. Томсон А.А. (2017) Стратегический менеджмент: Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для вузов – М.: Юнити-Дана. – 576 с.
8. Hit M.A., He X. (2008) Firm strategies in a changing global competitive landscape. Business Horizons. V. 51 - p. 363-369.
9. Хэмел Г., Прахалад К. (2014) Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня / Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп – Бизнес». – 288 с.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫР НАРЫҒЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ САТУ КӨЛЕМІН БОЛЖАУ

ӘБІЛМАШ А.С.

ТПП-21-1К тобының студенті

ЖАР Ж.Ж.

Жоба жетекшісі, аға-оқытушы, магистр
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада қазақстандық ірімшік нарығына шолу жасалады, осы салада өндіріс ашудың артықшылықтары айқындалады, сонымен қатар әдістеме ұсынылады баға және кіріс болжамы.

Негізгі сөздер: инвестициялық жоба, нарыққа шолу, ірімшік өндірісі.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫР НАРЫҒЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ӨТКІЗУ КӨЛЕМІНІҢ БОЛЖАМЫ

Қазақстандағы ірімшік нарығындағы үрдістер бұл өнімді өндірудің жоғарғы әлеуетін көрсетеді. Біріншіден, 2016 жылы ірімшік өндірісінің өткен жылмен салыстырғанда 7,4 пайызға артып, 18,2 мың тоннаға жеткенін атап өткен жөн. Соңғы үш жылда ірімшік өндірісі орта есеппен 10 пайызға өсті. Сұранысқа келетін болсақ сол жылы оның көлемі 1,8% -ға артып, 32,8 мыңтоннаны құрады. Осылайша отандық өнім сұраныстың 55,4 пайызын ғана қамтып отыр.

Екіншіден, бүгінгі таңда осы саладағы күрделі мәселелердің бірі өнім сапасы, атап айтқанда пальма майы өніміндегі консерванттардың жоғары үлесі. Бұл импорттық жеткізушілерге де қатысты мысал ретінде 2014 жылдың сәуірінде бес украиналық өндірушілерден ірімшік әкелуге және сатуға тиым салынған жағдайды келтіруге болады: «Рос» жеке кәсіпорны, «Пирятинский ірімшік зауыты» АҚ, Гадясыр, Золотош май зауыты және «Техмолпром» себебі өнімнің отандық сапа стандарттарына сәкес келмеуі.

Үшіншіден, қарамастан ұсынылған дүкендерде нарықта маңызды және қатты ірімшік сорттарымен шектеледі ірімшігі голланд және т.б. Жұмсақ сорттарға келетін болсақ, олар негізінен шетелдік өндірушілермен ұсынылған. Моцарелла, буратта және рикотта сорттарының импорттық ірімшіктерінің бір күннен он күнге дейінгі жарамдылық мерзімін ескере отырып, сату үшін болуы олардың құрамында консерваттардың бар екенін көрсетеді. Бұл өнім түрлерінің ішкі нарығын тек екі компания ұынады: SabaFood және Latte, олардың негізгі нарықтары Алматы және Алматы аймағы болып табылады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ішкі нарық бұл өніммен қанықпаған деген қорытынды жасауға болады.

Осылайша, ірімшіктің осы түрлерін өндіруді ұйымдастыру инвестициясы үшін тиімді жоба болуы мүмкін. Болашақ компанияның артықшылығы- өндірісте пайдалану тек қайнатылған сүт пен

табиғи шикізат, жартылай фабрикаттар мен басқа да қоспалардың болмауы, бұл өнімнің дәміне оң әсер етеді. DAMU Кәсіпкерлікті дамыту қорының ірімшік өндірісіне жүргізген маркетингтік зерттеулерінің нәтижелері көрсеткендей, респонденттерге ірімшік таңдауда анықтаушы факторлар ірімшік дәмі, ірімшік түрі және оның құны болып табылады, ал бренд тек үштен бірінде ғана осындай.

Респонденттер - бұл ірімшік түрлерін өндіруді ашудың орындылығы келесі факторлармен түсіндіріледі: салыстырмалы қарапайым өндіріс технологиясы. Ресейлік компанияларды мысалға ала отырып, ірімшік зауытын ашу үшін құрал-жабдықтарды сатып алуға қажетті және үлкен еңбек шығындарын қажет етпейтін шағын бастапқы капитал қажет екенін көруге болады.

Сондай-ақ, рикотта ірімшігі моцарелла жасау үшін сүт өңделгеннен кейін қалған сарысудан жасалады, бұл рикоттаның аз болуына мүмкіндік береді пісіру шығындары нарықтың қанықпауы. Табыс деңгейінің жоғары болуына байланысты. Жан басына шаққандағы ірімшіктің ең жоғары жылдық тұтынуы Алматы, Алматы облысы және Астана қалаларында байқалады: егер Қазақстан бойынша бұл көрсеткіш орташа 2,5 кг болса, Астанада 3,8 кг; Қол жетімділік шикізаттың жеткілікті мөлшері. Ақмола облысы сүт өндіру бойынша Қазақстанда 4 орында (16%) 5 жеңілдікті несиелеу мүмкіндіктері. Қазақстандағы ірімшік өндірісі еліміздің индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы аясында мемлекеттің өңдеуші өнеркәсібінің басым секторларының тізіміне енгізілген. Бұл бизнесті несиелендірудің қолайлы шарттарына, атап айтқанда жылдық 8,5%-ға дейінгі несие сыйақы мөлшерлемесіне, сондай-ақ «ДАМУ» кәсіпкерлікті дамыту қорының жас кәсіпкерлерге несие сомасының 85%-ға дейін кепілдігін ұсынуға мүмкіндіктер ашады бастаушы мүмкіндіктер ашады.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде ірімшік сорттары бойынша кәсіпорынның аумағын құруды қарастыру ұсынылады. Жұмсақ ірімшікті өндіру бойынша Ақмола облысында.

Сату болжамы. Жоспарланған өндірістік қуатты біз жұмыс істеп тұрған анықтау үшін SabaFood компаниясының өндіріс көлемін талдаймыз. Бүгінгі таңда SabaFood өнімдерінің негізгі нарығы болып табылатын Алматыда ірімшікті жан басына шаққандағы жылдық тұтыну 4,5 ег құрайды, бұл қала тұрғындарымен есептегенде жылына 6750000 кг құрайды. Жылдық SabaFood компаниясының өндіріс көлемі жылына шамамен 182500 кг ірімшік құрайды, бұл нарықтағы 2,7 пайыз үлесті құрайды. Кәсіпорынның ірімшіктің бірдей түрлерін өндіретінін ескере отырып, бұл көрсеткіш жылына 120000 кг болатын жоспарланған кәсіпорынның өнім көлемін анықтауға болады. Өндіріс құны төмендегілерден қалыптасады құрамдас бөліктер. 1-кесте

Аты	Құны, теңге/кг
Моцарелла	
Тікелей материалдық шығындар	2103
Тікелей еңбек шығындары	55
Жалпы өндірістік шығындар	26
Жалпы баға	2183
Рикотта	
Тікелей материалдық шығындар	100
Тікелей еңбек шығындары	550
Жалпы өндірістік шығындар	26
Жалпы баға	676

Дәстүрлі түрде ірімшік өндірісінде өзіндік құнның кірістегі үлесі 80%-дан 90%-ға дейін ауытқиды. Мысалы, «ЧизАрт» және «Маслосырбаза Энгельская» компаниялары үшін бұл көрсеткіштің соңғы 5 жылдағы орташа мәні сәйкесінше 85 және 83% құрайды. Өндіріс шығындарының мұндай жоғары үлесі негізгі шикізат сүттің жоғары шығындарымен түсіндіріледі. Үшін жоғарыда аталғандарды ескере отырып, қарастырылып отырған өндірістің бағасы (ҚҚС-ты ескере отырып):

- * Моцарелла - 2500 теңге/кг
- * Рикотта 1200 теңге/кг
- * Буррата - 3600 теңге/кг

Жоспарланған көлемдер бойынша сату және баға, кіріс және жалпы болжамды кезеңдегі пайда болады:

2-кесте

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Түсім	461014	496321	593414	719455	777012	839173	906307
Құны	398642	428805	501181	589853	625009	662273	701771
Жалпы пайда	62372	67516	92233	129602	152003	176900	204536

Қорытынды. Қорытындылай келе, мақалада Қазақстанда ірімшік нарығын қарастырдық. Болашақ компанияның артықшылығы мен кемшілігін осылайша ірімшіктің түрлерін ұйымдастыру инвестиция үшін тиімді жоба болуы қарастырылды.

Қазақстандағы сыр нарығын талдау үшін бірнеше негізгі факторларды ескеру қажет. Бұл факторлар өндіріс көлемі, тұтынушылардың талғамы, импорт және экспорт деңгейі, бағалар динамикасы және нарықтағы бәсекелестік жатады. Сату көлемін болжау үшін, осы факторлардың барлығын ескере отырып, тиісті деректерді жинақтау және талдау қажет.

Негізгі факторлар: өндіріс көлемі Қазақстанда сыр өндірісінің қаншалықты ұлғайып келе жатқанын және оның сапасын бағалау маңызды. Ұлттық статистика агенттіктерінің мәліметтерін пайдалануға болады. Тұтынушылардың Талғамы: Тұтынушылардың әртүрлі сыр түрлеріне деген сұранысын және қалай өзгеріп жатқанын түсіну маңызды. Мысалы, органикалық немесе веган сырларға деген сұраныс артқан ба? Импорт және

Бағалар Динамикасы: Сыр бағаларының қалай өзгеріп жатқанын білу маңызды. Инфляция, шикізат бағаларының өзгеруі және тасымалдау шығындары сияқты экономикалық факторлар сыр бағасына әсер етуі мүмкін. Бәсекелестік: Нарықтағы басым брендтер мен шағын өндірушілер арасындағы бәсекелестікті талдау. Бұл тұтынушылардың қандай өнімді таңдауына әсер етеді.

Сату Көлемін Болжау: Сату көлемін болжау үшін, жоғарыда аталған факторларды талдау. Бұдан басқа, тарихи сату деректері, қазіргі экономикалық жағдайлар және потенциалды нарықтық өзгерістерді есепке алу қажет. Болжау модельдерін, мысалы, уақыт серияларын талдау немесе регрессиялық талдауды қолдануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Казакстанская правда» ақпараттық порталы. Қол жеткізу режимі, URL: <http://www.kazpravda.kz/news/ekonomika/kazahstanskije-kompanii-uvelijchili-obemi-proizvodstva-sira-i-tvoroga/>

2. Tengri News ақпараттық порталы Қол жеткізу режимі, URL мекенжайы: <https://tengrinews.kz/markets/ukrainskie-syiryi-zapretili-v-kazahstane-253415/>

3. Эксперт Қазақстан ақпараттық порталы... Қол жеткізу режимі, URL <http://expertonline.kz/a12719/>

4. KAZDATA ақпараттық порталы. Қол жеткізу режимі, URL: <https://kazdata.kz/04/2014-12-kazakhstan-production-molochnaya-promyschlennost.html>

5. DAMU ақпараттық порталы Access режимі, URL <https://www.damu.kz/2631>

6. «Сүт өңдеу және ірімшік өндіру» маркетингтік зерттеулері бойынша есеп. Интернет-ресурс. Қол жеткізу режимі. URL: https://www.damu.kz/content/otchet/OtchetMarketingovykhIssledovaniy_PererabotkaMolokalProizvodstvoSyra.pdf

СЕКЦИЯ «СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ УСЛОВИЯ И ПРОБЛЕМЫ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ»

КАКИЕ СФЕРЫ РЕАЛИЗАЦИИ ДОСТУПНЫ МОЛОДЕЖИ СЕГОДНЯ?

КАМЧИБЕКОВА Р. Р

студентка группы МЕНД-21

АЛИШЕВА П.К.

Научный руководитель - к.э.н. доц.

Российский Государственный Социальный Университет

г. Ош Республика Кыргызстан.

Аннотация. В данной статье рассмотрены ценности самореализации в молодёжной среде в самом общем виде не относится к числу приоритетных, однако углублённый социологический анализ позволяет поместить её по значимости на условную границу между ключевыми жизненными ценностями (семья, здоровье) и ценностями «второго порядка» (любовь, свобода, карьера). Самореализация может рассматриваться как в самом широком плане — как актуализация своего потенциала (талантов, способностей), так и более прагматично — с точки зрения профессии, карьеры, творческих потенций. Условия самореализации в современном обществе получили неоднозначную оценку молодёжи: более высокую — в спортивной, досуговой деятельности, менее — в профессиональном развитии, политике, свободе высказывание.

Ключевые слова: молодёжь, социальные факторы, молодёжная политика, европейская молодёжная политика, общество, личность, реализации молодёжи.

Молодёжь – это возрастная группа, которая представляет собой связь между прошлым и будущим. Сферы реализации молодёжи крайне важны, по сути, они являются залогом процветания социума в дальнейшей жизни. Термин «молодёжь» зачастую используется просто в разговорной речи, но такие науки как психология и философия, педагогика и социология тоже нередко употребляют это понятие. Под молодёжью принято подразумевать некую социальную группу людей, объединённых возрастными особенностями. Также помимо хронологического отличия от других демографических групп молодёжь обладает рядом социально - психологических характеристик. Возрастные границы термина «молодёжь» определить сложно, так как они зависят от этнических, культурных и прочих особенностей определенного социума. Но независимо от этих факторов молодёжь является одной из основных составляющих любого общества.

Именно в период молодости происходит закладка таких фундаментальных качеств личности, как морально-нравственная система ценностей, в ускоренном темпе происходит умственное, физическое и духовное развитие. Сознание молодых людей обладает высоким уровнем восприимчивости. В современном мире есть многие сферы реализации молодёжи, которые крайне необходимы для воспитания сбалансированной личности, становления у подростка собственно «Я».

Успешная социализация и эффективная самореализация молодёжи зависит от желания самих молодых людей, прежде всего, а также осуществляется при помощи окружения и активного содействия социума. Выделяют четыре основные сферы реализации молодёжи: творческая (культурная или же досуговая) реализация, профессиональная, политическая и духовная. Именно на эти социальные сферы молодому поколению необходимо делать основной упор в саморазвитии, так как эти четыре направления в основном и являются оплотом всей жизнедеятельности социума.

Так как юная часть общества зачастую не обременена ни работой, ни семейными узами, то большую часть времяпровождения занимает либо образование, либо досуг как сфера реализации молодёжи. И вот именно досуговая сфера как раз и является отличной площадкой для самореализации молодёжи. На примере истории, как прожитых лет, так и времен современности можно увидеть, что большой вклад в развитие культуры приносила именно молодёжь. Лермонтов, Маяковский, Есенин, Ван Гог, Байрон – список молодых гениев можно продолжать бесконечно.

Ведь именно в период молодости возникает острое желание творить, реализовывать свои внутренние душевные порывы через искусство – будь то слагание поэм, или же написание картин. Недостаток умений или отсутствие таланта при этом абсолютно не имеет никакого значения. Саморазвитие – это скорее процесс, а не результат. Если в процессе какого-либо действия индивид чувствует умиротворение и счастье, то вполне можно сказать, что процесс реализации потенциала данной личности проходит успешно. Нужно помнить, что главное – не создать мировой шедевр, а выплеснуть свои эмоции, попытаться реализовать свои возможности и потенциал посредством искусства. Творческая самореализация молодежи, наверное, самая эффективная из всех сфер реализации, так как охватывает множество разнообразных направлений и отраслей, создавая тем самым широкий спектр условий для реализации молодежью своего потенциала [1].

Сферы реализации молодежи не могут не включать в себя и профессиональную направленность. В современном мире молодежь при выборе профессии, к сожалению, больше руководствуется прагматическими соображениями, чем своими интересами и предрасположенностью к выбранному делу. Такой подход, конечно, не лишен здравого смысла, так как это показывает, что индивид заинтересован в благоустройстве своей дальнейшей жизни, строит планы на будущее. Но для самореализации молодежи этот выбор не является благоприятным, так как человек, находящийся не на своем месте, не сможет полностью раскрыться, проявить себя. Трудовой процесс не будет приносить /удовлетворения, что может привести к душевному дисбалансу. Идеальным вариантом критерий в выборе профессии стали бы и интерес к определенной деятельности, и финансовая перспектива – в равных мерах. Но не стоит забывать, что, будучи настойчивым и трудолюбивым человеком, любое дело можно превратить в успешное и прибыльное предприятие. Поэтому следует прислушаться к меткому высказыванию Конфуция: «Выбери себе работу по душе, и тебе не придется работать ни одного дня в своей жизни [4].

Эти две сферы реализации молодежи не являются проводными, но тоже имеют определенное значение в процессе становления личности молодых людей:

Политическая сфера. Именно эта область как нельзя лучше дает возможность проявить себя амбициозной молодежи, стремящейся к признанию и желающей что-то изменить в современном мире, сделать его лучше. Молодость – пора идеализма, в сознании молодежи сильна вера в добро, юным людям больше присущ альтруизм, чем взрослым и старикам. И если направить эти качества в правильное русло, то можно в конечном итоге воспитания получить грамотных руководителей, модернизирующих и улучшающих современный мир.

Духовная (личностная) сфера. Как говорил Далай Лама XIV: «мы никогда не установим гармонию с окружающим миром, пока не примиримся с собой». Реализация молодежи в этой сфере направлена не на общество, а скорее внутрь себя. Конечная цель реализации человека в этом направлении – стать гармоничной личностью, обрести и познать собственное «Я». Без успешной смыслоориентации индивида, понятия и принятия своего места в мире невозможно достичь безусловного счастья.

Если индивид имеет возможность и благоприятные условия для реализации своего потенциала во всех этих сферах, то это становится залогом успешного будущего и душевного равновесия.

«Мы с вами не должны жить в ожидании того, что счастье наступит в некий день, когда мы добьемся некой цели или получим некую вещь. Счастье доступно нам каждую минуту нашей жизни, но для этого мы должны жить в гармонии – духовной, ментальной, эмоциональной и физической» [2].

Все сферы реализации молодежи, какими бы успешными и благоприятными они не являлись, будут практически бесполезны без активного желания самой молодежи развиваться. Самореализация практически невозможна без саморазвития. Нужна непрерывная работа над собой. Саморазвитие подразумевает под собой очищение от негатива и ненужных качеств и эмоции, а также формирование и раскрытие положительных качеств натуры индивида. Другими словами, это стремление стать лучше. Изменение себя – один из наиболее эффективных путей достижения процветания в будущем. Изменение мышления и коррекция своих качеств ведут к кардинальным переменам в жизни человека. Нужно только сильное желание и упорство в достижении поставленной цели.

Можно рассмотреть 10 идей для эффективного начала саморазвития. «Жизнь – это процесс постоянного выбора. В каждый момент человек имеет выбор: или отступление, или продвижение к цели. Либо движение к еще большим боязни, страхам, защите, либо выбор цели и рост духовных сил. Выбрать развитие вместо страха раз десять в день – значит десять раз продвинуться к самореализации» [3].

После того, как были рассмотрены сферы реализации молодежи, не лишним будет и узнать основные методы саморазвития личности. Эта небольшая подборка советов подскажет вам хотя бы с какой стороны подступиться к работе по улучшению себя.

1. Ревизия мыслей. Прежде всего, необходимо полностью упорядочить свои мысли, разложить все по полочкам. Осознать, для чего нужно саморазвитие.

2. Планирование, планирование и еще раз планирование! Составление различных списков и планов – это отнюдь не пустая трата времени, а важный шаг к достижению успеха. Визуализируя, вы приближаетесь к успеху. Фиксируясь на бумаге, ваши цели и желания приобретают реальные очертания и формы, а также служат вам напоминанием, ведь всей информации в голове не удержишь, всегда что-то да затеряется в потоке сознания.

3. Выход из зоны комфорта. Когда человек чувствует себя «в своей тарелке», в этом нет ничего страшного. Кроме того, что нежелание менять свои привычные устои и обыденный жизненный уклад крайне затрудняет развитие личности, перетекая в деградацию. За пределами доброй и уютной зоной комфорта находится, так называемая, зона риска. Пребывание в этой зоне как раз-таки и есть залогом саморазвития. Именно за пределами зоны комфорта есть возможность найти для себя абсолютно новую информацию, попасть в ситуации, которые помогут раскрыть новые свойства и черты характера личности. Даже стрессовые ситуации тоже оказывают положительное влияние для развития личность – закаляется характер, приобретается опыт, появляется пример необходимых действий, которые надо применить, чтобы решить, собственно, такую ситуацию. «Через 20 лет вы будете больше разочарованы теми вещами, которые вы не делали. Чем теми, что вы делали. Так что отчальте от тихой пристани, почувствуйте попутный ветер в вашем парусе! Двигайтесь вперед! Мечтайте! Открывайте» [5].

4. Выбор направления. Невозможно все в мире знать и уметь. Не нужно хвататься за все и сразу. Многозадачность – не есть залогом успешного саморазвития, скорее даже наоборот. Ведь если пытаться охватить несколько отраслей для развития, то объем информации будет слишком велик.

5. Позитивный настрой. Саморазвитие предполагает полную смену мышления личности. Во-первых, необходимо настроить себя постоянно думать в позитивном ключе. Ведь негативные мысли как магнитом притягивают неприятности. Во-вторых, научитесь встречать каждый новый день улыбкой и радоваться мелочам. Позитивно настроенному человеку легче преодолевать трудности, заводить приятные и полезные знакомства. Откройте свои объятия миру и вы увидите, как мир начнет раскрываться вам навстречу.

6. Медитация. Термин «саморазвитие» идет рука об руку с самопознанием. Это и логично, ведь как человек будет знать о том, в какой области и какими путями лучше развиваться, если не сможет осознать собственное «Я», принять себя и полюбить.

7. Лени - бой! Такой страшный зверь, как лень – худший враг, которым только может обзавестись человек. Когда вы, собравшись почитать книгу в сквере или пойти в бассейн, вдруг услышите мурчащий голосок лени, советующий вам остаться дома под одеялом и отложить все дела на потом, то встряхните головой и гоните прочь свою лень, искорените ее навсегда.

8. Прокачка интеллекта. Почему-то многие думают, что для саморазвития очень полезно закалять свое тело, правильно питаться и качать пресс. Да, здоровый образ жизни тоже крайне важен, но не стоит забывать и об интеллекте. Умный человек не может быть некрасивым или неприятным в общении, к интеллектуально подкованным людям всегда стремятся другие люди, ведь общение с ними приятно и информативно.

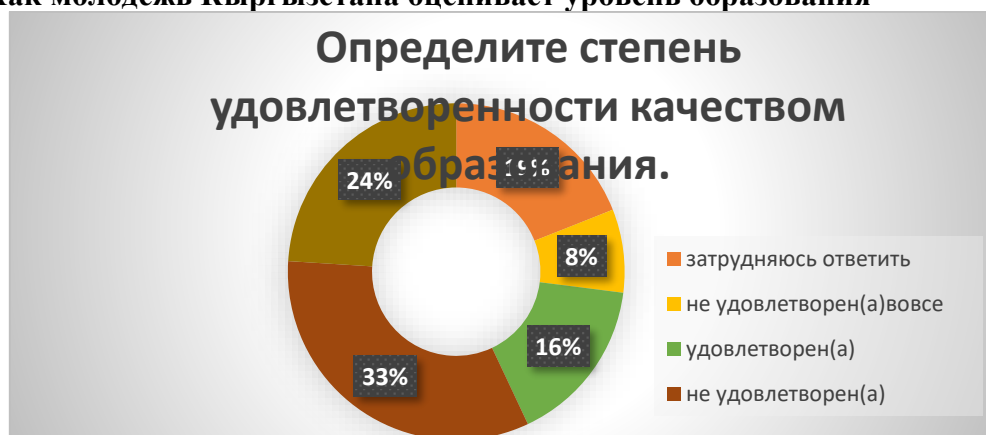
9. Смена окружения. Это не означает, что в принудительном порядке необходимо разорвать все контакты со старыми добрыми друзьями, которые не являются успешными бизнесменами и директорами концернов. Окружите себя отзывчивыми, умными, порядочными людьми, которые

обладают позитивным мышлением, и незаметно для себя вы увидите, что тоже становитесь таким. Во время общения, помимо вербального обмена информацией, также будет происходить обмен энергией. Вы, наверное, и сами замечали, как общение с теми или иными людьми способно задать тон всему дальнейшему дню. Кто-то способен испортить настроение, тем самым снизив вашу работоспособность, а кто-то может пробудить активность, а также желание творить и созидать. Так что пересмотрите внимательно свое окружение, ведь это один из методов успешного саморазвития [6].

10. Неудачи - бонус саморазвития. Не стоит бояться потерпеть неудачу. Путь саморазвития – это ухабистая дорога взлетов и падений. Все, что пошло не по плану, необходимо расценивать как бесценный опыт. И отбрасывать все негативные эмоции и воспоминания, связанные с неудачами.

Исследование уровня образования, необходимых для работы навыков, уровня предпринимательского потенциала молодежи. Как молодежь Кыргызстана оценивает уровень образования в городе, какие навыки нужнее на работе – Hard-skills или Soft-skills, и что нужно сделать власти, чтобы повысить уровень предпринимательского потенциала молодежи – ответы на эти и многие другие вопросы были получены в ходе исследования. Опрос завершен 16.03. 2024г. в городе Ош [7].

Рис.1 Как молодежь Кыргызстана оценивает уровень образования

Помните, что никогда не поздно стать лучше, всегда можно найти сферы реализации молодежи, получить возможность реализовать свой потенциал. Главное – верить в себя и не останавливаться на пути к самоусовершенствованию.

В конце своей статье предлагаю вашему вниманию книжные новинки и избранные издания, которые составляют как решить проблемы молодёжи. Знакомство с этими книгами позволит лучше сориентироваться в книжном потоке по данной проблематике. У вас есть возможность подробнее изучить отдельные издания [8].

А также в обществе молодые люди играют важную роль. Они являются новым поколением, которое закладывает основы политического курса, делает вклад в экономическое развитие, формирует общественное мнение. В молодом возрасте, как правило, осваиваются новые роли: работник, студент, семьянин, участник политической жизни. А какие ценности у молодежи? Таким образом, ценности современной молодежи, в основном, сосредоточены вокруг таких ценностей как:

любовь, здоровье, материально обеспеченная жизнь, наличие хороших и верных друзей, служебный и профессиональный рост, карьера, активная деятельная жизнь.

Список литературы:

1. Книга «Жизнь без границ» автор @Ник Вуйчич.
2. Двигайтесь вперед открываете возможности @Марк Твейн.
3. «Социокультурные проблемы молодёжи» Учебник Э.А Орлова. А
4. Молодежь о культурном пространстве. Книга «Самореализация жизнедеятельности» автор Ю.А.Зубов , В.И.Чупров.
5. Калинкина М.Ю. Инновации и приоритеты государственной молодежной политики в «Молодежь и будущая».
6. Способ развития системы управления молодежной политикой / А.В. Белоусов // Вестник современных исследований. — 2018 г.
7. Викторова А.С., Свертков И.А. Социальные сети и молодежь//. Территория науки. 2013. № 3. 5-8 с.
8. Чупров В. И. Социальное развитие молодежи. Психология развития. Избранные работы / Л. С. Выготский. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 281 с.

МОЛОДЕЖНАЯ КУЛЬТУРА: ИЗМЕНЕНИЯ И ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

КОЛЕСНИКОВА М., ШАВРИНА К.

Студентки группы 09002201

САПРЫКА В.А.

*Научный руководитель, заведующий кафедрой СТиГС, доцент,
доктор социологических наук*

ШМИГИРИЛОВА Л.Н.

*Научный руководитель, кандидат социологических наук, доцент
НИУ «БелГУ»*

г. Белгород, Российская Федерация

Аннотация. В статье анализируются изменения молодежной культуры и ее влияние на социальное развитие. Актуальность обусловлена трансформацией ценностей молодежи. Цель – изучение динамики молодежной культуры. Задачи - изучение сопутствующих факторов и анализ. Методика: контент-анализ. Определено, что молодежная культура становится глобальнее; она играет важную роль в социальном развитии. Перспективы: поиск новых форм самоидентификации.

Ключевые слова: молодежная культура, изменения, социальное развитие, инновации, девиация, деструктивное поведение, информационные технологии.

Молодежная культура – это сложное и многогранное явление, которое представляет собой совокупность ценностей, норм, образцов поведения, присущих молодым людям. Она играет важную роль в жизни общества, являясь его кадровым резервом и источником инноваций.

В условиях глобализации, информатизации и технологического прогресса молодежная культура претерпевает серьезные изменения. Эти изменения связаны с развитием информационных технологий, ростом популярности социальных сетей и с расширением медиапространства.

Арутюнян Л. И Белякайте Е. в своей статье отмечают, что молодежная культура становится все более глобальной и унифицированной. В то же время, сохраняются и локальные особенности молодежной культуры, связанные с национальными и культурными традициями.[1]

То есть, можно сделать вывод, что хоть молодое поколение и поглощает больше информации с разных концов света, но какая-то часть местных традиций все равно остается. В первую очередь, это связано с близким окружением юных людей. Да, они обращают свое внимание на заграничную жизнь, но в тоже время взаимодействуют с родственниками, друзьями и многими другими людьми из своего государства с уже сформированным менталитетом.

Но возникает логичный вопрос: насколько сильно глобализация влияет на молодежную культуру, а та, в свою очередь, на социальное развитие?

На расширение молодежной культуры сильно повлияла глобализация, а точнее развитие цифровых технологий. Интернет оказывает большое влияние на молодое поколение. Он является источником информации, образования, развлечений и общения для молодежи. [2]

Разумеется, это оказывает большое влияние на социум, все больше людей хочет самовыражаться, культура становится более интерактивной. Жители всего мира показывают себя и свои особенности друг другу и тем самым, прививают у окружающих любовь к своей истинной сути. Известные личности объясняют, что нет ничего страшного в каких-то особенностях, например, внешних факторах. То есть, все люди прекрасны в независимости от, допустим, наличия шрамов.

Но также не стоит забывать и об отрицательном влиянии молодежной культуры. Она может стать как фактором инноваций, так и может принести риски девиации и деструктивного поведения. Например, из-за легкого доступа к любой информации, многие люди не считают нужным что-то запоминать.

К важной части молодежной культуры в современном обществе можно отнести виртуальные коммуникации. Они играют большую роль в жизни молодежи и имеют как определенные преимущества, так и свои недостатки, которые необходимо учитывать. [3]

К преимуществам можно отнести изменение способов общения. Теперь общество может не только моментально отправлять сообщения близким людям, которые находятся далеко, но и могут активно знакомиться с людьми из любых стран. Кто-то даже находит спутника своей жизни в другом государстве и, в последствии, переезжает к нему.

Не смотря на все положительные качества виртуальных коммуникаций, существуют и отрицательные стороны данного вида общения.

Например, появление онлайн-зависимостей. Как правило, молодое поколение часто просматривает социальные сети и совсем забывает про реальный мир. Прекрасные картинки из онлайн-площадок их привлекают намного больше, и они совсем не замечают красоты окружающего их пространства.

То есть, можно сделать вывод, что хоть виртуальный мир и подарил человечеству множество новых возможностей, но с ним стоит быть аккуратным, так как он может захватить все внимание, в таком случае люди перестанут ценить всю красоту реального мира.

Современная молодежная культура оказывает значительное влияние на социальное развитие. Сейчас формирует совершенно новая система ценностей и образцов поведения по всему миру. Например, люди стали заботиться об окружающей среде. Они начали понимать, что ресурсы Земли не бесконечные и какие-то глобальные экологические проблемы несут для нашей планеты негативные последствия. [4]

Благодаря развитию молодежной культуры эко-активистов люди других возрастов тоже начинают осознавать проблемы окружающей среды. С каждым годом к этой части населения присоединяется все больше новых лиц. Люди участвуют в экологических проектах и акциях, распространяется влияние волонтерских движений по защите окружающей среды, а популярность эко-товаров увеличивается в геометрической прогрессии.

То есть, можно прийти к выводу, что экологические ценности становятся все более важными для современной молодежи и для остальных возрастных категорий человечества.

В дополнение к вышесказанному, следует отметить, что существует несколько тенденций развития молодежной культуры:

1. Индивидуализация: Молодые люди все больше ценят свою индивидуальность и стремятся к самовыражению.

2. Глобализация: Молодежная культура становится все более глобальной и унифицированной.

3. Информатизация: Интернет и социальные сети играют все большую роль в жизни молодежи.

Все эти тенденции имеют как положительное, так и отрицательное влияние на социальную среду. В общем, как и многие другие вещи в этом мире. За молодым поколением стоит будущее человечества, и именно оно в дальнейшем будет прививать свои ценности детям. Современна

молодежь ориентирована не только на свою жизнь. Она смотрит далеко в будущее и заботится о своих потенциальных потомках, а это, безусловно, хороший знак.

Итак, Молодежная культура находится в процессе динамичного развития. Она становится более глобальной, интерактивной, ориентированной на самовыражение. Так же, молодое поколение играет важную роль в общественной жизни людей всех возрастов. Оно хочет сделать этот мир лучше и старается учиться не только на своих ошибках, но и на событиях из истории.

Да, стремительное развитие молодежной культуры имеет и негативные стороны, но они появляются исключительно из-за быстроты развития технологий. Со временем юные люди поймут, чего стоит избегать, а чему, наоборот, необходимо доверять.

Список литературы:

1. Арутюнян Л. Тенденции развития молодежной культуры в современном обществе [Электронный ресурс] / Л. Арутюнян, Е. Беякайте // International journal of professional science. – 2019. – №11. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiia-molodezhnoy-kultury-v-sovremennom-obschestve>
2. Сайлиев Р.Ш. Роль интернета в современной молодежной культуре [Электронный ресурс] / Р.Ш. Сайлиев, А.Д. Айлиев // Инновационная наука. – 2023. – №4-1. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-interneta-v-sovremennoy-molodezhnoy-kulture>
3. Кобызева В.О. Виртуальная коммуникация в молодежной культуре современного общества [Текст] // В.О. Кобызева // Наука. Инновации. Технологии. – 2012. – №2. – С. 34-39.
4. Исаева, З.М. Экологические ценности современной молодежной культуры [Электронный ресурс] / З.М. Исаева, Р.М. Абакаров // Юг России: экология, развитие. – 2010. – №1. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskie-tsennosti-sovremennoy-molodezhnoy-kultury>
5. Абоимова И.С. Культура современной молодежи: социальный аспект и основные тенденции развития [Электронный ресурс] / И.С. Абоимова, А.И. Бакшеев, И.Б. Александрова, А.И. Ракитянская, Н.В. Анкудинов // Социология. – 2023. – №3. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kultura-sovremennoy-molodezhi-sotsialnyy-aspekt-i-osnovnyie-tendentsii-razvitiya>

ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДЫҢ МӘДЕНИ ЖАҒДАЙЛАРЫНЫҢ МӘДЕНИ-САУЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

НУРТАЙҚЫЗЫ Ұ., АНДАСБЕК А.

С-23-1к тобының студенттері

АЛДАБАЕВА Г.Т.

Ғылыми жетекшісі, пед.г.магистрі

**Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы**

Аннотация: Мақалада жеке тұлға, тұлғааралық қатынастар, мәдени жағдайлар, салт-дәстүр мәселелері қаралады.

Түйін сөздер: Тұлғааралық қатынастар, мәдени сауық, жеке тұлға,

Тұлғааралық қарым-қатынастың мәні: Қарым қатынас негіздері біршама өзгеше, олар деректерді берудің нәтижесі жеке тұлғаның пікіріне, жеке сеніміне әсер етеді. Тұлғааралық қарым-қатынас деп коммуникацияның екі қатысушысы да бір-біріне белгілі бір дәрежеде әсер ететін процесс түсініледі.

Тұлға дегеніміз - жеке адамның өзіндік адамгершілік, әлеуметтік, психологиялық қырларын ашып, адамды саналы іс-әрекет иесі және қоғам мүшесі ретінде жан-жақты сипаттайтын ұғым. Адамның әлеуметтік қасиеттерінің жиынтығы, қоғамның даму жемісі және белсенді қызмет ету мен қарым-қатынас орнату арқылы жеке адамды әлеуметтік қатынастар жүйесіне енгізудің жемісі.

Тұлғалық белгілер — адамның даралық ерекшеліктерін көрсететін, психологиялық және физиологиялық элементтерін және оның ойлауы мен қылығын сипаттайтын өмір бойы қалыптасатын психофизиологиялық жүйе. Тұлғалық белгілер теориясы — негізінде "тұлғаның ерекшелік белгілері" деген ғылыми анықталған терминді қарастыратын тұлға теориясы. Тұлға қасиетінің теориясы тұлға дамуының құрылымын, шығу тегін, қалыптасуын қарастырады [1; 74 б.].

Тұлғааралық қарым-қатынас түрлері:

Императивтік немесе әміршіл қарым-қатынас- өз қарым- қатынасының серігінің тәртібі мен іс-әрекетіне бақылау жасау мақсаттарындағы әсер етудің авторитарлық, директивтік формасы. Ерекшелігі- партнерды бағындыру жөніндегі негізгі мақсатының жасырынбай айқын көрініп тұратындығында.

Манипуляция, алдап-арбау қарым-қатынасы- бұл қарым-қатынас партнерін өзінің жасырын ниетіне бағындыруды көздеген іс әрекет. Ерекшелігі-алдап бизнес, сауда жерлерін тартып алуында.

Диалог қарым-қатынасы- бұл тең құқықтық субъектілердің арақатынасы, өарым қатынас мақсаты- өзін-өзі және өзгені тану, білу, дамыту. Айырмашылығы эгоцентризмнен, өзіндік ұстанымнан альтуризмге, өзгегебасуға бағытталған ұстанымға келеді.

Коммуникация-арақатынас партнерлерінің бір-бірімен ақпарат алмасуы, білімді, идеяны, пікірді сезімді беру мен қабылдау үрдісі.

Интеракция-тұлғааралық қимыл ұйымдастыру, қатысушылардың өзара қозғалыс пен әрекет алмасуы жатады.

Перцепсия- адамдардың бірін-бірі тануы мен тәрбиелеуі негізінде құралатын белгілі тұлғааралық қатынастар.

Тұлғааралық қарым-қатынас құрылымының 2-деңгейі:

Сөздік- сөз бен тіл сөздік деңгейде ақпарат алмасудың негізгі құралы болып табылады.

Бейсөздік-бейсөздік деңгейде коммуникация белгілері қызмет көрсетеді.

Тұлғааралық қарым-қатынас функциялары:

Ақпараттық-коммуникативтік- ақпарат алмасу және адамдардың бірін-бірі тануымен байланысты.

Реттеуші-коммуникативтік-адамдардың іс-әрекетін реттеу және біріккен әрекетті ұйымдастыру.

Аффективті-коммуникативтік-адамның эмоционалдық аясымен байланысты.

Әрбір адам жеке тұлға және де олардың әрқайсысының өзінің біздің қоғамда алатын орны ерекше. Адамдардың қаншама жылдар бойы эволюциядан өтуі, олардың ойлау қабілеті мен санасының дамуында. Басты себебі, осы яғни тұлғалардың бір-бірін түсінуі және қолдау білдіруі жатады. Әрбір тұлғаның өзінің ойлау ерекшеліктері мен басқаларға деген көз қарасы, мәдениеттің дамуы, яғни әрбір халықтың мемлекеттің мәдениеттің олардың жеке тарихы бар. Баршамыздың бір-бірімізден өзгешелігіміз және де айырмашылығымыз өте көп. Сол үшін де адамдар көптеген түрге, тіліне, нәсілге, мінез- құлыққа, тұрмыс-тіршілікке, сыртқы келбетіне, мекендейтін жеріне қарай бөлінеді. Дегенмен әрқайсымыз әрқалай болсақта тұлғалар яғни біз бір-бірімізді түсінеміз және де қолдау білдіреміз [2; 124 б.].

Қарым-қатынастың мәдени жағдайлары: Қарым-қатынас мәдениеті дегеніміз – тұлғаның адамгершілік сана-сезімін, іс-әрекетін қалыптастырып, құндылық бағдарын айқындайтын процесс. Мәдени қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал ететін қасиеттер: Мәдени қарым-қатынасты қалыптастырудың негізгі аспектілері: -адамгершілік -идеал -этикалық норма -

моральдық ізгілендіру -этикалық бағалауы. Мәдени қарым-қатынасты қалыптастыру жолдары: - гуманизм -шыншылдық -борыш -жауапкершілік -шығармашылық -қайырымдылық - көпшілдік адамдарға деген мейірімділік -сыйласымдық.

Қорытынды: Біз Қазақ халқы тарихы тереңде жатқан салт-дәстүрге бай халықпыз. Біздің ата-бабаларымыздан бері келе жатқан қазірге дейінгі қаймағы құрымаған елміз, ұлттық ойындарымыз, ұлттық аспаптарымыз бен жырларымыз, батырларымыз жайлы дастандар әлі күнге дейін сақталған. Дегенмен қазіргі жастардың шет елдерге еліктеу және де өз ана тілінде сөйлеуден ұялуынан, біздің ұлттық құндылықтарымыз, бай салт-дәстүр, тіліміз және де бастысы руханиятымыздан айырылып қалуымызға шақ қалып тұр [3; 48 б.].

Әдебиеттер тізімі:

1. Камолова Л.Р. «Тұлғааралық қарым-қатынас». Бет 290-240-242.
2. Могомедов М.М. «Жас ғалым». Бет 290
3. Андреева Г.М. Социальная психология. - М., 1980.

СПЕЦИФИКА РАССМОТРЕНИЯ ВНУТРИЛИЧНОСТНОГО КОНФЛИКТА

АФАНАСЬЕВА А.А

Студентка группы ЭКО-23-2

КЕНЕС Д.С.

Студентка группы Ф-23-2

СТЕПКИН А.П.

Научный руководитель, магистр, преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза.

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается, что внутриличностный конфликт возникает из противоречия между подсознательными и осознанными желаниями личности, вызванного необходимостью отказа от некоторых из них под влиянием моральных ценностей. Показано, что социокультурная действительность и невозможность найти выход из конфликта приводят к тревожности субъекта. Разрешение конфликта возможно через развитие индивидуальности, усиление эмоциональной спонтанности и формирование способности к рефлексии без самокритики.

Ключевые слова: внутриличностный конфликт, психоаналитическая концепция, структура личности, идентификация, защитные механизмы.

Ключевые слова: внутриличностный конфликт, психоаналитическая концепция.

Введение

В современных условиях важно понимать роль политических конфликтов и уметь предотвращать, функционировать и урегулировать их. Отсутствие развитой конфликтологии, включая военную, подчеркивает необходимость дальнейшего изучения теории политических конфликтов для создания отечественной конфликтологической школы. Политическая конфликтология как наука возникла после Второй мировой войны и занимает важное место среди политических наук. Цели исследования включают анализ концепций конфликта, выявление условий возникновения и урегулирования конфликтов, анализ оснований военного конфликта, определение условий перехода из мирных форм конфликта в вооруженные, а также изучение механизмов управления и урегулирования конфликтов. Важно также определить роль вооруженных сил в этом процессе.

Обсуждение

На современном этапе развития социума, характеризующемся динамикой социальных и культурных процессов, возникает риск негативных психологических последствий, обусловленных

неспособностью субъекта к адекватному реагированию на внешние изменения. Низкая адаптивность зачастую может быть детерминирована психическим напряжением индивида, переживающего внутриличностный конфликт, что препятствует активному и осознанному проявлению себя в мире [1; с.173].

Для понимания содержания и специфики внутриличностного конфликта важно обратиться к более общей психологической категории конфликта, описанной рядом зарубежных исследователей.

В настоящее время в психологической науке отсутствует общепризнанное определение конфликта. Данное понятие применяется в отношении широкого круга ситуаций, характеризующихся противоположностью мотивов, целей, импульсов, действий. Слово «conflictus» в переводе с латинского обозначается как столкновение. Вопрос о предмете столкновения понимается по-разному в ряде исследований и обусловлено методологической ориентацией конфликтологов. Причем многообразие типов конфликтов детерминировано сочетанием типов организации жизнедеятельности социума в целом. Теоретический анализ сфер социальной жизни позволяет выделить следующие виды конфликтов: политические, идеологические, межнациональные, межличностные, между личностью и группой, между группами, межгосударственные конфликты и др. При этом в науке выделяется особая группа конфликтов – внутриличностные. Так, В. С. Мерлин дает определение внутриличностного конфликта как состояния длительной дезинтеграции личности, предполагающее обострение противоречий между различными сторонами, отношениями и действиями субъекта [2; с.93-101].

Одной из тенденций развития конфликтологии как науки является динамика фиксации внешнего к рассмотрению внутреннего. В научной литературе исследования внутриличностного конфликта представлены в основном зарубежными работами психоаналитического направления (А. Адлер, З. Фрейд, Э. Фромм, К. Хорни, Э. Эриксон, К. Юнг и др.). Психоаналитический подход основывается на признании бессознательных психических процессов. В контексте психоаналитической модели этиология эмоциональных расстройств обусловлена особенностями переживания индивидом ситуаций, детерминированными ранее принятыми неосознаваемыми решениями и последующими действиями [3]. Психоанализ исследует противоречия между инстинктивными мотивами и усвоенными требованиями социума, конфликт между которыми ведет к невротизации личности [4].

По мнению большинства представителей психоаналитического подхода, внутриличностный конфликт рассматривается как динамический процесс, в основе которого лежит рассогласованность эмоциональных и ценностных позиций субъекта [5; с.408]. В структуре личности по З. Фрейду выделяется три инстанции: «Ид», «Эго» и «Супер-Эго». Личностные внутренние противоречия складываются между инстинктами, желаниями и побуждениями «Ид» и сверх контролирующим «Супер-Эго», которые регулирует и разрешает «Эго». З. Фрейд рассматривает внутриличностный конфликт как психическое противоречие между бессознательными и осознаваемыми структурами личности, обусловленное необходимостью отказываться от своих желаний под влиянием нравственно-этических ценностей. Согласно концепции З. Фрейда понятие конфликта взаимосвязано с понятием психологических защитных механизмов, в частности с вытеснением, предполагающим немотивированное забывание неприемлемых для сознательной сферы личности влечений и импульсов. В табл. 1 представлены виды внутриличностного конфликта, описанные З. Фрейдом [5; с.408].

Виды и специфика внутриличностных конфликтов по З. Фрейду

Тип конфликта	Проявление
Нормальный конфликт	Данный тип внутриличностного конфликта обусловлен вынужденным отказом от удовлетворения своих желаний, несовместимых с требованиями социальной среды. В этом случае преодоление конфликта происходит посредством попыток достичь удовольствия социально одобряемыми средствами
Патогенный конфликт	Данный тип конфликта заключается в наличии системы внешних и внутренних ограничений, детерминированных удовлетворением бессознательных желаний индивида. В этом случае происходит столкновение между личностными и сексуальными влечениями. Описанный тип внутриличностного конфликта является фактором, обуславливающим возникновение невротических реакций субъекта. Разрешение конфликта осуществляется благодаря возвращению вытесненного патогенного конфликта в область сознания

На основе подхода З. Фрейда отечественные исследователи А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов разработали классификацию внутриличностных конфликтов, основанную на использовании языка переживания личностью сложной для него ситуации, выделив в отдельные группы следующие виды внутриличностных конфликтов (табл. 2) [6; с.528].

Таблица 2

Виды и специфика внутриличностных конфликтов по А. Я. Шипилову и А. И. Анцупову

Тип конфликта	Проявление
1	2
Мотивационный (между «хочу» и «хочу»)	Одновременное воздействие на личность актуализирующихся и противоположно направленных мотивов равной величины
Нравственный (между «хочу» и «надо»)	Характеризуется столкновением личных желаний и побуждений с моральными принципами
Адаптационный (между «надо» и «могу»)	Нарушение процесса социальной или профессиональной адаптации личности
Рольевой (между «надо» и «надо»)	Данный вид внутриличностных конфликтов обуславливает возникновение противоречия между различными рольевыми позициями субъекта и соответствующим этим позициям рольевым поведением индивида.

Окончание табл. 2

1	2
	Виды рольевых конфликтов: внутривольевой, возникающий из-за неспособности соответствовать требованиям роли и межвольевой, предполагающий противоречие между разными рольевыми позициями, которые оказываются несовместимыми
Конфликт неадекватной самооценки (между «могу» «могу»)	Проявляется в расхождении между уровнем притязания, самооценкой, а также реальными возможностями индивида
Конфликт нереализованного желания или комплекса неполноценности (между «хочу» и «могу»)	Детерминирован недостатком физических возможностей, блокирующих удовлетворение возникающих потребностей субъекта Невротический конфликт Длительно сохраняющийся любой из представленных видов конфликтов или их сочетания.

А. Адлер источником конфликта считал расхождение между осознанием собственных личностных характеристик с социально одобряемыми моделями. Преодолению внутриличностного конфликта способствует компенсация как возмещение нарушенных функций [7; с.253]. По мнению К. Юнга, внутриличностный конфликт представляет собой результат рассогласованности между

архетипами как содержательной системой универсальных социальных установок личности. По мнению автора, архетипы определяют модели эмоционального реагирования в различных ситуациях. Внутриличностный конфликт может возникать как рассогласование между реальными чувствами и социальной ролью, что приводит к дезинтеграции личности. По мнению К. Юнга, преодоление внутриличностного конфликта заключается в принятии противоположностей, что обуславливает приближение к целостности личности [8; с. 480].

К. Хорни рассматривает внутриличностный конфликт как расхождение между потребностью в безопасности и стремлением к выражению себя, своих чувств, что приводит к формированию тревоги. Тревога, в свою очередь, вызывает потерю контакта с собой и своими желаниями. Как следствие, тревога обуславливает реакции индивида, способствуя его стремлению к психологической безопасности.

Рассогласованность противоположных стремлений субъекта – стремления к безопасности и стремления к удовлетворению своих переживаний – активизирует действие психологических защитных механизмов. Автор отмечает, что конфликт характеризуется диаметральной противоположной направленностью сил, что ведет к невозможности его адекватного разрешения. К. Хорни выделяет несколько способов преодоления внутриличностного конфликта. В частности, одним из способов является подавление импульсов и аффектов. Также автор предлагает в качестве способа разрешения внутриличностного конфликта использовать некоторые стратегии социальной деятельности, заключающиеся в создании такой психологической дистанции между индивидом и социальной средой, при которой конфликты не допускаются. Еще одним способом преодоления внутриличностного конфликта является создание индивидом идеализированного образа, основанного на потенциальных возможностях личности, удаленной от реальности [9; с. 304]. Через теорию «Я» и «мы» внутриличностный конфликт рассматривает С. Н. Шпильрейн, указывающая на необходимость отделения ребенка от симбиоза с родителями в период взросления с целью автономности и возможности создать и реализовать самостоятельную жизнь во взрослом возрасте [10; с. 466].

Э. Эриксон отмечает, что внутриличностный конфликт возникает под воздействием неопределенности ситуации в кризисные возрастные периоды. Автор рас-27 Г. Салливан видит причину возникновения внутриличностного конфликта в нарушении межличностных отношений, отрицательный и разрушительный характер которых может препятствовать социальной адаптации личности и вызывать данный конфликт. В частности, речь идет о конфликте между потребностями субъекта и социальным окружением. По мнению автора, в процессе индивидуального развития у детей формируются социальные эмоции, обусловленные снижением психического напряжения, детерминированного потребностями личности. Из этого следует, что онтогенетическое развитие индивида обусловлено стремлением личности к снижению внутреннего напряжения, связанного с потребности сферой субъекта. Факторы, обуславливающие возникновение тревоги, отличаются большим разнообразием.

При этом потребность личности в избегании тревоги детерминирует особенности становления личностной системы индивида. Данная система рассматривается как компонент личности, диктующий некоторые образцы поведения, в зависимости от определенных межличностных ситуаций. Для сохранения позитивной персонификации индивид создает некоторый механизм, который автор описывает как избирательное внимание. Данный механизм позволяет индивиду игнорировать раздражители, которые потенциально могут вызвать тревогу и трансформировать мнение человека о себе. Поскольку основные причины тревоги заключаются в социальном взаимодействии, избирательное внимание регулирует не только собственную пересматривает кризис как особые моменты выбора между прогрессом и регрессом, таким как преодоление замкнутости ради психологической близости, генеративности ради обретения способности заботиться о других, отчаяния ради обретения целостности. Одним из основных личностных факторов преодоления внутреннего конфликта, по мнению Э. Эриксона, является идентичность [11; с. 352]. По мнению Э. Фромма, внутриличностный конфликт возникает в процессе противостояния субъекта подавляющему воздействию родительского авторитета, что нивелирует чувство принадлежности самому себе, проявляясь в переживании вины, бессилия, ненависти, отсутствия

внутренней свободы. В данном случае конфликт обусловлен стремлением субъекта к независимости и близости с другими, социализации и сохранению своей индивидуальности [12; с. 221]. сонификацию, но и образы других людей [9; с. 347].

Обобщая ряд зарубежных психоаналитических теорий, можно сделать заключение о том, что субъект находится под неоднозначным влиянием социокультурной действительности, реагируя на него неосознаваемой тревожностью, которая является результатом невозможности индивидом найти выход из амбивалентной ситуации. Возникающая у индивида тревожность может препятствовать гармоничному развитию личности при несформированных или искаженных формах совладения. Тем не менее в настоящее время не решены вопросы факторов, которые детерминируют психическую активность и саморегуляцию, обеспечивая преодоление внутренней конфликтности.

Обобщение психоаналитических теорий внутриличностного конфликта позволяет утверждать, что его возникновение является не только проявлением невротизации личности, но и показателем сложности ее внутреннего мира, что обуславливает перспективы развития психической сферы субъекта.

В отечественном подходе внутриличностный конфликт рассматривается как форма внутриличностного противоречия, приводящая к неопределенности жизненного выбора, к разрыву контакта личности с собственными эмоциональными переживаниями и социальной средой, а также к возможным деструктивным стереотипам поведения. С точки зрения Д. В. Грешнева, внутриличностный конфликт рассматривается в качестве сложного системного психического явления, где задействованы компоненты целостной структуры личности. Автор полагает, что внутриличностный конфликт возникает в деятельности, которая направлена на достижение целей самореализации (выступает системообразующим фактором). При этом он выделяет следующее содержание внутриличностного конфликта: рефлексивность, субъективность и деятельность личности [1; с. 173]. Также Д. В. Грешнев приводит виды внутриличностного конфликта (рис.).

Рис. Виды внутриличностного конфликта (по Д. В. Грешневу)

Согласно психоаналитической концепции, преодоление внутриличностного конфликта возможно в процессе развития индивидуальности субъекта, усиления роли эмоционально спонтанных проявлений сознания и поведения, что достигается посредством формирования способности к рефлексии и без оценочного принятия себя. В частности, важную роль играет осознание собственных импульсов и желаний, а также сознательная спонтанность личности. Спонтанность в психоанализе рассматривается как способность быть открытым своим подлинным чувствам, дифференцировать свои потребности и ценности, что позволяет индивиду адекватно разрешать новую ситуацию. Спонтанное переживание возникающего потока эмоций помогает субъекту разрешать внутриличностные конфликты, конституируя понимание и действия индивида и обеспечивая реконструирование связей между подлинностью существования личности и социумом, что, в свою очередь, детерминирует развитие субъектности и интегративной жизненного пути.

Теоретический анализ исследований дает возможность выделить ряд условий, характеризующих внутриличностный конфликт, которые связаны с возможностью осознания психологических противоречий. В данном случае речь идет о согласованной когнитивной сфере, связанной с иерархией потребностей и мотивов, пониманием картины мира субъекта и способности личности к осознанию своих аффективных переживаний. Завершение внутриличностного конфликта выступает как разрешение противоречий, осуществляемое посредством включения механизмов психологической защиты, активизации механизмов осмысления конфликта, осуществлению сознательного выбора в пользу какого-либо из альтернативных вариантов, коррекции само отношения и достижению адекватного представления о себе. Таким образом, одной из тенденций развития конфликтологии как науки является динамика фиксации внешнего к рассмотрению внутреннего. В научной литературе исследования внутриличностного конфликта представлены в основном зарубежными работами психоаналитического направления. В контексте психоаналитических теорий внутриличностные конфликты возникают в раннем детстве, закрепляясь в бессознательной сфере психики и вызывая чувство тревоги. Внутриличностный конфликт рассматривается как динамический процесс, в основе которого лежит несогласованность эмоциональных и ценностных позиций субъекта. При внутриличностном конфликте несогласование ряда составляющих личностной структуры результирует себя переживаниями. Понятие конфликта взаимосвязано с понятием психологических защитных механизмов, в частности с вытеснением, предполагающим немотивированное забывание неприемлемых для сознательной сферы личности влечений и импульсов. Преодоление внутриличностного конфликта возможно в процессе развития индивидуальности субъекта, усиления роли эмоционально спонтанных проявлений сознания и поведения, что достигается посредством формирования способности к рефлексии и без оценочного принятия себя. При этом преодоление внутриличностных конфликтов будет различным, в зависимости от подхода к их возникновению: развитие силы «Эго» в разрешении противоречий между «Ид» и «Супер-Эго»; возникновение индивидуальности и автономности от симбиотической связи с родителями; развитие социального интереса и адаптация в обществе; сила личностного «Я» в отстаивании своих прав и выражении взглядов; проработка прошлых острых внутренних неосознаваемых препятствий.

Список литературы:

1. *Грешнев Д. В.* Психологические особенности внутриличностного конфликта: дисс. ... канд. психол. наук. Тамбов, 2002.
2. *Мерлин В. С.* Социально типичные свойства личности в психологическом конфликте // Вопросы современной психоневрологии. Л., 1966.
3. *Васильева Н. Л.* Клинический психоанализ: эффективность терапевтического подхода [Электронный ресурс] // Развитие личности. 2007. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klinicheskiy-psihoanaliz-effektivnost-terapevticheskogo-podhoda> (дата обращения: 29.03.2019).
4. *Россохин А. В.* Рефлексия измененных состояний сознания в психоанализе [Электронный ресурс] // Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. 2010. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/refleksiya-izmenennyh-sostoyaniy-soznaniya-v-psihoanalize> (дата обращения: 29.03.2019).
5. *Фрейд З.* Введение в психоанализ. Харьков; Белгород: Клуб семейного досуга, 2013.
6. *Анцупов А. Я., Шипилов А. И.* Конфликтология. СПб.: Питер, 2015.
7. *Адлер А.* Наука о характерах: понять природу человека. М.: Академ. проект, 2011.
8. *Юнг К. Г.* Структура и динамика психического. М.: Когито-Центр, 2008.
9. *Салливан Г. С.* Интерперсональная теория в психиатрии. СПб.: Ювента, 1999. 347 с.
10. *Хорни К.* Невротическая личность нашего времени: новые пути в психоанализе. СПб.: Питер, 2016.
10. *Шпильрейн С.* Психоаналитические труды / пер. с англ., нем. и франц.; под науч. ред. С. Ф. Сироткина, Е. С. Морозовой. Ижевск: ERGO, 2008.

11. Эриксон Э. Х. Идентичность: юность и кризис. М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. 352 с.
12. Фромм Э. Величие и ограниченность теории Фрейда. М.: АСТ: Астрель: Полиграфиздат, 2012.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА НА МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

КУРМАЕВА В.

студентка группы МН-23-4с

УМБЕТОВ Д.М.

Научный руководитель, магистр гум. наук, ст. преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Данная статья представляет анализ влияния социальных медиа на динамику и качество межличностных отношений в современном обществе. Рассматриваются различные аспекты этого влияния, включая изменения в общении, эмоциональную связь и формирование социальных связей. Исследуются как позитивные, так и негативные стороны использования социальных медиа в контексте межличностных отношений, а также предлагаются стратегии управления и оптимизации онлайн-взаимодействия для поддержания здоровых и гармоничных отношений.

Ключевые слова: социальные медиа, межличностные отношения, коммуникация, взаимодействие

Социальные сети глубоко проникли в современное общение. Они позволяют людям со всех уголков земли общаться, делиться данными и сохранять связи. Но наряду с пользой, приносимой ими, социальные медиа также влияют на межличностные взаимоотношения. В этой статье будут рассмотрены, как социальные медиа влияют на нашу возможность строить и поддерживать взаимоотношения, а также обсудим проблемы, которые возникают в этом контексте. Социальные медиа, в своей сущности, представляют собой эволюцию коммуникации и социальных взаимодействий. Все более широкое распространение интернета и мобильных устройств привело к тому, что социальные медиа стали неотъемлемой частью повседневной жизни для миллиардов людей по всему миру. Они изменили наши способы общения, влияют на формирование нашего мировоззрения и, безусловно, оказывают воздействие на межличностные отношения.

Начнем с рассмотрения преимуществ социальных медиа в контексте межличностных отношений. Одним из главных аспектов является возможность поддержания связи с друзьями, родственниками и знакомыми на расстоянии. Раньше расстояние могло стать препятствием для поддержания общения, но теперь благодаря социальным медиа мы можем оставаться в контакте практически в любой точке мира. Это способствует укреплению связей и развитию межличностных отношений.

Однако следует также обратить внимание на негативные аспекты влияния социальных медиа на межличностные отношения. Возросшая цифровая коммуникация может привести к иллюзии социальной связи без реального взаимодействия. Лайки, комментарии и эмодзи могут заменить настоящие беседы, что может создать иллюзию близости, не обеспечивая при этом глубокого эмоционального понимания. Такое поведение может привести к ощущению одиночества и разобщенности даже в обилии «друзей» в социальных сетях [1. с. 39].

Философия предлагает нам размышлять о природе наших отношений и о том, как они формируются. Аристотель, например, считал, что человек – это общественное существо, и наши отношения с другими людьми играют ключевую роль в нашем благополучии. В этом контексте мы можем рассматривать социальные медиа как инструмент, который, хотя и позволяет нам оставаться связанными, не всегда способствует нашему истинному социальному благополучию [2. с. 131].

Современные же философы, такие как Жан Бодрийар, обращают внимание на проблему искусственности в наших взаимоотношениях в цифровом мире. Он описывает феномен гиперреальности, когда мы начинаем предпочитать виртуальные образы реальным взаимодействиям. Это относится и к нашим межличностным отношениям в социальных медиа, где мы стремимся к совершенным образам себя и своей жизни, что может отдалить нас от настоящих, подлинных связей. Жан Бодрийар - французский философ, культуролог и социолог, известный своими работами в области постмодернизма и теории гиперреальности. Его исследования проливают свет на множество аспектов современной культуры и общества, включая влияние технологий и медиа. Одной из ключевых концепций Бодрийара является идея гиперреальности. Он утверждал, что современное общество находится в состоянии, где реальность замещается символами и знаками. Гиперреальность - это состояние, когда копии и симулякры становятся более реальными, чем оригиналы, и когда граница между реальностью и фикцией стирается.

В контексте социальных медиа Бодрийар подчеркивает проблему искусственности в наших взаимоотношениях. Он анализирует, как цифровые технологии и виртуальные пространства формируют наше восприятие реальности и влияют на наши социальные связи. Он указывает на то, что социальные медиа могут стать источником иллюзий и обмана, поскольку они позволяют нам создавать и культивировать образы себя и своей жизни, которые не всегда соответствуют действительности.

Бодрийар предупреждает о том, что в цифровом мире мы сталкиваемся с возрастающей искусственностью и потерей истинной связи с реальностью. Он видит в этом опасность для наших межличностных отношений, поскольку иллюзии и гиперреальные образы могут мешать нашей способности к настоящему эмоциональному и интеллектуальному взаимодействию. Таким образом, исследования Жана Бодрийара напоминают нам о важности осознанного отношения к социальным медиа и о том, что за технологическими фасадами может скрываться потеря связи с реальностью и себя. Он поднимает важные вопросы о том, как цифровые технологии влияют на наше понимание себя и других, и как это влияет на наши межличностные отношения в современном мире [3. с. 389].

Как найти баланс между цифровым и реальным миром – это вопрос, который становится все более актуальным в современном обществе, насыщенном цифровыми технологиями. Один из возможных подходов к решению этой проблемы заключается в осознанном использовании социальных медиа как инструмента, а не как замены для настоящих межличностных отношений. Осознанное использование социальных медиа предполагает осмысленное и целенаправленное использование этих платформ с пониманием их роли и влияния на нашу жизнь. Вместо того чтобы погружаться в бесконечный поток информации и взаимодействий, мы можем активно контролировать время, которое мы проводим в социальных медиа, и обращаться к ним с определенными целями и задачами. Установка границ в использовании социальных медиа является ключевым аспектом этого подхода. Это может включать в себя определение времени, которое мы готовы потратить в социальных сетях, а также определение конкретных моментов или ситуаций, когда мы предпочитаем быть офлайн и полностью сосредоточиться на реальных межличностных отношениях.

Важным аспектом поиска баланса является также поощрение глубоких и значимых бесед. Вместо поверхностного общения в социальных медиа мы можем стремиться к настоящим, интеллектуальным и эмоционально насыщенным беседам в реальной жизни. Это может включать в себя проведение времени с друзьями и близкими вне социальных сетей, участие в глубоких дискуссиях и обмене мыслями в реальном времени. В конечном счете, нахождение баланса между цифровым и реальным миром требует осознанности, самоконтроля и постоянного самоанализа. Это процесс, который требует времени и усилий, но он может привести к более здоровым и удовлетворительным межличностным отношениям, которые вдохновляют, поддерживают и обогащают нашу жизнь.

Таким образом, социальные медиа имеют сложное влияние на межличностные отношения, которое требует философского рассмотрения. Важно помнить, что настоящие отношения требуют времени, внимания и эмоциональной интенсивности, которые не всегда могут быть достигнуты в виртуальном пространстве социальных медиа.

Социальные сети имеют потенциал оказывать негативное влияние на межличностные отношения по ряду причин:

Отсутствие непосредственного контакта: Социальные сети могут заменять личное общение и подрывать возможность для качественного взаимодействия лицом к лицу.

Цифровая презентация: В социальных сетях мы часто представляем себя в наиболее благоприятном свете, ретушируем фотографии и выставляем только самые лучшие моменты. Это может создавать неестественные ожидания и искажать реальность, что впоследствии может привести к разочарованию и конфликтам в отношениях.

Зависимость и времяпровождение: Постоянное обновление социальных сетей может привести к зависимости и постепенно отнимать время от реальных межличностных отношений. Люди могут становиться менее присутствующими в реальной жизни и упускать возможности для настоящего общения.

Конфликты и негативная риторика: Виртуальная среда социальных сетей может содействовать распространению негативности, конфликтам и оскорблениям. Анонимность и удаленность могут побуждать людей к более агрессивному и непродуктивному поведению, что негативно влияет на межличностные отношения.

Сравнение и зависть: В социальных сетях легко сравниваться с другими, особенно с помощью идеализированных профилей. Это может вызывать чувство недостаточности, зависть и негативные эмоции в отношении других людей, что может портить отношения и вызывать конфликты.

Потеря настоящего момента: Переживая моменты через объектив камеры или через экран смартфона для публикации в социальных сетях, мы можем потерять возможность наслаждаться настоящим моментом и настоящей компанией людей рядом с нами.

Социальные сети разрушают географические и социальные преграды, позволяя нам без труда общаться с людьми со всех концов света и с разными культурами. Они увеличивают круг нашего общения и дают возможность узнать о множестве точек зрения и идей. Таким образом, социальные сети содействуют развитию межкультурного взаимопонимания и расширяют наш кругозор. Исследование, проведенное Pew Research Center, показало, что 72% взрослых пользователей социальных сетей используют их для поддержания связи с друзьями и родственниками.

Общение в социальных сетях разнится с традиционными методами общения. Оно основывается на обмене текстовыми сообщениями, фото- и видеоматериалами, а также на использовании эмодзи и стикеров. Это ведет к изменениям в передаче эмоций и в тоне сообщений. Некоторыми исследованиями установлено, что такой формат общения способен снижать эмоциональную насыщенность и точность восприятия информации, что может сказаться на качестве межличностных взаимоотношений и эмпатии. Однако, следует отметить, что использование текстовых сообщений и комментариев также имеет свои преимущества, такие как возможность тщательно сформулировать свои мысли, общаться с людьми на больших расстояниях и иметь более гибкое расписание. Это может быть удобным в определенных ситуациях, но важно найти баланс и не забывать о необходимости поддерживать личные контакты и разговоры лицом к лицу для более глубокого и качественного общения [4. с. 119].

Наряду с преимуществами социальных сетей, существуют проблемы, которые могут негативно сказаться на межличностных отношениях. Бесконтрольное время, проведенное в социальных сетях, может ухудшить качество наших реальных отношений и отрицательно сказаться на психическом здоровье. Кроме того, социальные сети могут провоцировать зависть, заниженную самооценку и негативные сравнения с другими, что влияет на наши межличностные отношения и самооценку. Исследование, проведенное Центром исследования общественного мнения в США, показало, что более 50% пользователей социальных сетей испытывали негативные эмоции, такие как зависть и неудовлетворенность своей жизнью, после использования социальных сетей.

Также следует отметить, что раскрытие личной информации и взаимодействие с другими в социальных сетях может иметь потенциальные угрозы для нашей приватности и доверия. Желание создать идеальный образ в социальных сетях может привести к потере конфиденциальности личной информации и ослаблению наших реальных межличностных отношений.

Для создания здоровых межличностных отношений важно использовать социальные сети осознанно и ответственно. Например, можно ограничить время, проводимое в сети, и сосредоточиться на реальных социальных взаимодействиях. Будьте бдительны к контенту, который вы потребляете в социальных сетях. Обратите внимание на свои эмоции и реакции на этот контент, и, если замечаете негативные эмоции или неудовлетворенность, пересмотрите свою активность в социальных сетях и фильтруйте информацию, которая может отрицательно влиять на ваше самочувствие. В целом, социальные сети предоставляют множество возможностей для общения и обмена информацией, но также могут создавать проблемы для межличностных отношений. Важно понимать потенциальные риски и использовать социальные сети с умом, чтобы создать здоровые и полноценные отношения с окружающими.

В заключение стоит сказать о том, что социальные сети оказывают как положительное, так и отрицательное влияние на межличностные отношения. С одной стороны, они облегчают общение и обмен информацией, расширяют круг знакомств и способствуют межкультурному пониманию. С другой стороны, неконтролируемое использование социальных сетей может привести к ухудшению качества реальных отношений, проблемам с психическим здоровьем, зависти, низкой самооценке и негативному сравнению с другими. Для создания здоровых отношений в эпоху соцсетей важно использовать их сознательно и ответственно, соблюдая баланс между онлайн- и офлайн-общением и критически относясь к информации, которой вы делитесь.

Список литературы:

1. Красильников, А. В., и Чубаров, В. Г. (2014). Влияние социальных сетей на психологическое благополучие личности. Психологическая наука и образование, том 19, № 1, 39 с.
2. Шипова, А. А. (2016). Социальные сети и межличностные отношения: позитивные и негативные аспекты. Социальная психология и общество, том 7, № 3, 131 с.
3. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. М.: Добросвет: КДУ, 2006. 389 с.
4. Карпенко, А. (2015). Влияние социальных сетей на психологическое состояние личности. Вестник Липецкого государственного технического университета, том 8, № 1, 119 с.

ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ В XX-XXI ВЕКАХ.

АЖКЕНОВА Д.

Студентка группы ПиМО- 23-2

СМАГУЛОВ С.Г

Научный руководитель, старший преподаватель

Кафедры СПД и АНК

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г.Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной статье рассмотрено роль и значение этнодемографической ситуации в Казахстане XX и XXI веках. Влияние на демографические процессы голода в Казахстане 1916-1918, 1920-1921, 1931-1933 годов. Насильственное переселение народов Советского Союза в 30-50 годах XX века в Казахстан и изменение этнического состава населения Казахской ССР. Влияние миграционных процессов после развала СССР на этно-демографические процессы. Государственная программа „Нұрлы көш” направлена на преодоление демографической депрессии в стране.

Ключевые слова: демография, депортация, этнос, массовый голод, численность население, государство, полиэтнический состав населения, переселенческая политика

Этнодемографическая ситуация в Казахстане в XX-XXI веках.

В Казахстане сложилась уникальная демографическая ситуация, которая вытекает из всего ее исторического прошлого.

В силу ее долгосрочного направления она имеет большое стратегическое значение для становления и развития нашего государства.

Президент страны К. К. Токаев в своем ежегодном послании «Экономический курс справедливого Казахстана» от 1 сентября 2023 года сказал: «Ежегодно в нашей стране рождается более 400 тысяч детей. Уже до конца года население Казахстана достигнет 20 миллионов человек. Растет и средняя продолжительность жизни, по итогам прошлого года она превысила 74 года. Наша страна считается одной из самых «молодых» в мире – средний возраст граждан составляет всего 32 года. Около трети населения – это молодежь. Задача Правительства – превратить текущие демографические тенденции в конкурентные преимущества».

Таблица №1. Численный состав населения Казахстана на 1.11.2023г.

Численность	20 000 000 (14 ноября 2023) чел
Плотность	7,33 чел/км ²
Рождаемость	20,28/1000 чел. 2022 год
Смертность	6,77/1000 чел. на 2022 год
Структура по возрасту	
до 14 лет	21,8% мужчин 1.717 млн/женщин 1.643 млн
15 – 64 года	70,2% муж 5.279 млн/жен 5.534 млн
Старше 65 лет	7,9% мужчин 426 тысяч/жен 797 тысяч на 2009г.

Сегодняшний Казахстан – это государство с полиэтническим составом населения.

В соответствии с переписью 2021 года, численность основных этносов в Казахстане составляет: казахов – 13 497 891 человек или 70,7% населения, русских – 2 978 946 человек или 14,9%, узбеков – 614 047 человек или 3,2%, украинцев – 387 327 человек или 2%, уйгур – 290 337 человек или 1,5%, немцев – 226 092 человека или 1,2%, татар – 218 653 человека или 1,1%, других этносов – 969 722 человека или 5,1% процента.

В казахском крае, по данным переписи 1897 года, находилось 4 300 000 человек. Из них казахи составляли 3 440 000 человек или 83%, а представители русской национальности составляли 454 402 человек или 11,1%. Последствия первой мировой войны, а также социально-экономические и политические изменения в значительной степени изменили состояние этнодемографической ситуации. Вследствие того, что в начале XX века произошел приток переселенцев из Центральной России, шел рост населения Казахстана. По данным демографов в 1911 году оно составляло 5,408 млн человек, а уже в 1913 году 5,909 млн человек. В период первой мировой войны численность населения казахского края немного уменьшилась и в 1917 году здесь проживало 5 753 000 человек.

В своих работах Смагулова С., доктор исторических наук, отмечает, что на территории Казахстана в период с начала XX века до середины 30-х годов XX века произошло три демографических кризиса. Это бедствие 1916-1918 годов, 1921-1922 годов, 1931-1933 годов.

Голод 1916-1918 годов произошел на территории Туркестанского края, который уничтожил регион как экономически, так и социально. Основопалагающей причиной явилось то, что казахи обратились в бегство в соседние области, оставив свои владения, посевы и скот. Этому способствовал июньский указ царя Николая II от 25 июня 1916 года о мобилизации мужского населения на тыловые работы. С уверенностью можно сказать, что причиной голода были последствия политики правительства: в это время еще урожай не был убран с полей, а домашний скот был насильственно передан в правительственные войска.

Голод 1921-1922 годов случился на территории Западного Казахстана.

Историки выделяют три главные причины, способствовавшие голоду 20-х годов XX-века: первое – реформенная политика советской власти, второе – гражданская война, третье – неурожай, связанный с жесткой засухой 1921 года, которая привела к высыханию степных пастбищ.

Количество погибших людей от голода 1921-1922 годов до сих пор является спорным вопросом. В своей статье президент страны К.К. Токаев «Независимость дороже всего» пишет: «уже 100 лет прошло с драматических событий, связанных с голодом 1921-1922 годов, в результате миллионы людей погибли или были вынуждены бежать, чтобы выжить». [2]

Массовый голод 1931-1933 годов охватил всю казахскую землю.

Голод начала 30-х годов XX века в Казахстане, наиболее существенно повлиял на демографическую ситуацию. Потери от «Великого джута» насчитывают более 2 млн казахского народа. Из-за большой миграционной активности определить численность пострадавших некоренного населения затруднительно. В основном люди других национальностей уезжали в другие республики, так в период с 1926 по 1939 годы Казахстан покинули более 200 000 семей переселенцев.

По подсчетам демографов численность казахов в 1930 году составила 3 845 000 человек. По их же данным жертвами голода стали 1 798 400 казахов или 47%. Последствия демографического кризиса 30-х годов еще несколько десятилетий будут негативно сказываться на демографическом положении казахстанского населения. Вернуть популяцию казахского народа к состоянию 1926 года получится только лишь к концу 1966 года. Голод начала 30-х годов XX века ключевым образом оказал влияние на этнодемографическую ситуацию в Казахстане и на десятилетия вперед превратил казахов в этническое меньшинство на своей исторической территории.[3 с. 380]

На этнодемографическую ситуацию 30-50-х годов XX века большое влияние оказала политика депортации народов в Казахстан. В 1936 году в Казахскую ССР были депортированы 60000 поляков. В 1937 году началась депортация корейцев с Дальнего Востока в Центральную Азию. Сейчас в Казахстане проживает около 100 000 этнических корейцев.

По состоянию на 1 апреля 1941 года на территории Казахстана находилось около 180 тысяч трудпоселенцев, которые были направлены сюда в ходе раскулачивания.

В 1937 году на территорию Казахстана были депортированы курды, ассирийцы, иранцы, турки-месхетинцы. С начала Великой Отечественной Войны в Казахстан были депортированы немцы с Поволжья – 361 тысяча человек. В 1943-1944 годах происходит депортация малых народов Кавказа и Крыма, чеченцев и ингушей – 302 тысячи, крымских татар – 5,5 тысяч, карачаевцев – 29 тысяч, балкарцев – 17 тысяч. В 1948 году был принят указ, запрещающий немцам, а также другим депортированным народам покидать районы депортации и возвращаться на родину. За эти годы в Казахстан было переселено около миллиона человек.

Построенные в 30-50-х годах XX века лагеря системы Гулаг, такие как Карлаг и Степлаг, оказали значительное влияние на этнодемографическое состояние республики. Люди, признанные врагами народа, были сосланы в лагеря, и многие из них в последствии остались жить на постоянной основе на территории Казахстана.

Формирование на территории Казахстана полиэтнического и мультикультурного населения с конца XIX века до распада Советского Союза можно разделить на два основных периода. В первом временном отрезке состав населения формировался исключительно за счет переселенческой политики и охватывает период с конца XIX века до конца 1950-х годов XX века. Второй период характеризуется естественным ростом населения и охватывает начало 60-х годов XX века и длится до распада СССР.

В начале 1960-х годов казахское население республики столкнулось с явлением, известным как «демографический взрыв», что характеризуется значительным увеличением численности населения в результате постоянного и значительного превышения рождаемости над смертностью за счет улучшений условий здравоохранения и других социально-экономических факторов.[3, с. 401]

В период распада Советского Союза и до конца 90-х годов численность Казахстана существенно уменьшилась с 17 миллионов до 15 миллионов человек, что составило 12% или 2

миллиона человек. За эти годы численность народов Казахстана снизилась в следующем порядке: немцев на 63%, украинцев на 38%, русских на 28%, татар на 24% и поляков на 21%

Незначительно возросла численность казахов, на 22%, узбеков на 11%, уйгуров на 13%, дунган на 22%, курдов на 28%. Очевидно, что основными причинами уменьшения численности населения стали механические причины и в первую очередь миграционные процессы.

Ежегодно из Казахстана уезжает в среднем 30-40 тыс. человек, а приезжает около 20 тыс. человек.

Отъезжающие эмигрируют в Россию, Германию, Польшу, США, Канаду и Израиль.

Необходимость быстрого преодоления демографической депрессии диктуется сложным геостратегическим положением Казахстана, когда при большой территории, но с малым и вдобавок еще убывающим населением, делает его уязвимым для внешнего демографического давления и возможной миграционной экспансии со стороны многочисленных и быстрорастущих государств.

Для решения этого вопроса в Казахстане реализуется государственная программа «Нұрлы көш», которая была утверждена Правительством Республики Казахстан от 2 декабря 2008 года под номером 1126, для рационального расселения и содействия в обустройстве:

-этническим эмигрантам;

-бывшим гражданам Казахской ССР, прибывшим для осуществления трудовой деятельности на территории Казахстана;

-гражданам Казахстана, проживающим в неблагополучных районах страны.

Данная программа была принята по нескольким причинам: первое - поддержка этнических казахов, находившихся вне своей исторической родины, путем возвращения их на территорию Казахстана с предоставлением гражданства, второе - после распада СССР сложилась удручающая демографическая ситуация.

По данным Министерства труда и социальной защиты, с 1991 года по сентябрь 2023 года в республику вернулось 1 123 200 казахов и данный процесс имеет тенденцию дальнейшего развития.

Список литературы:

1. [https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588]
2. [https://egemen.kz/article/260146-tauelsizdik-barinen-qymbat]
3. История Казахстана: народы и культуры: Учеб. пособие / Маса-И90 нов Н.Э. и др.- Алматы: Дайк-Пресс, 2000. - 608 с, + вкл. 28 с.

ГЕНДЕРНЫЕ И КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В РАМКАХ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

МАМЫКИНА К.

студентка группы МЭ-22-3с

УМБЕТОВ Д.М.

Научный руководитель, магистр гум. наук, ст. преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: В данной научной статье рассматриваются гендерные и культурные аспекты взаимодействия в рамках межличностных отношений. Исследование основано на анализе влияния гендерных стереотипов и культурных норм на взаимодействие между людьми разного пола и культурного происхождения. Работа предполагает выявление особенностей коммуникации, конфликтов и установления отношений с учетом различий в гендерных и культурных представлениях. Результаты исследования могут быть полезны для разработки программ и методов, способствующих гендерному и культурному равенству в межличностных отношениях.

Ключевые слова: гендерная роль, половые различия, культура взаимодействия, система образования, межличностные отношения.

Межличностные отношения являются важной сферой человеческой жизни, где проявляются различные гендерные и культурные аспекты. Гендерные роли, культурные нормы и ценности оказывают существенное влияние на взаимодействие между людьми. В данной статье мы рассмотрим ключевые аспекты гендерных и культурных факторов в контексте межличностных отношений.

Исследование гендерных различий давно привлекает внимание социальных мыслителей, которые стремятся разграничить биологический и социальный аспекты пола. Эта дихотомия «природное — социальное» считается ключевой для понимания различий между мужчинами и женщинами в обществе. Вопросы о том, являются ли эти различия биологически обусловленными или социально сконструированными, и какова роль каждого из этих аспектов в формировании различных аспектов поведения и мышления, остаются объектом дискуссии между представителями различных социальных теорий. Понимание этих вопросов не только важно для анализа социальной динамики, но и имеет значительное значение для формирования политики равенства и уважения к различиям в обществе. Дальнейшие исследования в этой области могут помочь пролить свет на сложные механизмы формирования и регулирования гендерных ролей и отношений в современном обществе.

Анализируя природу половых различий, основатель структурного функционализма, Эмиль Дюркгейм, проводит параллели между изменением положения полов и историческим развитием человечества. В его работах подчеркивается, что с развитием цивилизации произошло разделение общественного труда, в результате которого один из полов, по Дюркгейму, завладел эмоциональными функциями, в то время как другой - интеллектуальными. Это разделение функций рассматривается им как "дополняющие друг друга различия", считая их природными и отражающими сложившееся разделение труда в обществе [1, с. 575].

Эмиль Дюркгейм в своих работах также выделял, что половые различия имеют свою социальную и культурную конструкцию, которая влияет на разделение общественного труда и формирование социальной структуры. Он считал, что это разделение не случайно, а связано с историческими процессами и социокультурными нормами. Кроме того, Дюркгейм обращал внимание на то, что эти различия не ограничиваются только сферой труда, но также затрагивают эмоциональные и интеллектуальные аспекты жизни. Он рассматривал их как взаимосвязанные и дополняющие друг друга, что влияет на организацию общества в целом.

Таким образом, Дюркгейм утверждал, что половые различия отражают сложившиеся социальные отношения и ресурсы, которые имеются в обществе, и что они играют важную роль в формировании социальной структуры и культурных норм. Этот подход позволяет более глубоко понять природу гендерных отношений и их влияние на общественную жизнь. Гендерные роли и стереотипы играют значительную роль в формировании межличностных отношений. Во многих культурах существуют определенные ожидания и ограничения, касающиеся поведения мужчин и женщин в общении друг с другом. Например, мужчинам часто приписывается роль инициаторов и защитников, в то время как женщины ожидают более эмоциональными и заботливыми. Такие стереотипы могут оказывать влияние на восприятие себя и других, а также на типы взаимодействий, которые предпочитают или считаются приемлемыми. Однако стереотипы гендера не являются универсальными и могут различаться в зависимости от культурного контекста. Например, в некоторых культурах могут существовать более гибкие представления о гендерных ролях, в то время как в других они могут быть более жесткими и узкими. Это отражается в том, как люди воспринимают и взаимодействуют друг с другом в рамках межличностных отношений. Разумеется, давайте более подробно рассмотрим вклад каждого из упомянутых философов в понимание гендерных и культурных аспектов взаимодействия в рамках межличностных отношений:

Жак Деррида, французский философ, стал известен своими работами в области деконструктивизма, который представляет собой философскую методологию анализа текстов и идей с целью раскрытия их скрытых смыслов и противоречий. Его исследования оказали значительное влияние на философию языка, коммуникации и культурных различий. В своих

работах, таких как «Письмо и различие» и «О грамματοлогии», Деррида анализировал структуру языка и способы, которыми языковые конструкции формируют смысл. Он предлагал новый взгляд на природу языка, утверждая, что язык не просто передает идеи и мысли, но также сам является объектом исследования и критики. Деррида подчеркивал, что язык всегда оперирует в контексте своей собственной системы значений и кодов, которые формируют смысловые рамки для восприятия реальности. Важной частью философии Деррида было понятие дифферанса, которое отражает нестабильность и неопределенность смысла в языке. Согласно этому понятию, каждое слово или понятие зависит от других слов и понятий, и их значения не могут быть определены однозначно, так как они непрерывно ссылаются друг на друга в бесконечном цепном процессе. Это предположение означает, что смысл языковых выражений всегда неустойчив и может трансформироваться в зависимости от контекста и интерпретации.

В контексте межличностных отношений, исследования Деррида обретают новое значение. Он показывает, что взаимодействие между людьми часто основано на языковых и культурных конструкциях, которые могут быть неоднозначными и подверженными различным интерпретациям. Это означает, что коммуникация между людьми может быть усложнена различными смыслами, которые присваиваются словам и выражениям в различных контекстах. Понимание этой неопределенности в языке и культуре помогает понять, почему межличностные отношения могут быть сложными и подверженными конфликтам.

Действительно, в контексте межличностных отношений исследования Деррида приобретают особую важность. Его философия деконструкции языка и культурных кодов помогает нам понять, каким образом коммуникация между людьми может стать источником разнообразных трудностей и конфликтов. Вот несколько аспектов, которые стоит учитывать:

1. Неоднозначность и неопределенность языка: Дерридовский подход к языку подчеркивает его нестабильность и многозначность. Слова и выражения могут иметь различные значения в разных контекстах или для разных людей. Это создает потенциал для недопонимания и конфликтов в межличностных отношениях, поскольку один и тот же термин может толковаться по-разному разными людьми.

2. Влияние культурных кодов: культурные нормы и ценности определяют, как мы используем язык и как мы воспринимаем коммуникацию других. Различия в культурных кодах могут привести к недопониманию и конфликтам между людьми из разных культурных контекстов. Например, некоторые культуры могут ценить прямое и открытое общение, в то время как другие могут предпочитать более косвенные и невербальные формы выражения.

3. Конфликт интерпретаций: взаимодействие между людьми часто предполагает процесс интерпретации высказываний и действий других. Дерридовская перспектива помогает понять, что смысл коммуникации не всегда однозначен и может быть объектом различных интерпретаций. Это может приводить к разногласиям и недопониманиям, которые могут осложнять межличностные отношения.

4. Роль власти и подчинения в коммуникации: Деррида также обращал внимание на то, как власть и подчинение могут проявляться в языковых и культурных динамиках. Например, существуют различия в том, как в разных культурах выражается уважение и подчинение к авторитету. Эти различия могут влиять на динамику взаимодействия в межличностных отношениях и на общий характер коммуникации.

В целом, понимание деконструктивного подхода к языку и культуре, развитого Жаком Дерридой, помогает нам осознать сложности и потенциальные источники конфликтов в межличностных отношениях. Это позволяет нам быть более осмотрительными и внимательными в коммуникации с другими людьми, а также учит нас ценить разнообразие восприятий и интерпретаций. Таким образом, исследования Жака Деррида о языке, коммуникации и культурных различиях представляют собой важный вклад в понимание межличностных отношений и их основ на языковых и культурных конструкциях.

Теория Талькотта Парсонса о гендерной идентификации основана на концепции «ориентационной системы», в рамках которой отец и мать играют решающую роль в формировании гендерных ролей у детей. Парсонс видит отца как символ мужественности и пример взрослого

мужчины, который влияет на мальчика и служит дополнением к женственности матери для девочки. В процессе социализации дети усваивают социально признанные нормы мужественности и женственности, подчеркивая производный характер гендерных ролей, их социальную детерминированность и равноправность [2, с. 201].

По мнению Парсонса, гендерные роли играют фундаментальную функцию в социуме, разделяясь на инструментальную и экспрессивную. Мужчина выполняет инструментальную функцию, связанную с управлением отношениями с внешним миром, в то время как женщина осуществляет экспрессивную функцию, которая связана с заботой о внутренних отношениях в семье. Парсонс подчеркивает, что правильное усвоение гендерных ролей регулируется системой поощрений и санкций. Таким образом, поло-ролевой подход Парсонса предполагает, что процесс половой дифференциации начинается с социальной, а затем политической дифференциации, подчеркивая важность социальных норм и ожиданий в формировании гендерной идентичности индивида.

В трактовке Т. Парсонса гендерная идентификация рассматривается как результат социальной социализации, где родители, особенно отец и мать, играют ключевую роль в формировании гендерных ролей у детей. По его мнению, отец становится символом мужественности и моделью для мальчика, а также мужским дополнением к женственности матери для девочки. Это означает, что дети усваивают социальные нормы и ожидания, связанные с их полом, через взаимодействие с родителями и общественной культурой.

Гендерные роли, согласно теории Парсонса, выполняют важные функции в обществе: инструментальная функция, связанная с управлением отношениями внешнего мира, и экспрессивная функция, связанная с уходом и заботой внутри семьи. Он считает, что гендерные роли являются равнозначными, хотя и разными по содержанию, и что правильное усвоение этих ролей регулируется системой поощрений и санкций. Важным аспектом поло-ролевого подхода Парсонса является признание социальной детерминированности гендерных ролей, что подчеркивает их производный характер от социальной структуры общества. Такой подход позволяет рассматривать гендерные роли как результат социальной дифференциации, что способствует пониманию процессов формирования гендерной идентичности и ролей в обществе.

В марксистской традиции разделение труда между мужчиной и женщиной рассматривается как первичное, необходимое для существования человеческого рода. Основоположники марксизма считают, что вначале разделение труда между мужчиной и женщиной «было лишь разделением труда в половом акте, а потом — разделением труда, совершавшимся само собой или «естественно возникшим» благодаря природным задаткам (например, физической силе), потребностям, случайностям» [3, с. 30]. Как отмечает Ф. Энгельс, «согласно материалистическому пониманию, определяющим моментом в истории является в конечном счете производство и воспроизводство непосредственной жизни. Но само оно, опять-таки, бывает двоякого рода. С одной стороны — производство средств к жизни: предметов питания, одежды, жилища и необходимых для этого орудий; с другой — производство самого человека, продолжение рода» [4, с. 25–26]. В марксистской теории гендерные отношения рассматриваются в контексте производственных отношений, где они рассматриваются как форма эксплуатации. Марксисты считают, что гендерные отношения не являются изолированным явлением, а взаимодействуют с производственными отношениями, которые определяются экономическими условиями.

Теория «двух систем» представляет собой концепцию, в рамках которой капитализм и патриархат рассматриваются как две отдельные подсистемы. Сторонники этой теории, основываясь на марксистских принципах, подчеркивают первичность экономического фактора в разделении труда между полами. Они утверждают, что патриархальные отношения развиваются в контексте производственных отношений.

Гендерные и культурные аспекты взаимодействуют между собой, создавая уникальные динамики в межличностных отношениях. Например, гендерные стереотипы могут быть усилены или ослаблены культурными нормами и ценностями. В культурах, где преобладают консервативные гендерные роли, взаимодействие между мужчинами и женщинами может быть более формализованным и ограниченным, чем в культурах с более гибкими представлениями о гендере.

Кроме того, влияние гендерных и культурных аспектов на межличностные отношения может меняться в зависимости от контекста и ситуации. Например, в профессиональной среде или в обстановке, требующей сотрудничества, культурные различия могут быть менее выраженными, чем в личных отношениях или в ситуациях, связанных с интимными взаимодействиями. Гендерные и культурные аспекты играют важную роль в межличностных отношениях, формируя поведение, взаимодействие и восприятие друг друга. Понимание этих аспектов позволяет лучше адаптироваться к различиям и конструктивно взаимодействовать с людьми из разных гендеров и культур. Это способствует укреплению межличностных связей, повышению эмпатии и сотрудничества в разнообразных общностях и средах.

Обозначенные выше плюрализм, новизна, открытость и динамичность современных подходов к гендерной идентичности, гендерным ролям и гендерным отношениям в современной социологии свидетельствуют о тенденции смены классического мышления на современное и постсовременное. Существует отчетливая тенденция в развитии представлений о гендере: от преобладания эссенциализма, который предполагает, что социально-ролевые гендерные различия обусловлены природными различиями между полами, к постмодернистским концепциям гендера.

Постмодернистские концепции гендера отрицают значение "природного фактора" и подчеркивают социальную сконструированность и культурную обусловленность гендерных различий, а также самого понятия пола. Они подчеркивают дискурсивный, перформативный и репрезентационный характер производства гендерных различий, а также индивидуальный аспект гендерной идентичности. По этим концепциям, становление женщиной или мужчиной зависит от социокультурного контекста и индивидуальных усилий, а также свободного выбора в ее формировании. Эти разнообразные подходы открывают новые перспективы для понимания гендерных динамик и выявления сложных взаимосвязей между индивидуальным опытом, социальными структурами и культурными нормами в формировании гендерной идентичности. Таким образом, современная социология признает множественность и многогранность факторов, влияющих на гендер, что отражает сложность и динамизм этого явления в современном обществе.

В свете представленных данных наиболее корректным представляется гендерный подход, основанный на теории социального конструирования гендера. В рамках этой теории гендер рассматривается как социальный конструкт, формируемый и репродуцируемый в социокультурном контексте, а конструирование гендерной идентичности осуществляется через гендерные технологии и политику репрезентации. Такой подход позволяет рассматривать гендер не как биологически определенную характеристику, а как продукт социальных взаимодействий, норм и ожиданий. Он учитывает многообразие гендерных опытов и выявляет сложные механизмы их формирования в различных социокультурных контекстах. Гендерный подход, основанный на теории социального конструирования гендера, может быть полезным инструментом для анализа как микро-, так и макроуровней социальной реальности и их взаимодействия. Он помогает исследователям понять, как гендерные нормы и ожидания формируются, поддерживаются и меняются в различных социокультурных и исторических контекстах, и как эти процессы влияют на поведение, идентичность и жизненные возможности людей.

Подводя итоги рассмотрению существующих представлений о природе гендерных ролей и формирования гендерной идентичности в рамках различных концепций, отметим, что согласно современным взглядам, гендерные отношения варьируются по всему миру в зависимости от конкретных культурных паттернов, существующих в том или ином обществе. Считается практически неоспоримым тот факт, что в любом социуме общепринятые гендерные отношения не являются биологически детерминированными, не задаются от природы, но определяются и конструируются социально. Соответственно, в современном обществе понятие гендера определяется в переменных культуры, а не через биологию или природу.

Список литературы:

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. М.: Наука, 1991. — 575 с.

2. Parsons T. The Father Symbol: an Appraisal in the Light of Psychoanalytic and Sociological Theory. In: T. Parsons (Ed.) Social Structure and Personality. L.: The Free Press, 1970.

3. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология. / Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 30 т. М., Госполитиздат. 1955. Т 3. — 630 с.

4. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. / Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 30 т. М., Госполитиздат, 1961. Т. 21.

ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВЫ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ: ИХ СВЯЗЬ И ПОНЯТИЕ

КУЗНЕЦОВА М. А.

студентка группы Ф-23-2

СТЕПКИН А. П.

Научный руководитель, преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматривается значение ценностей в современном обществе и их влияние на межличностные отношения, а также прямая взаимосвязь. Анализируются компоненты межличностных взаимодействий и взаимоотношений. Также рассматривается влияние ценностей на поведение людей и способы разрешения конфликтов, вызванных различиями в ценностях, подчеркивая важность понимания и уважения чужих ценностей для успешного взаимодействия в обществе.

Ключевые слова: ценности, межличностные отношения, личность, человек, межличностный конфликт, коммуникации.

Сегодняшний день – время нелёгких решений, эпоха жизни, наполненной переживаниями по самым разным поводам. И популярность в наши дни таких профессий, как психолог и психиатр – тому подтверждение. Однако есть то, что делает современный мир далёким от хаоса первобытного общества. И это отнюдь не только промышленная революция. Так что может быть гарантом стабильности в нашей нестабильной жизни? Это ценности. Ценности – это важные для человека идеалы, явления, объекты, которые определяют его деятельность и поведение. [1; с. 367] Далее мы можем заметить интересный парадокс: у каждого человека свой индивидуальный набор ценностей, поскольку формируются они под влиянием самых разных факторов, и начиная с самых ранних лет, - в силу воспитания родителей, окружающего общества, симпатии к определённым религиозным и политическим взглядам, пережитого опыта и даже влияния средств массовой информации! И вторая сторона – почему в век, когда ценности стали более ярко выражены, жить одновременно и сложнее, и проще? Во-первых, становится легче дать первоначальную оценку деловому партнёру, возможному товарищу по интересам или потенциальному супругу или супруге, и в зависимости от их системы ценностей принять решение – подходит этот человек для сотрудничества или нет. Во-вторых, не всегда человек имеет возможность самостоятельно принять решение, и в том случае, когда ценности различны или даже полностью противоположны у людей, связанных кровными узами или работой в одном трудовом коллективе, могут возникать межличностные конфликты. Но почему же ценности настолько значимы, что могут приводить к конфликтам? Причём эти конфликты могут быть разных масштабов: конфликт между супругами из-за расхождения во мнении относительно бытовой жизни, или между коллегами относительно того, правильное ли они приняли решение, отдав приоритет получению прибыли, а не качеству для потребителей, это один уровень. Но разница в ценностях может касаться также и целых слоёв общества, например, когда богатые люди винят бедных в том, что они бедные, а те в свою очередь винят богатых в своих неудачах. Разумеется, в силу разных ценностей и взглядов. И да, ещё не последний уровень – далее ввиду менталитета и исторических событий разные ценности также наблюдаются и у целых стран

и народов. И нередко это приводит к глобальным конфликтам. В таком случае, необходимо в том числе рефлексивное переосмысление ценностной основы межличностных отношений. Но для начала коротко остановимся на сущности конфликта в целом. [1; с. 353]

Межличностный конфликт из-за разных ценностей может возникнуть, когда люди имеют различные убеждения и принципы, которые напрямую противоречат друг другу. Например, один человек может ценить свободу и независимость, в то время как другой – считать важными семейные традиции и обязательства. Такие разногласия могут привести к раздражению, недопониманию и конфликтам в отношениях. [2; с. 20] Для решения подобных ситуаций важно находить компромиссы, уважать чужие точки зрения и стараться найти общий язык. Также полезно общаться откровенно и искренне, выражая свои чувства и желания, чтобы избежать ненужных конфликтов. Кроме того, чтобы решить конфликт, необходимо понимать его суть и причины, и более того, понимать, что этот конфликт представляет собой в контексте социальной деятельности. Для этого обратимся к существующим научным трактовкам.

Так, анализируя различные взгляды учёных на концепцию конфликта, можно выделить несколько ключевых аспектов. [3; с. 178] Дарендорф, Левин, и Томас определяют конфликт как столкновение противоположно направленных, несовместимых тенденций, вызывающее отрицательные эмоциональные переживания в сознании, межличностных отношениях или межличностных взаимодействиях индивидов или групп.

Подход З. Фрейда основан на идее неизбежного противоречия между бессознательными инстинктами, в первую очередь, сексуальными и агрессивными, и социальными нормами, что приводит к внутреннему и внешнему конфликту индивида с окружающим миром. В соответствии с психодинамической концепцией Фрейда, неразрешённые детские конфликты могут иметь патологические последствия в зрелом возрасте.

Взгляды А. Адлера связаны с концепцией чувства неполноценности и стремления к доминированию, что формирует основу конфликтов личности с микросредой. К. Хорни видит основной причиной конфликтов недостаток доброжелательности со стороны близких людей, особенно родителей.

Наконец, согласно взглядам Э. Фромма, конфликты происходят из-за невозможности реализации личностных стремлений и потребностей в социуме. [3; с. 179] Таким образом, различные научные подходы к определению конфликта подчеркивают его многоаспектность и сложность.

Достаточно специфическое определение конфликта представлено в теории деятельности, основанной на философской методологии. Особенность данного направления в том, что не всякое противоречие, ссору и прочее можно назвать конфликтом. Конфликтотенность возникает тогда, когда одна из сторон, либо обе вместе, видят в другой помеху на своем пути, либо средство в достижении своих целей. Таким образом, конфликт – это вид противодействия «самодостаточных субъектов, совершающийся при полном игнорировании человеческого в другом человеке» [4; с.221]. Значит игнорируется, обесценивается все то, что составляет основу социальных отношений.

Теперь вновь зададимся вопросом: почему ценности так значимы и для чего они? Считается, что чем более гармонично и сбалансированно устроена система жизненных приоритетов, тем успешнее и счастливее будет человек. Ценности в нашей жизни значат очень многое. Они формируют своего рода скелет личности, на котором держатся все жизненные цели, определяют наши принципы, приоритеты, модели поведения. Кроме того, они выполняют ряд важных функций. Их для удобства представим в Таблице 1. [1; с. 367]

Таблица 1 – Основные функции ценностей

Функция	Определение
1	2

Ориентирующая	Ценности помогают нам определиться в своих жизненных приоритетах и целях. Они являются компасом, указывающим нам путь к желаемому.
Мотивационная	Ценности могут служить источником внутреннего мотивации и направлять наше поведение. Когда мы действуем в соответствии с нашими ценностями, мы чувствуем себя более удовлетворенными и исполняемыми.
Регулятивная	Ценности помогают нам принимать решения и регулировать наше поведение. Они помогают нам определить, что для нас важно и чего мы хотим достичь.
Социализирующая	Ценности также играют важную роль в социализации. Они формируются под влиянием окружающего нас общества, культуры и традиций, и помогают нам взаимодействовать с другими людьми.

Таким образом, ценности играют не только эмоциональную и психологическую роль в нашей жизни, но и имеют огромное значение для формирования нашей личности и определения нашего мировоззрения. Они являются основой нашего поведения и помогают нам быть собой в различных жизненных ситуациях. Ценности также заложили фундамент для общественных норм, правил и установок, и как следствие, - демократических начал законодательства. То есть ценности способны ещё и регулировать взаимодействие людей. Имеющиеся ценности определяют способы общения, поощряют конструктивное поведение и помогают разрешать конфликты. [2; с. 233] Прежде всего, многих конфликтов удаётся не допустить ещё на моменте разногласий, поскольку у многих людей есть общие ценности. Их так и детерминируют – общечеловеческие ценности. Общечеловеческие ценности – это основные принципы и идеалы, которые объединяют всех людей независимо от их культуры, вероисповедания или социального статуса. Это, прежде всего, уважение к жизни, свобода, справедливость, честность, толерантность, сострадание и доверие. Общечеловеческие ценности служат основой для развития гармоничного общества, где каждый человек может чувствовать себя защищенным, уважаемым и важным. В современном мире, где господствуют различия и противоречия, важно помнить о том, что нам всем присущи общие ценности, которые делают нашу жизнь более справедливой, дружелюбной и согласованной. Кроме того, ценности определяют смысл и цель общества, которые ориентируют его членов и определяют направление развития – это касается как религиозных сообществ, чьи смысл и цель неразрывно связаны с ценностями, так и любое другое общество – от гражданского общества и благотворительных фондов до клуба по интересам – абсолютно во всех ценности закладывают и нормы поведения, и цель сотрудничества, и правила коммуникации друг с другом. Как мы видим, люди, опираясь на свои ценности, не только взаимодействуют с другими людьми, но и просто коммуницируют. И это вполне закономерно. Коммуникации и взаимодействия в обществе строятся на основе ценностей путем уважения, поддержки и соблюдения общих ценностей. [3; с. 74] Люди, разделяющие одинаковые ценности, легче находят общий язык и понимание друг друга. Такие люди больше доверяют друг другу и готовы помогать и поддерживать друг друга в трудные моменты. Кроме того, ценности направляют коммуникацию и взаимодействие в обществе, обеспечивая уважение и толерантность к различиям и разнообразию мнений, культур и убеждений. При этом ценности служат основой для регулирования конфликтов и разрешения споров, способствуя мирному сосуществованию и сотрудничеству в обществе. И на этом моменте мы подходим к тому, что вполне можем сделать вывод, что человек, прежде чем вступить в коммуникацию с кем-либо, во взаимодействии или в одиночку принять какое-либо решение, - проанализирует ситуацию через призму своих ценностей. [5] Однако, возвращаясь к нашим первым вопросам, логично подумать над тем, что даже всесторонний анализ ситуаций и подбор подходов ко взаимодействию будет отличаться у носителей разных интересов, и если для одного гуманизм и пацифизм – наивысшие ценности, и он будет действовать в соответствии с ними, то другой участник ситуации, состоящий в бойцовском клубе и закалённый уличными драками, будет иметь иные ценности. В данном примере мы наблюдаем, как ценности являются камнем преткновения в межличностных

отношениях. Рассмотрим их подробнее и установим, как они связаны с ценностями. Межличностные отношения — это социальные связи между двумя и больше личностями (включая общение внутри группы), формирующиеся и выражающиеся в виде мнений, чувств и влияний. В основу таких контактов входят три обязательных компонента. [3; с. 75]

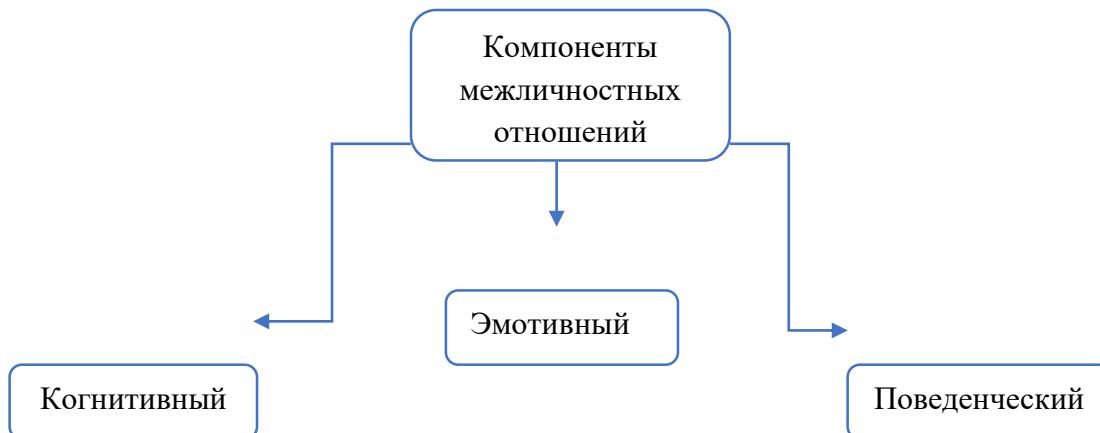

Рисунок 1 – Компоненты межличностных отношений

Раскроем все три компонента: когнитивный определяет выводы и умозаключения, которые может сделать человек в отношении другого, причём это не предполагает рациональность выводов, они могут быть и субъективны; эмотивный подразумевает под собой переживание и испытывание эмоций в диапазоне от самых положительных до крайних отрицательных, наедине с одним человеком или в группе; поведенческий – этот компонент в наибольшей мере регулирует отношения между людьми. Для него характерны: внешняя передача мыслей и чувств через мимику, жесты, позы, мимику, речь, активные действия. Таким образом, межличностные отношения – субъективно переживаемые взаимосвязи между людьми, объективно проявляющиеся в характере и способах взаимных влияний, оказываемых людьми друг на друга в процессе общения и совместной деятельности. [3; с. 75] Можно рассмотреть и межличностные связи в порядке их масштабирования: на макроуровне межличностные отношения исчисляются за период всей его жизни, тем самым являясь критерием, по которому можно рассуждать о его личностных изменениях и развитии в течении всех своих лет; мезоуровень предполагает текущие связи человека с другими людьми, цели, причины такого общения и выбора окружения; и микроуровень – к нему относятся лишь конкретные ситуации и взаимодействия с отдельными личностями. Поговорим теперь о видах межличностных отношений. [6] Их также нагляднее представить в виде рисунка.

Рисунок 2 – Виды и иерархия межличностных отношений.

Как видно из рисунка, у нас есть пять видов межличностных отношений, поговорим о каждом из них: начнём с наименьшего в последовательности – знакомство, - предполагает всех людей и

групп людей, которых человек знает, на данном этапе достаточно той информации, что такие люди существуют; если же знакомые, зная друг о друге, будут стремиться к контакту, развитию общения и всячески показывать свою симпатию, это приятельство; если же знакомые, кроме того, что знают друг друга, будут заняты каким-либо общим делом, будь то коллегиальность в работе или мимолётное общение во время одновременных походов в тренажёрный зал – это уже товарищество; дружба же характеризуется не только приятным и комфортным общением, но и общими интересами, взглядами на жизнь, в том числе общими ценностями, каждая из друзей могут рассчитывать на опору и доверие друг от друга; что касается любви – то это плоскость межличностных взаимоотношений, при которых ценности стали одними на двоих, причём оба родственника или партнёра могут выделять благополучие друг друга, как ценность, но прежде всего, этот вид характеризуется безграничным доверием и общими целями на жизнь. Далее мы можем утверждать, что межличностные отношения и ценности взаимосвязаны, так как ценности определяют наши предпочтения, убеждения и нормы поведения, которые в свою очередь влияют на то, как мы взаимодействуем с другими людьми. Наши ценности могут определять наше отношение к другим людям, нашу готовность к сотрудничеству, уважению, поддержке или конфликту. Кроме того, общие ценности могут способствовать укреплению межличностных отношений, а различия в ценностях могут вызывать конфликты и напряженность в отношениях. Таким образом, понимание и уважение чужих ценностей является важным аспектом успешного взаимодействия с другими людьми. [2; с. 478] [7; с. 15] Но закономерно задаться вопросом, какой набор ценностей является оптимальным для успешного взаимодействия? Или, учитывая индивидуальность каждого носителя собственных ценностей, какой набор наиболее близок к идеальному? В социологии и психологии ключевые ценности для успешной коммуникации и взаимодействия включают: эмпатию – способность понимать и сопереживать чувства других людей; уважение – признание достоинства и прав других людей; толерантность – готовность принимать различия без осуждения; честность – основание общения на правде и искренности; самоуважение и уверенность в себе – позитивное отношение к себе и вера в свои способности; способность к адаптации – гибкость и открытость к изменениям; саморегуляция – контроль над эмоциями и поведением. Все перечисленные ценности важны для успешной коммуникации и взаимодействия, поскольку они способствуют установлению доверительных отношений, мирному сосуществованию, эффективному решению конфликтов и созданию гармоничной атмосферы в общении. Межличностные конфликты как раз и могут возникать из-за игнорирования таких ключевых ценностей [7; с. 21]. Например, отсутствие эмпатии и уважения может привести к недопониманию и обидам, а несоблюдение честности может вызвать недоверие и разочарование. Однако, при соблюдении данных ценностей можно предотвратить или разрешить конфликты. Эмпатия позволяет почувствовать и понять точку зрения другого человека, что способствует разрешению недопониманий. Уважение и толерантность создают основу для конструктивного диалога и поиска компромиссов. Честность помогает разрешить конфликты путем открытого обсуждения проблем и нахождения взаимоприемлемых решений. Самоуважение и уверенность в себе способствуют уверенности в выражении своих мыслей и чувств, а также уважению своих границ и потребностей во взаимодействии с другими. Способность к адаптации позволяет гибко реагировать на изменяющиеся обстоятельства и потребности партнеров по коммуникации. Саморегуляция помогает контролировать свои эмоции и реакции, что в свою очередь предотвращает эскалацию конфликта и способствует поиску рациональных решений. Таким образом, соблюдение данных человеческих ценностей является ключом к эффективным и благоприятным межличностным отношениям и коммуникации

Список литературы:

1. Яковлев, Б. П. Основы общей психологии / Б. П. Яковлев. — Санкт-Петербург: Лань, 2023.
2. Гришина Н. В. Г85 Психология конфликта. 2-е изд. — СПб.: Питер, 2008.
3. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие. Социально-психологические проблемы. 1990.

4. Батурин Владимир Степанович. С54 Социальная деятельность в контексте методологического дискурса: сборник избранных научных трудов. – Караганда, 2017.
5. Бабий, А.И. Эмпирический анализ взаимосвязи нравственных ценностей личности будущих специалистов с экзистенциальными мотивациями в межличностных отношениях / А. И. Бабий // Высшее образование сегодня. — 2021. — № 5.
6. Донцов, Т.А. Полозова // Психологический журнал / Ред. Б.Ф. Ломов, Л.И. Анцыферова. – 1980. – Том1 №6 ноябрь-декабрь 1980.
7. Родюкова, Т. Н. Управление конфликтами: учебное пособие / Т. Н. Родюкова. — Москва : РТУ МИРЭА, 2021.

ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ЖАҒДАЙЛАР ЖӘНЕ ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

СОВЕТБЕК Ш.

ТПП-23-2К тобының студенттері

АЛДАБАЕВА Г.Т.

Ғылыми жетекшісі, аға оқытушы пед.ғ.магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ , Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл мақалада әлеуметтік-мәдени жағдайлар мен тұлғааралық қарым-қатынас проблемаларының түрлі аспектілерін қарастырылады.

Түйін сөздер: Тұлғааралық қарым-қатынас, мәдени нормалар, мәдени стереотиптер.

Кіріспе

Қазіргі заманғы әлем неғұрлым жаһанданған байланыстар мен және мәдени контекстердің әртүрлілігі мен сипатталады, бұл тұлғааралық қарым-қатынас процесіне тікелей әсер етеді. Мәдени нормалардың, құндылықтардың және күтулердің әртүрлілігі жағдайында тұлғааралық өзара іс-қимыл түсіну мен бейімделуді талап ететін күрделі және көпқырлы міндетке айналады. Осы мақалада біз тұлғааралық қарым-қатынасқа әсер ететін әлеуметтік-мәдени жағдайларды қарастырамыз, сондай-ақ осы процесте адамдар кездесетін негізгі проблемаларды анықтаймыз [1; 65 б.].

Тұлғааралық қатынастарды қалыптастыруда мәдениеттің рөлі сөзсіз маңызды. Мәдени нормалар өзімізді және басқаларды қалай қабылдайтынымызды, қарым-қатынас тан нені күтетінімізді және басқа адамдардың мінез-құлқы мен мінез-құлқындағы айырмашылықтарға қалай әрекет ететінімізді айқындайды. Сонымен қатар, технологияларды дамыту және коммуникация мүмкіндіктерін кеңейту арқылы жаңа сын-қатерлер мен қиындықтар туындайды. Әлеуметтік желілер мен сандық платформалар қарым-қатынасты жеңілдетіп қана қоймай, ерекше назар аударуды қажет ететін жаңа мәдени ортаны да қалыптастырады

Тұлғааралық қарым-қатынастың негізгі проблемаларының бірі түсініспеушіліктен, мәдени құндылықтардағы айырмашылықтардан немесе ымыраға барғысы келмеуінен туындауы мүмкін жанжалдар болып табылады. Сонымен қатар, вербальды емес коммуникация мәдениетаралық түсініспеушіліктердің көзі болуы мүмкін, бұл табысты өзара іс-қимылды қиындатады.

Осы мақалада біз негізгі жайттарды анықтап, әртүрлі әлеуметтік-мәдени ортада тұлғааралық қарым-қатынасты жақсарту бойынша практикалық ұсыныстарды ұсына отырып, көрсетілген аспектілерді егжей-тегжейлі қарауға тырысамыз.

Тұлғааралық қарым-қатынастың әлеуметтік-мәдени жағдайлары

Тұлғааралық қарым-қатынастағы мәдениеттің рөлі

Әлем және өзіміз туралы біздің түсініктерімізді қалыптастыруда айқындаушы рөл атқарады. Ол біздің құндылықтарымызды, мінез-құлық нормаларын және басқа адамдардан не күтетінімізді айқындайды. Тұлғааралық қарым-қатынас контекстінде мәдени айырмашылықтар байлық пен жаңа мүмкіндіктердің көзі де, тиімді өзара іс-қимыл үшін кедергі де бола алады [2; 89 б.].

Біріншіден, мәдени айырмашылықтар коммуникацияның түрлі стильдерін қалыптастырады. Мысалы, кейбір мәдениеттерде жеке кеңістікті сақтай отырып, алыстан араласу нормасы болып саналады, ал басқа елдерде адамдар әңгімелесу кезінде физикалық байланысқа бейім болуы мүмкін. Егер тараптар бір-бірінің мәдени ерекшеліктерін түсінбесе және ескермесе, бұл айырмашылықтар түсінбеушілікке немесе тіпті жанжалдарға әкеп соғуы мүмкін.

Екіншіден, мәдени стереотиптер басқа адамдардың қабылдауын бұрмалауы мүмкін. Белгілі бір мәдениет өкілдерінің өздерін қалай ұстау керектігі туралы бейтарап түсініктер ашық және объективті өзара іс-қимылға кедергі келтіруі мүмкін. Мысалы, мәдени контексте байланысты «тікелей емес» немесе «тікелей» қарым-қатынас туралы стереотиптер әңгімелесушілерді түсіндіруде түсініспеушіліктер мен қателіктерге әкелуі мүмкін.

Үшіншіден, мәдени нормаларды бейімдеу тұлғааралық қарым-қатынастың табысты болуының негізгі сәті болып табылады. Мәдени айырмашылықтарды тану және есепке алу, сондай-ақ оларға икемді бейімделу білігі әртүрлі мәдени топтардың өкілдерімен сенімді және тиімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді [3; 115 б.].

Осылайша, мәдениеттің тұлғааралық қарым-қатынастағы рөлі жете бағаланбайды. Мәдени ерекшеліктерді түсіну, өздерінің біржақты көзқарастарын түсіну және бейімделуге дайын болу кедергілерді еңсеруге және коммуникацияда терең түсіністік пен өзара сыйластыққа қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Технологиялық өзгерістер және әлеуметтік-мәдени қарым-қатынас

Қазіргі заманғы технологиялық өзгерістер тұлғааралық қарым-қатынас саласына революциялық өзгерістер әкеліп, жаңа мүмкіндіктер ашады, сондай-ақ өздерінің әлеуметтік-мәдени сын-қатерлерін тудырады.

Әлеуметтік желілер мен цифрлық платформалардың рөлі

Әлеуметтік желілер мен сандық платформалар қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудің көптеген жолдарын ұсынып, күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Олар адамдар арасындағы арақашықты азайтып, әлемнің кез келген жерінде бір сәтте сөйлесуге мүмкіндік береді, бұл әлеуметтік-мәдени қарым-қатынастың жаңа нысандарының пайда болуына әкеледі.

Мәдениетаралық қарым-қатынасқа технологиялардың әсері

Сондай-ақ, технологиялық өзгерістер мәдениетаралық қарым-қатынасқа өз үлесін қосады. Онлайн-өзара іс-қимылдар санының артуымен виртуалды кеңістіктегі түрлі мәдени контекстерге бейімделу қабілеті маңызды болады. Сонымен қатар, әртүрлі мәдени топтар өздерінің бірегей мәдени бірегейлігін сақтау және тарату үшін технологияларды пайдалана алады.

Қателер мен проблемалар

Алайда цифрлық байланыс құралдарын пайдаланудың өсуімен жаңа проблемалар да туындайды. Мысалы, интернеттегі анонимділік кибербуллинг және жек көретін сөз сияқты теріс қарым-қатынас түрлеріне ықпал етуі мүмкін. Бұдан басқа, артық ақпарат және әлеуметтік желілерге ұдайы қолжетімділік нақты тұлғааралық қатынастардың нашарлауына және басқа адамдарға эмпатия мен назар аударудың азаюына әкелуі мүмкін.

Бейімделу және дамыту қажеттілігі

Технологиялық өзгерістер әкелетін сын-қатерлерді ойдағыдай еңсеру үшін сандық сауаттылық және мәдени бейімделген мінез-құлық дағдыларын дамыту қажет. Бұл сандық және нақты әлемдегі түрлі мәдениет өкілдерімен сыни ойлау, ақпаратты талдау және өзара іс-қимыл жасай білуді қамтиды. Осылайша, технологиялық өзгерістер әлеуметтік-мәдени қарым-қатынас үшін жаңа мүмкіндіктерді де, сын-қатерлерді де ұсынады. Технологияларды тиімді пайдалану икемділікті, бейімделуді және олардың тұлғааралық қатынастарға әсерін сезінуді талап етеді.

Қорытынды

Бұл мақалада біз әлеуметтік-мәдени жағдайлар мен тұлғааралық қарым-қатынас проблемаларының түрлі аспектілерін қарастырдық.

Біз мәдениеттің тұлғааралық қарым-қатынастағы рөлін қарастырудан бастадық және мәдени айырмашылықтар табысты өзара іс-қимыл жасауға кедергі келтіре алатынын анықтадық. Мәдени нормаларды түсіну және бейімдеу сенімді және тиімді қарым-қатынас орнатуда маңызды рөл атқарады.

Одан кейін біз технологиялық өзгерістерге және олардың әлеуметтік-мәдени қарым-қатынасқа әсеріне назар аудардық. Әлеуметтік желілер мен цифрлық платформалар қарым-қатынас үшін жаңа мүмкіндіктер береді, алайда икемділік пен өзара іс-қимылдың жаңа нысандарына бейімделуді талап етеді.

Тұтастай алғанда, әлеуметтік-мәдени жағдайлар мен тұлғааралық қарым-қатынас проблемаларын түсіну және құрметтеу бір мәдениет шеңберінде де, мәдениетаралық контексте де салауатты және үйлесімді қарым-қатынастар құру үшін маңызды аспектілер болып табылады. Тұлғааралық қарым-қатынас және мәдениетаралық сезімталдық дағдыларын дамыту жаһандық ауқымдағы үйлесімділік пен ынтымақтастыққа ықпал ете отырып, түрлі мәдени топтағы адамдар арасында өзара түсіністік пен құрмет жасауға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тер-Минасова С. Тіл және мәдениетаралық коммуникация»./ пер на каз.яз. – А, 2018.
2. Андреева Г. М. Әлеуметтік психология / г. м. Андреева. - М., 1998.
3. Карушева А. В. Әртүрлі тұлғааралық қатынастардың мәселелері

РОЛЬ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ

НҰРТАЗИН М.

студент группы МО-23-2

СТЕПКИН А. П.

Научный руководитель, магистр, преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: в статье рассмотрена роль и значение культуры межличностных отношений в высшем образовании, включая влияние культурных аспектов на формирование учебной среды, взаимодействие студентов и преподавателей, и эффективность обучения, основываясь на сравнительном анализе культурных контекстов.

Ключевые слова: межличностные отношения, культура, образование, адаптация, взаимодействие.

Культура межличностных отношений представляет собой сложный комплекс норм, ценностей, обычаев и поведенческих шаблонов, регулирующих взаимодействие людей в образовательной среде. Культура межличностных отношений включает в себя этические принципы, вежливость, уважение к другим, проявление эмпатии, а также умение эффективно общаться и сотрудничать. В высшем образовании культура межличностных отношений выступает основой для формирования позитивной и поддерживающей атмосферы, способствующей академическому и личностному росту студентов.

Культура межличностных отношений играет критическую роль в успешном образовательном процессе. На уровне индивидуального студента это способствует развитию его социальных навыков, включая умение слушать, выражать свои мысли, сотрудничать в группах и решать конфликты. Помимо этого, оно влияет на степень его участия в учебных мероприятиях и общественной жизни университета. На уровне образовательной среды культура межличностных отношений формирует климат в университете, влияет на отношения между студентами и преподавателями, а также определяет стиль общения и управления в образовательных институтах.

Культурные аспекты имеют глубокое влияние на учебную среду в высшем образовании. Эти аспекты могут включать в себя культурные различия между студентами и преподавателями, социальные нормы, культурные ожидания и ценности. Учебные заведения должны учитывать эти различия и создавать условия, способствующие адаптации всех студентов и установлению плодотворного взаимодействия. Продвижение культуры межличностных отношений в учебной среде способствует формированию открытого и инклюзивного образовательного пространства, где каждый студент может чувствовать себя принятым и поддержанным, что в конечном итоге способствует их успешному обучению и личностному развитию. [1, с.3].

Различия в культурных аспектах играют важную роль во взаимодействии между студентами и преподавателями в высшем образовании. Каждая культура имеет свои уникальные нормы, ценности, и ожидания, которые могут сказываться на образовательном процессе. [1, с.2].

Прежде всего, стоит отметить различия в стиле общения. Некоторые культуры предпочитают более прямое и открытое общение, где каждый имеет право высказать свое мнение без страха быть осужденным. В то время как в других культурах принято проявлять большее уважение к авторитету преподавателя, и студенты могут быть более склонны к сдержанности и уважению в выражении своих мыслей. Культурные различия также проявляются в ожиданиях относительно ролей в учебном процессе. В некоторых культурах студенты ожидают, что преподаватель будет давать им четкие указания и инструкции, в то время как в других они предпочитают более автономный подход к обучению, где у них есть возможность самостоятельно исследовать тему.

Кроме того, культурные различия могут повлиять на степень акцентирования на индивидуальном или коллективном обучении. В некоторых культурах больше ценится индивидуальное достижение, и студенты предпочитают работать самостоятельно. В то время как в других культурах акцент делается на групповом сотрудничестве и взаимопомощи, и студенты предпочитают работать в команде. Понимание культурных различий во взаимодействии студентов и преподавателей является одним из важных аспектов образовательного процесса в высшем образовании.

Адаптация образовательных методик и подходов к учету культурных особенностей может способствовать созданию более инклюзивной образовательной среды, где каждый студент чувствует себя комфортно и может достичь своего потенциала. Культурные нормы и ценности оказывают значительное влияние на образовательный процесс в высшем образовании. Эти аспекты определяют ожидания и предпочтения студентов и преподавателей, формируют атмосферу в учебной среде и определяют цели и приоритеты обучения. В различных культурах существуют разные представления о целях образования. Например, в некоторых культурах обучение может рассматриваться в первую очередь как средство получения знаний и умений для будущей профессиональной карьеры, тогда как в других культурах акцент может быть сделан на развитие личности, формирование навыков социального взаимодействия и критического мышления. [2, с. 815].

Культурные нормы также могут оказывать влияние на подходы к обучению и методы преподавания. Например, в культурах, где ценится коллективное мышление и сотрудничество, могут быть популярны методы обучения, ориентированные на групповую работу и обсуждение. В то время как в культурах, где акцент делается на индивидуальной ответственности и самостоятельности, могут быть предпочтительны индивидуальные исследования и самостоятельные задания. Помимо этого, культурные ценности также могут влиять на оценку успеха в учебном процессе. Например, в некоторых культурах успех может измеряться в первую очередь по результатам экзаменов и оценкам, в то время как в других культурах важнее развитие личностных качеств, умение работать в команде и реализация собственных интересов.

Понимание этих аспектов позволяет преподавателям адаптировать свои методики преподавания и создавать образовательные программы, которые соответствуют потребностям разнообразных культурных групп студентов, способствуя их успешному обучению и развитию. Культурные нормы и ценности играют существенную роль в формировании образовательного процесса в высшем образовании.

Адаптация образовательных методик к культурному контексту играет ключевую роль в обеспечении эффективного образования в разнообразной мультикультурной среде высшего образования. Этот процесс включает в себя учет культурных особенностей студентов и преподавателей, а также адаптацию учебных материалов и методов обучения с учетом этих особенностей. Одним из ключевых аспектов адаптации методик является учет разнообразия культурных предпочтений в обучении и стилях обучения. Некоторые студенты могут предпочитать активные методы обучения, такие как групповая работа или дискуссии, в то время как другие могут предпочитать более традиционные методы, такие как лекции или самостоятельное изучение материала. Преподаватели должны стремиться к балансу и предоставлять разнообразные возможности для обучения, учитывая предпочтения студентов разных культур.

Кроме того, важно учитывать культурные аспекты в оценке успеваемости студентов. Различные культуры могут иметь разные представления о том, что является успешным обучением, и какие критерии следует применять при оценке знаний и навыков студентов. Преподаватели должны быть гибкими и открытыми к различным подходам к оценке успеваемости, учитывая культурные различия и стремясь справедливо оценивать достижения каждого студента.

Еще одним аспектом адаптации образовательных методик к культурному контексту является использование многоязычных и мультимедийных ресурсов. Это позволяет студентам с разным уровнем владения языком и культурным фоном эффективнее учиться и понимать учебный материал. Преподаватели могут также использовать культурно-релевантные примеры и контексты в своей преподавательской деятельности, чтобы сделать обучение более доступным и интересным для всех студентов. Таким образом, адаптация образовательных методик к культурному контексту играет важную роль в обеспечении эффективного обучения и удовлетворении потребностей разнообразных культурных групп студентов. Этот процесс требует гибкости, открытости и постоянного стремления к улучшению практик обучения, чтобы создать инклюзивную и поддерживающую образовательную среду для всех участников образовательного процесса.

Сравнительный анализ культурных контекстов представляет собой метод исследования, направленный на выявление различий и сходств между культурными аспектами, влияющими на образовательный процесс. Этот метод включает в себя анализ культурных норм, ценностей, убеждений и практик, присутствующих в различных образовательных контекстах. Сравнительный анализ позволяет исследователям лучше понять, как различные культурные факторы влияют на обучение и взаимодействие в учебной среде. [3, с.13].

Анкетирование и интервьюирование участников образовательного процесса являются ключевыми методами сбора данных для исследования влияния культурных аспектов на образовательную среду. Через анкетирование и интервью исследователи получают информацию о мнениях, предпочтениях, опыте и восприятии студентов и преподавателей относительно культурных аспектов обучения и взаимодействия в учебной среде. Эти методы позволяют получить глубокое понимание культурных различий и их влияния на образовательный процесс. [3, с.14].

Наблюдение за взаимодействием студентов и преподавателей представляет собой метод исследования, основанный на непосредственном наблюдении за поведением и взаимодействием участников образовательного процесса в реальном времени. Этот метод позволяет исследователям наблюдать, как культурные аспекты проявляются в обучении, коммуникации и взаимодействии студентов и преподавателей. Наблюдение позволяет получить конкретные данные о культурных практиках и стратегиях, используемых участниками образовательного процесса.

Результаты исследования позволили выявить ряд ключевых факторов, оказывающих влияние культурных аспектов на образовательный процесс. Среди них могут быть различия в стиле обучения, предпочтениях в образовательных методах, восприятии обучающей среды и межличностных взаимодействиях.

В рамках сравнительного анализа были выявлены основные различия и сходства в культурных контекстах, влияющих на образовательный процесс. Эти результаты помогают понять, как различные культурные факторы формируют обучающую среду и взаимодействие в учебном контексте. На основе результатов исследования были разработаны практические рекомендации для улучшения образовательной среды с учетом культурных аспектов. Эти рекомендации могут

включать в себя разработку культурно-релевантных образовательных материалов, поддержку межкультурного обучения и обмена опытом, а также повышение осведомленности преподавателей о культурных различиях и их влиянии на обучение.

В заключении исследования можно сделать вывод, что выявление ключевых факторов влияния культуры на образовательный процесс и описание основных результатов сравнительного анализа играют ключевую роль в формировании практических рекомендаций для улучшения образовательной среды. Понимание культурных различий и их влияния на учебный процесс помогает разработать более эффективные стратегии обучения, адаптированные к потребностям разнообразных культурных групп студентов. Практические рекомендации, вытекающие из результатов исследования, способствуют созданию инклюзивной и поддерживающей обучающей среды, где каждый студент может достичь своих академических и личностных целей независимо от своей культурной принадлежности. [3, с.28-29].

Список литературы:

1. М. В. Бовина. — Развитие культуры межличностных отношений студентов в контексте их взаимодействия в академической группе. Удмуртский государственный университет.
2. Шевердина Ю.И., Доронина Н.Н. — Современная наука: исследования, технологии, проекты НИУ «БелГУ», г. Белгород, 2015. 815 с.
3. Хитрова И. В. — Развитие культуры студентов в образовательно-воспитательном процессе вуза. Москва, издательское предприятие «ТЕЗАРУС» 2013.

ЭТИКА И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СРЕДЕ: КОНФЛИКТЫ И ИХ РАЗРЕШЕНИЕ

НИГМАТЗЯНОВ Э.

студент группы ФКиСМ-23-2

УМБЕТОВ Д.М.

Научный руководитель, магистр, ст. преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

ДЖАБАЕВА Г.Н.

Научный руководитель, магистр, ст. преподаватель

Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация: Данная статья посвящена этике разрешения конфликтных ситуаций. Исследование обусловлено тем, что в современном мире конфликты занимают значительное место в нашей повседневной жизни.

Ключевые слова: противоречие, конфликтная ситуация, конфликт, стили поведения в конфликт

Проблема исследования конфликтов является междисциплинарной и весьма актуальной в настоящее время, как для ученых, так и для практических психологов, социологов, руководителей любого ранга. Причина заключается в том, что конфликты возникают постоянно практически во всех сферах человеческой жизни. Несмотря на многочисленные исследования по вопросам возникновения, функционирования, разрешения конфликтов, попытки классификации конфликтов по различным основаниям, общепринятой теории конфликтов, объясняющей их природу, влияние

на развитие личности, коллектива, общества, нет. В современном мире профессиональная среда становится всё более разнообразной и многогранной. Сотрудники из различных культур, национальностей, религиозных и социальных групп сходятся вместе, чтобы сотрудничать, создавать и взаимодействовать. Вместе с этим разнообразием встаёт вопрос о том, как эти различия воспринимаются, как они влияют на взаимоотношения в профессиональной среде, и, конечно же, как урегулировать конфликты, которые могут возникнуть из-за этого.

Благодаря трудам древнегреческих мыслителей, таких как Сократ, Платон, и Гераклит, а также развитию учения о противоречиях и борьбе противоположностей Гегеля, учение о конфликтах приобрело глубокие корни и философское обоснование. Изучение конфликтов в профессиональной среде требует учета как этических, так и социокультурных аспектов. Понимание основ конфликтов и методов их разрешения, с учетом наследия древних философов и современных теорий, помогает создавать более гармоничные и продуктивные профессиональные отношения. Разрешение конфликтов в современной профессиональной среде требует не только понимания причин и источников конфликтов, но и умения применять принципы этики и адаптироваться к различиям в культуре и восприятии.

Впервые попытка рассмотреть конфликт как системное и необходимое явление культуры в целом предпринята Г. Зиммелем, который писал о непрерывной изменчивости культурных явлений и стилей, о противоречии, результатом которого является зримое вытеснение старых форм новыми [1, с. 10].

Дальнейшие подходы рассматривали понятие социального конфликта как борьбы за ценности и притязания на статус, власть и ресурсы, в ходе которой оппоненты нейтрализуют, наносят ущерб или устраняют своих соперников. Отрицательное отношение к конфликтам, преобладающее в общественном мнении, находит свое выражение и в функциональном подходе. Боязнь конфликтов, присущая каждому человеку, проявляется в преувеличении деструктивной функции конфликта, в попытках сведения конфликта к проявлениям противоборства ущемлённых в своих намерениях и интересах и поэтому испытывающих чувство неудовлетворённости и раздражения субъектов [2, с. 8].

Конфликт – это столкновение противоположных интересов на почве соперничества, противоборства или отсутствия взаимопонимания по разным причинам. В социальной психологии выделяется несколько видов конфликтов, включая внутриличностный, межличностный, конфликт между личностью и группой, а также межгрупповой конфликт. Несмотря на их специфику, все конфликты имеют общие стадии протекания и определенную структуру. В деловом общении конфликты могут возникать по различным причинам. Несовпадение рассуждений и особенности восприятия информации могут привести к недопониманию и конфликтам. Это подчеркивает важность правильной передачи и восприятия информации, особенно в контексте делового общения, где точность и ясность играют решающую роль. Для конструктивного разрешения конфликтов в деловом общении следует учитывать несколько факторов. Во-первых, необходимо обеспечить адекватное восприятие конфликта, минимизировав искажение его личными пристрастиями. Во-вторых, открытость и эффективное общение играют ключевую роль, поскольку они способствуют всестороннему обсуждению проблем и поиску выхода из конфликтной ситуации. В-третьих, создание атмосферы взаимного доверия и сотрудничества содействует успешному разрешению конфликтов.

Для руководителя также важно понимать, какие индивидуальные особенности личности могут создавать склонность к конфликтным отношениям. Некоторые из таких качеств включают неадекватную самооценку, стремление к доминированию, консерватизм мышления и нежелание преодолевать устаревшие традиции, критический настрой и определенный эмоциональный набор. Понимание этих факторов помогает руководителям управлять конфликтами более эффективно и предотвращать их возникновение в будущем.

В реальной жизни выяснение истинной причины конфликта и нахождение адекватного способа его разрешения часто представляется сложной задачей. Поэтому целесообразно выбирать определенную стратегию поведения в зависимости от обстоятельств. Существует пять основных стилей поведения при конфликте:

1. Конкуренция или соперничество: этот стиль подразумевает активную защиту собственных интересов без учета интересов другой стороны. В данном случае, приоритет отдается достижению собственных целей независимо от результатов для других участников конфликта.

2. Сотрудничество: при выборе этого стиля участники конфликта стремятся найти решение, которое удовлетворяет интересы обеих сторон. Они работают вместе для достижения общей цели и рассматривают конфликт как возможность для роста и улучшения отношений.

3. Компромисс: этот стиль предполагает нахождение среднего пути между своими и чужими интересами. Обе стороны готовы пойти на уступки ради достижения согласия и сохранения рабочих отношений.

4. Приспособление: при этом стиле поведения одна сторона готова пожертвовать своими интересами в пользу интересов другой стороны. Это может быть обусловлено желанием сохранить мир в коллективе или избежать возможных негативных последствий.

5. Игнорирование или уклонение: этот стиль подразумевает игнорирование конфликта или избегание его. Люди, предпочитающие этот стиль, часто стараются избежать противостояния и не затрагивать проблему.

Стиль поведения в конкретном конфликте определяется тем, насколько вы хотите удовлетворить собственные интересы (пассивно или активно) и интересы другой стороны (совместно или индивидуально). Эффективный выбор стиля поведения может помочь в разрешении конфликта и достижении взаимопонимания между участниками.

Стиль конкуренции или соперничества – этот стиль наиболее типичен для поведения в конфликтной ситуации. Его можно использовать, если вы делаете большую ставку на свое решение возникшей проблемы, поскольку исход конфликта очень важен для вас:

1 – обладаете достаточной властью и авторитетом, и вам представляется

очевидным, что предлагаемое вами решение – наилучшее;

2 – чувствуете, что у вас нет иного выбора и вам нечего терять;

3 – должны принять непопулярное решение и у вас достаточно полномочий для выбора этого шага;

Однако следует сказать, что эта стратегия редко приносит долгосрочные результаты, так как проигравшая сторона может не поддержать решение, принятое вопреки ее воле. Кроме того, тот, кто сегодня проиграл, завтра может отказаться от сотрудничества.

Сотрудничество – наиболее трудный из всех стилей, но вместе с тем наиболее эффективный при разрешении конфликтных ситуаций. Преимущество его в том, что вы находите наиболее приемлемое для обеих сторон решение и делаете из оппонентов партнеров. Такой подход ведет к успеху, как в делах, так и в личной жизни. Однако такой стиль требует умения объяснить свои решения, выслушать другую сторону, сдерживать свои эмоции. Отсутствие одного из этих факторов делает этот стиль неэффективным.

Стиль компромисса – суть его заключается в том, что стороны пытаются урегулировать разногласия, идя на взаимные уступки. Этот стиль наиболее эффективен, когда обе стороны желают одного и того же. При использовании этого стиля акцент делается не на решении, которое удовлетворяет интересы обеих сторон, а на варианте, с которым каждый мог бы согласиться.

Стиль уклонения – реализуется обычно, если конфликт не затрагивает прямых интересов сторон или возникшая проблема не столь важна для сторон и у них нет нужды отстаивать свои интересы.

Стиль приспособления означает, что вы действуете совместно с другой стороной, но при этом не пытаетесь отстаивать собственные интересы в целях сглаживания атмосферы и восстановления нормальной рабочей обстановки. В таком случае вы жертвуете собственными интересами в пользу другой стороны. Но это не означает, что вы должны отказаться от своих интересов. Вы просто должны как бы отставить их на некоторое время, а потом, в более благоприятной обстановке, вернуться к их удовлетворению за счет уступок со стороны вашего оппонента или каким-либо иным образом [3, с. 33].

В деловом общении конфликты, помимо своего негативного воздействия, выполняют и ценные позитивные функции. Они не только выявляют нерешенные проблемы в деятельности

группы, но и способствуют коррекции информации об оппонентах и общественном мнении. Кроме того, конфликты могут оказывать положительное воздействие на развитие коллектива.

Одной из ключевых позитивных функций конфликтов является их способность предотвращать застой в индивидуальном и коллективном развитии. Они выступают в качестве стимула для движений, направленных на изменения. Конфликты могут выявлять проблемы, которые могли бы остаться незамеченными в случае отсутствия конфликтной ситуации, и таким образом, способствовать поиску новых решений и инноваций. Более того, конфликты могут способствовать лучшему пониманию точек зрения других участников общения, что в свою очередь может привести к улучшению коммуникации и сотрудничества в рамках коллектива. Когда конфликты разрешаются конструктивным образом, это может укрепить взаимоотношения и уровень доверия между членами группы.

Из этого можно сделать вывод что, конфликты часто ассоциируются с отрицательными последствиями, они также играют важную и положительную роль в деловом общении, способствуя развитию, инновациям и улучшению взаимоотношений.

Эффективное деловое общение определяется в том случае, когда обе стороны общения успешно передают и точно воспринимают информацию, а совместная деятельность соответствует ожиданиям всех участников взаимодействия.

Первый ключевой аспект эффективного делового общения — это правильная передача информации. Это означает, что отправитель должен ясно и точно выражать свои мысли и идеи, используя подходящие средства коммуникации и формулировку. Он должен убедиться, что сообщение понятно и не вызывает недопонимания у получателя.

Второй аспект заключается в точном и адекватном восприятии информации со стороны получателя. Получатель должен активно слушать и внимательно анализировать передаваемую информацию, чтобы точно понять смысл и намерения отправителя. Это может включать в себя задавание вопросов для уточнения и прояснения, а также умение четко выражать свои мысли и восприятие. Наконец, эффективное деловое общение требует, чтобы совместная деятельность соответствовала ожиданиям всех участников взаимодействия. Это означает, что результаты совместной работы должны быть удовлетворительными для всех сторон и соответствовать заранее оговоренным целям и задачам.

Кроме того, важно умение решать возникающие разногласия и конфликты конструктивным образом, чтобы достичь взаимопонимания и согласия. В противном случае общение само по себе может стать причиной возникновения конфликтной ситуации. Если участники конфликта не удовлетворены его исходом, чувствуют, что они что-то потеряли, то конфликт, по мнению М. Дойч, принимает деструктивную форму. Отличительной чертой деструктивного конфликта является конфронтация сторон, тенденция к расширению конфликтных действий, привлечение сторонами конфликта групп поддержки, то есть вовлечение в конфликт новых участников [4, с. 20]. Знание этических норм общения и применение их в жизни могут способствовать выбору такого стиля общения, который способствует предупреждению конфликта. Профессиональная этика – это нормы и требования, предписанные этическим кодексом организации, правилами внутреннего трудового распорядка, устными распоряжениями руководства. Деловая этика, как разновидность профессиональной этики, содержит в себе нормы и правила, регулирующие поведение людей в процессе выполнения совместной деятельности, направленной на реализацию целей организации, бизнеса. Предупреждение и разрешение конфликтов эффективнее всего происходит через улучшение качества делового общения. Ведущая роль в создании условий и путей для предупреждения и разрешения конфликтов принадлежит знанию и применению сотрудниками в повседневной трудовой деятельности этических принципов и норм деловых отношений.

Таким образом, конфликты – явление обычное. Конфликт – это всего лишь форма, в которой мы можем явить себе противоречие, чтобы попробовать его разрешить. Суть человека во многом определяется тем, как он себя ведет в конфликтной ситуации. Важно серьезно заняться конфликтом вместо того, чтобы его избегать. Жизнь не может быть бесконфликтной. Надо научиться эффективно использовать каждый из принципов разрешения конфликтов, и сознательно делать тот

или иной выбор, учитывая конкретные обстоятельства. Народная же мудрость предписывает универсальное правило: худой мир лучше доброй ссоры.

Список литературы:

1. Зиммель Г. Конфликт современной культуры. Избранное. Т.1.Философия культуры / Г. Зиммель. М.: Юрист, 1996. С. 10
2. Хасан Б.И. Конструктивная психология конфликта. СПб.: Питер, 2003. С. 8
3. Игебаева Ф.А. Социальные конфликты и способы их решения. Социально-экономическое развитие общества: система образования и экономика знаний. Сборник статей IV Международной научно-практической конференции. Пенза. 2007. – С. 33
4. Кочерина Н.И. Этика деловых отношений и предупреждение конфликтов / Н.И. Кочерина // Труд и социальные отношения. 2010. №10. С. 20

THE ROLE OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGE

**AUBAKIROVA G.T.,
KENJEBEKOVA A.
KENJEBEKOV N.**

c.ph.s. professor of Foreign and Russian
languages department
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz
Karaganda, Kazakhstan
Undergraduates of Karaganda University
of Kazpotrebsoyuz

Annotation

The article deals with the issue of independent work of students as the basis of teaching a foreign language in higher education in the context of the modern educational paradigm. This article analyses the relationship between educational competence and independent work, reveals the qualitative characteristics and importance of independent work of students in the process of learning a foreign language. Independent work is an integral part of the educational process associated with the formation of students' competencies. In the new educational paradigm, the student turns from a passive listener into an active subject who can correctly formulate the problem, analyze possible solutions, come to the final result and justify the correctness of the chosen option. In this perspective, independent work of students becomes the basis of the educational process.

Keywords: educational process, discipline, independent work of students, interaction, educational competence, academic competence.

In recent years, we have been going through a process of effective integration, the work to expand cooperation and interaction with companies from friendly countries in various areas of the economy, industry, and education is being actively carried out. Observing the processes taking place in society, the fundamental changes in higher education, university professors are revising the content, methods, and approaches of teaching at universities in all areas. During the process of preparing a competent specialist, a professional employee who meets all the requirements of the labor market, it is necessary to reconsider the tasks of the educational process in a university when teaching a foreign language. In order for the training of a specialist to be successful, and the specialist to speak a foreign language like a native language, the student should systematically get acquainted with modern world achievements, keep track of all the world's significant events that are extremely important and necessary in the educational process. Along

with a comprehensive educational work that will help him in his future professional activities, the student himself needs to rethink the existing approaches to the educational process in order to achieve and implement those competencies that are indicated in the work programs of the discipline. But despite many effective transformations that have already taken place in the higher education of the country, the problem of improving the quality of education in the preparation of a professional specialist remains an extremely important problem of higher education. After graduation, specialist must have a good command of a foreign language, possessing all the skills including reading, writing, speaking, listening, but also have the skills to independently obtain necessary information for his further professional activities. And such work is the independent work of Students, which helps to improve student learning in a foreign language.

According to the syllabus, at university, independent work of students in the Norm of self-preparation for practical classes, performing various lexical and grammatical exercises, translating texts, preparing text retellings, preparing original messages, preparing for tests and exams is more than half of the total number of hours allotted for discipline "Foreign language". With a small number of classroom hours, independent work of students in learning a foreign language is of particular importance. The greatest productivity in foreign language lessons is provided by the "tandem" lesson - independent work. At the same time, the lesson can be compared with recording data, and independent work with their reproduction.

Self-education occupies a foreground place in the new education system, since the formation of both general cultural and professional competencies is impossible in the system of transferring mechanical knowledge through the teacher-student line. At the moment, the vector of modernization of the educational paradigm is aimed at changing the guidelines, where the task is to prepare a competent person who can offer an original, non-standard solution to various problems unstable and constantly changing conditions. Formation of readiness to solve problems of independent work in a broad content involves a more problematic study of cartons disciplines using a reflective approach to leasing, the ability to reflect one's vision of the problem, formulating one's own questions. Thus, the independent work of the Student in the light of modern trends in the development of higher education is of particular importance, which was the subject of special consideration in the methodology of teaching foreign languages. In the modern concept of teaching a foreign language, one of the key aspects is the reorientation to productive learning activities, i.e., to the reduction of "external assignment" in the goals, content and technologies of education. In addition, the priority is the development of methods for independent study of language and culture, the Acquisition of personally significant experience in social and communicative activities, since in the face of a shortage of academic hours and an extensive program, most of the material should be studied at home without loss of quality. In the methodological literature and in teaching practice, there is considerable experience in organizing students' independent work in the process of mastering a foreign language at different stages of education. The scientific works of specialists in this field describe cartons forms of organizing classroom and extracurricular independent work, various types of learning tasks and systems of tasks for independent work on mastering various aspects of a foreign language, including the development of educational skills, as well as stimulating and cognitive activities of students. Based on the point of view of the methodologists (L.A. Zimnyaya, N.F. Koryakovtseva, L.D. Tsukanova), one can define independent work as "purposeful, internally motivated, structured by the subject himself ... and corrected by him in terms of process and result, activity", the fulfillment of which requires a high level of self-awareness, reflexivity, self-control and self-discipline [3, p. 250].

Independent work is directly related to academic competence, since the effectiveness of its implementation directly depends on how well the educational competence is formed, the ability and readiness to learn and effectively manage educational activities independently, from setting goals and choosing an acceptable solution to self-control and self-assessment of the result at the first stage with the help of a teacher and at subsequent stages completely independently. The role of the trading subject in independent work belongs to the student, not to the teacher, who fully corresponds to the concept of L.A. Zimnyaya about independent work. According to this concept, independent work includes flexible, indirect management, carried out by both the teacher and the action program, as well as the content of the educational material, which, in turn, should contribute to the development of self-control and self-esteem. In her work, I.A. Zimnyaya uses the term "subject self-regulation": "Self-regulation of a student presupposes the ability to program independent activity, i.e. in relation to the conditions of the corresponding goal of

activity, to select the method of transformation of the specified conditions, the selection of funds for this transformation, the determination of the sequence of individual actions" [1, p. 254]. An important manifestation of self-regulation is also the ability to evaluate the final and intermediate results of their actions. Thus, in order to develop self-regulation, students should have the skills of goal-setting and goal-keeping, modeling their own activities, which is implemented within the framework of like formation of educational competence. This fact once again emphasizes the relationship between academic competence and independent work. The formation of educational competence directly precedes the independent work of students, since its implementation requires the possession of certain skills and abilities. Thus, from all of the above, we can conclude that the ability and readiness for independent work must be purposefully formed with the help of organized educational activities during classroom classes. Students should have a clear understanding of the goals and objectives of learning, the sequence of educational actions when performing tasks, the purpose of each task and its significance for the formation of a particular skill or competence, to achieve this goal, the teacher should help students

master not only individual rules and strategies, but a well-structured system that includes a vision of goals and ways to achieve them, a planning strategy and organization of work with selected material, control criteria and evaluation of their own results. The ability and readiness for independent activity are emerging properties of the psyche of students, and they can be formed only in conditions of transferring methods of solving simple problems to solving more complex ones.

In didactics, three levels of readiness for independent work are distinguished, namely: reproducing, semi— creative and creative [2, p. 113], demonstrating the degree of formation of educational competence and the constant transition from external motivation to internal. N.F. Koryakovtseva designates these levels as controlled practice ("guided" by the teacher), guided practice (conscious alternative choice, i.e. partially controlled practice), and free practice (full independence, i.e. free practice) [4, p. 78]. In addition to the parameters of the degree of formation of educational competence, the gradual transition from External motivation to internal and the increase in the degree of responsibility and independence of the student, the levels proposed by N.F. Koryakovtseva demonstrate the transition from teacher control and evaluation to self-assessment and self-control. In a broad sense, the last two concepts are considered as a component of meta-activity and mean the ability of a person to monitor and critically reflect on the process of his own educational activity. This ability can be presented as the most important indicator of the level of educational competence and the degree of independence of the student. Speaking about self-esteem as an indicator of independence and autonomy of a student in the process of mastering a foreign language, it is possible to designate a certain scale of self—assessment of communicative and educational skills: I am aware — I have mastered independently or with support — I am fluent in an educational situation — I am fluent in an authentic situation - I am able to use and transfer to a new situation - creative (productive) proficiency {4, p. 61). The presented scale of reflexive self-assessment of educational activity can be considered as a scale of formation of educational competence in the field of learning a foreign language, as well as a scale illustrating the dynamics of increasing the degree of independence and autonomy of a student through the level of actual consciousness to the level of conscious control [1, p. 99]. Autonomy in Learning a foreign language is considered as an ability that needs to be learned through a conscious attitude to the learning process. It should be noted that students' autonomy cannot be absolute, since it is based on their academic competence, which is constantly developing as they learn a foreign language. In the modern educational paradigm, special attention is paid to the preparation of the student for the independent solution of professional tasks. To achieve this goal, it is highly advisable to develop a "project" model for organizing independent work of students at the university . It is obvious that in order to create a project, students need a primary theoretical basis, which is formed in the classroom. In such a system, the independent work of students should also be accompanied by constant consultations of the teacher on all issues arising during the implementation of the project. As a result, educational competence is realized, but at the same time there is an orientation towards new forms of independent development of functionally necessary skills and competencies, namely, independent search for information, constructing one's own knowledge, planning one's own actions, obtaining a specific product and evaluating it. Thus, the "project" model of independent work of students becomes a priority in the implementation of the modern educational paradigm. This system of organizing independent work provides a fundamental approach to the entire basic educational program

as a whole, and not just to individual disciplines. Such an integrated approach will ultimately help students focus on the formation of competencies outlined in the state standard of higher education, which relate to setting goals, solving problems, planning, organizing relationships, overcoming problems, reflecting intermediate stages and the project as a whole, teamwork, and the ability to use knowledge and skills, and in general will contribute to improving the quality of education of students in accordance with the requirements of the new educational paradigm,

List of used literature

1. Golub L.N. Development of students' communicative competence in foreign language classes // Actual issues of economics and agribusiness: materials of the VII International Scientific and Practical Conference – M., 2017

2. Samsonov N.I. Independent work in teaching a foreign language / N.I. Samsonov // Young scientist. — 2019. — №7.

3. Zimnaya I.A. Pedagogical psychology; studies. for universities. M., 2000.

4. Koryakovtseva N.F. Modern methods of organizing independent work of foreign language learners: a manual for teachers. M., 2002.

5. Bazhalkina N.S. The content and organization of extracurricular independent work of bachelor students in a foreign language in non-linguistic universities // Bulletin of the Moscow' State Regional University. Series: Pedagogy. 2015 No. 1.

THE ROLE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

ERKINOV T.

JUMAHALIEVA ASEM

NURMAHANOVA ASEMAI

Master's students, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz,
Scientific supervisor - Aubakirova Gulbanu Tursunovna
Karaganda, Kazakhstan

Abstract: The article is devoted to the issue of using Internet resources in English language teaching that contribute to the development of listening skill. Special attention is paid to the aspect of improving the listening skill of undergraduate students of non-language faculties. Teachers can use active listening exercises, visual aids, note-taking, active listening strategies, and feedback to help learners improve their listening skills. By incorporating these techniques into their teaching, teachers can help learners to become more engaged, attentive, and successful listeners

Keywords: English language teaching; Internet resource; listening skill; authentic material; audio material; audio text.

For a long time in methodological literature, listening was considered to be an aspect of foreign language teaching that was not given due attention by teachers [7]. This was explained by the fact that listening skills are automatically developed in learners through their immersion in the language environment and practice, while working on grammatical, lexical and phonetic material [8, 9]. Nowadays, members of society need to develop a high level of proficiency in the listening process because they themselves want to learn how to understand what is said to them in English in face-to-face conversation, in business meetings, on television, in the theater, watching a movie, traveling to foreign countries, listening to audio recordings, etc. [4, 5]. Listening is rightly considered to be the most difficult aspect of English language acquisition. This complexity is explained by overcoming such factors as the nature of the language material, presentation conditions, semantic content, sources of information, as well as individual characteristics of both the speaker (manner of speech, pace, accent) and the listener, his listening experience and many others [6].

On the other hand, listening is a powerful means of learning a foreign language, because it contributes to the assimilation of the lexical composition of the language and its grammatical structure, gives the opportunity to master the sound side of the studied language, its phoneme composition and intonation: rhythm, accent, melody. In one of his recent publications, M. Rost characterized listening as "a necessary type of speech activity because it provides the listener with information. Without understanding information, no learning can begin..." [10].

It should not be forgotten that listening, along with speaking, provides the ability to communicate in a foreign language. Without mastering the ability to distinguish foreign language speech by ear, communication with representatives of other cultures is impossible in principle.

Unfortunately, with two or three academic hours of English per week the teacher cannot pay due attention to the development of students' listening skills. More and more emphasis is placed on independent work, which has become possible thanks to the emergence of Internet resources. As an example, let's take a closer look at some of them:

1. TED (Technology, Entertainment, Design) is a universal online platform with many conferences of leading experts in science, art, design, politics, culture, business, global issues, technology and entertainment. The mission of the conference is to spread unique ideas ("ideas worth spreading") [13]. Recordings of the most prominent speakers can be found on the official TED.com website. Currently, more than 1500 selected lectures with translations into different languages are available on the website. All videos are posted under the Creative Commons BY-NC-ND license, which allows their free distribution [14].

The system of working with such a website, as with any other audio text, is reduced to the following scheme: "sound - text - sound" (♫ + T + ♫). First, students are asked to watch a video clip without subtitles and catch the main meaning. This is followed by a detailed analysis of the text with the help of the subtitles provided and, if the teacher wishes, with the help of additional exercises on vocabulary and grammar. After that, the video is re-watched, during which auditory-visual synthesis takes place, simultaneous broadcasting of sound and image (with subtitles or with the newly analyzed text), which contributes to the development of skills and abilities of listening comprehension and stimulates oral-speech communication of students during further discussion of the video material.

2. ororo.tv [12] is a website that provides access to the latest TV series and some movies with subtitles in different languages that can be turned on and off at the viewer's request.

Watching movies and TV series in the original is of great importance in the process of teaching foreign languages, because it is based on one of the main methodological principles - the principle of visibility. While watching a video film, all types of speech activity are involved. It is known that seen and heard information is memorized five times better than only heard information [3].

Watching authentic video materials is also an effective means of increasing student's motivation to learn a foreign language, as they demonstrate the functioning of the language in the form accepted by its speakers in a natural social context, familiarize them with the norms and rules of communication and behavior, show different types of relationships and illustrate the language of facial expressions and gestures.

Video is a unique medium for teaching speaking and foreign language communication [2].

It is worth noting here that in such radio programs as, for example, BBC Learning English - 6 minute English [15], podcast hosts are native speakers, so it is possible to listen to and learn the living language as it is used by ordinary residents of English-speaking countries, i.e. authentic material is used. The podcasts are divided into 3 levels: first - for beginners (elementary), second - for learners with intermediate knowledge of English (lower intermediate and intermediate), third - for learners with upper-intermediate knowledge (upper-intermediate). The advantage of the BBC Learning English project is that the pace of speech of the dialog is different depending on the level of language training. In 6 Minute English there are inserts from dialog in English by BBC correspondents, besides, there are explanations of new English words and expressions. It should be noted that all explanations are given in English only. Moreover, the podcasts are accompanied by scripts (text version of the program).

It should be highlighted that many foreign language learners do not realize that when they listen to their native speech, they are not really listening to every word; moreover, they underestimate the fact that human beings closely link linguistic knowledge with existing experience and knowledge of concepts such as topic and culture. Fairch and Kasper point out that absolute comprehension of an audio text is a

misconception of how the natural process of perceiving information in one's native language occurs [6]. The effort to understand everything does not lead to effective results, causes fatigue and ultimately leads to failure.

In our opinion, it is necessary to teach students to select relevant information by ignoring irrelevant information, i.e. to teach them to do as they do in their native language [1]. The main thing is to develop the skill of guessing, to learn to anticipate what the speaker might be talking about, what the speaker might say in a given situation, thus leveling out possible lacuna in perception.

Internet resources are an effective means of organizing educational space, support social relations, as they allow participants of the learning process to carry out joint activities, use the latest materials in various formats, and train various types of speech activity. Authentic educational audio material is interesting, informative and informative, accessible to understanding, corresponds to the modern reality of the foreign-language society and creates favorable conditions for students to master new country information, speech behavior of native speakers, contributes to their acquaintance with the living language, everyday life of the people, its culture, modern realities.

REFERENCES:

1. Елухина Н. В. Обучение слушанию иноязычной речи // ИЯШ. – 1996. – № 5. – С. 20–22.
2. Казанцев А. Ю., Казанцева Г. С. Эффективные формы и методы в обучении аудированию иноязычной речи студентов в неязыковом ВУЗе на примере английского языка. Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). – 2015. – С. 153.
3. Малинина И. А. Использование Интернет-ресурсов второго поколения Web 2.0 в обучении аудированию // Молодой ученый. – 2012. – № 11. – С. 446–448.
4. Anderson A., Lynch T. Listening. Oxford: OUP, 1993.
5. Brown G. Twenty-five years of teaching listening comprehension // Forum. – 1987. 25, 4. P. . 11–15.
6. Faerch C., Kasper G. The role of comprehension in second language learning. Applied Linguistics. – 1986. 7/3. – P. 257–274.
7. Hedge T. Teaching and learning in the language classroom. Oxford: OUP, 2008. – P. 227–258.
8. Richards J.C. “Listening comprehension: approach, design, procedure”. In: M. H. Long and J. C. Richards (eds.), Methodology in TESOL: A Book of Readings. Heinle and Publishers, 1987. – P. 161–176.
9. Rivers W., Temperley M. 1978. A practical guide in the teaching of English. New York: Oxford University Press; Celce-Murcia. 1995. ‘Discourse analysis and the teaching of listening’ in G. Cook and B. Seidlhofer (eds.). P. 363–377.
10. Rost M. Introducing listening. Penguin, 1994. P. 94.
11. <http://www.bbc.co.uk/podcasts>
12. <https://ororo.tv/ru>

ВЛАСТЬ И ЛИДЕРСТВО В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИЕЙ

КУРМАЕВА В.Н.

студент группы МН-23-4с

РЫМБЕКОВ С.Е.

Научный руководитель, магистр, старший преподаватель
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Власть и лидерство являются ключевыми аспектами успешного управления организацией. Эта статья исследует определение власти и лидерства, их взаимосвязь и влияние на организационную культуру. Рассматривается роль власти и лидерства в формировании стратегических приоритетов, создании эффективных команд и установлении сбалансированного

подхода к управлению. Также обсуждаются инструменты и методы управления, способствующие развитию эффективного лидерства и улучшению корпоративной эффективности. Ключевые характеристики эффективного лидера анализируются с учетом их влияния на успех организации и создание вдохновляющей рабочей среды.

Ключевые слова: власть и лидерство, определение, взаимосвязь, организационная культура, инструменты и методы, эффективный лидер, характеристики, успех, корпоративная культура.

Власть и лидерство являются двумя фундаментальными аспектами управления организацией, определяющими ее эффективность, направление развития и способность достижения поставленных целей. В современном бизнесе и управлении эти концепции играют ключевую роль в формировании корпоративной культуры, создании эффективных команд и установлении стратегических приоритетов. Давайте рассмотрим основные аспекты и взаимосвязь власти и лидерства в управлении организацией.

Определение власти и лидерства. Власть представляет собой способность оказывать влияние на других людей, контролировать их поведение и принимать решения. Она может быть формальной, основанной на должности и иерархии, или неформальной, основанной на личных качествах и экспертизе. Лидерство, с другой стороны, это способность вдохновлять, мотивировать и направлять людей к достижению общих целей. Лидеры часто обладают харизмой, ведущими качествами и умением создавать вдохновляющее окружение.

Взаимосвязь власти и лидерства. Хотя власть и лидерство часто рассматриваются как разные концепции, они тесно взаимосвязаны в контексте управления организацией. Лидер может использовать свою власть для достижения поставленных целей и реализации стратегических планов. Однако важно помнить, что власть без лидерских качеств может привести к авторитарности и сопротивлению со стороны сотрудников. Именно поэтому эффективные лидеры стремятся к сбалансированному подходу, комбинируя власть с эмпатией, мотивацией и уважением к своей команде.

Власть и лидерство в организационной культуре. Организационная культура играет важную роль в определении взаимосвязи между властью и лидерством. В некоторых компаниях преобладает авторитарный стиль управления, где власть распределена иерархически, а лидерство основано на контроле и директивности. В других организациях ценятся более демократические принципы, где лидеры выступают в роли наставников, вдохновителей и поддерживают развитие личности сотрудников.

Инструменты и методы управления властью и лидерством. Для эффективного управления властью и лидерством в организации используются различные инструменты и методы. Это могут быть программы развития лидерства, тренинги по управлению конфликтами, системы мотивации и вознаграждения, а также разработка прозрачных и справедливых правил и процедур.

Лидерство играет решающую роль в успехе организации, определяя направление развития, эффективность команды и мотивацию сотрудников. Эффективный лидер обладает определенными качествами и выполняет ключевые функции, которые формируют основу успешного управления организацией.

Характеристики Эффективного Лидера

1. Видение и Направленность: Эффективный лидер имеет четкое видение будущего организации и стремится к достижению высоких результатов.

2. Коммуникация и Эмпатия: Лидер обладает отличными коммуникативными навыками и способностью эмпатии, что помогает установить доверительные отношения с сотрудниками.

3. Мотивация и Вдохновение: Он способен мотивировать и вдохновлять свою команду, создавая атмосферу сотрудничества и стремления к достижению общих целей.

4. Адаптивность и Инновации: Лидер гибко адаптируется к изменяющимся условиям рынка, стимулируя инновационный подход к решению задач.

5. Принятие Решений и Руководство: Он принимает ответственные решения и эффективно управляет процессами в организации, обеспечивая достижение стратегических целей.

Ключевые Функции Лидера в Управлении Организацией

1. Развитие и Стратегическое Планирование: Лидер определяет стратегические приоритеты и разрабатывает планы развития организации.

2. Управление Командой и Мотивация Сотрудников: Он создает эффективную команду, распределяет обязанности и мотивирует сотрудников к достижению высоких результатов.

3. Коммуникация и Взаимодействие: Лидер поддерживает открытую коммуникацию в организации, устанавливает доверительные отношения и стимулирует сотрудничество между различными отделами.

4. Решение Проблем и Конфликтов: Он эффективно управляет конфликтами и решает проблемы, возникающие в рабочей среде, обеспечивая стабильность и производительность.

5. Развитие Лидерских Качеств: Лидер постоянно развивает свои лидерские качества, обучается новым методам управления и внедряет инновационные подходы в работу организации.

Эффективное лидерство является ключевым элементом успешного управления организацией, способствуя ее развитию, росту и достижению поставленных целей.

Власть:

Виды власти: В организациях применяются различные виды власти, такие как формальная власть (основанная на должности и полномочиях), экспертная власть (основанная на знаниях и опыте), референтная власть (основанная на харизме и личной привлекательности), мощностная (контроль над ресурсами и информацией) и другие.

Использование власти: Успешные руководители умеют эффективно использовать власть, чтобы достигать целей организации и мотивировать сотрудников. Это включает в себя умение делегировать полномочия, убеждать, управлять конфликтами и принимать решения.

Лидерство:

Характеристики лидера: Лидер обладает такими качествами как вдохновляющая коммуникация, эмпатия, способность к принятию рисков, стратегическое мышление, умение развивать и мотивировать команду.

Стили лидерства: Существует несколько стилей лидерства, такие как авторитарный, демократический, трансформационный и т. д. Каждый стиль имеет свои особенности и применяется в зависимости от ситуации и целей организации.

Лидер как катализатор изменений: Лидер играет важную роль в приведении организации к изменениям и развитию. Он стимулирует инновации, формирует видение будущего и организует усилия команды для достижения общих целей.

Сбалансированный подход:

Управление властью и лидерством: Эффективное управление включает в себя сбалансированный подход к власти и лидерству. Это означает не только использование полномочий, но и развитие лидерских качеств, создание вдохновляющей корпоративной культуры и установление доверительных отношений в коллективе.

Создание эффективной рабочей среды: Лидерство и власть должны направляться на создание рабочей среды, где сотрудники могут проявлять свой потенциал, чувствовать себя важными и вдохновленно работать для достижения общих целей.

Взаимосвязь власти и лидерства:

Лидер как носитель власти: Лидер обычно обладает определенной властью, связанной с его положением в организации или личными качествами. Однако истинная сила лидера заключается не только в его власти, но и в его способности вдохновлять и мотивировать других.

Влияние лидерства на эффективность организации: Качественное лидерство способствует повышению производительности, улучшению клиентского опыта, уменьшению текучести кадров и созданию устойчивой и инновационной культуры.

Развитие лидерских навыков:

Обучение и тренинги: Для улучшения лидерских качеств важно осуществлять обучение и тренинги как для текущих руководителей, так и для потенциальных лидеров внутри организации.

Менторство и коучинг: Менторство и коучинг помогают развивать лидерский потенциал сотрудников, помогая им лучше понять свои сильные стороны и области для улучшения.

Управление изменениями:

Лидерство в период изменений: Время изменений требует особого лидерского подхода, который включает в себя умение коммуницировать, убеждать и мотивировать сотрудников к принятию и внедрению изменений.

Преодоление сопротивления: Лидер должен быть способен эффективно управлять сопротивлением к изменениям, помогая людям понять и принять необходимые изменения для развития организации.

Этика и ответственность:

Этика в управлении: Лидерство должно основываться на высоких этических стандартах, включая справедливость, прозрачность, уважение к сотрудникам и ответственность за принимаемые решения.

Устойчивое лидерство: Современные лидеры также должны учитывать влияние своих решений на окружающую среду, общество и будущие поколения, стремясь к устойчивому и ответственному развитию.

Власть и лидерство являются неотъемлемыми элементами успешного управления организацией. Понимание их взаимосвязи и использование сбалансированного подхода помогают создать эффективную и вдохновляющую рабочую среду, способствующую достижению высоких результатов и росту организации.

В контексте успешного управления организацией, власть и лидерство играют ключевую роль, оказывая значительное влияние на эффективность работы и достижение поставленных целей. Понимание взаимосвязи между этими двумя элементами и использование сбалансированного подхода существенно влияют на создание вдохновляющей и продуктивной рабочей среды.

Власть в организации представляет собой возможность принятия решений, контроля над ресурсами и влияния на действия других сотрудников. Она может быть формальной, основанной на должности и полномочиях, а также неформальной, основанной на личной харизме, знаниях и опыте. Умение эффективно использовать власть в сочетании с лидерскими качествами способствует созданию эффективной организационной структуры и решению сложных задач.

Лидерство, с другой стороны, относится к способности вдохновлять и мотивировать людей, руководить ими к достижению общих целей. Это включает в себя умение коммуницировать, развивать взаимоотношения, решать конфликты и принимать ответственность за результаты. Лидерство может проявляться как в форме формального руководства, так и в неформальных отношениях внутри коллектива.

Сбалансированный подход к власти и лидерству подразумевает умение управлять организацией таким образом, чтобы не только эффективно использовать ресурсы и достигать целей, но и создавать вдохновляющую и поддерживающую среду для сотрудников. Это включает в себя развитие лидерских качеств у руководителей, построение доверительных отношений с персоналом, поддержку инноваций и развитие корпоративной культуры, способствующей росту и развитию организации в целом.

Список литературы:

1. Браун, Б., & Джонсон, К. (2020). Власть и лидерство в менеджменте: современные подходы и практические стратегии. Издательство Harper Business.
2. Картер, Д., & Смит, А. (2020). Управление властью и лидерством в организационной культуре. Издательство McGraw-Hill Education.
3. Форд, Дж., & Уилсон, Р. (2020). Власть и лидерство: эффективные стратегии для современных организаций. Издательство Pearson.
4. Харрисон, Л., & Тейлор, М. (2020). Искусство лидерства: ключевые характеристики и методы эффективного управления. Издательство Wiley.
5. Мартинес, Х., & Гарсия, А. (2020). Управление властью и лидерством в международных организациях: стратегии и методы. Издательство Cambridge University Press.

6. Ли, С., & Чжан, Д. (2020). Власть и лидерство в цифровой эпохе: современные вызовы и возможности для менеджеров. Издательство Palgrave Macmillan.
7. Лопес, М., & Сантос, Р. (2020). Эффективное лидерство в управлении проектами: стратегии и практические рекомендации. Издательство Springer.
8. Нгуен, Т., & Ли, В. (2020). Инновационное лидерство в современных организациях: ключевые аспекты и методы. Издательство Emerald Publishing.
9. Смит, Дж., & Джонс, Р. (2020). Управление властью и лидерством в малых и средних предприятиях: вызовы и возможности. Издательство Routledge.
10. Уилсон, М., & Линдсей, С. (2020). Лидерство и стратегическое управление: современные подходы и инновационные стратегии для менеджеров. Издательство Harvard Business Review Press.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

АБДУРАХИМОВА У.У.

студент группы МН-23-2

РЫМБЕКОВ С.Е.

Научный руководитель, магистр, старший преподаватель
Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан

Аннотация. Трудовые ресурсы являются ключевым элементом любого предприятия, играя решающую роль в его конкурентоспособности и устойчивости. Они включают всех работников, которые вносят свой вклад в производство товаров и услуг. Роль трудовых ресурсов трудно переоценить, так как они непосредственно влияют на эффективность и результативность деятельности предприятия. В разных странах применяются уникальные подходы к управлению трудовыми ресурсами, учитывающие культурные, экономические и социальные особенности.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, конкурентоспособность, устойчивость организации, эффективность, результативность, корпоративная культура, долгосрочная занятость, лояльность, стабильность.

Трудовые ресурсы являются ключевым элементом любого предприятия. Они включают в себя всех работников, которые вносят свой вклад в производство товаров и услуг, обеспечивая тем самым конкурентоспособность и устойчивость организации. Роль и значение трудовых ресурсов сложно переоценить, так как они непосредственно влияют на эффективность и результативность деятельности предприятия.

Трудовые ресурсы играют решающую роль в успехе предприятий по всему миру. Разные страны применяют свои уникальные подходы к управлению трудовыми ресурсами, учитывая культурные, экономические и социальные особенности. Рассмотрим примеры из различных стран.

Япония. Корпоративная культура и долгосрочная занятость: В Японии традиционно ценятся долгосрочные трудовые отношения. Многие японские компании стремятся обеспечить пожизненное трудоустройство своим сотрудникам. Это способствует высокой лояльности и стабильности в коллективе.

Кайдзен: Концепция кайдзен (непрерывное улучшение) широко применяется в японских компаниях. Сотрудники активно участвуют в процессах улучшения и оптимизации работы, что повышает производительность и качество продукции.

Групповая работа: Японские предприятия делают акцент на командной работе и взаимопомощи. Коллективный дух способствует более эффективному решению задач и укрепляет корпоративную культуру.

Германия. Дуальная система образования: В Германии существует система дуального образования, сочетающая теоретическое обучение в учебных заведениях и практическое обучение

на предприятиях. Это позволяет готовить высококвалифицированных специалистов, которые сразу готовы к работе в реальных условиях.

Профсоюзы и рабочие советы: Профсоюзы играют важную роль в Германии, защищая права работников и обеспечивая справедливые условия труда. Рабочие советы участвуют в принятии решений, касающихся трудовых условий, что способствует поддержанию баланса интересов работодателей и сотрудников.

Высокие стандарты качества: Немецкие компании известны своими высокими стандартами качества. Это требует от работников высокого уровня квалификации и ответственности, что, в свою очередь, положительно влияет на конкурентоспособность продукции.

США. Гибкость на рынке труда: В США рынок труда отличается высокой гибкостью. Компании могут быстро адаптироваться к изменениям экономической ситуации, изменяя численность персонала и структуры управления.

Инновации и предпринимательство: Американские предприятия активно внедряют инновации и поощряют предпринимательскую инициативу среди сотрудников. Это способствует развитию новых идей и технологий, улучшению производственных процессов и созданию конкурентных преимуществ.

Диверсификация и инклюзия: В США большое внимание уделяется вопросам диверсификации и инклюзии на рабочем месте. Принятие многообразия помогает создавать более творческую и продуктивную рабочую среду, улучшает корпоративную культуру и привлекает широкий спектр талантов.

Китай. Масштаб производства: Китайские предприятия часто работают в условиях масштабного производства, что требует большого количества трудовых ресурсов. Низкая стоимость труда в сочетании с высокой производительностью позволяет китайским компаниям быть конкурентоспособными на глобальном рынке.

Государственное регулирование: В Китае государство играет активную роль в регулировании рынка труда и развитии трудовых ресурсов. Государственные программы и инициативы направлены на улучшение условий труда, повышение квалификации работников и поддержку занятости.

Фокус на обучении и развитии: Китай активно инвестирует в образование и профессиональное обучение, стремясь повысить квалификацию рабочей силы и адаптировать ее к требованиям современной экономики. Это помогает компаниям оставаться конкурентоспособными и инновационными.

Индия. Демографическое преимущество: Индия обладает молодым и быстро растущим населением, что предоставляет предприятиям значительные трудовые ресурсы. Это демографическое преимущество создает возможности для быстрого роста и расширения бизнеса.

Аутсорсинг и ИТ-индустрия: Индия является мировым лидером в области аутсорсинга и ИТ-услуг. Высококвалифицированные специалисты в области информационных технологий и низкая стоимость труда позволяют индийским компаниям предоставлять конкурентоспособные услуги на глобальном рынке.

Инвестирование в образование: Правительство и частные компании активно инвестируют в образование и развитие человеческого капитала. Это способствует подготовке высококвалифицированных кадров, необходимых для роста и развития экономики.

Роль трудовых ресурсов

1. **Производительность труда:** Работники являются основным источником выполнения производственных задач. Высококвалифицированные и мотивированные сотрудники способны существенно повысить производительность труда, что, в свою очередь, приводит к увеличению объема выпускаемой продукции и снижению издержек.

2. **Инновации и развитие:** Креативные и инициативные сотрудники вносят новые идеи и предложения, способствующие развитию и улучшению производственных процессов. Они могут быть источником инноваций, что позволяет предприятию адаптироваться к изменениям на рынке и опережать конкурентов.

3. Качество продукции: Качество товаров и услуг напрямую зависит от квалификации и опыта работников. Компетентные и ответственные сотрудники обеспечивают высокое качество продукции, что является залогом удовлетворенности клиентов и долгосрочного успеха предприятия.

4. Корпоративная культура: Работники формируют корпоративную культуру, которая влияет на общий климат в организации. Позитивная корпоративная культура способствует укреплению командного духа, повышению лояльности сотрудников и снижению текучести кадров.

Значение трудовых ресурсов

1. Экономическая эффективность: Эффективное использование трудовых ресурсов позволяет предприятию снижать издержки и увеличивать прибыль. Правильное распределение задач, обучение и развитие персонала способствуют оптимизации производственных процессов и повышению рентабельности.

2. Конкурентоспособность: Компетентные и мотивированные сотрудники являются важным конкурентным преимуществом. Они позволяют предприятию быстрее реагировать на изменения в потребностях клиентов, улучшать качество продукции и предоставлять лучшие услуги по сравнению с конкурентами.

3. Социальная ответственность: Предприятия, которые заботятся о своих трудовых ресурсах, создают положительный имидж в глазах общественности. Социально ответственные работодатели привлекают лучших специалистов и формируют лояльную клиентскую базу.

4. Устойчивое развитие: Инвестиции в развитие и обучение персонала способствуют долгосрочному успеху предприятия. Компании, которые вкладывают в своих сотрудников, получают устойчивое конкурентное преимущество, так как их работники более адаптивны к изменениям и готовы к выполнению новых задач.

Эффективное управление трудовыми ресурсами требует системного подхода и включает несколько ключевых аспектов:

1. Подбор и адаптация персонала: Процесс подбора начинается с анализа потребностей предприятия и создания профилей должностей. Важно привлекать сотрудников с нужными навыками и качествами. Адаптация новых работников помогает им быстрее войти в рабочий процесс и интегрироваться в коллектив.

2. Обучение и развитие: Постоянное обучение и повышение квалификации сотрудников обеспечивает их профессиональный рост и развитие. Это включает проведение тренингов, семинаров, курсов повышения квалификации и создание индивидуальных планов развития.

3. Мотивация и стимулирование: Мотивация работников является важным фактором их продуктивности. Важны как материальные стимулы (зарплата, премии, бонусы), так и нематериальные (признание, карьерный рост, корпоративные мероприятия). Разработка эффективной системы мотивации помогает удерживать таланты и повышать их производительность.

4. Оценка и аттестация: Регулярная оценка труда сотрудников позволяет выявлять сильные и слабые стороны, определять направления для развития и корректировать рабочие процессы. Аттестация сотрудников помогает в принятии решений о продвижении, обучении и развитии персонала.

5. Управление карьерой: Создание условий для карьерного роста сотрудников способствует повышению их лояльности и мотивации. Важно разрабатывать карьерные лестницы, предлагать возможности для профессионального и личностного роста.

6. Создание благоприятных условий труда: Комфортные условия труда включают удобные рабочие места, гибкий график работы, социальные гарантии и поддержку баланса между работой и личной жизнью. Это способствует улучшению самочувствия сотрудников и снижению уровня стресса.

Влияние цифровизации на трудовые ресурсы

С развитием технологий и цифровизации меняются требования к трудовым ресурсам и подходы к их управлению. Основные изменения включают:

1. Автоматизация процессов: Внедрение автоматизированных систем позволяет уменьшить рутинные задачи и высвободить время сотрудников для выполнения более сложных и творческих задач. Это требует переобучения и адаптации работников к новым условиям труда.

2. Удаленная работа: Развитие цифровых технологий позволяет сотрудникам работать удаленно, что расширяет возможности найма и увеличивает гибкость рабочего процесса. Однако это также требует новых подходов к управлению и мотивации дистанционных сотрудников.

3. Анализ данных и искусственный интеллект: Использование данных и ИИ для управления трудовыми ресурсами позволяет более точно оценивать производительность, прогнозировать потребности в кадрах и разрабатывать эффективные стратегии управления персоналом.

4. Новые навыки и компетенции: Цифровизация требует от сотрудников владения новыми навыками, такими как работа с данными, управление проектами, цифровая грамотность. Постоянное обучение и развитие становятся необходимыми условиями для соответствия новым требованиям рынка труда.

Трудовые ресурсы играют ключевую роль в обеспечении эффективности и конкурентоспособности предприятия. Их значение невозможно переоценить, так как они являются основным источником производительности, инноваций и качества продукции. Успех любой организации напрямую зависит от уровня квалификации, мотивации и удовлетворенности её сотрудников. Поэтому инвестирование в развитие и обучение персонала, создание благоприятных условий труда и формирование позитивной корпоративной культуры должны быть приоритетными задачами для каждого предприятия. Эффективное управление трудовыми ресурсами способствует повышению производительности, улучшению качества продукции и услуг, а также укреплению конкурентоспособности компании. В условиях цифровизации и быстрого изменения требований рынка предприятия должны быть готовы к адаптации и внедрению новых технологий и подходов к управлению персоналом. Инвестиции в развитие сотрудников и создание благоприятных условий труда — это залог долгосрочного успеха и устойчивого роста компании.

Список литературы:

11. Брюстер, К., Майрхофер, В., & Смайл, А. (2020). *Международное управление человеческими ресурсами*. Издательство SAGE.
12. Коллингс, Д. Г., & Ишичеи, М. (2020). *Справочник по международному управлению человеческими ресурсами*. Издательство Routledge.
13. Калиджури, П., & Боначе, Х. (2020). *Управление глобальной рабочей силой*. Издательство Wiley.
14. Райхе, Б. С., Харзинг, А.-В., & Тенцер, Х. (ред.). (2020). *Международное управление человеческими ресурсами*. Издательство SAGE.
15. Спэрроу, П. Р., Брюстер, К., & Чунг, К. (2020). *Глобализация управления человеческими ресурсами*. Издательство Routledge.
16. Шталь, Г. К., & Тунг, Р. Л. (2020). *Справочник по исследованию международного управления человеческими ресурсами*. Издательство Edward Elgar.
17. Вайман, В., Скаллион, Х., & Коллингс, Д. Г. (2020). *Управление талантами на практике: Интегрированный и динамический подход*. Издательство Routledge.
18. Варма, А., Будхвар, П. С., & Пихлер, С. (ред.). (2020). *Системы управления производительностью: Международная перспектива*. Издательство Routledge.
19. Тарик, И., Бриско, Д. Р., & Шулер, Р. С. (2020). *Международное управление человеческими ресурсами: Политики и практики для многонациональных предприятий*. Издательство Routledge.
20. Андресен, М., & Новак, К. (2020). *Управление человеческими ресурсами в трансграничных слияниях и поглощениях*. Издательство Routledge.

ОСОБЕННОСТИ ТЕХНОЛОГИИ ПРОДВИЖЕНИЯ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА ПОСРЕДСТВОМ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА

ИДРИСОВА А. К.

Ведущий специалист отдела
государственных закупок
НАО Карагандинский университет
имени академика ЕАБукетова

Социальные медиа оказывают влияние на процесс покупки туристических услуг, облегчая доступ к информации и способствуя визуальному восприятию предложений. Особенностью туристического продукта является его визуализация, что крайне важно, учитывая, что большинство туристических услуг потребитель оценивает в момент потребления. Социальные сети, благодаря своей способности представлять продукт визуально, значительно упрощают задачу компаний по привлечению и удержанию клиентов, используя фото- и видеоконтент для вызова положительных эмоций и стимулирования желания посетить место [1].

Таким образом, социальные медиа играют ключевую роль в стратегии туристического маркетинга, улучшая информационное обеспечение и стимулируя спрос на туристические услуги через эффективное визуальное представление и создание положительных ассоциаций с туристическими направлениями.

Анализ деятельности Всемирной туристской организации (UNWTO) показывает стратегическое использование социальных сетей для продвижения устойчивого туризма. В 2017 году организация запустила интернет-кампанию «Travel.Enjoy.Respect», направленную на развитие идеалов устойчивого туризма. Эффект от кампании демонстрирует продолжающееся влияние социальных сетей, где хэштег #TravelEnjoyRespect продолжает использоваться активными путешественниками.

В контексте потребительского поведения, данные показывают, что 89% миллениалов используют онлайн-информацию для планирования путешествий, в основном ориентируясь на контент, увиденный в социальных сетях. Это подтверждает рост важности электронных рекомендаций и отзывов в процессе принятия решений о путешествиях. Социальные сети стали ключевым инструментом в сфере туристического маркетинга, влияя на поведение потребителей и способствуя распространению информации о туристических продуктах и услугах. Таким образом, динамика взаимодействия потребителей с туристическими брендами через социальные медиа указывает на необходимость адаптации маркетинговых стратегий к новым информационным реалиям [2].

Взаимодействие с аудиторией через социальные медиа предоставляет брендам значительные стратегические преимущества, в том числе возможность использования контента, созданного пользователями. Этот тип контента часто воспринимается потребителями как более автентичный и надёжный по сравнению с традиционной рекламой, поскольку отсутствует корпоративное влияние. Привлечение потребителей к созданию контента не только увеличивает вовлеченность и доверие, но и позволяет компаниям получать обратную связь в реальном времени, что критично для оперативной адаптации маркетинговых стратегий [3].

Инфлюенсеры играют важную роль в формировании общественного мнения, их рекомендации могут значительно повлиять на поведение потребителей. Взаимодействие через социальные сети позволяет отделам по работе с клиентами оперативно реагировать на отзывы, вопросы и жалобы, обеспечивая качественную поддержку и поддержание положительного имиджа бренда.

Цифровой мониторинг социальных медиа дает компаниям доступ к аналитическим данным, позволяющим разработать детальные портреты целевой аудитории и адаптировать продуктовые предложения в соответствии с текущими потребностями потребителей. Это, в свою очередь, увеличивает шансы на успешное взаимодействие с рынком и укрепление позиций бренда.

В современной экономической практике туризм и взаимодействие с потребителями через социальные сети играют ключевую роль в формировании потребительского спроса. Люди, считающие путешествия своим хобби, активно ищут информацию о новых направлениях, что создаёт информационное насыщение. Создание и поддержание сообществ в социальных сетях является стратегическим инструментом для компаний, позволяющим им не только демонстрировать свои товары или услуги, но и становиться центром сбора и распространения уникальной информации, связанной с туризмом и смежными отраслями.

Форумы в социальных сетях служат важной площадкой для обмена отзывами и мнениями, что способствует принятию решений на стадии предварительного выбора туристского продукта. Эффективное управление такими платформами может значительно увеличить восприятие ценности предлагаемого продукта, повышая его привлекательность и стимулируя сбыт [4].

Анализируя роль социальных сетей в современной экономике, следует особо выделить феномен персонализации информации, который значительно усиливает эффективность маркетинговых стратегий. Создание профессиональных аккаунтов в сфере туризма и гостеприимства привлекает внимание клиентов, стремящихся к приобретению высококачественных услуг. Это разделяет профили на две категории: аккаунты, наполненные исключительно рекламными материалами, которые обычно не пользуются популярностью, и аккаунты, предоставляющие уникальную информацию о личной жизни специалистов, их профессиональном опыте и знаниях о туристических направлениях.

Взаимодействие с профессиональными аккаунтами, которые раскрывают жизнь и достижения специалистов, значительно укрепляет доверие и лояльность клиентов. Такая стратегия позволяет формировать положительный имидж специалистов и их организаций, увеличивая вероятность выбора их услуг потребителями, уверенными в их профессионализме и надёжности.

Анализируя динамично развивающиеся социальные медиа, следует признать, что непрерывное изучение новых тенденций является критически важным для обеспечения конкурентоспособности бизнеса. В контексте туристической индустрии, присутствие квалифицированного SMM-специалиста в команде необходимо для эффективного использования этого инструмента. Исследования показывают, что самостоятельное управление социальными медиа менеджерами без соответствующих навыков приводит к низкой рентабельности маркетинговых затрат и может нанести ущерб репутации компании.

Статистические данные подтверждают, что компании, инвестирующие в профессиональное управление социальными медиа, демонстрируют значительно более высокую эффективность своих кампаний по сравнению с теми, кто предпочитает традиционные маркетинговые стратегии. Таким образом, для улучшения бизнес-результатов и укрепления позиций на рынке руководителям следует серьезно относиться к возможностям, которые предоставляют социальные медиа, и обеспечить наличие высококвалифицированных специалистов в своих командах [5].

Социальные медиа представляют собой мощный инструмент для анализа и взаимодействия с целевой аудиторией в туристической индустрии. Эффективное использование этих платформ обеспечивает компаниям возможность для глубокого понимания потребностей и интересов потенциальных клиентов благодаря продвинутым инструментам таргетирования. Благодаря низким затратам на коммуникацию и высокой оперативности передачи информации, социальные медиа способствуют быстрой и масштабной дистрибуции контента. Специализированная экспертиза SMM-специалистов усиливает эту динамику, позволяя создавать уникальный и ценный контент, который напрямую откликается на запросы аудитории, тем самым укрепляя связь между брендом и его потребителями.

Одним из ярких примеров стратегического использования социальных медиа значится кампания UNWTO «Travel.Enjoy.Respect», данная компания способствовала продвижению устойчивого туризма, но и продемонстрировала долгосрочное воздействие хэштегов в социальных сетях на поведение потребителей. Данный факт подтверждается тем, что хэштег продолжает активно использоваться путешественниками, что свидетельствует о влиянии социальных медиа на формирование общественного мнения и потребительского спроса.

В дополнение, платформы такие как Instagram и TripAdvisor занимают центральную роль в

цифровой экономике, предоставляя возможности для обмена мнениями и информацией. Поведенческие исследования показывают, что более 97% миллениалов активно делятся визуальным контентом вовремя и после путешествий, что усиливает эффект «сарафанного радио» и способствует формированию положительного восприятия туристических направлений.

Следует отметить, что социальные медиа уникальны своей способностью к быстрой генерации и распространению контента, что значительно влияет на процессы принятия решений и покупки. Маркетинговые стратегии, основанные на использовании социальных сетей, требуют акцентирования на качественном контенте и персонализации взаимодействия с клиентами, что обеспечивает углубление пользовательского взаимодействия и укрепление лояльности к брендам.

В современной практике туризма, успешные компании активно используют информационные технологии для оптимизации своих маркетинговых стратегий, причем первостепенным аспектом значится внедрение образовательных программ для повышения навыков использования социальных медиа среди сотрудников. Указанный факт позволяет не только улучшить качество предоставляемых услуг, но и значительно усилить конкурентоспособность на рынке.

В заключение, социальные сети остаются мощным инструментом в руках маркетологов, способствуя расширению рыночной доли и укреплению позиций туристических брендов.

Список литературы

- 1 Социальные медиа [Электронный ресурс] / Википедия: свободная энциклопедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Социальные_медиа (дата обращения: 05.03.2024)
- 2 Social media [Electronic resource] / Merriam-Webster dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20media> (дата обращения: 05.03.2024)
- 3 Social networking [Electronic resource] / Merriam-Webster dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20networking> (дата обращения: 05.03.2024)
- 4 Гиллен П. Новые агенты влияния // USA: Society for New Communications Research. – 2019. – 80 с.
- 5 Шестёркина Л.П., Боркина И.Д. Основные характеристики новых социальных медиа [Электронный ресурс] // Учёные записки ЗабГУ. Серия: Филология, история, востоковедение. – 2018. – №2. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-harakteristiki-novyh-sotsialnyh-media> (дата обращения: 05.03.2024)

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРОПЕРАТОРОВ В КАЗАХСТАНЕ

КУЛОВ О.А
Эксперт ЦРНИИМ
Карагандинский
Университет
Казпотребсоюза

Законодательный аспект гласит согласно Закону РК "О туристской деятельности" Туристский оператор (далее – туроператор) – физическое или юридическое лицо, осуществляющее туристскую операторскую деятельность, туристскую операторскую деятельность в сфере внутреннего, въездного или выездного туризма;

Туристская операторская деятельность (далее – туроператорская деятельность) – предпринимательская деятельность физических или юридических лиц, имеющих лицензию на данный вид деятельности, по формированию, продвижению и реализации туристского продукта в сфере выездного туризма через турагентов и туристского продукта в сфере въездного и внутреннего туризма туристам, в том числе через турагентов;

Туроператоры относятся к субъектам туристской деятельности.

Согласно ст. 15 Закона "О туристской деятельности" - Туроператор в сфере выездного туризма при осуществлении туроператорской деятельности в сфере выездного туризма обязан заключить договор обязательного страхования туриста в отношении каждого туриста, выезжающего за рубеж.

2. В соответствии с Законом Республики Казахстан "О разрешениях и уведомлениях":

– туроператорская деятельность в сфере выездного туризма является лицензируемым подвидом деятельности;

– туроператорская деятельность в сфере въездного и внутреннего туризма является лицензируемым подвидом деятельности;

Приостановление или прекращение действия лицензии на туроператорскую деятельность влечет запрет на оказание туристских услуг, за исключением обязательств, вытекающих из ранее заключенных договоров [1].

Приостановление действия лицензии на туроператорскую деятельность, прекращение действия лицензии на туроператорскую деятельность осуществляются в порядке, предусмотренном законами Республики Казахстан.

Туроператор обеспечивает оказание туристам всех услуг, входящих в туристский продукт, самостоятельно или с привлечением третьих лиц, на которых туроператором возлагается исполнение части или всех его обязательств перед туристами.

Количество туроператоров в РК неизвестно, так как не существует республиканского реестра туроператоров, хотя данный вид предпринимательской деятельности подлежит лицензированию. В соответствии с «Законом о туристской деятельности туристская операторская деятельность (туроператорская деятельность) - это предпринимательская деятельность физических и (или) юридических лиц, имеющих лицензию на данный вид деятельности, по формированию туристского продукта, его продвижению и реализации туристским агентам и туристам, а также по продвижению и реализации туристского продукта, сформированного нерезидентом Республики Казахстан [5].

1) туристская операторская деятельность (далее – туроператорская деятельность) – предпринимательская деятельность физических или юридических лиц, имеющих лицензию на данный вид деятельности, по формированию, продвижению и реализации туристского продукта в сфере выездного туризма через турагентов и туристского продукта в сфере въездного и внутреннего туризма туристам, в том числе через турагентов;

1-1) туристский оператор (далее – туроператор) – физическое или юридическое лицо, осуществляющее туристскую операторскую деятельность, туристскую операторскую деятельность в сфере внутреннего, въездного или выездного туризма.

Туроператор в сфере выездного туризма осуществляет продвижение и реализацию туристского продукта исключительно через турагентов.

Турагент при реализации туристского продукта, сформированного туроператором в сфере выездного туризма, обязан выдать туристский ваучер.

Туристский продукт, сформированный нерезидентом Республики Казахстан, продвигается путем включения в туристский продукт туроператора в сфере выездного туризма и реализуется в соответствии с настоящим Законом.

Турагент продвигает и реализует туристам туристский продукт, сформированный туроператором, в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

Продвижение и реализация туристского продукта турагентом осуществляется на основании агентского договора на реализацию туристского продукта, заключенного с туроператором в письменной форме [2].

Агентский договор на реализацию туристского продукта между туроператором и турагентом должен содержать:

– сведения о туроператоре, сформировавшем туристский продукт;

– полномочия турагента на совершение сделок с туристами от имени туроператора;

– порядок взаимодействия туроператора и турагента в случае предъявления туристом либо третьими лицами, оказывающими отдельные туристские услуги, входящие в туристский продукт, претензии;

- описание туристского маршрута;
- достоверную информацию о туристском продукте и ответственности каждой из сторон перед туристом за непредоставление или предоставление недостоверной информации о туристском продукте.

Туроператор несет предусмотренную законами Республики Казахстан ответственность перед туристом за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязательств по договору на туристское обслуживание (в том числе за неоказание или ненадлежащее оказание туристам услуг, входящих в туристский продукт, независимо от того, кем должны были оказываться или оказывались эти услуги).

Туроператорская деятельность, направленная на удовлетворение религиозных потребностей, осуществляется в порядке, определяемом государственным органом, осуществляющим государственное регулирование в сфере религиозной деятельности, по согласованию с уполномоченным органом

Представленные на рынке турагентства по своему положению бывают двух категорий:

- независимые компании, не связанные учредительными обязательствами, с другими туроператорами или структурами;
- дочерние компании, это филиалы туроператорских фирм, холдингов, банков, страховых обществ;

Туроператор - это бизнес-единица, которая на основании лицензии занимается разработкой и продвижением туристического продукта для массового и индивидуального спроса потребителей, а также продажей его туристическим агентствам и туристам - это туристский оптовик. Осуществляя туроператорскую деятельность, турфирме необходимо иметь финансовое обеспечение в виде страхования ответственности туроператора или в виде банковской гарантии. При организации стандартных предложений, туроператор заключает договора с компаниями, предоставляющими жилье, организующими питание, предоставляющими трансфертные и транспортные услуги и в зависимости от направления тура, с культурными и образовательными учреждениями и туристическими агентствами, а также выступает в качестве крупного покупателя туристических услуг. В обычной практике, для снижения издержек, туроператоры на основе долгосрочных договоров арендуют, по оптовым ценам, объекты инфраструктуры оказания услуг:

- размещение - гостиницы и другие структуры для проживания туристов;
- транспорт - самолеты, корабли, автобусы.

Данный процесс обеспечивает максимальную загрузку и поддерживается производителем туристической услуги, со значительными скидками.

При предложении туров, фирмы туроператоры, ориентируются на преобладающий спрос и направленность услуг туристской индустрии на всемирной площадке. Данный фактор, определяется на основе тщательного изучения рынка с использованием статистики и маркетинга.

При реализации продукта своей деятельности, туроператор предоставляет лицензию на продажу туров, на основании агентского договора, заключенного между ним и туристическим агентством. Предоставляет туристическому агентству рекламную и коммерческую литературу и покрывает определенную часть рекламных расходов туристического агентства [20]. Туроператор также использует определенную систему учета выполненных туров и определяет оптимальный объем продаж туристических услуг.

В Казахстане 380 туроператоров имеют лицензию на работу. Такие данные содержатся в государственном электронном реестре.

Раньше в государственном реестре числилось 1 240 туроператоров с лицензиями, однако 860 из них прекратили деятельность, при этом продолжая числиться в реестре. Уполномоченные органы либо сами туроператоры прекратили действие документов, не соответствующих нынешнему законодательству.

«Была проделана большая работа по актуализации госреестра, сами туроператоры тоже привели свою деятельность в соответствие с действующим законодательством. Вопрос качества оказания услуг для нас в приоритете. Всем нынешним лицензиатам важно работать в рамках правового поля».

Согласно данным государственного электронного реестра, в настоящее время на занятие туроператорской деятельностью выданы 380 лицензий. Если делить по подвидам, то в сфере выездного туризма действуют 34 лицензии, в сфере внутреннего, въездного и выездного туризма – столько же, а в сфере внутреннего, въездного туризма – 312 лицензий [3].

Ранее в государственном реестре числились 1240 туроператоров с лицензиями в бумажном и электронном форматах. Большинство из них прекратили деятельность, однако продолжали числиться в реестре. Действие документов, не соответствующих нынешнему законодательству, было прекращено либо самими лицензиатами, либо местными исполнительными органами.

Объекты рынка туристских услуг – все то, что удовлетворит потребности туриста, в первую очередь – туристские услуги и комплексы – туристские продукты, что позволяет построить субъектную структуру развития сферы туристских услуг (рис.1.1), которая включает потребителей (туристов), реализаторов отдельных туристских услуг и комплексных туров (турагентов), производителей и организаторов комплексных турпродуктов – туроператоров, и непосредственных исполнителей/поставщиков туристских и сопутствующих

Заключение. Проектирование и реализация туристических маршрутов имеют значительное влияние на экономическое развитие регионов, создавая новые рабочие места и стимулируя местную экономику. Туроператоры, как ключевые игроки в этом процессе, участвуют в формировании и продвижении туристического продукта, что предполагает не только создание уникальных путешествий, но и глубокий анализ рыночной ситуации и потребительского спроса.

В контексте экономики туризма, значительное внимание уделяется маржинальности туристических продуктов и их конкурентоспособности на рынке. Рентабельность туроператорской деятельности зависит от их способности минимизировать затраты на создание тура и максимизировать выручку от его продажи и достигается через стратегические партнерства с поставщиками услуг, такими как отели и транспортные компании, и эффективное использование маркетинговых и рекламных стратегий [4].

Также важной задачей для туроператоров является управление рисками, связанными с изменениями в законодательстве и рыночных условиях. Например, законодательные требования к лицензированию и страхованию туров обеспечивают защиту как потребителей, так и поставщиков услуг, поддерживая таким образом устойчивое развитие отрасли.

В этом контексте, применение современных аналитических инструментов и цифровых технологий позволяет туроператорам более точно анализировать предпочтения туристов, оптимизировать маршруты и управлять ценообразованием. Это включает в себя использование больших данных для прогнозирования трендов, оптимизации затрат и увеличения клиентской базы.

В результате, туроператоры способны не только повышать качество предлагаемых услуг, но и эффективно реагировать на изменяющиеся рыночные условия, обеспечивая тем самым долгосрочную устойчивость и рост в индустрии туризма.

Список литературы:

1. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Национальные счета. Вспомогательный счет туризма Республики Казахстан.
2. World Tourism Organization, UNWTO. Yearbook of Tourism Statistics. 2016-2019 [Electronic resource]. – URL: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284423576>.
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года №262.
4. Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2023-2029 годы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000262>.